IRB

V. Skotas

Puritonai

Istorinio romano biblioteka

IRB

V. Skotas

Puritonai

Istorinis romanas

Iš anglų kalbos vertė
VALDAS PETRAUSKAS

VILNIUS „MINTIS" 1984

84.4DBr
Sk 52

Sir Walter Scott OLD MORTALITY
Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middlesex, 1980

S $\frac{4703000000—126}{M\ 851(08)—84}$ 84—84

© Įžanga, vertimas į lietuvių kalbą, pastabos ir paaiškinimai, leidykla „Mintis", 1984

ŽMOGUS IR ISTORIJA VALTERIO SKOTO ROMANUOSE

Valterio Skoto (Walter Scott, 1771—1832) kūrinys „Veiverlis, arba Prieš šešiasdešimt metų" (1814) pradėjo naujo žanro — istorinio romano — raidą. Po V. Skoto XIX a. literatūroje istorinis romanas įsitvirtino kaip vienas iš populiariausių prozos žanrų. Jis sėkmingai kuriamas ir XX a. rašytojų, tik, žinoma, dabar gerokai pasikeitė jo vidinė struktūra, meninis istorijos suvokimas, dabarties ir praeities santykis.

Istorija visais laikais teikė ir teikia literatūrai daugybę siužetų, dramatiškų situacijų, įdomių asmenybių, tinkančių grožiniam kūriniui. Anglų rašytojai istorija susidomėjo ypač renesanso ir romantizmo laikais. Renesanso epochoje V. Šekspyro genijus dramatizavo praeities įvykius, žvelgdamas į juos pro savo meto prizmę, o romantizmo laikais V. Skotas sukūrė didžiulę savo krašto istorijos panoramą, autentiškai vaizduodamas praėjusių dienų atmosferą, papročius ir gyvenimo būdą. Ne veltui V. Skotas taip dažnai kreipiasi į savo pirmtaką, kurį ne mažiau kaip ir jį patį domino tautos, valstybės likimas, politiniai ir socialiniai prieštaravimai.

Abiejų rašytojų požiūris į istoriją buvo skirtingas. V. Šekspyras stichiškai suvokė istoriją ir nedarė esminio skirtumo tarp dabarties ir praeities. Jis neatkūrė praeities tokios, kokia ji iš tikrųjų buvo, neperteikė ankstesnių epochų tikrovės. Jo istorinėse kronikose praeitis tarsi susilieja su dabartimi, jose jaučiamas V. Šekspyro laikų gyvenimo pulsas, renesanso žmogaus problemos.

V. Skoto istorizmas — sąmoningas, nuoseklus per visą kūrybą ir „persmelkia visas meninio vaizdo poras" *. V. Šekspyras praeitį priartina prie savo gyvenamojo meto, o V. Skotas pats persikelia į praeitį ir žiūri į ją amžininko akimis.

Istorizmas kaip kriterijus, kuriuo reikia vadovautis rašant istorine tematika, įsigali XIX a. literatūroje. Kad istorija būtų suprasta kaip visuomeninių santykių kaita, reikėjo Didžiosios prancūzų revoliucijos ir Napoleono karų patirties. V. Skotas buvo šių reiškinių liudytojas, ir tai jam padėjo suvokti pasaulyje vykstančias permainas, pajusti esminį skirtumą tarp viduramžių ir naujųjų laikų socialinių santykių, žmonių

* Ленобль Г. История и литература.— М., 1977, с. 86.

buities ir psichologijos. Didelį vaidmenį formuojantis istorizmo principui suvaidino XVIII a. filosofų (Monteskjė, Kondorsė, Voltero, Hiūmo), taip pat rašytojų (Lesingo, Šilerio, Gėtės) požiūris į istorijos procesą kaip į laipsnišką žmogaus minties tobulėjimą. Romantizmas, iškėlęs istorinės raidos nacionalinio savitumo problemą, prisidėjo prie istorizmo susiformavimo.

V. Skoto požiūrį į istoriją ir į to meto politinę socialinę situaciją lėmė jo konservatizmas. Būdamas torių šalininkas, lojalus to meto politinei sistemai, jis negalėjo tinkamai įvertinti Didžiosios prancūzų revoliucijos ir stovėjo nuošaly nuo Anglijos XIX a. pradžios demokratinių sąjūdžių. Tačiau rašytojas sugebėjo įžvelgti liaudies kaip socialinės jėgos istorinę reikšmę ir neidealizavo viduramžių, suprasdamas, kad tai jau negrįžtamas etapas.

Didelę reikšmę V. Skotui, kaip istorinio romano kūrėjui, turėjo tai, kad jis gimė ir visą gyvenimą praleido Škotijoje. Čia ilgiau negu kitose Didžiosios Britanijos srityse išliko senieji papročiai ir tradicijos, o dramatiška Škotijos istorija skatino apmąstyti ir meniškai įprasminti savo tautos likimą.

Nuo pat vaikystės V. Skotą supo aplinka, kuri žadino vaizduotėje praeities reginius, tolimų epochų prisiminimą. Jo gimtasis Edinburgas buvo tikras škotų istorijos paminklas. Karaliaus pilis, dunksanti ant aukštos uolos, Kromvelio pusiau sugriauti Holirūdo rūmai, niūrus kalėjimo pastatas, kurį 1736 m. užėmė sukilėliai, bylote bylojo apie mūšius, valstybinius perversmus ir liaudies maištus. Vaikystę jis praleido Roksberio grafystėje, senelio ūkyje, vėliau mokėsi Edinburgo mokykloje ir universitete, kur įgijo advokato profesiją. Nors V. Skotas buvo raišas, bet daug vaikščiojo, mėgo jodinėti, žvejoti, medžioti. Jis lankė senas pilis, garsias Škotijos istorines vietas, ieškodamas senovės paminklų liekanų. Ypač gerai ištyrinėjo šiaurinės Škotijos kalnų rajoną ir pasienio sritis, esančias pietuose. Skaitė Šekspyrą, Homerą, škotų balades, poetų Ramzio ir Fergusono dainas. Anksti į jo rankas pateko T. Persio „Senosios anglų poezijos paminklai", sukėlę didžiulį susidomėjimą liaudies kūryba ne tik Anglijoje, bet ir kituose kraštuose.

V. Skotas surinko daug škotų baladžių ir dainų, kurias vėliau išleido trijų tomų rinkiniu „Škotijos pasienio dainos" (1802—1803). Šiame rinkinyje bene pirmąkart liaudies kūryba buvo pateikta autentiškai, nedailinant ir nestilizuojant jos. Iš prigimties turėdamas pasakotojo talentą, V. Skotas mokėsi iš baladžių glaustomis dramatinėmis scenomis perteikti įvykius, konkrečiais vaizdais apibūdinti aplinką.

Po baladžių sekė originalios poemos („Paskutinio menestrelio daina", 1805; „Marmionas", 1808; „Ežero dama", 1810; „Rokbi", 1813), plačiai išgarsinusios rašytoją. Tačiau tikrasis V. Skoto talentas atsiskleidė prozoje. Jau pirmasis jo romanas „Veiverlis" turėjo didžiulį pasisekimą. Pasirodant vis naujiems rašytojo kūriniams, pripažinimas kaskart didėjo. „Veiverlis" ir dar keletas romanų išėjo anoniminio autoriaus vardu.

V. Skoto romanai chronologiniu ir tematiniu atžvilgiu sudaro dvi grupes. 1814—1819 metais parašytų romanų veiksmas vyksta rašytojui

gerai pažįstamose kalnų Škotijos ir pasienio vietovėse ir apima palyginti netolimus laikus — XVII a. pabaigą ir XVIII amžių. Tai vadinamieji „škotiškieji" romanai. Be „Veiverlio", į šią grupę įeina romanai „Gajus Maneringas" (1815), „Antikvarininkas", „Puritonai", „Juodasis nykštukas" (visi 1816), „Rob Rojus" ir „Midlodiano širdis" (1818), „Lamermūro sužadėtinė" ir „Montrouzo legenda" (1819).

Antrajai grupei priklauso „Aivenhas", „Vienuolynas" ir „Abatas" (1820), „Kenilvortas" (1821), „Kventinas Dervardas" (1823), „Vudstokas" (1826), „Gražioji Perto mergelė" (1828) ir kiti romanai. Juose V. Skotas nutolsta į senesnius laikus, o veiksmo vietą daugiausia perkelia už Škotijos ribų. „Aivenhe" vaizduojama anglosaksų ir normandų santykiai XII a. Anglijoje, „Kenilvorte" — Elžbietos laikai, „Vudstoke" — XVII a. revoliucija. „Kventino Dervardo" veiksmas vyksta XV a. Prancūzijoje, kai šalį valdė Liudvikas XI. Tiesa, kai kurie vėliau parašyti V. Skoto romanai („Vienuolynas", „Abatas", „Gražioji Perto mergelė") taip pat vaizduoja Škotiją, tačiau ankstesnius nei XVIII a. laikus.

Visi tyrinėtojai pripažįsta, kad Skoto istorinis realizmas su didesne menine jėga pasireiškia pirmosios grupės romanuose apie artimesnę praeitį,— apie ją galėjo gyviau papasakoti jo sutikti seni žmonės ir gausi archyvinė, jam prieinama medžiaga. To laikotarpio škotų papročius ir tradicijas autorius taip pat gerai pažinojo iš kelionių po atkampiausias savo krašto vietas, kur dar buvo išsilaikiusi klanų sistema su kraujo kerštu, vyresniųjų rinkimo papročiais.

Tais atvejais, kai rašytojui tekdavo daugiau pasikliauti vaizduote, laiko jausmas nebe toks konkretus, istorinis objektyvumas kartais užleidžia vietą sentimentaliam žavėjimuisi viduramžiais, realistinį koloritą pakeičia dekoratyvūs puotų, medžioklių, turnyrų ir iškilmingų procesijų aprašinėjimai.

Istorinio romano principus suformulavo pats V. Skotas, sakydamas, jog autorius, remdamasis faktais, turi pavaizduoti, kaip gyveno, mąstė ir jautė praėjusių laikų žmonės. „Autorius yra tarsi ir gyvųjų, ir mirusiųjų amžininkas. Protas padeda jam atskirti individualius bruožus nuo bendrų, o laki ir gyva, bet tiksli vaizduotė sukuria skaitytojui tų laikų personažus". V. Skotas skiria savo meto tikrovę nuo praeities ir mano, jog svarbiausia — prasiskverbti į dvasinį tautos gyvenimą, jos papročius, pavaizduoti istoriją per asmeninį žmogaus gyvenimą, kitaip sakant, perteikti socialinę psichologiją. Šią V. Skoto kūrybos ypatybę labai vertino V. Belinskis: „Skaitydami Valterio Skoto istorinį romaną, mes patys tarytum tampame tos epochos amžininkais, piliečiais šalies, kurioje klostosi romano įvykiai, ir įsigilinę sužinome daugiau, negu skaitydami bet kokią istoriją"*.

V. Skotas pasirinkdavo lemiamos reikšmės laikus, ir jo herojai norom nenorom įtraukiami į istorinių įvykių verpetą. Jie tampa masinių sąjūdžių, paties istorinio proceso dalyviais. Įvairių politinių grupuočių konfliktuose jie neišvengiamai turi stoti vienos ar kitos jėgos pusėn. To-

* Белинский В. Г. Собр. соч. в трех томах, т. II.— М., 1948, с. 40.

dėl herojaus apsisprendimo problema užima svarbią vietą V. Skoto romanuose.

Labiausiai V. Skotą domino Didžiosios Britanijos saloje gyvenančių tautų, ypač anglų ir škotų santykiai, jų nacionalinė ir ekonominė kova. Dviejų tautų, stojusių į žūtbūtines grumtynes, tema niekada neišnyksta iš jo kūrybos*.

Viduramžiais Škotija buvo nepriklausoma valstybė, ne kartą su ginklu rankose gynusi savo žemes nuo anglų užpuolimo. 1603 metais po Elžbietos mirties Škotijos karalius Jokūbas VI tapo Anglijos karaliumi Jokūbu I, vadinasi, Anglija ir Škotija buvo sujungtos personaline unija. Lemiamas smūgis Škotijos nepriklausomybei buvo suduotas respublikos metu, kai anglų parlamento kariuomenė sutriuškino škotų dalinius prie Danbaro ir 1653 m. Kromvelio įsaku buvo įteisintas Anglijos ir Škotijos sujungimas. 1707 m. Anglijos parlamentas unijos aktu galutinai prijungė Škotiją prie Anglijos.

Skotas pripažino unijos reikalingumą ir manė, kad nacijos, gyvenančios vienoje saloje, turi gyventi kaip „dera geriems kaimynams ir draugams". Iš dalies toks požiūris suprantamas, nes rašytojas augo pasienio srityje, kur buvo didesnė anglų kalbos ir kultūros įtaka negu atokesniuose Škotijos rajonuose. Tačiau tai nesumenkino dar jaunystėje gimusio, ryškiai atsispindinčio jo kūryboje škotiško patriotizmo, kuris padėjo susiformuoti konservatyvioms pozicijoms. Torių partija jam atrodė esanti labiau patriotinė negu vigų. Rašytojas neslėpė savo simpatijų jakobitams, kurie du kartus XVIII a. (1715 ir 1745) mėgino atstatyti Stiuartų pretenzijas į Anglijos sostą ir abu kartus buvo sutriuškinti; jas skatino daugiausia neteisingas anglų vyriausybės elgesys Škotijoje.

Ligi XVIII a. vidurio Škotijoje, ypač kalnų rajone dar stipriai laikėsi patriarchalinės feodalinės santvarkos pagrindas — klanai. Po 1745 m. sukilimo prasidėjo nauja epocha. Senoji patriarchalinė feodalinė Škotija sparčiai nyko, formavosi buržuazinė dvarininkiška sistema. Suiro klanai, valstiečiai buvo priversti palikti savo žemes, kurios atiteko stambiesiems savininkams. Šiuos pasikeitimus K. Marksas apibūdino kaip „revoliuciją, prasidėjusią Škotijoje tuoj po pretendento paskutinio sukilimo"**. Visa tai vyko, galima sakyti, V. Skoto akyse, o apie tai, kas buvo prieš penkiasdešimt metų, jis dar vaikystėje girdėjo iš vyresnio amžiaus žmonių lūpų. Tai buvo rašytojui gyva atmintis, ir, matyt, neatsitiktinai pirmajame savo romane „Veiverlis" V. Skotas ryžosi pavaizduoti jam artimiausius lemtingus Škotijos įvykius — 1745 m. jakobitų sukilimą.

Ne mažiau dramatiškam Škotijos istorijos laikotarpiui skirtas ir romanas „Puritonai", kurio originalo pavadinimas „Old Mortality" (old — senas, mortality — mirtingumas, mirtis) beveik neišverčiamas. Taip vadinamas senis, kuris vaikšto po kapines, atnaujindamas apsamanojusius puritonų antkapius. Lietuviškame vertime jis vadinamas Kapų Seniu.

---

* Реизов Б. Г. Творчество Вальтера Скотта. — М.—Л., 1965, с. 129.

** K. Marksas. Kapitalas.— V., 1957, p. 652.

Laikotarpiui, kurį vaizduoja Skotas, būdingi religiniai persekiojimai. 1660 m. restauravus monarchiją, anglikonai vėl atgavo valstybinės religijos teises, o kitos religijos buvo žiauriai slopinamos. Tai sukėlė jų pasekėjų pasipriešinimą, jie maištaudavo ir net sukildavo. Vienas toks sukilimas įvyko Škotijoje, kai grupė presbiterionų, vadovaujamų Džono Balfuro, nužudė arkivyskupą Šarpą, negailestingai juos persekiojusį. V. Skotas nevaizduoja arkivyskupo nužudymo, romano pagrindą sudaro paties sukilimo aprašymas.

Jau pirmieji romano skyriai, kuriuose vaizduojama karaliaus kariaunos apžiūra ir šaudymo į papūgą varžybos atkampioje Lenarko grafystės srityje, simboliškai parodo visą religinio ir politinio konflikto situaciją: iš vienos pusės aristokratai, iš kitos — vietiniai valstiečiai nuomininkai. Kraštas pasidalijęs į dvi stovyklas: torius, kurie remia vyriausybę ir anglikonų bažnyčią, ir vigus, kurie atmeta karaliaus autoritetą ir išpažįsta presbiterionų tikėjimą. Ypač nusistatę prieš rojalistus kameroniečiai — ekstremistinė presbiterionų grupė. Kadangi apžiūrą ir varžybas organizuodavo rojalistai, presbiterionai „niekino ir smerkė" šią pramogą, o jų pamokslininkai griežtai draudė jose dalyvauti. V. Skotas parodo, kad šie prieštaravimai giliai įsišakniję žmonių socialiniame gyvenime ir anaiptol nėra vien teoriniai ginčai.

Pirmųjų skyrių situacija ne tik rodo jėgų pasiskirstymą, bet ir slepia savyje konflikto pradmenis. Šis įspūdis ypač sustiprėja smuklės epizode, kur susirenka priešiškų jėgų atstovai ir įvyksta pirmosios imtynės tarp kameroniečių vadovo Džono Balfuro, praminto Berliu Klajūnu, ir leibgvardiečio seržanto Bosvelo. Jau šioje scenoje romano herojus Henris Mortonas atlieka tarpininko vaidmenį, kurį jis vykdys ir tolesnėje romano eigoje.

V. Skotas pamažu stiprina įtampą, plėtodamas persekiojimo ir priespaudos bei pasipriešinimo ir stoiško tvirtumo temas. Krašte savivaliauja leibgvardiečiai, negailestingai slopinami puritonai, o šie atkakliai gina savo pozicijas, kartais griebdamiesi ir smurto. Arkivyskupo Šarpo nužudymas — paskutinė kibirkštis, nuo kurios įsiliepsnoja ir taip jau įkaitusi atmosfera. Centrinė romano vieta — kova tarp rojalistų ir presbiterionų. Pirmąjį susidūrimą laimi sukilėliai, tačiau antrasis mūšis baigiasi visiška rojalistų pergale. V. Skotas parodo, kad rojalistai laimi ne tik dėl to, kad jie geriau organizuoti ir ginkluoti, bet ir dėl to, kad yra vieningesni. Presbiterionų stovykloje nėra sutarimo ne tik tarp ekstremistų ir nuosaikiųjų, bet ir tarp pačių ekstremistų. Jų pralaimėjimą V. Skotas vaizduoja kaip istorinę būtinybę.

Rašytojas objektyviai piešia abi grupuotes, nors didesnės jo simpatijos persekiojamųjų pusėje. V. Skotas nepateisina tik užkietėjusių fanatikų kameroniečių. Aristokratijos atstovus (ledę Margeritą, jos svainį majorą Belendeną) autorius vaizduoja su neslepiama ironija. Net Editos Perdėtas jausmingumas dažnai sukelia skaitytojo šypseną. Tačiau ryškiausiai šio socialinio sluoksnio jausena ir mąstysena perteikiama pulkininko (vėliau generolo) Kleiverhauso paveikslu. Kleiverhausas malonios išvaizdos, galantiškų manierų, iš pažiūros geraširdis ir mandagus.

„Tačiau po šia malonia išore slypėjo dvasia, sklidina nežabotų siekių bei užmojų ir podraug apdairi ir nuovoki, kaip patiės Makiavelio". Kleiverhausas — šaltakraujis žudikas, nepripažįstantis jokių jausmų ir sąžinės priekaištų. Tai išdidus aristokratas, kuris su panieka žiūri į paprastus žmones. Jis — fanatikas, kaip ir maištininkų vadas Berlis.

Balfuras iš Berlio — viena ryškiausių romano figūrų. Jau pirmas susitikimas su juo smuklėje rodo, kad šis paslaptingas personažas apdovanotas neeiline fizine jėga ir dvasine galybe. Jis įsitikinęs, jog vykdo dievo valią, kad jo misija nulemta iš aukščiau. Žiaurumą jis pateisina tikslu, kurio siekia. Berlio pyktis ir kerštas iš pirmo žvilgsnio atrodo nuoširdus ir nesavanaudiškas, tačiau iš tikrųjų jis nėra toks abejingas šios žemės tuštybėms, kaip mėgsta pabrėžti. Jis trokšta garbės ir valdžios, nori palenkti nuosaikiuosius presbiterionus į savo pusę, „vildamasis, jog ateityje gebės primesti jiems savo valią". Kartu Berliui netrūksta herojiškumo. V. Skotas savo herojų vaizduoja esantį beveik nežemiškos jėgos, todėl jis panašus į išskirtinius romantinius personažus.

Henriui Mortonui svetimas fanatizmas. Jis smerkia ir vienų, ir kitų smurtą, o sukilėlių pusėje iš dalies atsidūrė dėl to, kad pačios aplinkybės įtraukė į prasidėjusį konfliktą, nors iš tikrųjų jis „buvo apsisprendęs dėtis prie bet kokio sukilimo, žadančio laisvę jo šaliai". Mortonas nuosaikus presbiterionas, pritaria Škotijos ir Anglijos unijai ir tiki, kad bendras visų luomų parlamentas atstatys „ligšiol begėdiškai trypiamas piliečių teises". V. Skotas parodo, kaip pasikeitė Mortono charakteris, atsidūrus sudėtingose situacijose ir veikiant prieštaringoms jėgoms. Jo, kaip ir kitų personažų, charakteriai rodo, kad V. Skotą labiau domina žmogaus visuomeninis, o ne asmeninis gyvenimas. Dėl to ir meilės tema bei Mortono karjera šiame romane — šalutiniai dalykai.

Vis dėlto Mortonas, kaip ir dauguma rašytojo sukurtų teigiamų herojų, blankesnis už kitus personažus. Nors jis ir išaugęs to meto socialinėje dirvoje, tačiau kartais tarsi peržengia savo epochos ribas ir prabyla autoriaus balsu. V. Skotas sukūrė „Puritonuose" daug įsimenančių šalutinių personažų: nepalenkiamų įsitikinimų, ištisai cituojanti šventąjį raštą Moza ir blaiviai mąstantis, sąmojingas jos sūnus Kadis, žiaurus fanatikas Habakukas Didžiarūstis, linksma bei sumani Dženė Denison ir kiti. Jie pavaizduoti su subtilia, istorine nuovoka. Šiuos personažus ypač išryškina individualizuota kalba, škotų dialektas.

Romane puikiai atsiskleidžia V. Skoto tapybinis menas. Rašytojas įspūdingai piešia panoramines scenas — vietovę, kariuomenės išsidėstymą, puolimą ir atsitraukimą, sukilėlių sutriuškinimą, atitinkamai akcentuoja svarbiausius momentus — Berlio ir Bosvelo dvikovą, kameroniečių tarybą, fanatikų sueigą. Panoraminė tapyba organiškai derinama su objektyviu draminiu vaizdu. Susidariusią konfliktinę situaciją ir jėgų priešpriešą dar labiau pabrėžia gamta. V. Skoto peizažui būdingi „bekraščių tyrų", „ankštų klonių" ir „nykių negyvenamų kalnų" motyvai, kurie tarsi asocijuoja su kameroniečių dvasiniu skurdu ir atšiaurumu. Tyrų įvaizdis taip pat sietinas su visa niokojančiu karu, o derlingų laukų vaizdas — su taika. V. Skotas parodo, kad, nepaisant didžiulių visuomeninių

sukrėtimų, gyvenimas nenutrūksta: žmonės augina javus, kepa duoną, daro alų, mylisi, tuokiasi, augina vaikus.

Kai kurie tyrinėtojai pripažįsta, kad paskutiniai romano skyriai, kurių veiksmas vyksta po dešimties metų, paviršutiniški ir nesiderina su gana dramatišku romano konfliktu. Kūrinys galėjo baigtis Mortono ištrėmimu*. Tačiau baigiamieji epizodai turi savo prasmę. Kaip ir pratarmė bei įvadinis skyrius, jie priartina istorinius įvykius prie dabarties, t. y. V. Skoto gyvenamojo meto, nutiesia projekciją į ateitį. Rašytojas parodo, kad istorijos procesas yra nenutrūkstamas, nėra tarpo tarp praeities ir dabarties, viską sieja nuolatinė laiko tėkmė.

Dar gyvas būdamas V. Skotas tapo žymiausiu epochos romanistu, buvo labiausiai skaitomas autorius. Juo žavėjosi A. Puškinas ir M. Lermontovas, N. Gogolis ir V. Belinskis. Stendalis, O. Balzakas, P. Merimė ir F. Kuperis laikė jį savo mokytoju. Tačiau XX a. pradžioje gerokai sumažėjo žavėjimasis istorinio romano pradininko kūryba. Pirmaisiais mūsų amžiaus dešimtmečiais kritikai taip pat beveik visiškai ignoravo rašytoją. Tik po Antrojo pasaulinio karo vėl atgijo domėjimasis Skotu, ir per pastaruosius trisdešimt metų pasirodė nemaža veikalų, nagrinėjančių jo kūrybą.

Lietuvių literatūroje V. Skotas taip pat paliko tam tikrą pėdsaką**, tačiau mūsų skaitytojams jis dar nėra gausiai pristatytas. Iš dvidešimt šešių jo romanų kol kas į lietuvių kalbą išversti tik keturi. Reikia tikėtis, kad „Puritonai", kurie daugelio kritikų priskiriami prie V. Skoto geriausių veikalų, susilauks deramo dėmesio.

E. KUOSAITĖ—JAŠINSKIENĖ

---

* Brown D. Walter Scott and the Historical Imagination.— L., 1979, p. 89—91.

** Plačiau žr. V. Kubilius. Valteris Skotas lietuvių istorinio romano raidoje.— Kn.: Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas.— V., 1983, p. 308—322.

PRATARMĖ

Praeito amžiaus pabaigoje Škotijoje visi gerai pažinojo lemtą žmogų, vadinamą Kapų Seniu. Tikras jo vardas buvo Robertas Patersonas. Pasak žmonių, jis buvęs kilimo iš Damfrio grafystės Klousberno parapijos ir manęsis akmentašio amatu — bent jau iš mažumės buvęs įgudęs darbuotis kaltu. Nežinia, kas paskatino jį palikti namus ir leistis klajoti po Škotiją kaip maldininką — gal šeimyniniai nesutarimai, o gal gilus, nesutramdomas įsiteigtos pareigos jausmas. Tik jau ne vargas išvarė jį klajoti, nes atlyginimo už darbą neimdavo, neatsisakydavo nebent pastogės, visur svetingai jam siūlomos, o jei kartais niekas nepakviesdavo į namus, visados turėdavo pakankamai pinigų savo kukliems poreikiams tenkinti. Jo paveikslas ir mėgstamiausias ar, tiesą pasakius, vienintelis užsiėmimas nuodugniai aprašytas šio romano įvadiniame skyriuje.

Prieš trisdešimt ar kiek daugiau metų autorius sutiko šį savotišką žmogų Danoterio kapinėse, vienai kitai dienai atvykęs pas velionį poną Vokerį, anuomet mokslingą ir gerbiamą parapijos ganytoją, ketindamas apžiūrėti Danoterio pilies griuvėsius, o kartu ir kitus krašto senovės paminklus. Ten pasitaikė ir Kapų Senis, užsiėmęs savo įprastu darbu, paskatinusiu jį išklysti į pasaulį, mat Danoterio pilis ir parapijos kapinės, nors ir esančios Sandoros[1] *šalininkams priešiškai nusiteikusiame Mirnzo krašte, kameroniečių*[2] *laikomos saviškai šventa vieta, nes kaip tik čia buvo itin persekiojami jų protėviai Jokūbo II*[3] *laikais.*

1685 metais, kai Argailas[4] *grasino išsilaipinti Škotijos pakrantėje, o Monmetas*[5] *rengėsi įsiveržti į Vakarų Angliją, Škotijos Slaptoji taryba griebėsi griežtų atsargumo priemonių: pietinėse ir vakarinėse provincijose ji įsakė suimti per šimtą žmonių, dėl savo religinių įsitikinimų įtariamų priešiškumu vyriausybei. Drauge su vyrais buvo suimta daug moterų ir vaikų.*

Sargyba varė belaisvius nelyginant jaučių bandą vis toliau į šiaurę, tik jei gyvuliais bent jau rūpinamasi, šių žmonių poreikių niekas nepaisė. Galų gale juos sugrūdo į Danoterio pilies požemį, kurio vienintelis langas buvo iškirstas uoloje, pakibusioje aukštai viršum Šiaurės jūros. Nemaža kančių jie patyrė kelionėje: juos visaip užgauliojo Šiaurės prelatininkai[6]*, patyčiomis, įžeidimais ir pašaipiais kupletais lydėjo smulkininkai ir dūdmaišių pūtikai, tolydžio subėgdami prie kelio pasipuikuoti savo pergale prieš tuos, kurie smerkė jų amatą. Niūriame požemyje, ir ten, jie neturėjo ramybės. Sargybiniai reikalaudavo atlyginimo už menkiausią paslaugą, netgi už vandenį. Kai kuris iš kalinių imdavo priešintis tokiam įžūliam plėšimui, gindamas savo teisę gauti vandens nemokamai, kad palaikytų gyvybę, prižiūrėtojai išpildavo jį ant aslos, sakydami: „Jeigu jau privalu nešioti vandenį šykštuoliams vigams*[7]*, niekas neprivers duoti jiems už dyka ąsočius bei kaušus".*

Tame kalėjime, ir nūnai vadinamame „Vigų požemiu", daugelis mirė nuo ligų, paprastai siaučiančių tokiose vietose, o kiti susilaužė rankas ir kojas ar užsimušė, mėgindami pabėgti iš siaubingų nelaisvės namų. Po revoliucijos tų nelaimingųjų draugai pastatė kapinėse jiems paminklą su atitinkama epitafija.

Šį savitą vigų kankinių kapą didžiai gerbia jų palikuonys, kad ir kaip toli gyventų nuo jų nelaisvės ir mirties vietos. Mano bičiulis garbusis ponas Vokeris pasakojo, jog prieš keturias dešimtis metų, keliaudamas po Pietų Škotiją, kaip tyčia pasiklydęs labirinte šunkelių bei takų, netoli Damfrio, visomis kryptimis kertančių bekraštę plynę, vadinamą Locharo samanyne, iš kur prašalaičiui išsigauti be kieno pagalbos beveik neįmanoma, o rasti vedlį irgi nelengva, nes žmonės, šen bei ten pasitaiką kelyje, kasė durpes — tai be galo svarbus darbas, nuo kurio nevalia nė valandėlės pasitraukti. Tad ponui Vokeriui pasisekę išpešti nebent vieną kitą miglotą žodį pietiečių šnekta, maža ką turinčia bendra su Mirnzo tarme. Jis jau buvęs rimtai susirūpinąs, nerasdamas išeities iš keblios padėties, ir pagaliau kreipęsis į vieną labiau pasiturintį ūkininką, kaip ir visi kiti kasantį sau durpes žiemai. Iš pradžių senis, kaip ir kiti jo žemiečiai, teisindamasis skubinu darbu, atsisakęs lydėti ponų Vokerį, bet paskui pamatęs, koks jis sutrikęs, ir iš pagarbos jo luomui paklausęs:

— Jūs dvasininkas, pone?

Vokeris linktelėjęs galvą.

— *Sprendžiant iš jūsų kalbos, esate iš šiaurės?*

— *Jūsų teisybė, mielasis drauge,— atsakęs ponas Vokeris.*

— *O gallu jus paklausti, ar esate kartais girdėję apie tokią vietovę, vadinamą Danoteriu?*

— *Turėčiau šį bei tą žinoti apie ją, mielasis drauge,— taręs ponas Vokeris,— juk jau daugel metų esu tos parapijos ganytojas.*

— *Malonu tai girdėti,— pasakęs damfrietis,— mat vienas mano artimas giminaitis ten palaidotas, ir, manding, ant jo kapo pastatytas paminklas. Pusės savo labo nepagailėčiau, jei galėčiau sužinoti, ar jis tebėra sveikas.*

— *Jūsų giminaitis turbūt vienas iš tų, kurie žuvo pilyje, Vigų požemyje? — taręs dvasininkas.— Mūsų kapinėse palaidota ne per daugiausia pietiečių, ir, man regis, nė vienas jų neturi atskiro paminklo.*

— *Tikrai, tikrai,— pasakęs senasis kameronietis (mat senasis ūkininkas priklausė tai sektai). Pasidėjęs kastuvą, apsivilkęs palaidiniu ir nuoširdžiai pasisiūlęs išvesti dvasininką iš Locharo samanynės, nors jo dienos žygis ir nebūsiąs baigtas. Ponas Vokeris, jo žodžiais tariant, šimteriopai atlyginęs tą nuostolį, padeklamuodamas epitafiją, kurią mokėjęs atmintinai. Senis labai džiaugęsis, kad jo senelio ar prosenelio vardas tebėra gyvas drauge su nelaimės brolių vardais, ir, išvedęs poną Vokerį iš pelkynų į tiesų ir sausą kelią, atsisakęs bet kokio atlyginimo, tik paprašęs užrašyti jam epitafiją.*

Klausydamasis to pasakojimo ir apžiūrinėdamas minėtą paminklą, aš ir pamačiau Kapų Senį: jis grandė apkerpėjusius antkapius, dailino ornamentus ir epitafijas. Jo išvaizda ir apranga buvo lygiai tokia pat, kalp aprašyta šiame romane. Labai norėjau artimiau susipažinti su tuo savitu žmogum ir turėjau viltį, jog man pasiseks, nes Kapų Senis buvo apsistojęs pas svetingą ir tolerantišką pastorių. Ir vis dėlto, nors ponas Vokeris ir pakvietė jį po pietų drauge su mumis išgerti po stikliuką degtinės, kuria senis, pasak žmonių, per daug nesidygėjo, jis nepanoro nuoširdžiai pasikalbėti apie savo darbą. Buvo blogos nuotaikos ir, jo žodžiais tariant, neturėjo ūpo su mumis šnekėtis.

Jisai vis dar tebevirė pasipiktinimu, vienoje Eberdyno bažnyčioje išgirdęs giedant psalmes pagal dūdmaišio ar kokio kito panašaus instrumento muziką, o tai, Kapų Senio akimis žiūrint, buvo baisiausia šventvagystė. Be kita ko, galbūt jis nejaukiai jautėsi mūsų draugijoje ir įtarė, jog šiaurietis pastorius ir jau-

nas teismo tarėjas klausinėja jį veikiau dėl tuščio smalsumo nei tikro domėjimosi jo gyvenimu. Šiaip ar taip, Kapų Senis nuėjo savo keliu, kaip sako Džonas Banjanas[8], ir aš daugiau jo nebemačiau.

Įspūdingą senojo klajūno paveikslą ir užsiėmimą man priminė geras draugas ponas Džozefas Treinas, Damfrio akcizo valdybos kontrolierius — aš jam dėkingas už daugelį panašaus pobūdžio žinių. Jis papasakojo apie senio mirtį ir nemaža kitokių smulkmenų, vėliau įtrauktų į romaną. Iš jo sužinojau, jog ir nūnai gyvuoja senojo klajūno giminė, įžengusi į trečią kartą, didžiai gerbiama dėl savo talentų ir dorybių.

Kai šie puslapiai jau buvo spausdinami, atėjo laiškas iš pono Treino, kuris buvo toks malonus, jog, atitrūkdamas nuo savo didžiai sunkių pareigų, atspėjamu laiku iš patikimų šaltinių gavo papildomų duomenų:

Dažnai buvodamas Glenkense, aš artimai susipažinau su Robertu Patersonu, Kapų Senio sūnum, gyvenančiu Balmeklelano kaimelyje. Nors jisai jau baigia septintą dešimtį, išliko jaunatviškai guvus, turi pavydėtiną atmintį, žino kur kas daugiau, nei būtų galima tikėtis iš jo luomo ir padėties žmogaus. Jis ir papasakojo man apie savo amžinatilsį tėvą bei jo palikuonių gyvenimą iki pat šių dienų.

Roberto Patersono, kitaip sakant, Kapų Senio, tėvai buvo Volteris Patersonas ir Margerita Skot, valdę ūkį Hegišoje, Hoiko parapijoje, beveik visą pirmąją aštuonioliktojo amžiaus pusę. Ten atmintinais 1715 metais[9] ir gimė Robertas.

Būdamas jauniausias sūnus gausioje šeimoje, turėjo nuo mažų dienų tarnauti pas vyresnįjį brolį Frensį, iš sero Džono Džardino Aplgarto nuomojusį sklypelį žemės Komoklio tyruose, netoli Lochmebno. Ten jis susipažino su Elizabeta Grej, sero Džono Džardino sodininko Roberto Grejaus dukra, kurią netrukus ir vedė. Jo žmona gana ilgai tarnavo virėja pas serą Tomą Kerkpetriką Klousberną, kuris iš Kvinsberio kunigaikščio jos vyrui išrūpino leidimą lengvatinėmis sąlygomis naudotis Geitloubrigo akmenų skaldykla Mortono parapijoje. Ten jis pasistatė trobą ir turėjo žemės sklypą, pakankamą karvei bei arkliui išlaikyti. Mano pranešėjas tiksliai nežinojo, kelintais metais jo tėvas apsigyveno Geitloubrige, tačiau jis įsitikinęs, jog tėvai bus atsikėlę prieš 1746 metus, nes per įsimintinus 1740 metų žiemos speigus motina vis dar tarnavusi pas serą Tomą Kerkpetriką. 1745—1746 metų žiemą kalnėnai[10], grįždami iš Anglijos į

Glazgą, nusiaubė pono Patersono namus Geitloubrige ir, sučiupę jį kaip belaisvį, varėsi iki pat Glenbako tik todėl, kad vienam iš tos pakrikos kariaunos jis pasakė, jog tokią baigtį buvę nesunku numatyti iš karto, nes viešpaties ranka, aišku kaip dieną, pakilusi ne tik prieš išgamas ir kraugerius Stiuartus, bet ir prieš visus tuos, kurie iš paskutiniųjų remia pasibjaurėtinas Romos bažnyčios erezijas. Ta aplinkybė rodo, jog Kapų Senis iš jaunumės buvo persiėmęs religiniu fanatizmu, vėliau tapusiu ženkliausiu jo būdo bruožu.

Sektantai, vadinami kalniečiais, arba kameroniečiais, sekdami sektos įkūrėju Kameronu, tuomet plačiai garsėjo papročių griežtumu ir dievobaimingumu. Kapų Senis irgi ėmė uoliai laikytis jų mokymo principų. Pradėjo dažnai lankytis Galovejaus kameroniečių susibūrimuose, kartkartėmis veždavo antkapių iš Geitloubrigo akmenų skaldyklos amžinatilsin nukeliavusių teisiųjų atminimui įamžinti. Kapų Senis nebuvo iš tų šventeivų, kurie, veidmainiškai nukreipę vieną akį į dangų, kita įdėmiai stebi, kas darosi šioje žemėje.

Stiprėjant religiniam įkarščiui, jis dažniau pradėjo važinėti į Galovejų ir pamažėl suvis užmiršo tėvo priedermę rūpintis savo šeima. Apie 1758 metus jis jau nebegrįžo iš Galovejaus į Geitloubrigą pas žmoną ir penkis vaikus, todėl ponia Paterson buvo priversta vyresnįjį sūnų Volterį, vos dvylikos metų, siųsti ieškoti tėvo. Skersai išilgai išvaikščiojęs visą tą platų kraštą nuo Niko Benkoryje iki Felo Baruljane, berniukas pagaliau surado tėvą bedailinantį kameroniečių antkapius senose Kerkraisto kapinėse, vakariniame Dy upės krante, priešais Kerkenbraito miestą. Mažasis keliauninkas stengėsi kaip įmanydamas įkalbėti tėvą grįžti namo, bet veltui. Ponia Paterson ir dukras siuntė į Galovejų ieškoti tėvo ir įtikinti jį grįžti į šeimą, bet ir jos nieko nepešė. Galiausiai 1768 metų vasarą ji persikėlė į Balmeklelano kaimelį netoli Glenkenso ir ten, atidariusi mokyklą, iš menkučių pajamų kuklial, bet padoriai gyveno su savo gausia šeimyna.

Vigtono grafystėje, Keldono sodyboje, netoli vadinamųjų Kalno namų[11]*, yra nedidelis paminklinis akmuo, kameroniečių didžiai gerbiamas kaip pirmasis paminklas, Kapų Senio pastatytas tiems, kurie žuvo toje vietovėje, gindami savo tikėjimą pilietinio karo metais, valdant Karoliui II*[12]*.*

Išvykęs iš Keldono sodybos, Kapų Senis ilgainiui išvaikščiojo su savo kaltu beveik visas Škotijos lygumas. Nedaug yra

kapinių Ero, Galovejaus ir Damfrio gratystėse, kur netgi šiandien neįžiūrėtum jo rankos darbo. Jį lengva atskirti nuo kitų meistrų darbo iš mirties simbolių primityvaus naivumo ir negrabių įrašų, iškaltų šiurkščiai nutašytuose akmenyse. Daugiau kaip keturiasdešimt metų šis nepaprastas žmogus nieko kito nedarė, tik dailino senus paminklus ir statė naujus be jokio atlyginimo ar atpildo. Kiekvieno kameroniečio namų durys būdavo jam atviros bet kurią valandą, ir visi sutikdavo jį kaip savą, tačiau jis ne visados naudodavosi tuo svetingumu, kaip galima spręsti iš šios kuklios sąskaitos, aptiktos velionio užrašų knygutėje tarp kitų popierių (kai kuriuos turiu aš):

Flyto sarginė, 1796 m. vasario 4 d.
ROBERTAS PATERSONAS skolingas MARGERITAI KRISTEIL

	svarai	šilingai	pensai
Už pastogę per septynias savaites	0	4	1
Už keturis gorčius avižinių miltų	0	3	4
Už šešis saikus bulvių	0	1	3
Pasiskolinta pono Reido komunijos dieną	0	6	0
Už tris kvortas alaus su Sendžiu, kreidos pirkliu [13]	0	0	9
	0	15	5
Apmokėta	0	10	0
Likutis	0	5	5

Ši sąskaita rodo, jog senatvėje mūsų maldingasis klajūnas labai skurdo, bet veikiau savo noru nei bėdos ištiktas, nes tuomet visi jo vaikai gyveno ištekliuje ir mielai būtų priglaudę tėvą namie. Tačiau negelbėjo jokie prašymai ir maldavimai: jis nenorėjo išsižadėti savo klajūniško gyvenimo, keliavo iš vienų kapinių į kitas raitas ant balto senučiuko ponio iki paskutinės dienos ir pasimirė, kaip jūs rašote romane, Bankhile, netoli Lokerbio, 1801 metų vasario 14 dieną, sulaukęs aštuoniasdešimt šešerių metų. Pranešimas buvo išsiųstas jo sūnums į Balmeklelaną, vos aptikus kūną, tačiau tais metais pasitalkė labai gili žiema, laiškas su nuodugniu jo mirties aprašymu įstrigo kelyje, ir klajūno palaikai buvo palaidoti nė vienam iš artimųjų nespėjus atvykti į Bankhilą.

Štai tikslus jo laidotuvių sąskaitos nuorašas (originalą turiu aš):

ROBERTO PATERSONO, mirusio Bankhile 1801 metų vasario 14 dieną, laidotuvių sąskaita

	svarai	šilingai	pensai
Karstas	0	12	0
Priedai	0	2	8
Marškiniai velioniui	0	5	6
Medvilninės kojinės	0	2	0
Duona per šermenis	0	2	6
Sūris ten pat	0	3	0
Pinta romo	0	4	6
Pinta viskio	0	4	0
Pasiuntiniui į Eneną	0	2	0
Duobkasiui	0	1	0
Drobė drobulei	0	2	8
	2	1	10
Rasta pas velionį	1	7	6
Likutis	0	14	4

Ši sąskaita patvirtinta velionio sūnaus parašu.

Mano bičiulis negalavo ir negalėjo važiuoti Bankhilan į tėvo laidotuves; labai dėl to apgailestauju, nes jis nežino, kuriose kapinėse tas palaidotas.

Aš ketinau ant jo kapo pastatyti nedidelį paminklą ir ieškojau kaip įmanydamas, kur jis galėtų būti palaidotas, tačiau visos mano pastangos buvo tuščios, nes Kapų Senio mirtis neįrašyta nė į vieną aplinkinių parapijų knygą. Man graudu daros pagalvojus, jog tas nuostabus žmogus, per visą savo ilgą gyvenimą šitiek metų stengęsis kaltu ir plaktuku įamžinti mažiau vertesnių žmonių atminimą, dabar guli be paprasčiausio antkapio, kuris ženklintų jo amžino atilsio vietą.

Kapų Senis turėjo tris sūnus — Robertą, Volterį ir Džoną; pirmasis, kaip sakiau, gyvena ištekliuje Balmeklelano sodžiuje, didžiai gerbiamas visoje apylinkėje. Volteris, miręs prieš kelerius metus, paliko visa kuo gražiai aprūpintą šeimą. Džonas

1776 metais iškeliavo į Ameriką ir, patyręs nemaža likimo išdaigų, įsikūrė Baltimorėje.

Senasis Nolis[14], kaip sakoma, kartais mėgdavo pajuokauti (žiūrėk kapitono Hodžsono prisiminimus). Šiuo požiūriu Kapų Senis buvo lyg ir panašus į protektorių[15]. Kaip ir ponas Tyla[16], per visą gyvenimą buvo linksmai nusiteikęs vos vieną kitą kartą; beje, jo sąmojai irgi būdavo gūdūs, dvelkią kapų šalčiu, ir, kalp matyti iš šios istorijos, kartais gana liūdnai jam baigdavosi.

Kartą senis, kaip paprastai, triūsė Gertono kapinėse — taisė antkapius ant kankinių kapų, o netoliese parapijos duobkasys ėjo savo pareigas, tai yra kasė duobę. Šalia žaidė keletas padykusių berniūkščių, rėkavimu ir bėgiojimu trukdydami susikaupusiems seniams rimtai darbuotis. Tame būryje baisiausią triukšmą kėlė du ar trys padaužos, bendoriaus Klaimento vardu visoje apylinkėje žinomo žmogaus vaikaičiai. Tuomet tasai meistras Gertone ir aplinkinėse parapijose turėjo savišką monopolį gaminti ir pardavinėti medinius kaušus, dubenis, samčius, šaukštus, druskines, lentas duonai raikyti bei kitokius virtuvės rykus. Reikia pasakyti, jog Klaimento rykai, nors ir gražiausiai išdrožti, turėjo keistą savybę — įpiltas į juos skystis iš pradžių įgaudavo rausvą atspalvį. Beje, taip dažnai atsitinka, kai mediniai indai nauji.

To bendoriaus vaikaičiams dingtelėjo į galvą paklausti duobkasį, kur jis deda senų karstų nuolaužas, kurias išmeta lauk rausdamas duobes. „Argi jūs nežinote,— atsiliepė Kapų Senis,— kad jis parduoda jas jūsų seneliui, o šis skobia iš jų šaukštus, dubenis, kaušus, lentas duonai raikyti ir kitokius rykus?" Sulig šiais žodžiais berniūkščiai pasibaisėję išsilakstė, su pasidygėjimu prisimindami, kiek putros jie išsrėbė iš dubenų, kurie, pasak Kapų Senio, tiko nebent raganų ar vampyrų puotai. Jie parnešė naujieną namo ir sukėlė tokį pasibjaurėjimą, jog tą dieną teko išversti nemaža pietų,— juk dabar paaiškėjo, iš kur tas rausvas atspalvis, netgi didžiausios bendoriaus Klaimento šlovės dienomis atrodęs truputį įtartinas. Visi su pasibaisėjimu kratėsi bendoriaus Klaimento dirbinių, bet užtat pakilo jo varžovų puodžių autoritetas. Skobtinio šaukšto ir dubens meistras pamatė, kad jo prekyba visai nusmuko, ir tik tada suprato, kas atsitiko, kai seni klientai pradėjo įtūžę reikalauti, kad jis atsiimtų savo prekes, pagamintas iš tokio šlykštaus medžio, ir grąžintų pinigus. Atsidūręs keblioje padėtyje, subankrutavęs meistras padavė Kapų Senį į teismą, kur lengvai įrodė, jog savo dir-

biniams naudojo vyno statinių šulus, perkamus iš kontrabandininkų — jų krašte tuomet knibždėte knibždėjo. Taip paaiškėjo, kodėl jo induose skystimas įgauna rausvą atspalvį. Kapų Senis savo ruožtu pareiškė, jog, sakydamas apie rykų medieną, neturėjęs galvoje nieko bloga, tik norėjęs nuvyti įsitriukšmavusius vaikus. Tačiau veiku nuplėšti žmogui šlovę, tik neveiku sugrąžinti. Bendoriaus Klaimento reikalai ėjo vis blogyn, ir jis mirė skurde.

PIRMAS SKYRIUS

ĮVADINIS

Ko vaikšto jis takais mirties
Be atilsio dienas naktis?
Nebeprikels iš užmiršties
To, ką pasigrobė mirtis![1]

Lenghornas

Diduma skaitytojų, sakoma pono Patisono[2] rankraštyje, be abejo, yra mielai stebėję smagų šurmulį, kurį gražų vasaros pavakarį kelia vaikai, ištrūkę iš kaimo mokyklos. Vaikystei būdingas siautingas gyvumas, vargais negalais tramdomas per nuobodžias mokslo valandas, staiga prasiveržia, sakytum sprogęs, riksmais, dainomis ir išdaigomis, mažiesiems padaužoms besibūriuojant žaidimų aikštelėje prieš vakaro varžybas. Bet yra dar vienas žmogus, kuris po pamokų irgi lengviau atsidūsta, nors jo jausmai ne tokie pastebimi iš šalies ir toli gražu nežadina tokios pat simpatijos. Turiu galvoje mokytoją, kuris, apdujęs nuo nepaliaujamo balsų gaudesio, dusdamas tvankioje klasėje, ištisą dieną grūmėsi vienas su visa armija: tramdė padykėlius, ragino imtis darbo tinginius, stengėsi apšviesti protą bukagalviams ir perveikti užsispyrėlius. Jo mintys susimaišė ir išblėso šimtą kartų pagret besiklausant nuobodžios pamokos, kurios monotoniškumą drumstė nebent žioplų mokinių riktai. Antikos genijaus perlai, žavėję jo vaizduotę vienatvės valandomis, ir tie, rodos, geso, ašarų, klaidų ir bausmių temdomi, tad nebuvo tokios Vergilijaus eklogės ar Horacijaus odės, kuri nebūtų atminty susijusi su kokio apsižliumbusio mokinio niūriu veidu ir vienodu bambėjimu. Jeigu prie to protinio išsekimo pridėsime silpną kūno sudėjimą ir dvasią, siekiančią aukštesnio pašaukimo nei vaikų kankinimas, skaitytojas šiek tiek suvoks, kaip sveika pasivaikščioti vienam gražų ir gaivų vasaros pavakarį tiek skylančiai iš skausmo galvai, tiek nervams, ištampytiems per valandų valandas grasaus darbo liaudies švietimo srityje.

Tie pasivaikščiojimai vakare buvo mano nelaimingo gyvenimo laimingiausios akimirkos, ir jei koks maloningas skaitytojas mėgausis skleisdamas šiuos puslapius, mano nemigos naktų vaisių, tegu jis žino, jog šios knygos apmatus paprastai svars-

tydavau tomis valandėlėmis, kai atvanga po sunkaus dienos darbo ir aplinkos rimtis nuteikdavo mano dvasią kūrybai.

Tomis auksinėmis atilsio valandomis labiausiai mėgdavau klajoti palei upeliūkštį, kuris, „vingiuodamas per žaliųjų paparčių klonį", teka pro Ganderklofo kaimo mokyklą. Pirmąjį ketvirtį mylios man tenka tolydžio atitrūkti nuo savo minčių ir sveikintis su savo auklėtiniais — kas brūkštelėja koja per žemę, kas nusiplėšia kepuraitę,— atklydusiais čionai meškerioti upėtakių ir šiaip visokios smulkmės arba pakrantėse skinti meldų ir laukinių gėlių. Tačiau po saulėlydžio mažieji žvejotojai nedrįsta kojos kelti toliau minėtos ribos. Ir štai kodėl: pačiame gale to siauro klonio, lomoje, lyg išraustame giliame, viržių prižėlusiame šlaite, niūkso apleistos kapinės, ir, sutemoms nusileidus, bailiukai iš tolo jų lenkiasi. Man, priešingai, ta vietovė atrodo sklidina nenusakomo žavesio. Gana ilgai mėgdavau tenai nukakti, ir jeigu mano brangusis globėjas nepamirš duoto žodžio, ta loma (ir, galimas daiktas, labai greitai) taps mano paskutine atilsio vieta, kai pagaliau užbaigsiu savo klajones šioje žemėje[3].

Viskas čia dvelkia savita didybe, kaip ir pritiklu būti kapinėse, tačiau jos netemdo slogūs, nemalonūs jausmai. Jau keleri metai, kai čia nelaidojama, ir kapų gūbrius plyname lauke, kaip ir visa ką aplink, dengia plonytis vejos kilimas. Paminklai — jų viso labo kokie šeši ar septyni — pusiau įsmigę žemėn ir apžėlę samanomis. Nė vienas šviežiai supiltas kapas netrikdo mūsų apmąstymų blaivaus aiškumo, primindamas kokią neseną negandą, neauga nė vešli žolė, nejučia peršanti mintį, kad ji taip kraupiai tarpsta tik todėl, jog traukia syvus iš sutrešusių palaikų, dūlėjančių po žeme. Saulutės, šen bei ten šviečiančios vejoje, prie jų palinkę katilėliai gauna savo tyrą peną iš padangių rasos, ir jų žiedai nežadina bjaurių, atstumiančių minčių. Kas be ko, čia lankėsi mirtis ir paliko savo pėdsakus, tačiau jie įspausti taip seniai, jog ilgainiui pasidarė beveik neženklūs ir nekelia siaubo. Tuos, kurie ilsisi kapuose, kaip sako mums širdis, sieja su mumis nebent mintis, jog kadaise ir jie buvo tokie, kokie esame dabar, ir jeigu jų palaikai amžiams susijungė su motina žeme, kada nors ir mus ištiks toks pat likimas.

Ir nors jau keturios kartos nugyveno savo amžių, kai pradėjo samanoti pats paskutinis iš tų kuklių antkapių, ir nūnai tebegerbiamas atminimas tų, kurie miega po jais amžinu miegu. Tiesa, didžiausią ir senovės gerbėjui įdomiausią antkapį, vaizduojantį šaunų riterį su grandijomis ir skydu ant krūtinės, jau palietė laikas — herbo nebematyti, o keletą pusiau nusitry-

nusių raidžių galima perskaityti kaip kam patinka: arba *Dns. Johan... de Hamel,* arba *Johan... de Lamel.* Tiesa ir tai, jog kitame kape, gausiai išdabintame skulptūrinėmis puošmenomis — ornamentiniu kryžium, mitra bei pastoralu,— anot padavimo, palaidotas kažin koks vyskupas. Bet užtat šalimais dviejose akmeninėse plokštėse galima įskaityti nesklandžia proza ir dar nesklandesnėmis eilėmis išguldytą čia pat besiilsinčių istoriją. Pasak epitafijos, jie buvo iš persekiojamųjų presbiterionų, kurių likimas — vienas iš gūdžiausių Karolio II ir jo įpėdinio[4] valdymo istorijos puslapių. Saujelę sukilėlių, grįžtančių iš kautynių prie Pentlendo kalvų, užpuolė nedidelis būrys karaliaus kariuomenės, ir trys ar keturi jų žuvo arba pakliuvo į nelaisvę ir buvo sušaudyti kaip maištininkai, sučiupti su ginklu rankoje. Valstiečiai iki šiol gerbia tuos prelatininkų aukų kapus labiau nei prašmatniausius paminklus ir, rodydami juos vaikams, paprastai užbaigia savo pasakojimą apie kankinių likimą tokiu priesaku: būkite pasirengę kaip ir jūsų narsieji protėviai iki paskutinio kraujo lašo ginti pilietinę ir tikėjimo laisvę.

Nors man toli gražu ne prie širdies tos savotiškos pažiūros, remiamos žmonių, besiskelbiančių pasekėjais tų, kurių nepakantumas ir siauraprotiškas fanatizmas prilygsta jų karštam dievobaimingumui, vis dėlto aš anaiptol neketinu menkinti atminimo tų nelaimingųjų, kurių didumą gebėjo derinti Hempdeno minties laisvę su Huperio ar Letimerio[5] pasiaukojimo aistra. Kita vertus, teisybės dėlei nedera pamiršti, jog daugelis vadinamųjų persekiotojų, siekę žūt būt užgniaužti, jų akimis žiūrint, nedorą ir maištingą nelaimingųjų klajūnų dvasią, prireikus pasirodė esą ne ką menkiau atsidavę ir pasiaukoję kaip tikri riteriai, nors jų priešininkai grumdavosi tik respublikonų entuziazmo skatinami. Kalbant apie škotų būdą, ne kartą pastebėta, kad jie labai atkaklūs, ir juo aplinkybės sunkesnės, tuo jie atkaklesni; tada jie primena gimtųjų kalvų jovarą, kuris lieka ištikimas savo prigimčiai ir nesvyra amžino vėjo lenkiamas, net priešingai — vienodai skleidžia šakas į visas šalis, nesitaikydamas kuria nors puse prie užgriūvančių vėtrų, veikiau lūžta, bet niekada nelinksta. Skaitytojai turi atsižvelgti, jog aš piešiu savo tėvynainius tokius, kokius mačiau savo akimis. Tie, kurie išvyksta svetur, kaip girdėjau, ten darosi nuolankesni. Bet mums metas grįžti prie nutraukto pasakojimo.

Vieną vasaros pavakarį, vaikščiodamas po minėtas vietas, priartėjau prie tos apleistos mirties buveinės ir su nuostaba išgirdau visai ne tuos garsus, glostančius širdį toje ramybėje — ne švelnų upelio čiurlenimą ir vėjo siaudimą trijų milžiniškų

uosių šakose virš kapinių. Šįsyk aiškiai išgirdau kaukšint plaktuką ir pradėjau nuogąstauti, ar tik abu žemvaldžiai, kurių valdas skyrė mano pamėgtas upelis, nesiėmė vykdyti seniai sumanyto plano pertverti slėnį damba ir bjauria tiese pakeisti grakščius gamtinės ribos vingius[6]. Artyn priėjęs, nudžiugau pamatęs, kad mano spėjimai klaidingi. Ant nukankintųjų presbiterionų antkapio sėdėjo senis ir kruopščiai gilino kaltu apdilusį įrašą, iškilnia šventraščio kalba žadantį amžiną palaimą kankiniams ir su priderama rūstybe prakeikiantį jų žudikus. Žilus dievobaimingojo darbininko plaukus dengė mėlyna neregėto didumo skrybėlė. Vilkėjo jis dukslių senamadišku šiurkščios gelumbės palaidiniu, vadinamu rudine, paprastai dėvima pagyvenusių valstiečių, taipjau milo kelnėmis ir liemene, ir nors šis apdaras atrodė dar gana padoriai, vis dėlto buvo ženklu, jog jis tarnauja nebe pirmą dešimtį metų. Perdėm sulopytos, bet vis dar stiprios kurpės, pakaltos vinimis plačiomis galvutėmis, ir juodo milo blauzdinės. Netoliese tarp kapų rupšnojo žolę ponis, jo kelionių bendras, kurio neregėtai baltas plaukas, barkšantys kaulai ir giliai įdubusios akys bylote bylojo apie karšinčiaus amžių. Jo pakinktai buvo labai paprasti: kamanas ir balną atstojo ašutinė virvė ir šiaudų prikimšta pagalvėlė. Pakaklėj kabaliavo drobinis maišas, į kurį šeimininkas, matyt, susikraudavo savo įnagius ir visą mantą. Nors tą senį mačiau pirmą kartą vis dėlto iš neįprasto jo amato ir apdaro veikiai supratau, kad tai tas pats dievobaimingas klajūnas, įvairiuose Škotijos kampuose vadinamas Kapų Seniu, apie kurį buvau girdėjęs tiek ir tiek.

Iš kur kilęs tas žmogus ir koks jo tikras vardas, taip ir nesugebėjau išsiaiškinti; o kas jį paskatino palikti namus ir pasirinkti klajūno gyvenimą, sužinojau tik bendrais bruožais. Daugumos nuomone, buvo jis gimęs lyg Damfrio, lyg Galovejaus grafystėje, o kilęs iš tų pačių Sandoros šalininkų, apie kurių žygius ir kančias žmonės labiausiai mėgdavo pasakoti. Anot kalbų, kitados tyruose Kapų Senis turėjęs ūkelį, bet jau seniai palikęs jį ar vargo prispirtas, ar dėl šeimyninių nesutarimų, kaip, beje, metęs ir uždarbiauti. Šventojo rašto žodžiais tariant, jis paliko namus, savo kraštą ir savo artimus ir klajojo po pasaulį iki pat mirties, tai yra apie trisdešimt metų.

Visus tuos metus dievobaimingasis entuziastas piligrimas klajojo po kraštą, kasmet reguliariai lankydamas tas vietas, kur ilsisi ramybėje nelaimingieji presbiterionai, kritę kovoje su priešais arba žuvę nuo budelio rankos viešpataujant dviem paskutiniesiems Stiuartams. Jų kapų ypač gausu vakarinėse gra-

fystėse — Ere, Galovejuje, Damfryje, bet pasitaiko ir kitose Škotijos srityse, kuriose persekiojami puritonai krito mūšio lauke arba karinės ar civilinės valdžios buvo nubausti mirtimi. Jų kapai dažniausiai kūpso atstu nuo žmonių gyvenamų vietų, atkampiuose raistuose bei tyruose, kuriuose, gelbėdamiesi nuo persekiojimo, ieškodavo prieglobsčio tie nelaimingieji. Tačiau, nors ir kaip toli jie būtų buvę, Kapų Senis, traukdamas savo įprastu keliu, kasmet būtinai juos aplankydavo. Gūdžiausiuose kalnų tarpekliuose, nustebę tetervinų medžiotojai aptikdavo jį palinkusį prie pilkšvų antkapių, kruopščiai bevalantį samanas, kaltu bedailinantį apdilusius įrašus bei mirties simbolius — įprastas tų kuklių paminklų puošmenas. Be galo nuoširdus, kad ir neįtikimas dievobaimingumas skatino tą seną žmogų be jokio išskaičiavimo aukoti šitiek metų kritusių bažnyčios gynėjų atminimui. Jis buvo įsitikinęs, jog vykdo šventą pareigą, palikuonių akims atnaujindamas apleistus antkapius, tuos protėvių atsidavimo ir kančių paminklus, ir tarsi gaivindamas švyturio ugnį, turinčią priminti ateinančioms kartoms, kad ir joms privalu iki paskutinio kraujo lašo ginti savo tikėjimą.

Tas senas klajūnas, matyt, savo kelionėse niekada nestokojo pinigų ir, kiek žinoma, iš tolo jų kratydavosi, jei kas norėdavo jį sušelpti. Kas be ko, jo poreikiai buvo labai kuklūs, be to, kad ir kur užklysdavo, jį svetingai priimdavo koks nors kameronietis, jo sektos narys, arba šiaip koks dievobaimingas žmogus. Už pagarbiai teikiamą pastogę jis būtinai atsiteisdavo sutvarkydamas šeimininko šeimos narių arba protėvių antkapius (jeigu jų būdavo). O kadangi žmonės amžinai matydavo klajūną prie dievui mielo darbo čia kaimo kapinėse, čia šalia viržių apgožto vienišo kapo plaktuku kaukšintį per kaltą ir baidantį tetervinus bei sėjikus, netoliese besiganantį jo žilą ponį, dėl to nuolatinio bendravimo su mirtimi pradėjo vadinti Kapų Seniu.

Tokio būdo žmogui, rodos, turėjo būti svetimas net pats paprasčiausias humoro jausmas. Vis dėlto jo vienminčiai laikė jį linksmų plaučių žmogum. Savo tikėjimo persekiotojų palikuonis ir tuos, kuriuos įtardavo remiant jų pažiūras, taipjau bedievius, kartais patraukiančius jį per dantį, vadindavo velnio išperomis. Su visais kitais kalbėdavo oriai, įpindamas į kalbą gana griežtų pamokymų. Pykčiui, kaip sakoma, niekados nepasiduodavo, nebent vieną vienintelį kartą nebesusitvardė, kai nenaudėlis berniūkštis akmeniu numušė nosį cherubinui, kurį senis tuomet dailino. Apskritai aš retai griebiuosi rykštės ir nesilaikau karaliaus Saliamono taisyklės[7], už kurią mokiniai vargu ar gali gerbti jo atminimą, tačiau šiuo atveju, reikia manyti,

parodyčiau, jog vaikams nejaučiu neapykantos. Bet metas grįžti atgal ir papasakoti, kokiomis aplinkybėmis pirmą kartą susitikau su tuo be galo įdomiu entuziastu.

Priėjęs artyn prie senio ir pagarbiai atsiprašęs, jog trukdau jam darbuotis, deramai pašlovinau jo amžių ir įsitikinimus. Jis pasidėjo kaltą, išsiėmė akinius, nušluostė juos ir, pabalnojęs nosį, atitinkamu tonu atsiliepė į mano mandagius žodžius. Jo palankumo padrąsintas, pradėjau klausinėti apie kankinius, kurių kapus jis tvarkė. Kalbėti apie Sandoros šalininkų žygdarbius jam buvo vienas malonumas, taisyti jų paminklus — viso gyvenimo tikslas. Jis įniko kuo nuodugniausiai dėstyti viską, ką buvo per ilgą laiką sužinojęs apie juos pačius, jų karus bei klajones. Galėjai pamanyti, kad senis — jų amžininkas ir pats savo akimis matė tuos įvykius, kuriuos dabar dėsto,— taip jis buvo įsigyvenęs į jų jausmus ir mintis ir toks nuoseklus, nelyginant kokio liudytojo, tų dienų žmogaus, buvo jo pasakojimas.

— Mes,— tarė jis, įkvėpimo apimtas,— mes vieninteliai tikrieji vigai. Sekdami paskui tą, kuriam priklauso šios žemės karalystė, žmonės, susirūpinę vien savo kūnu, pasisavino šį pergalingą vardą. O kuris iš jų būtų šešias valandas pagręt sėdėjęs ant drėgno šlaito ir klausęsis dievo žodžio? Ir valandos nebūtų ištvėręs, galvą guldau! Jie ne ką geresni už tuos, kurie nesigėdi to pasišlykštėtino kraugerių torių vardo. Visi jie tik savęs žiūri, vaikosi turtų, valdžios, šio pasaulio tuštybės, pamiršę visa, ką padarė ir pasiekė galiūnai, didžios rūstybės dieną stoję drąsiai į kovą. Tad nėra ko stebėtis, jog dabar jie dreba iš baimės, kad štai ims ir išsipildys didžiai gerbiamo pono Pideno (o tai nuostabus dievo tarnas, kiekvienas jo žodis tampa kūnu) lūpomis pagarsinta pranašystė, jog prancūzai veikiai užtvindys Ero klonius ir Galovejaus lygumas, kaip 1677-aisiais užtvindė kalnėnai. O šiandien jie griebiasi lanko ir ieties, nors nieko kito jiems nebelieka, kaip apraudoti savo nuodėmingą žemę ir sutremptą Sandorą.

Neginčijau saviškų jo pažiūrų ir palaukiau, kol apsiramins, paskui, degdamas noru pratęsti pokalbį su tuo nepaprastu žmogum, prišnekinau jį pasinaudoti svetinga pono Klišbotemo pastoge, kurią namų šeimininkas mielai suteikia kiekvienam, kam jos prireikia. Eidami į mokytojo namus, užsukome į Voleso smuklę, kur pavakariu beveik visada gali užtikti mano globėją. Kai juodu mandagiai pasisveikino, Kapų Senis, savo būsimo šeimininko kalbinamas, norom nenorom sutiko išgerti su juo po stikliuką, ir tik su ta sąlyga, jeigu jam bus leista pasiūlyti atitinkamą tostą; nusivožęs skrybėlę ir žvelgdamas į dangų, kokias

penkias minutes jis pasimeldė ir išgėrė už bažnyčios didvyrius, kurie pirmieji iškėlė jos vėliavą kalnuose. Nieku gyvu neprišnekinęs pratęsti vaišes ir išmesti dar po stikliuką, mano globėjas parsivedė jį namo ir įkurdino „Pranašo celėje"; ten stovėjo lova, todėl retkarčiais joje prisiglausdavo koks varganas pakeleivis[8].

Rytojaus dieną aš atsisveikinau su Kapų Seniu, kaip niekad sujaudintu to neįprasto dėmesio, kuriuo stengiausi pelnyti jo palankumą ir su kuriuo klausiausi jo pasakojimo. Vargais negalais užsiropštęs ant savo senojo žilo ponio, paėmė man už rankos ir tarė: „Telaimina jus viešpats, jaunuoli! Mano valandos panašios į brandžias varpas prieš pjūtį, o jūsų dienos dar dvelkia pavasariu, ir vis dėlto galbūt jūs pirmas pateksite į giltinės aruodą, nes jos dalgis vienodai šmaikščiai kerta ir žalius javus, ir pageltusius, be to, jūsų skruostų raudonis kaip ir rožės pumpuras, ko gero, slepia viduje kirminą, graužiantį gyvybės giją. Tad darbuokitės kaip tasai, kuris nežino, kada pašauks jį viešpats. Ir jeigu likimo man bus skirta sugrįžti į šį kaimą po to, kai iškeliausite į jums parengtą vietą, šios senos suvytusios rankos pastatys jums paminklą, idant jūsų vardas neišdiltų iš žmonių atminties".

Padėkojau Kapų Seniui už jo gerus norus bei ketinimus ir, nejučia sunkiai atsidusęs — veikiau iš nuolankumo dievo valiai nekaip iš užuojautos sau,— pamaniau, kad, galimas daiktas, iš tikrųjų labai greit man prireiks jo draugiškos paslaugos. Jis, aišku, neklydo spėdamas, jog mano gyvenimas gali nutrūkti jaunystėje, tačiau pernelyg pasitikėjo savimi, vildamasis dar ilgai klajoti šioje žemėje. Jau keleri metai, kai jis nebesirodo keliuose, kuriais paprastai traukdavo, ir antkapiai, kurių priežiūra sudarė jo gyvenimo esmę, pamažu apeina samanomis, kerpėmis ir pintimis. Savo žemiškąją kelionę jis užbaigė šio amžiaus pradžioje. Žmonės rado jį ant vieškelio netoli Lokerbio Damfrio grafystėje leisgyvį, vos begaudantį kvapą. Senasis žilas ponis, amžinas klajonių bendras, stovėjo šalia merdėjančio šeimininko. Velionio kišenėse buvo truputis pinigų, beje, pakankamai padorioms laidotuvėms surengti, vadinasi, mirė jis ne nuo smurto ir ne nuo nepriteklių. Paprasti žmonės didžiai gerbia jo atminimą, ir daugelis neabejoja, kad jo atnaujintiems antkapiams niekada nebeprireiks kalto. Jie netgi tikina, jog įrašai antkapiuose, kur minima, kokiomis aplinkybėmis kankiniai žuvo už tikėjimą, taipogi jų vardai po Kapų Senio mirties įskaitomi lygiai taip pat aiškiai, kaip ir jam gyvam esant, o jų persekiotojų vardai, iškirsti tuose pačiuose paminkluose, visai išdilo.

Vargu ar verta įrodinėti, jog visos tos kalbos — lakios vaizduotės padarinys ir jog po dievobaimingojo piligrimo mirties jo puoselėti paminklai, kaip ir visi šios žemės dalykai, veikiai dūlėja ir nyksta.

Skaitytojai, be abejo, supranta, jog, į šį glaustą pasakojimą įpynęs vieną kitą nutikimą, išgirstą iš paties Kapų Senio lūpų, toli gražu nesistengiau perteikti nei jo stiliaus, nei minčių, nei juo labiau kai kurių aiškiai iškreiptų ir šališkai vertinamų faktų. Aš kruopščiai juos tikrinau ir lyginau su duomenimis, tam tyčia gautais iš patikimų šaltinių ir iš abiejų šalių atstovų.

Apie presbiterionus aš klausinėjau tuos vakarinių sričių ūkininkus, kurie, nuomodami sklypus tyruose, gal dėl žemvaldžių gerumo, o gal dėl kokių kitų aplinkybių per paskutinį žemių padalijimą išsaugojo tas pačias ganyklas, kuriose jų protėviai ganė avis ir jaučius. Prisipažinsiu, jog tik visai neseniai supratau, koks menkas tai šaltinis. Ieškodamas papildomų duomenų, kreipiausi pagalbos į tuos kuklius amžinus keliauninkus, kuriuos mūsų skrupulingai mandagūs protėviai vadino klajojančiais prekijais, o mes, ir šiuo, ir kitais daug svarbesniais klausimais derindamiesi prie mūsų turtingų kaimynų skonio ir nuomonės, pradėjome šaukti prekeiviais arba paupariais. Už daugelį papildymų bei paaiškinimų, atitinkančių Kapų Senio pasakojimų dvasią ir skonį, taipjau esu dėkingas kaimo audėjams, kurie keliauja po kraštą, vildamiesi parduoti žiemos darbo vaisius, o ypač klajojantiems siuvėjams, kurie dėl sėdimo amato norom nenorom priversti laikinai gyventi mūsų krašte, apsiūdami čia vieną, čia kitą šeimyną, ir ilgainiui tampa kaip ir kaimo kronikų saugotojais.

Nepalyginamai sunkiau buvo prasimanyti medžiagos, kuri pagelbėtų apvalyti liaudies padavimų klodus nuo kiaurai smelkusio šališkumo, idant būtų įmanoma nupiešti tikrą tos nelemtos epochos papročių paveikslą ir drauge deramai įvertinti abiejų šalių nuopelnus. Be kita ko, aš patikslinau Kapų Senio ir jo draugų kameroniečių pasakojimus, remdamasis kai kurių senų ir garbingų giminių palikuonių pateiktomis žiniomis; susiklosčiusių aplinkybių nuguiti į šią ašarų pakalnę, jie vis dar išdidžiai žvalgosi atgal į tuos laikus, kai jų protėviai kovojo ir žuvo gindami tremtinius Stiuartus. Galiu netgi pasigirti, jog man talkino ir didžiai gerbiami dvasinio luomo žmonės; keli priesaikos nedavę vyskupai, kuriems didžiausias vyskupystės niekintojas galėtų pavydėti įtakos ir pajamų, prie kuklaus vaišių stalo Voleso smuklėje malonėjo suteikti man kai kurių duomenų, papildžiusių ir patikslinusių tai, ką buvau gavęs iš kitų

šaltinių. Beje, šen bei ten teko sutikti ir vieną kitą bajorą, kuris, nors ir gūžčiodamas pečiais, vis dėlto nesidrovėjo prisipažinti, kad jo tėvas tarnavo Eršelo ir Kleiverhauso baudžiamuosiuose būriuose. Pagaliau gavau nemaža vertingų žinių iš minėtų džentelmenų eigulių — mat kilmingųjų dvaruose ši tarnyba dažniausiai būna paveldima.

Apskritai man nėra ko būgštauti, kad nūnai, aprašydamas, kokią įtaką turėjo priešiškos pažiūros geriems ir blogiems to meto žmonėms, galiu būti apkaltintas sąmoningai apjuodinęs ar apšmeižęs vieną katrą iš šalių. Praeities skriaudų prisiminimas, priešininkų klastingumas, panieka ir neapykanta sukėlė vienos šalies žiaurumą ir smurtą. Kita vertus, vargu ar galima neigti, jog, jei fanatiškas atsidavimas dievo namams galutinai ir nepražudė Sandoros šalininkų, vis dėlto jis bent jau, perfrazuojant Draideno[9] žodžius, prarijo ganėtiną dalį pilietinių jausmų, blaivaus proto ir gerų manierų. Galime drąsiai sakyti, jog ir vienos, ir kitos šalies atviraširdžių narsuolių dvasios jau seniai su nuostaba ir gailesčiu žiūri iš aukštybių, nesuvokdamos, kas sukurstė tarpusavio neapykantą ir priešiškumą toje tamsos, kraujo ir ašarų pakalnėje. Ilsėkitės ramybėje! O mes minėkime juos, kaip mūsų vienintelės škotų tragedijos herojė meldžia savo vyrą minėti jos mirusį tėvą:

Meldžiu, nekelkite tėvų iš kapo!
Jie savo nuodėmę — rūstybę nežabotą —
Seniai išpirko brangia kaina[10].

ANTRAS SKYRIUS

APŽIŪRA

Kad šimtas raitelių šaunių iš ryto
Stovėtų pasirengę prie pilies![1]

Duglas

Paskutiniųjų Stiuartų valdymo metais vyriausybė stengėsi kaip įmanydama užgniaužti asketišką, arba, kitaip sakant, puritonišką, dvasią ir atgaivinti tas feodalines institucijas, kurios siejo vasalą su senjoru, o juodu — su karaliumi. Valdžia dažnai rengdavo kariuomenės apžiūras ir liaudies šventes, derindama karines pratybas su įvairiausiomis varžybomis ir pramogomis. Toji politika pastaruoju atveju anaiptol nebuvo tolregiška, netgi

priešingai — kaip visada atsitinka tokiomis aplinkybėmis, tie, kurie iš pradžių tik klausė sąžinės balso, užuot nusileidę valdžios spaudimui, ėmė dar griežčiau laikytis savo principų, o abiejų lyčių jaunimas, kuriam fleita ir būgnas Anglijoje arba dūdmaišis Škotijoje galėjo savaime susukti galvą, sugebėjo atsispirti pagundai ir nepaisyti valdžios potvarkių, išdidžiai suvokdamas, jog tokiu elgesiu jisai stoja prieš tarybos valią. Priversti žmones šokti ir linksmintis retai pavykdavo net vergpirklių laivuose, kur kitados nelaimingi belaisviai būdavo rimbais raginami pramankštinti sustingusius sąnarius, idant gyslose neužsistovėtų kraujas, tomis trumpomis akimirkomis, kai jiems leisdavo denyje pakvėpuoti grynu oru. Kuo įnirtingiau vyriausybė kovojo su griežtu kalvinistų asketizmu, tuo labiau jis šaknijo ir plito. Visi tie, kurie tarp jų garsėjo šventu gyvenimu, judėjiškai šventė „sekmą dieną", niekino ir smerkė vyrų pratybas ir nekalčiausias pramogas, kaip ir nešvankų vyrų ir moterų paprotį drauge suktis rateliu (kiek žinau, vyrų ir moterų ratelis skyrium nebuvo laikomas nuodėme). Jie stengėsi iš paskutiniųjų atgrėsti žmones netgi nuo vadinamųjų tradicinių „kariuomenės apžiūrų", į kurias būdavo šaukiami visi grafystės feodalai ir kiekvienas karūnos vasalas turėdavo atsivesti jo valdoms nustatytą būrį ginkluotų karių, idant jo neištiktų įstatymo numatyta griežta bausmė. Sandoros šalininkams itin nepatiko tie sambūriai, nes jų rengėjai lordai vietininkai ir šerifai[2], vykdydami vyriausybės nurodymus, iš kailio nerdavosi stengdamiesi patraukti jaunimą, kuris, savaime suprantama, galėjo susižavėti tiek rytą vykstančiomis karinėmis pratybomis, tiek vakare prasidedančiomis varžybomis.

Štai kodėl patys karščiausi presbiterionų pamokslininkai bei šalininkai perspėdami, graudendami ir grasindami, iš paskutiniųjų stengdavosi, kad tuose sambūriuose dalyvautų kuo mažiau žmonių. Jie puikiai suvokė, jog savo veikla ne tik griauna vyriausybės autoritetą, bet ir iš esmės pakerta jos galią, neleisdami plėtotis tai *esprit de corps**, kuri veikiai sutelkia jaunuolius, kai jie įpranta dažniau bendrauti vyriško miklumo varžybose ir karinėse pratybose. Tie pamokslininkai negailėdavo jėgų, kad tik atitrauktų nuo apžiūrų kiekvieną, kas gali bent menkiausia dingstimi jose nedalyvauti, ir ypač negailestingi būdavo tiems parapijiečiams, kurie iš dyko buvimo eidavo pažiopsoti į gražų reginį arba, iš prigimties būdami linkę į kūno mankštą, stodavo rikiuotėn ir įsijungdavo į varžybas. Ir

* Sandraugai *(pranc.)*.

vis dėlto didumą smulkiųjų bajorų dažniausiai neturėdavo galimybės nuosekliai laikytis kalvinistų pažiūrų. Įstatymas buvo griežtas ir nepalenkiamas, ir Slaptoji taryba, Škotijos aukščiausias vykdomosios valdžios organas, negailestingai bausdavo karūnos vasalus, laiku neatvykusius į eilinę apžiūrą. Tad žemvaldžiai būdavo priversti į būrimosi vietą siųsti savo sūnus, nuomininkus, vasalus — tiek vyrų, arklių ir iečių, kiek būdavo nurodyta; ir dažnai, nepaisydami griežto tėvų įsakymo po apžiūros nedelsiant grįžti namo, prie ginklo pašaukti jaunuoliai neatsispirdavo pagundai išmėginti jėgas varžybose arba vengdavo eiti į pamaldas, ta proga laikomas bažnyčioje, ir šitaip, pasipiktinusių ir užsirūstinusių tėvų nuomone, nusidėdavo, nes tai, viešpaties akimis žiūrint, prakeikimo verta nuodėmė.

1679 metų gegužės 5 dienos rytą — nuo šios dienos ir prasideda mūsų pasakojimas — plačioje lygumoje netoli karališkojo miestelio[3], kurio pavadinimas čia neturi jokios reikšmės, Lenarko grafystės šerifas surengė atkampios srities, vadinamos Klaisdeilo Aukštutiniu Vordu, feodalų kariaunos apžiūrą. Po apžiūros ir karinių pratybų aptarimo turėjo kaip paprastai prasidėti įvairios jaunuolių varžybos, kurių svarbiausios buvo šaudymas į papūgą, senovinė rungtis kitados taikliausiam lankininkui, o aprašomuoju metu — taikliausiam šauliui išaiškinti. Taikinys — paukščio iškamša, apkaišyta ryškiomis plunksnomis,— buvo labai panašus į papūgą. Į tą ant karties kabaliojančią „papūgą", atsistoję už šešiasdešimties ar septyniasdešimties žingsnių, iš šautuvų bei karabinų ir pliekdavo šauliai. Kas numušdavo taikinį žemėn, tą dieną turėdavo garbingą Papūgos kapitono vardą, ir paprastai minia iškilmingai nulydėdavo jį į geriausią apylinkės smuklę, kur vakaras užsibaigdavo smagia puota, jo vadovaujama ir apmokama, jeigu, aišku, kišenė leisdavo.

Savaime suprantama, vietinės damos atskubėjo pasigrožėti tuo tauriu reginiu, tik, žinoma, nebuvo griežtųjų puritonių, kurios laikė baisia nuodėme rodytis toje šventvagiškoje nešvankėlių sueigoje. Tais pirmykščio paprastumo laikais dar nebuvo nei *landò*, nei *kabrioletų*, nei *tilbury*. Tik grafystės lordas vietininkas (kunigaikštis pagal pareigas) leido sau prabangą atvažiuoti karieta, lyg ir vežimu, išdabintu apiblukusiais auksuotais medžio pjaustiniais, daugiau panašiu į chromolitografijų Nojaus laivą, traukiamą aštuonių flandrų veislės kumelių, su aštuoniais keleiviais viduje ir šešiais lauke. Viduje sėdėjo jo šviesybės dvi freilinos, du vaikai, kapelionas, įkištas į šoninę nišą prie durelių, vadinamą „aulu", ir jo šviesybės štalmeisteris, įgrūstas į tokį pat „aulą" kitoje pusėje. Važnyčiojo vežėjas ir trys forei-

toriai — su trumputėmis špagomis ir perukais trimis kasytėmis, su muškietomis už pečių ir pistoletais prie balno gugos. To rūmo su ratais gale ant palipos stovėjo ar veikiau susispaudę trimis eilėmis kabaliavo šeši iki dantų apsiginklavę liokajai su prašmatniomis livrėjomis. Kiti bajorai — vyrai ir moterys, senimas ir jaunimas — jojo raiti, tarnų lydimi, bet vis dėlto draugija dėl jau minėtų priežasčių buvo greičiau rinktinė negu gausi.

Netoliese to dideliausio oda traukto vežimo, kurį jau bandėme aprašyti, lyg gindamas savo tituluotos šeimininkės pranašumą prieš visą netituluotą krašto bajoriją, risnojo romus ledės Margeritos Belenden arklys, nešdamas tiesų, prakaulų jos kūną, apdarytą juodais našlės rūbais,— doroji ledė taip vilkėjo nuo tos dienos, kai jos vyras buvo nubaustas mirtimi už ryšius su Montrouzu[4].

Jos vaikaitė ir vienintelis žemiškas rūpestis, šviesiaplaukė Edita, vienbalsiai pripažinta gražiausia mergina visame Aukštutiniame Vorde, jojo paskui senelę, sakytumei, pavasaris, sekantis žiemos pėdomis. Ispanų veislės juodbėris, kurį ji valdė didžiai gracingai, prašmatnus amazonės kostiumas ir dailiai apkraštuotas balnas buvo taip suderinti, kad išryškintų gamtos dovanas, teikiančias jai nepakartojamo žavesio. Žaliu kaspinu perrišti plaukai, vešliais vyturais nudrykę iš po skrybėlaitės, dailus moteriškas veidas su šelmiška šypsenėle, gelbstinčia jos taisyklingus bruožus nuo banalumo, dažnai prikišamo šviesiaplaukėms ir mėlynakėms gražuolėms,— visa tai žavėjo jaunuolius kur kas labiau negu jos prabangūs pašvitai ar žirgo stotas.

Tų prakilnių damų palyda neatliepė nei jų kilmės, nei to meto papročių, nes ją sudarė tik du raiti tarnai. Tiesą pasakius, doroji sena dama buvo priversta pašaukti prie ginklo visą šeimyną, idant galėtų išsiųsti apžiūron tiek karių, kiek priklauso jos baronijai,— ji nieku gyvu nebūtų sutikusi išleisti nepilną būrį. Senis ūkvedys plieno šalmu ir dideliausiais batais, vadovavęs būriui, pribraukė kaušą kruvino prakaito, jo žodžiais tariant, stengdamasis prigriebti suktus tyrų valstiečius, kurie tokiais atvejais privalo duoti vyrų, arklių ir pakinktų. Pagaliau jų ginčai vos neperaugo į atvirą karą, nes įtūžęs vyskupininkas pradėjo bauginti neklusnius užsispyrėlius dangaus bausmėmis, o šie savo ruožtu ėmė grasinti kalvinistų prakeikimu. Ką beliko daryti? Nubausti kietasprandžius buvo niekų darbas. Slaptoji taryba būtų beregint uždėjusi baudą ir atsiuntusi raitininkų būrį jos išieškoti. Tačiau tai būtų tolygu įsileisti daržan medžiotoją su šunimis zuikiui nušauti.

„Tie juodnugariai,— tarė sau Harisonas,— ir šiaipjau nė kažin ką turi, o jei pašauksiu raudonšvarkius[5] ir tie išplėš iš jų paskutinį labą, kaip mano prakilnioji ponia prieš kalėdas surinks nuomą, juk ir gerais metais ne taip lengva ją išpešti?"

Taip taręs, apginklavo medžiotoją, sakalininką, liokajų, dvaro berną ir amžinai girtą rūmininką, kadaise drauge su velioniu seru Ričardu tarnavusį Montrouzo kariaunoje ir dabar kas vakarą stulbinantį Tilitadlemo tarnus savo žygdarbiais prie Kilsaito ir Tipermūro[6],— vieninteli baltarankį būryje, neturintį nė menkiausio potraukio fiziniam darbui. Užverbavęs dar vieną kitą laisvamanį brakonierių — medžiotoją ir žvejį,— ponas Harisonas pagaliau sutelkė tiek vyrų, kiek jų suburti priklausė ledei Margeritai Belenden, Tilitadlemo baronijos ir kitų valdų savininkei iki gyvos galvos. Tačiau, kai tos nelemtos dienos rytą ūkvedys išrikiavo savo *troupe dorée** prieš geležinius pilies vartus, pasirodė dvaro berno Kadžio Hedriko motina, nešina dideliausiais batais, buivolo odos striuke ir kitokia manta, iš anksto išduota visiems pašauktiniams, ir, sudėjusi viską prie ūkvedžio kojų, romiai paaiškino, jog nežinanti, kas atsitikę, gal jam vidurius susukę, gal sąžinė prabilusi, tik Kadis blaškęsis kiaurą naktį, ir ji negalinti sakyti, kad rytą jam pasidarę geriau. Tai dievo pirštas, kalbėjo ji, ir jos vaikas neisiąs į tokį darbą. Negelbėjo jokie grasinimai nubausti pinigine bauda, duoti velnių, netgi išvaryti lauk,— Kadžio motina neatlyžo, o ir jis pats, ūkvedžiui nuėjus į namus patikrinti jo sveikatos būklės, ar nenorėjo, ar negalėjo kalbėti, bet klausiamas tik sunkiai dūsavo. Moza, sena dvaro tarnaitė, buvo lyg ir ledės Margeritos numylėtinė, todėl ir atitinkamai laikėsi. Ledė Margerita pati nuėjo pas Hedrikus, bet ir ji nieko nelaimėjo. Ir štai tą sunkią valandą nuovoki senojo girtuoklio rūmininko galva rado išeitį. Jis buvo matęs ne tokių nugeibėlių kaip Žąsiukas Džibis, šauniai kovojusių Montrouzo kariaunoje. Tad kodėl nepaėmus į būrį Žąsiuko?

Tai buvo nedidukas, menko proto vaikis, atiduotas senai paukštininkei žiūrėti žąsų ir vištų,— tuomet škotų ūkiuose darbai buvo gana keistai paskirstyti. Vos vaikis parsirado iš ražienų, kur ganė žąsis, beregint pasijuto suvystytas į buivolo odos striukę ir prisegtas prie augaus kario kalavijo, nes jam prisegti kalaviją buvo neįmanoma. Mažytės jo kojos įsmuko į dideliausius batus, o milžiniškas plieninis šalmas, užvožtas ant galvos, rodos, tyčia buvo nulietas jam uždusinti. Taip aptaisy-

* Auksinę kariauną *(pranc.)*.

tas, jo paties prašymu buvo užsodintas ant paties romiausio arklio ir, priešaky jojančio senojo rūmininko Gudjilo globojamas bei palaikomas, laimingai prasmuko pro apžiūrą — mat šerifas per daug kruopščiai netikrino pašauktinių, kuriuos atsiuntė tokia karūnai ištikima bajorė kaip ledė Margerita Belenden.

Štai kodėl tą atmintiną dieną ledės Margeritos asmeninę apsaugą sudarė tik du tarnai, — kitokiomis aplinkybėmis jai, aišku, būtų buvę gėda pasirodyti žmonėse su tokia palyda. Tačiau karaliaus labui ji buvo visada pasirengusi bet kokioms aukoms. Tuo skausmingu laikotarpiu per pilietinius karus ji neteko vyro ir dviejų sūnų, į kuriuos dėjo dideles viltis, bet užtat buvo dosniai atlyginta: žygiuodamas per Vakarų Škotiją susitikti su Kromveliu nelemtame Vusterio lauke[7], Karolis II teikėsi papusryčiauti Tilitadlemo pilyje, ir šis įvykis padarė pradžią naujai ir svarbiai erai ledės Margeritos gyvenime; nuo tos dienos ji retai kada praleisdavo progą — tiek namie, tiek svečiuose — prie vaišių stalo kuo smulkiausiai papasakoti apie karaliaus vizitą, niekada nepamiršdama paminėti, kaip jo didenybė su ja pasisveikino, pagerbdamas bučiniu abi jos veido puses, tačiau dažniausiai neprisimindavo, jog tokią pat malonę jis suteikė ir dviem putlutėms tarnaitėms, nė per žingsnį nesitraukusioms nuo šeimininkės ir tą dieną pakeltoms į rūmų damas.

Tie karaliaus malonės ženklai buvo lemiami, ir jei ledė Margerita savo aukšta kilme, auklėjimu ir neapykanta priešininkų partijai, užtraukusiai jos namams tiek nelaimių, nebūtų buvusi įsitikinusi rojalistė, jau vien laimė pavaišinti jo didenybę pusryčiais ir patirti jo dėkingumą buvo tokia didelė garbė, jog būtų amžiams susiejusi jos gyvenimą su Stiuartų likimu. Stiuartai, atrodo, vėl triumfavo, tačiau ledė Margerita, ištikimai tarnavusi jiems negandų metais, ir dabar buvo pasiryžusi kęsti tuos pačius likimo smūgius, jei vėl bent kiek nusileistų dinastijos svarstyklių lėkštė. Aprašomuoju metu ji džiūgavo matydama žygiuojant ginkluotąsias pajėgas, pasirengusias mūru stoti už karūną, ir kaip įmanydama tramdė pasipiktinimą savo vasalais, negarbingai dezertyravusiais iš jos kariaunos.

Jos malonybė ir didžiai ją gerbią įvairių dinastijai ištikimų senų kilmingų giminių atstovai išreiškė vieni kitiems savo nuoširdžiausius jausmus, ir ne vienas prakilnus jaunuolis, jodamas pro šalį pašauktinių gretose, stengėsi kuo tiesiau sėdėti balne ir pašankinti žirgą, prieš panelę Editą Belenden puikuodamasis jodinėjimo menu ir atsakančiai išmankštintu ristūnu. Tačiau Edita domėjosi jaunaisiais kavalieriais, garsėjančiais aukšta kilme

ir neginčijamu atsidavimu karūnai, ne ką daugiau, nei to reikėjo pagal etiketą; ji abejingai leido pro ausis srautą komplimentų, ganėtinai nuvalkiotų, nors ir prisigraibstytų iš be galo nuobodžių ir dirbtinių Kalprenedo ir ponios Skiuderi[8] romanų, iš kurių to meto jaunimas mokėsi gražių manierų, kol įgeidis išmetė už borto balastą ir vietoj tokių gremėzdiškų laivų kaip romanai „Kiras", „Kleopatra" ir daugelis kitų nuleido lengvus luotus, kuriems nereikėjo gilių vandenų arba, kad būtų aiškiau, atimančius tiek pat mažai laiko kaip ir ta valtelė, į kurią teikėsi įsėsti mano atlaidusis skaitytojas. Tačiau likimo valia panelei Belenden nebuvo lemta iki pat vakaro išsaugoti tokią nedrumsčiamą ramybę.

TREČIAS SKYRIUS

ŠAUDYMAS Į TAIKINĮ

Suriko, skausmo pervertas, karys,
Šarvais žvangėdamas, nuo žirgo krito jis[1].

„Vilties išdaigos"

Po karinių pratybų, kurios praėjo gana pakenčiamai, turint omenyje, kad ir vyrams, ir arkliams trūko patirties, aidus balsas paskelbė mūsų jau aprašyto šaudymo į „papūgą" pradžią. Skambant susirinkusiųjų šauksmams, iškilo stiebas ar, tiesą pasakius, kartis su skersiniu, ant kurio kabojo taikinys, ir dabar prasidedančiomis varžybomis nejučia susidomėjo netgi tie, kurie, atvirai nusiteikę prieš karalių, su niekinama ir piktdžiugiška pašaipa stebėjo feodalų pašauktinių manevrus. Susirinkę prie varžybų aikštelės, jie pasitikdavo šaulius replikomis ir — nelygu miklumas — palydėdavo sutartiniu juoku arba plojimais, o tie vienas po kito ėjo išmėginti laimės — šaudyti į taikinį. Tačiau, pasirodžius grakščiam jaunuoliui su šautuvu rankoje, gana kukliu, bet užtat dailiu, kone dabitišku apdaru — ant pečių atsainiai užmestas apsiaustas, nėriniuota apykaklė ir plunksnomis apkaišyta skrybėlė sakyte sakė, jog tai ne koks nors prasčiokas,— žiūrovai suūžė, tik nežinia, ar tas murmesys reiškė prielankumą.

— Ak, mielieji ponai! Kur tai matyta, kad tokio tėvo sūnus teptųsi sau rankas! — šaukė senesnieji griežti puritonai, kurių smalsumas perveikė fanatizmą ir atvedė juos į varžybų aikštę. Tačiau didumą ne taip smerkiamai stebėjo rungtį ir tik linkėjo

sėkmės velionio presbiterionų karvedžio sūnui, per daug nesvarstydami, ar jam tinka kovoti dėl prizo.

Jų linkėjimai išsipildė. Žaliais rūbais apsitaisęs šaulys pirmu šūviu numušė papūgą,— tai buvo pirmas taiklus šūvis tą dieną, nors keletas kulkų ir prašvilpė pro pat taikinį. Pasigirdo karšti plojimai. Tačiau ši sėkmė nieko nelėmė, nes ir kiti dar nešaudę dalyviai turėjo teisę išbandyti laimę, o paskui visi, kliudę taikinį, privalėjo varžytis iš naujo, kol vienas jų įrodys savo pranašumą. Iš visų kitų tik dviem pavyko pataikyti į papūgą. Vienas buvo žemesniojo luomo jaunuolis, nedailiai, bet užtat tvirtai sudėtas, prisidengęs veidą pilku apsiaustu; kitas — jaunas gražios išvaizdos bajoraitis, tokios dienos proga prašmatniai apsitaisęs. Per visą apžiūrą jis laikėsi šalia ledės Margeritos ir panelės Belenden ir pasitraukė nuo jų su atsainia veido išraiška tik tada, kai ledė Margerita paklausė jį, kodėl nė vienas kilmingos giminės ir rojalistinių pažiūrų jaunuolis nemėgina nurungti tų dviejų laimės kūdikių. Lordas Evendeilas beregint nušoko nuo žirgo, paėmė iš tarno šautuvą ir, kaip jau minėjome, kliudė taikinį. Prasidėjus kovai tarp trijų dalingų varžovų, susidomėjimas rungtimi dar labiau padidėjo. Arčiau aikštės pasistūmėjo ir kunigaikščio iškilmių vežimas, vargais negalais pajudėjęs iš vietos. Iš paskos pajojėjo raiteliai bei raitelės, ir visų žvilgsniai nukrypo ten, kur buvo sprendžiama taiklumo rungties baigtis.

Pagal taisykles prieš antrąjį varžybų ratą varžovai turėjo mesti burtus. Laimė lėmė taip, kad pirmas šūvis teko jaunajam prasčiokui, kuris, žengęs priekin ir truputį atidengęs savo neišraiškingą valstiečio veidą, tarė: „Žinot, pone Henri, šiaip kokią kitą dieną, jus gerbdamas, mielai prapilčiau pro šalį, bet į mus žiūri Dženė Denison, ir aš stengsiuos iš paskutiniųjų neapsijuokti".

Jis prisitaikė ir šovė: kulka prašvilpė taip arti paukščio, jog tas susiūbavo ant skersinio. Vis dėlto jis pralaimėjo ir turėjo pasišalinti iš varžybų aikštės; nuleidęs akis, paskubėjo kuo greičiau įsimaišyti į minią, lyg būgštaudamas, kad kas nors jo nepažintų. Tada priekin žengė žaliais rūbais apsitaisęs šaulys ir antrąsyk kliudė papūgą. Visi pradėjo šūkauti iš džiaugsmo, o kažkur pakrašty nuaidėjo riksmas: „Tegyvuoja senoji tiesa!"

Kol pareigūnai raukėsi, skambant presbiterionų šauksmams, jaunasis lordas Evendeilas dar sykį išmėgino laimę ir nenusivylė. Jo pergalę prapliupo sveikinti kilmingieji ir karūnai ištikimi žiūrovai, tačiau taiklumo varžybos tuo nepasibaigė.

Žaliais rūbais apsitaisęs šaulys, matyt, nusprendęs greičiau baigti rungtį, paėmė žirgą iš to, kuriam buvo jį palikęs, kruopščiai patikrino, ar suveržta paspręstė, ar tvirtai laikosi balnas, ir atsisėdo raitas. Pamojęs ranka, kad žiūrovai duotų kelią, paragino pentinais žirgą, šuoliais leidosi į tą vietą, iš kur turėjo šauti, o ten metė pavadį, pasisuko šonu ir nusitaikęs numušė papūgą. Lordas Evendeilas pasekė jo pavyzdžiu, nors daugelis aplink jį tvirtino, jog tokių naujovių, prieštaraujančių senoms tradicijoms, jam nedera vaikytis. Tačiau gal jo akis nebuvo tokia taikli, o gal žirgas prasčiau išmankštintas. Kai šeimininkas šovė, jo arklys šoko į šalį, ir kulka nekliudė papūgos. Tie, kuriuos maloniai nustebino žaliais rūbais apsitaisiusio šaulio taiklumas, dabar turėjo progą žavėtis jo mandagumu. Jis pareiškė, jog paskutinis šūvis nesiskaito, ir paprašė savo varžovą laikyti jį negaliojančiu ir iš naujo pradėti dvikovą, tik šįsyk stačiomis.

— Aš mielai tęsčiau kovą raitas,— tarė jaunasis lordas savo varžovui,— jeigu mano žirgas būtų taip gerai išmankštintas ir galbūt taip pripratintas prie šaudymo kaip jūsų.

— Gal malonėsite suteikti man garbę ir pasinaudoti juo šį sykį su ta sąlyga, jog paskolinsite man savo žirgą? — atsiliepė jaunasis džentelmenas.

Lordas Evendeilas nesiryžo priimti šio mandagaus pasiūlymo, puikiai suvokdamas, jog tuo atveju jo pergalė neatrodytų tokia įspūdinga, bet vis dėlto įveikė noras atstatyti taiklaus šaulio vardą, ir pridūrė nesiekiąs dienos didvyrio šlovės (tai buvo pasakyta truputį niekinamu tonu) ir, jei nugalėtojas neprieštaraująs, mielai priimąs jo malonų pasiūlymą pasikeisti žirgais, kad galėtų paleisti šūvį savo širdies damos garbei. Sulig tais žodžiais jis drąsiai pažvelgė panelės Belenden pusėn, ir, anot kalbų, ten pat, tik ne taip atvirai, buvusios nukreiptos jaunojo *tirailleur** akys. Paskutinis jaunojo lordo šūvis buvo toks pat nesėkmingas kaip ir ankstesnis, ir jis tik vargais negalais išlaikė tą patį niekinamai atsainų toną, kuriuo iki tol kalbėjo. Vis dėlto, suvokdamas, koks juokingas, iš šalies žiūrint, atrodo nugalėtojo apmaudas, jaunuolis, atiduodamas žirgą, nuo kurio paskutinįsyk nesėkmingai bandė laimę, ir atsiimdamas savąjį, padėkojo varžovui, jo žodžiais tariant, grąžinusiam garbę jo mylimam žirgui: juk jam grėsęs pavojus ant vargšo arklio suversti bėdą dėl patirtos nesėkmės, kurios kaltininku kiekvienas, bet pirmiausia jis pats, turįs laikyti raitelį. Atsainiai slėpdamas apmaudą, jis sėdo ant žirgo ir nujojo į šalį.

* Šaulio *(pranc.)*.

Kaip paprastai atsitinka šioje žemėje, netgi tie, kurie plojo lordui Evendeilui ir linkėjo sėkmės, jam pralaimėjus, sužiuro į jo pergalingąjį varžovą. „Kas jis? Kuo vardu?"— klausinėjo bajorai, bet maža kas jį pažinojo. Netrukus jo vardas ir rangas skambėjo visų lūpose, o kadangi buvo jis to luomo, kurį ir didis žmogus gali pagerbti nežemindamas savo orumo, keturi kunigaikščio draugai taip paslaugiai, kaip vargeta Malvolijas[2] būna paslaugus savo įsivaizduojamai palydai, paskubėjo atvesti nugalėtoją prieš jo šviesybės akis. Sveikindami jaunuolį su pergale, jie iškilmingai lydėjo jį per žiūrovų minią, ir, šitaip jodamas ar veikiau vedamas, nejučia jis atsidūrė priešais ledą Margeritą ir jos vaikaitę. Ir Papūgos kapitonas, ir panelė Belenden, droviai pasisveikinusi su nugalėtoju, kuris žemai nusilenkė jai, kakta kone siekdamas arklio karčius, paraudo iki ausų.

— Tu pažįstama su tuo jaunuoliu? — paklausė ledė Margerita.

— Aš... aš, ponia, kartą esu jį mačiusi pas dėdę ir... rodos, dar kažkur...— sulemeno panelė Edita Belenden.

— Čia visi aplink šneka,— toliau kalbėjo ledė Margerita,— jog šis jaunas dabita — senojo Milnvūdo sūnėnas.

— Velionis jo tėvas pulkininkas Mortonas iš Milnvūdo didvyriškai vadovavo raitininkų pulkui ties Danbaru ir Inverkeitingu[3],— įsiterpė raitas džentelmenas, stovintis šalia ledės Margeritos.

— Taip, o anksčiau kariavo Sandoros šalininkų pusėje prie Filipho ir Marsteno tyrų[4],— pridūrė ledė Margerita ir atsiduso, tardama šiuos nelemtus pavadinimus, visados skaudžiai jai primenančius vyro mirtį.

— Jūsų šviesybės atmintis nuostabi,— šypsodamas tarė džentelmenas,— bet geriausia būtų visa tai pamiršti.

— Užtat jam derėtų to nepamiršti, Gilbertsklofai,— atsiliepė ledė Margerita,— ir nesimaišyti draugijoje, kuriai jo vardas sukelia nemalonius prisiminimus.

— Jūs turbūt užmiršote, mano brangioji lede,— tarė jos pašnekovas,— kad šis jaunuolis čia eina savo dėdės tarnybą ir pareigas. Būtų visai neblogai, jeigu kiekvienas šios srities dvaras siųstų apžiūron tokius šaunuolius.

— Jo dėdė, ko gero, toks pat apskritagalvis[5] kaip ir jo amžinatilsį tėvas,— tarė ledė Margerita.

— Senas šykštuolis, ir tiek,— atsakė Gilbertsklofas,— ir auksinas bet kada persvers jo politines pažiūras, o šį jaunąjį džentelmeną atsiuntė čionai veikiausiai atkala širdimi, būgštaudamas

dėl baudų ir kitokių bausmių. Na, o vaikinas, manding, kaip niekad laimingas, jog bent vieną dieną išspruko iš niūraus seno Milnvūdo dvaro, kur nieko kito nematę, tik tulžingą dėdę ir jo numylėtinę ekonomę.

— Ar negalėtumėte pasakyti, kiek vyrų ir arklių privalo pristatyti Milnvūdo dvaras? — toliau kvotė senoji ledė.

— Du ginkluotus raitelius su visa ranga,— atsakė Gilbertsklofas.

— O iš mano valdų,— oriai atsitiesdama balne, pareiškė ledė Margerita,— apžiūron nuo amžių siunčiami aštuoni vyrai, pusbroli Gilbertsklofai,— o kartais ir trigubai didesnis savanorių būrys. Pamenu, jo švenčiausioji didenybė karalius Karolis, teikęsis papusryčiauti pas mane Tilitadlemo pilyje, itin smulkiai klausinėjo...

— Kunigaikščio karieta, kaip matau, jau pajudėjo,— staigiai pertraukė Gilbertsklofas, pajutęs ledės Margeritos draugams gerai žinomą nerimą, kuris apimdavo visus, kai tik senoji dama pradėdavo amžiną giesmę apie karaliaus apsilankymą jos protėvių dvare.— Kunigaikščio karieta, kaip matau, jau pajudėjo, ir, tikiuosi, jūsų malonybė pasinaudos savo teise palikti šią lanką paskui kunigaikštį. Ar leisite man parlydėti namo jūsų malonybę ir panelę Belenden? Tų sulaukėjusių vigų gaujos bastosi po kraštą ir, kaip girdėjau, puldinėja ir nuginkluoja karūnai ištikimus pavaldinius, keliaujančius be deramos apsaugos.

— Dėkojame jums, pusbroli Gilbertsklofai,— atsakė ledė Margerita,— mes turime savo vasalų palydą ir norime sudaryti kuo mažiausiai rūpesčių savo draugams. Būkite malonus įsakyti Harisonui, kad jis vestų čionai būrį, ir kuo greičiau; jis vos vos juda, atrodo, lyg jotų laidotuvių procesijos priešaky.

Gilbertsklofas nusiuntė žmogų, ir šis perdavė jos malonybės įsakymą ištikimajam ūkvedžiui.

Dorasis Harisonas turėjo pagrindą suabejoti, ar toks jau protingas šis nurodymas, bet, kadangi jis buvo duotas ir perduotas, nieko kito nebeliko kaip jį vykdyti. Jis pavarė arklį ristele, iš paskos leidosi senasis rūmininkas, kuris, atsilošęs balne, kaip ir dera buvusiam Montrouzo kariui, svaidė aplink paniekos sklidinus žvilgsnius, vis išdidesnius ir rūstesnius nuo pusbuteliuko brendžio, tolydžio kilnojamo per trumpas karinės tarnybos pertraukėles, vis linkint karaliui sveikatos, o puritonų Sandorai pragaišties. Deja, be saiko stiprinantis, jam iš galvos išgaravo, jog reikia globoti ir prižiūrėti vargšą bejėgį Žąsiuką Džibį, jojantį iš paskos. Vos tik arkliai pradėjo risnoti ristele, dideliausi Džibio batai, kurių bėdinas vaikis nevaliojo suval-

dyti savo silpnomis kojytėmis, ėmė daužyti arkliui į pašones, o kadangi prie jų buvo prisegti aštrūs ilgutėliai pentinai, gyvulio kantrybė pagaliau trūko, ir jis įniko šokinėti į šalis ir stotis piestu, ir baisiausia, jog nelaimingojo Džibio šauksmai ir prašymai padėti nepasiekė užuomaršos rūmininko klausos; juos iš dalies slopino bėdžiui ant galvos užmaukšlintas šalmas su antveidžiu, iš dalies stelbė karinga dainelė apie šaunuolį Greimsą, kurią ponas Gudjilas švilpavo iš visų plaučių.

Žirgas pagaliau apsisprendė ir, žiūrovams smagiai kvatojant, šoktelėjo į vieną pusę, į kitą, paskui leidosi šuoliais jau mūsų aprašytos karietos kalno link. Džibio ietis, išsprūdusi iš lizdo, palinko į priekį ir atsidūrė prie pat jo rankų, kurios, nors ir gėda sakyti, negarbingai ieškojo išsigelbėjimo, iš visų jėgų kabindamosi į arklio karčius. Be kita ko, ir šalmas galutinai užsmuko ant veido, tad iš priekio Džibis matė ne ką daugiau nei iš užpakalio. Beje, kad ir būtų ką matęs, susiklosčiusiomis aplinkybėmis vargu ar tai būtų jam padėję, nes arklys, lyg susimokęs su karaliaus priešais, šuoliais dūmė didingos kunigaikščio karietos link, o atkišta ietis grūmojo perverti kiaurai, vienu metu persmeigdama ne mažiau žmonių negu italų epinio poeto apdainuotas Rolandas[6], garsiuoju smūgiu užstriegęs tiek maurų, kiek prancūzas užmauna ant iešmo varlių.

Supratę, kurlink neša kojos nevaldomą arklį, karietos keleiviai — tiek viduje, tiek iš lauko — pratrūko siaubo ir pykčio riksmu, kuris turėjo išganingą poveikį ir nukreipė į šalį gresiantį pavojų. Įnoringas Žąsiuko Džibio arklys, pasibaidęs triukšmo, sustojo kaip įbestas, staigiai puolęs į šalį, atsipeikėjo ir pasiuto spardytis ir stotis piestu. Batai, tikroji visos negandos priežastis, sergėdami gerą vardą, įgytą dar tais senais laikais, kai tarnavo kur kas labiau įgudusiems raiteliams, sulig kiekvienu šuoliu badė pentinais arkliui šonus; būdami nepaprastai sunkūs, jie vis dar laikėsi balnakilpėse. Visai kas kita nutiko Žąsiukui Džibiui, kuris be niekur nieko išlėkė iš sunkių ir plačių batų ir, žiūrovams džiūgaujant, persivertė kūliais arkliui per galvą. Krisdamas jis pametė šalmą ir ietį, ir baisiausia, jog ledė Margerita, vis dar nesuvokdama, kad žioplius smagina vienas jos pašauktinių, prijojo kaip tik tuo metu, kai nuo jos mažylio kario buvo nuplėštas liūto kailis, kitaip sakant, buivolo odos liemenė, į kurią jis buvo suvystytas.

Ji ne tik nežinojo, kad vietoj Kadžio Hedriko pakištas Žąsiukas Džibis, bet jai negalėjo ateiti nė tokia mintis, tad jos nuostabai ir rūstybei nebuvo ribų, ir ūkvedys su rūmininku veltui stengėsi atsiprašinėti bei aiškintis. Be galo pasipiktinusi žiūrovų

kvatojimu ir patyčiomis ir pasiryžusi išlieti pagiežą ant neklaužados vasalo dvaro berno, kurį taip nevykusiai pavadavo Žąsiukas Džibis, ji įsakė savo pašauktinių būriui nedelsiant palikti pozicijas ir trauktis į pilį. Diduma bajorų irgi pradėjo skirstytis namo ir dar ilgai kvatojo iš paikos nelaimės, ištikusios Tilitadlemo vasalų kariauną. Būreliais nujojo ir tie pašauktiniai, kuriems buvo pakeliui į namus. Pasiliko tik šaudymo į taikinį dalyviai ir tie, kuriems pagal seną tradiciją derėjo, prieš atsisveikinant, pakelti taurę į Papūgos kapitono sveikatą.

KETVIRTAS SKYRIUS

NYLO SMUKLĖ

Kur mugė, ten ir Hebis groja,
O iš paskos kariai žygiuoja,
Šalmai ir ginklai jų švytuoja.
Kas jiems pagros,
Kai trauks vėl žengdami į kojų?
Juk jis kapuos!

„Elegija Hebiui Simpsonui"

Priešaky raitelių būrelio, traukiančio į gretimą miestelį, ant savo širmoko jojo Nylas Bleinas, miesto muzikantas, prisijuosęs stulgį ir kardą ir pasispaudęs po pažastimi dūdmaišį su tokia gausybe kaspinų, kad jų būtų ganėję išpuošti pustuziniui kaimo gražuolių, išsirengusių į mugę ar bažnyčią. Nylas, vyras iš stuomens ir iš liemens, valyvas, stiprių plaučių, dėl daugelio dorybių buvo pelnęs miesto muzikanto vietą sykiu su visu išteklium, būtent: muzikanto sklypu (akras žemės taip vadinamas ir nūnai), penkių merkų metine alga ir miesto spalvų paradine apranga, išduodama kasmet, be to, turėjo viltį per savivaldybės rinkimus gauti kokią kroną — nelygu mero galia ir valia, ir teisę kartą per metus apvažiuoti visas apylinkių turtingas šeimas, idant galėtų praskaidrinti klausytojų nuotaiką muzika, o savąją — alum bei brendžiu ir išprašyti kiekviename ūkyje bent po saikelį sėklos.

Tos neįkainojamos teisės bei privilegijos, o gal ir asmeninės bei tarnybinės dorybės Nylui padėjo užkariauti gražutės smuklininkės širdį. Jos amžinatilsį vyras, geriausios miestelio smuklės laikytojas, buvo griežtas presbiterionas, toks jau atsidavęs tikėjimui, jog šios sektos šalininkai vadino jį ne kitaip kaip

Gajum smuklininku[1], užtat didumą jų, pačių nepakančiausių, be galo piktinosi, kai jo vietą užėmė tokio amato jaukintinis. Vis dėlto „Užuovėjos" smuklė išsaugojo savo neblėstančią šlovę, ir didumą senų lankytojų liko jai ištikimi iki galo. Be to, ir naujasis šeimininkas buvo lankstaus būdo: nenuleisdamas akies nuo vairo, apdairiai vedė savo menkutį luotą per audringas politinių neramumų bangas. Tas verstas linksmų plaučių vyras žiūrėjo tik savęs, neimdamas į galvą bažnyčios ir valstybės nesutarimų, ir stengėsi visa kuo įtikti klientams, kad ir kokių principų jie laikytųsi. Beje, skaitytojas pats perpras ir jo būdą, ir šalies vidaus padėtį, jei persakysime, kokius nurodymus davė jisai savo vienturtei dukrai, kokių aštuoniolikos metų mergelei, jo paties išmokytai visų tų darbų, kurių naštą ištikimai vilko žmona, koks pusmetis prieš aprašomus įvykius iškeliavusi į amžinatvę.

— Džene,— kalbėjo Nylas Bleinas dukrai, padedančiai jam nusiimti dūdmaišį,— šiandien tau pirmąsyk teks aptarnauti lankytojus, pavaduoti tavo brangiąją motiną; puiki moteris ji buvo, paslaugi, ir visi ją mėgo, ir vigai, ir toriai, ir tie, kur gyvena aukštutinėje gatvėje, ir tie, kur iš apačios. Sunku tau bus ją užvaduoti, ypač tokią sumaišties dieną, bet ką beveiksi. Tokia viešpaties valia! Įsidėmėk, Džene, kad ir ko prašytų Milnvūdas, nieko jam nevalia atsakyti — juk jis Papūgos kapitonas, o senas tradicijas reikia gerbti, ir jeigu jis nesugebės apmokėti sąskaitos — kas jau kas, o aš žinau, kaip kietai jį laiko dėdė,— tiek tos bėdos, aš mokėsiu sugėdinti jo dėdę ir išplėšti skolą. Pastorius lošia kauliukais su kornetu Grejemu. Būk mandagi ir paslaugi ir vienam, ir kitam: mūsų laikais ir dvasininkai, ir kariškiai gali pridaryti tiek nemalonumų, tik juos užkabink. Dragūnai plėšys gerklę, reikalaudami alaus; drausti jiems gerti niekas negali, o ir neturi teisės. Aišku, jie pasiutę vyrukai, bet visada užsimoka. Anądien nusipirkau iš juodojo Frenko Inglio ir seržanto Bosvelo karvę, tą baužąją, dabar ji pati geriausia ūkyje, už dešimt škotų svarų, o jie ėmė ir pragėrė visus pinigus per vieną vakarą.

— Klausyk, tėti,— pertraukė jį Dženė,— girdėjau, tiedu galvažudžiai atėmė karvę iš vargšės moteriškės, kur gyvena Belo tyruose, prikibę, kad ji esą aną sekmadienį po pietų ėjusi ant kalno klausytis pamokslo.

— Tylėk tu, kvaiša! — sudraudė ją tėvas.— Kas mums rūpi, iš kur jie gavo gyvulį, kurį parduoda. Tai jų sąžinės reikalas. Džene, gerai įsižiūrėk į aną niūrų vyrą, sėdintį prie židinio nugara į mus. Man regis, jis iš tų, kurie pabėgo į kalnus; paste-

bėjau, kaip jis krūptelėjo pamatęs čionai raudonšvarkius, ir, manding, mielai kraustytųsi lauk, tik visa bėda, kad jo arklys (o kumelys atsakantis!) visai nuvarytas, todėl norom nenorom turi čia tupėti. Aptarnauk ir jį, Dženę, tik žiūrėk, būk atsargi, per daug aplink jį nešokinėk ir nekalbink, kad kareiviai nesusidomėtų, ir nesiūlyk jam atskiro kambario, o pasakys, jog mes jį slapstom. Na, o tu, Džene, visiems būk mandagi ir nieko neimk į galvą, jei jauni vyrukai pradės kibti prie tavęs ir paistys visokius niekus. Kai laikai smuklę, su viskuo turi taikstytis, viską nukęsti. Tavo motina — amžiną jai atilsį — turėjo dangišką kantrybę, ne kiekviena moteris jai prilygtų, bet nepakęsdavo, kad kas imtų grabinėtis. Jeigu jau kas pradės per daug lįsti, pašauk mane. O kai gėrimas perveiks valgymą, jie įsileis paistyti apie bažnyčios ir valstybės valdymą, tuomet, Džene, įsiliepsnos ginčai. Bet tu nesikišk: kai žmonės įsikarščiuoja, labai nori gerti, ir kuo pikčiau ginčijasi, tuo daugiau geria. Tada ne pro šalį duoti jiems lengvesnio alaus — jis ne taip muša į galvą, o kokio jis stiprumo, niekas nepastebės.

— Klausyk, tėti,— tarė Dženė,— o jeigu jie pradės peštis kaip aną kartą, šaukti tave ar ne?

— Nieku gyvu, Džene: kur du mušasi, trečias nelįsk. Jei kareiviai išsitrauks kardus, šauk kapralą ir patrulį. Jei valstiečiai griebsis žarsteklių ir lopetų, šauk teisėją ir miesto sargybą, tik ne mane, aš nusikaliau per dieną bedūduodamas ir noriu ramiai sau pavalgyti galiniame kambariuke. Beje, štai dar kas: lerdas Likitapas (na, tasai, kur anksčiau buvo lerdas) užsisakė kaušą alaus ir sūdytos silkės,— timptelėk jam už rankovės ir pakuštėk į ausį, kad man būtų malonu su juo papietauti: kadaise geras buvo klientas, nūnai jam tik pinigų trūksta, šiaip ar taip, jis šaunus vyras, ir dabar nepėsčias išgerti kaip anksčiau. O jei pastebėsi kurį iš mūsų senų lankytojų, susigūžusį kertėj, nes pinigų neturi, o namo eiti toli, duok kaušą alaus ir kriaukšlę avižinio ragaišio — dėl to mes nenusigyvensime, bet užtat mūsų namams bus garbė. O dabar, katyte, bėk aptarnauti žmonių, tik iš pradžių atnešk man pietus, porą kaušų alaus ir ropinukę brendžio.

Užkrovęs ant Dženės, savo dešiniosios rankos, rūpesčių naštą, Nylas Bleinas ir *ci-devant** lerdas, kitados jo globėjas, o dabar prieplaka, patenkintas savo padėtimi, susėdo galiniame kambariuke, toli nuo smuklės triukšmo, pasistiprinti ir maloniai praleisti vakarą.

* Buvęs *(pranc.)*.

Dženės žinyboje darbas virte virė. „Papūgos riteriai", dosniai kapitono vaišinami, stengėsi jam atsilyginti tuo pačiu, bet jis beveik negėrė, tik sekė, kad taurė kuo greičiau eitų ratu ir kad paskui tie ponai nesiskųstų menkomis vaišėmis. Beje, jų vis mažėjo ir pagaliau beliko keturi ar penki, bet ir tie jau sukalbo, jog metas grįžti namo. Netoliese prie kito stalo sėdėjo du Nylo Bleino minėti dragūnai: Džono Grejemo Kleiverhauso vadovaujamo garsiojo leibgvardijos pulko seržantas ir eilinis. Į šios kariuomenės rūšies puskarininkius ir eilinius tuomet žiūrėta ne kaip į paprastus samdinius, o veikiau kaip į muškietininkus Prancūzijoje: visų nuomone, tai buvo kariūnai, einą karo tarnybą turėdami viltį pasižymėti ir iškilti į karininkus.

Jų gretose tarnavo nemaža jaunuolių iš kilmingų šeimų, ir tai buvo dar viena dingstis tiems pulkams keltis į puikybę ir didžiuotis savo pranašumu. Toks jaunuolis buvo ir minėtas seržantas. Tikras jo vardas — Frensis Stiuartas, bet visi jį vadino Bosvelu, nes jisai buvo tiesioginis paskutiniojo grafo Bosvelo įpėdinis; ne nelaimingosios karalienės Marijos nevidono meilužio[2] įpėdinis, bet Frensio Stiuarto, savo ūmiu būdu ir amžinais sąmokslais drumstusio ramybę Jokūbui VI pirmaisiais valdymo metais ir mirusio tremtyje ir skurde, įpėdinis. Šio grafo sūnus kreipėsi į Karolį I, prašydamas grąžinti bent kai kuriuos konfiskuotus tėvo dvarus, bet nieko nepavyko išplėšti iš gobšių didikų, kuriems jie buvo išdalyti. Pilietiniai karai galutinai jį nualino atėmę ir tą menkutę pensiją, kurią jam buvo paskyręs Karolis I, ir jis mirė vargų bei nepriteklių nugaluotas. Jo sūnus, kurį laiką tarnavęs paprastu kareiviu svetur ir Anglijoje ir patyręs nemaža likimo negandų, turėjo tenkintis leibgvardijos seržanto laipsniu, nors jo gyslomis tekėjo karalių giminės kraujas — mat tremtinio grafo Bosvelo tėvas buvo nesantuokinis Jokūbo VI sūnus. Nepaprasta fizine jėga, tobulu ginklų valdymu, taipjau savo aukšta kilme seržantas Bosvelas imponavo pulko karininkams. Tačiau Bosvelas, be kita ko, garsėjo besaikiu palaidumu ir grobuoniškais polinkiais, būdingais didumai jo ginklo draugų, įpratusių eiti vyriausybės įgaliotinių pareigas — dėti ir imti baudas, rinkti mokesčius, reikalauti postovio ir visaip engti valdžiai nepaklusnius presbiterionus. Jie taip priprato prie tokių pavedimų, jog, įsitikinę savo teise nebaudžiamai savavaliauti, nepripažino jokių įstatymų nei jokios valdžios ir klausė tik savo karininkų. Tokiais atvejais Bosvelas visada eidavo priešaky.

Galimas daiktas, Bosvelas ir jo bendrai nedrįso drumsti ramybės tik iš pagarbos kornetui, kuris vadovavo nedideliam bū-

riui, išdėstytam miestelyje, ir dabar lošė kauliukais su vietos pastorium. Bet vos tik juodu išėjo skubiai iškviesti į rotušę, Bosvelas nedelsdamas parodė savo panieką smuklės lankytojams.

— Ar tau nekeista, Halidejau,— kreipėsi jis į savo bendrą,— kad tie prasčiokai, kiaurą vakarą pampdami alų, nė karto nepakėlė kaušo į karaliaus sveikatą?

— Gėrė į karaliaus sveikatą, kur negers,— atsiliepė Halidejus.— Pats girdėjau, kaip ana tas žalias kopūstinis vikšras pasiūlė tostą į karaliaus sveikatą.

— Nejaugi? — suabejojo Bosvelas.— Tuomet, Tomai, tegu išgeria į Sent Endriu arkivyskupo sveikatą, ir būtinai atsiklaupę.

— Šauniai sumanyta, dievažį! — sušuko Halidejus.— O kas atsisakys, tą nuvilksim į sargybos būstinę ir išmokysim jodinėti ant kumelės, išsirakusios iš gilės[3], o kad laikytųsi tiesiai, pririšim prie kojų po porelę karabinų.

— Puiku, Tomai,— toliau kalbėjo Bosvelas,— o kad viskas būtų pagal teisybę, aš pradėsiu nuo ano surūgusio mėlynkepurio, murksančio palei židinį.

Sulig tais žodžiais jis atsistojo, pasikišo po pažastimi kardą, kad prireikus turėtų kuo paremti savo įžūlų kėslą, ir žengė prie svečio, kuris, kaip spėjo Nylas Bleinas, duodamas nurodymus savo dukrai, veikiausiai buvo maištingas presbiterionas, besislapstantis kalnuose.

— Meldžiu, mielasis tikėjimo broli,— prabilo seržantas dirbtinai iškilmingu tonu, tyčia sniaukrodamas kaip kaimo pamokslininkas,— malonėti jus pasikelti nuo savo pasėsto ir tol lenkti kelius, kol jie palies aslą, o paskui susipilti į gurklį štai šį kaušelį (nemokšų vadinamą ketvirčiu pintos) gaivinamojo gėrimo, mirtingųjų vadinamo brendžiu, į visos Škotijos primo, jo malonybės Sent Endriu arkivyskupo sveikatą ir šlovę.

Visi laukė nepažįstamojo atsakymo. Jo griežti, beveik nuožmūs bruožai, skersas žvilgsnis, nors iš tikrųjų jis nežvairavo, teikęs jo veidui kraupią išraišką, taipjau kresnas, tvirtas, raumeningas kūnas sakyte sakė, jog tas žmogus, nors palyginti nedidelio ūgio, anaiptol nelinkęs kęsti įžūlių pokštų ir leistis kaip niekur nieko užgauliojamas.

— O kas atsitiks,— paklausė jis,— jeigu atsisakysiu pildyti jūsų ne per mandagiausią prašymą?

— O štai kas, mielasis tikėjimo broli,— dėstė Bosvelas tuo pačiu pašaipiu tonu,— iš pradžių nugnybsiu tamstai knyslę, kitaip sakant, nosį, paskui pridėsiu kumštį prie tavo veizolų, o galiausiai, mielasis tikėjimo broli, praktiškai pritaikysiu kardo plokštumą, išlygindamas ja maištininko nugarą.

— Šit kaip? — tarė nepažįstamasis.— Tuomet duokite šen kaušą.— Ir, paėmęs jį į rankas, mįslingu balsu prabilo: — Už Sent Endriu arkivyskupą ir už tą vietą, kurią nūnai jis pelnytai užima! Linkiu visiems Škotijos prelatams sulaukti teisiausiojo ir švenčiausiojo Džeimso Šarpo likimo!

— Jis išlaikė išbandymą! — džiūgaudamas suriko Halidejus.

— Su tam tikra išlyga,— atsiliepė Bosvelas,— niekaip neperprantu, ką turėjo galvoje tas nelabas nulėpausis vigas.

— Gana, džentelmenai,— įsiterpė Mortonas, kareivių įžūlumo išvestas iš kantrybės,— visi mes susirinkome šičia kaip ištikimi karaliaus valdiniai, ir ne šiaip sau, o šventės proga, ir turime teisę tikėtis, jog niekas nedrums mums ramybės ir nekels triukšmo.

Bosvelas buvo jau beatsikertąs, tačiau Halidejus pašnibždom priminė jam griežtą įsakymą nė už ką neužgaulioti žmonių, Slaptosios tarybos potvarkiu siųstų į apžiūrą. Tad Bosvelas, pagerbęs Mortoną įdėmiu ir nuožmiu žvilgsniu, tarė:

— Ką gi, pone Papūga, nedrumsiu tamstai ramybės, prašom sau viešpatauti iki vidurnakčio, kol pasibaigs tamstos valdžia. Ar tau nekeista, Halidejau,— kreipėsi jis į savo bendrą,— kad tie ponai labai jau keliasi į aukštybę, iš savo šaudyklių, tinkamų nebent paukščiams medžioti, kartą kitą pliaukštelėję į taikinį, kurį kliudytų bet kuri moteriškė ar vaikas, pasimankštinę kokią dieną? Jeigu tas Papūgos kapitonas ar kuris iš jo kariaunos sutiktų iki pirmojo lašo kraujo kautis iš auksino kardais, kalavijais, stulgiais arba rapyromis ir durklais, sakyčiau, jog turi kruopelę drąsos... Ar bent jau tas kelmas sutiktų grumtis, mėtyti geležinius strypus ar akmenis arba svaidyti kartį, jei nešioja ginklą (ir su panieka bakstelėjo bato galu Mortono špagą), kurį bijo išsitraukti iš makšties.

Mortono kantrybė trūko, ir jis, pametęs blaivų protą, buvo piktai beatsikertąs į įžūlius Bosvelo žodžius, bet tuo metu nepažįstamasis pasikėlęs žengė į priekį.

— Ginčas kilo dėl manęs,— tarė jis,— ir pagal teisybę man privalu jį užbaigti. Klausyk, bičiuli,— sušuko jis seržantui,— ar nesutiktum susiimti su manim?

— Su didžiausiu malonumu, mielasis tikėjimo broli,— atsakė Bosvelas.— Žinoma, noriu grumtis su tavim, kol vienas iš mudviejų ar abu išsitiesime asloje.

— Tuomet, pasikliaudamas tuo, kuris vienintelis gali man padėti,— tarė nepažįstamasis,— pasistengsiu taip tave pamokyti, kad būtum pavyzdžiu tokiems kaip tu įžūliems Rabsakams[4],

Sulig tais žodžiais jis nusivilko pilko milo kelioninį palaidinį ir, ryžtingai atkišęs tvirtas raumeningas rankas, pasiruošė grumtynėms. Seržantas nėmaž nepabūgo pamatęs priešininko galingą kūną, iškilą krūtinę, plačius pečius ir narsų žvilgsnį; šaltakraujiškai švilpaudamas, atsisegė diržą ir nusivilkęs padėjo į šalį mundurą. Visi susispietė aplink juodu, laukdami, kuo baigsis susirėmimas.

Juodviem susiėmus pirmą sykį, atrodė, jog persvarą turi seržantas; tas pats atsitiko ir antrą kartą suėjus, bet vis dėlto dar sunku buvo spręsti, kieno bus viršus. Tačiau visiems pasidarė aišku, jog Bosvelas išsikvepia per staigiai iš visų jėgų puldamas priešininką, be galo ištvermingą, miklų, puikių plaučių galiūną. Trečiąkart susikibus, valstietis atplėšė seržantą nuo aslos ir taip bloškė žemėn, jog šis akimirką tysojo paslikas, netekęs sąmonės. Jo draugas Halidejus beregint išsitraukė kardą iš makšties.

— Tu užmušei mano seržantą,— suriko jis, puldamas nugalėtoją,— ir, prisiekiu visais šventaisiais, atsakysi už tai!

— Sustokite! — sušuko Mortonas ir visi aplinkiniai.— Viskas vyko sąžiningai. Ko jūsų draugas norėjo, tą ir gavo.

— Teisybė, Tomai,— tarė Bosvelas, vargais negalais keldamasis nuo aslos.— Kiškis į makštį savo kardą. Nesitikėjau, kad tarp šitų nulėpausių atsiras toks, kuris šioje susmirdusioje aludėje parmestų ant aslos šauniausią karaliaus leibgvardijos vyrą. Ei, drauguži, duokš ranką.

Nepažįstamasis padavė ranką.

— Garbės žodis,— tarė Bosvelas, tvirtai spausdamas jam dešinę,— ateis laikas, kai mudu vėl susitiksim ir susiimsim dar kartą, bet jau ne juokais.

— Ir aš duodu žodį,— atsiliepė nepažįstamasis, taip pat stipriai spūstelėdamas ranką seržantui,— jog ateinantį kartą jūsų galva gulės taip pat žemai kaip ir dabar, tik jums pristigs jėgų ją pakelti.

— Puiku, mielasis tikėjimo broli,— atsakė Bosvelas,— jei tu iš tikrųjų esi vigas, galima tau tik pavydėti jėgos ir drąsumo, ir, žinai, aš tau nelinkiu nieko blogo, todėl verčiau sėsk ant savo kuino ir keliauk sveikas, kol nepasirodė kornetas su sargyba, o jis yra suėmęs ir ne tokių įtartinų tipų kaip tamsta.

Nepažįstamasis, matyt, sumetė, jog to patarimo verta paklausyti; jis atsiskaitė, nuėjo į arklidę, pasibalnojo ir išsivedė galingą juodbėrį, pašertą ir pailsėjusį, ir, kreipdamasis į Mortoną, tarė:

— Aš joju Milnvūdo link, kur, kaip esu girdėjęs, jūs gyvenate. Ar nesutiktumėte suteikti man tokią garbę ir malonumą ir drauge leistis į kelionę?

— Mielu noru,— atsakė Mortonas, nors niaurios ir negailestingai atšiaurios to žmogaus manieros jam iš pirmo žvilgsnio padarė slogų įspūdį. Mortono draugai ir bendrai, mandagiai palinkėję labos nakties, pradėjo skirstytis į visas puses, nors kai kurie lydėjo juodu dar kokią mylią, vienas po kito sukdami į šalį. Pagaliau keliauninkai liko vieni du.

Ištuštėjus „Užuovėjai", svetingajai Bleino smuklei, netrukus nakties tyloje suskambo litaurai ir trimitai. Išgirdę nelauktą signalą, leibgvardiečiai stvėrė ginklus ir nuskubėjo į turgaus aikštę, tuo tarpu į Nylo smuklę įžengė kornetas Grejemas, Kleiverhauso giminaitis, ir meras, abu sunerimusiais ir persimainiusiais veidais, lydimi kareivių ir alebardomis ginkluotos miesto sargybos.

— Stot prie durų! — Tokie buvo korneto žodžiai vos įėjus į vidų.— Nieko neišleisti! O ką jūs čia veikiate, Bosvelai? Gal negirdėjote signalo rinktis kuopon?

— Jis jau bėgo į kareivines, sere,— atsiliepė jo bendras,— bet parvirto ir susimušė.

— Aišku, peštynėse,— pertraukė jį Grejemas.— Jeigu jūs ir toliau aplaidžiai eisite pareigas, nė jūsų karališkasis kraujas jums nepadės.

— Aš aplaidžiai einu savo pareigas? — paniuręs perklausė Bosvelas.

— Šiuo metu privalėjote būti kareivinėse, seržante Bosvelai,— atsakė kornetas,— ir jūs praleidote puikiausią progą pasižymėti. Ką tik gauta žinia, jog niekšingai ir žvėriškai nužudytas Sent Endriu arkivyskupas. Gauja maištininkų vigų vijosi jo karietą, užkirto jai kelią Meigeso tyruose, netoli Sent Endriu miesto, išvilko arkivyskupą lauk ir sukapojo kardais ir stulgiais[5].

Visi apstulbo išgirdę tą naujieną.

— Štai čia nurodytos nusikaltėlių žymės,— toliau kalbėjo kornetas, išskleisdamas skelbimą,— už kiekvieno žudiko galvą skiriamas tūkstančio merkų atlyginimas.

— Išbandymas, išbandymas su tam tikra išlyga,— tarė Bosvelas, kreipdamasis į savo bendrą.— Dabar aišku, ką jis turėjo galvoje. Po šimts, kodėl mudu jo nesulaikėme! Bėk, Halidejau, balnok arklius. Sakykite, kornete, ar nebuvo tarp jų stuomeningo kresno žaliūko plačia krūtine ir vanago nosimi?

— Pala, pala,— atsiliepė kornetas Grejemas,— tuoj pažiūrėsime į popierių. Hakstonas iš Retileto: aukštas, laibas, juodaplaukis...

— Čia ne tas,— tarė Bosvelas.

— Džonas Balfuras, kilęs iš Berlio: ereliška nosimi, rudaplaukis, penkių pėdų aštuonių colių ūgio...

— Tai jis! — sušuko Bosvelas.— Tas pats!.. Žvairuoja viena akimi, ar ne?

— Taip,— patvirtino Grejemas ir skaitė toliau: — Joja tvirtu juodbėriu, kurį iškinkė iš karietos, nužudęs arkivyskupą.

— Tai jis! — sušuko Bosvelas.— Ir arklys tas pats! Tas niekšas buvo smuklėje ne daugiau kaip prieš penkiolika minučių.

Paskubomis apsiklausinėjęs, kas atsitiko, jis galutinai įsitikino, jog tylus paniuręs nepažįstamasis iš tikrųjų buvo Balfuras, vadovavęs gaujai žudikų, aklų fanatikų, kurie žvėriškai susidorojo su primu, netyčia užklupę jį kelyje, nes tuo metu ieškojo kito žmogaus, užsitraukusio jų neapykantą[6]. Netikėtai kelyje išniręs arkivyskupas sujaudintai jų vaizduotei pasirodė kaip apvaizdos siųstas, ir jie nužudė jį žiauriai, šaltakraujiškai, tikėdami, jog, kaip vėliau sakė, pats dievas atidavė primą jiems į rankas.

— Ant arklių, ant arklių, vyručiai, ir vykimės jį! — sušuko kornetas Grejemas.— To šunsnukio galva tikrai verta žadėtojo aukso.

PENKTAS SKYRIUS

BALFURAS IŠ BERLIO

Jaunime, stok prie ginklų!.. Ne žmogaus,
Bažnyčios balsas skamba iš dangaus.
Iškelki vėliavą su kryžiumi kalnuos —
Mirties garbingos, pergalės šaunios![1]

Džeimsas Dafas

Mortonas ir jo pakeleivis buvo jau gerokai nutolę nuo miestelio, bet nė vienas nepratarė nė žodžio. Nepažįstamasis, kaip jau minėjome, darė nemalonų įspūdį, ir Mortonas nedrįso pirmas į jį kreiptis, o šis, atrodo, irgi nemaž negeidavo užmegzti pokalbio. Staiga jis šiurkščiai paklausė:

— Kas paskatino tokio tėvo kaip jūsų sūnų prasidėti su tokiais nuodėmingais žaidimais, kuriuose jūs, girdėjau, dalyvavote?

— Aš vykdžiau ištikimo vasalo priedermę ir pramogos dėlei leidau sau truputį pasismaginti,— mažuma užsigavęs, atsakė Mortonas.

— Manote, jog jūsų ar kurio kito krikščionio jaunuolio priedermė ginklu tarnauti tiems nevidonams, kurie upėmis lieja viešpaties šventųjų kraują tyruose, lyg tai būtų vanduo? Argi leistina veltui gaišti laiką šaudant į kuokštą plunksnų ir ištisą vakarą lakant smuklėse bei mugėse, kai į mūsų kraštą atėjo visagalis su vėtykle rankoje skirti kviečius nuo pelų?

— Iš jūsų žodžių sprendžiu,— tarė Mortonas,— kad jūs vienas iš tų, kurie ryžosi atvirai stoti prieš vyriausybę. Laikau savo pareiga jums priminti, jog vargu ar verta su atsitiktiniu pakeleiviu pradėti tokias pavojingas kalbas, kurių ir man mūsų laikais neatsargu klausytis.

— Niekur nuo to nepasislėpsi, Henri Mortonai,— toliau kalbėjo keliabendris,— viešpats turi numatęs tau uždavinį, ir jeigu jis tave pašauks, privalėsi klausyti. Esu įsitikinęs, jog dar negirdėjai tikro pamokslininko, priešingai, būtum buvęs toks, koks, be abejo, kada nors tapsi.

— Mes, kaip ir jūs, išpažįstame presbiterionų tikėjimą,— atsiliepė Mortonas.

Iš tikrųjų Mortono dėdė su visa šeimyna priklausė vienai iš daugelio presbiterionų bendruomenių, kurioms su tam tikromis išlygomis vyriausybė leido laikyti pamaldas ir klausytis pamokslų. Ši vadinamoji indulgencija[2] gerokai suskaldė presbiterionus, ir tie, kurie ją priėmė, buvo rūsčiai smerkiami griežtų sektos šalininkų, atmetusių siūlomas sąlygas. Todėl nepažįstamasis su didžia panieka atsiliepė į Mortono žodžius dėl tikėjimo.

— Veidmainystė, niekinga veidmainystė,— tarė jis.— Sekmadieniais jūs klausotės pamokslų, šaltų, pasaulietiškų, aplinkybes atitinkančių kalbų, kurias sako pašventintieji per dvaro palaižūnų bei tariamų prelatų malonę, ir jūs vadinate tų žmonių pamokslus dievo žodžiu! Iš visų pagundų, kurias pasitelkęs šiomis tamsos ir kraujo dienomis šėtonas žvejoja žmonių sielas, jūsų juodoji indulgencija pati pragaištingiausia. Ir atsitiko baisi neganda: piemuo nužudytas, o avys išsisklaidžiusios kalnuose, viena krikščionių vėliava iškelta prieš kitą, ir tamsos kariauna griūva ant šviesos vaikų kalavijų!

— Dėdės nuomone,— tarė Mortonas,— indulgenciją priėmusių pastorių globojami, mes turime tam tikrą sąžinės laisvę, o

kadangi pasirinkti bažnyčią sau ir savo šeimynai — jo neginčijama teisė, privalau sekti jo pavyzdžiu.

— Jūsų dėdė tokio būdo,— pareiškė nepažįstamasis,— jog dėl nususio Milnvūdo bandos ėriuko įmanytų nedvejodamas paaukoti visą krikščionių bendruomenę. Jis pultų ant kelių prieš aukso veršį Betelyje[3] ir gaudytų vandenyje aukso trupinėlius, kai tas veršis, sumaltas į dulkes, būtų išmestas į jūrą. Jūsų tėvas buvo visiškai kitokios prigimties žmogus.

— Mano tėvas,— atsakė Mortonas,— iš tikrųjų buvo narsus ir doras vyras. Bet jūs, sere, tikriausiai žinote, kad jis kovojo už tą dinastiją, kurios labui šiandien aš ėmiausi ginklo.

— Kas be ko, bet jeigu jis būtų gyvenęs šiomis dienomis, būtų prakeikęs tą valandą, kai pakėlė savo kardą jiems ginti. Kada nors mudu pasikalbėsime apie tai, o dabar, Mortonai, prisiekiu tau, jog ateis valanda, kai tie žodžiai, kuriuos ką tik girdėjai, įstrigs tau į širdį kaip strėlė su akuotuotu antgaliu. Mano kelias veda tenai.

Sulig tais žodžiais jis parodė į tarpeklį, vingiais einantį aukštyn į nykius negyvenamus kalnus; bet vos tik jis pasuko tuo akmenuotu taku nurodyta kryptimi, staiga pasirodė moteriškė raudonu apsiaustu. Pasikėlusi nuo kryžkelės akmens, ji žengė artyn ir paslaptingu balsu sukuždėjo:

— Jeigu jūs mūsiškis ir branginate savo gyvybę, šiąnakt nė už ką nejokite šiuo taku. Tarpeklyje jūsų tyko liūtas. Ten įsirengė pasalą Brasersteino kunigas su dešimčia kareivių, pasiryžę atimti gyvybę kiekvienam jūsų broliui klajūnui, keliaujančiam šiuo tarpekliu pas Hemilteną ir Dingvelą.

— Ar mūsiškiai susitelkė į būrį ir turi vadą?— paklausė nepažįstamasis.

— Jų apie septyniasdešimt raitų ir pėsčių,— atsakė senoji moteriškė,— bet, deja, jiems trūksta ginklų, o su maistu visai striuka.

— Viešpats pagelbės savo vaikams,— tarė raitelis.— Kuriuo keliu man joti, kad galėčiau juos susitikti?

— Šiąnakt nieko neišeis,— tarė senutė,— kareiviai saugo tarpeklį kaip savo akį; girdėjau, jie kaip niekad įtūžę, nes gavę labai keistų žinių iš rytų. Todėl šiąnakt pasistenkite susirasti kokią pastogę, o rytoj pasiduokite durpynų link; susiraskite kokią saugią vietą iki apyaušrio, o paskui traukite tiesiai per Dreiko raistus. Vos tik išgirdau siaubingus tų nevidonų grasinimus, užsimečiau apsiaustą ir atbėgau čionai prie kryžkelės perspėti mūsų klajūnų brolių, kad jie nieku gyvu nenuklystų šiuo taku ir neįkliūtų į tų galvažudžių spąstus.

— Jūs gyvenate kur nors netoliese? — paklausė nepažįstamasis.— Gal priglausite mane šią naktį?

— Mano lūšnelė anapus kelio, per kokią mylią nuo čia,— atsakė senutė.— Bet pas mane apgyvendinti keturi Belialo[4] tarnai, vadinami drakonais, kad plėštų ir gaišintų mano labą už tai, jog neinu klausyti, ką pliauškia pilstydamas iš tuščio į kiaurą jų kunigas Džonas Halftekstas[5], visa galva pasinėręs į pasaulietišką gyvenimą.

— Labos nakties, geroji moterie, ir ačiū tau už patarimą,— padėkojo nepažįstamasis ir paragino arklį.

— Tesaugo jus viešpats,— atsakė senoji moteriškė,— jis vienintelis gali jums padėti.

— Amen! — užbaigė Mortono keliabendris.— Nes mano protas neneša, kur šiąnakt galėčiau priglausti galvą.

— Man labai skaudu jus matyti tokioje keblioje padėtyje,— tarė Mortonas,— ir jei turėčiau savo namus ar bent kokią pastogę, manding, nepaisyčiau griežčiausių įstatymo numatytų bausmių ir nė už ką nepalikčiau jūsų bėdoje. Bet mano dėdė taip bijo baudų ir bausmių, įstatymo skiriamų tiems, kurie remia, svetina vyriausybei priešiškus asmenis, jog griežtų griežčiausiai uždraudė mums visiems turėti su jais bet kokių reikalų.

— Nieko kito iš jo ir nesitikėjau,— atsiliepė nepažįstamasis,— ir vis dėlto jūs galėtute mane priglausti be jo žinios: klėtis, daržinė, ratinė, bet kuri vieta, kur galėčiau padėti galvą, man, nepratusiam prie patogumų, būtų sidabru traukta šventoji buveinė kedro sienomis.

— Patikėkite,— be galo sumišęs atsakė Mortonas,— aš negaliu kviesti jūsų į Milnvūdą be dėdės žinios ir sutikimo, o jei ir pakviesčiau, ar galėčiau ramia sąžine užtraukti ant jo galvos tokį pavojų, kurio jis baisiausiai bijo ir stengiasi išvengti bet kokia kaina?

— Ką gi,— tarė pakeleivis,— tuomet leiskite man pasakyti dar vieną žodį. Ar tėvas yra jums kada nors minėjęs Džono Balfuro Berlio vardą?

— Kas be ko! Dažnai, labai dažnai! Tai jo senas draugas ir bendražygis, vos nepadėjęs galvos, gelbėdamas jo gyvybę mūšyje prie Longmarsteno tyrų, ar ne?

— Aš ir esu tasai Balfuras,— tarė Mortono pakeleivis.— Antai tavo dėdės namai; pro medžius aš matau spingsint žiburį. Tasai, kuris geidžia atkeršyti man už pralietą kraują, seka pėdomis, ir aš neišvengsiu mirties, jei manęs nepriglobsi. Dabar pasirink, jaunuoli: arba bėk nuo savo tėvo draugo kaip vagis nakties priedangoje ir palik jį siaubingai mirčiai, nuo kurios

kadaise jis išgelbėjo tavo tėvą, arba nepaisyk laikiniems tavo dėdės turtams gresiančio pavojaus, kuris mūsų ydingais laikais tyko kiekvieno, kas duoda kriaukšlę duonos ir gurkšnelį vandens krikščioniui, mirštančiam iš bado ir troškulio.

Tūkstančiai prisiminimų umaru užplūdo Mortoną. Tėvas, kurio atminimą jis šventai gerbė, ne kartą buvo jam kalbėjęs, kiek jis skolingas tam vyrui, ir visada grauždavosi, jog, tiek laiko grūmęsi petys į petį, juodu išsiskyrė beveik kaip priešai; tai atsitiko tuomet, kai Škotijos karalystė suskilo į rezoliucionistus ir protestantus[6]: vieni stojo Karolio II pusėn po to, kai jo tėvas padėjo galvą ant ešafoto, o kiti buvo linkę sudaryti sąjungą su nugalėtojais respublikonais. Nežabotas Balfuro fanatizmas paskatino jį susieti savo likimą su protestantais, bendražygiai išsiskyrė gana nedraugiškai nusiteikę. Velionis pulkininkas dažnai pasakodavo tai sūnui ir kiekvieną kartą sielvartaudavo, jog niekada nesugebėjo atsidėkoti Berliui už pagalbą, kurią šis ne sykį buvo jam suteikęs.

Mortono abejonėms padarė galą lengvas nakties vėjelis, iš tolo atnešęs grasius litaurų garsus, kurie, rodos, nejučia artėjo skelbdami, jog keliauninkų pusėn joja raitininkų būrys.

— Tai, matyt, Kleiverhausas su savo pulko dalimi. Ką galėtų reikšti šis nakties žygis? Jei keliausite toliau, neišvengiamai pakliūsite jiems į nagus, o jei grįšite į miestelį, jums gresia ne ką mažesnis pavojus, nes ten susidursite su kornetu Grejemu ir jo vyrais. Taką į kalnus užkirto dragūnai. Turiu arba jus priglausti Milnvūde, arba palikti tikrai mirčiai; beje, pagal teisybę įstatymas gali bausti tik mane, o ne dėdę. Jojam!

Berlis, nepaprastai ramiai laukęs, kol Mortonas apsispręs, be žodžių nujojo iš paskos.

Milnvūdo trobesiai, statyti dabartinio šeimininko tėvo, kuklumu atitiko patį dvarą, tačiau, perėję naujo savininko žinion, pastebimai apgriuvo, atrodė apleisti, neprižiūrimi. Netoli gyvenamojo namo stūksojo arklidės. Ten Mortonas sustojo.

— Paliksiu jus čia vieną kuriam laikui,— sukuždėjo jis.— Reikia pataisyti jums patalą.

— Apsieinu be jokių patogumų,— atsiliepė Berlis,— paskutiniuosius trisdešimt metų ši galva dažniau gulėjo ant durpių krūvos ar pilko akmens negu ant vilnonės ar pūkinės pagalvės. Kaušas alaus, kampas duonos, poteriai prieš miegą ir gabana šieno man puikiausiai atstoja prašmatnų miegamąjį ir karališkas vaišes.

Tuo metu Mortonui dingtelėjo galvon, jog, įvedus bėglį į namus, jam grės dar didesnis pavojus būti pastebėtam. Taip ta-

ręs, jis žengė arklidėn, sugraibė tam tyčia padėtą titnagą ir pintį, išskėlė ugnį ir, pririšęs arklius, nuvedė Berlį į klojimą, pusiau prikrautą šieno; ten stovėjo medinė lova, kurioje anksčiau miegodavo bernas, ne per seniausiai dėdės išvytas ištikus tolydžio stiprėjančio šykštumo priepuoliui. Palikdamas savo keliabendrį toje negyvenamoje patalpoje, Mortonas patarė jam taip pridengti šviesą, kad jos nebūtų matyti pro langą, ir pažadėjo kaip galima greičiau atnešti pavalgos, kokios tik pavyks rasti tokią vėlyvą valandą. Vis dėlto jis nelabai tikėjo sugebėsiąs tesėti pažadą, nes galimybė prasimanyti kad ir paties paprasčiausio valgymo visiškai priklausė nuo to, kaip nusiteikusi vienintelė dėdės patikėtinė senoji ekonomė. Jeigu ji atsigulusi, o tai visai įmanoma, arba blogos nuotaikos, o tai juo labiau įmanoma, Mortonui grėsė rimtas pavojus pakliūti į keblią padėtį.

Keiksnodamas širdies gilumoje bjaurų šykštumą, kiaurai persmelkusį visą dėdės ūkį, jis kaip paprastai tylutėliai pabeldė į užsklęstas duris, pro kurias visada patekdavo į vidų, jei pasitaikydavo sugrįžti truputį vėliau tos ankstyvos valandos, kai Milnvūdo dvare visi eidavo gulti. Jis beldė nedrąsiai, tarsi prisipažindamas kaltas, rodos, veikiau meldė dėmesio nei reikalavo įleisti. Mortonui teko ilgokai baladotis, kol pagaliau ekonomė, prikelta nuo šilto priekrosnio, rišdamasi galvą languota skepeta, kad nepertrauktų šaltas skersvėjis, ir bambėdama, atšlepsėjo akmeninėmis plokštėmis ir, keliskart apdairiai paklaususi: „Kas čia brazdinasi tokiu vėlyvu metu?", atšovė skląsčius, nuėmė buomus ir baugščiai virstelėjo duris.

— Pačiu laiku pareinate namo, ponaiti Henri,— įžūliai tarė senė tuo valdingu balsu, kokiu paprastai kalba šeimininkų mėgstami ir paikinami tarnai.— Sėdėk čia ir lauk akių nesumerkdama, kol ponaitis teiksis parsibelsti pačiu naktovidžiu su didžiausiu triukšmu ir sukelti visus ant kojų. Jūsų dėdė jau kokios trys valandos, kai pučia sau į ūsą, Robiną įveikė reumatas, ir jis tyso lovoje kaip pagalys, o man vienai čia kiurksoti jūsų belaukiant, kad ir kaip dusintų kosulys.

Ji kvenkštelėjo kartą kitą, lyg norėdama parodyti, kokias baisias kančias turėjusi kęsti.

— Ačiū jums, Alisna, nežinau nė kaip jums atsidėkoti.

— Čia dabar kas, sere? Juk jūs taip gražiai išauklėtas! Visi vadina mane ponia Vilson: ir tik Milnvūdas vienintelis visame dvare šaukia mane Alisna, bet ir jis dažniausiai, kaip ir kiti, kreipiasi į mane, sakydamas „ponia Alisna".

— Atsiprašau, ponia Alisna, tebūnie taip, kaip jūs pageidaujate,— tarė Mortonas,— man iš tikrųjų labai nemalonu, jog turėjote taip ilgai manęs laukti.

— Jeigu jau grįžote, pone Henri,— tarė niurzglioji moteriškė,— tai ko neimate žvakės ir neinate gulti? Žiūrėkite man, kad neprivarvintumėte lajaus ir neapsmilkytumėte sienų, besėlindamas pasieniais per paneliais apmuštą menę, o paskui man reikės valyti visus namus nuo suodžių ir grandyti grindis.

— Bet, Alisna, prieš eidamas gulti, dar noriu perkąsti ir išgerti kaušą alaus.

— Perkąsti? Ir alaus, pone Henri? Vadinasi, jūs dar neprisivaišinot? Manote, kad mes negirdėjome apie jūsų žygius, kad išpleškinote šitiek parako, bešaudydamas į papūgą, jog iki pat šventos įvedybų dienos jo būtų ganėję paukščiams medžioti, kad paskiau su visa gauja dykaduonių nugriuvote į Nylo smuklę, sėdėjote tenai ir lakėte iki pat saulės laidos su visokiais sukčiais ir nevidonais už savo bėdino dėdės pinigus, o štai dabar parsibraižote namo ir kaip ponas ir viešpats reikalaujate alaus!

Be galo pasipiktinęs jos žodžiais, Mortonas vis dėlto neužmiršo, kad jam žūtbūtinai reikia parūpinti vakarienę savo svečiui, todėl užgniaužė apmaudą ir, nutaisęs linksmą veidą, ėmė tikinti ponią Vilson, jog iš tikrųjų nori valgyti ir gerti.

— Na, o dėl šaudymo į „papūgą", ponia Vilson,— užbaigė jis,— iš jūsų lūpų esu girdėjęs, kad ir jūs pati ne kartą buvojote tose varžybose. Gaila, jog dabar neatvažiavote pasižiūrėti į mus.

— Ak ponaiti, Henri,— atsakė senutė,— o man gaila, kad jūs pratinatės kuždėti damoms į ausį saldžius žodelius. Beje, kalbėkite sveikas tokioms senėms kaip aš, tiek jau tos bėdos. Tik žiūrėkite man, širduk, saugokitės jaunučių mergelių. Ak jūs, papūgiuk, tariatės esąs šaunus vaikinas, ir iš tiesų (ir apšvietė jį žvake) nieko blogo, jei atrodai gražus iš šalies, svarbu, kad ir iš vidaus būtum toksai pat. Menu, kai buvau dar daili pasiutmergė, kartą mačiau kunigaikštį, tą patį, kuriam vėliau Londone nukirto galvą[7],— sako žmonės, ne kažin kokia ji ten ir buvusi, bet vis dėlto gaila buvo vargšeliui su ja skirtis. Taigi numušė jisai tada „papūgą", nes tik vienas kitas išdrįso varžytis su jo šviesybe. Gražuoliukas buvo tas kunigaikštis, ir, kai visi bajorai pradėjo mūdrauti užsėdę ant žirgų, jo šviesybė atsidūrė visai prie pat manęs, štai kaip, sakysim, jūs, ir tarė man: „Saugokitės, meilute (taip jis ir pasakė), nes mano žirgas nartus". Na, o dabar, jeigu jau sakote nei prigėrę, nei prival-

gę, įrodysiu jums, kad visados jumis rūpinuos. Mano galva, jaunam vaikinui nevalia eiti gulti tuščiu pilvu.

Teisybės dėlei reikia pasakyti, jog ponia Vilson savo naktinius pamokymus, dosniai dalijamus tokia proga, dažniausiai užbaigdavo kokia be galo protinga mintimi, kuriai nuskambėjus ant stalo visados atsirasdavo kokių nors vaišių, beje, gardesnių nei šiokią dieną. Taip atsitiko ir šį kartą. Tiesą pasakius, niurgzdavo ji tik trokšdama parodyti savo galią ir valią, nes iš prigimties buvo nebloga moteriškė ir, žinoma, nieko kito taip nemylėjo kaip senąjį ir jaunąjį šeimininką, nors be gailesčio graužė ir vieną, ir kitą. Be galo meiliai žiūrėdama į ponaitį Henrį, kaip mėgdavo jį vadinti, ji dėjo ant stalo jam paliktus valgymus.

— Skalsu, šaunuoli jūs mano! Netikiu, kad pas Nylą Bleiną jus privaišino tokiais skanėstais. Jo amžinatilsį žmona buvo gera šeimininkė, bet jau padoriuose namuose, dievaži, nebūtų tesėjusi. O jos dukrelė, man regis, visiška kvailiukė: aną sekmadienį mačiau ją bažnyčioje — ko tik ji nebuvo priraizgiusi sau ant galvos. Sako man širdis, kad gražių dalykų dar išgirsime apie tą smuklę. Bet man jau akys limpa. Na, šaunuoli jūs mano, per daug nesiskubinkite ir žiūrėkite, būkite atsargus, kai pūsite žvakę; savo kambaryje rasite pilną ragą alaus ir stiklą gvazdikėlių trauktinės. Aš niekam jos neduodu, tausoju sau vaistams ir išgeriu lašelį, kai ima smelkti vidurius, o jūsų jaunam kraujui jinai vis bus sveikiau negu brendis. Labos nakties, ponaiti Henri, tik neužmirškite, kad su žvake reikia būti atsargiam.

Mortonas pažadėjo kuo stropiausiai laikytis jos nurodymų ir paprašė nesirūpinti, jei išgirs varstant lauko duris: juk, žinoma, jam reikėsią nueiti pažiūrėti arklio ir įkrėsti pašaro nakčiai. Ponia Vilson žengė pro duris, ir Mortonas, susiėmęs vakarienę, buvo beeinąs pas savo svečią, bet tuo metu senoji ekonomė apsnūdusi kyštelėjo galvą ir priminė jam, kad prieš guldamas neužmirštų padaryti sąžinės sąskaitos ir pasimelsti į dievą, idant sergėtų jį nakties tamsos valandomis.

Tokie buvo kai kurių tarnų papročiai to meto Škotijoje, ir, ko gero, jie dar tebegyvuoja kur nors užkampių dvaruose. Tie tarnai buvo susiję nenutraukiamais ryšiais su tomis šeimomis, kuriose tarnavo, o kadangi nė neįsivaizdavo, kad, gyvi būdami, gali išsiskirti su savo šeimininkais, būdavo nuoširdžiai atsidavę kiekvienam šeimos nariui[8]. Kita vertus, savo ponų atlaidumo bei pakantumo išpaikinti, dažnokai tapdavo aikštingais

ir valdingais tironais, tad šeimininkė ar šeimininkas mielai būtų išmainę jų nepakenčiamą ištikimybę į šiuolaikinio tarno pataikūnišką ir prisitaikėlišką veidmainystę.

ŠEŠTAS SKYRIUS

VIEŠNAGĖ

Ir žvilgsnis jo rūstus it antraštė šiurpi
Mums šiurpią pranašauja dramą[1].

Šekspyras

Galų gale nusikratęs ekonomės, Mortonas susikrovė visus ponios Vilson paliktus valgymus ir išsirengė pas savo slaptą svečią. Žibinto jis nusprendė neimti, nes puikiausiai žinojo kiekvieną atšlaimo takelį, ir laimė, kad tokia mintis atėjo į galvą: vos peržengus slenkstį, gūdžiai sudundėjo daugelio arklių kanopos ir sugriaudėjo jau anksčiau girdėti litaurai[2], skelbdami, jog vieškeliu, sukančiu palei kalvą, ant kurios stovėjo Milnvūdo dvaras, joja raitininkų būrys. Jis aiškiai girdėjo vyresniojo karininko komandą: „Stok!" Paskui įsivyravo tyla, kartas nuo karto drumsčiama nebent kokio nekantraus ristūno žvengtelėjimo arba trypimo.

— Kieno šie namai? — nuskambėjo įsakmus valdingas balsas.

— Milnvūdo, jūsų kilnybei leidus,— pasigirdo atsakymas.

— Ar savininkas — gerų norų žmogus? — paklausė pirmasis.

— Jis klusniai vykdo valdžios nurodymus ir klausosi indulgenciją priėmusio pastoriaus pamokslų,— atsakė jam tas pats balsas.

— Hm, šit kaip! Indulgencija? O juk tai ne kas kita kaip išdaviko kaukė, neprotingai leista nešioti visiems tiems, kurie per daug bailūs, kad atvirai išpažintų savo tikėjimą. Reikia nusiųsti keletą vyrų, kad iš pagrindų iškrėstų visą dvarą. O gal ten slapstosi koks galvažudys, prikišęs kruvinus nagus prie tos kraupios žmogžudystės?

Mortonas nespėjo nė atsipeikėti iš siaubo, kurį įvarė karininko pasiūlymas, bet staiga į pokalbį įsiterpė trečias pašnekovas:

— Nemanau, kad tai būtų tikslinga: Milnvūdas — bjaurus, ligotas senis, niekados nesikiša į politiką, dreba dėl savo kapšo ir popierių, kurie jam brangiausi už viską pasaulyje. Jo sūnė-

nas, kaip girdėjau, šiandien buvo apžiūroje ir numušė „papūgą", tad jisai nepanašus į fanatiką. Man rodos, jie jau seniai miega, ir, sukėlę triukšmą tokią vėlyvą valandą, ko gero, nuvarysime vargetą senį į kapus.

— Puiku,— pritarė būrio vadas,— jeigu jau taip, vadinasi, kresdami namus, tik sugaišime brangų laiką, o mums ir šiaip reikia skubėti. Ponai leibgvardiečiai, pirmyn! Marš!

Trimito garsai ir kartas nuo karto ritmą mušančių litaurų griaudėjimas drauge su kanopų bildesiu ir ginklų žlegėjimu skelbė, jog būrys nužygiavo toliau. Mėnulis, praspindęs pro debesis tuo metu, kai priešakinės gretos pakilo į kalvą, kurios šlaitu raitėsi vieškelis, nušvietė tviskančius plieninius šalmus, ir migloje sudūlavo tamsios raitelių bei arklių figūros. Gana ilgai šmėkščiojo jų siluetai, dingdami už kalvos keteros, ir jau iš to buvo galima spręsti, kad joja nemažas raitininkų būrys.

Kai tik paskutinis raitelis dingo iš akių, jaunasis Mortonas nuskubėjo pas savo svečią. Įžengęs į slėptuvę, jis pamatė Berlį besėdintį ant vargano gulto su atskleista kišenine biblija rankoje ir, rodos, visa galva įsigilinusį į šventąjį raštą. Kalavijas, kurį jis išsitraukė iš makšties, vos tik dragūnai priartėjo prie dvaro, gulėjo ant kelių; žvakigalis, primygtas šalimais prie stalą atstojančios senos skrynios antvožo, svaidė blausius mirguliuojančius atšvaitus ant jo griežtų, atšiaurių bruožų veido, kurio žiaurumas, nežaboto, tragiškos galios entuziazmo sutaurintas, atrodė nepalyginamai didingesnis. Jo kaktą ženklino atspaudas gilios visagalės minties, slopinančios visus kitus jausmus bei aistras — taip jaunaties ir pilnaties metu nuo mūsų akių pakrantės uolas ir akmenis slepia potvynio banga, ir tik iš šiputojančios mūšos numanu, kas glūdi po dūžtančiomis vilnimis. Mortonas kokią minutę žiūrėjo į jį, kol svečias pagaliau kilstelėjo galvą.

— Matau,— tarė Mortonas, mesdamas žvilgsnį į kalaviją,— kad jūs girdėjote pro šalį jojant dragūnus; todėl aš truputį ir užtrukau.

— Man jie kuo mažiausiai rūpi,— atsakė Balfuras,— dar neišmušė mano valanda. Bet aš tvirtai įsitikinęs, jog ateis diena, kai pakliūsiu jiems į nagus ir turėsiu garbę pritapti prie šventųjų kankinių, kuriuos jie nugalavo. Ak, jaunuoli, kaip aš trokštu, kad išmuštų toji valanda! Laukiu jos kaip jaunikis jungtuvių valandos. Bet jei viešpaties lemta dar kurį laiką darbuotis žemėje, privalau nesiskųsdamas triūsti jo labui.

— Valgykite ir ilsėkitės,— tarė Mortonas.— Rytoj turite pasirūpinti savo saugumu ir, vos prašvitus, kai tik bus įmano-

ma įžiūrėti taką per raistus, palikti mūsų namus ir keliautį.

— Jaunuoli, — atsiliepė Balfuras, — jūs jau boditės manimi ir, ko gero, dar labiau bodėtumėtės, jei žinotumėte, kokią naštą užsikroviau sau ant pečių. Bet aš nesistebiu, nes kartais imu bodėtis pats savimi. Argi ne sunkus išbandymas kūnui ir dvasiai būti pašauktam vykdyti teisingus dangaus nuosprendžius, kol tebesi šioje žemėje ir kol širdyje tebėra gyvas užuojautos jausmas kito žmogaus kančioms, kurios sukrečia tavo nuodėmingą kūną, kai persmeigi kalaviju svetimą? Argi tie, kurie, atėmę gyvybę kokiam kraugeriui tironui ir šitaip tapę teisėto atpildo įrankiais, gali ramia sąžine ir tvirtais nervais žvelgti į praeitį, tolydžio prisimindami savo įnašą į tą kruviną darbą? Gal jiems būtų pravartu kartais paklausti save, ar teisėta buvo toji rūstybė, kurios įkvėpti jie vykdė pavestą uždavinį? Gal jiems būtų pravartu retkarčiais susimąstyti, kas įteigė tą tvirtą įsitikinimą, kuris radosi ir įsišaknijo širdyse, karštai bemeldžiant viešpatį vesti juos tuo sunkiu keliu, ir ar nesuklaidino jų sukilę jausmai, vietoj amžinosios Tiesos primetę žmonijos priešo užmačią?

— Aš per menkai išmanau šį klausimą, pone Balfurai,— atsiliepė Mortonas,— kad galėčiau su jumis ginčytis, bet aš didžiai abejoju, jog apvaizda įkvepia paskatą nusižengti įgimtam artimo meilės jausmui, kuris dangaus mums duotas kaip pagrindinis gyvenimo įstatymas.

Balfurą, rodos, sujaudino tie žodžiai, jis krūptelėjo, bet tučtuojau susitvardė ir šaltai tarė:

— Savaime suprantama, kodėl jūsų tokios pažiūros; jūs tūnote įstatymo kalėjime, duobėje, tamsesnėje už tą, į kurią buvo įmestas Jeremijas[3], niauresnėje už Amaleko sūnaus Melkijo duobę, kurioje nebuvo vandens, tik dumblų[4]. Jūsų kakta paženklinta Sandoros antspaudu, ir jeigu teisuolis negailėdamas liejo savo kraują kalnuose suplevėsavus laisvės vėliavai, jo sūnus nepradings be pėdsako kaip koks tamsos vaisius. Nejaugi jūs manote, jog šiomis sielvarto ir negandų dienomis iš mūsų reikalaujama tik gerbti dorovės įstatymą, kiek leidžia mūsų silpnas kūnas? Nejaugi jūs manote, jog mums privalu nebent tramdyti savo nedorybes bei žemas aistras? Ne, nuo tos dienos, kai persijuosėme savo strėnas, mes privalome drąsiai stoti į kovą ir, išsitraukę kalaviją, negailestingai žudyti kiekvieną dievo priešą, nors jis būtų ir mūsų kaimynas, ir kietaširdį valdžios vyrą, nors jis būtų ir mūsų giminė ar mielas bičiulis.

— Tuo jus ir kaltina jūsų priešai,— tarė Mortonas,— ir todėl, jei neįmanoma pateisinti žiaurių priemonių, kurių imasi

prieš jus Slaptoji taryba, bent jau galima ją suprasti. Jūsų priešininkai teigia, kad jūs dangstotės vadinamuoju vidiniu apreiškimu, stengdamiesi pateisinti savo smurtą, kad nepaisote teisėtos valdžios reikalavimų, valstybės ir paprasčiausio žmogiškumo įstatymų, jeigu jie nesiderina su jūsų įsitikinimais.

— Jie šmeižia mus,— atrėmė Sandoros šalininkas,— jie patys sulaužė priesaiką ir trypia visus įstatymus, ir dievo, ir žmonių įstatymus, o dabar persekioja mus už tai, kad esame ištikimi Iškilmingajai dievo ir Škotijos karalystės lygai ir Sandorai, Sandorai, kuriai visi jie, išskyrus vieną kitą užkietėjusį popiežininką, prisiekė ištikimybę ir kurią nūnai degina turgaus aikštėse ir tyčiodamiesi trypia kojomis. Karolis Stiuartas grįžo į mūsų karalystes, bet argi jie, tie nevidonai, padėjo jam grįžti? Jie stengėsi padėti jam ginklu, bet nesugebėjo. Ar ne tiesa? Ar Džeimsas Grejemas Montrouzas su savo kalnų galvažudžiais būtų sugebėjęs pasodinti jį į tėvo sostą? Jų galvos ant vakarinių Edinburgo vartų, man regis, daugel dienų bylojo visai ką kita. Darbininkai, triūsę šlovingos tiesos labui, tie, kurie geidė, idant tabernaklis sušvistų ankstesniu grožiu,— štai kas grąžino Karoliui sostą, nuo kurio jis buvo nuverstas. Ir kokį atpildą mes gavome? Kaip sako pranašas: „Mes laukėme ramybės, ir nebuvo gerumo, mes laukėme gydymo meto, ir štai baisumas. Nuo Dano girdėti jo arklių prunkštimas; visa žemė dreba nuo jo karo arklių žvengimo; jie ateina ir ryja žemę ir tai, ko ji pilna, miestą ir jo gyventojus"[5].

— Pone Balfurai,— atsiliepė Mortonas,— aš neketinu nei pritarti jūsų kaltinimams, kuriuos metate vyriausybei, nei jų ginčyti. Aš laikau savo pareiga atsiteisti senam tėvo bendražygiui, suteikdamas jam prieglobstį nelaimės valandą, ir atsiprašau, kad nestoju nei už, nei prieš jūsų įsitikinimus. Palieku jus ilsėtis, nuoširdžiai apgailestaudamas, jog negaliu suteikti jums patogesnės nakvynės.

— Vis dėlto tikiuosi pasimatyti su jumis prieš išvykdamas. Aš ne iš tų, kurie iš paskutiniųjų kabinasi giminių ar draugų šioje žemėje. Pridėjęs ranką prie arklo, aš sudariau sandorą su savo žemiškais jausmais, jog niekados nesižvalgysiu atgal ir nesikrimsiu dėl tų, kuriuos palieku. Tačiau seno bendražygio sūnus man kaip ir savas, ir, žiūrėdamas į jį, puoselėju tvirtą viltį, jog kada nors jis prisijuos kalaviją už šventą ir brangią tiesą, dėl kurios kadaise kovėsi ir liejo kraują jo tėvas.

Mortonas pažadėjo bėgliui prikelti jį, kai tik prašvis ir kai svečias galės keliauti toliau, ir juodu išsiskyrė.

Mortonas atsigulė numigti bent kelias valandas, tačiau dienos įvykių sujaudrinta vaizduotė neleido mėgautis ramiu poilsiu. Jį kamavo slogūs migloti sapnai, kurių pagrindinis herojus buvo naujasis draugas. Sapnavo jis ir Editą Belenden: žaviu, ašaromis paplūdusiu veidu, išsidraikiusiais plaukais ji, rodos, šaukėsi jo pagalbos ir paramos, bet jis niekuo negalėjo jai padėti. Mortonas pakirdo iš to slogučio it sudaužytas, širdimi nujausdamas kažką negera. Tolimų kalnų viršūnes jau auksavo tekančios saulės spinduliai, šviesus vasaros rytmetis dvelkė šviežia gaiva.

„Pramigau! — sušuko pats sau Mortonas.— Reikia paskubinti tą nelaimingąjį bėglį, kad greičiau keliautų iš čia."

Paskubomis apsirengęs, jis tylutėliai pravėrė duris ir pustekiniais nubėgo į Sandoros šalininko slėptuvę. Žengė į vidų galais pirštų, nes to keisto žmogaus kategoriškas tonas ir griežtos manieros, kaip ir neįprastos kalbos bei pažiūros, žadino į baimę panašų jausmą. Balfuras dar miegojo. Saulės spindulys apšvietė jo varganą atvirą guolį, ir Mortonas aiškiai matė jo atšiaurų veidą kažkokios baisingos vidinės kovos iškreiptais bruožais. Jis nebuvo nusirengęs. Rankos gulėjo ant apkloto: dešinė, tvirtai sugniaužta į kumštį, tolydžio trūkčiojo, lyg taikydamasi smogti, kaip tai būna slogiuose sapnuose; kairė, bejėgiškai nusvirusi, kartkartėmis kilojosi, tarsi kažką atstumdama. Kakta sroveno stambūs prakaito lašai, „it burbuliukai, iškilę į ką tik sudrumsto srauto paviršių", ir tie jaudinimosi požymiai dar labiau krito į akis, iš lūpų tolydžio sprūstant padrikiems žodžiams: „Turiu tave, Judai[6]... turiu tave... nešliaužiok prie mano kojų... nešliaužiok... Nudėkite jį!.. Dievo tarnas?.. Deja, Baalo tarnas, kurį reikia surišti ir užmušti čia pat Kišono pakrantėje[7]... Kulka jo neima... Persmeikite... Perverkite šaltu plienu... Pribaikite jį... Išvaduokite iš kančių bent jau iš pagarbos jo žilam plaukui".

Sukrėstas tų baisių žodžių, kurie veržėsi iš miegančiojo lūpų su kraupia aistra, bylote bylojančia apie kažin kokį smurtą, Mortonas ėmė žadinti svečią, purtydamas jį už peties. Atsibusdamas jis sumurmėjo: „Veskite mane kur norite, aš atsakysiu už piktadarybę!"

Atsipeikėjęs jis apsižvalgė, tučtuojau vėl pasidarė toks pat rūstus ir atšiaurus kaip paprastai ir, netaręs Mortonui nė žodžio, puolė ant kelių ir pradėjo karštai melstis už persekiojamą Škotijos bažnyčią, prašydamas visagalį teiktis priimti nužudytų šventųjų kankinių kraują ir savo skydu pridengti išsklaidytus būrius savo ištikimų sūnų, dėl jo šlovės gyvenančių tyruose.

Atpildo, veikaus ir galutinio atpildo prispaudėjams — štai ko jis meldė baigdamas poterius, kuriuos kalbėjo skambiu ir iškilmingu tonu, gausiai įpindamas į juos vaizdingų rytietiškų šventojo rašto posakių.

Pasimeldęs jis atsistojo ir, paėmęs Mortoną už parankės, drauge su juo nulipo nuo šieno į arklidę, kur Klajūnas (tuo vardu pažinojo Berlį jo sektos šalininkai) pradėjo ruoštis kelionėn. Pabalnojęs ir pažabojęs arklį, Berlis paprašė Mortoną palydėti jį mišku bent jau per šautuvo šūvio nuotolį ir nurodyti tiesiausią kelią per tyrus. Mortonas mielai sutiko, ir juodu kurį laiką tylėdami žingsniavo taku, vingiuojančiu tarp senų ūksmingų medžių, link grynų negyvenamų tyrų, nusidriekusių iki pat kalnų papėdės.

Kalba nesimezgė, bet staiga Berlis paklausė Mortoną, ar praeitą naktį pasakyti žodžiai paveikę jo dvasią.

Mortonas atsakė, jog tebesilaikąs savo nuomonės ir esąs pasiryžęs — kiek įmanoma — derinti doro krikščionio priedermes su valdinio ištikimybe.

— Kitaip sakant,— pridūrė Berlis,— jūs norite tarnauti dievui ir mamonai[8], vieną dieną savo lūpomis skelbti tiesą, o kitą — imti į rankas ginklą ir žemiškos bei tironiškos valdžios įsakymu lieti kraują tų nelaimingųjų, kurie dėl tos tiesos atsisakė šios žemės gėrybių. Nejaugi jūs manote,— toliau kalbėjo jis,— jog įmanoma paliesti degutą ir nesusitepti, gretintis prie netikėlių, popiežininkų, prelatistų, latitudinierių[9] ir piktžodžiautojų, mėgautis jų pramogomis, kurios reiškia ne ką kita kaip stabmeldystę, su jų dukromis, progai pasitaikius, turėti santykių, kokių prieš tvaną turėdavo dievo sūnūs su žmonių dukromis? Nejaugi jūs manote, sakau jums, jog galite daryti tas šlykštybes ir išlikti švarus? Sakau jums, kad bet koks bendravimas su bažnyčios priešais užtraukia dievo neapykantą ir prakeikimą. Nieko nelieskite, nečiupinėkite, neimkite į rankas! Ir nesikrimskite taip, jaunuoli, lyg būtumėte vienintelis, kuris privalo tramdyti kūniškas aistras ir atsisakyti malonumų, it žabangai paskleistų po jūsų kojomis. Sakau jums, jog Dovydo sūnus[10] ne ką geresnę dalią pažadėjo visai žmonių giminei.

Jis užšoko ant arklio ir, atsigręžęs į Mortoną, pasakė šventojo rašto žodžius:

— „Sunkų jungą privalu vilkti Adomo vaikams nuo tos dienos, kai jie išeina iš motinos įsčių, ir iki tos dienos, kai grįžta į visa ko motinos prieglobstį; ir to, kurs apsitaisęs mėlynais šilkais ir nešioja vainiką, ir to, kurs dėvi paprastą lino rūbą,— ta pati dalia: pyktis, pavydas, rūpesčiai ir nerimas, ne-

pritekliai ir grumtynės ir mirties baimė ramybės ir atilsio valandą".

Sulig tais žodžiais jis paleido arklį šuoliais ir veikiai pradingo tarp plačiašakių miško medžių.

„Lik sveikas, rūstusis fanatike,— tarė sau Mortonas, lydėdamas jį žvilgsniu.— Kaip neatsargu būtų buvę man bendrauti su tokiu žmogum kitokios nuotaikos valandėlę! Jeigu jis nesugebėjo manęs užkrėsti savo aistra abstrakčioms tikėjimo dogmoms ar, tiesą pasakius, tam tikroms bažnytinių apeigų formoms (nes ta linkme krypo jo mintys), ar galiu būti žmogus tikrąja to žodžio prasme, tikras škotas ir abejingai stebėti, kaip persekiojami žmonės eina iš proto? Argi ne už pilietinę ir tikėjimo laisvę kovojo mano tėvas? Ar man laikytis nuošaly sudėjus rankas, ar stoti smurtaujančios vyriausybės pusėn, jei nebus jokios vilties išvaduoti mano nelaimingus tėvynainius nuo neištveriamų kančių? O kas man garantuos, jog žmonės, sužvėrėję nuo persekiojimų, nebus tokie pat žiaurūs ir nepakantūs kaip tie, kurių dabar jie ujami? Kokio nuosaikumo ar gailestingumo galima tikėtis, tarkim, iš Berlio, vieno iš svarbiausių jų vadų, regis, dar krauju garuojančiomis rankomis, to Berlio, kurį taip kamuoja sąžinė, kad jos priekaištų neįstengia nuslopinti nė jo liepsningas fanatizmas? Man nusibodo matyti aplink vien smurtą ir įniršį, dangstomą čia teisėta valdžia, čia atsidavimu tikėjimui. Man įsipyko mano kraštas, mano gyvenimas, mano priklausomybė, būtinybė tramdyti savo jausmus, šis miškas, ši upė, šie namai — viskas, išskyrus Editą, bet ji niekados nebus mano! Kam tykoti jos, kai ji išeina pasivaikščioti? Kam puoselėti savo, o gal ir jos tuščias viltis? Ji niekados nebus mano. Jos senelės išpuikimas, priešiški mūsų šeimų įsitikinimai, mano prakeikta priklausomybė — o vargšas nelaimingas verge, nevertas nė tarno algos, viskas verčia perniek mudviejų viltis kada nors stoti prieš altorių! Kam dar kamuotis, kam guosti širdį neįgyvendinama viltimi?"

— Bet aš ne vergas! — tarė jis balsu ir atsitiesė visu ūgiu.— Ne, ne vergas bent jau vienu požiūriu. Aš galiu išvykti svetur: mano tėvo kardas — tai mano kardas, Europa atvira man, kaip kitados buvo atvira jam ir šimtams mano tėvynainių, pagarsėjusių tenai savo nenykstančia žygdarbių šlove. Gal ir mane laimė iškels į vieną gretą su mūsų Ruvenais, Lezliais, Manro[11], garsaus protestantizmo gynėjo Gustavo Adolfo garsiausiais karvedžiais; šiaip ar taip, ten manęs laukia arba kario gyvenimas, arba kario kapas.

Taip apsisprendęs, nejučia priėjo dėdės namus ir ryžosi nedelsdamas, tučtuojau išdėstyti jam savo planus.

„Tačiau pakanka vieno Editos žvilgsnio, vieno pasivaikščiojimo su ja — ir mano ryžto kaip nebūta. Aš privalau užkirsti sau kelią atgalios, ir pasimatysiu su ja tik tada, kai viskas bus baigta."

Tokių minčių speičiamas, Mortonas įžengė į paneliais muštą menę, kurioje dėdė jau sėdėjo prie savo pusryčių: dideliausio dubens avižinės košės ir atitinkamos puodynės pasukų. Ten pat už kréslo lyg intymiai draugiška, lyg pagarbia poza stovėjo dėdės numylėtoji ekonomė, čia pasiremdama į atkaltę, čia vėl atsitiesdama. Senasis džentelmenas jaunystės dienomis buvo įstabiai aukšto ūgio, tačiau per ilgą amželį prarado savo šaunią laikyseną ir taip sukumpo, jog viename posėdyje, kur buvo svarstoma permesti skliautinį tiltą per platoką upelį, aštrialiežuvis kaimynas pasiūlė nepašykštėti pinigų Milnvūdui už jo išlinkusį stuburą, girdi, jis veikus parduoti visa, ką tik turi. Kreivos, neregėto didumo kojos, ištįsusios rankos ilgėliausiais pirštais, padabintais beveik niekados plieno nepažinusiais nagais, apdribęs, raukšlių išvagotas veidas ilgumo sulig ūgiu, mažytės grobuoniškos pilkos akutės, visada ir visur žiūrinčios tiktai naudos, nėmaž negražino nieko gero nežadančios pono Mortono iš Milnvūdo figūros. Būtų buvę labai neprotinga į tokią buveinę talpinti taurumą ir nuoširdumą, ir gamta apdovanojo jį dvasia, atitinkančia jo išvaizdą, tai yra niekinga, savanaudiška ir gobšia.

Vos šis mielas žmogus pastebėjo sūnėną, prieš kreipdamasis į jį, paskubėjo iš pradžių nuryti pilną šaukštą avižinės košės, o kadangi košė pasirodė besanti pasiutiškai karšta, rykle slystantis ugninis kąsnis dar baisiau įsiutino Milnvūdą, ir šiaipjau pykstantį ant savo giminaičio.

— Velniai griebtų tą, kurs virė košę! — tokiais žodžiais sutiko jis sūnėną, kreipdamasis į dubenį su koše.

— O juk košytė šiandie gardi,— tarė ponia Vilson,— iš pradžių tik reikia papūsti. Pati viriau, bet kai žmogui trūksta kantrybės, reikia turėti vilko gerklę.

— Patylėkite, Alisna! Aš kalbu su savo sūnėnu. Kas čia dabar dedasi, pone? Vakar jūs grįžote namo apie vidurnaktį.

— Beveik, pone,— abejingu balsu atsakė Mortonas.

— Beveik, pone? Kas per atsakymas, pone? Kodėl jūs nemalonėjote grįžti namo drauge su visais, apžiūrai pasibaigus?

— Manau, jūs kuo puikiausiai žinote kodėl, pone,— atsiliepė Mortonas.— Vakar man pavyko taiklumu pranokti visus

šaulius ir, kaip įprasta, turėjau pavaišinti kitus jaunuolius, savo varžovus, todėl ir užsibuvau.

— Šimts velnių, pone! Ir jūs drįstate man tai sakyti tiesiai į akis? Jūs leidžiate sau prabangą vaišinti kitus, jūs, kuris neturėtumėte kur papietauti, jeigu jūsų nemaitintų toks rūpestingas žmogus kaip aš? Ir jeigu jau esate mano išlaikomas, privalėtumėte už tai atidirbti. Kodėl jums nestojus prie plūgo, juoba kad dabar išėjo mūsų bernas? Tai jums labiau pritiktų, užuot dėvėjus tuos žalius skudurus ir švaisčius pinigus parakui ir švinui; turėtumėte bent dorą amatą ir galėtumėte pats užsidirbti duonos kąsnį, užuot sėdėjęs dėdei ant sprando.

— Man būtų labai malonu verstis šiuo amatu, pone, bet aš nemoku arti.

— O kas gi čia sudėtingo? Tai kur kas lengviau nekaip šaudyti iš lanko ar šautuvo, su kuriuo gulate ir keliate. Senasis Deivis dar nebaigė arti, ir galėtumėte trejetą dienų pabūti jam už varovą,— tik žiūrėkite man jaučių nenuvarykite,— o paskui ir pats stotumėte prie plūgo. Jūs jaunas, veikiai išmoksite, duodu žodį. Hegio slėnyje žemė sunki, o Deivis per senas ir jau nebenuvaldo plūgo.

— Atsiprašau, pone, kad jus pertraukiu, bet man subrendo viena mintis, kuri išvaduos jus nuo tos sunkios, jums užkrautos atsakomybės ir rūpesčių naštos.

— Šit kaip? Iš tiesų? Jums subrendo mintis? Matyt, labai jau išmintinga,— kandžiai šypsodamas, tarė dėdė.— Dėstykite, drauguži, o mes pasiklausysime.

— Pasakysiu ją keliais žodžiais, pone. Aš ketinu palikti šį kraštą ir tarnauti svetur kaip ir mano tėvas, iškeliavęs iš čia prieš tuos nelemtus neramumus. Jo vardas ir nūnai žinomas tose šalyse, kur jis tarnavo, ir, man regis, pravers jo sūnui, panūdusiam išbandyti kario dalią.

— Tesaugo mus viešpats nuo tokio žingsnio! — sušuko ekonomė.— Kad mūsų ponaitis Henris iškeliautų svetur? Ne, ne, nė už ką!

Milnvūdas, niekados nė nemanęs išsiskirti su sūnėnu, be kita ko, labai jam pravarčiu daugeliu atžvilgių, pasijuto it perkūno trenktas, išgirdęs tą netikėtą nepriklausomybės deklaraciją, ir juo labiau iš jaunuolio, kuriam iki šiol turėjo neaprėžtą valdžią. Vis dėlto jis tučtuojau atsipeikėjo iš nuostabos.

— O kas, jaunuoli, parūpins jums lėšų tai paikai minčiai įgyvendinti? Tik jau ne aš, galite neabejoti. Man ir šiaipjau nelengva išlaikyti jus šičia, namie. Ir jūs tenai vesite, galvą guldau, kaip ir jūsų amžinatilsį tėvas, ir atsiųsite savo dėdei

krūvą mažų vaikučių, kurie pešis ir kels baisiausią triukšmą namuose, kai susensiu, o paskiau jie pakels sparnus ir išlėks kaip ir jūs, jeigu tik juos paprašysiu truputį pasidarbuoti ūkyje. Ar ne tiesa?

— Aš ir neketinu kada nors vesti,— atrėmė Henris.

— Jūs tik paklausykite, ką jis šneka! — įsiterpė ekonomė.— Ausys kaista beklausant, ką paisto tas dailus jaunikaitis. Kas jau kas, o tokie tikrai privalo vesti, kitaip nueis šunkeliais, tai visi žino.

— Patylėkite, Alisna,— pertraukė ją dvaro šeimininkas,— ir jūs, Henri, patylėkite,— švelniau pridūrė jis,— ir išmeskite iš galvos tą paikystę, kuri jums dingtelėjo tik todėl, kad vakar jūs vaidinote kareivį. Beje, užsirašykite sau ant kaktos, jog tokioms paikoms mintims įgyvendinti, jaunuoli, pirmiausia reikia pinigų, o jūsų kišenėse vėjai švilpauja.

— Atsiprašau, pone, man reikia labai nedaug, tik meldžiu atiduoti man tą auksinę grandinę, kurią markgrafas malonėjo padovanoti tėvui po Luceno mūšio[12].

— Ačiū! Auksinę grandinę?! — sušuko dėdė.

— Auksinę grandinę?! — aidu pakartojo ekonomė. Juodu abu pritrenkė toks įžūlus prašymas.

— Aš išsaugosiu tik keletą grandžių,— toliau kalbėjo jaunuolis,— idant jos visada man primintų tą, kuris ją nešiojo, ir vietą, kur ji buvo pelnyta. Kitos dalies man pakaks pradėti tą kelią, kurį nuėjo tėvas, laimėdamas šį aukštą apdovanojimą.

— Viešpatie apsaugok! — sušuko ekonomė. — Juk šeimininkas ją užsideda kiekvieną sekmadienį!

— Ir sekmadienį, ir šeštadienį,— pridūrė Milnvūdas,— kiekvieną sykį, kai apsivelku juodo aksomo kostiumą. Beje, Vailo Mektrikito nuomone, ši grandinė — paveldimas turtas ir priklauso veikiau šeimos galvai nekaip tiesioginiam jos savininko įpėdiniui. Ši grandinė turi tris tūkstančius grandžių, aš esu skaičiavęs ir perskaičiavęs jas tūkstančius kartų. Jos vertė — trys šimtai svarų sterlingų.

— Tiek man nereikia, pone; jeigu jūs malonėsite man duoti trečdalį tų pinigų ir penkias grandis, man visiškai pakaks užsibrėžtam tikslui pasiekti, o visa kita tegu lieka jums kaip atlygis už visus tuos vargus ir rūpesčius, kurių jums suteikiau.

— Tas vaikinas suvis išprotėjo! — sušuko dėdė.— O kas bus su Milnvūdu ir visu labu, kai aš pasimirsiu ir iškeliausiu amžinatvėn? Jis mestų net Škotijos karūną, jeigu tik ją turėtų.

— Klausykite, pone,— įsiterpė senoji ekonomė,— noriu jums pasakyti, kad ir jūs čia truputį kaltas. Nėra ko taip kietai lai-

kyti jį prie brizgilo, ir jeigu jau jis pabuvojo „Užuovėjoje", šiaip ar taip, jums vis dėlto teks apmokėti sąskaitą.

— Jeigu tik ji neviršys dviejų dolerių, Alisna,— atkala širdimi sutiko senasis džentelmenas.

— Aš pati atsiskaitysiu su Nylu Bleinu, kai tik nuvažiuosiu į miestelį,— tarė Alisna,— ir pasikliaukite manimi, aš greičiau su juo susiderėsiu negu jūsų malonybė ar ponaitis Henris.— Ir ji sukuždėjo Mortonui į ausį: — Liaukitės jį erzinę, prireikus aš atsiskaitysiu su Nylu iš tų pinigų, kuriuos gausiu už sviestą, ir apskritai gana apie tai kalbėti.— Ir balsu kreipėsi į Milnvūdą: — Tik nesiųskite jaunuolio sekioti paskui plūgą; mūsų krašte į valias alkanų vargšų vigų, ir kiekvienas iš jų džiaugdamasis ars žemę už duonos kriaukšlę ir dubenį putros, o tai labiau pritinka jiems nei tokiam jaunikaičiui kaip jis.

— Ir susilauksime dragūnų,— tarė Milnvūdas,— ir tie apkaltins mus, jog remiame ir šelpiame maištininkus. Atsakančią kilpą neriate mums ant sprando, žodžio nėra! O jūs, Henri, sėskitės pusryčiauti, paskui malonėkite nusirengti tą naują žalią kostiumą ir apsidaryti milais, tais, kur namie austi; tai padorus rūbas, labiau tinkamas vyrams nei visokie pirktiniai pašvi-, tai, nukabinėti kutais ir kaspinais.

Išeidamas iš menės, Mortonas aiškiai suvokė, jog nebėra jokių vilčių įgyvendinti savo mintį, tačiau, kita vertus, jis per daug nesikrimto, kad šitiek kliūčių trukdo jam palikti dvarą, išsidėsčiusį Tilitadlemo pašonėje. Ekonomė išsekė įdurmu į gretimą kambarį ir, paplojusi jam per nugarą, paprašė, kad „būtų geras ir išmestų iš galvos visas tas kvailystes".

— Aš padabinsiu jūsų skrybėlę apsiuvais ir nuardysiu visus tuos kaspinus ir pynes,— pasisiūlė paslaugioji dama,— o jūs niekada, gink dieve, nekalbėkite, kad norite palikti mūsų kraštą ar parduoti auksinę grandinę; jūsų dėdei didžiausias malonumas matyti jus namie ir skaičiuoti grandis, juk nevalia apleisti senų žmonių. Ir grandinė, ir žemės, ir viskas kada nors priklausys jums, jūs vesite mergelę, kokia tiks jūsų širdžiai mūsų krašte, ir gyvensite Milnvūde kaip ponas — juk čia visko per akis. Argi dėl viso to neverta dar trupučiuką palaukti, meiluti mano?

Ponios Vilson pranašystės pabaiga taip švelniai paglostė Mortonui širdį, kad jis nuoširdžiai paspaudė ranką senajai damai ir karštai padėkojo už gerą patarimą, pasižadėjęs viską iš pagrindų apsvarstyti, o kol kas nė žodžiu neprisiminti savo ankstesniojo sumanymo.

Septintas skyrius

APMAUDAS

Aš septyniolikos pro šias duris žengiau,
Dabar septynios dešimtys — išeinu aš jau.
Kai septyniolika — ko laimės neragau!?
O kai septynios dešimtys — vėloka pramogaut[1].

„Kaip jums tai patinka?"

Dabar sykiu su skaitytojais nusikelsime į Tilitadlemą, kur ledė Margerita Belenden sugrįžo, kalbant romantišku stilium, kartėlio sklidina širdimi ir be galo prislėgta tos netikėtos ir, jos manymu, nenuplaunamos gėdos, kurią visų akyse jai padarė nelemta Žąsiuko Džibio nesėkmė. Nelaimėlis karys nedelsiant gavo įsakymą su visu savo plunksnuočių pulku trauktis į tolimiausią tyrų kampelį ir neįsti poniai į akis, kad nesukiltų jos pagieža ir apmaudas, kol širdyje tebėra gyvas toks skaudus gėdos prisiminimas.

Vos grįžusi, ledė Margerita iš karto surengė iškilmingą teismą, į kurį — kaip liudytojai ir podraug tarėjai — buvo pakviesti Harisonas ir rūmininkas, pasiryžusi nustatyti dvaro berno Kadžio Hedriko kaltę, taipjau jo motinos kurstytojišką veiklą, nes juodu, visų nuomone, nulėmė Tilitadlemo riterių kariaunos gėdingą pralaimėjimą apžiūros lauke. Iš pagrindų išnagrinėjus bylą ir nepaneigiamai įrodžius nusižengimo dydį, ledė Margerita nutarė pati viena nubausti kaltininkus ir, jeigu jie neatgailaus, paskelbti nuosprendį — ištrėmimą už baronijos ribų. Panelė Belenden vienintelė mėgino užtarti teisiamuosius, tačiau jos žodis neturėjo tokios galios, kokią būtų galėjęs turėti kitu atveju. Sužinojusi, jog nelaimėlis raitininkas nėmaž nesusižalojo, Edita, prisimindama jo nesėkmę, niekaip negalėjo susivaldyti nesijuokusi. Nors ir kaip ledė Margerita piktinosi ir apmaudavo, nors ir kaip Edita tramdė juoką, bet, kaip paprastai tokiais atvejais būna, negalėjo susitvardyti. Šie protrūkiai kartojosi grįžtant namo, kol senelė, puikiai permaniusi, ko verti visi jaunosios ledės pasiteisinimai dėl neprideramo linksmumo, karčiai prikišo jai abejingumą šeimos garbei. Štai kodėl panelės Belenden užtarimas nėmaž nepadėjo.

Norėdama parodyti, kokia ji griežta ir nepalenkiama, ledė Margerita pasidėjo savo lazdą su dramblio kaulo rankena, kuria ramstydamasi paprastai eidavo pasivaikščioti, ir pasiėmė ilgėliausią lazdą auksiniu bumbulu, atitekusią jai po tėvo, amži-

natilsį grafo Torvūdo mirties,— ja it kokia krivūle nešina, ledė pasirodydavo tik itin iškilminga proga. Remdamasi tuo grėsmingu valdžios simboliu, ledė Margerita įžengė į nusikaltėlių lūšnelę.

Senoji Moza sumišusi pasikėlė nuo pintos kėdės ir, palikusi savo vietą prie židinio, žengė į priekį, tačiau be to nuoširdaus džiaugsmo, su kuriuo anksčiau pasitikdavo šeimininkę, didžiuodamasi jai teikiama garbe, o su tam tikru iškilmingumu ir drovumu, kaip kaltinamasis, pirmąsyk stojantis prieš teisėją, pasiryžęs gintis iš paskutiniųjų. Rankos buvo sunertos ant krūtinės, lūpos kietai sučiauptos su pagarbos ir podraug nepalenkiamo užsispyrimo išraiška, ir visa jos išvaizda sakyte sakė, kad ji pasirengusi tam iškilmingam pokalbiui. Tūptelėjusi ir be žodžių nusilenkusi šeimininkei, Moza nurodė viešniai kėdę, kurioje ledė Margerita (doroji ledė mėgo paliežuvauti) ne kartą teikdavosi pasėdėti gerą pusvalandį, klausydamasi paskalų apie miestelį ir kaimynus. Bet šįsyk jos ponia buvo pernelyg pasipiktinusi, kad apdovanotų ją tokia malone. Didingu mostu ji atmetė nebylų Mozos pasiūlymą sėsti ir, atsitiesusi visu ūgiu, pradėjo kvotą iš anksto numatytu tonu, idant kaltininkė pasijustų pritrėkšta prie žemės:

— Ar iš tiesų, Moza, kaip man pranešė Harisonas, Gudjilas ir kiti šeimynykščiai, jūs, pamynusi savo priedermę dievui, karaliui ir man, savo poniai ir šeimininkei, išdrįsote neleisti sūnaus į šerifo įsakymu šaukiamą apžiūrą ir grąžinote šarvus, ginklus bei aprangą tuo metu, kai jau buvo nebeįmanoma vietoj Kadžio surasti tinkamo vyro, ir tokiu savo poelgiu užtraukėte mano, Tilitadlemo pilies valdovės, ir kitų pilėnų atstovaujamai Tilitadlemo baronijai tokią gėdą ir nešlovę, kokios mano giminė nebuvo patyrusi nuo pat Malkemo Kenmoro[2] laikų?

Moza visados be galo gerbė savo šeimininkę ir dabar sumišo nebežinodama, kaip teisintis; pagaliau, kostelėjusi keletą kartų, atsakė:

— Be abejo, ponia... hm... hm... Be abejo, apgailestauju, didžiai apgailestauju, jog ištiko toks nemalonumas... Bet sūnaus liga...

— Nekalbėkite man apie savo sūnaus ligą, Moza! Jeigu jis būtų iš tikrųjų sirgęs, jums būtų derėję iš pat ankstaus ryto ateiti į pilį paprašyti pagalbos; turbūt nėra tokių ligų, nuo kurių aš neturėčiau vaistų, ir tai jums puikiausiai žinoma.

— O taip, ponia! Kam jau kam, o man gerai žinoma, kokius stebuklus jūs darote. Tie vaistai, kurių atsiuntėte Kadžiui

paskutinįsyk, kai jam dieglys įsimetė į pilvą, lyg ranka nuėmė skausmą.

— Kodėl jūs, mieloji, ir šį kartą nesikreipėte į mane, jeigu jau ištiko bėda? Ogi todėl, kad nebuvo jokios bėdos, niekingiausioji iš niekingiausiųjų, pamynusi po kojomis ištikimybę savo poniai ir šeimininkei!

— Jūsų malonybė niekados dar nesate apšaukusi manęs tokiais piktais žodžiais. Ak, vargeli tu mano! Ir kam aš sulaukiau šios dienos, kad išgirsčiau šitaip save vadinant! — toliau kalbėjo Moza, puldama į ašaras.— O juk aš gimiau Tilitadleme ir visą amželį tarnavau jo šeimininkams! Dievaži, turbūt jie laiko mudu su Kadžiu vylingais išdavikais, jeigu sako, kad jis nebūtų liejęs kraujo, įsibridęs į jį ligi kelių, už jūsų malonybę ir panelę Editą, ir senąją pilį... Netiesa, jei būtų mano valia, veikiau jis būtų žuvęs po jos griuvėsiais nei apleidęs jus, gelbėdamas savo gyvybę... Tačiau tos jotynės, tos apžiūros, jūsų malonybe, tegu jas kur dievai. Niekaip neneša galva, kam jų reikia!

— Kam jų reikia? — sušuko aukštakilmė dama.— Argi jums nežinoma, nedėkingoji, kad pagal vasalo priesaiką jūs privalote tarnauti man medžioklėje ir kariaunoje, ginti ir saugoti mane dieną ir naktį, jei įstatymas mano vardu pašauks jus prie ginklų? Juk ne už dyka einate tarnybą. Kiek žinau, turite sklypą, kuo geriausias gyvenimo sąlygas ir trobą, ir daržą, ir ganyklą savo karvei mano žemėse. Ar daug rasis tokių, kurie gyventų geriau už jus? O jūs pavydite man savo sūnaus tą vieną vienintelę dieną prireikus jam stoti mano kariaunon!

— Ne, jūsų malonybe... Ne, jūsų malonybe, čia visai kas kita! — sušuko Moza, didžiai sutrikusi.— Juk nevalia tarnauti dviem ponams, o jeigu jau kalbėsime nuo širdies, pasakysiu jums gryną teisybę, jog dar yra tas, kurio įsakymų turiu klausyti labiau nei jūsų malonybės. Ir aš, be abejo, nepaisysiu nei karalių, nei ciesorių, nei kitų šios žemės viešpačių prieš jo valią.

— Ką jūs čia paistote? Ar jau suvis iš proto išsikraustėte į senatvę? Argi aš įsakau jums daryti ką nors tokio, kas nesutiktų su jūsų sąžine?

— Aš to nesakau, jūsų malonybe, nes čia nėra nieko tokio, kas nesutiktų su jūsų sąžine,— juk jūs išauklėta popiežiškų principų dvasia. Tačiau kiekvienam dera eiti savo tikėjimo nušviestu keliu,— toliau kalbėjo Moza, vis labiau įsidrąsindama, gyvėjant įudviejų pokalbiui,— o man tikėjimas liepia verčiau prarasti trobą, daržą ir ganyklą karvei ir patirti baisias kančias, nekaip apsivilkti šarvus ar leisti savo sūnui stoti už neteisybę.

— Už neteisybę! — sušuko ledė Margerita.— Vadinasi, karaliaus įsaku, Slaptosios tarybos nurodymu, lordo vietininko įsakymu ir šerifo potvarkiu jūsų teisėta ponia ir šeimininkė liepia jums stoti už neteisybę?

— Ak, jūsų malonybe, žinoma. Prašom nerūstauti, jūsų malonybe, ir prisiminti, kas sakoma šventajame rašte apie karalių Nabuchodonosorą[3], kuris pastatė auksinį stabą Duro lauke, upės slėnyje, tokioje pat vietoje, kur vakar vyko apžiūra, ir sušaukė tenai kunigaikščius ir vietininkus, ir karvedžius, ir netgi teisėjus, ir iždo saugotojus, ir patarėjus, ir šerifus garbinti stabo, ir įsakė jiems pulti ant kelių prieš jį ir šlovinti skambant dūdoms, fleitoms, arfoms, psalterionams, litaurams ir kitokiems instrumentams.

— Na ir kas, kvaiša jūs moterie? Ką bendra turi Nabuchodonosoras ir Klaisdeilo Aukštutinio Vordo kariuomenės apžiūra?

— Luktelėkite, tučtuojau viską paaiškinsiu jūsų malonybei,— toliau kalbėjo Moza tvirtu balsu.— Popiežiaus bažnyčia — tai lyg anas auksinis stabas Duro lygumoje, ir kaip Sidrachas, Misachas ir Abdenegas[4] atsisakė pulti prieš jį ant kelių ir jį šlovinti, ir Kadis, menkas jūsų malonybės dvaro bernas, bent jau savo senos motinos valia kol gyvas neklūpčios ar, kaip jie ten sako, neklūpos prelatų ir kunigų namuose ir, prisijuosęs kalaviją, neis kovoti už jų teisybę nei litaurams, nei vargonams, nei dūdmaišiams, nei kitokioms muzikoms grojant.

Ledė Margerita Belenden, neapsakomai pasipiktinusi ir nustebusi, klausėsi šventojo rašto šitokio aiškinimo.

— Tai šit kokie vėjai pučia! — sušuko ji, vargais negalais atgavusi žadą.— Atgijo nelaboji 1642-ųjų metų dvasia[5], ir kiekviena puskvaišė senė prie židinio šoka ginčytis dėl tikėjimo tiesų su teologijos daktarais ir šventaisiais bažnyčios tėvais.

— Jeigu jūsų malonybė turite galvoje vyskupus ir kunigus, patikėkite manimi, kad jie mums ne tėvai, jie — Škotijos bažnyčios patėviai. Ir jeigu jūsų malonybė geidaujate, kad mudu su Kadžiu kraustytumės iš jūsų dvaro, ką gi, pasakysiu jums tiesiai į akis dar vieną dalyką. Jūsų malonybė ir jūsų ūkvedys norėjote pristatyti mano sūnų Kadį prie tos naujos mašinos, kuri skiria grūdus nuo pelų[6]. O mano galva, bedieviška nepaisyti dangaus apvaizdos ir, pasitelkus žmogaus išmonę, kelti vėją jūsų malonybės labui, užuot jo meldus ir kantriai laukus, kol apvaizda teiksis nukreipti jį į tą kalvą, kurios viršūnėje suplūktas grendymas. Be to, jūsų malonybe...

— Toji moteriškė išvarys mane iš proto! — sušuko ledė Margerita, paskui jau atsainiu ir valdingu balsu tarė: — Ką gi, Moza, užbaigsiu tuo, kuo man derėjo pradėti: jūs per daug išmani ir dievota, kad galėčiau su jumis ginčytis. Tiek jums pasakysiu: arba Kadis vyksta į apžiūrą kiekvieną sykį, kai mano ūkvedys, remdamasis įstatymu, pašaukia jį stoti prie ginklo, arba judu kraustotės iš čia ir kaip galima greičiau paliekate mano valdas; senių ir bernų netrūksta; o jeigu jų ir nebūtų, verčiau sutikčiau, kad laukus apeitų piktžolės ir jose suktų lizdus vieversiai, nei juos artų maištininkai, sukilę prieš karalių.

— Ką gi, jūsų malonybe,— atsakė Moza,— aš čia gimusi ir tikėjausi numirti ten pat, kur pasimirė mano tėvas, o jūsų malonybė visados buvote man gera ponia, ir aš niekados nepakeisiu savo žodžio ir niekados nenustosiu melstis už jus ir panelę Editą, ir už tai, idant kada nors jums atsivertų akys ir susiprastumėte beklaidžiojanti tamsoje. O dabar...

— Aš klaidžioju tamsoje? — užsiplieskė ledė Margerita.— Kaip jūs drįstate man sakyti, kad aš klaidžioju tamsoje, jūs, akiplėša?

— O taip, jūsų malonybe, visi mes akli šioje tamsybių ir ašarų pakalnėje, ir niekas iš mūsų nėra apsaugotas nuo suklydimų — nei šios žemės viešpačiai, nei menki žmoneliai; bet, kaip jums sakiau, nors ir kokia aš vargšė, visados laiminsiu jus ir jūsų artimuosius, kad ir kur būdama. Užjausiu jus nelaimėje ir džiaugsiuos jūsų laime — tiek žemiškąja, tiek dvasine. Bet aš negaliu klausyti savo žemiškosios šeimininkės įsakymų, nepaisydama dievo, kuris yra danguje, ir esu pasiryžusi nukentėti už teisybę.

— Puiku,— tarė ledė Margerita, nusisukdama nuo jos didžiai suirzusi,— jūs žinote mano nuomonę šiuo klausimu, Moza. Aš nepageidauju, kad Tilitadlemo baronijoje gyventų užkietėję vigai. Dar kiek, ir jūs surengsite savo sueigą mano svetainėje.

Sulig tais žodžiais ji išėjo be galo oriai, o Moza, davusi valią jausmams, kuriuos stengėsi nuslopinti pokalbio metu,— juk ir ji turėjo išdidumo,— prapliupo balsu rypuoti.

Kadis, tariamos ar tikros ligos prikaustytas prie lovos, vykstant tiems debatams, gulėjo kaip nesavas už lentinės pertvaros, bijodamas krustelėti, kad ledė Margerita, kuriai jautė savitą paveldimą pagarbą, jo neaptiktų ir neapibertų tokiais pat karčiais priekaištais, kokių nepašykštėjo jo motinai. Bet, kai tik suprato, jog ledė Belenden išėjo ir nebegali išgirsti jo balso, vienu šuoliu išpuolė iš savo lindynės.

— Jums visai protas pasimaišė, štai ką jums pasakysiu! — suriko jis, prišokęs prie motinos.— Jūsų liežuvis kalei žadėtas, o jums įdėtas, kaip sakydavo amžinatilsį tėvas, tas lemtas vyras. Būtinai reikėjo išūžti ledei galvą su tais vigų paistalais? O aš, augęs, bet nebrendęs, paklausiau jūsų ir įsigūžiau kaip ežys į guolį, užuot jojęs su visais į apžiūrą. Ir vis dėlto, garbė dievui, gražiai jus apmulkinau: vos tik išvilkote iš trobos savo senus kaulus, išlindau pro langą ir nukūriau pašaudyti į „papūgą" ir kliudžiau du kartus. Dėl jūsų užgaido aš apvyliau ledę, bet apvilti savo uogelės negalėjau nė už ką. O dabar ji gali tekėti už ko tik nori, juk vis tiek mane iš čia išgrūdo. Išeina, jog šįsyk mums kliuvo geriau negu nuo pono Gudjilo, kai aną kartą per kūčias liepėte man nevalgyti košės su razinomis, lyg dievui ar dar kažkam būtų ne tas pats, ko bernas prisikirto per vakarienę: pašteto ar avižinio kisieliaus.

— Ak, nutilk, vaikeli, nieko tu neišmanai,— atsakė Moza.— Tai buvo užgintas valgis, leidžiamas tik per šventes ir tam tikromis dienomis, o šiaip protestantams draudžiama jį liesti.

— O štai dabar,— toliau kalbėjo sūnus,— ant mūsų užtraukėte pačios ledės pyktį. Jei būčiau turėjęs padoresnį ir švaresnį drabužį, būčiau šokęs iš lovos ir pažadėjęs jai joti, kur tik ji nori, dieną ar naktį, ir ji būtų palikusi mums ir trobą, ir daržą, kur auga geriausi kopūstai apylinkėje, ir ganyklą karvei.

— Varge tu mano! Vaikeli mielas, Kadi,— kalbėjo senutė,— nesiskųsk mums siųstais išbandymais, nedejuok, jei kenti už teisybę.

— O iš kur aš galiu žinoti, mamute, ar čia teisybė, ar ne,— sukluso Kadis.— Gal čia teisybė tik todėl, kad jūs amžinai liaupsinate savo tikėjimą? To mano galva neneša. Mano supratimu, abu tikėjimai maža kuo skiriasi, kad ir ką sakytų žmonės. Juk ne paslaptis — kunigai skaito tuos pačius žodžius, kuriuos ir mes skaitome, o jeigu tai geri žodžiai, manding, gražios pasakos ir dusyk ne pro šalį pasiklausyti, tuomet kiekvienam lengviau ją permanyti. Juk ne visų tokia galva kaip jūsų, mamute, kad imtų ir iš pirmo karto viską suprastų.

— Ak, mielas Kadi, čia ir yra didžiausia bėda,— tarė motina susijaudinusi.— Kiek kartų aš tau aiškinau, kuo skiriasi grynas evangelikų tikėjimas nuo tikėjimo, sugadinto žmonių išmonės. Ak, vaikeli mano, jei nesirūpini savo sielos išganymu, tai bent gerbdamas mano žilą galvelę...

— Gerai, mamute,— pertraukė ją Kadis,— kuriems galams pilstyti iš tuščio į kiaurą? Juk aš dariau viską, ką tik man liepėte: sekmadieniais ėjau į pamaldas, kaip norėjote, o šiokiomis

dienomis rūpinausi jumis. O dabar suku sau galvą ir svarstau, kaipgi jumis pasirūpinsiu šiais sunkiais laikais. Nežinau, ar sugebėsiu arti kur kitur, tiek vagojęs mūsų ponios ir Meklheimo laukus: juk niekad nesu dirbęs kitos žemės, ir ji man nebus gimta ir sava. Ir nė vienas ponas šiame krašte nesiryš mūsų priimti po to, kai mus išvarė iš dvaro kaip neformistus.

— Nonkonformistus[7], vaikeli,— atsidususi pataisė Moza,— taip mus vadina žmonės.

— Ką beveiksi! Gausime pasiduoti kur nors toliau, gal už kokių dvylikos ar penkiolikos mylių nuo čia. Aišku, galiu eiti į dragūnus, nes neblogai jodinėju ir moku pusėtinai švaistytis kalaviju, bet jūs vėl išūšite man ausis su savo maldomis ir šnekomis apie žilą galvą. (Čia Moza prapliupo dar graudžiau rypuoti.) Gana, gana, aš tik šiaip sau kalbu; be to, jūs ir per sena kratytis gurguolės vežime kartu su Epe Damblein, kapralo žmona. Galva nebeneša, ką mums iš tikrųjų daryti! Teks braukti į kalnus pas laukinius vigus, kaip juos žmonės vadina, ir tuomet nupils mane kur nors pagriovy it zuikį arba nusiųs į dangų su kanapine apykakle.

— Ak, mielasis Kadi,— tarė dievobaimingoji Moza,— mesk iš galvos tas nuodėmingas, savanaudiškas mintis, nes šitaip kalbėti ne ką geriau nekaip netikėti dievo apvaizda. „Nesu matęs, kad teisiojo sūnus prašytų kasdienės duonos",— sakoma šventajame rašte; tavo tėvas buvo geras ir doras žmogus, tik, galimas daiktas, per daug linkęs į žemiškus malonumus, kaip ir tu, aukseli mano, rūpinosi tuščiais šio pasaulio darbais.

— Ką gi,— valandėlę pasvarstęs, tarė Kadis,— matau tik vieną išeitį, mamute, bet tai ne ką geriau nei pūsti išblėsusias žarijas. Jūs, mamute, turbūt esate girdėjusi, kad panelė Edita draugauja su ponu Henriu Mortonu, vadinamu jaunuoju Milnvūdu; aš ne kartą nešiojau čia jam, čia jai knygutes, o gal ir laiškučius, bet dėjausi, kad nieko nenumanau, nors puikiausiai supratau viską. Kartais pravartu apsimesti kvailiuku. Dažnai matydavau juodu vaikščiojant takeliu palei Dinglvūdo upeliuką, bet Kadis niekam nėra prasitaręs. Žinau, kad turiu ne kažin kokią galvą, bet, šiaip ar taip, aš doras kaip ir mūsų senas jungo jautis — vargšelis, niekados su juo nebearsiu, tikiuosi, jog tasai, kuris ateis vietoj manęs, kaip ir aš juo rūpinsis. Tai va, sakau, eikime į Milnvūdą ir papasakokime ponui Henriui savo bėdą. Jiems reikia artojo, ir jų žemė panaši į mūsiškę. Esu tikras, jog ponas Henris mane parems, nes turi gerą širdį. Aišku, iš senojo Nipio Milnvūdo, jo dėdės, nėra ko laukti didelės algos: jo nagai tokie pat riesti kaip velnio. Bet vis dėlto bus kriaukšlė

duonos ir kopūstų, ir stogas virš galvos, ir šilta vietelė prie židinio, o šiuo tarpu nieko daugiau mums nereikia. Taigi kilk, mamute, krauk mantą ir keliaujam; jeigu jau reikia mudviem kraustytis iš čia, neverta laukti, kol ateis čionai ponas Harisonas ir senasis Gudjilas ir išmes mus pro duris.

AŠTUNTAS SKYRIUS

BELAISVIS

Koks jis po perkūnais puritonas!
Nei velnias, nei gegutė! Pataikūnas,
pamaiva...[1]

„Dvyliktoji naktis"

Vakarop Henris Mortonas pastebėjo Milnvūdo dvaro link pėdinant senę, įsisiautusią į languotą skepetą, ir augalotą buko veido berną pilko milo drabužiu, vedantį ją už parankės. Senoji Moza tūptelėjo prieš Mortoną, tačiau pirmas į jį kreipėsi Kadis. Be kita ko, eidami juodu susitarė, jog Kadis darys viską savo išmanymu: jis nė neginčijo jos proto pranašumo, kaip ir dera pagarbiam sūnui, visada jos nuolankiai klausė, bet šį kartą pareiškė, jog susirasti vietą ar išeiti į žmones sugebėsiąs ir savo menku proteliu, ir, savaime aišku, kur kas greičiau už ją, nors jinai ir mokanti laidyti liežuvį ne blogiau už bet kurį ilgaskvernį.

Taigi, kaip buvo sutarta, jis užkalbino Mortoną:

— Geras vakaras rugiams, jūsų malonybe; vakarinis sklypas gražiai sužaliuos per naktį.

— Kas be ko, Kadi! Kokie vėjai atpūtė čionai jūsų motinėlę — juk čia jūsų motina, ar ne? (Kadis linktelėjo.) Kokie vėjai atpūtė čionai jūsų motinėlę ir jus per tokį lietų ir dar tokiu vėlyvu metu?

— Tiesą pasakius, pone, kas gi spiria senes eiti keliais, jei ne vargas, pone. Aš ieškau vietos, pone.

— Vietos, Kadi? Tokiu metų laiku? Kas atsitiko?

Moza jau nebetvėrė nekalbėjusi. Didžiuodamasi, jog kenčia už teisybę, ji prabilo pabrėžtinai nuolankiu tonu:

— Tokia buvo dangaus valia jūsų malonybei leidus, jog mus teikėsi aplankyti...

— Ar velnias jus apsėdo? Neturite nė kruopelės sveiko proto,— sušnypštė Kadis motinai į ausį.— Jei vėl pradėsite rin-

tauti apie savo vigus, visame krašte niekas mūsų nė iš tolo neįsileis į namus.— Paskiau balsu kreipėsi į Mortoną: — Mano motina jau sena, pone, ir ji užsimiršo, kalbėdama su mūsų lede, kuri nepakenčia prieštaravimų (kiek žinau, jeigu jau žmogus pats sau ponas, jam nėmaž nepatinka klausytis visokių išvedžiojimų), o ypač, pone, kai jai prieštarauja savi, ir, be to, ponui Harisonui, ūkvedžiui, ir ponui Gudjilui, rūmininkui, mudu ne prie širdies, o juk nekaip gyventi Romoje ir nesutarti su popiežium. Tai va, mudu ir sakom, geriau kraustytis iš ten, kol prie vienos bėdos neprisidūrė kita, be to, turiu čia jūsų malonybei laiškutį, gal iš jo aiškiau suprasite, ko mudu atėjome.

Mortonas paėmė laiškelį ir, paraudęs iki ausų iš laimės ir netikėtumo, perskaitė šiuos žodžius: „Jei pagelbėsite tiems vargšams benamiams, jums bus didžiai dėkinga E. B."

Jis taip susijaudino, jog atsipeikėjo tik po valandėlės ir paklausė:

— Ko jums reikia, Kadi, ir kuo galiu jums padėti?

— Darbo, pone, man reikia darbo, o mudviem su motinėle — pastogės (turime šiokių tokių rakandų trobai apsistatyti, kad tik gautume iš jūsų kokį vežimaitį jiems atsigabenti), ir pienelio, ir miltų, ir daržovių — aš linkęs pavalgyti, o ir mano motinėlė, dieve duok jai sveikatos, taipogi. Na, o dėl algos ir viso kito žiūrėkite su šeimininku, kaip jums išeina. Žinau, jūs neleisite skriausti vargšo vaikino, jei tik galėsite kuo pagelbėti.

Mortonas palingavo galvą.

— Dėl valgymo ir pastogės, Kadi, regis, galiu šį bei tą pažadėti, o su alga bus sunkiau.

— Kas bus, tas, pone,— atsiliepė naujasis bernas,— vis geriau nei klumpinti į Hemilteną ar kur nors dar toliau.

— Gerai, Kadi, eikite į virtuvę, o aš padarysiu, ką sugebėsiu.

Derybos buvo nelengvos. Iš pradžių jam teko palenkti savo pusėn ekonomę, kuri iškėlė šimtus prieštaravimų tik todėl, kad jai kaip paprastai buvo malonu klausyti prašymų ir maldavimų, bet užtat, paėmęs viršų, palyginti veikiai įkalbėjo senąjį Milnvūdą priglobti berną, juo labiau kad ir algą mokėti jis galėjo savo nuožiūra.

Gyventi juodu gavo priestate, sutarę iš anksto, jog tuo tarpu, kol užsives ūkį, galės maitintis su šeimyna prie kuklaus bendro stalo. Na, o Mortonas ištuštino ir šiaipjau subliuškusią piniginę, norėdamas padėti Kadžiui „gyvenimo pradžiai", kaip jis pasakė parodydamas, kaip didžiai jis gerbė tą, kuri pavedė jam rūpintis vargšais benamiais.

— Štai mes ir įsikūrėme,— tarė Kadis motinai,— ir jeigu čia ne taip gera ir jauku kaip tenai, šiaip ar taip, gyventi galima, o svarbiausia — su mumis dori, dievobaimingi žmonės, to paties tikėjimo kaip ir jūs, mamute, ir ginčų dėl jo, manding, nebus.

— Mano tikėjimo, vaikeli! — sušuko visažinė Moza.— Varge tu mano, kokie visi jūs akli! Ak, Kadi, juk jie pagonių stovykloje ir vargu ar kada iš ten išsigaus; jie ne ką geresni už prelatistus. Jie eina pas tą paklydėlį ir atskalūną Piterį Paundtekstą, kuris kitados buvo nepalyginamas dievo žodžio skelbėjas, paskui nusigręžė nuo tikro tikėjimo, parsidavė už pinigus, kad išmaitintų save ir šeimą, nukrypo nuo tiesos kelio ir aklai leidosi paskui tą juodąją indulgenciją. Ak, sūnau mano, jeigu būtum ėmęs į širdį aną evangelišką pamokslą, kurio klauseisi Bengonaro slėnyje, kai ten kalbėjo šviesaus atminimo Ričardas Ramblberis, tas mielas jaunikaitis, prieš pat šventą įvedybų dieną Edinburgo didžiojoje aikštėje patyręs kankinio mirtį! Argi tu negirdėjai, jog erastizmas[2] toks pat šlykštus kaip ir prelatizmas, o indulgencija tokia pat šlykšti kaip ir erastizmas?

— Kur tai girdėta? — pertraukė ją Kadis.— Gausime kraustytis ir iš šių namų ir galų gale nebeturėsime kur galvos priglausti. Tai va, mamute, paskutinis mano žodis: jei dar bent kartą išgirsiu jus laidant gerklę (aišku, man jūsų pliurpalai buvę nebuvę, nuo jų tik miegas ima), taigi, jei dar bent kartą išgirsiu jus laidant gerklę žmonėse apie visus tuos Paundtekstus bei Ramblberius, tikėjimus bei paklydėlius, jei nenustosite man kulti galvos, eisiu į kareivius, gal iškilsiu į seržantus ar net į kapitonus, ir tegu tasai Ramblberis drauge su jumis nešdinasi velniop. Nieko gero nedavė man tie jo pamokslai, nebent dieglys įsimetė į pilvą — kur neįsimes, juk ištisas keturias valandas, kol vyko ta jūsų sueiga, sėdėjau ant šlapių kiminų, o paskui ledė gydė mane savo nuovirais, ir jei būtų ji žinojusi, kur aš gavau tą negalią, dievaži nebūtų skubėjusi jos vyti su savo vaistais.

Dūsaudama širdies gilumoje, kad jos Kadis toks užkietėjęs ir neatgailaujantis nusidėjėlis, Moza vis dėlto nedrįso liesti uždraustos temos ir nepaisyti duoto perspėjimo. Ji puikiai prisiminė, kokio būdo buvo jos amžinatilsį vyras, kurio visus trupinius buvo surinkęs šis sveikas ir gyvas jųdviejų santuokos vaisius; prisiminė ir tai, jog vyras, dažniausiai besąlygiškai pripažindavęs jos proto pranašumą, kartais vis dėlto išeidavo iš kantrybės ir taip užsispirdavo, kad negelbėdavo nei įkalbinėjimai, nei glamonės, nei grasinimai. Todėl, nuogąstaudama, kad Kadis iš tikrųjų netesėtų savo žodžio ir neišeitų į dragūnus,

ji prikando liežuvį ir, net girdėdama liaupsinant Paundtekstą kaip iškalbų ir talentingą pamokslininką, turėdavo tiek sveiko proto, jog užgniaužda vo sprūstantį nuo liežuvio atkirtį, išreikšdama savo jausmus vien giliais atodūsiais, gailios širdies pašnekovų nuomone, sužadintais negęstančių prisiminimų apie pakiliausias jo pamokymų vietas. Sunku pasakyti, ar ilgai būtų jai sekęsi slopinti savo jausmus. Netikėtas įvykis išvadavo ją nuo tos prievolės.

Milnvūdo šeimininkas laikėsi visų senų papročių, atliepiančių taupumo poreikius. Todėl jo namuose vis dar gyvavo įprotis, prieš penkias dešimtis metų paplitęs Škotijoje, visai šeimynai pietauti prie vieno stalo — šeimininkai galustalėje, tarnai su savo valgymais prie durų. Taigi, Kadžiui atvykus į naują vietą, kitą dieną (ir trečią nuo mūsų pasakojimo pradžios) senasis Robinas, ėjęs rūmininko, kamerdinerio, liokajaus, sodininko ir bet kokias kitas pareigas, padėjo ant stalo dideliausią dubenį putros, pagardintos avižiniais miltais ir kopūstais; beje, tame skystimo okeane patys akyliausi vargais negalais būtų įžiūrėję trejetą apgremžtų avies šonkaulių, retkarčiais išneriančių į paviršių. Abipus šio nepamainomo kasdienio patiekalo stovėjo dvi pintinės, viena — su pusiau miežinių, pusiau žirninių miltų duona, kita — su avižiniais papločiais. Mūsų dienomis pamatęs ant stalo stambią virtą lašišą, būtum sakęs, jog tuose namuose gyvenama pasiturimai, tačiau anuo metu lašišų buvo tokia gausybė visose kiek didesnėse Škotijos upėse, tad lašišiena anaiptol nebuvo laikoma delikatesu — ja paprasčiausiai būdavo maitinami tarnai, kurie, kaip sakoma, dažnai netgi iškeldavo sąlygą, kad toks šleikštus ir pakyrėjęs valgymas būtų tiekiamas daugių daugiausia penkiskart per savaitę. Pilvotas ąsotis silpnos vietinės gamybos giros buvo skirtas visai šeimynai, kaip ir avižiniai papločiai, duona bei putra, o aviena priklausė išimtinai šeimininkams, taipjau poniai Vilson, kaip, beje, ir skyrium stovintis sidabrinis ąsotėlis alaus ar kokio kito gėrimo, vadinamo alumi. Karvės ir avių pieno sūris, taipogi dubenėlis sūdyto sviesto buvo prieinamas visiems.

Pagerbdamas šį prašmatnų stalą, pačiame gale sėdėjo pats Milnvūdo šeimininkas su sūnėnu ir numylėtine ekonome iš šalių. Per tam tikrą atstumą, kaip ir įprasta, kiek toliau druskinės, linksojo senasis Robinas, liesas, badų nugaluotas tarnas, galutinai suriestas ir priveiktas reumato, o šalia jo — amžinai suskretusi nevala kambarinė, suvis atbukusi nuo šeimininko ir ponios Vilson kasdienio ujimo, tolydžio niūkiama dėl savo aplaidaus būdo. Buvo čia ir kūlikas, ir žilagalvis piemuo, turįs

savo žinioje karvių bandą, ir naujasis artojas Kadis su motina. Kiti dvaro darbininkai turėjo savo ūkį ir džiaugėsi bent jau tuo, jog tokį pat paprastą maistą gali ramiai, lig soties valgyti namie, nesekami skvarbių, pavydžių pilkų Milnvūdo akučių, kurios, rodos, skaičiavo kiekvieną kąsnį, kiaurai matydamos, kaip jis slysta rykle iš burnos į skrandį. Šis įdėmus stebėjimas nelėmė nieko gero Kadžiui, kuris, be galo mikliai šluodamas nuo stalo valgius, kėlė baisų apmaudą naujajam šeimininkui. Milnvūdas tolydžio kreipė akis į šalį nuo nepasotinamo ėdrūno, pasipiktinęs žvelgė į sūnėną, kurio bodėjimasis žemės ūkio darbais prispyrė žūtbūtinai samdytis artoją ir kuris buvo tiesiogiai atsakingas už to nepenos priėmimą į Milnvūdo šeimyną.

„Ir tau dar mokėti algą? Nė velnio! — kalbėjo sau vienas Milnvūdas.— Per savaitę tu man suėsi daugiau, nekaip uždirbsi per visą mėnesį."

Tuos nemalonius apmąstymus nutraukė garsus beldimas į vartus. Škotijoje visur buvo įprasta per pietus laikyti užrakintus vartus, o jeigu jų nebūdavo,— namų duris, ir tik svarbūs asmenys arba neatidėliotinų reikalų genami žmonės galėjo prašytis įleidžiami į vidų. Štai kodėl ir šeimininkus, ir visą šeimyną nustebino tas beldimas, o kadangi laikai buvo neramūs, netgi suneramino, juoba kad smūgiai į vartus pylėsi be paliovos ir gana įnirtingai. Ponia Vilson pati nubėgo prie durų ir pro plyšį, tam tyčia išpjaunamą beveik visuose škotų namuose, pastebėjusi, kas ten laužiasi į dvarą, parlėkė siaubo pagauta ir, grąžydama rankas, sušuko:

— Raudonšvarkiai! Raudonšvarkiai!

— Robinai! Artojau, ei, kuo tu vardu? Kūlike! Sūnėne Henri! Greičiau! Atkelkite vartus! — suriko senasis Milnvūdas, paskubomis kišdamasis į kišenes trejetą sidabrinių šaukštų, kurie buvo išdėstyti galustalėje, kai tuo tarpu toliau už druskinės gulėjo šaukštai iš gero rago.— Būkite mandagūs, ponai! Dėl dievo meilės, būkite mandagūs! Jiems vienas niekis sužaloti žmogų. Apiplėš! Kaip dievą myliu, apiplėš!

Kai tarnai, atkėlę vartus, leido vidun kareivius, prakeiksmais ir grasinimais išliejančius pagiežą ant tų, kurie privertė juos taip ilgai laukti, Kadis, naudodamasis proga, sušnypštė motinai į ausį:

— O dabar, sena pusgalve, būkite kurčia kaip kelmas — jūs jau seniai apkurtinote mus savo tauškalais, ir leiskite man kalbėti už jus. Anaiptol nenoriu kišti galvos į kilpą dėl kažkokių senės pliurpalų, nors ji man ir motina.

— Gerai, vaikeli, aš patylėsiu, kad nepridaryčiau tau bėdos,— sukuždėjo jam motina,— bet prisimink, meiluti, kas išsižada žodžio, to ir žodis išsižada...

Jos pamokslas nutrūko pasirodžius keturiems leibgvardiečiams su Bosvelu priešaky.

Jie žengė vidun, griausmingai dundėdami dideliausiais kaustytais batais, akmeninėmis plokštėmis išklota asla vilkdami ilgus žlegančius kalavijus. Milnvūdas ir jo ekonomė drebėjo iš baimės, ir ne be reikalo: jie puikiausiai žinojo, kad šitokie įsibrovimai paprastai baigiasi prievarta ir plėšikavimu. Henris Mortonas irgi turėjo pagrindą nerimauti prisiminęs, jog savo galva atsako įstatymui už tai, kad suteikė prieglobstį Berliui. Našlę Mozą Hedrik draskė prieštaringi jausmai: ji būgštavo dėl sūnaus gyvybės ir, podraug degdama niekados neblėstančia tikėjimo aistra, priekaištavo sau, kad sutiko tyliai kęsti tyčiojimąsi iš jos švenčiausių jausmų ir įsitikinimų. Kiti tarnai tirtėjo patys nežinodami kodėl. Tiktai Kadis, nutaisęs visiškai abejingą ir kvailą veido išraišką, kuria škotų valstiečiai paprastai dangsto savo buklumą ir gudrybę, sriaubė putrą it pasamdytas — jis prisitraukė dubenį ir, tapęs vienvaldžiu jo šeimininku, per tą sąmyšį pasivaišino septynguba porcija.

— Ko pageidaujate, džentelmenai? — paklausė Milnvūdas, nužemintai kreipdamasis į valdžios atstovus.

— Mes atvykome čionai karaliaus vardu,— atsakė Bosvelas.— Kurių velnių laikėte mus už vartų ištisą valandą?

— Mes pietavome,— atsiliepė Milnvūdas,— ir vartai buvo užrakinti, kaip įprasta mūsų krašte. Patikėkite, džentelmenai, jei būčiau žinojęs, jog už vartų — mūsų gerojo karaliaus tarnai... O gal malonėtumėte paragauti alaus arba brendžio, arba taurelę kanarietiškojo, arba klareto? — paklausė jis, po kiekvieno pasiūlymo patylėdamas ne ką ilgiau nei šykštus pirkėjas per varžytines, būgštaujantis permokėti už norimą daiktą.

— Man klareto,— tarė vienas dragūnas.

— O man geriau alaus,— atsiliepė kitas,— aišku, jeigu jis turi ką nors bendra su Džonu Miežio Grūdu[3].

— Geresnio niekur nerasite,— tarė Milnvūdas,— o štai apie klaretą to negalėčiau pasakyti. Jisai silpnokas ir, be to, šaltas, džentelmenai.

— Nieko baisaus,— įsiterpė trečias dragūnas,— jei sumaišai stiklinę brendžio su trimis stiklinėmis vyno, nėra ko bijoti, kad paleis vidurius.

— Brendžio, alaus, kanarietiškojo arba klareto? — tarė Bosvelas.— O mes paragausime visko po truputį ir pampsime tą,

kuris geriausias. Čia yra racijos, nors ir pasakyta prakeikto škotų vigo.

Paskubomis, nors ir drebančiomis rankomis, Milnvūdas išsitraukė du sunkius raktus ir padavė ekonomei.

— Ekonomė,— pareiškė Bosvelas ir, pastūmėjęs kėdę, atsisėdo,— ne tokia jaunutė ir apveidi, kad vyrui kiltų pagunda lydėti ją į rūsį, o čia, velniai rautų, nematau tokios, kuri galėtų ją užvaduoti. Kas čia? Mėsa? (Ir, pamaišęs šakute dubenį, sumeškeriojo avienos šonkaulį.) Ko gero, suvalgysiu gabaliuką. Na, ir kietumas, lyg ją būtų atsivedusi velnio močia!

— Jei namuose rastųsi ko nors geresnio, pone...— sunerimo Milnvūdas, pastebėjęs tuos nepasitenkinimo požymius.

— Ne, ne,— atrėmė Bosvelas,— neverta, einame prie reikalo. Jūs, pone Mortonai, kiek žinau, lankotės pas Paundtekstą, presbiterionų pastorių?

Ponas Mortonas paskubomis linktelėjo ir tučtuojau pradėjo teisintis:

— Tai leidžiama pagal indulgenciją, suteiktą jo maloningosios didenybės karaliaus ir vyriausybės, ir aš niekuo nenusižengiu įstatymui. Aš neturiu nieko prieš nuosaikiąją vyskupystę, mat esu kaimo žmogus, o mūsų pastoriai paprastesni ir jų pamokslai suprantamesni; ir, jums leidus, pone, ši vyriausybės priemonė sutaupė šaliai nemaža pinigų.

— Et, tai man nerūpi,— tarė Bosvelas,— jie padarė nuolaidą, ir baigtas kriukis; jeigu aš leisčiau įstatymus, nė vienas kirptaausis iš visos tos ilgaskvernių rujos mūsų Škotijoje nelotų iš sakyklos. Šiaip ar taip, aš vykdau įsakymus. O štai ir svaigalai: duokite juos čionai, mano mieloji senučiuke.

Susipylęs į medinį kaušą puskvortę klareto, ištuštino jį vienu mauku.

— Be reikalo jūs peikėte savo vyną, bičiuli; jis kur kas geresnis už jūsų brendį, tačiau ir brendis neblogas. Gal mudu susidaužtume į karaliaus sveikatą?

— Mielai,— tarė Milnvūdas,— bet, matote, aš geriu tiktai alų, o klareto užlaikau pačią mažumą patiems garbingiausiems svečiams pavaišinti.

— Tokiems kaip aš, ar ne? — šyptelėjo Bosvelas ir, atkišdamas butelį Henriui, pridūrė: — Na, jaunuoli, dabar mudu susidaužiame į karaliaus sveikatą.

Henris be žodžių kliūstelėjo vyno į nedidelę stiklinę, nepaisydamas dėdės ženklų bei kumščiojimų, kuriais šis, matyt, stengėsi perspėti sūnėną, kad jis pasektų jo pavyzdžiu ir gertų ne vyną, o alų.

— Puiku,— tarė Bosvelas.— O kiti nenori pasiūlyti tosto? Ką pasakys ana senė? Duokite jai stiklą brendžio, tegu išgeria į karaliaus sveikatą.

— Jūsų malonybei leidus,— įsiterpė Kadis, nukreipdamas į seržantą bukų bukiausią žvilgsnį,— čia mano mamutė, pone; ji kurčia kaip Koros krioklys[4] ir, rėk jai nerėkęs, negirdi nė žodžio. Tačiau, jūsų malonybei leidus, aš mielai ją pavaduosiu ir išgersiu į karaliaus sveikatą tiek stiklų brendžio, kiek tik jūs pageidausite.

— Garbės žodis, tavo teisybė, vaikine! — tarė Bosvelas.— Iš pažiūros tu tikrai nepėsčias maukti brendį. Įsipilk, vyre! Su manim iš troškulio nenusprogsi. Tomai, kliūstelėk brendžio tai gražuolei, nors ji, manding, nevala ir apsimetėlė. Na, dabar išgeriam dar po vieną — už mūsų šaunųjį vadą pulkininką Grejemą Kleiverhausą! Kokio velnio niurzgia toji senė? Atrodo, ji iš tų labiausiai užkietėjusių vigų, kurie bastosi po kalnus. Na, močiute, ar jūs išsižadate sandoros?

— Katrą sandorą jūsų malonybė turite galvoje? Juk yra ir senoji sandora, ir naujoji[5],— paskubom įsiterpė Kadis.

— Bet kurią sandorą, visas sandoras, kurios tik čia buvo ištupėtos,— atsakė dragūnas.

— Mamute! — suriko Kadis motinai į ausį, dėdamasis, jog kalba su kurčiu žmogum.— Džentelmenas pageidauja sužinoti, ar jūs išsižadate senosios sandoros?

— Visa širdimi, Kadi,— atsakė Moza,— ir meldžiu viešpatį apsaugoti mane nuo jos pinklių.

— Še tau,— tarė Bosvelas,— nesitikėjau, kad senė taip gražiai išsisuks. Išgeriame dar po vieną ir einame prie reikalo. Manding, jūs visi jau esate girdėję, kaip siaubingai ir žvėriškai buvo nužudytas Sent Endriu arkivyskupas? Jį nužudė dešimt ar vienuolika ginkluotų fanatikų.

Visi krūptelėjo ir susižvalgė; pagaliau atsiliepė Milnvūdas:

— Mes jau esame girdėję kalbant apie tą žmogžudystę, bet vylėmės, jog tai tik tušti gandai.

— Štai oficialus vyriausybės pranešimas, seni. Ką jūs pasakysite?

— Ką pasakysiu, pone? Tą patį, ką teikiasi sakyti Slaptoji taryba,— išstenėjo Milnvūdas.

— Aš pageidauju, bičiuli, kad jūs labiau išplėtotumėte savo mintį,— valdingai tarė dragūnas.

Milnvūdo akutės paskubomis perbėgo popierių, ieškodamos stipresnių pasakymų, kurių pranešime netrūko, ir tuo leng-

viau buvo juos įskaityti, kad tekstas buvo surinktas stambiu šriftu.

— Aš manau, jog tai... kruvina ir niekšinga... žmogžudystė ir piktadarybė... šėtoniško ir negailestingo žiaurumo užmačia... pasibaisėtina... mūsų šalies gėda!

— Gerai pasakyta, seni! — tarė kvotėjas.— Džiaugiuosi, kad jūsų tokios sveikos pažiūros, ir linkiu jums kuo didžiausios laimės. Atsidėkodamas už tai, ko jus išmokiau, turite išgerti į mano sveikatą. Ne, bičiuli, tu išgersi su manim savo kanariškojo — rūgščiam alui ne vieta tokiame valdžiai atsidavusiame skrandyje. O dabar jūsų eilė, jaunuoli. Ką jūs manote apie kalbamą dalyką?

— Aš mielai sutikčiau atsakyti į jūsų klausimą,— tarė Henris,— jei žinočiau, kokią teisę turite mane kamantinėti.

— Apsaugok mus, viešpatie! — sušuko senoji ekonomė.— Kaip galima šitaip kalbėti su kareiviu, jei visiems žinoma, jog visame krašte jie daro ką nori ir vyrams, ir moterims, ir gyvuliams, ir žmonėms!

Senasis džentelmenas, ne ką mažiau pasibaisėjęs sūnėno įžūlumu, irgi sušuko:

— Liaukitės, pone, ir teikitės atsakinėti džentelmenui kaip dera. O gal jūs ketinate stoti prieš karaliaus valdžią, atstovaujamą leibgvardijos seržanto?

— Tylėt! — subliovė Bosvelas, kumščiu trenkdamas į stalą.— Tylėt visiems ir klausyt, ką aš sakau! Klausiate, kokią teisę turiu jus kamantinėti, pone,— jis kreipėsi į Henrį.— Kokarda ir kalavijas — štai mano įgaliojimai, ir kur kas svaresni už tuos, kuriais kitados senasis Nolis aprūpindavo savo apskritagalvius, o jeigu jūs norite sužinoti šį tą daugiau, žvilgtelėkite į Slaptosios tarybos įsaką, įgaliojantį jo didenybės karininkus ir kareivius ieškoti įtartinų asmenų, tardyti juos ir suiminėti. Štai kuo remdamasis, aš dar sykį jus klausiu, ką jūs manote apie arkivyskupo Šarpo žmogžudystę. Tai naujausias prabavimo akmuo, kuriuo mes išbandome, iš kokio metalo nulieti mūsų žmonės.

Henris, apsvarstęs padėtį, nusprendė, jog neverta rizikuoti namų ramybe ir priešintis tironiškai valdžiai, patikėtai tokioms šiurkščioms smurto rankoms, todėl atidžiai perskaitė pranešimą apie arkivyskupo mirtį ir santūriai atsakė:

— Galiu tvirtai jums pareikšti, jog žmogžudystė, mano nuomone, neapgalvotas ir baisus žingsnis, juo labiau apgailėtinas, kad, esu tikras, dėl to bus persekiojami niekuo dėti žmonės, kaip ir aš, toli gražu nepritariantys tokiam smurtui.

Henriui kalbant, Bosvelas, neatitraukiantis nuo jo įdėmaus žvilgsnio, staiga prisiminė, kur jis buvo matęs šį veidą.

— Aha! Senas pažįstamas! Papūgos kapitonas! Regis, jau esu kartą jus matęs, ir gana įtartinoje draugijoje.

— Taip, ir aš esu jus matęs miestelio smuklėje,— atsakė Henris.

— Ir su kuo gi jūs palikote tada smuklę, jaunikaiti? Ar tik ne su Džonu Balfuru Berliu, vienu iš arkivyskupo žudikų?

— Taip, aš išėjau iš smuklės su minėtu žmogum,— atsakė Henris,— ir, manau, būtų negarbinga tai neigti, bet tada nežinojau, jog Balfuras — primo žudikas, kaip nežinojau ir to, jog atsitiko tas siaubingas nusikaltimas.

— Pasigailėk manęs, viešpatie! Aš žlugęs! Galutinai žlugęs ir žuvęs! — sušuko Milnvūdas.— Tas vaikinas mals liežuviu, kol jam nuo pečių nusiris galva, o aš liksiu kaip stoviu, netgi be savojo pilko milo palaidinio!

— Bet jūs žinojote,— toliau kalbėjo Bosvelas, kreipdamasis į Henrį ir nepaisydamas jo dėdės šauksmų,— jog Berlis — maištininkas ir išdavikas, paskelbtas už įstatymo ribų, žinojote, jog įstatymo draudžiama bendrauti su tokiais asmenimis. Jūs žinojote, kad jums, kaip lojaliam valdiniui, draudžiama slėpti, remti arba šelpti tą išaiškintą valstybinį nusikaltėlį, palaikyti su juo ryšius žodžiu, raštu ar per trečiuosius asmenis, taipjau teikti maistą, gėrimą, pastogę, prieglobstį ir visa kita, kas reikalinga gyvybei išsaugoti,— jūs žinojote, kad jums gresia griežčiausia bausmė ir vis dėlto peržengėte įstatymą.

Henris tylėjo.

— Kur judu išsiskyrėte? — toliau kamantinėjo Bosvelas.— Vieškelyje, o gal priglaudėte jį namuose?

— Šiuose namuose? — sušuko Milnvūdas.— Aš jam sprandą nusukčiau, jeigu jis išdrįstų atsivesti į mano namus valstybinį nusikaltėlį.

— O ar jis išdrįs tvirtinti, jog taip nepasielgė? — paklausė Bosvelas.

— Kadangi esu tuo kaltinamas,— atsakė Henris,— jūs man turėsite atleisti, jei aš neišpažinsiu savo kaltės.

— O manosios Milnvūdo žemės! Mano gerosios žemės! Jau du šimtai metų, kai jūs priklausote Mortonams! — sušuko jo dėdė.— Jos buvo ir pražuvo, dingo mano arimai ir pūdymai, laukai ir užlajos!

— Ne, pone,— tarė Henris,— jūs nenukentėsite dėl manęs. Aš vienas,— kalbėjo jis toliau, kreipdamasis į Bosvelą,— aš vienas, niekieno nepadedamas, savo nuožiūra apnakvinau tą žmo-

gų, savo tėvo bendražygį. Ir ne tik neatsiklausiau dėdės, bet, priešingai, nusižengiau jo tiesioginiam įsakymui. Jeigu šio prisipažinimo pakanka mane įkaltinti, tikiuosi, jo pakaks įrodyti, jog mano dėdė čia niekuo dėtas.

— Puiku, jaunuoli,— tarė dragūnas truputį švelnesniu tonu,— jūs man darote gerą įspūdį, ir aš jus užjaučiu, o ir jūsų dėdė — šaunus senas trojėnas, kuris, kaip matau, labiau myli svečius negu pats save, nes vaišina mus vynu, tenkindamasis prastu alum. Išklokite man viską, ką žinote apie tą Berlį, ką jis pasakė atsisveikindamas su jumis, kurlink nujojo ir kur jo dabar ieškoti, ir, trauk jus velniai, kiek leis mano pareiga, nežiūrėsiu, kad jūs įsipynęs į tą bylą. To žudiko vigo galva įvertinta tūkstančiu merkų[6], ir man reikia žūt būt užeiti jo pėdsakus. Na, greičiau! Kur judu išsiskyrėte?

— Atsiprašau, bet aš negaliu atsakyti į jūsų klausimą, pone,— tarė Mortonas,— dėl tų pačių priežasčių, kurių skatinamas suteikiau jam prieglobstį, nepaisydamas, jog savo poelgiu statau į didelį pavojų tiek save, tiek savo draugus, turėčiau saugoti jo paslaptį tuo atveju, jeigu jis iš tikrųjų man būtų ją patikėjęs.

— Vadinasi, jūs nelinkęs man atsakinėti? — paklausė Bosvelas.

— Aš neturiu ko jums sakyti,— atsiliepė Henris.

— Gal aš padėsiu jums surasti atsakymą, jei prikišiu degantį dagtį prie jūsų pirštų,— pasiūlė Bosvelas.

— Dėl dievo meilės, pone,— sukuždėjo Alisna savo šeimininkui,— duokite jiems pinigų, nes jiems nieko daugiau nereikia, priešingai, jie nukankins poną Henrį, o paskui ateis ir jūsų eilė!

Nerimo ir širdgėlos draskomas Milnvūdas sunkiai atsiduso ir merdėjančio žmogaus balsu sušuko:

— Jei dvidešimt s... s... svarų išgelbėtų iš tos bėdos...

— Mano šeimininkas,— kreipėsi Alisna į seržantą įtaigiu balsu,— siūlo jums dvidešimt svarų sterlingų...

— Škotijos svarų[7], sena kale! — pertraukė Milnvūdas, šykštumo priepuolyje užmiršęs puritonišką kalbos tikslumą ir įprastą pagarbą savo ekonomei.

— Svarų sterlingų,— neatlyžo ekonomė,— jeigu jūs malonėsite pažiūrėti pro pirštus į netikusį mūsų berniuko elgesį; juk jis toks užsispyręs, kad galite jį sukapoti į gabaliukus ir nė žodžio iš jo neištrauksite; dievaži jūs nieko nelaimėsite, jeigu imsite svilinti jam pirštukus.

— Iš tikrųjų,— neryžtingai pritarė Bosvelas,— nebežinau, ką daryti; didumą mano bendrų paimtų pinigus, o sykiu ir tą jaunuolį, bet aš turiu sąžinę, ir jeigu jūsų šeimininkas sutinka su jūsų pasiūlymu ir laiduoja už savo sūnėną, be to, jeigu visa šeimyna duos priesaiką, aš nebežinau...

— O taip, taip, pone! — sušuko ponia Vilson.— Bet kokią priesaiką, kokios tik pageidausite! — Ir, kreipdamasi į šeimininką, sušnypštė: — Greičiau, pone, neškite čionai pinigus, kitaip jie supleškins namus iki pamatų.

Senasis Milnvūdas gailiai nužvelgė savo patarėją ir, žiaurios būtinybės verčiamas, nuėjo it olandiško laikrodžio figūrėlė išleisti laisvėn savo įkalintų angelų[8]. Tuo tarpu seržantas Bosvelas pradėjo saikinti Milnvūdo dvaro šeimyną taip pat iškilmingai, kaip ir iki šiol tai daroma jo didenybės muitinėse.

— Kuo jūs vardu, moteriške?

— Alisna Vilson, pone.

— Jūs, Alisna Vilson, iškilmingai prisiekiate, patvirtinate ir pareiškiate, jog laikote neteisėta visiems jo didenybės valdiniams bažnyčios reformos ar kokia kita dingstimi stoti į bet kokias lygas ir sandoras...

Tuo metu priesaikos ceremoniją sutrikdė Kadžio ir jo motinos gincas: iš pradžių juodu ilgai kuždėjosi, o paskui pradėjo aiškintis balsu.

— Ak, nutilkite, mamute, nutilkite! Jie užbaigs viską geruoju. Ak, nutilkite pagaliau, jie tuojau susitars.

— Aš netylėsiu, Kadi,— nenustigo motina.— Aš pakelsiu balsą ir jo nebeslopinsiu. Aš nepabūgsiu žmogaus, aptekusio nuodėmėmis, net jeigu jis vilki purpuriniu drabužiu, ir savo žodžiu išvaduosiu poną Henrį iš paukštgaudžio tinklų.

— Na, dabar jos nebesustabdysi,— tarė Kadis,— tegu sulaiko ją, kas įmano. Aš jau matau ją kretant už dragūno nugaros kelyje į Tolbūto kalėjimą. Jaučiu, kad mano kojos jau surištos arklio papilvėje. Su ja man gyvas vargas! Jau turi galvoj surikiavusi visą pamokslą ir kai tik pradės — mes žuvę. Galas visiems, ir pėstijai, ir raitijai!

— Jūs manote, jog čionai galima eiti...— prabilo Moza,— priesaikos ceremonija jai vėl atrišo liežuvį, ji užmiršo, ką sakė blaivus protas ir Kadis; sudžiūvusi jos ranka tirtėjo sulig virpančiu smakru; raukšlėtas veidas liepsnojo šventa tikėjimo rūstybe.— Jūs manote, jog čionai galima eiti klaidinti sielų, tvirkinti sąžinės su savo šventvagiškomis priesaikomis ir šėtono išmonėmis, su savo žabangomis ir pinklėmis, ir spąstais? Iš tiesų sakau jums, veltui jūs spendžiate raizgus paukščiui matant.

— Šit kaip, mieloji! — tarė Bosvelas.— Garbės žodis, štai kur visų vigų vigė! Senė atgavo klausą ir žadą, ir dabar mes savo ruožtu apkursime nuo jos klyksmo. Ei, sene, užsičiaupk! Neužmiršk, su kuo šneki, sena kvaile!

— Su kuo šneku! Deja, ponai, visas mūsų sielvarto kraštas pernelyg gerai jus pažįsta. Bjaurūs prelatų pakalikai, supuvę pasmerktos bjaurasties ramsčiai, kraujo ištroškę plėšrūnai, kaip jus žemė nešioja!..

— Prisiekiu sielos išganymu! — sušuko Bosvelas, apdujęs nelyginant buldogas, užpultas kurapkos, ginančios savo jauniklius.— Dievaži, kol gyvas nesu girdėjęs tokių šmaikščių žodelių! Ar negalėtumėte pridurti dar ką nors panašaus?

— Pridurti dar ką nors panašaus? — sušuko Moza ir atsikrenkštusi varė toliau: — Aš liudysiu prieš jus ir kelsiu balsą be perstogės. Jūs — filistiečiai, jūs — edomiečiai[9], leopardai jūs ir lapės, ir naktiniai vilkai, ligi ryto negraužiantys kaulų, pasalūnai šunes, kurie tyko aprieti išrinktuosius, pasiutusios karvės ir pašėlę jaučiai iš šalies, vadinamos Basanu[10], jūs — klastingos gyvatės ir vardu, ir prigimtimi giminingi ugniaspalviui slibinui ir raudonajam drakonui, kaip sakoma Apreiškime Jonui, dvyliktame skyriuje (trečia ir ketvirta eilutė).

Čia senoji ponia nutilo — aišku, pristigusi ne kalbos, o kvapo.

— Tegu ją skradžiai, tą seną raganą! — suriko vienas dragūnas.— Reikia užkišti jai snukį ir nugabenti į pulko būstinę.

— Gėdykis, Endriu,— atsiliepė Bosvelas,— neužmiršk, jog mūsų dama priklauso dailiajai lyčiai ir daugių daugiausia pasinaudojo savo privilegija nevaldyti liežuvio. Bet paklausykite, mieloji, nė vienas Basano jautis ir nė vienas raudonasis drakonas nebus toks kantrus kaip aš ir nedovanos neatidavęs jūsų į rankas konstebliui, o šis pasodins jus į atitinkamą kėdę[11]. O dabar pareigos jausmas man liepia žūt būt nugabenti šį jaunuolį į pulko būstinę. Aš negaliu atraportuoti savo vadui, kad palikau jį namuose, kur man teko susidurti vien su išdavyste ir fanatizmu.

— Dabar matote, mamute, ką jūs padarėte,— sukuždėjo Kadis.— Filistiečiai, kaip jūs malonėjote juos pavadinti, ketina išsivežti poną Henrį, ir vis per jūsų kvailus paistalus, kad jums liežuvis nudžiūtų!

— Užsičiaupk, baily,— atkirto motina,— nesikišk su savo priekaištais! Jeigu tu ir visi tie vangūs apsirijėliai, kurie sėdi čia išsproginę akis nelyginant karvės, pripampusios dobilų, būtumėte taip pasidarbavę rankomis, kaip aš pasidarbavau liežu-

viu, jie nieku gyvu nebūtų mielojo jaunuolio nuvilkę į kalėjimą.

Juodviem besikalbant, kareiviai spėjo apstoti ir surišti savo belaisvį. Kaip tik tuo metu įėjo Milnvūdas ir, pamatęs, kas darosi, paskubomis, nors ir sunkiai dūsaudamas, atkišo Bosvelui kapšelį su auksu, kurį norom nenorom turėjo ištraukti iš slėptuvės kaip užstatą už sūnėną. Dragūnas paėmė kapšelį abejinga veido išraiška, pasvėrė delne, išmetė aukštyn ir pagavo ore, paskui palingavo galvą ir tarė:

— Šiame lizdelyje su geltonais paukštyčiais nemaža smagių naktų, bet tegu mane nujoja šimtas velnių, jei išdrįsiu dėl jų kišti galvą į kilpą — per daug garsiai kalbėjo čia ta senė, ir per daug žmonių ją girdėjo. Klausykite, seni,— tarė jis Milnvūdui,— aš privalau pristatyti jūsų sūnėną į pulko būstinę, todėl sąžinė man neleidžia imti daugiau, nei priklauso už gerą elgesį su suimtuoju.

Jis atrišo kapšelį, davė kiekvienam dragūnui po auksinį, o sau pasiėmė tris.

— O dabar,— tarė jis,— jūs galite guostis mintimi, kad jūsų sūnėnui, jaunajam Papūgos kapitonui, neteks skųstis kareivių šiurkštumu ar pagarbos stoka. Visus kitus pinigus jums grąžinu.

Milnvūdas godžiai atkišo ranką.

— Tik jums veikiausiai žinoma,— toliau kalbėjo Bosvelas, tebemėtydamas delne kapšelį,— jog kiekvienas žemvaldys atsakingas už savo šeimynos tikėjimą ir ištikimybę karūnai ir jog mano vaikinams neprivalu saugoti paslaptyje, kokį puikų pamokslą turėjome progą išklausyti iš štai šitos užkietėjusios puritonės languota skepeta, ir manau, kad jums nėra ko sakyti, kokią piniginę baudą uždės jums Slaptoji taryba, jei kas nors praneš, kas čia dėjosi.

— Mielasis seržante, garbusis karo vade! — sušuko siaubo persmelktas šykštuolis.— Prisiekiu jums, jog šiuose namuose, kiek žinau, nėra tokių, kurie norėtų jus įžeisti.

— Deja,— atsiliepė Bosvelas,— jūs pats tuojau išgirsite, kaip ji kelia balsą, jos žodžiais tariant. Ei, bičiuli,— kreipėsi jis į Kadį,— pasitrauk į šalį, ir tegu tavo motina išlieja širdį. Matau, kad ji jau užtaisė savo pabūklą ir pasiruošė šauti kaip ir prieš pirmąją papliūpą.

— Jūsų malonybe, prakilnusis pone,— tarė Kadis,— juk senės liežuvis — toks menkas niekas, jog dėl jo tikrai neverta kelti triukšmo. Nei mano velionis tėvas, nei aš niekados neklausėme, ką tauškia mano motina.

— Patylėki, vaikine, tu irgi nepėsčias,— pertraukė Kadį Bosvelas,— garbės žodis, tu ne toks jau paikas, koks dediesi. Na, mieloji, girdite, jūsų šeimininkas netiki, kad jūs sugebate taip atsakančiai kelti balsą.

Mozai, kaip žirgui, trūko tik to dūrio pentinu, ir ji, kiek įkerta, leidosi pramintu taku.

— Vargas jums, atskalūnai ir gobšūs gašlūnai,— tarė ji,— jūs susitepate ir pasmerkiate pražūčiai sąžinę, taikstydamiesi su šėtono reikalavimais ir aukodami neteisybės mamoną Belialo sūnums, kad tik gyventumėte su jais ramybėje! Tai nuodėmingas taikstymasis, niekšinga sąjunga su priešu. Tai blogis, kurį padarė Menahemas, dievo akyse įteikdamas tūkstantį sidabro talentų Puliui, Asirijos karaliui, idant gintų jį savo ranka (Antroji Karalių knyga, penkioliktas perskyrimas, devyniolikta eilutė). Tai ir blogis, padarytas Ahabo, kuris nusiuntė pinigų Tigratpalasarui (žiūrėk ten pat, Antroji Karalių knyga, šešioliktas perskyrimas, aštunta eilutė). Ir jeigu buvo pasmerktas kaip atskalūnas netgi dievobaimingasis Ezekijas, kuris susiderėjo su Senacheribu, duodamas jam pinigų ir pasižadėdamas įmokėti tai, kas jam bus uždėta (žiūrėk ten pat, Antroji Karalių knyga, aštuonioliktas perskyrimas, keturiolikta ir penkiolikta eilutė), ne kitaip bus ir tiems mūsų kartos atsimetėliams ir paklydėliams, mokantiems duokles ir mokesčius, ir baudas gobšiems ir neteisiems mokesčių rinkėjams, taipjau algas bei atlyginimus samdomiems dvasininkams (tiems bežadžiams šunims, kurie netgi neloja, o miega tysodami purve, nes labiausiai mėgsta ramybę), ir apipilantiems juos dovanomis, idant jie būtų mūsų prispaudėjų ir kankintojų tarnai ir parankiniai. Jie ne ką geresni už tuos, kurie drauge su priešais meta burtus, ir už tuos, kurie ruošia vaišes kariuomenei ir siūlo aukojamųjų gėrimų pulkams.

— Štai jums puikus jų tikėjimo pavyzdys, pone Mortonai! Kaip jums patinka? — tarė Bosvelas.— O gal, jūsų manymu, jis patiks Slaptajai tarybai? Man rodos, pačią esmę galime išsinešti įsidėję į galvą, puikiausiai apsieidami be jūsų grifelių bei lentelių, kurias tampotės į savo pamaldas. Ji siūlo nemokėti mokesčių, ar ne, Endriu?

— Žinoma, velniai rautų! — tarė Endriu.— Ir ji skelbė, jog pavaišinti kareivį alumi ar pakviesti prie stalo — didžiausia nuodėmė.

— Girdite? — toliau kalbėjo Bosvelas, kreipdamasis į Milnvūdą.— Beje, žinokitės, tai man nerūpi.— Ir jis abejingai atkišo kapšelį, pastebimai subliuškusį per tą laiką.

Milnvūdas, apdujęs nuo visų tų užgriuvusių bėdų, nejučia siektelėjo kapšelio.

— Ar iš proto išsikraustėte? — sušnypštė ekonomė.— Pasakykite, kad atiduodate tuos pinigus, vis tiek jie susiglemš viską geruoju arba bloguoju, kitaip jie nenusiramins.

— Aš negaliu, Ale, negaliu,— tarė Milnvūdas kartėlio sklidina širdimi,— negaliu savo ranka atiduoti tiems niekšams pinigus, kuriuos tiek kartų esu perskaičiavęs.

— Tuomet aš pati juos atiduosiu, Milnvūdai,— tarė ekonomė,— priešingu atveju viskas nueis šuniui ant uodegos... Mano šeimininkas, pone,— kreipėsi jinai į Bosvelą,— negali nė įsivaizduoti, jog jam teks atsiimti bent varioką iš tokio garbaus džentelmeno kaip jūs rankų; jis meldžia jus neatsisakyti šių pinigų ir kaip galima geriau elgtis su sūnėnu, taipjau kuo palankiau atsiliepti vyresnybei apie mūsų namų ištikimybę karūnai ir nieko blogo mums nedaryti dėl kvailų tos senos išjodos paistalų (ir iš aukšto nužvelgė Mozą, kad bent tuo atsilygintų sau už tas pastangas kuo švelniau kalbėti su kareiviais). Ta sena beprotė, ta užkietėjusi vigė (kad ji kur prasmegtų!) tik vakar peržengė mūsų slenkstį ir kol gyva nekels kojos į mūsų namus, kai tik parodysiu jai duris.

— Ak, varge tu mano, varge! — sukuždėjo Kadis motinai į ausį.— Visada tas pats. Taip ir žinojau, kad mudu gausime iš naujo leistis kelionėn, jei tik jūs išsižiosite ir ištarsite kelis žodžius pagret. Buvau įsitikinęs, jog kitaip ir būti negali, mamute.

— Tylėk, vaikeli,— tarė Moza,— ir nesiskųsdamas nešk savo kryžių. Parodys man duris! Nė pažiūrėti į jas nenoriu. Ant jų nėra nubrėžta ženklo kerštо angelui, kad jis praeitų pro šalį. Jie nukentės nuo jo rankos, nes per daug galvoja apie tvarinius ir nėmaž negalvoja apie sutvėrėją, nešioja širdyje šios žemės turtus, o ne sutremptą Sandorą, geltonojo mėšlo skrituliėlius, o ne grynąjį šventraščio auksą, savo draugus ir gimines, o ne išrinktuosius, persekiojamus, genamus, ujamus, vaikomus, sekamus, medžiojamus, kalinamus, kankinamus, tremiamus, žudomus, kariamus, ketvirčiuojamus, draskomus į gabalus, jau nekalbant apie šimtus žmonių, kurie, priversti palikti namus, klaidžioja po tyrus, kalnus, raistus, klampynus, samanynus, apleistus durpynus, idant galėtų klausytis dievo žodžio kaip tie, kur slapčia valgo duoną mūsų kasdieninę.

— O juk ji taip įsivarė, lyg būtų savųjų sueigoje, seržante. Gal imame ir ją drauge? — pasiūlė vienas dragūnas.

— Eik po velnių! — pusbalsiu atsakė Bosvelas.— Ar nesupranti, kad geriau palikti ją šičia, kol šeimininkauja toks gerbiamas, sutariamas ir pinigą prilaikantis džentelmenas kaip ponas Mortonas Milnvūdas, kuriam pakanka lėšų jos beprotybėms apmokėti? Tegu ta sena musė prisiperi dar daugiau vikšrų: ji per daug užsispyrusi, kad atvestum ją į protą. Na,— sušuko jis,— dar po vieną į Milnvūdo sveikatą, už jo dvarą, už jo vaišingą širdį ir kitą tokį pat malonų susitikimą, kurio, manding, ilgai laukti neteks, jeigu jis ir toliau laikys tokią fanatišką šeimyną!

Paskui įsakė dragūnams balnoti arklius ir Milnvūdo arklidėse pasirinko belaisviui gabenti patį geriausią ristūną „jo didenybės tarnybai", jo žodžiais tariant. Ponia Vilson, šluostydamasi ašaras, surišo į mazgelį daiktus, kurių, jos nuomone, galėjo prireikti Henriui priverstinėje kelionėje; šmaižiodama po kambarį, ji ištaikė progą nepastebimai įsprausti jam į saują truputį pinigų. Bosvelas ir jo bendrai tesėjo duotą žodį ir gerai elgėsi su suimtuoju. Jie nesurišo Mortono, tik pristatė du raitelius iš šalių. Pagaliau užšokę ant arklių, kvatodami ir pokštaudami, jie išjojo iš sumaišties apimto Milnvūdo dvaro. Senasis šeimininkas, didžiai sielvartaudamas, jog neteko sūnėno ir paleido vėjais dvidešimt svarų sterlingų, visą vakarą lingavo aukštoje odinėje supamojoje kėdėje ir be perstogės aimanavo: „Sužlugdytas, galutinai sužlugdytas... Nuskurdintas ir nualintas... Nuskurdintas ir nualintas... Kur mano sveikata? Kur mano turtai?.. Kur mano sveikata? Kur mano turtai?.."

Ponia Alisna Vilson palengvino sau širdį ir išliejo apmaudą prakeiksmais ir paskutiniais žodžiais, kuriais išlydėjo Kadį ir jo motiną, vydama juodu iš dvaro.

— Kad tu nuspuogtum visa, iškaršusi sene! Pats gražiausias Klaisdeilo vaikinas šiandien išėjo į kančių kelią, ir vis per tave, per tavo kvailą maištavimą!

— Eik tu!..— atšovė Moza.— Iš tiesų sakau jums, kad jūs įkliuvote į šėtono pinkles ir skendite nuodėmėse, jei su atkala širdimi aukojate tai, kas geriausia ir gražiausia tam, kuris atidavė jums viską, ir dievaži aš padariau pono Henrio labui ne ką mažiau, nei būčiau padariusi dėl savo sūnaus; ir jeigu Kadis sugebėtų pakelti balsą už teisybę Edinburgo Didžiojoje aikštėje...

— Atrodo, kad taip ir bus,— įsiterpė Alisna,— jeigu judu ir toliau eisite tuo keliu.

— Ir jeigu,— toliau kalbėjo Moza, nesiklausydama Alisnos žodžių,— ir jeigu kraujo ištroškę doegai ir įteiklūs zifiečiai [12] stengtųsi įvilioti mane į savo tinklus, žadėdami jį paleisti, jei

šventvagiškai atsisakyčiau savo tikėjimo, vis tiek aš būčiau nepalenkiama ir toliau kelčiau balsą prieš popiežystę, vyskupystę, antinomizmą, erastizmą, lapsarizmą, sublapsarizmą[13] ir visas kitas mūsų laikų nuodėmes bei pagundas, aš rėkčiau kaip gimdyvė, keikdama juodąją indulgenciją, tą mokytų teologų pažaidos akmenį, aš kelčiau savo balsą kaip iškalbus pamokslininkas.

— Gana, jau gana, mamute! — sušuko Kadis, įsikišdamas į tas rietenas ir jega traukdamas motiną.— Gana kelti balsą prieš garbiąją ekonomę, o ir ji apkurs! Jau prisakėte pamokslų už visą savaitę. Tiek prisipamokslavote, jog praradome ir savo jaukią trobelę, ir gražų daržą, ir šį naująjį prieglobstį, kur nespėjome nė kojų sušilti; tiek prisipamokslavote, jog ponas Henris pakliuvo į kalėjimą, o mūsų šeimininkui išslydo iš kišenės dvidešimt svarų sterlingų, kurių jis nieku gyvu nebūtų paleidęs iš nagų; gal dabar kurį laiką paliausite pamokslavusi, kitaip man teks laiptukais užkopti į viršų ir nusileisti žemyn virve. Eime, eime iš čia, mamute, jie tiek prisiklausė jūsų pamokslų, jog ilgai juos minės.

Taip taręs, jis nusivedė Mozą ruoštis naujoms klajonėms beieškant prieglobsčio, o jos liežuvis dar ilgai negalėjo nurimti, ir iš jos lūpų lėkė žodžiai: balsas, Sandora, atskalūnai, indulgencija.

— Šlykšti suskretėlė, kvailė, susipykusi su protu,— štai kas ji tokia! — sušuko ekonomė, žvilgsniu lydėdama tolstančią Mozą ir jos sūnų.— Tariasi esanti pranašesnė už visus, sena ragana! O kiek skausmo ir sielvarto įnešė į ramius, tykius namus! Jei būčiau kitokios padėties, kitokio luomo moteris, suleisčiau štai šituos dešimt nagų į susiraukšlėjusį jos snukį!

DEVINTAS SKYRIUS

ATVYKIMAS

Aš — kareivis šaunus, karo žygius menu.
Rodau, kur tik einu, kiek gavau aš žaizdų
Dėl gražuolės širdies ir laukuos pražūties,
Kur kirtau iš peties aš prancūzus kardu [1].

Bernsas

— Nenuleiskite galvos,— kalbėjo seržantas Bosvelas savo belaisviui jojant į pulko būstinę,— jūs šaunus vaikinas, turite naudingų pažinčių ir blogiausiu atveju galite būti pakartas, tačiau tokios dalios sulaukia daug dorų žmonių. Atvirai jums pasaky-

siu: įstatymas spręs, gyventi jums ar negyventi; jei nebūsite užsispyręs, išsipinkliosite iš bėdos, užsimokėjęs padorią baudą iš savo dėdės kišenės, o jis dėl to dievaži nenuskurs.

— Tai mane labiausiai ir jaudina,— atsakė Henris.— Išleisti pinigą jam tikra kančia, be to, juk ne jis priėmė nakvynėn Berlį, ir aš meldžiu dievą, kad bausmė, kuri bus man skirta, jei išvengsiu mirties nuosprendžio, kliudytų tik mane vieną.

— Bala juos žino,— tarė Bosvelas,— gal jie pasiūlys jums tarnauti svetur kokiame škotų pulke. Tai būtų visai neblogai: jeigu jūsų draugai nesėdės sudėję rankų ir paspaus kur reikia, veikiai iškilsite į karininkus.

— Iš tiesų,— atsiliepė Mortonas,— tokia išeitis man atrodo pati puikiausia.

— Ką? Vadinasi, jūs ne toks jau užkietėjęs vigas? — sušuko seržantas.

— Iki šiol aš niekados nesikišau į mūsų partijų kovą,— tarė Henris,— sėdėjau sau namie kuo ramiausiai ir kartais rimtai susimąstydavau, ar nevertėtų man pasiduoti svetur į kokį mūsų pulką.

— Tikrai? — tarė Bosvelas.— Ką gi, gerbiu tokius žmones. Aš irgi esu tarnavęs Prancūzijoje škotų pulke [2], ir gana ilgai; štai kur išmoksti drausmės, po šimts velnių! Jiems nusispjaut, kur jūs pradingstate laisvu nuo tarnybos laiku, bet pamėginkite pavėluoti į patikrinimą, po šimts velnių, parodys jums, kur pipirai auga. Mūsų senis, kapitonas Montgemeris, kartą pastatė mane sargybon prie arsenalo. Ištisas šešias valandas išstypsojęs su šalmu, kirasa ir šarvais pačioje saulėkaitoje, iškepiau nelyginant vėžlys Port Rojalyje[3]. Nuo tol daviau sau žodį pašauktas vardu „Frensis Stiuartas!" visados atsiliepti, o prireikus netgi mesti kortas ant būgno. Taigi svarbiausia — drausmė!

— O kaip jums patiko tarnyba kitu požiūriu? — paklausė Mortonas.

— *Par excellence* *,— atsakė Bosvelas.— Moterys, vynas, puotos, visko į valias, tik panorėk — ir gausi visko, o jei leidžia sąžinė kokiam nutukusiam kunigui pakišti mintį, jog tu linkęs pereiti į katalikybę, jis iš kailio nersis stengdamasis suteikti jums tokį malonumą ir šitaip pelnyti bent trupinėlį jūsų palankumo. Ar jūs esate kada nors susitikęs tokį pat paslaugų kirptaausį vigų pastorių?

— Tokio niekur nerasi, sutinku su jumis,— tarė Henris.— Bet kokios buvo jūsų pagrindinės pareigos?

* Nepaprastai *(pranc.)*.

— Saugoti jo didenybę karalių,— atsakė Bosvelas,— rūpintis Liudviko Didžiojo saugumu, vyreli, ir kartkartėmis medžioti hugenotus, kitaip sakant, protestantus [4]. Ten prasitrynėme akis kaip reikiant, ir tos pamokos man labai pravertė tarnaujant tėvynei. Bet klausykite, jūs, kaip sako ispanai, *bon camerado**, ir man dera pasidalyti jūsų senojo dėdės tviskančiomis monetomis. Toks jau mūsų, sėkmės džentelmenų, įstatymas: mes negalime abejingai žiūrėti į bėdos tiktą vaikiną, kai patys esame aptekę pinigais.

Sulig tais žodžiais jisai išsitraukė iš kapšelio keletą auksinių ir neskaičiuodamas atkišo Henriui. Jaunasis Mortonas atsisakė dovanos, tačiau, taręs sau, jog vis dėlto būtų neatsargu prisipažinti seržantui, iš pažiūros dosnios širdies vyrui, kad turi truputį pinigų, veikiai įtikino Bosvelą, jog prireikus dėdė tikrai jį sušelps.

— Ką gi,— tarė Bosvelas,— tuomet tegu tie geltonieji velniūkščiai dar patupi mano kapšelyje. Aš laikausi taisyklės niekados nepalikti smuklės (jei nespiria tarnyba), kol mano kapšas toks svarus, kad galiu jį permesti per kelrodinį stulpą. Kai jis pasidaro toks lengvas, jog vėjas atbloškia jį man atgalios, tuomet — ant žirgų! — imu laužyti galvą, kaip prasimanyti papildymo... Kas per bokštas ten priešaky ant stataus skardžio, iš visų pusių apsuptas miško?

— Tai Tilitadlemo pilis,— atsakė vienas dragūnas.— Ten gyvena senoji ledė Margerita Belenden, viena iš karūnai ištikimiausių moterų šiame krašte ir, be to, atsidavusi kareivių globėja. Kai mane peršovė tasai prakeiktas vigas, nutykojęs iš už avidės aptvaro, ištisą mėnesį pratysojau pilyje ir mielai sutikčiau būti dar sykį sužeistas, kad tik galėčiau pagyventi tokiose prašmatniose menėse.

— Jeigu jau taip,— tarė Bosvelas,— reikia užsukti į svečius ir pareikšti jai kuo nuoširdžiausią pagarbą, o drauge leisti pailsėti vyrams ir arkliams, be to, taip pasiutiškai džiūva gerklė, lyg būčiau nė lašo negėręs Milnvūde. Vis dėlto šaunus dalykas,— toliau kalbėjo jis, kreipdamasis į Henrį,— jog šiais laikais jo didenybės kareivis gali užeiti į bet kuriuos namus, ir visur jo laukia vaišės. O tokiuose namuose kaip Tili...— kaip ten sakei? — jūs svetinami iš visos širdies; pas užkietėjusius fanatikus tenka vaišintis pačiam, panaudojant jėgą; na, o nuosaikieji presbiterionai ir kiti įtartini tipai įtaikauja iš baimės; taip ir išeina, jog vienaip ar kitaip visada numalšini troškulį.

---

* Geras draugas (sudarkytas *isp.* bueno camarada.)

— Ir jūs ketinate,— sunerimęs paklausė Henris,— šia dingstimi užsukti į pilį?

— Savaime suprantama, taip ir padarysime,— atsakė Bosvelas.— Priešingai, kaipgi aš pranešiu vadovybei apie garbiosios ledės sveikatą ir jos pagirtinas pažiūras, jei nebūsiu ragavęs jos chereso, o ji, galvą guldau, pavaišins mus cheresu, nes tai vienintelė pagyvenusių kilmingų damų paguoda, kaip skystas klaretas — mėgstamiausias jūsų dvarininkėlių gėrimas.

— Tuomet, jeigu jau nusprendėte užsukti į pilį,— tarė Henris,— dėl dievo meilės, neminėkite mano vardo ir nerodykite manęs šeimai, su kuria aš pažįstamas. Duokite man kokį dragūno apsiaustą ir, jei išeis kalba apie mane, sakykite, jog aš — tiesiog suimtasis, kurį lydite į pulko būstinę.

— Mielai,— atsakė Bosvelas,— aš pažadėjau gražiai su jumis elgtis, ir man būtų gėda laužyti duotą žodį. Ei, Endriu, susupk suimtąjį į apsiaustą ir šiukštu neminėk jo vardo, nei sakyk, kur jį sučiupome, o prisijodinėsi ant medinio žirgelio [5].

Tuo tarpu raiteliai prijojo skliaustinius vartus su dantytais bokšteliais iš šalių; vienas iš jų, beveik visai sugriuvęs, išskyrus žemutinį aukštą, kuriame laikė karvę valstietis, su savo šeimyna gyvenantis kitame, sveikajame bokšte. Vartai, Manko[6] kareivių nuplėšti nuo kilpų pilietinio karo metais, tebežiojėjo atviri, todėl Bosvelui ir jo vyrams nepastojo kelio į vidų. Takas į pilį, labai siauras ir status, grįstas dideliais apskritais akmenimis, vingiavo skriaudaus kalno atšlaite, pro medžius šmėkščiojo pilies pastatas su išoriniais bastionais, sakytum, pakibusiais tiesiai viršum raitelių. Prieš akis iškilę viduramžių pilies mūrai atrodė tokie tvirti, jog Bosvelas nejučia sušuko:

— Laimė, kad ši tvirtovė dorose ir patikimose rankose. Jeigu ji priklausytų priešams, koks tuzinas maištingų senių, kad ir perpus mažiau pasiutusių nei toji ragana, kurią palikome Milnvūde, kuo gražiausiai apgintų ją nuo pulko dragūnų, apsiginklavusios verpstėmis. Tegu mane skradžiai,— toliau kalbėjo jis, kai jie prijojo prie pat masyvaus dviaukščio bokšto su bastionais ir įtvirtinimais iš šalių,— tai atsakanti tvirtovė, sprendžiant iš įrašo, jei dar visiškai neužmiršau lotynų kalbos, pastatyta sero Ralfo Belendeno vienas tūkstantis trys šimtai penkiasdešimtaisiais metais. Garbingas amžius. Man dera pasveikinti senąją ledę su atitinkama pagarba, nors ir nelengva bus prisiminti visus tuos galantiškus posakius, kuriuos berdavau tais laikais, kai buvodavau tokioje draugijoje.

Taip jam samprotaujant, rûmininkas, pro šaudymo angą pastebėjęs kareivius, pranešė šeimininkei, jog prie pilies vartų stovi būrys dragūnų, veikiausiai leibgvardiečių, vedinų belaisviu.

— Esu tikras,— tarė Gudjilas,— ir galiu prisiekti, jog šeštasis raitelis — jų belaisvis: jis pats nelaiko pavadžio, o du dragūnai būrio priešaky turi karabinus išsitraukę iš dėklų ir įrėmę sau į šlaunį. Taip ir mes varydavomės belaisvius didžiojo markizo laikais[7].

— Jo didenybės kariai? — paklausė ledė.— Gal jie nori pasistiprinti. Eikite, Gudjilai, pakvieskite juos ir parikiuokite, kad nei jiems, nei jų arkliams pilyje nieko netrūktų. Palaukite, pasakykite mano kameristei, kad atneštų juodąją skepetą ir apsiaustą. Aš noriu nusileisti apačion ir pati pasveikinti karaliaus karius — jo didenybės leibgvardiečiai verti didžios pagarbos, juk jie taip stengiasi dėl mūsų karaliaus. Ir klausykite, Gudjilai, tegu Dženė Denison apsivelka savo nėriniuotą apsiaustą — ji eis priešaky manęs ir mano vaikaitės, o kitos trys merginos iš paskos. Ir pasakykite mano vaikaitei, kad aš jos laukiu.

Apsitaisiusi iškilmių drabužiu, lydima pagal jos įsakymą išrikiuotos svitos, ledė Margerita oriai ir didingai pasirodė savo pilies vidiniame kieme. Bosvelas pasveikino prakilniąją ir garbiąją prosenių pilies šeimininkę šmaikščiai ir gana oriai, o tai buvo būdinga Karolio II laikų aukštuomenės plevėsoms, bet neturėjo nieko bendra su šiurkščiomis netašyto dragūnų seržanto manieromis. Jo kalba ir mostai, rodos, derėjo prie aplinkybių ir įgavo rafinuotumo bei elegantiškumo; tiesą pasakius, palaidas ir nuotykių kupinas gyvenimas Bosvelui suteikė ne vieną progą buvoti draugijoje, kur kas labiau atitinkančioje jo aukštą kilmę nei dabartinė padėtis. Ledės Margeritos paklaustas, kuo ji galėtų pasitarnauti dragūnams, Bosvelas žemai nusilenkė ir atsakė, jog jų laukiąs kelių mylių nakties žygis, todėl jie būtų be galo dėkingi garbiajai damai, jeigu ji leistų kokią valandą apsistoti pilyje, kad prieš kelionę pailsėtų ir arkliai.

— Mielu noru,— atsakė ledė Margerita,— mano tarnams liepta pasirūpinti, kad nei jūsų vyrams, nei arkliams nieko netrūktų.

— Mes to ir tikėjomės, ponia,— toliau kalbėjo Bosvelas,— nes tie, kurie tarnauja karaliui, visados svetingai priimami Tilitadlemo pilyje.

— Mes visada stengiamės dorai ir sąžiningai atlikti savo pareigą, pone,— atsakė ledė Margerita, pamaloninta seržanto komplimento,— tiek savo monarchams, tiek jų šalininkams, o ypač — jų ištikimiems kariams. Ne taip jau seniai — galbūt šis prisiminimas tebėra gyvas jo švenčiausiajai didenybei, nūnai sėdinčiam

soste, pats karalius teikėsi pagerbti mano varganą buveinę savo apsilankymu ir pusryčiavo vienoje šios pilies menėje, pone seržante. Budinti kameristė jums parodys tą menę, kurią iki šios dienos mes vadiname karaliaus mene.

Tuo tarpu Bosvelas įsakė savo vyrams nulipti nuo žirgų ir, pavedęs vieniems pasirūpinti arkliais, o kitiems prižiūrėti belaisvį, galėjo toliau, niekieno netrukdomas, tęsti pokalbį, taip maloningai pradėtą ledės Margeritos.

— Jei karalius, mano valdovas, turėjo garbę naudotis jūsų svetingumu, aš nėmaž nesistebiu, kad jis rodomas ir tiems, kurie jam tarnauja ir kurių didžiausias nuopelnas — atsidavimas ir ištikimybė einant pareigas. Be kita ko, su jo didenybe mane sieja šis tas daugiau nei būtų galima pamanyti pažvelgus į šį šiurkštų raudoną mundurą.

— Iš tikrųjų, pone? — sukluso ledė Margerita.— Turbūt jūs tiesiogiai priklausėte jo didenybės dvarui?

— Ne visai taip,— atsakė Bosvelas,— aš tiesiogiai susijęs su juo kraujo ryšiais, ponia, ir tai man duoda teisę giminiuotis su prakilniausiomis Škotijos šeimomis ir, be kita ko, netgi su Tilitadlemo pilies šeimininkais.

— Pone! — tarė senoji dama, oriai atsitiesdama sulig Bosvelo žodžiais, kuriuos palaikė įžūliu sąmoju.— Aš jūsų nesuprantu.

— Ponia, mano padėties žmogui, savaime aišku, kvaila šitaip kalbėti,— atsiliepė seržantas,— bet jūs veikiausiai esate girdėjusi, kokių likimo išdaigų bei negandų teko patirti mano seneliui Frensiui Stiuartui, kuriam Jokūbas I, jo pusbrolis, suteikė Bosvelo titulą — taip mane vadina ir tarnybos draugai. Deja, šis vardas man atnešė ne ką daugiau laimės negu mano seneliui.

— Iš tikrųjų? — su didžia nuostaba ir užuojauta tarė ledė Margerita.— Iš tiesų esu girdėjusi, jog paskutiniojo grafo vaikaitis pakliuvęs į keblią padėtį, bet vis dėlto nesitikėjau jį pamatyti taip netoli pažengusį tarnyboje. Kaipgi jūs, turėdamas tokias puikias pažintis, nesugebėjote...

— Nieko ypatingo, ponia, toks jau gyvenimas,— pertraukė ledę Margeritą Bosvelas, iš anksto įminęs jos klausimą.— Kaip ir kitiems, man teko patirti ir laimės akimirkų: esu išgėręs ne vieną butelį su Ročesteriu, lošęs kauliukais su Bakingemu, Tanžere kovojęs petys į petį su Šefildu [8]. Tačiau mano laimė neilgai trukdavo, aš nesugebėdavau pramogų bendrus paversti naudingais draugais. Galbūt neįstengiau įteigti sau minties,— su kartėliu kalbėjo jis,— jog Škotijos Stiuartų palikuonis turi laikyti didele garbe kvietimą vakarienės pas kokį nors Vilmontą ar Viljė.

— O jūsų draugai Škotijoje, pone Stiuartai, jūsų giminė, tokia gausi ir galinga šiame krašte?

— Ak, jūsų malonybe,— atsakė seržantas,— vieni iš jų, manau, pasiūlytų man vyriausiojo jėgerio vietą, nes aš pusėtinai šaudau, kiti galbūt paimtų mane asmens sargybiniu, nes aš neblogai valdau špagą; rastųsi ir tokių, kurie, neturėdami nieko geresnio, pageidautų, kad būčiau jų sugėrovas, jeigu jau išmaukiu kaip niekur nieko tris butelius vyno. Tik va, nežinau kodėl, bet jeigu reikia tarnauti, ir tarnauti savo giminėms, renkuosi verčiau pusbrolį Karolį, patikimiausią iš visų, nors alga ir menkutė, o drabužis anaiptol neprašmatnus.

— Kokia gėda! Ir kur tai girdėta! — sušuko ledė Margerita.— Kodėl jūs nesikreipiate į jo švenčiausiąją didenybę? Jis, be abejo, didžiai nustebtų sužinojęs, kad jo prakilniausios giminės atžala...

— Atsiprašau, ponia,— pertraukė ją seržantas,— aš esu paprastas kareivis, ir, tikiuosi, jūs man atleisite, jei pasakysiu, kad jo švenčiausioji didenybė labiau rūpinasi savo atžalomis, o proprosenelio atžalos jam nė motais.

— Ką gi, pone Stiuartai,— tarė ledė Margerita,— jūs turite man pažadėti, jog praleisite šią naktį Tilitadleme; rytojaus rytą čionai atvyks jūsų vadas, šaunusis Kleiverhausas, kuriam ir karalius, ir visa šalis be galo dėkingi už negailestingą kovą su tais, kurie norėtų apversti pasaulį aukštyn kojomis. Aš pasikalbėsiu su juo ir patarsiu kuo greičiau pakelti jus į karininkus; esu tikra, kad jis, atsižvelgdamas į kraują, tekantį jūsų gyslomis, ir jo švenčiausiosios didenybės maloningai pagerbtos damos žodžius, nedovanos sau nepadėjęs išbristi jums iš tos varganos padėties, kurią ligi šiolei buvote priverstas kęsti.

— Esu jums didžiai dėkingas, jūsų malonybe; žinoma, aš pabūsiu šičia, jeigu jūs to reikalaujate, juo labiau kad šitaip galėsiu greičiau pristatyti suimtąjį pulkininkui Grejemui ir gauti įsakymą, ką toliau daryti su tuo jaunuoliu.

— Kas gi tas jūsų suimtasis? — paklausė ledė Margerita.

— Gana kilmingas jaunuolis iš kaimynystės, jis buvo toks neatsargus, jog suteikė prieglobstį vienam primo žudikui ir padėjo tam šunsnukiui pasprukti.

— Kokia gėda! — sušuko ledė Margerita.— Aš esu pasirengusi pamiršti visas tų nevidonų skriaudas, nors esama skriaudų, pone Stiuartai, kurių neįmanoma pamiršti; tačiau nevalia atleisti tiems, kurie globoja piktadarius, taip žiauriai, taip apgalvotai nužudžiusius vienišą, seną žmogų ir juo labiau arkivyskupą, tokio aukšto rango dvasininką. Kokia gėda! Jeigu jūs geidaujate

užsitikrinti, kad jis nepabėgtų ir kad jūsų vyrams būtų lengviau jį saugoti, paliepsiu Harisonui arba Gudjilui suieškoti mūsų požemio, arba pagrindinio kalėjimo, raktą. Jis uždarytas nuo to laiko, kai vargšas seras Artūras Belendenas, savaitei praėjus po Kilsaito pergalės [9], ten pasodino dvidešimtį maištininkų; jis yra po žeme ne giliau kaip per du aukštus, tad vargu ar kenksmingas belaisvio sveikatai, juoba kad, man regis, ten turėtų būti atkvapas orui įeiti.

— Atsiprašau, ponia,— atsakė seržantas,— aš neabejoju, kad jūsų požemis nuostabus; bet aš daviau žodį neskriausti to vaikino ir pasirūpinsiu, kad mano vyrai nenuleistų nuo jo akies ir kad jam nė mintis nekiltų pabėgti. Aš pastatysiu tokią sargybą, jog išsivaduoti jam bus taip pat neįmanoma kaip ir tuo atveju, jei ant kojų būtų ispaniški batai, o ant pirštų — kankinimo gnybtai.

— Ką gi, pone Stiuartai,— tarė ledė Belenden,— jūs geriau žinote, kaip privalote atlikti savo pareigą. Iš visos širdies linkiu jums kuo gražiau praleisti vakarą ir pavedu savo ūkvedžiui Harisonui jumis pasirūpinti. Aš mielai pakviesčiau jus sudaryti kompaniją, bet žinote...

— O ponia, jums nėra ko aiškintis; aš puikiai suprantu, kad šiurkštus karaliaus Karolio II kariuomenės raudonas munduras panaikina — ir pagrįstai — visas teises ir privilegijas, kurias teikia karaliaus Jokūbo V raudonas kraujas.

— Tik ne mano akimis žiūrint, pone Stiuartai, patikėkite; jūs mane užgaunate šitaip apie mane galvodamas. Rytoj pat aš pasikalbėsiu su jūsų vadu, ir, tikiuosi, netrukus užimsite tokią padėtį, jog niekada nekils panašių nesusipratimų.

— Manau, ponia,— tarė Bosvelas,— kad jūsų taurumo puoselėjamos viltys neišsipildys, bet vis dėlto esu jums be galo dėkingas už gerą širdį; šiaip ar taip, maloniai praleisiu šį vakarą su ponu Harisonu.

Ledė Margerita ceremoningai atsisveikino su Bosvelu, reikšdama didžią pagarbą karališkajam kraujui, nors ir tekančiam leibgvardijos seržanto gyslomis, ir dar sykį patikino poną Stiuartą, jog iš visos širdies siūlo jam ir jo vyrams naudotis tuo, kuo turtinga Tilitadlemo pilis.

Seržantas Bosvelas nepraleido progos pasinaudoti ledės Margeritos pasiūlymu ir veikiai pamiršo savo aukštą kilmę, įsismaginęs prie gėrimais apkrauto stalo, ant kurio ponas Harisonas nešė kuo geriausius vynus iš pilies rūsio, savo elgesiu stengdamasis rodyti svečiui pavyzdį, o tai pokylio metu kur kas svarbiau už prašymus bei raginimus vaišintis. Senasis Gudjilas pritapo prie širdžiai mielos draugijos, panašiai kaip ir Deivis „Hen-

riko IV" antrojoje dalyje [10] įsijungė į savo pono, teisėjo Šelo puotą. Rizikuodamas nusisukti sprandą, jis nusirito į rūsį išnaršyti užunarvio, žinomo, kaip jis gyrėsi, tik jam vienam. Iš ten, jam tarnaujant rūmininku, nebuvęs, o ir negalėjęs būti išneštas nė vienas butelis, nebent ištikimiems karaliaus draugams.

— Kai šičia kartą pietavo kunigaikštis [11],— tarė rūmininkas, kuris iš pagarbos Bosvelo genealogijai atsisėdo per tam tikrą atstumą ir po kiekvieno savo kalbos periodo sykiu su kėde slinkosi artyn per pusę uolekties,— mano šeimininkė pareikalavo butelio burgundiškojo (čia jis truputį pasislinko artyn), tik nežinau, kaip tai atsitiko, pone Stiuartai, bet mane apniko abejonės. Man kilo įtarimas, pone, jog kunigaikštis ne toks jau didis vyriausybės draugas, koks dedasi. Aukšta kilmė — tai dar ne viskas. Senasis kunigaikštis Džeimsas prarado garbę kur kas anksčiau nei galvą, ir tas vusterietis pasirodė esąs prėska avižinė košė, netinkama nei virti, nei kepti, nei valgyti šalta. (Sulig ta sąmojinga pastaba Gudjilas pradėjo artintis Bosvelo link vingiais kaip įgudęs apgulos meistras, pasiryžęs nutiesti aprošus iki pat stalo.) Taigi, pone, kuo dažniau mano šeimininkė šaukė: „Burgundiškojo jo šviesybei!.. Seno burgundiškojo!.. Rinktinio burgundiškojo!.. Tūkstantis šeši šimtai trisdešimt devintųjų metų burgundiškojo!..", tuo dažniau pats vienas kartojau: „Nė velnio jis negaus, nė lašelio, kol neįsitikinsiu, kuo jis atsiduoda; jam bus gerai kanariškasis ir klaretas". Ne jau, džentelmenai, būkite ramūs: kol šičia, Tilitadlemo pilyje, man patikėtos rūmininko pareigos, aš žiūrėsiu akis išplėtęs, kad nei vienas išdavikas ar šiaip koks įtartinas tipas negautų nė lašo gerojo vyno iš mūsų rūsio. Tačiau kai susitinku tikrą karaliaus draugą, jo didenybės ar nuosaikiosios vyskupystės šalininką, kai susitinku žmogų, kuris, kaip jau sakiau, mūru stos už bažnyčią ir karūną, kaip aš stojau prie savo šeimininko gyvos galvos, o tai buvo Montrouzo laikais, mūsų rūsyje nėra tokio vyno, kurio jam gailėčiau.

Taip kalbėdamas, jisai spėjo nutiesti ložementus iki pat tvirtovės sienų, kitaip sakant, sykiu su kėde visiškai prisislinko prie stalo.

— O dabar, pone Frensi Stiuartai Bosvelai, suteikite man garbę išgerti į jūsų sveikatą ir palinkėti karininko laipsnio bei sėkmės valant kraštą nuo vigų ir apskritagalvių, fanatikų ir Sandoros išperų.

Bosvelas, kuris, kaip nesunku įsivaizduoti, jau seniai nebesirūpino, su kokia draugija jį suvedė likimas, ir rinkosi stalo bendrus bei sugėrovus vadovaudamasis veikiau užimama padėtimi ir

nuotaika negu savo prosenių kilme, mielai atsakė į rūmininko tostą, kartu pagirdamas ir jo vyną. Ir ponas Gudjilas, priimtas į draugiją kaip lygiateisis jos narys, iki pat ryto negailėjo linksmybės ir smagumo iš savo neišsenkančios versmės.

DEŠIMTAS SKYRIUS

PAGUODOS IEŠKANT

Nejau, išplaukęs jūron be krantų
Saulėtą dieną su tavim kartu,
Tave paliksiu vieną sūkury
Audros baisingos, kai pakils šiaurys? [1]

Prajeris

Kol ledė Margerita kalbėjosi su kilminguoju dragūnų seržantu (kalbą išsamiai mes perpasakojome ankstesniuose puslapiuose), jos vaikaitė, anaiptol nelinkusi keliaklupsčiauti karališkojo kraujo atžaloms, teikėsi vos užmesti akį į seržantą Bosvelą ir pamatė stuomeningą, tvirtai surėstą vyrą šiurkščiu, darganų nugairintu veidu, puikybės ir palaido gyvenimo paženklintu nepasitenkinimo ir nutrūktgalviško, nevilties kurstomo linksmumo išraiška. Kiti kareiviai atrodė juo mažiau verti jos dėmesio, bet užtat ji, kad ir kaip smerkė save už tuščią smalsumą, akivaizdžiai nemalonų nepažįstamajam, negalėjo atplėšti žvilgsnio nuo belaisvio, įsisupusio į apsiaustą ir aklinai užsidengusio juo veidą.

— Aš norėčiau,— tarė ji Dženei Denison, savo kambarinei ir patikėtinei,— aš norėčiau sužinoti, kas yra tas nelaimingas jaunuolis.

— Ir aš apie tai galvojau, panele Edita,— atsiliepė Dženė.— Čia vis dėlto ne Kadis Hedrikas, šis atrodo aukštesnio stoto ir ne toks kresnas.

— Šiaip ar taip, čia kuris iš mūsų kaimynų,— toliau kalbėjo panelė Belenden,— ir mums derėtų juo pasirūpinti.

— Ko gero, aš veikiai susižinosiu, kas jis toks,— tarė nuovokioji Dženė,— kai tik dragūnai baigs ruoštis ir nueis ilsėtis, nes vieną iš jų aš puikiai pažįstu — tai pats dailiausias ir jauniausias iš visų.

— Man regis, tu pažįsti visus apylinkės plevėsas,— atsakė jos šeimininkė.

— Ką jūs, panele Edita, aš ne taip jau greitai užmezgu pažintis,— atsakė kambarinė.— Kas be ko, kurgi nepažinosi iš vei-

do tų, kurie ryte ryja tave akimis turguje ir bažnyčioje; tačiau tokių, su kuriais gali pasišnekėti iš širdies, pažįstu tik keletą, ir visi jie iš Tilitadlemo, išskyrus tris Stainsonus ir Tomą Rendą, ir jaunąjį malūnininką, ir penkis Havisonus iš Neseršeilso, ir Tomą Džilrį, ir...

— Liaukis skaičiavusi išimtis, nes tam sąrašui, regis, nebus galo, verčiau pasakyk man, iš kur tu pažįsti tą jauną kareivį,— pertraukė ją panelė Belenden.

— Dievulėli, panele Edita, juk tai Tomas Halidejus, kareivis Tomas, kaip visi jį vadina; jis buvo maištininkų sužeistas per jų sueigą Autersaido tyruose ir gulėjo pas mus pilyje, kol pasitaisė. Galiu jį klausti, ko tik noriu, ir Tomas man visada atsakys, galvą guldau.

— Tuomet,— tarė panelė Edita,— ištaikyk progą ir paklausk, kuo vardu jų belaisvis, o paskui ateisi pas mane į kambarį ir pasakysi, ką sužinojai.

Dženė Denison išėjo su pavedimu ir netrukus grįžo nuostabos ir liūdesio sklidinu veidu, aiškiai bylojančiu, kaip didžiai ją sujaudino belaisvio likimas.

— Kas atsitiko? — sunerimusi paklausė Edita.— Nejaugi vis dėlto tai Kadis? Vargšelis!

— Kadis, panele Edita? Ne, ne, ne Kadis,— pravirko ištikimoji kambarinė, susigraudinusi, kad jos žinia pervers širdį jaunajai šeimininkei.— Ak, mieloji panele Edita, ten jaunasis Milnvūdas!

— Jaunasis Milnvūdas! — sušuko siaubo pagauta Edita.— Negali būti! Tikrai negali būti! Jo dėdė klauso indulgenciją priėmusio pastoriaus pamokslų ir nepalaiko jokių ryšių su maištininkais; juk ir Henris niekados nesikišo į tuos nelemtus ginčus; jis niekuo dėtas, nebent stojo ginti kieno nors sutryptų teisių.

— Ak, mieloji panele Edita,— toliau kalbėjo jos patikėtinė,— dabar nebe tie laikai, kad kas imtų žiūrėti, kur teisybė, o kur ne; jeigu jis būtų toks pat nekaltas kaip naujagimis, jie patys prasimanytų jam kaltę, kai tik to panorėtų; tačiau Tomas Halidejus sako, jog pavojus gresia pono Henrio gyvybei — esą jis priglaudęs vieną iš tų penkių džentelmenų, nudėjusių tą seną nukvakusį arkivyskupą.

— Jo gyvybei! —ūmai pašokusi, sušuko Edita ir užsikirsdama, iš nevilties virpančiu balsu pridūrė: — Jie negali... Jie nieko jam nepadarys... Aš jį užtarsiu... Jie nepalies jo!..

— Ak, mieloji panele, prisiminkite savo senelę, neužmirškite, kaip pavojinga, kaip sunku bus ką nors padaryti,— tarė Dženė.— Juk jis griežtai saugomas, kol atvyks Kleiverhausas, o tasai bus šičia rytoj rytą, ir, jeigu Milnvūdas neims atgailauti ir visko

nepapasakos, su juo, kaip sako Tomas Halidejus, bus mikliai susidorota: klaupk... taikyk... dėmesio... ugnis... Lygiai taip pat, kaip jie pasielgė su tuo kurčiu seniu Džonu Mekbrajeru: vargšelis nesuprato nė vieno jų klausimo ir neteko gyvybės tik todėl, jog neprigirdėjo.

— Džene,— tarė panelė Edita,— jeigu mirs jisai, ir aš mirsiu drauge; dabar ne laikas kalbėti apie pavojus ir sunkumus. Aš apsigaubsiu skepeta, ir mudvi įsmuksime ten, kur jis saugomas. Aš pulsiu sargybiniui į kojas ir melsiu jį — juk ir jis turi sielą, ir jam dera neužmiršti jos išganymo...

— Neduok dieve,— pertraukė ją Dženė,— neduok dieve, kad mūsų panelė pultų į kojas kareiviui Tomui ir imtų kalbėti apie sielos išganymą — juk vargšas bernelis nė pats nežino, ar ją turi, nors kartais ja ir prisiekia. Ne, to niekada nebus! Bet, šiaip ar taip, aš niekada nepaliksiu nelaimėje tikrų įsimylėjėlių. Tai va, jeigu jums būtinai reikia pasimatyti su jaunuoju Milnvūdu, nors tai, mano galva, ir neduos nieko gero, tik dar labiau apkartins jūsų širdis, aš surizikuosiu ir pasistengsiu palenkti Tomą Halidejų, bet jūs turite man netrukdyti ir nepratarti nė žodžio; jis saugo jaunąjį Milnvūdą rytiniame rūmų sparne.

— Eik, atnešk man skepetą,— tarė Edita,— tik suvesk mane su juo, ir aš sugalvosiu, kaip išgelbėti jį iš pavojaus. Paskubėk, Džene, jei nenori prarasti mano palankumo.

Dženė išbėgo ir netrukus sugrįžo nešina skepeta, ir Edita įsisupo į ją, užsidengdama veidą ir liekną stuomenį. Septynioliktojo amžiaus pabaigoje ir aštuonioliktojo pradžioje škotės turėjo įprotį šitaip siaustis skepetomis, ir garbieji bažnyčios tėvai, būgštaudami, jog tas paprotys gali palengvinti palaidūnams regzti meilės intrigas, išreikalavo, kad asamblėja paskelbtų keletą aktų, draudžiančių gobtis skepeta. Tačiau mada kaip paprastai nepaisė valdžios potvarkių, ir, kol skepetos nenuėjo į užmarštį, visų luomų moterys dangstydavosi jomis nelyginant mantilija ar šydu [2]. Taigi, įsisiautusi į skepetą ir apsigobusi ja veidą, Edita paėmė už parankės kambarinę ir virpančiomis kojomis nuskubėjo ten, kur buvo saugomas Mortonas.

Tai buvo ankštas kambarėlis viename pilies bokšte, jo durys vėrėsi į galeriją, kuria vaikščiojo sargybinis; seržantas Bosvelas, skrupulingai laikydamasis duoto žodžio, o galbūt užjausdamas belaisvį, palankiai jį nuteikusį savo jaunumu ir tauriu elgesiu, neįkurdino Mortono drauge su kareiviu, kad neužgautų jo orumo. Tad Halidejus žingsniavo galerija su karabinu ant peties,

kartkartėmis patraukdamas gurkšnį alaus iš ąsočio, stovinčio ant stalo galerijos gale, ir niūniuodamas škotų meilės dainelę:

Iš Džonstono traukiam į Dandį linksmai,
Mergele mana, ten bus mūsų namai.

Dženė Denison dar sykį perspėjo savo šeimininkę, kad toji nesikištų ir leistų jai veikti savo nuožiūra.

— Manęs nereikia mokyti, kaip palenkti kareivio širdį,— tarė ji,— jis šiurkštus vaikinas, bet aš jį kiaurai permanau, o jūs tylėkite, kad man nė žodelio.

Vadovaudamasi savo nuojauta, ji virstelėjo duris į galeriją kaip tik tuo metu, kai Halidejus nusisukęs nužingsniavo į kitą galą, ir žaismingu, kiek šiurkštoku tonu pašaipiai užtraukė kitą tos pačios dainelės kupletą:

Aš niekad nebūsiu kareivio žmona,—
Draugai užsigautų, supyktų mama!
Į vyrus man tinka tik lordas kilnus;
Aš kojos nekelsiu į tavo namus!

— Neblogai atsikirsta, kaip kažin ką! — sušuko sargybinis, staigiai atsisukdamas.— Iš peties! Bet ne taip jau paprasta užkirsti kareiviui jo paties diržu.— Ir jis uždainavo toliau:

Tekėki, mergele, tekėk už manęs,
Ir leisim drauge mes naktis ir dienas,
Ir būgnai tratės, kai žygiuosim abu...
Tekėki, tekėk už manęs be kalbų!

Eikš čionai, gražuolėle, ir pabučiuok mane už dainelę.

— Ir nemanau, pone Halidejau,— atsakė Dženė, žvilgsniu ir balso tonu reikšdama deramą pasipiktinimą tokiu pasiūlymu,— ir patikėkite, akyse manęs daugiau nematysite, kol neišmoksite mandagiai elgtis. Aš atėjau čionai su savo drauge anaiptol ne tokių nesąmonių klausytis, ir jums turėtų būti gėda, taip, gėda.

— Hm! Tai kas šovė jums į galvą, kad atėjote čionai, panele Denison?

— Mano giminaitė atėjo su reikalu pas jūsų kalinį, jaunąjį poną Henrį Mortoną, o aš pabūsiu su ja, kol ji kalbėsis su ponaičiu.

— Nė velnio! — pareiškė sargybinis.— Leiskite jus paklausti, panele Denison, kaip judvi su giminaite ketinate įsigauti pas

mano belaisvį? Jūs pernelyg putli, kad įlįstumėte pro rakto skylutę, o kad aš atidarysiu duris, negali būti nė kalbos.

— Kam tų kalbų, kai reikia darbų,— atrėmė atkaklioji mergelė.

— Pažiūrėsim, kai dugną dėsim, mieloji Džene,— atsakė kareivis ir leidosi vėl vaikščioti po galeriją, niūniuodamas panosėje:

Pažvelki, šulinio dugne,
Ak, Džene, Džene,
Gal įžiūrėsi tu save,
Ak, šelme Džene.

— Vadinasi, jūs nenorite mūsų įleisti, pone Halidejau? Ką gi, puiku. Labos nakties. Matysite jūs mane ir štai šitą gražią monetą kaip savo ausis,— tarė Dženė, rodydama kareiviui spindintį sidabrinį dolerį.

— Duoki jam auksinį, auksinį duoki,— jaudindamasi sukuždėjo panelė Edita.

— Tokiems kaip jis gerai ir sidabrinis,— atsakė Dženė,— jeigu jam nė motais dailios mergelės akutės, be to, jei duosim jam auksinį, bus dar blogiau: įtars ką nors negera ir pamanys, kad jūs man jokia giminaitė. Dievaži ne tiek jau daug turime sidabro, kad imtume švaistytis auksu! — Pašnibždėjusi šiuos žodžius šeimininkei į ausį, ji garsiai tarė: — Mano pusseserė nebenori ilgiau laukti, pone Halidejau. Taigi jūsų valia, o jei nesutinkate — viso labo.

— Luktelėkit, Džene, neskubėkit,— tarė kareivis,— pristabdykite savo žirgelį, ir ramiai viską aptarkime. Jeigu aš įleisiu jūsų giminaitę pas savo belaisvį, jūs pabūsite šičia drauge su manim, kol ji išeis, ir tuomet niekam nebus skriaudos.

— Ir tuomet įduosiu savo sielą šėtonui,— atrėmė Dženė.— Jūs manote, mudvi su pussesere imsime ir susitepsime gerą vardą, susidėjusios su tokiais paleistliežuviais kaip judu su belaisviu, kad paskui apleistumėte mus kalbomis? Mes norime, kad viskas būtų garbinga. Ne jau, ponai, jūs tik pažiūrėkite, kaip skiriasi jūsų žodžiai nuo darbų! Jūs kalnus vertėte ant vargšo Kadžio, girdi, jis šioks, jis anoks, bet jeigu ko nors jį paprašyčiau, man nereiktų jo melsti —viską dėl manęs padarytų, nors ir kartuvės už tai jam grėstų.

— Tegu jį skradžiai, tą jūsų Kadį! — užsiplieskė dragūnas.— Kartuvių jis tikrai neišvengs, galvą guldau. Mačiau jį šiandien Milnvūde drauge su ta sena puritonų kale, jo motuše, ir, jei bū-

čiau žinojęs, kad jisai stos man skersai tako, būčiau atvilkęs čionai priristą prie arklio uodegos — turėjome tam teisę, ir niekas už tai nebūtų mums prikišęs.

— Puiku, puiku, tik žiūrėkite, kad kurią dieną Kadis jums neįvarytų kulkos, jei išguisite jį į raistus, kaip jau išgujote nemaža dorų žmonių. Jis turi taiklią ranką ir buvo vienas iš tų trijų, kurie per apžiūrą kliudė papūgą, be to, jo žodžiu galima pasikliauti lygiai taip pat kaip ranka ar akimi, nors jisai tuo ir nesigiria kaip kurie ne kurie jūsų pažįstami. Bet čia jau mano reikalas... Eime, sesut, eime iš čia.

— Palaukite, Džene, tegu mane skradžiai, jei, davęs žodį, netesėsiu jo veikiau už kitus,— jau kiek susvyravęs, tarė kareivis.— Kur seržantas?

— Geria ir į taurelės dugną žvilgčioja,— atsakė Dženė.— Drauge su ūkvedžiu ir Džonu Gudjilu.

— Vadinasi, jo nėra ko saugotis. O kur mano draugai?— paklausė Halidejus.

— Kilnoja kaušus su medžiotoju, įėgeriu ir kitais šeimynykščiais.

— Ar daug turi alaus?

— Šešis galonus paties geriausio,— atsakė mergelė.

— Tuomet viskas gerai, gražuolėle,— nusiramino sargybinis.— Vadinasi, nėra ko rūpintis, kol ateis pamaina, o ji, ko gero, dar pavėluos. Tai va, jeigu pažadate ateiti čionai dar kartą, ir viena...

— Gal ateisiu, o gal ir ne, - pertraukė Dženė.— Kuriems galams jums visa kita, jei gausite dolerį į saują?

— Tegu mane skradžiai, jeigu jį paimsiu,— pareiškė Halidejus ir vis dėlto paėmė pinigą.— Šiaip sakysi ar taip, o juk aš rizikuoju savo kailiu; jei Kleiverhausas sužinos, ką aš čia padariau, jis parūpins man žirgelį, ne ką žemesnį už Tilitadlemo pilį. Tik va, mūsų pulke visi ima, kai tik gali, ir Bosvelas, nors ir karališko kraujo, rodo puikiausią pavyzdį. Pasikliauti jumis, tokiu kipšiuku,— tuščias reikalas, o štai šis bičiulis,— ir jis pamėtėjo saujoje pinigą,— kur eisi, visada pravers. Na, eikite, durys jums atviros, tik žiūrėkite man, kad nežliumbtumėt ir nesimelstumėt su tuo jaunu vigu, o kai šūktelsiu nuo durų, šokite lauk, lyg trimitininkui davus signalą: „Ant žirgų! Marš!"

Sulig tais žodžiais Halidejus atrakino duris, įleido Dženę ir jos tariamą pusseserę į belaisvio kambarį, palydėjo jas žvilgsniu ir vėl pradėjo matuoti galeriją vienodais žingsniais, švilpiniuodamas sau panosėje, kad neprailgtų laikas, kaip ir dera pareigingam kareiviui sargyboje.

Iš lėto veriantis durims, panelė Edita pastebėjo Mortoną užsikniaubusį ant stalo didžios nevilties poza. Girgžtelėjus vyriams, jis pakėlė galvą ir, pamatęs tarpdury moterų figūras, be galo nustebęs pašoko ant kojų. Edita, kurios drovumas grūmėsi su nevilties įkvėpta drąsa, sustojo prie slenksčio, neįstengdama nei prašnekti, nei žengti į priekį. Visi jos planai, kuriais nešina širdy ėjo pas mylimąjį, beregint išgaravo iš galvos, ir apniko spiečiai skausmingų minčių sykiu su baime, jog ji bus praradusi Mortono pagarbą, pasiryžusi tokiam, jo akimis žiūrint, neapgalvotam ir moterį žeminančiam žingsniui. Bejėgė, pasirėmusi į kambarinės ranką, ji stovėjo nė nekrustelėdama, o ši veltui stengėsi įkvėpti jai drąsos ir pasitikėjimo savimi, kuždėdama į ausį:

— Jeigu jau įėjome čionai, panele, negaiškime veltui laiko; nėmaž neabejoju, jog kapralas arba seržantas vis dėlto užsimanys patikrinti sargybą, ir bus labai apmaudu, jei vargšelis Halidejus nukentės už tą mielą paslaugą.

Tuo tarpu Mortonas neryžtingai žengė į priekį, įtardamas, kas iš tikrųjų atsitiko, nes kuri kita moteris, jei ne Edita, būtų galėjusi imti į širdį jo nelaimę. Vis dėlto, prieblandoje neįstengdamas įžiūrėti skepeta apsigobusios moters, jis būgštavo apsirikti ir netyčia įžeisti mylimąją. Nuovoka ir apsukrumas padėjo Dženei atlikti savo vaidmenį, ir ji paskubėjo pirmoji pralaužti ledus.

— Pone Mortonai, panelė Edita didžiai apgailestauja, kad šiuo metu jūs esate atsidūręs tokioje padėtyje, ir...

Daugiau nieko nebereikėjo sakyti; akimoju jis radosi šalia Editos, beveik prie pat jos kojų, spaudė bevališkai nuleistas jos rankas, berte bėrė dėkingumo žodžius, kurie skaitytojui pasirodytų padriki, sunkiai suprantami, nes vargu ar įmanoma aprašyti, kokiu tonu, kokia begaline, nežabota aistra jie buvo tariami, kokių mostų lydimi.

Keletą minučių Edita stovėjo nejudėdama it dievobaimingo maldininko šlovinamos švenčiausiosios panelės statula, bet, pagaliau atsipeikėjusi, atitraukė rankas ir veik negirdimu balsu tarė:

— Aš ryžausi keistam žingsniui, pone Mortonai, žingsniui,— vis rišliau kalbėjo ji, valios pastangomis perveikdama save ir rikiuodama sūkuriuojančias mintis,— jūsų akimis žiūrint, galbūt vertą pasmerkimo. Bet aš jau seniai leidau jums kalbėti su manim draugystės kalba, gal netgi daugiau nei draugystės... taip seniai, jog negaliu jūsų apleisti šiuo metu, kai, regis, jus apleido visas pasaulis. Kaip ir kodėl jūs suimtas? Ką galima padaryti? Ar negali jums padėti mano dėdė, kuris taip jus gerbia ir vertina? Arba jūsų dėdė Milnvūdas? Kokių priemonių imtis? Kas jums gresia?

— Kas bus, tas,— atsakė Henris, siekdamas jos rankos, kurią ji ištraukė ir dabar vėl leido paimti,— kas bus, tas; ši akimirka — pati laimingiausia mano grasiame gyvenime, ir man nesvarbu, kas nutiko. Jums, brangioji Edita,— atleiskite, turėčiau sakyti: panele Belenden, tačiau nelaimė suteikia ypatingų privilegijų,— jums aš dėkingas už kelias laimės valandėles, nušvietusias mano nykią būtį, ir jei dabar ją nutrauks mirtis, jausiuos be galo laimingas, paskutinę valandą minėdamas tą garbę, kurios man nepašykštėjote.

— Nejaugi nebėra jokios vilties, pone Mortonai? — paklausė panelė Belenden.— Nejaugi jūs, iki šiol laikęsis nuošaly nuo tų nelemtų vaidų, taip netikėtai ir pragaištingai įkliuvote į raizgus, jog nebeturite vilčių išsaugoti savo...

Ji nutilo neįstengdama ištarti žodžio, vos neišsprūdusio iš lūpų.

— Gyvybės, norėjote pasakyti? — atsiliepė Mortonas ramiu, bet liūdnu balsu.— Man rodos, tai priklauso tik nuo mano teisėjų. Mano sargybinių nuomone, galimas daiktas, mirties nuosprendis būsiąs atšauktas, jei priimsiu jų pasiūlymą tarnauti svetur mūsų pulke. Ši išeitis man atrodė pakenčiama, bet dabar, panele Belenden, dar sykį susitikęs su jumis, aš supratau, jog tremtis man būtų baisesnė už mirtį.

— Nejaugi iš tikrųjų,— sušuko Edita, —taip neapgalvotai suėjote draugėn su vienu iš tų žiaurių piktadarių, nužudžiusių primą?

— Aš netgi nežinojau, kad nužudytas arkivyskupas,— atsakė Mortonas,— kai pasiūliau nakvynę ir priglaudžiau vieną iš tų žiaurių, protą praradusių žmonių — seną savo tėvo draugą ir bendražygį. Bet ši aplinkybė vargu ar palengvins mano dalią, nes kas, panele Belenden, be jūsų manim patikės. Ir baisiausia, kad aš nesu tikras ar būčiau sugebėjęs perveikti save ir bet kokiomis aplinkybėmis atsakyti laikiną pastogę bėgliui, jei būčiau girdėjęs apie tą nusikaltimą.

— O kas tirs jūsų bylą? — sunerimusi paklausė Edita.

— Kiek supratau,— atsakė Mortonas,— aš turėsiu stoti prieš pulkininką Grejemą Kleiverhausą. Jis įeina į karinę komisiją, kuriai karalius, Slaptoji taryba ir parlamentas — o jam visų labiausiai pritiktų ginti mūsų laisves — malonėjo suteikti teisę savo nuožiūra spręsti mūsų turto ir gyvybės klausimą.

— Prieš Kleiverhausą? — tarė Edita užgesusiu balsu.— Dieve mano, mirties nuosprendis bus jums paskelbtas dar prieš teismą! Jis rašė senelei, jog rytoj rytą užsuks pas mus, su savo pulku žygiuodamas pro šalį į grafystės sostinę, kur du ar trys primo

žudikai subūrė saujelę nutrūktgalvių vigų, ketindami sukelti maištą prieš vyriausybę. Mane šiurpas nukrėtė išgirdus, kokiais žodžiais jis švaistosi savo laiške, nors tada ir nežinojau, kad... kad mano bičiulis...

— Jūs per daug nesibaiminkite dėl mano likimo, mieloji Edita,— apkabindamas ją, tarė Henris,— nors Kleiverhausas griežtas ir negailestingas, bet, kaip visi sako, jis taurus, doras ir atviras žmogus. Aš — kario sūnus ir ginsiuos kaip dera kariui. Ko gero, jis daug palankiau išklausys tiesius ir nuoširdžius pasiteisinimo žodžius negu koks nors bailus ir šališkas teisėjas. Ir iš tikrųjų mūsų laikais, kai visų instancijų teismai perdėm supuvę, man bus kur kas maloniau tapti nedangstomos karinės savivalės auka negu išgirsti mirties nuosprendį iš parsidavėlio teisėjo, kuris prasimanys kokią niekšybę, remdamasis įstatymais ir kodeksais, leidžiamais mus ginti, kad tik galėtų pripažinti mus esant kaltus.

— Jūs žuvęs, žuvęs, jei turėsite stoti prieš Kleiverhausą! — sušuko Edita.— „Išrauti iš šaknų"— tai pats švelniausias jo pasakymas. Nelaimingasis primas buvo jo artimas draugas, o jaunystės dienomis — globėjas. „Jokie pasiteisinimai, jokie išsisukinėjimai,— sakoma jo laiške,— neišgelbės nuo griežtos, įstatymo numatytos bausmės nei tų, kurie tiesiogiai susiję su žmogžudyste, nei tų, kurie dangstė piktadarius ar suteikė jiems prieglobstį, ir aš tol nenurimsiu, kol, keršydamas už tą kraupų nusikaltimą, nenuimsiu tiek galvų, kiek garbusis senis turėjo žilų plaukų." Naivu tikėtis jo užuojautos ar malonės.

Dženė Denison, iki šiol tylėjusi, matydama, jog įsimylėjėliai supranta, koks gresia pavojus, bet vis dėlto neranda jokios išeities, ryžosi duoti patarimą:

— Jūsų malonybėms leidus, panele Edita ir ponaiti Mortonai, nevalia veltui gaišti laiko. Tegu Milnvūdas pasiima mano skepetą ir apsiaustą; aš numesiu juos tamsiame kampe, jei pažadėsite nusisukti, ir jis kaip niekur nieko praeis pro Tomą Halidejų, pusiau apžlibusį nuo alaus, o aš papasakosiu jam, kaip slapčia išsigauti iš pilies; jūsų malonybė panelė Edita kuo ramiausiai nueis į savo kambarį, o aš įsisupsiu į tą pilką apsiaustą, užsimaukšlinsiu skrybėlę ir kaip galima ilgiau dėsiuos belaisviu, o paskui pasišauksiu Tomą Halidejų ir liepsiu mane išleisti.

— Jus išleisti? — tarė Mortonas.— Jūs už tai atsakysite savo galva!

— Nieko panašaus,— atsakė Dženė,— Tomas pats bijos prisipažinti, jog ką nors įleido į šį kambarį, o aš paprašysiu jį ką nors sugalvoti, kad galėtų pasiaiškinti, kaip dingo belaisvis.

— Šit kaip, velniai rautų! — staiga atverdamas duris, sušuko sargybinis.— Jeigu aš pusiau apžlibau, vis dėlto dar neapkurtau, ir jums nederėjo taip garsiai taukšti apie pabėgimą, jeigu iš tikrųjų ketinote įgyvendinti savo sumanymą. Na, panele Džene, marš! Būrys, risčia! Šuoliais! Velniai rautų! O jūs, ponia giminaite,— aš neklausiu, kuo jūs vardu iš tikrųjų, nors ir baudėtės iškrėsti man šunybę,— prašom dingti iš mano posto. Taigi dieve duok kojas, kol neiškirtote man kokios likšties.

— Tikiuosi,— labai sunerimo Mortonas,— jūs niekam nepranešite, kas čia atsitiko, mielasis drauge, ir pasikliaukite mano garbės žodžiu: aš atsimokėsiu už jūsų paslaugą ir išlaikysiu viską paslaptyje. Jeigu jūs girdėjote mūsų pokalbį, tikriausiai pastebėjote, jog mes nepriėmėme ir net neaptarėme tos minties, kurią taip skubotai pakišo mums ši gera ir nuoširdi mergelė.

— Gera ir nuoširdi mergelė? Nė velnio! — tarė Halidejus.— O visa kita man aišku. Aš ne iš tų, kurie turi piktų kėslų ir nešioja liežuvius; tik man nėra už ką dėkoti tai viliūgei Dženei Denison: jai vertėtų gerai išvelėti kailį, kad norėjo dorą vaikiną įpainioti į bėdą vien todėl, jog tasai kaip paskutinis kvailys įsižiūrėjo į jos dailų šlakuotą snukutį.

Dženė turėjo tik tas savigynos priemones, kurių kraštutiniu atveju griebiasi dailiosios lyties atstovės ir paprastai pasiekia savo tikslą; ji prispaudė prie veido nosinaitę ir pratrūko graudžiai raudoti. Gal ji verkė iš tiesų, o gal tik darė apgaulingą manevrą, kaip būtų pasakęs Halidejus, bet, šiaip ar taip, jos ašaros atrodė nuostabiai tikros.

— O dabar,— toliau kalbėjo kareivis, jau šiek tiek atlyžęs,— jeigu jums reikia dar šį bei tą aptarti, kalbėkitės, duodu jums lygiai dvi minutes, ir apskritai kuo greičiau raitykite kulnus; jei Bosvelui šaus į girtą galvą keisti sargybą pusvalandžiu anksčiau, bus riesta ir man, ir jums kartu.

— Sudieu, Edita,— sukuždėjo Mortonas, sukaupdamas visas savo jėgas, kurių tą akimirką buvo ne tiek jau daug,— eikite iš čia ir palikite mane likimo valiai; kad ir kas manęs lauktų, aš viską iškentėsiu, jeigu manęs neužmirštate. Labos nakties, labos nakties! Eikite, kad jūsų šičia neužkluptų.

Sulig šiais žodžiais jis atidavė Editą kambarinės priežiūrai, ir ši pamažiukais išvedė ją ar veikiau nešte išnešė iš kambario.

— Kas be ko, kiekvienas turi savo galvą,— tarė Halidejus,— bet tegu mane velniai rauna, jeigu užduočiau širdį tokiai mielai mergužėlei dėl visų tų vigų, prisiekusių ištikimybę Sandorai.

Grįžusi į savo kambarį, Edita apsipylė gailiomis ašaromis, didžiai išgąsdindama Dženę Denison, kuri puolė ją guosti kaip įmanydama.

— Nereikia taip sielvartauti, panelė Edita,— kalbėjo ištikimoji kambarinė,— dar nežinia, kas gali pagelbėti jaunajam Milnvūdui. Jis narsus, geras ir doras vaikinas, kilmingas džentelmenas, ir jie nepakars jo kaip pakorė tuos vargetas vigus, kuriuos medžioja pelkėse ir kekėmis kabina ant šakų it svogūnų pynes; gal jį išvaduos jo dėdė, o gal jūsų dedė užtars žodį,— juk jis gerai pažįsta visus tuos ponus raudonšvarkius.

— Tavo teisybė, Džene, tavo teisybė! — tarė Edita, pamažu peikėdamasi iš sunkaus slogučio.— Dabar reikia ne sielvartauti, o veikti. Surask man kokį žmogų, kuris šiąnakt nulakintų laišką mano dėdei.

— Į Čarnvūdą, panele? Betgi jau vėlus metas, o iki ten šešios mylios kelio ir dar geras gabalas paupiu. Abejoju, ar šiąnakt gausime žmogų ir arklį, juoba kad prie vartų stovi jų sargybinis. Vargšas Kadis! Nebėra jo, vargšelio, o būtų viską padaręs, ką tik jam įsakyčiau, ir net nepaklausęs, kam to reikia. O su naujuoju artoju dar nespėjau kaip reikiant susipažinti, be to, kaip girdėjau, jis žada imti Megę Merdison, tą pasigailėtiną sustumtinę.

— Tu privalai man ką nors surasti, Džene; nuo to priklauso, ar Henriui būti, ar žūti.

— Aš ir pati nuneščiau, panele; išlipčiau pro podėlio langą ir senuoju kukmedžiu nusliuogčiau apačion — tai man ne pirmiena. Bet Čarnvūdo kelias baisiai nykus, aplink gausybė raudonšvarkių, o ir vigai ne ką geresni (jauni vyrukai, savaime suprantama), kai dykynėje sutinka silpną mergelę, juo labiau vieną. Aš mielai nueičiau į Čarnvūdą, juk aš galiu, ir dar kaip galiu nueiti dešimt mylių mėnesienoje.

— Nejaugi nepažįsti nė vieno žmogaus, kuris už pinigus ar iš atsidavimo sutiktų padaryti man tą paslaugą? — jaudindamasi paklausė Edita.

— Ko gero, nepažįstu,— valandėlę pagalvojusi, atsakė Dženė.— Nebent Žąsiukas Džibis, tik jis, galimas daiktas, nežino kelio, nors nuklysti jis niekur nenuklys, jei laikysis arklių išminto tako ir nepamirš pasukti ties Keperklu, ir neprigers Humlkerno raiste, ir nenusiris nuo uolos prie Velnio lankos, ir nenudardės aptrupėjusiais laiptukais Volkvorgo perėjoje, ir nesusidurs su vigais, kurie nusives jį į kalnus, arba su raudonšvarkiais ir nepaklius į kalėjimą.

— Vis dėlto reikia pamėginti,— tarė Edita, staigiai nutraukdama Dženę, išskaičiuojančią, kokie pavojai tyko Žąsiuko Džibio nelengvame kelyje į Čarnvūdą,— reikia rizikuoti, jeigu jau negali surasti geresnio žygūno. Eik, paliepk bernėkui ruoštis, o paskui pati išvesi jį iš pilies, tik taip, kad niekas nepastebėtų. Jei kas nors jį sulaikys kelyje, tegu sako, jog neša laišką majorui Belendenui Čarnvūdui, ir nemini jokių kitų vardų.

— Suprantu, panele,— tarė Dženė Denison,— aš įsitikinusi, jog berniūkštis kuo puikiausiai viską padarys, o Tibei, mūsų paukštininkei, pasakysiu, kad prižiūrėtų jo žąsis, ir dar šnibžtelėsiu Džibiui, kad jūsų malonybė užtars jį prieš ledę Margeritą ir kad mes duosime jam dolerį.

— Du, jei tik gerai atliks pavedimą,— tarė Edita.

Dženė nuskubėjo kelti Žąsiuko Džibio, nes jis paprastai eidavo gulti saulėlydžiu ar truputį vėliau kartu su žąsimis, patikėtomis jam prižiūrėti. Likusi viena, Edita paėmė plunksną, popieriaus ir spėjo parašyti laišką, adresuotą „majorui Belendenui Čarnvūdui, didžiai gerbiamam dėdei".

Mielasis dėde! Rašau jums, norėdama pasiteirauti dėl jūsų podagros, mat nesusitikome jūsų per kariuomenės apžiūrą ir labai susirūpinome, ir senelė, ir aš. Jeigu jums nepakenktų kelionė, būtų labai malonu jus matyti mūsų kuklioje buveinėje per pusryčius, nes žadėjo apsilankyti ir pulkininkas Grejemas Kleiverhausas, žygiuodamas pro šalį su savo pulku, ir mes norėtume, kad jūs padėtumėte sutikti ir pasvetinti tokį nusipelniusį karį, kuriam, ko gero, bus nuobodu moterų draugijoje. Be to, mielasis dėde, prašom perduoti poniai Kerefort, savo ekonomei, kad atsiųstų mano suknelę, tą, kuri pasiūta iš Padujos šilko, su tos pačios medžiagos pamušalu ir nukarusiomis rankovėmis,— ras ją riešutmedžio komodos trečiajame stalčiuje, žaliajame kambaryje, kurį iš geros širdies vadinate manuoju. Be to, mielasis dėde, prašom atsiųsti „Kiro Didžiojo" antrą tomą, nes priėjau tą vietą, kur septyni šimtai trisdešimt trečiajame puslapyje Filidaspas pakliūva į kalėjimą. O svarbiausia — būkite toks geras, atvažiuokite iš pat ryto, prieš aštuonias,— jūsų eidininkas toks eiklus, jog jums nereikės keltis anksčiau nei paprastai. Tad, melsdama dievą saugoti jūsų sveikatą, su pagarba ir meile linki jums visa ko geriausia jūsų dukterėčia

EDITA BELENDEN

P. S. Šiandien pavakare keli kareiviai atgabeno čionai belaisvį — jūsų jaunąjį bičiulį Henrį Mortoną Milnvūdą. Man atrodo, kad jus sujaudins tą jaunojo džentelmeno nelaimė, todėl duodu žinią, numanydama, kad jūs pageidausite tarti už jį žodį pulkininkui Grejemui. Aš nesakiau senelei, kuo vardu belaisvis, nes žinau, kaip ji nusistačiusi prieš Milnvūdus.

Deramai užantspauduotą laišką Edita įteikė Dženei, o ištikimoji tarnaitė nuskubėjo su juo pas Džibį, jau susirengusį kelionėn. Išaiškino Žąsiukui kuo smulkiausiai, kaip jam reikės eiti, nuogąstaudama, kad jis tikrai pasiklys, nesukoręs to kelio bent jau šešetą kartų, nes gamta ji apdovanojo tokia pat menka atmintimi kaip ir protu. Galiausiai slapčia išleido jį pro podėlio langą, iš kur jisai įšoko į šakotą kukmedį, ir lengviau atsiduso, pamačiusi, jog Džibis laimingai nusliuogė ant žemės ir, pasukęs reikiama kryptimi, leidosi į kelionę. Grįžusi pas jaunąją šeimininkę, Dženė pradėjo kalbinti ją prigulti ir bent valandėlę numigti, tikindama, jog Džibis puikiausiai atliksiąs pavedimą, ir lyg tarp kita ko apgailestavo, kad nėra jos ištikimojo Kadžio, kuris nepalyginamai geriau būtų išpildęs visa, kas liepta.

Džibis pasirodė laimingesnis žygūnas nei raitelis. Ne tiek dėl buklumo, kiek dėl laimingo atsitiktinumo, mažų mažiausia devynis kartus išklydęs iš kelio ir išsimurkdęs po visas valkas, upokšnius bei pelkes tarp Tilitadlemo ir Čarnvūdo, paryčiais jis atsidūrė prie majoro Belendeno dvaro vartų, per dešimtį su trupučiu valandų nuėjęs dešimt mylių, nors iš tikrųjų tas kelias siekė keturias mylias.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

KLEIVERHAUSAS PILYJE

Štai raitelių pulkas atjoja pas mus,
Sušunka jiems: „Stok!" kapitonas šaunus [1].

Sviftas

Senas majoro Belendeno tarnas Gideonas Paikas, atnešęs prie šeimininko lovos drabužius, paruoštus garbiojo veterano rytmetiniam tualetui, ir pažadinęs jį valanda anksčiau nei paprastai, atsiprašė teisindamasis, jog iš Tilitadlemo atvykęs žygūnas.

— Iš Tilitadlemo?— perklausė senasis džentelmenas ir pašokęs atsisėdo lovoje.— Atidaryk langines, Paikai... Tikiuosi, kad mano brolienė sveika... Pakelk užlaidinę... Kas atsitiko? — toliau kalbėjo jis, perbėgdamas akimis Editos laišką.— Podagra? Kokia podagra? Juk ji puikiausiai žino, jog nuo pat šventos įvedybų dienos man nebuvo nė vieno priepuolio. Kariuomenės apžiūra? Argi jau prieš mėnesį jai nesakiau, kad ir neketinu joje dalyvauti? Padujos šilko suknelė su nukarusiomis rankovėmis? Ją pačią būtų ne pro šalį pakartil Kiras Didysis ir Pilypas Dastas? Velniai rautų tą Pilypą! [2] Iš proto išsikraustė dukterėčia, ar ką? Ir dėl tokių niekų reikėjo siųsti žygūną ir kelti mane penktą valandą ryto! O kas rašoma postskriptume? Viešpatie, pasigailėk mūsų! — sušuko jis, akimis permetęs prierašą.— Paikai, kaipmat balnok senąjį Kilsaitą ir kitą arklį saul

— Tikiuosi, pilyje nieko blogo neatsitiko, pone? — paklausė Paikas, pritrenktas ūmaus šeimininko susijaudinimo.

— Nieko... Taip... Nieko, tik man reikia kuo skubiau pasikalbėti su Kleiverhausu. Šok į batus, Paikai, ir balnok kaip galima greičiau. O viešpatie! Na ir laikai! Vargšas vaikinas! Mano bendražygio ir seno draugo sūnus! Ir kvaiša mergiotė įkišo tokią žinią į postskriptumą, jos žodžiais tariant, pripaisčiusi tiek niekų apie senas sukneles ir naujus romanus!

Po kelių minučių šaunusis senas karininkas buvo pasiruošęs joti; atsisėdęs ant žirgo lygiai taip pat didingai kaip Markas Antonijus[3], jis leidosi Tilitadlemo pilies link.

Pakeliui jis protingai nusprendė nesakyti senajai damai (mat žinojo, kaip ji nekenčia visų be išimties presbiterionų), kuo vardu ir kokio luomo tas belaisvis, saugomas jos pilyje, bet pačiam panaudoti visą savo įtaką Kleiverhausui ir pasistengti išvaduoti Mortoną.

„Būdamas be galo doras ir taurus žmogus, jis negali nepadaryti tos paslaugos tokiam senam rojalistui kaip aš,— svarstė pilietinių karų veteranas.— Visi kalba, kad jis šaunus karys, vadinasi, jis mielai padės seno kario sūnui. Nesu dar susitikęs tikro kario, kuris nebūtų atviras, tiesus ir nuoširdus vyras. Man rodos, būtų šimtąsyk geriau, jei saugoti įstatymus (nors, deja, gaila, kad, jų nuomone, būtina leisti tokius griežtus) būtų pavesta kariškiams, o ne smulkmeniškiems teisėjukams ir bukagalviams provincijos bajorėliams."

Šiuos majoro Mailzo Belendeno samprotavimus pertraukė gerokai užkaušęs Džonas Gudjilas, kuris paėmė arklį už pavadžio ir padėjo senajam džentelmenui nulipti apskritais akmenimis grįstame Tilitadlemo kieme.

— Na, Džonai,— tarė veteranas,— gražiai laikaisi draugmės, velniai tave rautų! Dar ankstus rytas, o tu jau iš tolo atsiduodi Ženeva![4]

— Aš skaičiau litanijas,— atsakė Džonas, linguodamas galvą ir žiūrėdamas į majorą su girto žmogaus orumu, nes iš visos svečio kalbos nugirdo tik vieną žodį.— Gyvenimas trumpas, pone, ir mes — laukų žiedai, pone... žagt... ir klonių lelijos.

— Žiedai ir lelijos? Ne, drauguži, tokių netikšų kaip mudu nepavadinsi kitaip kaip sena nuokana, suvytusia dilgėle ar sudžiūvusia piktžole, bet, man regis, tu manai, kad mus reikia laistyti?

— Aš — senas karys, pone, ir ačiū dievui... žagt...

— Kitaip sakant, senas girtuoklis, Džonai. Tiek jau to, seni, vesk mane pas savo ponią.

Džonas Gudjilas nulydėjo majorą į erdvią, akmeninėmis plokštėmis išklotą menę, kurioje blaškėsi ledė Margerita, viską rikiuodama ir perrikiuodama iš naujo, idant būtų deramai priimtas laukiamas svečias, garsusis pulkininkas Kleiverhausas, vienų šlovinamas ir keliamas į padanges, o kitų keikiamas ir vadinamas kraugeriu ir prispaudėju.

— Argi aš jums nesakiau,— kalbėjo ledė Margerita, kreipdamasi į savo vyriausiąją kambarinę,— argi jums nesakiau, Mise, jog pageidaučiau, kad viskas būtų sutvarkyta lygiai taip kaip aną atmintiną rytmetį, kai jo švenčiausioji didenybė valgė pusryčius Tilitadlemo pilyje?

— Be abejo, jūsų malonybė taip ir liepėte, ir, kiek prisimenu...— buvo bepradedanti Misė, tačiau ledė Margerita ją pertraukė:

— Tai kodėl tada elnienos paštetas atsidūrė iš kairės nuo sosto, o ropinė su klaretu — iš dešinės, nors, jeigu jūs taip jau gerai viską prisimenate, Mise, jo švenčiausioji didenybė savo ranka padėjo paštetą šalia ropinės, taręs, jog juodu geri draugai ir jų skirti nedera?

— Labai gerai pamenu, ponia,— tarė Misė,— kaipgi aš galėčiau pamiršti, tiek kartų girdėjusi jūsų malonybę pasakojant apie tą didį rytmetį; tik aš maniau, jog reikia viską išdėstyti taip, kaip buvo įžengiant į šią menę jo didenybei, telaimina jį viešpats; jei nebūtų buvęs tokio nugairinto veido, būčiau pamaniusi, kad angelas atžengia, o ne žmogus.

— Vadinasi, Mise, jūs sugalvojote nesąmonę; jo švenčiausiosios didenybės karaliaus valia kilnoti ropines kiek tik nori, ir jo valia turi būti įstatymas jo valdiniams, kaip ir visuose

kur kas svarbesniuose reikaluose, ir visada bus tokia visiems, kurie gyvena Tilitadlemo pilyje.

— Gerai, ponia,— tarė Misė, perkeldama indus, kaip šeimininkė nurodė,— klaidą nesunku ištaisyti; bet jei viskas turi būti taip, kaip buvo palikta karaliaus, paštetas turėtų būti su skyle.

Tuo metu atsivėrė durys.

— Kas atsitiko, Džonai Gudjilai? — sušuko senoji ledė.— Aš užsiėmusi ir negaliu su niekuo kalbėti. Ak, tai jūs, mielasis broli? — toliau kalbėjo ji, su tam tikra nuostaba žiūrėdama į pasirodžiusį majorą.— Labai jau anksti teikėtės mus aplankyti.

— Nors ir ankstyvas svečias, bet, tikiuosi, laukiamas,— atsakė majoras, sveikindamasis su savo velionio brolio našle.— Iš Editos laiškučio, atsiųsto į Čarnvūdą dėl kai kurių jos drabužių bei knygų, sužinojau, jog šįryt laukiate į svečius Kleiverso, ir pamaniau, kad tokiam senam dagtinio šautuvo titnagui kaip aš būtų malonu paplepėti su kariu, drąsiai kopiančiu karjeros laiptais. Įsakiau Paikui balnoti Kilsaitą, ir štai mudu jau čia.

— Ir labai gerai, kad atvykote,— tarė senoji ledė.— Aš pati norėjau jus pakviesti, bet pamaniau, kad nespėsite. Kaip matote, rengiuosi sutikti svečią. Viskas turi būti taip pat, kaip buvo tada...

— Kai karalius pusryčiavo Tilitadleme,— tarė majoras, kaip ir visi ledės Margeritos draugai bijojęs pasakojimo apie tą įvykį ir paskubėjęs užbėgti jai už akių.— Puikiai prisimenu, juk aš, kaip žinote, patarnavau karaliui prie stalo.

— Jūsų teisybė, brolau,— tarė ledė Margerita,— ir jūs veikiausiai galite man šį bei tą priminti.

— Ne, sese,— atsakė majoras.— Prakeikti pietūs, kuriais Nolis pavaišino mus prie Vusterio[5] po kelių dienų, išmušė man iš galvos visus jūsų gardžiausius patiekalus. O kas čia? Aš matau netgi tą didįjį turkišką krėslą, o jame tas pačias pagalvėles.

— Tai sostas jums leidus, brolau,— rimtai paaiškino ledė Margerita.

— Ką gi, jeigu sostas, vadinasi, sostas,— toliau kalbėjo majoras.— Ir iš šio išeities taško Kleiversas pradės puolimą prieš paštetą, ar ne?

— Ne, brolau,— atsakė ledė,— šias pagalvėles savo dėmesiu pagerbė mūsų švenčiausioji didenybė valdovas, teikdamasis ant jų atsisėsti, ir, kol aš gyva, neduok dieve, kad jas paliestų ne toks prakilnus asmuo.

— Vadinasi,— tarė senas karys,— jums nederėjo statyti jo šičia, kad jį matytų šaunus senas raitininkas, prieš pusryčius nušuoliavęs dešimtį mylių; prisipažįstu, sunku atsispirti pagundai ir neatsisėsti ant tų pagalvių. O kur Edita?

— Stebėjimo bokštelyje prie dantytos sienos,— atsakė senoji dama.— Laukia pasirodant mūsų svečių.

— Ką gi, aš irgi užkopsiu į viršų, lede Margerita, o kadangi menė jau visiškoj karinėj parengty, siūlau ir jums eiti drauge. Žinote, gražu pasižiūrėti į raitininkų pulką žygyje.

Taip taręs, majoras senovine maniera galantiškai pasiūlė ledei Margeritai ranką, ir toji atsirėmė į ją su tokiu dėkingumu, kaip buvo damų įprasta Holirūdo rūmuose iki 1642 metų[6]; vėliau gana ilgam laikui išėjo iš mados ir rūmų ceremonijos, ir patys rūmai.

Užlipę siaurais įvijais, nepatogiai sumūrytomis pakopomis laiptais, bokšto aikštelėje juodu pamatė Editą, anaiptol nepanašią į jauną panelę, kuri, degdama smalsumu, laukia pasirodant šaunaus dragūnų pulko, priešingai, blyškus, sopulingas veidas sakyte sakė, jog praeitą naktį jos toli gražu nelepino miegas. Doras senasis karys didžiai susigraudino ją išvydęs, tačiau Editos senelė per skubą nieko nepastebėjo.

— Kas tau, kvailiuke? — paklausė majoras.— Kodėl atrodai it karininko žmona, kuri po kautynių ima į rankas „Paskutines žinias"[7], būgštaudama, jog žuvusiųjų ir sužeistųjų sąraše bus ir jos vyras? Beje, man viskas aišku: dieną naktį ryji tuos paikus romanus ir lieji ašaras dėl kančių, kurių niekas niekada nepatyrė. Po šimts velnių, kaipgi tu gali patikėti, jog Artamenas, ar kuo jis ten vardu, vienui vienas grūmėsi su visu batalionu? Stoti vienam prieš tris ir nugalėti — tai didis žygdarbis, ir iš mano pažįstamų turbūt tik senasis kapralas Redlbeinzas būtų ryžęsis kautis tokiomis nelygiomis sąlygomis. O tose prakeiktose knygose aprašomi negirdėti žygiai, ir, man regis, Redlbeinzas, palyginti su tavuoju Artamenu, tau pasirodytų visiškas menkystė. Visus tuos šaunuolius, kurie kurpia tokias nesąmones, mielai užtupdyčiau ant mieto, kad šiukštu nebeskleistų šmeižtų[8].

Ledė Margerita, be galo mėgusi skaityti romanus, šokosi jų ginti.

— *Monsieur* Skiuderi,— tarė ji,— pats karys, brolau, ir, kaip girdėjau, labai šaunus; tą patį galima pasakyti ir apie poną d'Jurfė[9].

— Juo didesnė gėda ir vienam, ir kitam; kam jau kam, o jiems derėtų žinoti, ką jie rašo. Aš per paskutiniuosius dvide-

šimt metų esu skaitęs nebent bibliją, „Žmogaus priedermę", o visai neseniai — Ternerio *„Pallas Armata,* arba Ietininkų išdėstymo vadovą", nors ir nelabai pritariu jo pramanytai taktikai. Jisai siūlo išdėstyti raitininkus priešais ietininkus, užuot sustačius juos sparnuose. Esu tikras, jog jeigu taip būtume padarę prie Kilsaito ir saujelės mūsų raitininkų neišdėstę sparnuose, priešas pirmuoju smūgiu būtų juos sutriuškinęs ir nustūmęs ant mūsų kalnėnų... Bet aš jau girdžiu gaudžiant litaurus.

Visi vėl priėjo prie dantytos bokštelio sienos, iš kur vėrėsi reginys į toliuos plytintį upės slėnį. Tilitadlemo pilis stovėjo[10], o gal ir tebestovi ant labai skardaus Klaido kranto, ten, kur į jį įteka gana platus upokšnis. Prie pat santakos per tą upokšnį buvo permestas siauras išriestas vienskliautis tiltas, o palei aukštą uolėtą krantą raitėsi vieškelis; tvirtovė, kyšanti viršum tilto ir kelio, karo metais turėjo nepaprastai didelę svarbą, nes buvo žūtbūtinai reikalinga tiems, kurie norėjo kontroliuoti kelius tarp gūdžių negyvenamų kalnuotų vietovių ir žemumų, žemdirbystei tinkamų slėnių. Apačioje, kiek matė akys, driekėsi miškai, nors lygumėlėse ir nuolaidžiuose paupio šlaituose šen bei ten plytėjo netaisyklingos formos dirbami laukai, atskirti vienas nuo kito gyvatvorėmis ir giraitėmis; numanu, jog tie sklypai žmogaus atkariauti iš miško, kuris supo juos iš visų pusių ir ištisai dengė skardžius bei tolimus upės krantus. Vaiskus rusvas it Kerngorno krištolas srautas staigiais vingiais raitosi per tą romantišką kraštą, čia slėpdamasis už pakrantės medžių, čia vėl sutviksdamas prieš akis. Su atžvalga, nežinoma kituose Škotijos kampeliuose, savo sodybas valstiečiai apsisodino sodais, ir žiedais aptekusios obelynės tuo pavasario metu atrodė nelyginant dideliausias gėlynas.

Aukštupio link kraštovaizdis pastebimai keitėsi ir ėjo atšiauryn. Kalnuoti nedirbami tyrai iš abiejų pusių rėmė upę; medžių čia buvo mažiau, ir tie patys daugiausia augo pačioje pakrantėje; tolėliau nykios dykynės kilo į slogias kuprotas kalvas, kurios savo ruožtu virto grandine didingų kalnų, dūluojančių horizonte. Tad nuo bokšto vėrėsi dvi panoramos: iš vienos pusės — puikiai įdirbtas žydintis kraštas, iš kitos — vienodi ir niūrūs viržiais apaugę tyrai.

Prie dantytos sienos stovinčios trijulės akys nejučia krypo į žemumą, ir ne vien dėl toje pusėje buvusio gražesnio vaizdo, bet ir todėl, kad iš ten, kur slėniu vingiavo įkalnėn kelias, pasigirdo tolimi karo muzikos garsai, skelbiantys, jog artėja laukiamas raitininkų pulkas. Netrukus tolumoje sumirguliavo dragūnų gretos, čia pasirodydamos vieškelio vingyje, čia vėl pra-

dingdamos už medžių guotų, nors, tiesą pasakius, juos galėjai įžiūrėti nebent iš saulėje blyksinčių ginklų. Vora buvo ilga ir įspūdinga — mažų mažiausia du šimtai penkiasdešimt raitelių; kalavijų atšvaitai ir plevėsuojančios vėliavos drauge su trimitų skardenimu ir litaurų dundesiu žadino didingus ir ryškius vaizdus. Pulkui artėjant, vis aiškiau buvo matyti gretos rinktinių karių, apsiginklavusių iki dantų ir jojančių ant eiklių žirgų ilga vora vienas paskui kitą.

— Žiūrėdamas į juos, jaučiuosi atjaunėjęs trisdešimčia metų,— tarė senasis raitininkas,— ir vis dėlto man ne prie širdies toji tarnyba, primesta vargšams vaikinams. Kas be ko, ir man teko atlikti šią pareigą pilietiniame kare, bet, garbės žodis, didžiausias malonumas tarnauti kontinente, kai kapojamasi su vyrais, kurių ir veidai neregėti, ir kalba svetima. Negera, kai girdi ką nors gimtąja škotų šnekta meldžiant malonės, o tu privalai jį kirsti nelyginant kokį prancūzą, šaukiantį: „Miséricorde!"* Taigi jie jau žygiuoja per Neservūdo lankas. Dievaži šaunūs vaikinai, o ir žirgai atsakantys! Anas, kuris lekia šuoliais nuo voros galo, matyt, bus patsai Kleiversas; antai jis jau priešaky pulko ir joja per tiltą; dar penkios minutės, ir jie bus čia.

Prie tilto, bokšto papėdėje, pulkas persiskyrė, ir didumą, pajojėjusi kairiuoju krantu, brasta perkirto upokšnį ir pasuko Sodybos link — taip buvo vadinamas didokas ūkis su trobesiais ir priestatais; ten ledės Margeritos įsakymu viskas buvo gatava dragūnams priimti ir deramai pavaišinti. Vien karininkai su vėliava ir apsauga skriaudžiu taku nujojo didžiųjų pilies vartų link, protarpiais dingdami už skardžio iškyšulių ir šimtamečių medžių, plačiai išsišakojusių atšlaitėje. Pagaliau jie išnėrė iš siauro tako priešais senąją pilį, kurios vartai buvo svetingai atidaryti. Ledė Margerita drauge su Edita ir svainiu paskubomis nusileido nuo savo sekyklos ir žengė pasitikti ir pasveikinti svečių, lydima darnaus būrio tarnų, jau atsigavusių po vakarykštės orgijos. Gaudžiant fanfaroms, galantiškas jaunas kornetas (Kleiverhauso giminaitis ir bendrapavardis, jau pažįstamas mūsų skaitytojams) palenkė pulko vėliavą, pagerbdamas ledės Margeritos kilnų vardą ir jos vaikaitės žavesį, ir seni mūrai aidu atsiliepė į trimitų treles ir žirgų tapsėjimą bei žvengimą.

Kleiverhausas[11], niekieno nepadedamas, nušoko nuo juodbėrio, ko gero, paties gražiausio ristūno visoje Škotijoje. Jis neturėjo nė vieno balto plauko, todėl, taipjau dėl ūmumo, eik-

* Pasigailėjimo! *(pranc.)*

lumo ir dėl to, jog dažniausiai nešiodavo šeimininką, persekiojantį maištinguosius presbiterionus, tarp puritonų sklido gandas, kad žirgą pulkininkui dovanojęs pats šėtonas benamiams klajūnams medžioti. Kai Kleiverhausas mandagiai, kaip dera karininkui, pareiškė damoms pagarbą ir atsiprašė už rūpesčius, suteiktus ledei Margeritai ir jos artimiesiems, ir išklausė atitinkamus patikinimus, jog jokių rūpesčių nebuvę ir negalėję būti, kai toks šlovingas karys ir ištikimas jo švenčiausios didenybės tarnas savo apsilankymu pagerbęs Tilitadlemo sienas, žodžiu, atlikus visas svetingumo bei mandagumo ceremonijas, pulkininkas atsiklausė ledės Margeritos leidimo priimti raportą iš čia pat stovinčio seržanto Bosvelo ir, paėjėjęs su juo į šalį, trumpai pasišnekėjo. Majoras Belendenas pasinaudojo proga ir, kreipdamasis pusbalsiu į dukterėčią, kad nenugirstų ledė Margerita, tarė:

— Kokia tu kvaiša ir lengvabūdė, Edita! Per žygūną atsiuntei man laišką, kimšte prikimštą visokių niekų apie knygas bei pašvitus, o tai, kas svarbiausia, nukišai kažin kur į pabaigą, į postskriptumą!

— Aš nežinojau,— didžiai sutrikusi, tarė Edita,— ar dera... ar man dera...

— Aišku, ką nori pasakyti: tu nežinojai, ar turi teisę užtarti presbiterioną. Betgi aš puikiai pažinojau jo tėvą. Jis buvo narsus karys, ir jei vienu tarpu buvo išklydęs iš kelio, vis dėlto ėjo ir teisingu keliu. Turiu pagirti tavo apdairumą, Edita: senelei iš tikrųjų neverta kalbėti apie to jaunuolio bylą. Gali pasikliauti manimi, aš irgi nieko jai nesakysiu, o ištaikęs progą, pasikalbėsiu su Kleiversu. Traukiam, vaikeli, jie jau nuėjo pusryčiauti. Mums irgi metas.

DVYLIKTAS SKYRIUS

PUSRYČIAI

Pavalgyti sočiai ir skalsiai kasryt —
Taip jau keliauninkai papratę daryt[1].

Prajeris

Ledės Margeritos Belenden pusryčiai tiek pat priminė šių dienų *déjeuner**, kiek erdvi, akmeninėmis plokštėmis išklota Tilitadlemo menė — mūsiškį valgomąjį. Jokios arbatos, jokios kavos,

* Pusryčiai *(pranc.)*.

jokių bandelių nei pyragaičių, bet užtat kiek gana sočių ir maistingų valgių: ganytojiško kumpio, riteriškos nugarinės, prakilnaus filė, karališkojo elnienos pašteto; stalai nustatyti sidabriniais ąsočiais, vargais negalais išgelbėtais iš Sandoros šalininkų nagų ir vėl sklidinais alaus, midaus, įvairiausių rūšių rinktinių vynų. Svečių apetitas atitiko patiekalų prašmatnumą ir gausą — tai buvo ne vangus lasiojimas, ne vaikų žaidimas, o rimtos ir atkaklios žandikaulių pratybos, kurių išmokstama anksti keliant ir tik retkarčiais nugriebiant vieną kitą kąsnį.

Ledė Margerita džiaugėsi, kaip sparčiai keliauja jos patiektas maistas į garbiųjų svečių pilvus, ir veik neturėjo progos ką nors paraginti, nebent tiktai Kleiverhausą, nors to meto damoms buvo įprasta griebtis tokios prievartos, nes šeimininkės vaišingumas virstavo *peine forte et dure*[2].

Beje, garbiausias svečias, labiau rūpindamasis berti komplimentus panelei Belenden, šalia kurios buvo pasodintas, nei tenkinti savo apetitą, rodos, nė nematė priešais išdėstytų puikių vaišių. Edita tylėdama klausėsi galantiškų žodelių, kuriuos jisai kalbėjo laimingu balsu, įdomiame pašnekesyje moduliuojančiu švelniomis gaidomis, bet užtat kautynių gaudesyje skambančiu „sidabriniu trimito aidu". Jausmas, jog šalia sėdi nuožmus vadas, nuo kurio valios priklauso Henrio Mortono likimas, siaubą bei virpulį keliantis vien to karvedžio vardas iš pradžių neleido jai ne tik atsiliepti į jo žodžius, bet ir pažvelgti jo pusėn. Tačiau, kai ji galų gale, padrąsinta jo tono, kilstelėjo akis ir kažką jam suvapėjo, pasirodė, kad greta sėdintis žmogus nėmaž neturi tų kraupių bruožų, kuriuos iš baimės įsivaizdavo.

Grejemas Kleiverhausas buvo vyras pačiame smagume, neaukšto ūgio, prakaulus, dailaus stoto; laikysena, kalba ir manieromis jis niekuo nesiskyrė nuo žmonių, įpratusių lankytis aukštuomenėje. Veido bruožai buvo taisyklingi nelyginant moters. Pailgas veidas, graži tiesutėlė nosis, tamsiai rudos akys, rusva oda, pakankamai tamsi, kad neatrodytų itin moteriška, siaurutė viršutinė lūpa su kiek pakeltais it graikų statulų kampučiais ir nedideliais šviesiai kaštoniniais ūsiukais, vešlūs tos pat spalvos plaukai, sruogomis nudribę abipus veido — tokios išvaizdos vyrus labai mėgsta piešti dailininkai ir akimis ryti moterys.

Būdo griežtumas, kaip ir tauriausioji dorybė — drąsa ir sumanumas, ką buvo priversti pripažinti net priešai, slypėjo po ta išore, labiau tinkama, rodos, karaliaus dvare ir salone nekaip mūšio lauke. Geraširdiškumas ir linksmumas, kuriuo dvelkė jo veidas, taipjau lydėjo kiekvieną jo poelgį bei mostą; ir

apskritai iš pirmo žvilgsnio Kleiverhausas atrodė veikiau linkęs į malonumus negu į garbėtrošką. Tačiau po šia malonia išore slypėjo dvasia, sklidina nežabotų siekių bei užmojų ir podraug apdairi ir nuovoki kaip paties Makiavelio. Didis politikas, kupinas, savaime suprantama, intrigantams įgimtos paniekos asmenybės teisėms, šis karvedys buvo šaltas ir abejingas pavojaus akivaizdoje, žūt būt stengėsi laimėti, drąsiai žvelgė į akis mirčiai ir negailestingai reikalavo to paties iš kitų. Tokio būdo žmonės gimsta pilietinių neramumų laikais, kai tauriausios savybės, pagadintos politinių nesutarimų ir siekimo užgniaužti tokiais atvejais įprastą priešinimąsi, susimaišo su ydomis bei aistromis ir perniek verčia jų dorybes ir talentą.

Stengdamasi atsakyti į Kleiverhauso galantiškas kalbas, Edita taip triko ir varžėsi, jog jos senelė susiprato kuo greičiau ateiti vaikaitei į pagalbą.

— Edita Belenden,— tarė senoji dama,— gyvendama su manimi vieniša, atsiskyrusi nuo visų, taip retai bendrauja su savo rato žmonėmis, kad jai iš tikrųjų labai sunku palaikyti pokalbį ir deramai atsakinėti į klausimus. Kariai — tokie nedažni svečiai mūsų padangėje, pulkininke Grejemai, jog, be jaunojo lordo Evendeilo, tik kartkartėmis mums tenka priimti kokį džentelmeną su kariška apranga. Beje, jeigu jau išėjo kalba apie šį nuostabų jauną bajorą, gal aš galėčiau jūsų paklausti, ar turėsime garbę matyti jį šiandien tarp gvardiečių?

— Lordas Evendeilas, ponia, išvyko į žygį drauge su mumis,— atsakė pulkininkas,— bet aš laikiau reikalinga nusiųsti jį su nedideliu būriu išsklaidyti tų bjaurių niekšų, kurie taip sujžūlėjo, kad susirinko krūvon per kokias penkias mylias nuo mano pulko būstinės.

— Nejaugi? — sušuko senoji dama.— Nemaniau, jog tie maištingi fanatikai visai pametė protą ir taip užrietė nosį. Keisti laikai atėjo! Pikto sėkla dygsta mūsų krašte, pulkininke Grejemai, tai ji kursto kilmingųjų vasalus kelti galvą prieš tuos, kurie juos išlaiko ir maitina. Vienas mano šeimynykštis, stiprus ir tvirtas bernas, šiomis dienomis griežtai atsisakė mano potvarkiu vykti į kariuomenės apžiūrą. Ar nėra įstatymo, pulkininke Grejemai, tokiam neklaužadai prigriebti?

— Man regis, ilgai ieškoti nereikės,— nepaprastai ramiai atsiliepė Kleiverhausas,— tik tegu jūsų malonybė pasako man kaltininko vardą ir gyvenamąją vietą.

— Vardu jis,— atsakė ledė Margerita,— Kasbertas Hedrikas. Aš nežinau, kur šiuo metu jis gyvena, nes, galite manimi patikėti, pulkininke Grejemai, Tilitadleme ilgai neužsilaikė ir

buvo nedelsiant išvytas už nepaklusnumą. Aš nenoriu, kad tas vaikinas būtų žiauriai nubaustas, bet kalėjimas ar netgi keletas rykščių būtų gera pamoka visai mūsų apylinkei. Jo motina, veikiausiai įkalbėjusi jį taip pasielgti, sena mūsų tarnaitė, todėl aš linkusi jiems atleisti, nors, pulkininke Grejemai,— toliau kalbėjo senoji dama, žiūrėdama į vyro ir sūnų portretus ant sienos ir sunkiai dūsaudama,— aš neturiu nė mažiausios teisės reikšti užuojautą tai užsispyrėlių ir maištininkų kartai. Jie padarė mane bevaike našle, ir, jei manęs nesaugotų jo švenčiausioji didenybė ir jo šaunieji kariai, jie beregint atimtų iš manęs ir žemes, ir turtus, ir pastogę, ir altorių. Mano septyni fermeriai, kurių bendra nuoma siekia šimtą merkų per metus, griežtai atsisakė mokėti tiek ją, tiek kitus mokesčius ir netgi išdrįso pareikšti mano ūkvedžiui, jog nepripažįsta nei karaliaus, nei ponų, o tik tuos, kas prisiekė jų Sandorai.

— Aš su jais pasikalbėsiu, jūsų malonybei leidus,— atsakė Kleiverhausas,— nusižengčiau teisybei, jei neparemčiau teisėtos valdžios, patikėtos tokioms didžiai gerbiamoms rankoms, kaip ledės Margeritos Belenden rankos. Vis dėlto turiu pasakyti, jog šiame krašte kasdien kyla vis didesni neramumai, ir ši aplinkybė verčia mane imtis prieš maištininkus priemonių, atliepiančių veikiau mano pareigas nekaip polinkius. Ir jeigu jau išėjo apie tai kalba, laikau savo priederme padėkoti jūsų malonybei už svetingumą, kurį teikėtės parodyti mano dragūnų būriui, pristačiusiam suimtąjį, kaltinamą tuo, kad jis priglobė kraugerį žudiką Balfurą Berlį.

— Tilitadlemo pilies durys,— atsakė ledė Margerita,— visados atviros jo didenybės tarnams, ir tikiuosi, kad jos sienos stovės tol, kol ji priklausys tiek karaliui ir jo tarnams, tiek mums, priešingu atveju iš jos nebeliks akmens ant akmens. Beje, šia proga, pulkininke Grejemai, prisiminiau, jog džentelmenas, vadovaująs būriui, mūsų kariuomenėje užima anaiptol ne tą vietą, kurią jam derėtų užimti pagal kilmę, turint omeny jo gyslomis tekantį kraują, ir jeigu galėčiau puoselėti viltį, kad į mano prašymą bus atsižvelgta, drįsčiau kreiptis į jus, melsdama pirma patogia proga pakelti jį į karininkus.

— Jūsų malonybė turite galvoje seržantą Frensį Stiuartą, mūsų vadinamą Bosvelu? — šypsodamas tarė Kleiverhausas.— Tiesą pasakius, kaime jis būna gana šiurkštus ir nelabai paiso drausmės, kurios reikalauja mūsų tarnybos statutas. Tačiau ledės Margeritos prašymas man tolygus įsakymui. Bosvelai,— toliau kalbėjo jis, kreipdamasis į seržantą, kaip tyčia pasirodžiusį tarpduryje,— bučiuokite ranką ledei Margeritai Belenden: ji

jums tarpininkauja, ir, atsiradus pirmai vakansijai, jūs būsite pakeltas į karininkus.

Bosvelas žengė vykdyti įsakymo, nutaisęs tokią miną, kuri sakyte sakė, jog tai jam visai ne prie širdies, o atlikęs kas pridera, visu balsu pareiškė:

— Bučiuoti ranką damai — džentelmenui ne pažeminimas, tačiau aš niekados nebučiuočiau rankos vyrui, nebent tik karaliui, nors man būtų žadamas ir generolo laipsnis.

— Jūs girdite? — šypsodamas tarė Kleiverhausas.— Tai jo skaudžiausia vieta — jis niekaip negali užmiršti savo kilmės.

— Manau, prakilnusis pulkininke,— tuo pačiu tonu toliau kalbėjo Bosvelas,— kad jūs neužmiršite savo pažado ir galbūt tada leisite kornetui Stiuartui minėti savo protėvius, nors seržantui privalu juos užmiršti.

— Gana, pone,— tarė Kleiverhausas įprastu jam valdingu tonu,— sakykite, ko čionai atėjote ir ką turite man pranešti.

— Lordas Evendeilas su savo būriu ir keliais suimtaisiais vieškelyje laukia jūsų įsakymų,— atsakė Bosvelas.

— Lordas Evendeilas? — didžiai nustebo ledė Margerita.— Jūs, žinoma, leisite jam, pulkininke Grejemai, pagerbti mane savo atsilankymu ir kukliai papusryčiauti drauge su mumis, juo labiau jums nevalia pamiršti, kad ir jo švenčiausioji didenybė karalius, žygiuodamas pro šalį, teikėsi apsistoti Tilitadlemo pilyje ir truputį pasistiprinti.

Kadangi ledė Margerita jau trečią kartą prisiminė tą įsidėmėtiną įvykį, pulkininkas Grejemas paskubomis, bet labai mandagiai pasinaudojo pirmąja pauze ir pertraukė pradėtą pasakojimą tardamas:

— Mūsų ir šiaipjau nemaža prie stalo, bet aš žinau, kokia kančia būtų lordui Evendeilui (ir jis metė žvilgsnį į Editą) atsisakyti to malonumo, kuris teko mano ir štai šių džentelmenų daliai, todėl surizikuosiu apsunkinti jūsų malonybę ir jo vardu priimti jūsų svetingą kvietimą. Bosvelai, pasakykite lordui Evendeilui, kad ledė Margerita Belenden prašo pagerbti ją savo atsilankymu.

— Ir tegu Harisonas,— pridūrė ledė Margerita,— pasirūpina vyrais ir žirgais.

Šio pokalbio metu Editos širdis suspurdėjo iš džiaugsmo: jai dingtelėjo mintis, kad, pasinaudodama lordo Evendeilo simpatija, galbūt išgelbės Mortoną iš gresiančios bėdos tuo atveju, jeigu kartais dėdei nepavyktų susitarti su Kleiverhausu. Kitomis aplinkybėmis nė už ką ji nebūtų leidusi sau taip elgtis: iš įgimto jautrumo ji puikiai suprato, jog graži mergina, prašyda-

ma jaunuolio paslaugos, prisiima tam tikrus įsipareigojimus. Ir juo labiau ji nebūtų kreipusis į lordą Evendeilą su kokiu nors prašymu, nes plepios Klaisdeilo kūmutės — dėl tam tikrų priežasčių apie jas bus kalbama toliau — jau seniai laikė lordą jos gerbėju, be to, jai buvo aišku, jog bereikia tik menkos dingsties, kad pasitvirtintų visi tie gandai, iki šiol neturėję jokio pagrindo. To kaip tik ir reikėjo labiausiai bijoti: juk jei lordas Evendeilas būtų jai pasipiršęs pagal visas taisykles, jis būtų turėjęs visus šansus tikėtis ledės Margeritos ir jos artimųjų paramos, o giminės galiai bei spaudimui Edita būtų galėjusi priešintis nebent savo meile Mortonui, nors tai buvo ir pavojinga, ir beprasmiška. Todėl ji nusprendė palaukti, kuo baigsis dėdės žygis, ir jeigu jis nepasiseks, o tai ji suprasianti iš senojo kario žvilgsnių arba replikų, griebtis paskutinės priemonės — pasinaudoti lordu Evendeilu. Beje, jos širdį neilgai draskė nežinia.

Majoras Belendenas, drauge su karininkais juokavęs ir gyvai šnekučiavęs gale stalo, deramai pagerbė dėmesiu ledės Margeritos vaišes ir dabar, kai pusryčiai pasibaigė ir buvo galima kilti iš vietos, ištaikęs progą prieiti prie Kleiverhauso, paprašė dukterėčios pristatyti jį pulkininkui. Majoro vardas nuo seno buvo garsus kariuomenėje, tad abu vyrai susipažino reikšdami vienas kitam gilią pagarbą. Edita apmirusi matė, kaip jos įmetėjęs dėdė kartu su nauju pažįstamu, palikę draugiją, sustojo vieni du menės skliautinio lango nišoje. Veik neveizdžiomis, iš įtampos aptemusiomis akimis ji stebėjo įtvierių pokalbį, vidinio nerimo draskoma širdimi iš pašnekovų nebylių mostų bei mimikų spėdama, kaip dėdei sekasi gelbėti Henrį Mortoną.

Iš pradžių Kleiverhauso veidas švietė tuo atviru ir mandagiu paslaugumu, kuris, prašytojui dar nepareiškus savo noro, rodos, sakyte sako, koks malonumas būtų pasitarnauti pašnekovui. Tačiau tolydžio vis labiau niaukėsi ir griežtėjo pulkininko veidas. Nors iš pažiūros jis buvo toks pat malonus, vis dėlto įbaugintai Editos vaizduotei galų gale pasirodė rūstus ir nepermaldaujamas. Lūpos kietai susičiaupė, lyg pulkininkas būtų ėjęs iš kantrybės, tolydžio išsikreipdamos, tarsi mandagia šypsena atsakydamos į dėmesio nevertus majoro Belendeno įrodinėjimus. Dėdė, kiek ji galėjo spręsti iš mostų, su jam būdingu nuoširdumu ir drauge su tam tikru orumu, atitinkančiu amžių ir vardą, karštai stengėsi įtikinti Kleiverhausą. Tačiau jo žodžiai, matyt, nėmaž neveikė pulkininko Grejemo, kuris netrukus pasitraukė nuo lango, aiškiai apsisprendęs nusikratyti įkyrėjusio majoro ir užbaigti pokalbį kokia mandagia fraze, apgailestaudamas, kad niekaip negali patenkinti prašymo. Juodu pri-

ėjo taip arti prie Editos, jog jinai puikiai išgirdo Kleiverhausą tariant:

— Tai neįmanoma, majore Belendenai, šiuo atveju atlaidumas nesuderinamas su man pavestu uždaviniu, nors apskritai aš mielu noru padaryčiau jums bet kokią paslaugą. O štai ir Evendeilas, ir, man regis, ne tuščiomis. Kas gero, Evendeilai? — kreipėsi jis į jaunąjį lordą, pasirodžiusį su visa apranga, tik netvarkinga, purvu apdrabstytais batais — aiškus ženklas, kad jam teko įveikti nelengvą kelią.

— Nieko gero, sere,— atsakė lordas Evendeilas.— Kalvose susitelkęs didelis būrys ginkluotų vigų, ir mums teks veltis į tikrą sukilimą. Jie viešai sudegino Aukščiausiosios valdžios aktą, kuriuo įsteigta vyskupystė, taip pat Karolio I kankinio vainiko aktą ir daugelį kitų dokumentų ir pareiškė pasiryžę nesiskirstyti ir nesudėti ginklų, o tęsti toliau reformacijos pradėtą darbą.

Ši netikėta žinia sukrėtė visus, tik ne Kleiverhausą.

— Ir jūs sakote, jog nieko gero neatsitiko? — atsiliepė pulkininkas Grejemas, ir jo tamsios akys sužaibavo.— O aš jau pusė metų nesu girdėjęs nieko geresnio. Dabar, kai tie nevidonai susirinko į krūvą, mes vienu matu susidorosime su visais. Kai angis iššliaužia į šviesą,— pridūrė jis, kulnu trenkdamas į aslą, tarsi iš tiesų būtų traiškęs nuodingą gyvatę,— aš galiu ją mirtinai sutrypti; ji saugi tik tada, kai slapstosi savo urve arba pelkėse. Kur tie niekšai? — toliau kalbėjo jis, kreipdamasis į lordą Evendeilą.

— Kalnuose, maždaug per dešimtį mylių nuo čia, vietovėje, vadinamoje Laudno aukštuma,— atsakė jaunasis lordas.— Aš išvaikiau tą sambūrį, kurio išgainioti mane siuntėte, ir sučiupau vieną iš užkietėjusių maišto šauklių, kitaip sakant, puritonų pastorių, kurį užklupome bekurstantį savo bendruomenę sukilti, kovoti už teisybę, jo žodžiais tariant, ir dar du jo klausytojus, itin įžūlius, kaip mums pasirodė; visa kita sužinojau iš vietinių žmonių ir žvalgų.

— Kokios gali būti maištininkų pajėgos? — paklausė Kleiverhausas.

— Daugių daugiausia tūkstantis vyrų, bet žinios apie tai labai prieštaringos.

— Vadinasi,— tarė Kleiverhausas,— mums irgi metas kilti. Bosvelai, įsakykite trimituoti „balnok!".

Bosve'as, panašiai kaip šventojo rašto kovos žirgas[3], iš tolo jautęs mūšio kvapą, nuskubėjo duoti įsakymo šešiems negrams, kurie dėvėjo baltus, galionais papuoštus mundurus, masyvius

sidabro antkaklius ir to paties metalo antrankius. Tie juodaodžiai tarnavo pulke trimitininkais, ir netrukus pilies mūrai ir aplinkiniai miškai atsiliepė aidu į jų trimitų garsus.

— Tai paliekate mus? — paklausė ledė Margerita, ir širdį jau suspaudė seni negandos metų prisiminimai.— Ar nebūtų geriau iš pradžių nusiųsti žvalgus ir sužinoti, kiek tų maištininkų esama iš tikrųjų? Ak, kiek kartų girdėjau aš tuos kraupius garsus šaukiant jaunus, žydinčius vyrus žygiuoti iš Tilitadlemo pilies, bet mano senos akys niekados nebematė jų grįžtant!

— Man nevalia ilgiau čia būti,— tarė Kleiverhausas,— šiame krašte šitiek priviso tų niekšų, jog maištininkų gretos išaugs penkeriopai, jei beregint jų nesutriuškinsime.

— Ir šiaipjau nemaža būriais bėga pas juos,— įsiterpė Evendeilas,— ir jie skleidžia gandus, jog laukiama ištiso pulko indulgenciją priėmusių presbiterionų, kuriuos vedąs jaunasis Milnvūdas, kaip jie vadina kadaise pagarsėjusio apskritagalvio, pulkininko Sailo Mortono sūnų.

Ši žinia skirtingai paveikė susirinkusiuosius. Siaubo sukrėsta Edita kone nualpo krėsle, bet užtat Kleiverhausas pervėrė majorą Belendeną pergalingu, sarkazmo sklidinu žvilgsniu, tarsi sakydamas: „Na, matote, kaip nusiteikęs tasai jūsų užtariamas jaunikaitis!"

— Tai melas, šlykštus niekšingų fanatikų melas! — ūmai sušuko majoras.— Aš atsakau už Henrį Mortoną kaip už savo sūnų. Jo religiniai įsitikinimai tokie pat nepriekaištingi kaip ir bet kurio leibgvardijos karininko. Ir aš neketinu nieko įžeisti. Mažų mažiausiai penkiasdešimt kartų buvau su juo bažnyčioje ir niekad negirdėjau, kad jis nebūtų atsiliepęs drauge su visais, kaip ir dera per pamaldas. Mano žodžius gali patvirtinti Edita Belenden — juodu skaito iš vienos maldaknygės, ir jis išmano šventąjį raštą ne ką blogiau už bet kurį pastorių. Pašaukite jį, tegu jis pats pasako.

— Tiek tos bėdos, galima ir paklausinėti,— tarė Kleiverhausas,— nesvarbu, kaltas jis ar nekaltas. Majore Alanai,— kreipėsi jis į vyresnįjį karininką,— imkite vedlį ir pačiu patogiausiu ir trumpiausiu keliu žygiuokite su pulku į Laudno aukštumą. Per daug neskubėkite ir žiūrėkite, kad vyrai saugotų arklius. Mudu su lordu Evendeilu pasivysime jus ne vėliau kaip po penkiolikos minučių. Bosvelą su nedideliu būriu palikite šičia — jie eskortuos suimtuosius.

Alenas nusilenkė ir, karininkų lydimas, žengė pro duris. Menėje liko tik Kleiverhausas ir jaunasis lordas. Po kelių mi-

nučių karo muzikos garsai ir kanopų kaukšėjimas paskelbė, jog raitininkai išjoja iš pilies. Paskui muzika pradėjo girdėtis tik tarpais ir galiausiai suvis nuščiuvo tolumoje.

Kol Kleiverhausas stengėsi nuraminti įsibauginusią ledę Margeritą ir įtikinti senąjį karį turint klaidingą nuomonę apie Henrį Mortoną, lordas Evendeilas, įveikęs drovumą, įprastą naiviam jaunuoliui, atsidūrusiam šalia savo meilės objekto, priėjo prie panelės Belenden ir kreipėsi į ją gilios pagarbos ir stipraus jausmo sklidinu balsu:

— Mes turime jus palikti,— tarė jis, imdamas jos ranką ir spausdamas ją didžiai susijaudinęs,— palikti jus ir vykti į žygį, kurį vargu ar galima vadinti nepavojingu. Sudieu, mieloji panele Belenden; leiskite man taip kreiptis į jus pirmą ir galbūt paskutinį kartą — mieloji Edita! Mes išžygiuojame tokiomis neįprastomis aplinkybėmis, kad jos, mano nuomone, pateisina tam tikrą iškilmingumą atsisveikinant su ta, kurią aš taip seniai pažįstu ir taip be galo gerbiu.

Lordo Evendeilo tonas nesiderino su žodžiais ir bylojo apie daug gilesnį ir stipresnį jausmą nei pagarba, kurią jisai stengėsi išreikšti panelei Belenden. Turbūt neatsirastų tokios moters, kuri liktų abejinga tam kukliam švelnumui, einančiam iš širdies gilumos. Ir nors Editai nedavė ramybės sielvartas ir neišvengiamas pavojus, pakibęs virš mylimo žmogaus galvos, vis dėlto ją sujaudino pagarbi ir beviltiška meilė, kurią stengėsi nuslėpti taurus jaunuolis, palikdamas ją nežinomų ir grėsmingų pavojų akivaizdoje.

— Aš tikiuosi... aš nuoširdžiai tikiu,— tarė ji,— jums negresia joks pavojus. Tikiuosi, jog nėra pagrindo taip iškilmingai atsisveikinti, jog tuos bepročius maištininkus išsklaidys veikiau baimė nekaip jėga, ir lordas Evendeilas netrukus grįš čionai ir visados bus mielas ir gerbiamas visų mūsų draugas.

— Visų,— pakartojo Evendeilas, su neslepiamu liūdesiu pabrėždamas tą žodį.— Tebūnie taip: visa, kas miela ir brangu jums, lygiai taip pat artima ir brangu man, todėl aš branginu visų meilę ir dėmesį. O mūsų žygio sėkme aš anaiptol nesu tikras. Mūsų taip mažai, jog aš netgi nedrįstu tikėtis, kad šis nelemtas maištas bus nuslopintas greitai, sėkmingai ir be didelio kraujo praliejimo. Tie žmonės sklidini fanatizmo, ryžtingi ir nebijo mirties, o jų vadai gana gerai išmano karo meną. Negaliu nusikratyti minties, jog mūsų pulkininko ūmus būdas truputį per anksti mus meta prieš juos. Beje, dėl savo gyvybės aš nesuku galvos ir mažiau nei kas kitas turėčiau saugotis pavojų.

Dabar Editai pasitaikė ilgai laukta proga paprašyti jaunojo lordo užtarti ir apginti Henrį Mortoną, jos nuomone, tai buvo vienintelė priemonė išgelbėti jį nuo neišvengiamos mirties. Tačiau kartu ji jautė, jog, kreipdamasi į Evendeilą, piktnaudžiaus įsimylėjusio jaunuolio atsidavimu ir pasitikėjimu, nes puikiai žinojo, kas darosi jo širdyje; jis lyg ir prisipažino ją mylįs. Ar garbinga siūlyti lordui Evendeilui padaryti paslaugą savo varžovui? Ar protinga kreiptis į jį su prašymu ir podraug prisiimti tam tikrą įsipareigojimą suteikiant jam vilčių, kurioms niekados nebus lemta išsipildyti? Tačiau nebuvo laiko ilgai svarstyti ar leistis į aiškinimus, kuriais pateisintų tikrąją prašymo priežastį.

— Štai tik užbaigsiu reikalus su tuo jaunikaičiu,— tarė Kleiverhausas iš kito menės galo,— ir tada jau, lorde Evendeilai, kad ir kaip gaila nutraukti įdviejų pašnekesį, mums vis dėlto teks sėsti ant žirgų. Bosvelai, kodėl nevedate suimtojo? Tegu du kareiviai užsitaiso karabinus.

Šie žodžiai nuskambėjo Editai kaip mirties nuosprendis jos mylimajam. Akimoju ji įveikė drovumą, taip ilgai neleidusį jai ištarti lemiamų žodžių.

— Lorde Evendeilai,— suvapėjo ji,— tasai jaunuolis — artimas mano dėdės draugas... Jūs, matyt, turite didelę įtaką pulkininkui... Meldžiu jus užtarti Mortoną... Dėdė bus jums dėkingas iki grabo lentos.

— Jūs pervertinate mano galią, panele Belenden,— atsakė lordas Evendeilas.— Jau ne kartą, paprasčiausio žmogiškumo skatinamas, kreipiausi į pulkininką su tokiais prašymais, bet, deja, nieko nepešiau.

— Pamėginkite dar kartą dėl mano dėdės.

— O kodėl ne dėl jūsų? — paklausė lordas Evendeilas.— Leiskite manyti, jog šiuo atveju darau paslaugą tiktai jums, ir daugiau niekam. Argi jūs taip nepasikliaujate savo senu draugu, argi nenorite suteikti jam malonumo tartis, kad jis išpildo jūsų norą?

— Žinoma... Žinoma,— atsiliepė Edita.— Būsiu jums be galo dėkinga... Man taip rūpi to jaunojo džentelmeno likimas, nes jisai neina mano dėdei iš galvos... Negaiškite laiko, dėl dievo meilės!

Ji vis drąsiau, vis atkakliau meldė Evendeilą, nes išgirdo koridorium artėjant kareivius, jau žengiančius pro duris drauge su suimtuoju.

— Tuomet prisiekiu dangumi,— tarė Evendeilas,— jis nenumirs, jeigu net man pačiam tektų už jį padėti galvą. Tačiau, atsidėkodama už mano atsidavimą,— toliau kalbėjo jis, vėl imdamas jai už rankos, kurios ji sutrikusi nedrįso atitraukti,— gal ir jūs pažadėsite išpildyti vieną mano prašymą?

— Padarysiu viską, lorde Evendeilai, viską, ką tik gali padaryti sesuo dėl mylimo brolio.

— Tik tiek,— toliau kalbėjo jaunuolis,— tik tiek jūs galite pasiūlyti mano širdžiai, kol aš gyvas, ir mano atminimui, jeigu žūsiu?

— Nevalia taip kalbėti, milorde,— tarė Edita,— jūs man užduodate širdį, o ir savo atžvilgiu esate neteisus. Aš neturiu nė vieno draugo, kurį taip didžiai branginčiau kaip jus ir kuriam galėčiau nedelsdama įrodyti savo pagarbą, jeigu tik... Bet...

Sunkus atodūsis privertė ją staiga atsigręžti neužbaigus sakinio; ir, kol ji sutrikusi ieškojo tinkamų žodžių savo minčiai tiksliau išsakyti, ji suprato, jog Mortonas viską girdėjo — tuo metu jis kaip tik ėjo pro šalį, sukaustytas grandinėmis, sargybos vedamas pas pulkininką Kleiverhausą. Jųdviejų akys susitiko: liūdnas, priekaištingas Mortono žvilgsnis, kaip jai pasirodė, patvirtino, kad jis girdėjo pokalbio pabaigą ir klaidingai ją suprato. To ir tetrūko, kad skausmas ir neviltis galutinai užplūstų Editą. Kraujas, ką tiktai raudoniu užliejęs skruostus, ūmai nuslūgo į širdį, ir ji išblyško kaip mirtis. Šią staigią permainą pastebėjo ir lordas Evendeilas, beregint suvokęs, jog suimtąjį ir jo išrinktąją sieja saviti, neįprasti ryšiai. Jis paleido panelės Belenden ranką, dar sykį įdėmiai nužiūrėjo suimtąjį, vėl pažvelgė į Editą ir aiškiai pastebėjo jos sumišimą, kurio ji nebepajėgė ilgiau slėpti.

— Jei neklystu,— tarė jis po slogios tylos,— tai tas pats jaunasis džentelmenas, kuris šaudymo varžybose laimėjo pirmą vietą.

— Galbūt,— suvapėjo Edita,— ne... manau, jog tai ne jis,— pratarė ji, pati nežinodama, ką sako.

— Ne, tai jis,— ryžtingai pareiškė lordas Evendeilas,— aš jį atpažįstu. Nugalėtojas,— pridūrė jis kiek iš aukšto,— turėtų padaryti gražuolei didesnį įspūdį.

Sulig tais žodžiais jis nusisuko nuo Editos ir, žengęs link stalo, prie kurio vėl sėdėjo Kleiverhausas, sustojo netoliese, pasirėmęs ant kalavijo rankenos, kaip stebėtojas, nebylus, bet anaiptol ne abejingas tam, kas darosi aplinkui.

TRYLIKTAS SKYRIUS

MIRTIES NUOSPRENDIS

Milorde, saugokitės pavydo![1]

„Otelas"

Kad skaitytojas suprastų, kodėl tokį didelį įspūdį padarė nelaimingajam belaisviui netyčia nugirsto pokalbio nuotrupos, pravartu tarti keletą žodžių apie jo dvasios būseną paskutinėmis dienomis ir apie tai, kaip jis susipažino su Edita Belenden.

Henris Mortonas buvo vienas iš tų talentingų žmonių, kurie nė neįtaria turį begalę įvairiausių dorybių. Iš tėvo jis paveldėjo beribę drąsą ir tvirtą, nesutaikomą neapykantą bet kokiai prievartai tiek politikoje, tiek tikėjimo reikaluose. Tačiau jo įsitikinimai, išugdyti toli gražu ne puritonų dvasia, neturėjo nieko bendra su fanatizmu. Jo varžtai negrėsė jaunuoliui, ir už tai jis turėjo būti dėkingas iš dalies savo skvarbiam ir veikliam protui, iš dalies majorui Belendenui, kurio namuose dažnai ir ilgokai viešėdamas ir bendraudamas su gausybe svečių galų gale perprato, jog dorybė ir gera širdis — anaiptol ne kokio nors vieno tikėjimo žmonių privilegija.

Niekingas dėdės šykštumas sudarė nemaža kliūčių jaunuoliui mokytis ir šviestis, bet jis taip puikiai išnaudojo visas savaime pasitaikančias progas, kad ir jo auklėtojai, ir artimieji stebėjosi laimėjimais, kurių jis pasiekė nepaisydamas nepalankių sąlygų. Vis dėlto jo širdį amžinai gniaužė jausmas, kad jis priklausomas, neturtingas ir, be kita ko, menko ir riboto akiračio. Todėl ilgainiui jis pasidarė drovus ir santūrus, niekas, išskyrus artimiausius draugus, nežinojo, koks, kaip jau minėjome, išlavintas jo protas ir tvirtas būdas. To meto sąlygomis šis santūrus jaunuolis atrodė neryžtingas ir viskam abejingas, nes, laikydamasis nuošaly nuo įvairių partijų, suskaidžiusių karalystę į keletą priešiškų stovyklų, panėšėjo į šaltą, bejausmį žmogų, kuriam svetima ir tikėjimo tiesa, ir tėvynės meilė. Vis dėlto tokia išvada būtų buvusi klaidinga, nes neutraliteto jis siekė ir atkakliai jo laikėsi visiškai dėl kitų, veikiau pagirtinų paskatų. Jis artimai susidraugavo su vienu kitu iš tų, kurie buvo persekiojami už savo įsitikinimus, ir pasidygėjo jų nepakantumu bei juos užvaldžiusios sektantiškos dvasios šališkumu, jų atšiauriu fanatizmu, atgrasia neapykanta visoms meno rūšims ir nekaltiems žaidimams bei pramogoms, savitarpio pagie-

ža apnuodyta politine nesantaika. Tačiau visų labiausiai jo dvasia maištavo prieš valdžios tironiją ir priespaudą, kareivių savivalę, palaidumą ir žiaurumą, mirties bausmes ant ešafoto, susidorojimą atvirame lauke, kariuomenės apgyvendinimą kaimuose ir mokesčius, išveržiamus dangstantis karo meto įstatymais, pagal kuriuos niekas nepaisė nei laisvų žmonių gyvybės, nei turto, statė juos į vieną gretą su beteisiais azijiečiais vergais. Smerkdamas ir vienus, ir kitus už nežabotą smurtą, dygėdamasis viešai daromu blogiu ir grauždamasis, jog negali užkirsti tam kelio, girdėdamas aplink čia aimanas, čia džiaugsmo riksmus, kuriems negalėjo pritarti, jis jau seniai būtų palikęs Škotiją, jeigu jo nebūtų laikiusi meilė Editai Belenden.

Iš pradžių juodu susitikinėjo Čarnvūde, pas majorą Belendeną, kuris meilės reikalus išmanė ne ką geriau už dėdulę Tobį[2] ir skatino abipusę jųdviejų simpatiją, nieko blogo neįtardamas ir nesusimąstydamas, kas iš to gali išeiti. Jų meilė, kaip paprastai būna tokiais atvejais, pasisavino draugystės vardą, vartojo jos kalbą ir kėsinosi į jos privilegijas. Sugrįžusi į senelės pilį, Edita, kad ir kaip būtų keista turint galvoje atstumą tarp Tilitadlemo ir Milnvūdo, neįprastai susiklosčius aplinkybėms, išėjusi viena pasivaikščioti, pradėjo vis dažniau susitikti jaunąjį Mortoną. Šiaip ar taip, ji nėmaž tuo nesistebėjo, nors tai savaime turėjo kelti nuostabą, ir pamažėl jų santykiai darėsi vis artimesni ir nuoširdesni, o susitikimai — vis labiau panašūs į sutartus pasimatymus. Juodu keisdavosi knygomis, piešiniais, susirašinėdavo, ir menkiausia paslauga iš vienos ar kitos pusės duodavo progą siųsti naują laišką. Tiesa, jie dar nebuvo ištarę žodžio „meilė", bet abu puikiai žinojo, kas darosi jų širdyje, ir, aišku, numanė, ką jaučia vienas ir kitas. Nepajėgdami atsisakyti tokio žavesio sklidinų susitikimų, virpėdami iš baimės, kokių padarinių gali susilaukti, jie draugavo nesiryždami aiškintis santykių, kol pagaliau likimas nusprendė tarti savo žodį.

Taip susidėjus aplinkybėms, ir šiaipjau nepatiklus Mortonas tolydžio jautė blėstant viltį, jog Editos širdis atsilieps į jo meilę. Pagal savo padėtį ji buvo kur kas pranašesnė: tokia turtinga, išauklėta, dailaus veido, tokių gražių manierų, jog jisai amžinai būgštavo, kad štai vieną dieną tarp jo ir jo numylėtosios atsiras koks naujas gerbėjas, kuriam likimas bus palankesnis negu jam ir kuris bus labiau priimtinas Belendenų giminei negu jis. Iš gandų darėsi numanu, jog tas varžovas — tai lordas Evendeilas. Jo kilmė, turtai, pažintys ir politinės pažiūros, taipjau dažnas svečiavimasis Tilitadlemo pilyje ir jam teikiama garbė visada lydėti ledę Belenden ir jos vaikaitę į visuomenės sam-

būrius leido manyti, jog tai pretendentas, verčias Editos rankos. Dažnai nutikdavo ir taip, jog įvairios pramogos, kuriose dalyvaudavo ir lordas Evendeilas, sutrukdydavo įsimylėjėliams susitikti, ir Henris negalėjo nepastebėti, kad Edita arba stengiasi suvis nekalbėti apie jaunąjį bajorą, arba kalba apie jį labai nenoriai ir per daug santūriai.

Įgimto įtarumo klaidinamas, Mortonas neteisingai suprato tą Editos atžvalgą, iš tikrųjų žadinamą širdies jautrumo ir noro neįskaudinti mylimojo; įsidegusį pavydą tolydžio kurstė lyg netyčia mestos Dženės Denison pastabos. Ši mergina, tikra vodeviliuose aprašoma tarnaitė, buvo apsigimusi kaimo koketė ir, negaudama progos paerzinti savo dūsautojus, visada stengdavosi atsiimti savo, kamuodama jaunosios šeimininkės gerbėjus. Ji neturėjo nieko prieš Henrį Mortoną, priešingai, tas išvaizdus dailaus stoto vyras ne tik jos šeimininkę, bet ir ją pačią žavėte žavėjo. Tačiau ir lordas Evendeilas išvaizda nenusileido Mortonui, kita vertus, jis buvo dosnesnis už Henrį, kuris negalėjo jam prilygti savo išteklium, ir, be to, dar lordas. Jei panelė Edita Belenden būtų priėmusi jo ranką, būtų tapusi barono žmona, o svarbiausia — ji, mažoji Dženė Denison, Tilitadlemo ekonomės stumdoma kaip tinkama, būtų pasidariusi ponia Denison, ledės Belenden kambarinė, o gal netgi jos malonybės kompanionė. Todėl Dženė Denison nebuvo tokios plačios širdies kaip ponia Kvikli[3] ir anaiptol negeidavo, kad jos jaunąją šeimininkę vestų iškart abu gerbėjai, nes, reikia pripažinti, jos pagarbos svarstyklių lėkštė linko lordo Evendeilo pusėn, ir ji visaip rodė palankumą jaunajam bajorui, be galo žeisdama Mortoną: čia draugiškai jį perspėdavo, čia slapta duodavo jam kokią žinią, čia paleisdavo sąmojį, bet visados siekdavo vienintelio tikslo — priminti Mortonui, jog anksčiau ar vėliau jo romantiškiems susitikimams su jos jaunąja šeimininke ateis pabaiga, ir Edita Belenden, nepaisant vasaros pasivaikščiojimų žalių medžių paunksnėje, keitimosi eilėmis, piešiniais bei knygomis, galų gale taps lede Evendeil.

Tos užuominos žeidė Mortoną į pat širdį, keldamos dar baisesnius įtarimus ir nuogąstavimus, ir jis buvo jau bepajuntąs tas pavydo kančias, kurias kenčia kiekvienas tikras įsimylėjėlis, ypač tie, kuriems kelią į laimę pastoja išrinktosios tėvų valia arba kokios kitos apmaudžios likimo kliūtys. Pati Edita netyčia, vien dėl savo atviros širdies taurumo, ne kartą suklaidino mylimąjį. Sykį išėjo kalba apie piktadarystes, ne per seniausiai pridarytas kareivių, kuriems, kaip buvo tvirtinama (beje, nepagrįstai), vadovavęs lordas Evendeilas. Editą, tokią

pat ištikimą draugui kaip ir mylimajam, užgavo rūstūs žodžiai, kurie išsprūdo iš Mortono lūpų; jis galbūt per daug griežtai smerkė tariamą varžovą, giežd amas ant jo apmaudą. Ji užstojo lordą Evendeilą taip karštai, jog Mortonas įsižeidė iki širdies gilumos, gana smagiai nuteikdamas Dženę Denison, amžiną jųdviejų palydovę per pasivaikščiojimus. Susizgribusi Edita mėgino atitaisyti klaidą, tačiau nuoskauda buvo ne iš tų, kurios taip lengvai užglostomos, ir tik paskatino Mortoną ryžtis pagaliau keliauti svetur, bet, kaip jau minėjome, tos minties jam nebuvo lemta įgyvendinti.

Tas jų pasimatymas, kai Edita atėjo pas jį į bokštą, jos gili ir nuoširdi užuojauta, didis susirūpinimas jo dalia — visa tai turėjo išsklaidyti jo įtarimus, tačiau jis, prasimanydamas vis naujų kančių, pamanė, kad ji atsilankė tik vedama draugystės arba daugių daugiausia akimirkos jausmo, kurį tikriausiai užgniauš susiklosčiusios aplinkybės, artimųjų įkalbinėjimai, ledės Margeritos valia ir lordo Evendeilo asistavimas.

„O kas kaltas,— kalbėjo jis sau vienas,— kas kaltas, kad aš negaliu stoti kaip tikras vyras ir atvirai prašyti jos rankos, kol manęs neapmulkino? Kas kaltas, jei ne prakeikta visagalė tironija, primetusi savo valią mums patiems, mūsų sieloms, turtams, jausmams? Ir vienam tos despotiškos vyriausybės samdomam žudikui aš turiu perleisti savo teises į Editą Belenden?.. Ne, prisiekiu dangum, to niekada nebus!.. Aš buvau abejingas visuomenės nelaimėms, ir štai dabar kaip pelnytas atpildas jos užgriuvo mane drauge su įžeidimais, kurių šiuo atveju nevalia nukęsti."

Krūtinėje beverdant tiems audringiems jausmams ir menant visas užgaules bei nuoskaudas, patirtas kovojant už save ir tėvynę, į bokštą įžengė Bosvelas, lydimas dviejų dragūnų, kurių vienas nešė antrankius.

— Jums teks eiti su manim, jaunuoli,— tarė jis,— bet iš pradžių turėsime užmauti jums štai šiuos papuošalus.

— Papuošalus? — nustebo Mortonas.— Ką jūs turite galvoje?

— Nieko, stačiai imsime ir užmausime jums šias negrabias apyrankes. Aš nedrįsčiau — ne, velniai mane rautų, drįsčiau bet ką padaryti,— tačiau netgi tuo atveju, jei man leistų tris valandas plėšikauti ką tik užimtame mieste, nesiryžčiau pas savo pulkininką vesti vigą be pančių. Et, jaunuoli, nėra ko raukytis dėl tokio mažmožio

Jis žengė prie Mortono užmauti antrankių. bet šis, griebęs ąžuolinį suolą, ant kurio ką tik sėdėjo, pagrasino perskelsiąs galvą pirmam, kas išdrįs prieiti artyn.

— Aš jus suraityčiau akies mirksniu, berneli,— tarė Bosvelas,— bet būtų geriau, jeigu jūs pats tylutėliai nuleistumėt bures.

Ir iš tikrųjų jis sakė gryną teisybę: jis norėjo susitarti su Mortonu geruoju ne todėl, kad jo bijojo ar negeidavo veikti jėga,— tiesiog nuogąstavo, jog, kilus grumtynėms, gali paaiškėti, kad, nepaisydamas griežtų griežčiausio įsakymo, visą naktį laikė belaisvį nesukaustytą.

— Jums pačiam bus geriau, jei protingai elgsitės,— toliau kalbėjo seržantas, jo nuomone, kuo taikesniu tonu,— ir nesusigadinsite sau reikalo. Čia, pilyje, visi kalba, jog ledės Margeritos vaikaitė netrukus ištekėsianti už mūsų jaunojo kapitono, lordo Evendeilo. Ką tik mačiau juodu menėje ir girdėjau, kaip jinai prašė jį jus užtarti. Ji pasiutiškai graži ir buvo jam tokia meili, jog dievaži... Bet kas jums, velniai rautų? Jūs baltas kaip drobė. Gal gurkšnelį brendžio?

— Panelė Belenden prašė lordą Evendeilą mane gelbėti? — silpnu balsu paklausė Mortonas.

— Taip, žinoma. Nėra geresnių draugų už moteris. Kas jau kas, o jos visur ima viršų — ir karaliaus dvare, ir karo lauke. Na, regis, jau atėjote į protą. Taip ir žinojau, kad galų gale atsipeikėsite.

Sulig tais žodžiais jis užmovė suimtajam antrankius, Mortonas, ką tik išgirstos žinios priblokštas, nė neketino priešintis.

— Ji meldžia mane gelbėti, ir meldžia jinai!.. O siaube!.. Maukite antrankius... Kai toks skausmas surakino man širdį, surakinkite ir rankas, dabar man vis tiek... Edita meldžia mane gelbėti, ir meldžia ne ką kitą, o Evendeilą!

— Taigi, ir jis sugebės jus išgelbėti,— tarė Bosvelas.— Juk pulke niekas kitas neturi tokios įtakos pulkininkui kaip lordas Evendeilas.

Taip kalbėdamas, kartu su dragūnais jis nuvedė Mortoną į menę. Eidamas pro Editos kreslą, nelaimingas belaisvis išgirdo jos pokalbio su lordu Evendeilu nuotrupas, ir iš tų kelių žodžių, kaip jam pasirodė, suprato, jog seržantas sakė teisybę. Tą akimirką jo širdyje įvyko staigus ir netikėtas lūžis. Žlugęs tikėjimas meile ir laime, nugramzdinęs jį į juodžiausią nevilį, pavojus, gresiąs jo gyvybei, Editos nepastovumas, jos užtarimas, dabar pasirodęs kaip pasityčiojimas iš jo meilės, sakytum užgniaužė visus jausmus tai, dėl kurios iki šiol jis gyveno, ir

drauge pažadino kitus, iki šiol slopinamus švelnesnių, bet ir savanaudiškesnių aistrų. Sklidinas beatodairiškos drąsos, jis nusprendė kovoti už savo tėvynės teises, kurias trypė tie piktadariai, ketindami su juo susidoroti. Tą akimirką jo būdas pasikeitė taip staigiai ir neatpažįstamai, kaip pasikeičia užmiesčio sodyba, kuri, patekusi į šturmu ją paėmusio kariuomenės būrio rankas, iš namų ramybės ir laimės prieglobsčio bematant virsta grėsmingu atsparos punktu.

Mes jau minėjome, kad jis metė į Editą skausmo kupiną priekaištingą žvilgsnį, lyg amžinai atsisveikindamas, ir ryžtingai žengė link stalo, prie kurio sėdėjo pulkininkas Grejemas.

— Kokią teisę, pone,— tarė jis tvirtu balsu, nelaukdamas klausimo,— kokią teisę turėjo jūsų kareiviai atplėšti mane nuo artimųjų ir sukaustyti rankas laisvam žmogui?

— Mano įsakymu,— atsiliepė Kleiverhausas,— o dabar įsakau jums nutilti ir atsakinėti į mano klausimus.

— Ir nemanau,— ryžtingai atrėmė Mortonas, savo narsa tarytum įelektrindamas visus susirinkusius.— Aš geidauju sužinoti, ar esu teisėtai suimtas, ar stoju prieš civilinį teismą, kol, smurtu susidorojant su manim, nenusižengta mano šalies konstitucijai.

— Šaunus vaikinas, dievaži! — tarė Kleiverhausas.

— Ar jūs iš proto išsikraustėte?— kreipėsi majoras Belendenas į savo jaunąjį draugą.— Dėl dievo meilės,— toliau kalbėjo jis maldaujamu ir podraug priekaištingu balsu,— neužmirškite, jog šnekate su jo didenybės karininku, užimančiu aukštą padėtį.

— Kaip tik todėl, pone,— tvirtai pareiškė Henris,— aš geidauju sužinoti, kokią jis turi teisę laikyti mane suimtą be teisėto pagrindo. Jeigu čia būtų teisingumo atstovas, aš žinočiau, jog mano priedermė jam paklusti.

— Jūsų draugas,— šaltai tarė Kleiverhausas senajam kariui,— vienas iš tų pernelyg skrupulingų džentelmenų, kurie nelyginant tasai komedijos beprotis negali pasirišti kaklaraiščio be teisėjo Persūdono[4] sprendimo, bet, prieš išvykdamas, aš jam įrodysiu, jog mano akselbantai turi tokią pat įstatymo galią kaip ir teisėjo lazda. Taigi šalin kalbas, ir malonėkite, jaunuoli, man tiesiai atsakyti, kada jūs matėte Balfurą Berlį.

— Kiek žinau, jūs neturite teisės mane to klausti,— atrėmė Mortonas,— ir aš nepageidauju atsakyti į jūsų klausimą.

— Jūs prisipažinote mano seržantui,— tarė Kleiverhausas,— jog matėte Berlį ir suteikėte jam prieglobstį, nors puikiai žino-

jote, jog tai nusikaltėlis, paskelbtas už įstatymo ribų. Tad kodėl jūs nenorite būti toks pat atviras ir man?

— Todėl,— atsiliepė belaisvis,— kad pagal savo išsilavinimą, man rodos, jūs privalote gerbti teises, kurias stengiatės trypti, o aš noriu jums įrodyti, jog dar esama škotų, pasiryžusių ginti Škotijos laisvę.

— Ir tas įsivaizduojamas teises esate pasirengęs ginti kalaviju, ar ne? — paklausė pulkininkas Grejemas.

— Jei būčiau apsiginklavęs kaip ir jūs ir sutikęs jus kalnuose, antrąsyk jums nebūtų reikėję to klausti.

— Man jau viskas aišku,— ramiai tarė Kleiverhausas,— jūsų kalbos atitinka visa tai, ką esu apie jus girdėjęs. Bet jūs — kario, nors ir maištininko, sūnus, ir nemirsite kaip šuo; aš išgelbėsiu jus nuo tos gėdos.

— Kad ir kaip aš mirsiu,— atsakė Mortonas,— bet mirsiu kaip tinka narsuolio sūnui, ir tegul jūsų minėta gėda tenka tiems, kurie lieja nekaltą kraują.

— Duodu jums penkias minutes laiko susitaikyti su dievu. Bosvelai, veskite jį į kiemą ir išrikiuokite savo vyrus.

Tas šiurpus pokalbis ir jo pabaiga taip sukrėtė susirinkusius, jog, be abiejų pašnekovų, visi tylėjo siaubo sukaustyti. Bet pagaliau pasigirdo šauksmai ir prieštaravimai. Senoji ledė Margerita, kad ir nusiteikusi prieš maištininkus, kaip ir dera jos luomo ir politinių pažiūrų damai, vis dėlto nesugebėjo nuslopinti jos lyčiai savitų jausmų ir visu balsu stojo ginti Mortoną.

— O pulkininke Grejemai! — sušuko ji.— Pasigailėkite to jaunuolio! Perduokite jį į teisingumo rankas, neatsimokėkite už svetingumą, praliedamas žmogaus kraują prie mano namų durų!

— Pulkininke Grejemai,— tarė majoras Belendenas,— jūs atsakysite už šitą piktadarystę. Nemanykite, kad aš, būdamas toks senas ir bejėgis, leisiu jums nebaudžiamai nužudyti draugo sūnų man matant. Aš susirasiu draugų, kurie patrauks jus atsakomybėn.

— Būkite ramus, majore Belendenai, aš atsakysiu už savo veiksmus,— nėmaž nesijaudindamas, atsiliepė Kleiverhausas,— o jūs, ponia, taip karštai nemelskite pasigailėti valstybinio nusikaltėlio, kad man nereiktų su širdgėla nepatenkinti jūsų prašymo. Neužmirškite, jog tokie kaip jis praliejo taurų jūsų artimųjų kraują.

— Pulkininke Grejemai,— atsakė senoji ledė, virpėdama visu kūnu,— už tai atkeršyti aš pavedu dievui, paskelbusiam, jog tik jam vienam priklauso duoti atpildą. Jeigu jūs praliesite

šio jaunuolio kraują, nebeprikelsite iš numirusiųjų tų, kurie mieli mano širdžiai, be to, argi mane paguos mintis, jog dar viena našlė galbūt liks tokia pat bevaikė kaip aš prie mano slenksčio įvykus žmogžudystei?

— Betgi tai kvaila,— pyktelėjo Kleiverhausas.— Aš privalau atlikti savo pareigą bažnyčiai ir karalystei. Čia pat būriuojasi tūkstančiai niekšų, atvirai pakėlusių maištą, o jūs prašote pasigailėti jauno fanatiko, kuris pats vienas sugebėtų įplieksti gaisrą visoje karalystėje! Ne, tai neįmanoma. Išveskite jį, Bosvelai!

Toji, kurią labiausiai jaudino lemtingas sprendimas, dusyk mėgino prabilti, bet suvis neteko žado; reikiami žodžiai nėjo į galvą, o liežuvis nepajėgė nieko ištarti. Ji pašoko iš vietos, ketindama pulti į priekį, bet jai pakirto kojas, ir būtų susmukusi ant aslos, jei kambarinė nebūtų laiku pagavusi į glėbį.

— Gelbėkit! — sušuko Dženė.— Gelbėkit, dėl dievo meilės! Mano jaunoji ponia miršta!

Išgirdęs jos šauksmą, Evendeilas, kuris visą laiką stovėjo nejudėdamas, atsirėmęs ant kalavijo rankenos, žengė į priekį ir tarė savo vadui:

— Pulkininke Grejemai, malonėkite truputį palaukti, aš noriu pasikalbėti su jumis akis į akį.

Kleiverhausas žvilgtelėjo nustebęs į Evendeilą, bet tučtuojau pasikėlė nuo stalo ir drauge su jaunuoju džentelmenu nuėjo į lango nišą, kur tarp jųdviejų įvyko šis trumpas pokalbis.

— Tikiuosi, pulkininke, jums neverta priminti, kad pernai, kai mūsų šeima jums padarė kurių ne kurių paslaugų, kai jūsų byla buvo svarstoma Slaptojoje taryboje, jūs pareiškėte, jog laikote save mums skolingu?

— Savaime suprantama, mielasis Evendeilai,— atsakė Kleiverhausas,— juk aš ne iš tų, kurie užmiršta mokėti skolas, ir man bus labai malonu, jei pasakysite, kuo galėčiau jums atsiteisti.

— Jūs atsiteisite,— toliau kalbėjo lordas Evendeilas,— jeigu išgelbėsite gyvybę tam jaunuoliui.

— Evendeilai,— Kleiverhausas didžiai nustebo,— jūs iš proto išsikraustėte, suvis išsikraustėte iš proto! Kas jus skatina užstoti to seno apskritagalvio išperą? Jo tėvas dievaži buvo pavojingiausias žmogus Škotijoje, šaltas, ryžtingas, kietas karys, nepalenkiamas, kai išeidavo kalba apie jo prakeiktus principus. O sūnus atsigimęs į tėvą, jūs nė neįsivaizduojate, kokios velniavos jis gali prikrėsti. Aš kiaurai permatau žmones, Evendeilai; jeigu tai būtų paprastas kaimo bernas, niekingas fana-

tikas, jūs manote, kad aš nedovanočiau ledei Margeritai ir jos namiškiams tokio mažmožio kaip jo gyvybė? Betgi tas vaikinas turi įsitikinimus karštos širdies, be kita ko, išsilavinęs, o tiems niekšams kaip tik ir reikia tokio vado, kuris nukreiptų tam tikra linkme jų aklą, beatodairišką drąsą. Ir kalbu tai anaiptol ne todėl, kad nesu nusiteikęs patenkinti jūsų prašymą,— stačiai noriu, kad jūs aiškiai suprastumėte, kokių padarinių gali sukelti jūsų taurus mostas. Aš niekada neatsižadu savo žodžio ir visada moku skolas; jeigu jūs prašote palikti jį gyvą — tegyvena.

— Pristatykite prie jo sargybą,— atsakė Evendeilas,— ir nesistebėkite, kad aš taip atkakliai prašau jo nesušaudyti. Tam aš turiu gana rimtų priežasčių.

— Tebūnie taip,— tarė Kleiverhausas,— bet, jaunuoli, jeigu jūs siekiate iškilti tarnaudamas savo karaliui ir tėvynei, pirmiausia žiūrėkite ne savo aistrų, simpatijų ir jausmų, o visuomenės labo ir stropiai vykdykite savo pareigas. Dabar ne laikas dėl suvaikėjusių senių įgeidžių ar paikų moterų ašarų atsisakyti griežtų išganingų priemonių, kurių griebtis mus verčia iš visų pusių gresiantys pavojai. Ir įsidėmėkite: jeigu dabar nusileidau jūsų spiriamas, ši paslauga jums užkerta kelią ateityje kreiptis į mane su tokiais prašymais.

Sulig tais žodžiais jis žengė stalo link ir persmelkė Mortoną tiriamu žvilgsniu, matyt, norėdamas pažiūrėti, kokį įspūdį padarė suimtajam ši kraupi pauzė tarp mirties ir gyvenimo, siaubu sukausčiusi susirinkusius menėje. Mortonas buvo tokios pat tvirtos dvasios, kokios būna tik tie, kurie, palikdami šį pasaulį, nebepuoselėja nei meilės, nei vilčių.

— Matote? — sukuždėjo Kleiverhausas lordui Evendeilui.— Jisai stovi prie pat bedugnės, skiriančios žemiškąjį laiką nuo amžinybės, ten, kur nežinia šimtąsyk baisesnė už pačią šiurpiausią žinią, ir vis dėlto jo veidas neišblyškęs, žvilgsnis ramus ramutėlis, širdis plaka įprastu ritmu, nervai nepakrikę. Gerai įsižiūrėkite į jį, Evendeilai. Jei kada nors šis žmogus stos maištininkų kariaunos priešaky, jums teks skaudžiai nukentėti už tai, ką padarėte šį rytą.— Paskui balsu tarė: — Jaunuoli, šį kartą jūs išsaugojote gyvybę savo draugų dėka. Išveskite jį, Bosvelai, saugokite jį kaip savo akį ir vežiokite drauge su kitais suimtaisiais.

— Jeigu aš išsaugojau gyvybę,— prabilo Mortonas, it nudiegtas minties, jog ši malonė jam suteikta laimingajam varžovui tarpininkaujant,— jeigu aš išsaugojau gyvybę lordo Evendeilo dėka...

— Išveskite suimtąjį, Bosvelai,— įsakė pulkininkas Grejemas, nutraukdamas Mortoną,— aš neturiu laiko gražbyliauti ir juo labiau klausytis pompastiškų kalbų.

Bosvelas pastūmėjo Mortoną ir, vesdamas jį iš menės į pilies kiemą, tarė:

— Gal jūs turite dar tris gyvybes kišenėje, berneli, be tos, kuri tvylo kūne? Ko jūs taip malate liežuviu? Gerai jau, gerai, aš pasistengsiu laikyti jus kuo toliau nuo pulkininko akių, kitaip nė penkių minučių nepraeis, kai nutilsite amžiams po pirmu pasitaikiusiu medžiu ar prie pirmo griovio. Na, žygiuokite pas savo nelaimės draugus.

Taip kalbėdamas, seržantas, kad ir būdamas šiurkštokas, vis dėlto jautė simpatiją narsiam jaunuoliui, skubino Mortoną į kiemą, kuriame dragūnai saugojo dar tris belaisvius (du vyrus ir vieną moterį), sučiuptus lordo Evendeilo būrio.

Tuo tarpu Kleiverhausas atsisveikindamas dėkojo ledei Margeritai už svetingą priėmimą. Gerajai damai vis dėlto nelengva buvo pamiršti, jog pulkininkas nesiteikė atsižvelgti į jos prašymą.

— Iki šiol aš maniau,— kalbėjo ji,— jog Tilitadlemo pilyje gali rasti prieglobstį kiekvienas, kam gresia pavojus, net jeigu jis būtų ne toks jau nepriekaištingas, kaip derėtų, bet matau, jog senų vaisių niekas nebevertina: mūsų kančios ir mūsų nuopelnai dingo praeityje.

— Patikėkite, ponia, aš niekados jų nepamiršiu,— atsakė Kleiverhausas.— Mielai būčiau patenkinęs jūsų malonybės ir majoro prašymą, bet kario pareiga man šventa. Taigi, geroji mano lede, geidžiu išgirsti iš jūsų lūpų, jog man bus atleista, ir, kai šį vakarą grįšiu į pilį, varinas dviejų šimtų vigų gauja, jus pagerbdamas penkiasdešimčiai dovanosiu gyvybę.

— Man bus labai malonu, jeigu jus lydės laimė, pulkininke,— tarė majoras Belendenas,— bet išklausykite seno kario patarimą: neliekite veltui kraujo mūšiui pasibaigus. Ir leiskite dar kartą laiduoti už jaunąjį Mortoną.

— Pakalbėsime apie tai, kai grįšiu,— tarė Kleiverhausas.— O tuo tarpu būkite ramus: jo gyvybei negresia pavojus.

Pokalbio metu lordas Evendeilas nerimastingai žvalgėsi, akimis ieškodamas Editos; bet Dženė Denison jau spėjo pasirūpinti, kad jos šeimininkė būtų nunešta į savo kambarį.

Nekantraujančio vado raginamas, jaunasis lordas nenorom, iš lėto nusekė paskui Kleiverhausą, kuris, pagal visas etiketo taisykles atsisveikinęs su lede Margerita ir majoru, sparčiais žingsniais leidosi į pilies kiemą. Sargybos lydimi suimtieji jau

buvo kelyje, ir abu karininkai su visu eskortu nušuoliavo iš paskos. Jie skubėjo pasivyti pagrindines pajėgas, numanydami, jog po dviejų valandų žygio susidurs su priešu.

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

ŽYGYJE

Vai bėkit, šunys, į laukus,
Vai lėkit, sakalai margi,
Imk, lorde, žemę ir namus,—
Sveika lik, tėviške brangi![1]

Senovinė baladė

Mes palikome Mortoną tuo metu, kai jis kartu su trimis nelaimės bendrais išvyko iš pilies. Jį saugojo seržanto Bosvelo vadovaujamas nedidelis dragūnų būrys, sudarantis Kleiverhauso pulko žygio voros užpakalinę saugą. Kelias vedė į kalnus, kur gautomis žiniomis telkėsi ginkluoti maištingieji presbiterionai. Kai jie nujojo apie ketvirtadalį mylios, pro šalį, ordonansų lydimi, prašuoliavo Kleiverhausas ir Evendeilas, skubėję užimti savo vietą gerokai nutolusios voros priešaky. Vos tik jie dingo iš akių, Bosvelas sustabdė savo būrį ir nuėmė Mortonui antrankius.

— Karališkasis kraujas privalo laikytis duoto žodžio,— tarė dragūnas,— aš pažadėjau, kad su jumis bus elgiamasi kuo mandagiau, kiek tai leidžia mano galia. Kaprale Ingli, čionai! Tegu šis džentelmenas joja šalia ano jauno belaisvio ir kalbasi su juo kiek širdis geidžia, tik pusbalsiu, bet žiūrėk, kad du vyrai su užtaisytais karabinais nenuleistų nuo jų akies. Jei spruktų, įsakau nudėti vietoje. Nesakykite, kad esu nemandagus,— toliau kalbėjo jis, kreipdamasis į Mortoną,— juk žinote, toks jau karo įstatymas. Taigi, Ingli, tą pamokslininką suporuok su sene, juodu kaip reta tinka viens kitam, o juos pasaugos ir vienas dragūnas, po šimts velnių! Jei tik pradės paistyti savo šventeiviškus niekus ar fanatiškas nesąmones, perliek iš peties diržu. Reikia manyti, kai užčiaupsim pamokslininkui snukį, jis sprogs iš apmaudo: jei neleisim jam aušinti burnos, jis tarsis išdavęs savo tikėjimą ir išleis paskutinį kvapą.

Viską patvarkęs, Bosvelas paragino arklį ir nujojo būrio priešaky, o Inglis su šešiais dragūnais — iš paskos. Jie leidosi sparčią rysčią, skubėdami pasivyti pulką.

Mortonas, draskomas prieštaringų jausmų, liko visiškai abejingas ne tik Bosvelo įsakymui sustiprinti jo apsaugą, bet ir išvadavimui nuo antrankių. Širdyje buvo tuščia ir nyku, kaip paprastai būna prasiautus aistrų uraganui, ir jau nebejausdamas nei išdidumo, nei savo teisybės, paskatinusių deramai atsakyti pulkininkui Kleiverhausui, be galo liūdnas stebėjo laukymes, kuriomis jojo būrys, sulig kiekvienu vingiu prisimindamas būtą laimę ir apviltą meilę. Jie kilo į kalvą, iš kur visados, jam einant į Tilitadlemą ar grįžtant namo, atsiverdavo vaizdas į senovinę pilį; argi reikia sakyti, jog čia jis paprastai sustodavo su įsimylėjėlio palaima pasižiūrėti į tolumoje viršum aukštų miškų kyšančius dantytus mūrus — buveinę tos, kurią tikėdavosi veikiai išvysti ar būdavo ką tik palikęs. Instinktyviai atsigręžė paskutinį kartą žvilgtelėti į reginį, neseniai tokį mielą širdžiai, ir lygiai taip pat instinktyviai atsiduso. Lyg aidas slogia dejone jam atsakė nelaimės bendras, kurio akys, turbūt panašių jausmų sklidinos, krypo į tą pačią pusę. Ta skausmo aimana nuskambėjo greičiau šiurkščiai nekaip švelniai, ir vis dėlto tai buvo balsas, ištrūkęs iš sopulių suremtos širdies ir tuo artimas Mortono atodūsiui. Juodu atsigręžė vienas į kitą, jų žvilgsniai susitiko, ir Mortonas pamatė buką Kadžio Hedriko veidą, gailų ir nykų, apniauktą liūdesio dėl savo dalios ir podraug kupiną užuojautos bėdon pakliuvusiam keliabendriui.

— Ek, pone! — sušuko buvęs Tilitadlemo sodybos artojas.— Kur tai girdėta, kad imtų kas nei iš šio, nei iš to vežioti dorus žmones po kraštą lyg kokį devintą pasaulio stebuklą!

— Man labai skaudu, Kadi, kad ir jūs čia,— tarė Mortonas, kuris, nors ir būdamas toks nelaimingas, neprarado artimo meilės.

— Ir man, pone Henri,— atsakė Kadis,— tiek dėl jūsų, tiek dėl savęs, bet, kaip matau, aimanos čia nieko negelbės. O dėl manęs galite būti ramus,— toliau kalbėjo suimtasis valstietis, šnekomis guosdamas sau širdį, nors ir žinojo, kad tai nieko nepadės,— o dėl manęs galite būti ramus, visai be reikalo jie mane laiko: niekad žodžio nesu pasakęs nei prieš karalių, nei prieš kunigus, bet užtat mano vargšė mamutė nesuvaldo savo seno liežuvio, ir už tai, man regis, atsakyti teks mums abiem.

— Ar jūsų motina irgi suimta? — paklausė Mortonas, beveik negalvodamas, ką sako.

— Kas be ko! Aure joja paskui jus lyg nuotaka šalia to seno krieno pamokslininko, kurį jie vadina Gabrielium Litauru. Kad jį kipšas užsmeigtų taurui ant ragų! Nieko daugiau negalėčiau jam palinkėti. Mat vos tik išlėkėme iš Milnvūdo dvaro,

jūsų dėdė ir ekonomė beregint užtrenkė vartus ir užšovė skląsčius, lyg būtume kokie raupsuotieji. Tada ir sakau motinai: „Kurgi dabar mudu dėsimės? Visame krašte nerasime kur prisiglausti — juk jūs įžeidėte mano senąją ponią ir grūste įgrūdote dragūnams į nagus jaunąjį Milnvūdą". O ji man sako: „Nenuleisk galvos, sūneli, o prisijuosk kalaviją, idant įvykdytumei šios dienos didį darbą, ir liudyk, kaip pritinka vyrui ant Sandoros kalno".

— Ir jūs turbūt nuėjote į sueigą? — paklausė Mortonas.

— Kantrybės,— toliau kalbėjo Kadis.— Tai va, nieko geresnio nesugalvoję, patraukėme pas tokią senę, ne ką gudresnę už mano motiną, ir ten gavome lašelį viralo ir avižinių papločių, bet iš pradžių jie prikalbėjo krūvą poterių ir prigiedojo devynias galybes psalmių, regis, ir man norėjo susukti galvą, tik aš dar labiau peralkau iš apmaudo. Tai va, prikėlė jie mane su pirmaisiais gaidžiais, ir turėjau norom nenorom vilktis su jais į didžiąją jų sueigą prie Drumzlinųjų šaltinių, o ten tasai vyrukas Gabrielius Litauras pratrūko plyšoti jiems nuo kalno, kad visi nesvyruodami eitų liudyti ir šturmu pultų kažin kokį Ramotą, kurs galą ado[2], ar bala žino ką. Ak, pone Henri, ir pripaistė visko tas krienas, o kad jau rėkė — per mylią pavėjui galėjai girdėti. Baubė lyg karvė svetimame aptvare. Ką gi, manau, mūsų apylinkėse nėra tokio Ramoto, turbūt laikosi kur nors vakaruose, viržių priaugusiose dykynėse, o kol iki ten nusikraustysime, kaip nors paspruksiu su savo mamute, nes man visai nesinorėjo kišti galvos į kilpą dėl kažkokio Litauro. Tai va,— toliau kalbėjo Kadis, išliedamas širdį ir nemaž nesirūpindamas, ar Mortonui labai įdomu klausytis jo pasakojimo,— į pamokslo pabaigą, kai man viskas įkyrėjo iki gyvo kaulo, aplink pasigirdo balsai, jog atjoja dragūnai. Vieni puolė bėgti, kiti šaukti: „Palaukit!", o kai kurie prapliupo rėkauti: „Šalin filistiečius!" Šokau melsti mamutę patyliukais nešti kojas, kol neužgriuvo raudonšvarkiai, bet man būtų buvę lengviau be brūklio pavaryti mūsų senąjį jautį, kuris eina jungo priešaky,— nė iš vietos, kad ją kur griausmas! Buvome susigrūdę siauroje raguvoje, be to, kilo tirštas rūkas, ir dragūnai, ko gero, nebūtų mūsų pastebėję, jei būtume prikandę liežuvius. Bet kur tau! Lyg tas senas krienas Litauras nebūtų bliovęs tokiu balsu, kad ir mirusius būtų prikėlęs iš kapų, jie kad užplėš psalmę, ir taip garsiai, jog ir Lenrike būtute išgirdę! Tai va, kad jums neprailgtų manęs klausytis, matau, lekia šuoliais jaunasis lordas Evendeilas, kiek tik arklio kojos įkerta, o iš paskos — dvi dešimtys raudonšvarkių. Vienas kitas mūsiškių užsispyrė grumtis

su pistoletu dešinėje ir su biblija kairėje, tačiau kaipmat buvo išguldyti ir gavo kankinių vainiką, o šiaip aukų daugiau nebuvo, nes Evendeilas vis šaukė dragūnams, kad tie mus vaikytų į šalis, tik nežudytų.

— Ir jūs nesipriešinote? — paklausė Mortonas, ko gero, pamanęs, jog pats visiškai kitaip būtų pasitikęs lordą Evendeilą.

— Ne, tiesą pasakius,— atsiliepė Kadis,— užstojau krūtine savo senąją mamutę ir visu balsu pradėjau melsti pasigailėjimo, bet čia užlėkė du raudonšvarkiai, ir vienas jau buvo beplojąs mamutei skliausčiu kalaviju per nugarą. Tada užsimojau vėzdu ir pagrasinau, jog atsakančiai išvelėsiu jiems šonus. Na, jie puolė mane ir pradėjo švaistytis kalavijais, o aš ėmiau gintis kaip įmanydamas, kad man galvos neperskeltų, kol pagaliau prijojo lordas Evendeilas, ir tada surikau jam, kad tarnauju Tilitadlemo pilyje,— juk ir jūs puikiai žinote, eina tokios kalbos, kad jisai įsižiūrėjęs į jaunąją šeimininkę,— ir jisai įsakė man mesti šalin vėzdą, ir taip mudu su mamute pasidavėme į nelaisvę. Manau, mus būtų paleidę, tik visa bėda, jog prie pat mūsų nutvėrė tą Gabrielių Litaurą — jis jojo raitas ant Endriaus Vilsono žirgo, kuris anksčiau priklausė dragūnams, ir kuo pasiučiau tas krienas badė jį pentinais, tuo greičiau užsispyręs arklys lėkė pas dragūnus. Tai va, kai mamutė suėjo su juo į krūvą, juodu kad ims plūsti kareivius, tiems ir ausys nulinko beklausant. Ištvirkėlės Babelės išperos,— ko gero, buvo švelniausi įudviejų žodžiai. Dragūnai pasiuto iš naujo ir nusivarė mus visus tris, kad kitiems būtų pamoka, kaip jie sakė.

— Tai šlykšti, nepakenčiama savivalė! — sušuko Mortonas, veikiau kreipdamasis į save negu į keliabendrį.— Štai vargšas vaikinas, kuris niekam nelinki bloga, tik iš meilės motinai nueina į presbiterionų susirinkimą, ir jį sukausto grandinėmis lyg kokį vagį ar žmogžudį, ir, galimas daiktas, jis žus nuo budelio rankos be jokio teismo, o juk mūsų įstatymai užtikrina teisingumą net labiausiai užkietėjusiam piktadariui! Pačiam nuolankiausiam vergui užvirs kraujas, tapus tokios savivalės liudininku, o juo labiau jos auka.

— Be abejo,— atsiliepė Kadis, įdėmiai išklausęs ir tik iš dalies supratęs pasipiktinimo kupinus žodžius, ištrūkusius iš giliai įžeistos Mortono širdies,— nevalia blogai kalbėti apie valdžią. Taip sakydavo ir mano senoji šeimininkė, ir, žinoma, ne be reikalo, nes ji pati kaip ir valdžia; ir, tiesą pasakius, labai jau kantriai jos klausydavau, nes, pamokiusi, ką mums dera daryti, visados liepdavo pavaišinti stikliuku degtinės arba kopūstiene, arba dar kuo nors. Bet tie velniai lordai, kurie sėdi Edinburge,

ima tą degtinę, kopūstienę ir visa kita, kaušo šalto vandens, ir to mums gaili, bet užtat mielai kapoja mums galvas, karia mus ir persekioja siundydami savo šunsnukius kareivius, ir plėšia, grobia ką nutverdami, lyg mes būtume kokie nusikaltėliai. Nepasakyčiau, kad tai man labai jau prie širdies.

— Būtų per daug keista, jeigu tai jums patiktų,— atsakė Mortonas, užgniaužda mas susijaudinimą.

— Ir baisiausia,— toliau kalbėjo vargšas Kadis,— tie raudonšvarkiai taip sujžūlėjo, kad lenda prie mūsų merginų ir kaip niekur nieko jas vilioja iš mūsų. Man širdis ko neplyšo, kai šiandie per pusryčius, mums jojant pro Tilitadlemą, pamačiau iš mūsų trobelės kamino verčiantis dūmus — žinojau, svetimi žmonės, o ne mamutė dabar ten sėdi priekrosny. Ir suvis širdis man plyšo, kai pamačiau, kaip tas galvijas Tomas Halidejus viešai bučiuoja Dženę Denison. Galva neneša, kaip tos moterys neturi gėdos, kad išdarinėja tokias kiaulystes; betgi jos visos lipte limpa prie raudonšvarkių. Aš ir pats rengiausi į kareivius, kad tik gaučiau Dženę; o gal negražu šitaip ją koneveikti, gal dėl manęs leido ji Tomui maigyti kaspinus, įrištus į plaukus.

— Dėl jūsų? — paklausė Mortonas, nejučia susidomėjęs Kadžio istorija, kuri staiga jam pasirodė nepaprastai panaši į jo paties likimą.

— Taigi, pone Milnvūdai,— atsakė Kadis,— juk vargšiukė todėl ir meilinosi tam šunsnukiui (kad jis prasmegtų, jei galima to linkėti), kad tik gautų prie manęs prieiti; ji pasakė, jog meldžia dievą manęs neapleisti, ir mėgino įsprausti saujon pinigų; galvą guldau, jog ten buvo daugiau kaip pusė jos algos ir dovaninių, nes visus kitus ji išleido nėriniams ir pažibams, kai anądien ėjo žiūrėti, kaip mes šaudome į „papūgą".

— Ir jūs paėmėte tuos pinigus, Kadi? — paklausė Mortonas.

— Ne, pone Milnvūdai, neėmiau; buvau toks kvailas, kad bloškiau juos atgal. Širdis neleido pamačius, kaip tas niekšas ją mergina ir bučiuoja. Ir kvailai padariau — juk pinigai praverstų ir mamutei, ir man pačiam, o ji vis tiek išmėtys juos visokiems niekniekiams ir skudurams.

Stojo ilga tyla. Kadis tikriausiai graužėsi atsisakęs mylimosios dosnios dovanos, o Henris Mortonas tuo tarpu svarstė, kaip panelei Belenden pavyko įkalbėti lordą Evendeilą, kad šis užstotų savo varžovą.

Galbūt, kuždėjo jam pabudusios viltys, jis per daug skubotai ir klaidingai įvertino lordo Evendeilo jausmus. Ar turėjo jis teisę taip rūsčiai ją smerkti, jeigu ji, trokšdama išgelbėti jo gy-

vybę, griebėsi apgaulės ir jaunajam bajorui suteikė viltį, kuriai nebuvo lemta išsipildyti? O gal ji kreipėsi į lordo Evendeilo taurumą, kuriuo šis garsėjo, ir, pažadinusi jo garbės jausmą, paskatino gelbėti laimingąjį varžovą?

Vis dėlto nugirsti žodžiai nedavė jam ramybės ir tolydžio sukosi galvoje, it gyvatės geluonis skaudžiai kirsdami į pat širdį.

„Ji viską dėl jo padarys!.. Argi įmanoma dar aiškiau išreikšti savo jausmą? Prabilęs meilės kalba, skaisčios mergaitės drovumas nemoka kategoriškiau išsakyti savo minties. Aš ją praradau, praradau amžinai ir negrįžtamai, ir dabar man nebelieka nieko kito, kaip keršyti už savo skriaudas, už visas tas nuoskaudas, kurias kas valandą kenčia mano tėvynė."

Kadį, matyt, irgi buvo apnikusios panašios mintys, tik ne tokios pakilios. Šiaip ar taip, netikėtai pusbalsiu jis paklausė Mortoną:

— Kaip jūs manote, ar būtų negražu pasprukti nuo šitų vaikinų, jei tik pavyktų?

— Ką jūs! — atsakė Mortonas.— Jei tik pasitaikys gera proga, aš tikrai jos nepraleisiu.

— Labai malonu girdėti tokius žodžius,— tarė Kadis,— kas be ko, aš tik vargšas tamsus vaikinas, bet, man regis, ne tokia jau baisi nuodėmė ištrūkti iš jų nagų nors ir bloguoju, svarbu, kad būtų galima ką nors sugalvoti. Prireikus aš nepabijočiau ir kumščius paleisti į darbą, nors mano senoji šeimininkė tai pavadintų pasipriešinimu karaliaus valdžiai.

— Aš priešinsiuos bet kuriai valdžiai žemėje,— pareiškė Mortonas,— tironiškai trypiančiai chartijos patvirtintas laisvo žmogaus teises; ir aš nutariau nesileisti, kad mane neteisėtai pasodintų į kalėjimą arba pakartų, ir dabar stengsiuos iš paskutiniųjų jėga ar gudrumu išsigelbėti iš tų žmonių.

— Šaunu, aš irgi taip manau, kad tik ištaikytume progą. Bet tos jūsų kalbos apie chartiją tinka tiktai tokiems kaip jūs, kurie iš ponų, o aš viso labo tik paprastas dvaro bernas, ir tiek.

— Chartija, apie kurią aš kalbu,— tarė Mortonas,— gina visus škotus, netgi pačius menkiausius. Tai laisvė nuo botago ir vergijos pančių, paskelbta, kaip jūs pats galite perskaityti šventajame rašte, paties apaštalo Pauliaus[3], ir ją privalo ginti kiekvienas, kuris gimė laisvas, tiek dėl savęs, tiek dėl savo tėvynainių.

— Šit kaip, ponel — tarė Kadis.— Daug laiko praeitų, kol ledė Margerita ar mano mamutė surastų biblijoje tokius protingus žodžius. Mano šeimininkė amžinai man kaldavo, jog cie-

soriui privalu atiduoti tai, kas ciesoriaus[4], o mamutė suvis išsikraustė iš galvos su savo presbiterionizmu. Aš apskritai nieko nenutuokiu prisiklausęs abiejų senių tauškalų; bet jeigu man pavyktų surasti džentelmeną, kuris paimtų mane tarnybon, dievaži, pasidaryčiau visai kitas žmogus; tikiuosi, jūsų malonybė prisiminsite šiuos mano žodžius, išėjęs iš kalėjimo, ir paimsite mane kamerdineriu.

— Kamerdineriu, Kadi? — atsiliepė Mortonas.— Deja! Jums tai būtų netikusi vieta, net jeigu mudu būtume laisvi.

— Suprantu, ką jūs turite galvoje: manote, jeigu jau aš toks kaimo bernas, tai žmonėse dėl manęs tik apsijuoksite. Tai va, įsidėmėkite: aš turiu gerą galvą ir suprantu viską iš vieno žodžio, o to, kas daroma rankomis, mikliai išmokau, tik štai skaityti, rašyti ir skaičiuoti jau visai kas kita; bet užtat niekas taip nesugeba žaisti kamuoliu kaip aš, o kalaviju švaistausi ne ką blogiau už kapralą Inglį. Kaip niekur nieko praskelčiau jam kiaušą, nors ir joja toks orus iš paskos. O jeigu jūs iškeliausite svetur? — staiga paklausė jis, netikėtai pertraukdamas savo mintį.

— Galimas daiktas,— atsakė Mortonas.

— Tai va, aš neprašysiu jūsų nė skatiko. Matote, savo mamutę galėčiau įtaisyti pas jos vyresniąją seserį, tą niurzglią tetulę Megę, Galougeite, netoli Glazgo, ir, man regis, tenai niekas jos nesudegintų kaip raganos ir neleistų numirti iš bado, ir nepakartų kaip užkietėjusios vigės. girdėjau, miesto galva ten labai rūpinasi tokiais vienišais, apleistais vargšais. O mudu galėtume keliauti drauge ieškoti laimės kaip tose senose pasakose apie Džoką, milžinų nugalėtoją[5] ir Valentiną ir Orsoną[6]; o paskui mudu grįžtume atgal į linksmąją Škotiją, kaip sakoma dainoje, ir aš vėl imčiausi arklo ir taip gražiai suarčiau našius Milnvūdo pūdymus, kur slėsnumoj, kad vien už pasižiūrėjimą nebūtų gaila pastatyti pintą gero vyno.

— Bijau,— tarė Mortonas,— kad mudviem, mielasis Kadi, maža beliko vilties vėl imtis senų darbų.

— Ką jūs, pone, ką jūs! — paprieštaravo Kadis.— Nevalia nuleisti galvos — juk kartais ir sudužęs laivas pasiekia krantą. Ką aš girdžiu? Kad aš nusprogčiau vietoje, jei mano senoji mamutė vėl nepradėjo pamokslauti! Iš balso suprantu, kada jinai ima berti šventojo rašto žodžius — sakytum, vėjas ūžauja palėpėje; o štai ir Litauras prisidėjo. Viešpatie aukščiausias! Jeigu tik kareiviams pašoks pyktis, nudės ir vieną, ir kitą, ir mus drauge!

Iš tikrųjų jųdviejų pašnekesį pertraukė už nugaros pasigirdęs baisus klegesys unisonu suskambus pamokslininko ir senės balsams: vienas gaudė it fagotas, kitas čirpė lyg įtrūkęs smuikas. Iš pradžių įmetėjusių kankinių porelė tik guodėsi gana santūriai skųsdamiesi ir piktindamiesi savo negandomis, bet įsikalbėję abu pradėjo vis karščiau reikšti jausmus ir pagaliau nebepajėgė tramdyti apmaudo.

— Vargas, vargas, vargas jums, kraugeriai ir persekiotojai!— šaukė garbusis Gabrielius Litauras.— Vargas, vargas, vargas jums, ir dar prieš tai, kai bus nuplėšti antspaudai, sugriaudės trimitai ir bus išpilti rūstybės dubenys![7]

— Taip... taip... Tepajuosta jų prakeikti veidai, tenutrenkia juos dievo ranka paskutiniojo teismo dieną! — lyg aidas atsiliepė šaižus Mozos altas, toje fugoje atliekąs antrojo balso partiją.

— Iš tiesų sakau jums,— toliau šaukė pamokslininkas,— jūsų žygiai ir jūsų antpuoliai, jūsų arklių prunkštimas ir jų išdidūs šuoliai, jūsų kruvinos, žvėriškos ir nežmoniškos piktadarybės, jūsų pastangos užgniaužti, numarinti ir ištvirkinti nelaimingųjų dievo tvarinių sąžinę piktžodžiavimais, netikromis priesaikomis bei pasibjaurėtinomis pagundomis — visa tai kyla iš žemės į dangų nelyginant šlykštus ir niekšingas šventenybės išniekintojo kauksmas ir artina rūstybės ir atpildo valandą. Krun... krun... krun...— Ir kosulio priepuolis nutraukė jo žodžių srautą.

— O aš sakau,— šaukė Moza tuo pačiu tonu ir beveik kartu su pamokslininku,— nors į senatvę ir kvapo pritrūksta, ir dusulys smaugia, ir arklys krato risnodamas...

— Velniai rautų! Kad jie bent leistųsi šuoliais,— tarė Kadis.— Tada norom nenorom ji gautų prikąsti liežuvį.

— Nors ir esu sena, ir kvapo trūksta,— toliau klykavo Moza,— vis dėlto nenustosiu liudyti ir kelti balso prieš atskalūnus, išdavikus, eretikus ir nukrypėlius nuo tikrojo tikėjimo... Prieš skriaudikus ir visus tuos, kurie nusipelnė dievo rūstybės!

— Patylėki, meldžiu tave, geroji moterie, patylėki,— kalbėjo pamokslininkas, galų gale atsigavęs po baisaus kosulio priepuolio ir pamatęs, jog Moza užbėga jam už akių su savo prakeikimais,— patylėki ir neatimki žodžio iš altoriaus tarno lūpų... Aš kalbėsiu... Aš keliu savo balsą ir sakau jums, jog nespės pasibaigti šis spektaklis, taigi, nespės nusileisti saulė, ir jūs patirsite, kad nei niekšingas Judas, jūsų vyskupas Šarpas, jau nukeliavęs ten, kur jam dera būti, nei šventvagis Holofernas, kraugerys Kleiverhausas, nei išpuikėlis Diotrefis,

tasai jaunuolis Evendeilas, nei gobšusis palaidūnas Demas[8], jūsų vadinamas seržantu Bosvelu, kuris pasigrobia iš vargšės našlės paskutinį varioką ir visa, ką tiktai suranda jos podėlyje, nei jūsų karabinai, nei pistoletai, nei kalavijai, nei arkliai, nei balnai, kamanos, nei paspręstės, nei žąslai, nei maišai su avižomis, kuriomis šeriate arklius, neapgins jūsų nuo strėlių, nudrožtų jums, ir nuo kilpinio, kurio timpa jau įtempta į jus.

— Žinoma, neapgins,— lyg aidas kartojo Moza,— jie atstumtieji, visi kaip vienas... šluotos, tinkamos nebent įmesti į ugnį, iššlavus šiukšles iš dievo namų... botagai, nuvyti iš virvelių, plakti tiems, kurie alksta ir trokšta šios žemės gėrybių ir dailių apdarų labiau nekaip kryžiaus ir sandoros, tačiau, darbą padarius, jie pravers tik kaip raišteliai šėtono kurpėms suvarstyti.

— Tegu mane skradžiai,— tarė Kadis, kreipdamasis į Mortoną,— o vis dėlto, man regis, mamutė pamokslauja ne ką blogiau už dievo tarną!.. Tik gaila, kad jis persišaldęs: tik įsivaro, kad net gražu klausytis, ir užpuola kosulys; kas be ko, ilgas pasijodinėjimas šįryt neišėjo jam į sveikatą. Antraip, velniai jį rautų, savo riksmu užgožtų mamutės balsą ir pats vienas gautų atsakyti už viską... Laimė, kad kelias akmenuotas ir kareiviai, kanopoms dundant, nelabai girdi, ką juodu ten paisto; o štai išjosime į taką, kur žemė minkšta, tada jie mums parodys, kur pipirai auga.

Kadžio prielaidos netrukus pasitvirtino. Kol kanopų dunksėjimas kieta akmenuota žeme slopino belaisvių balsus, kareiviai beveik jų nepaisė, bet pagaliau kelias išėjo į kemsynus, kur abiejų ištikimųjų presbiterionų prakeikimams nebepritarė išganingas akompanimentas. Ir iš tikrųjų, vos tik arkliai pradėjo bėgti viržiais ir žalia žole apaugusia dirva, Gabrielius Litauras vėl garsiai sududeno: „Taigi, esu kaip dykumų pelikanas..."—„O aš,— atsiliepė Moza,— nelyginant vienišas paukštis ant stogo"[9], kai kapralas, jojąs iš paskos, suriaumojo:

— Ei jūs! Prikąskite liežuvius, po šimts velnių, kitaip įsprausiu jums žąslus į nasrus.

— Aš neklausau bedievio įsakymų,— nenusileido Gabrielius.

— Ir aš neklausau,— atsiliepė Moza,— ką man įsakinėja molinio žemės indo šukė[10], nors ji ir nudažyta tokia pat raudona spalva kaip Babelio bokšto plyta ir vadina save kapralu.

— Halidejau! — sušuko kapralas.— Gal turi kartais, bičiuli, gerą brūzgulį?.. Reikia jiems užkimšti snukį, kol nenuvarė mūsų į kapus su savo kalbomis.

Tačiau Halidejus nespėjo atsakyti ir imtis priemonių kapralo pageidavimui išpildyti, nes kelyje pasirodė dragūnas, kuris šuoliais prilėkė prie seržanto Bosvelo, jojančio toli — savo būrio priešaky. Išklausęs įsakymą, Bosvelas beregint pasuko atgal, paliepė suglausti gretas, paraginti arklius ir joti toliau tyliai ir atsargiai, nes netrukus susidursią su priešu.

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

SUSIDŪRIMAS

Kaip būtų gera ir kilnu
Krauju nelaistyti kalnų
Ir šią nesantarvę lemtingą
Išspręsti tauriai ir taikingai,
Derybom ir sutartimi,
O ne kardu ir ugnimi[1].

Batleris

Arkliams pradėjus kabinti šuoliais, ištikimiems tikėjimo gynėjams netrukus užėmė kvapą, ir norom nenorom jie turėjo nutilti. Jau daugiau kaip mylią šuoliavo būrys atvira vietove, palikęs užpakalyje giraites, lydėjusias jį visą kelią po to, kai pasibaigė Tilitadlemo miškai. Šen bei ten siaurų raguvų šlaituose matei vienišus beržus ir ąžuolus, o kur ne kur kūpsojo tų medžių guotai. Bet ir jie pamažėl dingo, ir prieš raitelius nusidriekė tuščia neapžvelgiama lyguma, tolumoje pereinanti į nykias, tamsiais viržiais apaugusias kalvas, išraižytas gilių griovų, kur žiemą kunkuliuodavo audringi srautai, o vasarą nepaprastai plačia vaga srovendavo menki upeliukai, vingiuodami tarp krūsnių žvirgždo ir akmenų — žiemos gaivalų pėdsakų — ir primindami švaistūnus, nuskurdusius ir išsigimusius po nežaboto ūžavimo ir pinigų blaškymo. Tas negyvenamas kraštas, rodos, tiesėsi į akimi neapmetamus tolius, netekęs didybės, netekęs netgi rūstumo, savito atšiauriems kalnams, ir vis dėlto stulbino savo platybe, nepalyginama su palaimintos žemės sklypeliais, įdirbtais per didelį vargą ir pritaikytais žmogaus poreikiams tenkinti, darydamas nepakartojamą įspūdį stebėtojo vaizduotei ir piršdamas mintį apie gamtos visagalybę ir nepelnytai išliaupsintą žmogaus galią savaip tvarkyti pasaulį, įveikti orų užgaidas bei dirvos nederlingumą.

Tokie bekraščiai tyrai nepaprastai veikia protą, keldami vienatvės pojūtį netgi tiems, kurie keliauja būriais,— toks menkas atrodo žmogus, atsidūręs neapžvelgiamoje dykynėje. Juk ir tūkstantinis karavanas Afrikos ar Arabijos smėlynuose gali pasijusti atskirtas nuo viso pasaulio, nors tokio jausmo nepatiria vienišas keliauninkas, žygiuojantis gražiai įdirbta ir žydinčia vietove.

Štai kodėl Mortonui lyg ir atlėgo širdis, per pusę mylios pastebėjus raitininkų pulką, kuriam priklausė ir jų apsaugos būrys, stačiu vingiuotu taku kylantį iš lygumos į kalvas. Kai dragūnai traukė siaurais keliais, jų atrodė gana daug, dar įspūdingesnis vaizdas buvo, kai jie šmėkščiojo šen bei ten tarp medžių, bet dabar jų tarytum sumažėjo, nes buvo kaip ant delno ir bekraštėje laukų platybėje visa ši raitelių vora, iš lėto šliaužianti į kalną, panėšėjo veikiau į jaučių kaimenę negu į kariuomenę. Ji atrodė niekingai menka ir visai nekovinga.

„Dievaži,— mąstė Mortonas,— tokioms menkoms pajėgoms saujelė narsuolių šiuose kalnuose gali užtverti bet kokią perėją, aišku, jeigu drąsa prilygtų entuziazmui."

Taip jam svarstant, jų apsaugos būrys pasivijo ginklo draugus, ir, Kleiverhauso vorai dar nepasiekus kalvos viršūnės, Bosvelas su savo užpakaline sauga ir belaisviais susijungė, tiksliau pasakius, beveik susijungė su pulkininko Grejemo vadovaujamomis pagrindinėmis jėgomis. Žygiuodama be galo kebliu, vienur nepaprastai stačiu, kitur klampiu keliu, vora vos stūmėsi į priekį, o ypač sunku buvo paskutinėms gretoms, nes, praėjus pagrindinėms jėgoms, ten, kur takas driekėsi per pelkėtą vietovę, žemė virto bedugne liūgyne, ir galiniai dragūnai turėjo sukti į šalį ir ieškoti patikimesnio kelio.

Tokiais atvejais garbiojo Gabrieliaus Litauro ir Mozos Hedrik kančios dar padidėdavo, nes šiurkštūs apsaugos kareiviai, nepaisydami pavojų, gresiančių tokiems nepatyrusiems raiteliams, versdavo juos šuoliuoti per griovius bei duobes arba varydavo arklius tiesiai per liūnus ir klampynes.

— Su dievo pagalba peršokau mūrą aukščiausią![2] — suriko vargšė Moza, kai jos arklys, dragūnų paragintas, vienu šuoliu perlėkė per apleisto avių aptvaro tvorą; atliekant tą žygdarbį, kykas nukrito jai nuo galvos, ir žili plaukai išsidraikė ant pečių.

— Įklimpau į gilią dumblynę, nėra man kur kojos atremti. Vandens gelmėse atsidūriau, virsta per mane vilnys![3]— sušuko Litauras tuo metu, kai jo arklys iki pat papilvės įsmuko į

vieną iš tų versmių, kurių vandenys tvindo pelkes; dumblai žliaugė bėdos ištikto pamokslininko veidu ir drabužiais.

Tie šauksmai sukėlė griausmingą dragūnų juoką, bet netrukus prasidėjo tokie įvykiai, jog visi turėjo surimtėti.

Pirmosioms pulko gretoms jau beveik pasiekus mūsų minėtos skardžios kalvos viršūnę, staiga ant keteros pasirodė du ar trys raiteliai, žvalgybon pasiųsti vyrai iš priešakinės saugos būrio, ir šuoliais leidosi savųjų link; sprendžiant iš apsiputojusių arklių, jie kaip įmanydami spruko nuo priešo. Iš paskos išnėrė penki ar šeši raiteliai, ginkluoti pistoletais ir kalavijais; pastebėjęs artėjantį leibgvardiečių pulką, jie sustojo kalvos viršūnėje. Du iš jų, turėję karabinus, nulipo nuo arklių, ramiai ir neskubėdami nusitaikė į pirmąją gretą ir iššovė sužeisdami du kareivius, vieną iš jų sunkiai. Paskui jie įšoko į balną ir dingo už keteros, pasitraukė taip šaltakraujiškai, nėmaž nepabūgę, išvydę artėjant stiprias pajėgas, nes, ko gero, jautė čia pat esant stiprią paramą. Šis įvykis sustabdė visą raitininkų pulką, ir, kol Kleiverhausas klausėsi žvalgo, kaip priešakinė sauga traukėsi pagrindinių jėgų link, lordas Evendeilas pakilo į priešo raitelių ką tik paliktą kalvos viršūnę, o majoras Alanas, kornetas Grejemas ir kiti karininkai išvedė pulką iš nepatogios pozicijos ir išskleidė kalvos šlaite dviem gretomis tokia tvarka, kad antroji remtų pirmąją.

Buvo įsakyta pulti; po kelių minučių pirmoji greta atsidūrė ant keteros, nuo kurios atsivėrė vaizdas į priešais esantį šlaitą. Antroji greta pajudėjo paskui pirmąją, o joms iš paskos — užpakalinė sauga su belaisviais; dabar Mortonas ir jo nelaimės draugai aiškiai išvydo, kokias kliūtis teks įveikti puolančiam Kleiverhauso pulkui.

Priešinis kalvos šlaitas, kuriame išsidėstė karaliaus leibgvardija, kokį ketvirtadalį mylios ėjo žemyn nuolaidžiu lauku, vietomis gana nelygiu, bet vis dėlto tinkamu kautynėms raitininkų rikiuote, o apačioje prasidėjo pelkėta plynė, per visą ilgį perkirsta lyg natūralios raguvos, lyg gilaus versmėto nuleidžiamojo kanalo su vandens sklidinais grioviais iš kraštų; abipus kanalo telkšojo durpyno iškasos ir šen bei ten vešėjo žemaūgiai alksniai, taip pamėgę drėgmę, jog ten, kur liesa žemė ir stovintis vanduo, kerojo krūmais, neišgalėdami išaugti į tikrus medžius. Kitapus raguvos, arba kanalo, plynė vėl kilo aukštyn į viržiais apaugusią kalvą, o pačioje atšlaitėje stovėjo žūtbūtinei kovai pasirengę maištininkai, užtverdami priešui kelią per tą kliūčių išraižytą vietovę ir per kanalą, dengiantį juos iš priekio.

Jų pėstija buvo išsidėsčiusi trimis gretomis. Pirmoji, pakenčiamai apsiginklavusi šaunamaisiais ginklais, stovėjo priešaky, prie pat raisto krašto, tad jos ugnis galėjo pridaryti didelių nuostolių karaliaus raitininkams, jeigu jie leistųsi nuo atviro, priešais esančio šlaito; beje, ugnis būtų dar pražūtingesnė, jei kareiviai mėgintų pulti pelkėta plyne. Už pirmosios gretos stovėjo būrys ietininkų priešakiniams paremti, jei dragūnams vis dėlto pavyktų forsuoti raistą. Toliausiai buvo išsidėsčiusi trečioji greta — valstiečiai su dalgiais, statmenai įtvertais į mietus, su šakėmis, iešmais, vėzdais, brūkliais, žeberklais ir kitokiais žemės ūkio padargais, rūstybės protrūkyje paverstais karo ginklais. Abiejuose pėstijos sparnuose, tik truputį atokiau nuo raisto, kad po kojomis būtų sausa ir tvirta žemė, prireikus grumtis su priešu, jeigu jam pavyktų prasiveržti, stovėjo po nedidelį būrį raitininkų, kurie apskritai buvo prastai apsiginklavę, o arklius turėjo visai netikusius, bet užtat visi degte degė ryžtu kovoti už teisybę, nes buvo smulkūs dvarininkai arba pasiturintys ūkininkai, galėję sau leisti prabangą išvykti į žygį raiti. Tie, kurie ką tiktai vijosi karaliaus pajėgų priešakinę saugą, dabar iš lėto jojo saviškių link. Tik tie keli žmonės ir atrodė gyvi visoje sukilėlių kariaunoje. Kiti stovėjo nejudėdami, tvirti, nelyginant pilki akmenys, išmėtyti po viržynus.

Sukilėlių iš viso buvo apie tūkstantį vyrų, bet užtat raitelių — ne daugiau kaip šimtas, ir tik pusė jų pakenčiamai apsiginklavusių. Tačiau sukilimo vadai visas viltis dėjo į patogią poziciją, apsisprendimą žūti ar būti, jėgų persvarą, o svarbiausia — į karštą entuziazmą, tikėdamiesi, jog visa tai su kaupu išlygins ginkluotės, aprūpinimo ir karinio patyrimo stoką.

Maištininkų kariaunos užnugaryje, kalvos šlaite, buvo matyti moterų ir netgi vaikų, kurie atėjo į šiuos tyrus, tikėdami saviškiais ir neapkęsdami persekiotojų. Jie, rodos, susibūrė čionai stebėti mūšio, kuris turėjo nulemti tiek jų pačių, tiek jų tėvų, vyrų ir sūnų likimą. Nelyginant senovės germanų genčių moterys skardžiais klyksmais jos pasitiko priešų gretas, sutviskusias ant priešinės kalvos keteros, tarsi ragindamos saviškius kovoti iki paskutiniosios už tuos, kurie jiems brangesni už gyvybę. Šie šauksmai, matyt, įkvėpė maištininkus, ir griausmingas valio, nusiritęs gretomis, kai tik pasirodė kareiviai, paskelbė, kad sukilėliai pasiryžę grumtis iki paskutinio kraujo lašo.

Kleiverhauso raitininkams sustojus ant kalvos, įžūliai ir karingai sugaudė jų trimitai ir litaurai, grūmodami ir mesdami iššūkį priešui, ir tas garsas nuskardėjo tyruose it galingas rūstybės angelo balsas. Atsiliepdami į jį, persekiojamieji sutar-

tinai ir iškilmingai sugiedojo du pirmuosius septyniasdešimt šeštosios psalmės posmus pagal škotų bažnyčios priimtą redakciją, nuskambėjusius kaip didingas himnas:

Garsus Judo žemėje dievas,
Jo pastogė yra Salemė,
Jo vardas didus Izraely,
Jo būstas Siono kalne.

Sulaužė strėles jis šveitriąsias,
Kalavijus, kardus ir skydus,
Atėjai tu čionai kalp galiūnas,
Didingesnis už kalnus aukštus.

Po šių posmų nuskambėjo griausmingas ar veikiau iškilmingas šauksmas; paskui, po valandėlę trukusios tylos, maištininkai užgiedojo kitus posmus, lyg pranašaudami, jog būsimose grumtynėse priešų laukia tokia pat neišvengiama žūtis, kokia ištiko asirus:

Tu įveikei širdį narsuolių,
Amžinu jie užmigo miegu,
Tu parbloškei žemėn galiūnus,
Ir paliko visi be jėgų.

O dieve Jokūbo, tik kartą
Pagrūmojai jiems savo ranka,
Žirgai jų ir karo vežimai
Tuoj sustingo kautynių lauke.

Paskui vėl nuskambėjo toks pat šauksmas, ir stojo kapų tyla.

Kol ta iškilminga giesmė, ištrūkusi iš tūkstančių lūpų, skardėjo nykiose kalvose, Kleiverhausas įdėmiai žvalgė vietovę ir maištininkų rikiuotę, pritaikytą priešo puolimui atremti.

— Tarp tų prasčiokų,— tarė jis,— tikriausiai yra senų karelvių — netašyti kaimiečiai vargu ar gebėtų pasirinkti tokią poziciją.

— Kiek teko girdėti, su jais yra Berlis,— atsiliepė lordas Evendeilas,— taipjau Hakstonas iš Ratileto, Patonas iš Medouhedo, Klelandas ir dar vienas kitas, išmanąs karo reikalus.

— Taip ir maniau,— toliau kalbėjo Kleiverhausas,— pamatęs, kaip švankiai jų raiteliai peršoko per kanalą, grįždami į savo poziciją. Nesunku buvo suprasti, jog tarp jų yra patyrusių apskritagalvių raitininkų, tų tikrų senosios Sandoros išperų. Mums

teks veikti ne tik drąsiai, bet ir labai apdairiai. Evendeilai, sušaukite karininkus prie ano gūbrio.

Jis nujojo prie samanomis apžėlusio akmens, tikriausiai kokio nors gilios senovės keltų vado antkapio, ir, nuaidėjus komandai: „Karininkai, į priekį!", visi susibūrė aplink pulkininką.

— Aš sukviečiau jus, džentelmenai, anaiptol ne į oficialią karo tarybą,— tarė Kleiverhausas,— nes niekada neužkrausiu kitiems atsakomybės, kuri pagal padėtį tenka man vienam. Aš tik norėjau sužinoti jūsų nuomonę, pasilikdamas sau teisę vadovautis savąja, kaip tai daro diduma žmonių, prašančių patarimo. Taigi, ką pasakysite jūs, kornete Grejemai? Ar mums verta pulti tą kaukiančią gaują? Jūs visų jauniausias ir karščiausias, tad jums ir priklauso pirmas žodis.

— Man patikėta garbė saugoti leibgvardijos kovinę vėliavą,— atsakė kornetas Grejemas,— o ji niekada, kol plaka mano širdis, nebėgs nuo maištininkų. Todėl aš sakau: pulti dėl dievo ir karaliaus!

— O ką pasakysite jūs, Alanai? — toliau klausinėjo Kleiverhausas.— Evendeilas toks kuklus, kad jo nieku gyvu nepriversi kalbėti, kol jūs netarsite savo žodžio.

— Tų šaunuolių,— atsakė majoras Alanas, senas prityręs raitininkas,— kiekvienam iš mūsų tenka po tris, o gal net po keturis. Nemanau, jog atvirame lauke jų būtų per daug, bet jie užėmė be galo patogią poziciją ir, man regis, nelinkę jos apleisti. Todėl esu kitos nuomonės negu kornetas Grejemas ir siūlau pasukti atgal į Tilitadlemą, užimti kelią tarp kalvų ir prašyti pastiprinimo — Glazge stovi lordo Roso pėstininkų pulkas. Taip mes atkirsime juos nuo Klaido slėnio, ir tuomet arba jie ryšis palikti savo įtvirtinimus ir stoti į kovą mums palankiomis sąlygomis, arba, jeigu jie nesitrauks iš ten, mes pulsime juos, kai tik ateis pėstija; jos remiami, mes galėsime energingai imtis karo veiksmų tarp visų tų raistų, liūnų ir griovių.

— Tai bent pasakė! — sušuko jaunasis kornetas.— Argi taip jau svarbu patogi pozicija, jeigu ją užima gauja psalmes giedančių, nukaršusių davatkų?

— Jeigu vyras gerbia savo bibliją ir psalmyną,— nesutriko majoras Alanas,— dėl to jis grumiasi anaiptol ne blogiau. Tie šaunuoliai įrodys, kad jie kieti kaip plienas. Jau nuo seno juos pažįstu.

— Jų sniaukrojantis giedojimas,— tarė kornetas,— primena mūsų majorui lenktynes prie Danbaro [4].

— Jaunuoli, jeigu jums būtų tekę dalyvauti tose lenktynėse,— atšovė Alanas,— jūs prisimintumėte jas iki grabo lentos.

— Gana, džentelmenai, gana,— pertraukė juos Kleiverhausas,— radote vietą ginčytis. Aš paklausyčiau jūsų patarimo, majore Alanai, jeigu nenaudėliai žvalgai (jie dar bus deramai nubausti) būtų laiku davę žinią apie priešo pajėgas ir pozicijas. Bet mes išsiskleidėme prieš juos kautynių rikiuote, ir leibgvardijos atsitraukimas būtų palaikytas nepasitikėjimu savo jėgomis, o tai sukeltų maištą visame vakarų krašte. Tuo atveju mes ne tik negalėtume tikėtis lordo Roso paramos, bet esu tikras, kad mes apskritai būtume atkirsti vieni nuo kitų, netgi nespėję sutelkti savo pajėgų. Atsitraukimas turėtų tokių pat pražūtingų padarinių karaliaus valdžiai kaip ir pralaimėjimas. Na, o apie mūsų gyvybei gresiantį pavojų, tvirtai tikiu, džentelmenai, jūs nė vienas negalvojate. Per raistus turėtų būti takai, ir jais mes prasiveršime, o kai po kojomis bus tvirta žemė, manau, nė vienas leibgvardietis nesuabejos, kad mūsų ne tokie jau gausūs eskadronai sutrins į dulkes tuos parako neuosčiusius prasčiokus, nors jų būtų ir antra tiek. O ką jūs pasakysite, lorde Evendeilai?

— Mano kuklia nuomone,— atsiliepė lordas Evendeilas,— nors ir kuo baigtųsi mūšis, svarbu, kad nebūtų didelio kraujo praliejimo; mes neteksime nemaža šaunių bendražygių ir, galimas daiktas, būsime priversti nukauti daug tų paklydėlių, o juk, šiaip ar taip, jie škotai ir jo didenybės karaliaus Karolio valdiniai kaip ir mes.

— Maištininkai! Maištininkai, neverti škotų ir valdinių vardo! — sušuko Kleiverhausas.— Bet sakykite, milorde, kokia jūsų nuomonė šiuo klausimu?

— Pradėti derybas su tais tamsiais ir vadų suklaidintais žmonėmis,— atsakė jaunasis lordas.

— Derybas! Su maištininkais, pakėlusiais ginklą! Kol aš gyvas, to niekada nebus! — pareiškė pulkininkas.

— Šiaip ar taip, galima nusiųsti pas juos trimitininką ir parlamentarą, pasiūlyti jiems sudėti ginklus ir išsiskirstyti,— tarė lordas Evendeilas,— ir pažadėti, kad jiems bus atleista. Ne kartą esu girdėjęs, jei būtume taip padarę prieš mūsį prie Pentlendo kalvų [5], būtų pralieta kur kas mažiau kraujo.

— Gerai,— tarė Kleiverhausas,— o kas, po velnių, išdrįs kreiptis su tokiais pasiūlymais į tuos užsispyrusius ir įtūžusius fanatikus? Jie nepripažįsta karo įstatymų. Jų vadai, prikišę nagus prie Sent Endriu arkivyskupo nužudymo, kariauja su virve ant kaklo ir tyčia nukaus mūsų parlamentarą, kad ištikimo valdinio krauju suteptų savo šalininkus ir atimtų iš jų viltį pelnyti malonę, kurią jie patys amžinai yra praradę.

— Jums leidus aš kreipsiuos,— tarė Evendeilas.— Aš dažnai esu rizikavęs savo gyvybe, liedamas kitų kraują, tad leiskite surizikuoti dar kartą, idant būtų išgelbėta kitų žmonių gyvybė.

— Ne, aš jūsų nesiųsiu su tokiu pavedimu,— nesutiko Kleiverhausas.— Dėl titulo ir visuomeninės padėties jūsų gyvybė pernelyg brangi, ir jūsų mirtis turėtų sunkių padarinių visai šaliai, ypač mūsų laikais, kai dori įsitikinimai — itin retas dalykas. Štai mano brolėnas Dikas Grejemas: jis nebijo nei švino, nei plieno, lyg pats šėtonas būtų jį apdovanojęs apsauginiais šarvais, kaip ir jo dėdę, tų fanatikų žodžiais tariant. Trimitininko lydimas, su balta vėliava rankoje jis nujos prie pelkės krašto ir pamėgins įtikinti tuos maištininkus sudėti ginklus ir išsiskirstyti.

— Mielu noru, pulkininke,— atsiliepė kornetas.— Aš pririšiu prie ieties galo savo kaklajuostę, kuri man atstos baltą vėliavą,— tie nevidonai kol gyvi nėra matę vėliavos iš tokių plonyčių Flandrijos nėrinių.

— Pulkininke Grejemai,— tarė Evendeilas jaunajam karininkui rengiantis vykdyti pavedimą,— šis jaunuolis — jūsų brolėnas ir, ko gero, drauge jūsų įpėdinis. Dėl dievo meilės, leiskite vykti man. Aš pasiūliau, aš ir privalau rizikuoti savo galva.

— Jeigu jis būtų netgi mano vienintelis sūnus,— atsakė Kleiverhausas,— vis tiek laikyčiau neleistina tokiomis aplinkybėmis tausoti jo gyvybę. Manau, mano jausmai ir simpatijos niekada netrukdė ir netrukdys vykdyti savo tarnybinės pareigos. Jei Dikas Grejemas žus, jo mirtis man vienam užduos širdį; jei krisite jūs, nukentės karalius, o drauge su juo ir visa Škotija. Tad, džentelmenai, prašom skirstytis į savo vietas. Jei pasiūlymas nebus priimtas, mes nedelsdami puolame. Ir, kaip įrašyta senajame Škotijos herbe, tegu dievas saugo teisųjį!

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

MŪŠIS

Čia griaudėja kovos aidai,
Kryžiuojas vėzdai ir kardai[1].

Hudibrasas

Kornetas Ričardas Grejemas leidosi nuo kalvos su improvizuota vėliava rankoje, švilpaudamas dainelę ir į jos taktą šankindamas puikiai išmankštintą žirgą. Iš paskos jojo trimitininkas. Penki ar šeši raiteliai, iš pažiūros karininkai, atsiskyrė nuo presbite-

rionų kariaunos sparnų ir, susirinkę centre, per klampynę prijojo kiek galėdami arčiau kanalo, kertančio žemumą. Laikydamasis priešinio pelkės krašto, to būrelio link savo žirgą varė kornetas Grejemas, į kurį dabar krypo abiejų stovyklų žvilgsniai; nemenkinant nei vienų, nei kitų drąsos, galima daryti prielaidą, jog abi pusės vienodai troško, kad šiuo žygiu būtų išvengta kraujo praliejimo nepermaldaujamai artėjančio mūšio lauke.

Sustabdęs žirgą priešais tuos, kurie, išjoję pasitikti parlamentaro, tarsi prisiėmė priešo kariaunos vadų vaidmenį, kornetas Grejemas įsakė trimitininkui trimituoti signalą pradėti derybas. Sukilėliai neturėjo trimitininkų, kad galėtų deramai atsakyti, tad vienas iš jų suriko aiškiu ir skardžiu balsu, klausdamas, ko jis atjojęs prie jų pozicijos.

— Pasiūlyti jums karaliaus ir pulkininko Džono Grejemo Kleiverhauso, Škotijos garbingosios Slaptosios tarybos ypatingojo įgaliotinio, vardu sudėti ginklus ir paleisti savo šalininkus, kuriuos sukurstėte maištauti prieš dievo, karaliaus ir mūsų šalies įstatymus,— atsakė kornetas.

— Grįžk pas tuos, kurie tave siuntė,— tarė vienas sukilėlių vadas,— ir pasakyk, jog mes ėmėmės ginklo gindami sutryptą Sandorą ir persekiojamą bažnyčią; pasakyk, jog mes atsižadame pasileidusio ir klastingo Karolio Stiuarto, jūsų vadinamo karalium, kaip jis atsižadėjo Sandoros, nors ne kartą buvo davęs priesaiką visa savo galia siekti, kad būtų vykdomi visi jos straipsniai, siekti visomis jėgomis, nuosekliai ir nuoširdžiai, diena dienon visą savo gyvenimą, ir neturėti kitų priešų kaip Sandoros priešus ir kitų draugų kaip jos draugus. Tačiau, užuot laikęsis priesaikos, kurios liudytojais šaukėsi dievą ir angelus, pirmučiausia, vos tik grįžęs į Anglijos ir Škotijos karalystę, niekšingu aukščiausiosios valdžios aktu begėdiškai užgrobė neaprėžto valdovo sostą ir be teismo, tardymo ir bylų nagrinėjimo ištrėmė šimtus garsių ir dorų dievo žodžio skelbėjų, išplėšdamas gyvybės duonos kąsnį iš alkstančiųjų burnos, iš tų nelaimingų būtybių, ir prievarta užkimšdamas jiems gerklę šleikščiu, prėsku, beskoniu, drungnu mutiniu, kurį sutaisė keturiolika netikrų prelatų ir jų statytiniai, beširdžiai parsidavėliai, palaižūnai ir ištvirkėliai, darantys gėdą žmonių giminei.

— Aš atvykau čionai ne jūsų pamokslų klausyti,— atsiliepė karininkas,— o be jokių kalbų sužinoti, ar išsiskirstysite, jeigu jums visiems, išskyrus Sent Endriu arkivyskupo žudikus, bus dovanota malonė, ar lauksite, kol jus nušluos nuo žemės jo didenybės kariuomenė, pasirengusi nedelsdama stoti į kovą.

— Jeigu jau be jokių kalbų,— atsakė tas pats žmogus,— tad žinoki, jog mes čia esame su kalaviju prie šalies, kaip ir tinka vyrams, einantiems nakties sargybą. Visi mes priimsime tą pačią dalią kaip lygūs broliai. Tegu kraujas to, kas stoja prieš mūsų teisybę, krinta ant jo paties galvos. Tad grįžki pas tuos, kurie tave siuntė, ir tegu dievas atveria akis ir jiems, ir tau, idant išvystumėte, kokiais klaidžiais keliais jūs einate.

— Kuo jūs vardu? — paklausė kornetas, lyg prisiminęs, jog kažin kur jau buvo susitikęs ir netgi kalbėjęs su tuo žmogum.— — Ar jūs ne Džonas Balfuras Berlis?

— O kad ir taip,— atsiliepė tas,— ką tu jam gali pasakyti?

— Tik tai,— tarė kornetas,— jog malonė, mano žadėta karaliaus ir mano vado vardu, jums nebus suteikta, ir siūlau ją ne jums, o štai tiems paprastiems kaimo žmonėms; be to, esu siųstas vesti derybų ne su jumis ir ne su tokiais kaip jūs.

— Tu, vaikine, turbūt dar naujokas kariuomenėje,— atsiliepė Berlis,— ir menkai išmanai savo amatą, nes tau derėtų žinoti, jog parlamentaras, siūlantis paliaubas, gali vesti derybas su priešo kariuomene tik per jos karininkus; pažeidęs šią sąlygą, jis netenka neliečiamumo teisės.

Taip taręs, Berlis nusimetė nuo peties karabiną ir paėmė jį į rankas.

— Žudiko grasinimai man nesutrukdys atlikti savo pareigos,— tarė kornetas Grejemas.— Klausykite, gerieji žmonės: karaliaus ir savo pulko vado vardu skelbiu, jog bus dovanota visiems, išskyrus...

— Perspėju tave dar kartą! — sušuko Berlis, kilstelėdamas karabiną.

— ...bus dovanota visiems,— toliau kalbėjo jaunasis karininkas, kreipdamasis į sukilėlius,— visiems, išskyrus...

— Viešpatie, priimk jo sielą... Amen! — tarė Berlis.

Sulig tais žodžiais jis šovė, ir kornetas Ričardas Grejemas nuvirto nuo arklio. Šūvis buvo mirtinas. Nelaimingas jaunuolis, įtempęs paskutines jėgas, pasivertė ant kito šono ir suvapėjo: „Vargšė mama!" Ši pastanga tik pagreitino mirtį. Pasibaidęs arklys šuoliais leidosi atgal į pulką, o iš paskos nulėkė ne ką mažiau išsigandęs trimitininkas.

— Ką jūs padarėte? — kreipdamasis į Balfurą, sušuko vienas jo bendražygis.

— Aš atlikau savo pareigą,— tvirtai atsakė Balfuras.— Argi šventajame rašte nepasakyta: „Ir žudydamas tu nenusigręši nuo manęs". Tegu dabar kas nors išdrįsta prašnekti apie paliaubas ar atleidimą!

Kleiverhausas matė, kaip krito jo sūnėnas. Jis nukreipė akis į Evendeilą, ir nedrumsčiamai ramų jo veidą sekundės dalelę apniaukė neaprašomas sielvartas. Paskui trumpai tarė:

— Matėte!

— Aš atkeršysiu už jį arba žūsiu! — sušuko Evendeilas ir, pentinais paraginęs arklį, pasiutiškai nušuoliavo pašlaitėn, o iš paskos, negavęs jokio įsakymo, jo eskadronas ir kritusio korneto dragūnai; kiekvienas troško pirmas atkeršyti už jaunąjį karininką, tad veikiai jų gretos pakriko. Tiedu eskadronai sudarė pirmąją karališkųjų pajėgų gretą. Veltui Kleiverhausas šaukė: „Stokit! Stokit! Tas staigumas mus pražudys!" Tačiau, šuoliais dumdamas išilgai antrosios gretos, įtikinėdamas, įsakinėdamas, netgi grūmodamas kareiviams kalaviju, tiek tesugebėjo laimėti, kad kiti nepasekė tokiu užkrečiančiu pavyzdžiu.

— Alanai,— tarė jis, dragūnų gretose padaręs šiokią tokią tvarką,— veskite juos neskubėdamas pašlaitėn lordui Evendeilui paremti, nes jam labai greit prireiks pagalbos... Bosvelai, tu šaltakraujis ir ryžtingas vaikinas...

— Ką gi,— subambėjo Bosvelas,— jūs tai prisimenate tik tokiu momentu kaip šis.

— Imk dešimtį vyrų ir vesk aukštyn raguva iš dešinės,— toliau kalbėjo vadas.— Stenkis žūt būt persikelti per kanalą ir pelkę, ten išsirikiuokit ir pulkit maištininkus iš sparno ir užnugario, o mes smogsime jiems iš priekio.

Bosvelas nusilenkė parodydamas, jog suprato įsakymą ir yra pasirengęs jį vykdyti, ir tučtuojau nušuoliavo su savo būriu nurodyta kryptimi.

Netrukus pasitvirtino Kleiverhauso būgštavimai. Kareiviai, paskui lordą Evendeilą puolę priešą, veikiai atsidūrė prie raisto, užtvėrusio kelią jų pakrikai atakai. Vieni mėgino įveikti kliūtį ir įklimpo į dumblynę, kiti iš karto sustojo prie krašto, treti išsisklaidė į šalis, ieškodami patogesnės vietos persikelti per pelkę. Per tą sumaištį pirmasis priešo būrys — pirmoji greta klūpomis, antroji pasilenkusi, trečioji stačia — paleido pragaištingą spiestinę ugnį, nuvertusią nuo arklių mažų mažiausia dvidešimt raitininkų ir sukėlusią dar didesnę suirutę. Lordui Evendeilui su būreliu dragūnų, raitų ant gerų žirgų, pavyko peršokti kanalą, bet vos tik atsidūrusius kitoje pusėje, juos atakavo priešo kairiojo sparno raitininkai, kurie įsidrąsino pamatę, jog tik nedaugeliui leibgvardiečių pasisekė išbristi iš pelkės, ir pašėlusiai puolė juos, šaukdami: „Vargas, vargas neapipjaustytiems filistiečiams! Šalin Dagoną [2] ir visus jo šlovintojus!"

Jaunasis lordas grūmėsi kaip liūtas, tačiau didumą jo būrio kareivių žuvo, o ir jis būtų neišvengęs to paties likimo, jei Kleiverhausas nebūtų jo parėmęs tankia karabinų ugnimi: su antrąja greta pasislinkęs arčiau kanalo, jis ėmė taip taikliai pliekti, kad priešo raitija ir pėstija pradėjo trauktis, ir lordas Evendeilas, išgelbėtas iš nelygios kovos ir likęs beveik vienas, pasinaudojo proga ir persikraustė atgal per pelkę pas saviškius. Nors ir kokių nuostolių padarė Kleiverhauso pirmosios papliūpos, sukilėliai veikiai atsitokėjo suvokę, jog ir skaičiumi, ir užimama pozicija turi tokį pranašumą, kad, ryžtingai ir atkakliai gindamiesi, neabejotinai nugalės leibgvardiečius. Jų vadai skrajojo tarp gretų, skatindami tvirtai laikytis ir aiškindami, kokia pragaištinga jų ugnis, naikinanti raitininkus drauge su arkliais, nes dragūnai, kaip įprasta raitininkų pulkuose, šaudė iš balno. Matydamas, kad jo geriausi vyrai krinta nuo priešo papliūpų, kurioms jis negali atsakyti tokia pat ugnimi, Kleiverhausas ne kartą beviltiškai mėgino keliose vietose permesti pulką į kitą pelkės pusę ir perimti iniciatyvą, kai po kojomis bus kieta žemė. Tačiau spiestinė sukilėlių ugnis, taipjau gamtinės kliūtys visur sustabdė jo puolimą.

— Jeigu nepavyks Bosvelo diversija, teks trauktis,— tarė jis Evendeilui.— O tuo tarpu atitraukite vyrus toliau, kad jų nesiektų priešo ugnis, tik alksnynuose palikite šaulius — tegu neduoda maištininkams ramybės.

Nurodymai buvo įvykdyti, ir Kleiverhausas ėmė nekantriai laukti, kada pasirodys Bosvelas su savo vyrais. Bet ir tam teko susidurti su kliūtimis. Apdairusis Berlis pastebėjo dragūnų apeinamąjį manevrą iš dešinės ir tučtuojau atsakė į jį, permesdamas prie raguvos kairiojo sparno raitiją, tad Bosvelas, gana ilgai šuoliavęs slėniu ir pagaliau suradęs persikėlimui tinkamą vietą, ūmai pamatė gerokai gausesnį priešą. Vis dėlto ši staigmena neatvėsino jo ryžto.

— Pirmyn, vyručiai! — sušuko jis savo būriui.— Tegu niekas nedrįsta sakyti, kad mes parodėme nugaras tiems apskritagalviams šventeivoms!

Paskui, lyg įkvėptas protėvių dvasios, suriko: „Bosvelas! Bosvelas!" ir, paleidęs žirgą tiesiai į pelkę, perlėkė ją būrio priešaky ir puolė Berlio raitininkus su tokiu įsiūčiu, jog nustūmė juos per pistoleto šūvį, pats savo ranka nukaudamas tris maištininkus. Numatydamas, kokių padarinių gali turėti pralaimėjimas tame bare, ir puikiai suvokdamas, kad jo raiteliai nė iš tolo neprilygsta reguliariosios kariuomenės dragūnams nei ginklo valdymu, nei

jojimu, Berlis šuoliais perkirto Bosvelui kelią ir susidūrė akis į akį. Abu kovotojus jų vadovaujamų būrių vyrai laikė kaip ir savo atstovais, todėl atsitiko tai, kas labiau tinka romanui nei tikro įvykio aprašymui. Ir dragūnai, ir sukilėliai beregint nustojo kautis ir sužiūro į Bosvelą ir Berlį tokiomis akimis, lyg visos tos dienos likimą turėtų nuspręsti tų dviejų nuožmių kalavijo meistrų kirstynės. Regis, taip manė ir abu kovotojai, nes, porą kartų sukryžiavę kalavijus, lyg susitarę sustojo truputį atsikvėpti ir pasirengti dvikovai, suvokdami, jog ir vienas, ir kitas susitiko savęs vertą priešininką.

— Tu niekingas žudikas, Berli,— pro sukąstus dantis prakošė Bosvelas, tvirtai gniauždamas kalaviją,— sykį tau pasisekė išsigelbėti iš mano nagų, bet (ir jis taip siaubingai nusikeikė, jog mums nedrąsu kartoti jo žodžių)... tavo galva verta tiek sidabro, kiek ji pati sveria, ir netrukus tabaluos prie mano balno gugos arba mano žirgas grįš atgal su tuščiu balnu.

— Taip,— atsiliepė Berlis, sklidinas rūstaus ir niauraus ryžto,— aš tas pats Džonas Balfuras, kuris žadėjo paguldyti tavo galvą ant žemės, kad nebepajėgtum jos pakelti; ir tegu dievas nulemia man tokią dalią ar dar baisesnę, jei netesėsiu savo žodžio.

— Vadinasi, arba viržių guolis, arba tūkstantis merkų! — sušuko Bosvelas, iš visų jėgų kirsdamas Berliui.

— Viešpaties kalavijas ir Gedeono kalavijas![3]— atsakė Balfuras, atremdamas kirtį ir smogdamas savo ruožtu.

Retai taip atsitinka, jog susiremia du vyrai, prilygstantys vienas kitam ir fizine jėga, ir ginklo bei arklio valdymu, ir beribe drąsa, ir nesutaikoma abipuse neapykanta. Siaubingai pasikapoję, vienas kitą keletą kartų palyginti lengvai sužeidę, juodu susikibo įsiutę, tarsi kruvina neapykanta būtų sviedusi juos vieną kitam į glėbį: Bosvelas griebė priešininką už perpetės, Balfuras suleido nagus jam į apykaklę, ir abu nusirito žemėn. Berlio draugai šoko jam į pagalbą, bet jiems sutrukdė dragūnai, ir vėl užvirė visuotinės grumtynės. Niekas nebūtų pajėgęs atplėšti Berlio nuo Bosvelo, kitur nukreipti jų dėmesį; jiedu raičiojosi žeme grumdamiesi, plūsdamiesi, apsiputoję ir užsispyrę, nelyginant grynakraujai buldogai.

Keli arkliai, dumdami kur kojos neša, peršoko per juos, bet jie neatgniaužė pirštų, kol kanopos smūgis Bosvelui nesulaužė dešinės rankos. Nesavu balsu dusliai suvaitojęs, jis paleido priešininką, ir abu pašoko ant kojų. Perlaužta Bosvelo ranka bejėgiškai nukaro, bet kairiąja jis ėmė graibytis durklo, kuris, deja,

išsmuko iš makšties per grumtynes. Įsmeigęs į Balfurą įsiūčio ir nevilties sklidiną žvilgsnį, dabar jisai stovėjo visiškai beginklis, ir Berlis, žvėriškai kvatodamas, užsimojo kalaviju ir smeigė. Bosvelas nė nekrustelėjo iš vietos — ašmenys tik nuslydo šonkauliais. Jis nė neketino gintis, tik išsišiepė su begaline neapykanta ir, metęs žvilgsnį į Berlį, suriko:

— Šlykštus prasčioke, tu praliejai karališkąjį kraują!

— Mirk, niekše, mirk! — sušuko Balfuras, smeigdamas kalaviju dar sykį, bet kur kas taikliau, ir, primynęs susmukusio Bosvelo kūną, pervėrė jį trečią kartą.— Dvėsk, kraujo ištroškęs šunie! Dvėsk taip, kaip ir gyvenai! Dvėsk, kaip dvesia gyvuliai, neturėdamas jokių vilčių, niekuo netikėdamas!

— Ir nieko nebijodamas! — prašvokštė Bosvelas, sukaupęs visas jėgas tiems beviltiškos puikybės kupiniems žodžiams ištarti, ir išleido paskutinį atodūsį.

Pagauti už pavadžio pro šalį bėgantį arklį, įšokti į balną ir pulti saviškiams į pagalbą Berliui pakako akimirkos. Bosvelo žūtis įkvėpė sukilėlius ne ką mažiau nei prabloškė dragūnus, ir tai galutinai nulėmė prasidėjusių grumtynių baigtį. Keli kareiviai buvo nukauti, kiti pasitraukė kitapus pelkės ir išsisklaidė, o nugalėtojas Berlis, persikėlęs iš paskos, ryžosi panaudoti prieš Kleiverhausą tą patį manevrą, kuris buvo pavestas Bosvelui. Jis išrikiavo savo vyrus, ketindamas pulti karaliaus kariuomenės dešinįjį sparną, ir, pagrindinėms jėgoms davęs žinią apie savo pergalę, meldė jas dėl dievo meilės pereiti pelkę ir bendra ataka užbaigti šlovingąjį dievo žygį prieš atskalūnus.

Tuo tarpu Kleiverhausas, jau spėjęs ištaisyti padėtį, susidariusią po pakrikos ir nesėkmingos atakos, toliau tęsė kautynes, įsakęs būriui dragūnų nulipti nuo arklių ir, pasislėpus tankiuose alksnių krūmuose prie pat raisto krašto, iš tolo šaudyti į maištininkus, ir ši tanki, nepaliaujama ir taikli ugnis nedavė ramybės priešui ir drauge klaidino, nes atrodė, jog leibgvardiečių kur kas daugiau, negu buvo iš tikrųjų. Atsakydamas į priešo papliūpas ir vis dar puoselėdamas viltį, jog po Bosvelo ir jo vyrų diversijos susidarys palankios sąlygos generalinei atakai visu frontu, Kleiverhausas ūmai pamatė priešais vieną iš siųstų dragūnų, kurio kruvinas veidas ir nuvarytas arklys sakyte sakė, kad jis atjojo tiesiai iš mūšio lauko.

— Kas atsitiko, Halidejau? — paklausė Kleiverhausas, pažinojęs kiekvieną pulko dragūną.

— Bosvelas žuvo,— atsakė Halidejus,— o drauge su juo nemaža šaunių vaikinų.

— Vadinasi,— kaip paprastai, nė kiek nesutrikęs tarė Kleiverhausas,— karalius neteko narsaus kario. Priešas turbūt perėjo pelkę?

— Su dideliu raitininkų būriu, kuriam vadovauja šėtonas, nukovęs Bosvelą,— atsakė siaubo sukrėstas kareivis.

— Tylos! Tylos! — tarė Kleiverhausas, prispausdamas pirštą prie lūpų.— Niekam nė žodžio! Lorde Evendeilai, mums reikia trauktis. Tokia apvaizdos valia. Sušaukite šaulius, išsisklaidžiusius alksnynuose. Tegu Alanas išrikiuoja pulką. Įsakau jums ir jam trauktis šlaitu aukštyn dviem voromis be perstojo dengiant vienam kitą. Aš stengsiuos sulaikyti tuos šunsnukius su užpakaline sauga, kartkartėmis sustodamas ir susikaudamas su jais. Jie tuojau bus šiapus kanalo — visa jų kariauna sujudo ir rengiasi šuoliui. Negaiškite laiko.

— Kur Bosvelas ir jo vyrai? — paklausė lordas Evendeilas, sukrėstas vado šaltakraujiškumo.

— Ilsisi ramybėje,— sukuždėjo Kleiverhausas jam į ausį.— Karalius neteko tarno; dabar jis tarnauja velniui. Pirmyn, Evendeilai, šuoliuokite ir sutelkite vyrus. Judviem su Alanu teks juos prispausti. Trauktis mes nepratę, bet tiek jau to, mes dar jiems parodysim.

Alanas su Evendeilu ėmėsi vykdyti Kleiverhauso patikėtą uždavinį, bet vos tik pulkas persirikiavo į dvi voras ir pasirengė trauktis, didelės priešo pajėgos pajudėjo per pelkę. Kleiverhausas, sutelkęs į savo būrį labiausiai patyrusius ir išmėgintus dragūnus, puolė sukilėlius, perėjusius raistą ir pakrikai išsisklaidžiusius atšlaitėje. Vienus nukovė, kitus nustūmė atgal į klampynę, o tuo tarpu leibgvardijos pagrindinės pajėgos, gerokai sumažėjusios ir pakrikusios, pradėjo trauktis kalvos šlaitu aukštyn.

Tačiau sukilėlių priešakinė sauga, gavusi pastiprinimų ir remiama visos presbiterionų kariaunos, privertė Kleiverhausą pajudėti paskui pulką. Niekados nė vienas žmogus nėra rodęs tokio tikro kario pavyzdžio kaip jisai tą dieną. Iš tolo pastebimas su savo juodbėriu ir baltų plunksnų sultonu, jis pirmas veržėsi į atakas, kurias pradėdavo kiekvieną sykį, kai pasitaikydavo patogi proga sustabdyti priešą ir pridengti besitraukiantį savo pulką. Būdamas puikus taikinys kiekvienam, jis atrodė nesužeidžiamas. Prietaringi fanatikai, įsitikinę, kad jį saugo pati piktoji dvasia, tvirtino savo akimis matę, kaip, jam šuoliuojant kautynių įkarštyje, nuo jo botfortų ir buivolo odos striukės nelyginant kruša nuo granito uolos atšoka spiečiai kulkų. Tą dieną ne vienas vigas kapojo sidabrinius dolerius ir kimšo į muškietą, manydamas,

jog tą šventosios bažnyčios persekiotoją, kurio neima švinas, įmanoma nukauti vien sidabrine kulka.

— Mušk jį šaltu ginklu! — šaukdavo sukilėliai kiekvienąsyk, kai jis puldavo į ataką.— Nėra ko veltui parako švaistyti. Į jį šaudai ar į šėtoną — tas pats.

Nors tie šauksmai skardžiai aidėjo iš visų pusių, sukilėlių širdys buvo perimtos tokio siaubo, kad jie bėgo nuo Kleiverhauso lyg nuo kokio antgamtinio padaro, ir tik vienas kitas drįso sukryžiuoti su juo kalavijus. Ir vis dėlto jam teko be perstojo trauktis ir kęsti visas negandas, kurių nestinga manevruojant. Kareiviai, kuriuos jis dengė, pastebėję, kad vis daugiau sukilėlių eina per pelkę, pakriko, tad majorui Alanui ir lordui Evendeilui darėsi vis sunkiau priversti juos sustoti ir išsidėstyti kautynių rikiuote, kita vertus, dragūnai traukėsi kuo greičiau, todėl jų gretos dar labiau kriko. Kuo arčiau jojo leibgvardiečiai prie kalvos viršūnės, nuo kurios nelemtą valandą nusileido į klonį, tuo didesnė kilo panika. Kiekvienas nekantravo kaip galima greičiau pasislėpti už kalvos nuo persekiotojų ugnies, ir niekas negeidavo trauktis paskutinis ir aukotis dėl kitų. Tad ne vienas dragūnas spruko pentinais paraginęs žirgą, o kiti taip menkai paisė tvarkos manevruodami ir persirikiuodami, jog karininkai ėmė nuogąstauti, kad ir tie nepabėgtų.

Toje maišatyje, liejantis kraujui, dundant arklių kanopoms, vaitojant sužeistiesiems, be perstojo drioksint sukilėlių papliūpoms, kurios dabar griaudėjo netildamos, aidint riksmams kiekvieną kartą, kai taiklus šūvis nuskindavo kurį nors dragūną, tą siaubo ir suirutės valandą, jau nebeabejodamas, jog iš baimės paklaikę kareiviai gali kas akimirką palikti savo karininkus, Evendeilas vis dėlto pastebėjo nepaprastą pulko vado savitvardą. Netgi rytą, per pusryčius pas ledę Belenden, jo žvilgsnis buvo ne ką aiškesnis, o laikysena ne ką ramesnė. Jis prijojo prie Evendeilo duoti nurodymų ir paprašyti kelių vyrų savo užpakalinei saugai.

— Dar penkios minutės skerdynių,— pusbalsiu tarė jis,— ir mūsų niekšai suteiks garbę užbaigti šį mūšį jums, milorde, senajam Alanui ir man pačiam. Aš privalau žūt būt išsklaidyti priešo šaulius, darančius mums tiek nuostolių, kitaip mes užsitrauksime baisią nešlovę. Neikite man į pagalbą, jei pastebėsite, kad man riesta, bet stokite pulko priešaky, veskite jį iš čia kaip įmanydamas, dėl dievo meilės, ir pasakykite karaliui ir tarybai, kad aš žuvau vykdydamas savo pareigą.

Taip taręs, įsakė dvidešimčiai rinktinių vyrų joti iš paskos ir to nedidelio būrio priešaky puolė į tokią drąsią ir netikėtą ataką, jog nubloškė gana toli labiausiai išsiveržusius sukilėlius. Puolimo įkarštyje Kleiverhausas pastebėjo Berlį ir, trokšdamas sukelti paniką priešo gretose, taip stipriai kirto kalaviju jam per galvą, jog kiaurai perrėžė šalmą ir ištrenkė raitelį iš balno. Valandėlę Berlis tysojo paslikas — apdujęs, bet nesužeistas. Vėliau nemažai stebėtasi, jog toks iš pažiūros gležno sudėjimo vyras kaip Kleiverhausas vienu smūgiu parbloškė tokį galiūną kaip Balfuras; paprasti žmonės, savaime aišku, čia įžvelgė antgamtinę jėgą, priskirdami jai tą ypatingą galią, kurią nepalaužiama dvasia kartais suteikia ir palyginti silpnai rankai. Vis dėlto per paskutinę ataką Kleiverhausas pernelyg toli įsiveržė tarp sukilėlių, ir tie apsupo jį iš visų pusių.

Lordas Evendeilas pastebėjo, koks pavojus gresia vadui. Tuo metu jo būrys stovėjo vietoje, gindamas besitraukiančius Alano vyrus. Nepaisydamas Kleiverhauso nurodymo neiti į pagalbą, jaunasis lordas įsakė kareiviams pulti pakalnėn vaduoti savo pulkininką. Vienas kitas nujojo iš paskos, didumą liko neryžtingai stovėti vietoje, daugelis nušuoliavo toliau. Drauge su tais, kurie paklausė jo įsakymo, Evendeilas išgelbėjo Kleiverhausą iš bėdos. Pagalba atėjo pačiu laiku: vienas valstietis dalgiu bjauriai sužalojo pulkininko žirgą ir užsimojęs taikėsi kirsti dar kartą, bet lordas Evendeilas užkapojo jį kalaviju. Ištrūkęs iš spūsties, jis apsižvalgė. Alano dragūnai jau buvo dingę už kalvos keteros: jų nesustabdė nė karininko žodis. Evendeilo būrys, visiškai pakrikęs, blaškėsi atšlaitėje.

— Ką mums daryti, pulkininke? — paklausė lordas Evendeilas.

— Mes, regis, paskutiniai likome mūšio lauke,— tarė Kleiverhausas,— ir jeigu vyrai kovėsi kiek įmanydami, kokia čia gėda gelbėti savo kailį. Kai dvidešimčiai tenka grumtis su visu tūkstančiu, ir Hektoras pasakytų: „Trauk jus velniai!" Gelbėkitės, vyručiai, ir rinkitės į krūvą, kai tik sugebėsite. Jojame ir mes, milorde, reikia leistis į kojas ir mums.

Taip taręs, pentinais paragino sužeistą žirgą, ir taurus arklys, lyg suprasdamas, jog raitelio gyvybė priklauso nuo to, kiek jisai stengsis, nulėkė it strėlė, tarsi nebūtų buvęs sužeistas ir netekęs šitiek kraujo. Keletas karininkų ir kareivių pakriku būreliu nušuoliavo iš paskos. Kleiverhauso bėgimas buvo ženklas visiems kitiems, vis dar besikaunantiems šen bei ten su puolančiu priešu; jie irgi išsilakstė kas sau, palikdami mūšio lauką nugalėtojams sukilėliams.

SEPTYNIOLIKTAS SKYRIUS

BELAISVIŲ IŠVADAVIMAS

Kieno tenai žirgas, paklaikęs, grasus,
Iš mūšio šuoliuoja per ugnį, griausmus? [1]

Kembelas

Per įnirtingas grumtynes, mūsų aprašytas ankstesniame skyriuje, Mortonas, Kadis, jo motina ir garbusis Gabrielius Litauras stovėjo ant kalvos, netoli to akmeninio antkapio, prie kurio Kleiverhausas prieš mūšį buvo sušaukęs karo tarybą, ir nuo aukštumos galėjo stebėti, kas darosi apačioje. Jų sargyba — kapralas Inglis su keturiais kareiviais,— kaip nesunku įsivaizduoti, daugiau domėjosi laimės nepastovumu kautynių lauke negu suimtųjų elgesiu.

— Jeigu tie vaikinai stovės kaip mūrai,— tarė Kadis,— ko gero, mums pavyks išvengti kanapinio kaklaraiščio. Tik nededu į juos per daug vilčių. Prasti iš jų kareiviai.

— Čia didelio mokslo nereikia, Kadi,— atsakė Mortonas.— Jų pozicija patogi, ginklų jie turi ir skaičiumi trissyk pranoksta užpuolikus. Jeigu ir dabar jie nesugebės apginti savo laisvės, vadinasi, ir jie, ir jų šalininkai nusipelnę netekti jos amžiams.

— O dangau! — sušuko Moza.— Iš tiesų koks gražus reginys! Mano dvasia — nelyginant palaimintojo Elijo dvasia, ji degte dega manyje! Mano vidus kaip jaunas vynas, kuris fermentuodamasis perplėšia naujas statines [2]. O, jeigu teismo ir išvadavimo dieną viešpats nukreiptų žvilgsnį į savo išrinktąją tautą! Kas tau, garbusis mūsų Gabrieliau Litaurai? Kas tau, klausiu, tau, kuris buvai nazariejus [3], skaistesnis už sniegą, baltesnis už pieną, raudonesnis už safyrą (Moza, matyt, menkai išmanė brangakmenius). Kas tau, klausiu, kodėl pasidarei juodesnis už anglį, kodėl nuvyto tavo grožis ir gerklė tavo išdžiūvo lyg molio šukė? [4] Juk dabar pats laikas pakilti ir veikti, laikas šaukti visu balsu ir nieko nesigailėti, ir kovoti už tuos vargšus vaikinus, kurie štai liudija dievo žodį, liedami ir savo, ir priešų kraują.

Šiais žodžiais Moza lyg ir priekaištavo ponui Litaurui, kuris toli nuo priešų, sakykloje, būdavo tarytum patsai Boanergė [5], kitaip sakant, griaustinio vaikas, ir gana nesutramdomas, kaip jau matėme, netgi pakliuvęs jiems į nagus, dabar neteko žado nuo šūvių, šauksmų ir aimanų, sklindančių iš klonio, ir buvo toks persigandęs; beje, tai galėjo nutikti bet kuriam doram žmo-

gui, atsidūrusiam tokioje padėtyje, kai nebėra jėgų nei pulti į mūšį, nei bėgti,— jog neįstengė ne tik pasinaudoti proga ir triuškinti presbiterionų persekiotojus, kaip to tikėjosi narsioji Moza, bet ir melsti sėkmingos kautynių pabaigos. Ir vis dėlto jis dar turėjo pakankamai šalto kraujo ir ne ką mažiau rūpinosi išsaugoti aistringo ir ištikimo dievo žodžio skelbėjo vardą.

— Patylėk, moteriške! — tarė jis.— Neblaškyk man minčių ir netrukdyk kovoti su priešais, įsibrovusiais į mano širdį. Ir iš tiesų tie netikėliai šaudo vis smarkiau! Ko gero, ir čia mus gali pasiekti kokia kulka. Aha! Pasislėpsiu už štai šito antkapio nelyginant už tvirtovės mūro.

— Jis bailys, ir tiek,— tarė Kadis, be galo drąsus, nebijantis jokio pavojaus.— Pasigailėtinas bailys, ir tiek. Kol gyvas jis neprilygs Ramblberiui. Tasai grūmėsi ir svaidė prakeiksmus lyg sparnuotas slibinas. Baisiai gaila, kad vargšeliui nepavyko išvengti kilpos. Sako, ėjęs į bausmės vietą šauniai ir netgi džiaugsmingai giedodamas psalmes, kaip aš, tarkim, eičiau prie putros dubens, išbadėjęs kaip štai dabar. O dangau, baisu pažiūrėti, kas ten darosi, bet negali atitraukti akių, ir gana!

Iš tiesų begalinė Mortono ir Kadžio smalsa ir senosios Mozos karštas entuziazmas neleido jiems kojos kelti iš tos vietos, iš kur buvo patogiausia stebėti, kaip klostosi įvykiai, o Litauras vienas tupėjo saugioje slėptuvėje. Nuo kalvos viršūnės belaisviai matė visas mūsų aprašytų kautynių permainas, bet vis dėlto kaip reikiant neperprato tikrosios padėties. Buvo aišku, kad presbiterionai ryžtingai ginasi, nes tiršti, dažnų šūvių tvyksnių nušviečiami dūmai užklojo visą klonį ir pilkšvu debesiu užstojo abi kariaujančias puses. Kita vertus, nepaliaujama ugnis artimajame raisto krašte sakyte sakė, jog ten vyksta įnirtingos grumtynės, jog priešas be perstojo puola, jog dar nežinia, kaip baigsis kautynės, kai neapmokytiems valstiečiams tenka atremti patyrusių karininkų vadovaujamos ir puikiai apginkluotos reguliariosios kariuomenės atakas.

Pagaliau iš apniaukto klonio pradėjo bėgti arkliai, sprendžiant iš pakinktų, leibgvardiečių. Neilgai trukus pasirodė pėsti dragūnai, kurie, palikę mūšio lauką, galvotrūkčiais dūmė į kalną, skubėdami kuo greičiau sprukti iš grumtynių. Bėglių vis gausėjo, ir buvo numanu, jog dėl kautynių baigties nėra ko abejoti. Paskui iš dūmų išnėrė didelis būrys leibgvardiečių ir, karininkų vargais negalais sudrausmintas, šiaip ne taip išsirikiavo šlaite, galiausiai pasirodė ir paskubomis besitraukiantis lordo Evendeilo būrys. Mūšio baigtis buvo aiški, ir belaisviai toliau labiau džiūgavo, nujausdami, jog artėja išvadavimo valanda.

— Tie jau nukratė rankas,— tarė Kadis,— ir jau nebegrįš prie darbo.

— Jie bėga! Bėga! — sušuko džiaugsmingai Moza.— O žiaurūs tironai! Jie šuoliuoja, kaip niekados nebuvo šuoliavę. O vylingieji egiptiečiai... O išpuikėliai asirai, filistiečiai, moabiečiai, edomiečiai, izmaeliečiai!.. Viešpats nukreipė į juos šveitrius kalavijus, idant jų kūnus lestų dangaus paukščiai ir draskytų žemės žvėrys. Matote, kokie debesys ir kokios ugnys ritasi jiems iš paskos ir rodo kelią išrinktiesiems Sandoros vaikams — nelyginant debesies ir ugnies stulpai, vedę Izraelio tautą iš Egipto žemės! Iš tiesų šiandien teisiųjų išvadavimo diena, rūstybės diena persekiotojams ir netikėliams!

— Gelbėk mus, viešpatie! Mamute,— tarė Kadis,— verčiau prikąskite liežuvį ir gulkite už akmens kaip ponas Litauras, dorasis žmogus! Vigų kulkoms vis tiek, ką nukirsti, ir jos gali kaip niekur nieko suknežinti kiaušą tiek psalmes giedančiai senei, tiek burnojančiam dragūnui.

— Tu manim nesirūpink, Kadi,— atsiliepė senoji Moza, džiaugdamasi saviškių pergale,— nesirūpink! Aš atsistosiu ant šio antkapio kaip Debora [6] ir giedosiu prakeiksmo giesmę tiems žmonėms iš pagonių žemės, kurių žirgai, išdidžiai bemūdraudami, nusidaužė kanopas.

Ekstazės pagauta senė būtų iš tikrųjų įvykdžiusi savo ketinimą ir, užsilipusi ant akmens, tapusi, jos žodžiais tariant, savo tautos simboliu ir vėliava, jei Kadis — veikiau iš meilės motinai nekaip iš pagarbos jai — nebūtų jos sulaikęs, kiek leido surištos rankos.

— O dangau! — tarė jis, susidorojęs su tuo darbu.— Pažiūrėkite čionai, Milnvūdai. Ar esate kada nors matęs, kad kuris mirtingasis būtų taip kovęsis kaip tas šėtonas Kleiversas? Tik pažiūrėkite, jis triskart buvo įsiveržęs į jų gretas ir triskart ištrūko gyvas ir sveikas... Tikiuosi, kad ir mes veikiai būsime laisvi, Milnvūdai. Inglis su savo kareiviais vis žvalgosi per petį, lyg kelias atgalios jiems būtų daug mielesnis negu tasai, kuris veda į priekį.

Kadis neklydo. Kai pro šalį ūžtelėjo pagrindinė bėglių masė, kapralas ir jo vyrai nesitaikydami iššovė į artėjančius sukilėlius ir, nebesirūpindami belaisvių apsauga, prisidėjo prie besitraukiančių draugų. Mortonas ir senoji Moza, kurių rankos nebuvo surištos, ilgai negaišdami, atmazgė virves ir išlaisvino Kadį ir pamokslininką užlaužtomis už nugaros rankomis. Vos tik jie

spėjo tai padaryti, netoli gūbrio, kuriame, kaip jau ne kartą minėjome, buvo antkapis, pasirodė dragūnų užpakalinė sauga, vis dar laikydamasi tam tikros tvarkos. Buvo ženklu, kad ji traukiasi paskubomis, pakrikusi, kaip paprastai būna, kai priešas lipa ant kulnų, bet vis dėlto jojo kautynių rikiuote, kaip ir tinka kariniam daliniui. Priešaky šuoliavo Kleiverhausas, jo nuogas kalavijas, kaip ir veidas bei apdaras, buvo aptekęs krauju. Žirgas, apėjęs sukepusio kraujo pluta, klupčiojo nusilpęs. Lordas Evendeilas, ne ką geriau atrodęs už Kleiverhausą, vedė paskutinį dragūnų būrį, tolydžio ragindamas juos laikytis rikiuotės ir neprarasti savitvardos. Kai kurie kareiviai buvo sužeisti, ir vienas kitas nuvirto nuo arklio jau pačioje kalvos viršūnėje.

Išvydus šį reginį, Mozą pagavo dar didesnis įkvėpimas. Stovėdama viržyne palaidais, vėjo plaikstomais plaukais, ji labai panėšėjo į nukaršusią bakchantę arba Tesalijos raganą, su įtūžiu kalbančią užkeikimus. Ji tučtuojau pažino Kleiverhausą, šuoliuojantį besitraukiančio būrio priešaky, ir su kandžia ironija sušuko:

— Stok, stok! Juk tu visada troškai pabuvoti šventųjų kankinių sueigoje, juk tu, jei įmanytum, būtum išnaršęs visas Škotijos dykynes, kad tik aptiktum tokį sambūrį! Kodėl tu nesustoji, jei pagaliau jį aptikai? Ar nenorėtum išgirsti dar vieno žodžio? Ar nenorėtum išklausyti popietinio pamokslo? Vargas tau! — toliau šaukė ji, staiga pakeitusi toną.— Kad nutrūktų sausgyslės tam padarui, kurio greitumu tu kliaujiesi! Žiūrėk, žiūrėk! Tau ateina galas, tau, praliejusiam šitiek kraujo ir dabar gelbstinčiam savo kailį! Ateina galas tau, įžūlusis Rabsakai, piktžodžiautojau Šimėjau, kraujo ištroškęs Doegai! [7]. Kalavijas ištrauktas iš makštie ir veikiai tave nutrenks, kad ir kaip greitai tu šuoliuotum!

Nesunku numanyti, jog Kleiverhausas buvo per daug susirūpinęs, kad klausytųsi jos rūsčių žodžių. Tikėdamasis sutelkti bėglius apie savo kovinę vėliavą, jisai skubėjo kuo greičiau atsidurti už kalvos, kur jo vyrų nebesiektų priešo kulkos. Tačiau tuo metu, kai paskutinis dragūnų būrys užjojo ant kalvos, kulka nukirto lordo Evendeilo žirgą, ir šis krito vietoje, prispausdamas raitelį. Du raiti vigai, kurie, persekiodami dragūnus, gerokai pralenkė savo bendražygius, tuojau pat šuoliais leidosi jo nudėti, nes tais laikais niekam nebuvo pasigailėjimo. Puolė ir Mortonas, tik gelbėti jo gyvybės, vedamas įgimto taurumo ir drauge noro atsiteisti lordui Evendeilui, tą patį rytą padariusiam didžią paslaugą, dėl skaitytojui žinomų priežasčių sunkiu akmeniu pri-

slėgusią jam širdį. Kaip tik tuo metu, kai jis padėjo sunkiai sužeistam Evendeilui išsigauti iš po kritusio žirgo ir atsistoti ant kojų, prilėkė abu raiteliai, ir vienas jų, surikęs: „Mirtis raudonšvarkiui tironui!", užsimojo kirsti jaunajam lordui kalaviju; vargais negalais atrėmęs smūgį, Mortonas sušuko raiteliui, kuris, pasirodo, buvo ne kas kitas kaip Balfuras Berlis:

— Pasigailėkite to džentelmeno dėl manęs, dėl Henrio Mortono,— pridūrė jis, pastebėjęs, jog Berlis jo nepažino,— visai neseniai suteikusio jums prieglobstį.

— Henris Mortonas? — atsiliepė Berlis, šluostydamasis kruviną kaktą dar kruvinesne ranka.— Argi aš nesakiau, jog Sailo Mortono sūnus pabėgs iš namų nelaisvės, jog neilgai viešės pastogėse Chamo?[8] Tu — nuodėgulys, iš ugnies ištrauktas... Bet štai šis batuotas prelatų apaštalas mirs jam derama mirtimi! Mes privalome kirsti juos iš šaknų nuo ryto iki vakaro. Mūsų priedermė žudyti juos kaip amalekiečius [9], naikinti visa, kas jų yra, nesigailėti nei vyro, nei moteriškės, nei mažo vaiko, nei žindomo kūdikio [10]; todėl netrukdyk man,— toliau kalbėjo jis, vėl užsimodamas ant lordo Evendeilo,— nes to darbo nevalia dirbti aplaidžiai.

— Jūs negalite jo žudyti, jūs nenužudysite jo, ypač dabar, kai jis nesugeba gintis,— tarė Mortonas, kūnu užstodamas lordą Evendeilą, kad jam tektų smūgis, skirtas jaunajam karininkui.— Šį rytą jis išgelbėjo man gyvybę, gyvybę, kuriai grėsė pavojus tik todėl, kad priglaudžiau jus Milnvūde; pralieti jo kraują dabar, kai jis nepajėgia priešintis, būtų ne tik piktadarystė, grasi ir dievui, ir žmogui, bet ir baisus nedėkingumas tiek jam, tiek man.

Berlis nuleido kalaviją.

— Tu tebesi pagonių žemėje,— tarė jis,— ir man gaila, kad tu toks aklas ir silpnas. Kieta mėsa ne mažų vaikų dantims; didi ir sunki priedermė, paskatinusi mane pakelti kalaviją, netinka tiems, kurių širdys tebegyvena moliniuose būstuose, kurių kojos įsipainiojusios į žemiško prieraišumo raizgus, kurie dabinasi teisuolio rūbu, nors tas jau virtęs skarmalais. Tačiau parodyti sielai tiesos kelią nepalyginamai geriau nekaip nevidoną nusiųsti į Tofetą [11], todėl aš pasigailėsiu tavo globojamo jaunuolio, vildamasis, jog tą malonę patvirtins viešpaties kariuomenės karo taryba, kariuomenės, kurią mūsų dangiškasis tėvas šiandien palaimino duodamas greito išsivadavimo ženklą. Tu neturi ginklo. Palauk čia, kol sugrįšiu. Aš privalau persekioti tuos nusidėjėlius,

tuos amalekiečius ir žudyti juos, kol jie bus galutinai nušluoti nuo žemės, nuo Havilos iki Suros [12].

Sulig tais žodžiais paragino arklį pentinais ir nušuoliavo vytis dragūnų.

— Kadi,— tarė Mortonas,— dėl dievo meilės, kaip galima greičiau pagauk kokį arklį. Aš negaliu patikėti lordo Evendeilo gyvybės tiems įtūžusiems žmonėms. Jūs sužeistas, milorde? Ar pajėgsite joti toliau? — pridūrė jis, kreipdamasis į savo belaisvį, kuris, prisitrenkęs krisdamas žemėn su arkliu, pamažėl peikėjosi.

— Manau, kad pajėgsiu,— atsakė lordas Evendeilas.— Bet argi tai įmanoma? Nejaugi aš būsiu dėkingas ponui Mortonui už savo gyvybę?

— Aš nebūčiau leidęs nužudyti belaisvio vien dėl žmogiškumo,— atsakė Mortonas,— o jūsų malonybei aš užmokėjau šventą dėkingumo skolą.

Tuo metu grįžo Kadis, arkliu vedinas.

— Dėl dievo meilės, sėskit, sėskit į balną ir lėkite kaip vanagas, milorde,— tarė geraširdis vaikinas.— Dievaži jie išskers visus, ir sužeistuosius, ir belaisvius!

Kadis paslaugiai palaikė balnakilpę, ir lordas Evendeilas užlipo ant arklio.

— Pasitrauk, drauguži; žiūrėk, kad nereiktų užsimokėti gyvybe už savo mandagumą. Pone Mortonai,— toliau kalbėjo jis, kreipdamasi į Henrį,— dabar mudu amžinai susiję vienas su kitu. Iš tiesų aš niekados nepamiršiu jūsų taurumo. Sudieu!

Jis pasuko arklį ir nurūko ta kryptimi, kur mažiausiai galėjo tikėtis persekiojimo.

Vos tik lordas Evendeilas nujojo šalin, būrelis sukilėlių, persekiojančių dragūnus, apsupo Henrį Mortoną ir Kadį, grasindami atkeršyti už tai, kad jie padėjo pasprukti filistiečiui, kaip jie vadino kilmingąjį jaunuolį.

— O ką mums beliko daryti? — suriko Kadis.— Pamėginkite sulaikyti vyrą, apsiginklavusį dviem pistoletais ir kalaviju! Kodėl jūs patys nepaskubėjote, užuot mus užsipuolę?

Tie pasiteisinimai vargu ar būtų padėję, jeigu už juodu nebūtų užsistojęs ponas Litauras, pagaliau atsitokėjęs iš baimės, garsus tarp ujamųjų presbiterionų ir didžiai jų gerbiamas, kartu su Moza, gebančia kalbėti jų kalba ne ką blogiau už pamokslininką.

— Nelieskite jų, nedarykite jiems nieko pikta! — sušuko Litauras labai gražiu basu.— Jo tėvas — žymusis Sailas Mortonas,

kurio rankomis viešpats nuveikė didžius darbus šiame krašte, kai prasidėjo kova prieš prelatus, kai griaudėte griaudėjo dievo žodis ir buvo gaivinama Sandora. Jis buvo didvyris ir karžygys tomis palaimintomis dienomis, kai mes turėjome galią ir valią, kai atgailaujantys nusidėjėliai gręžėsi į tikrąjį tikėjimą, kai šventieji kankiniai buvo broliai maldoje ir kovoje, kai viską gožė rojaus sodų aromatas.

— O čia mano sūnus Kadis,— savo ruožtu sušuko Moza,— jo tėvas Džudenas Hedrikas buvo doras vyras, o motina Moza Midlmes, menka šios žemės moteriškė, išpažįsta ir skelbia tikrąjį tikėjimą ir visa širdimi priklauso jums. Argi neparašyta: „Neišraukite Kohatitų kelmo iš Levitų tarpo?" („Skaičių knyga", IV skyrius, 18 eilutė.) O dangau, ko jūs stovite čia ir ginčijatės su dorais žmonėmis, kai reikia naudotis pergale, kuria palaimino jus apvaizda?

Vos tik nujojo tas būrys, tuoj pat juos apsupo kitas, ir vėl teko aiškintis iš naujo. Litauras, kurio baimė išsisklaidė kartu su paskutinio šūvio dūmais, vėl už juos užsistojo, o pastebėjęs, koks svarus jo žodis ginant buvusius nelaisvės draugus, taip įsidrąsino, jog prisiėmė nemažą dalį nuopelnų, girdi, pergalė pasiekta ir jo dėka. Remdamasis Mortonu ir Kadžiu, tvirtino, jog tuo metu, kai mūšio baigtis dar buvusi neaiški, jisai stovėjęs nelyginant Mozė ant Horebo uolos ir meldęs dievą, idant Izraelis sumuštų Amaleką, be kita ko, suteikęs juodviem garbę, kokią pranašas suteikęs Aaronui ir Hurui, laikyti dangun iškeltas jo rankas, kai jos pradėjusios svirti iš nuovargio [13]. Galimas daiktas, Litauras taip dosniai dalijosi nuopelnais su nelaimės draugais, būgštaudamas, kad tiems nekiltų pagunda atskleisti jo prisirišimo prie šios žemės gyvenimo ir niekingo bailumo, paskatinusio iš paskutiniųjų saugoti savo gyvybę. Tie liepsningi liudijimai ką tik išvaduotų Kleiverhauso belaisvių naudai, be galo išpūsti, veikiai pasklido tarp pergalingosios kariaunos. Atsiliepimų būta gana įvairių, bet visi vieningai pripažino, jog jaunasis Mortonas Milnvūdas, narsiojo Sandoros kario Sailo Mortono sūnus, kartu su garbiuoju Gabrielium Litauru ir paprasta, bet didžiai dievobaiminga moteriške, didumos nuomone, ne ką blogiau už patį pamokslininką iš atminties skelbianti ir aiškinanti šventąjį raštą, tiek rūstybės, tiek paguodos žodžius, atėjęs paremti senos kovos dėl teisybės, iš Aukštutinio Vordo atsivesdamas pastiprinimą — šimtinę puikiai apginkluotų vyrų.

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

NESUTARIMAI

Lyg būgnas sakykla dundėjo,
Kai pamokslauti jis pradėjo [1].

Hudibrasas

Tuo tarpu sukilėlių raitininkai, nuilsę nuo neįprastų pratybų, liovėsi persekioję priešą ir grįžo atgal; atkariautoje žemėje susirinko ir pėstija, nukamuota alkio ir nuovargio. Beje, pergalė pripildė širdis tokio didelio džiaugsmo, kad ji, rodos, atstojo ir maistą, ir poilsį. Ir iš tikrųjų ji pranoko pačius drąsiausius lūkesčius: patyrę ne per didžiausius nuostolius, jie sutriuškino rinktinį dragūnų pulką, vadovaujamą pirmo Škotijos karininko, jau seniai vien savo vardu kėlusio siaubą. Ši netikėta pergalė juo labiau sujaudino ir sukrėtė jų širdis, kad ginklo jie ėmėsi veikiau iš nevilties nei puoselėdami kokią svajonę. Susitelkė irgi atsitiktinai ir paskubomis pasirengė mūšiui, iš savo tarpo išsirinkę vadus, pagarsėjusius atsidavimu tikėjimui ir drąsa, o ne kokiomis kitomis dorybėmis. Nebuvo nei deramos tvarkos, nei drausmės, tad sukilėlių kariauna virto saviška visuotine taryba, karštai svarstančia, kokių žygių būtina imtis savo pergalei įtvirtinti, ir nebuvo tokios nuomonės, nors ir kokia paika ir neprotinga ji atrodytų, kad nesirastų jos šalininkų ir rėmėjų. Vieni siūlė žygiuoti į Glazgą, kiti —į Hemilteną, treti — į Edinburgą, ketvirti — į Londoną. Vieni norėjo siųsti deputaciją į karaliaus dvarą, kad ji atvertų akis Karoliui II ir parodytų jam tikrąjį kelią; kiti, griežtesnių priemonių šalininkai, reikalavo pasodinti į sostą naują karalių arba Škotiją paskelbti nepriklausoma respublika. Nepriklausomas parlamentas ir nepriklausoma bažnytinių bendruomenių sąjunga — tokius reikalavimus iškėlė nuosaikiųjų ir blaivesniųjų partija. Tuo tarpu pradėjo bruzdėti kareiviai, visu balsu reikalaudami duonos ir būtiniausių dalykų, ir, nors visi skundėsi alkiu ir nuovargiu, niekas nesiėmė reikiamų priemonių pasirūpinti maisto atsargomis. Trumpai tariant, Sandoros šalininkų stovykla, nors ką tik ir buvo laimėta pergalė, atrodė, ims ir subyrės it smėlio pilis, ir vien todėl, jog nebuvo tvirtų principų, kurie telktų ir vienytų žmones.

Berlis, persekiojęs bėgančius dragūnus, grįžęs rado sukilėlių kariauną pakrikusią. Turėdamas įgimtą organizatoriaus talentą ir gebėjimą įveikti visus sunkumus, jis pasiūlė parinkti

šimtą mažiausiai išvargusių vyrų stovyklos tarnybai, sudaryti laikiną komitetą iš tų, kurie lig šiol ėjo vadovų pareigas, ir perduoti jam aukščiausiąją valdžią, iki bus išrinkti vadai, o Gabrieliui Litaurui pavesti pasakyti deramą pamokslą sukilėlių kariaunai ir padėkoti apvaizdai už pasiektą pergalę. Jis itin pabrėžė pamokslo svarbą, ir ne šiaip sau: tai buvo vienintelė priemonė atitraukti sukilėlių dėmesį ir slapčia sušaukti nedidelį karo tarybos posėdį, kuriame drauge su dviem ar trimis vadais jis galėtų apsvarstyti susidariusią padėtį, negirdėdamas prieštaringų nuomonių ir beprasmiškų visos kariaunos riksmų.

Litauras pranoko visus Berlio lūkesčius. Ištisas dvi valandas jis pamokslavo be atokvėpio; ir, žinoma, tiktai jo balsas ir pamokymai galėjo ilgai prikaustyti klausytojų dėmesį tokiomis kritiškomis aplinkybėmis. Jis tobulai valdė žodį, bet buvo šiurkštokos, ne per išmoningiausios iškalbos, būdingos to meto pamokslininkams; ji būtų paniekinta auditorijos, turinčios bent menkiausią skonio pojūtį, tačiau Litauro klausytojams buvo kaip duona kasdieninė. Tekstą jis paėmė iš Izaijo pranašystės keturiasdešimt devintojo skyriaus: „Iš tikrųjų ir belaisviai bus atimti iš stipriojo ir bus išgelbėta tai, kas pagrobta smurtininko. Tuos, kurie tave teisė, aš teisiu, ir tavo sūnus išgelbėsiu.

Ir prispaudėjus tavo pamaitinsiu jų pačių kūnu, ir prigirdysiu juos jų pačių krauju kaip jaunu vynu; ir kiekvienas kūnas žinos, kad aš esu viešpats, tavo išvaduotojas ir tavo išpirkėjas, Jokūbo galingasis".

Litauro kalba šia tema buvo suskirstyta į penkiolika dalių, kiekviena jų turėjo septynis praktinius pagrindinio teiginio pritaikymus: du — paguodai suteikti, du — grėsmei įvaryti, du — atskalūnybės priežastims ir dievo rūstybei aiškinti, o paskutinis skelbė žadėtą ir lauktą išvadavimą. Pirmąją kalbos dalį jis paskyrė savo paties ir savo nelaimės draugų išvadavimui; ta proga pasakė keletą pagiriamųjų žodžių jaunajam Milnvūdui, kuriam, kaip Sandoros karžygiui, numatė didžių darbų. Antrojoje dalyje jis išskaičiavo bausmes, neišvengiamai ištiksiančias tironiškąją vyriausybę artimiausiu metu. Čia jis kalbėjo įprastu tonu, lyg šnekučiuodamas su klausytojais, čia kėlė balsą, veržliais, ugningais žodžiais uždegdamas širdis; tarpais jo pamokslas skambėdavo prakilniai, tarpais nusileisdavo žemiau lėkšto juokavimo lygio. Čia su didžiu įkvėpimu jis gynė kiekvieno laisvo žmogaus teisę garbinti dievą sulig savo sąžine, čia dėl žmonių vargų ir negandų kaltino nedovanotinai aplaidžius valdovus, kurie ne tik nepaskelbė presbiterionizmo tautos tikėjimu, bet ir pakentė įvairaus plauko sektantus — popiežininkus, prelatininkus, erastiečius,

pasisavinusius presbiterionų vardą, independentus, socianiečius ir kvakerius [2]; visus juos Litauras siūlė ištremti iš šalies vienu ryžtingu parlamento aktu ir drauge atkurti buvusią dievo namų didybę. Paskui įsigilino į mokymą apie gynybos veiksmus ir priešinimąsi Karoliui II [3], pabrėždamas, jog tas monarchas, užuot rūpinęsis Škotijos bažnyčia kaip tikras tėvas, iš tikrųjų rūpinasi tik savo pavainikiais. Po to įsileido gana plačiai pasakoti apie to smagiojo valdovo gyvenimo būdą ir pramogas, ir, reikia pripažinti, jo elgesys iš tiesų buvo vertas tų gana storžieviškų posakių, kurių nešykštėjo nelabai mandagus oratorius, išvadinęs karalių tokiais bjauriais vardais kaip Jeroboamas, Omris, Ahabas, Šalumas, Pekahas ir priminęs klausytojams dar ne vieną minimą nedorą valdovą iš Kronikų. Pamokslą Litauras išmoningai užbaigė šiais šventojo rašto žodžiais: „Nes nuo vakar Tofetas įrengtas; jis prirengtas ir karaliui, gilus ir platus; ir maistas jo — ugnis ir daug malkų; viešpaties papūtimas uždegs jį kaip sieros upė" [4].

Vos Litauras baigė pamokslą ir nusileido nuo aukštos uolos, atstojusios sakyklą, jo vietoj pasirodė kitas, visiškai skirtingos išvaizdos oratorius. Garbusis Gabrielius buvo įmetėjęs, veikiau apkūnus žmogus griausmingu balsu, ketvirtaine galva, bukų ir neišraiškingų veido bruožų, todėl ir atrodė, jog jo kūnas pranoksta dvasią labiau, nei dera dievo žodžio skelbėjui. Jaunuolis, vietoj jo stojęs mokyti to neregėto susirinkimo, vardu Efraimas Mekbrajeras, buvo kokių dvidešimties metų, tačiau jo ištįsęs veidas sakyte sakė, jog, iš prigimties būdamas džiovininko sudėjimo, be kita ko, yra nualintas vigilijų, pasninkų, kalėjime patirtų nepriteklių ir klajūno gyvenimo negandų. Kad ir jaunas, buvo jau dusyk kalėjęs po keletą mėnesių, daug iškentėjęs ir todėl didžiai gerbiamas ir godojamas savo sektoje. Blausiu žvilgsniu jis apmetė minią ir mūšio lauką, jo akys pergalingai sužibo, blyškus išraiškingas veidas liguistai nuraudo iš džiaugsmo ir tuojau pat vėl perbalo. Jis sunėrė rankas, atlošė galvą ir, prieš kreipdamasis į žmones, rodos, mintyse sukalbėjo padėkos maldą. Iš pradžių silpnu, netvirtu balsu lyg ir negebėjo išreikšti užplūdusių jį minčių. Tačiau gili tyla, klausytojų godžiai gaudomas kiekvienas žodis (panašiai išbadėję izraelitai rinko dangaus maną), matyt, atitinkamai paveikė ir patį pamokslininką. Jis prašneko aiškiau, mostai pasidarė gyvesni, energingesni; buvo akivaizdu, jog tvirtas tikėjimas pergalėjo kūno silpnybę ir negalias. Mekbrajero iškalbai irgi nebuvo svetimas tam tikras stačiokiškumas, savitas jo sektai, tačiau dėl įgimto skonio pojūčio jis nedarė šiurkščių ir juokingų klaidų kaip jo amžininkai, ir šventojo rašto ei-

lutės, kurios, netinkamai pavartotos, kartais jų lūpose netekdavo bet kokios prasmės, skambėjo prakilniai ir iškilmingai, darydamos tokį pat įspūdį, kokį senovinėse katedrose daro saulės spindulių pluoštai, srūdami pro gotiškus langus su šventųjų ir kankinių gyvenimo vaizdais.

Ryškiomis spalvomis jisai nupiešė varganą bažnyčios padėtį paskutiniaisiais jos negandų metais. Palygino ją su Agara [5], bevandenėje dykumoje stebinčia, kaip gęsta jos mylimo sūnaus gyvybė; su Judu [6], palmės paunksnėje sielvartaujančiu dėl nusiaubtos šventyklos; su Rachele [7], verkiančia savo vaikų ir atsisakančia paguodos. Bet jis pasiekė iškalbos viršūnę, kai kreipėsi tiesiai į vyrus, dar neatvėsusius po karštų grumtynių. Jis šaukė juos nepamiršti didžių darbų, viešpaties nuveiktų jų labui, ir atkakliai žengti keliu, kurį atvėrė jiems pergalė.

— Jūsų drabužiai nusidažę, tik ne vynuogių sultimis; jūsų kalavijai aptekę krauju,— šaukė jis,— bet tai ne avinėlių ir ožių kraujas; tyrų smėlis po jūsų kojomis riebus nuo sukrešėjusio kraujo, bet tai ne jaučių kraujas, nes yra viešpaties auka Bosroje ir didis užmušimas Edomo šalyje. Tai ne kaimenės pirmagimiai, ne smulkūs gyvulėliai, kuriuos reikia sudeginti kaip auką, ne jų kūnų liekanos, it mėšlas dryksančios ant rūpestingo ūkininko arimų; ne miros, smilkalų ar kvapiųjų žolių aromatas muša jums į nosį; bet štai tie kruvini palaikai — tai kūnai tų, kurie laikė ietį ir kilpinį, kurie buvo nuožmūs ir negailestingi, kurių balsas griaudėjo kaip jūra, kurie sėdo ant arklių, prisirengę kaip vyrai į kovą. Tai kūnai galiūnų karių, išjojusių susiremti su Jokūbu [8] jo išvadavimo dieną, ir tie dūmai — tai dūmai ugnių, juos surijusių. Ir tos nykios kalvos aplink jus — tai ne kedru mušta ir sidabru dabinta šventovė, ir jūs ne šventikai, tarnaujantys prie altoriaus su smilkyklėmis ir deglais; jūsų rankose kalavijas ir kilpinis, ir kiti mirties įnagiai. Iš tiesų sakau jums, netgi tada, kai senovės šventovę gaubė pirmykštė šlovė, netgi tada nebuvo atnašauta auka, labiau patinkama dievui kaip toji, kurią šiandien paaukojote užkeldami ant aukuro tironą ir prispaudėją, ir uolos buvo jūsų altorius, dangus — jūsų šventyklos skliautai, o jūsų šveitrūs ir aštrūs kalavijai — aukojimo padargai. Tad nepalikite arklo vagoje, nenueikite nuo tako, kuriuo žengėte kaip senųjų laikų karžygiai, dievo pašaukti šlovinti jo vardo ir vaduoti jo engiamos tautos. Nesustokite pradėję lenktynes, idant pabaiga nebūtų blogesnė už pradžią. Tad iškelkite vėliavą šiame krašte, pūskite trimitus nuo kalnų viršūnių, nepalikite piemens prie bandos, o sėjėjo lauke; bet budėkite, galąskite strėlių antgalius, šveiskite skydus, išsirinkite tūkstanti-

nių vadus ir šimtinių, ir penkiasdešimtinių, ir dešimtinių vadus; tegu pėstija lekia kaip viesulas, o raitininkai plūsta kaip neišsenkamų vandenų srautai, nes brastos užimtos, ir jūsų prispaudėjai nepersikels į kitą krantą, ir jų rimbai sudeginti, ir jų kariai atsigręžę atgal ir pasirengę bėgti. Viešpats buvo su jumis ir sulaužė stipriojo kilpinį; tegu kiekvieno vyro širdis būna kaip narsiojo Makabiejaus [9] širdis, tegu kiekvieno vyro ranka būna kaip galiūno Samsono ranka ir kiekvieno vyro kalavijas — kaip Gedeono kalavijas, niekada nelenkęs mūšio lauko, nes reformacijos vėliava plevėsuoja kalnuose savo pirmykščiu grožiu, ir pragaro vartai jos nenugalės.

Palaimintas šiandien tasai, kas išmainys savo namus į šalmą, kas parduos savo apdarus ir nusipirks kalaviją, kas susies savo likimą su Sandoros vaikų likimu, ir tebūnie taip, kol įvyks tai, kas žadėta; ir vargas, vargas tam, kas dėl žemiškų gėrybių arba dėl naudos šalinsis didžio darbo, nes prakeiktas bus baisiau negu Merozas [10], neatėjęs padėti viešpačiui įveikti galingo priešo. Tad kilkite ir veikite: kankinių kraujas garuoja ant ešafotų ir šaukiasi keršto; šventųjų kaulai boluoja keliuose ir reikalauja atpildo; nekaltųjų aimanos, plaukiančios iš negyvenamų salų jūrose, iš tironų tvirtovių požemių, meldžia išvadavimo; persekiojamieji krikščionys, nuo prispaudėjų kalavijo bėgantys į urvus ir tyrus ieškoti prieglobsčio, mirštantys badu, stingstantys nuo šalčio be ugnies, be maisto, be pastogės, be apdarų, nes jiems maloniau tarnauti dievui nekaip žmogui,— visi jie meldžiasi už jus, visi jie su jumis, tarpininkauja jums, budi prie rojaus vartų, beldžiasi, tranko juos, idant viešpats būtų jums maloningas. Dangus, ir tas stos už jus į kovą, kaip stojo į kovą prieš Sisarą [11] keliaujančios žvaigždės. Kas geidžia pelnyti nemirštamą šlovę šioje žemėje ir amžiną palaimą būsimajame gyvenime, tegu stoja tarnauti viešpačiui ir gaus rankpinigių iš nuolankiausiojo jo tarno, tai yra palaiminimą sau ir savo namams, ir savo vaikams, ir palikuonims iki devintos kartos, ir netgi palaiminimą, dievo suteiktą Abraomui ir jo giminei, per amžių amžius! Amen.

Pamokslininko iškalba buvo įvertinta dusliu pritarimo šurmuliu, nusiritusiu per ginkluotų klausytojų eiles pasibaigus pamokslui, taip puikiai atliepusiam jų nuveiktus darbus ir tai, ką dar reikėjo nuveikti. Klausydami to pamokslo, pakylėjusio juos aukščiau šios žemės bėdų ir negandų ir sutapatinusio jų siekius su paties dievo siekiais, sužeistieji pamiršo sopulius, nusilpę ir alkani — vargus ir nepriteklius. Kai pamokslininkas nusileido nuo uolos, aplink susispietė minia; apkabindami jį krauju apkepusiomis rankomis, vyrai vienas per kitą davė įžadą ištikimai tarnauti

dangaus kariuomenės gretose. Išsekintas savo entuziazmo ir įkvėpimo, su kuriuo sakė pamokslą, Mekbrajeras atsiliepė tik vienu kitu žodžiu, tardamas silpnu balsu:

— Telaimina jus viešpats, broliai... Mes jo kariai... Būkite stiprūs, elkitės vyriškai... Blogiausia, kas gali mums atsitikti,— tai pačiu trumpiausiu ir krauju aplaistytu keliu patekti į dangų.

Balfuras ir kiti vadai tuo tarpu negaišo veltui laiko, ir, kol kiti rūpinosi dvasiniais dalykais, stovykloje buvo užkurti laužai, išstatytos sargybos ir iš maisto atsargų, gautų artimiausiose sodybose ir gretimuose kaimuose, išvirti pietūs. Taip patenkinę būtiniausius poreikius, jie pagalvojo ir apie ateitį. Išsiuntinėjo nedidelius būrius skelbti žinios apie laimėtą pergalę ir tuo pačiu žygiu geruoju ar bloguoju prasimanyti to, ko labiausiai trūko sukilėlių kariaunai. Pastarasis uždavinys pasirodė lengviausiai įvykdomas, nes viename kaime jie aptiko karaliaus dragūnų maisto sandėlį, pašaro ir amunicijos. Ši sėkmė ne tik laikinai išvadavo juos nuo rūpesčių, bet ir suteikė tokių didžių vilčių, jog buvo vieningai nuspręsta — nors kai kurių entuziazmas jau buvo beprad edąs vėsti — nesiskirstyti ir su ginklu rankose toliau ginti savo gyvybę ir tikėjimą.

Kad ir ką manytume apie didumos jų pažiūrų absurdiškumą ir aklą fanatizmą, vis dėlto nevalia menkinti pasiaukojamos drąsos tų kelių šimtų valstiečių, kurie be patyrusių vadų, be pinigų, be atsargų, be kokio konkretaus veiksmų plano ir beveik be ginklų, įkvėpti vien karšto tikėjimo savo reikalu ir neapykantos engėjams, išdrįso atvirai paskelbti karą vyriausybei, besiremiančiai reguliariąja kariuomene ir trijų karalysčių galia.

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

ALIARMAS PILYJE

O žinote, ir senis kartais šį tą gali [1].

„Henrikas IV", II dalis

O dabar grįžkime atgal į Tilitadlemo pilį, kur tą rytą po tiekos įvykių, dragūnams išvykus, įsitvyrojo tyla ir nerimas. Lordas Evendeilas savo patikinimais vis dėlto nesugebėjo išblaškyti Editos nuogąstavimų. Ji žinojo, kad jaunasis lordas taurios širdies ir laikosi duoto žodžio, bet jai buvo aišku, jog jis įtaria Mortoną esant laimingąjį varžovą; tad nebuvo ko tikėtis, kad jis stengsis labiau, negu gali žmogus, nebuvo ko laukti, kad jis be perstojo

rūpinsis Mortonu ir saugos jį nuo pavojų, gresiančių jam, suimtam tokiu rimtu pagrindu ir kaltinamam valstybės išdavyste. Begalinės baimės draskoma širdimi, ji negirdėjo ir net beveik nesiklausė Dženės Denison argumentų, kuriuos ištikimoji kambarinė, guosdama savo jaunąją šeimininkę, piršo vieną po kito, kaip apdairus karo vadas siunčia vieną po kito pulti priešo savo armijos dalinius.

Iš pradžių Dženė tvirtino, kad jaunajam Milnvūdui neatsitiks nieko bloga, o jeigu ir atsitiks, kalbėjo jinai, tegu panelė Edita guodžiasi mintimi, jog lordas Evendeilas jai pats geriausias ir tinkamiausias jaunikis; be kita ko, veikiausiai įvyksiąs mūšis, kuriame minėtas lordas Evendeilas galbūt žūsiąs, ir tuomet nebūsią jokių rūpesčių; pagaliau, jei laimėsią vigai, Milnvūdas ir Kadis, be abejo, grįšią į pilį ir jėga pasiimsią savo širdies išrinktąsias.

— Juk pamiršau jums pasakyti,— toliau kalbėjo Dženė, prisidėdama nosinaitę prie akių,— kad vargšelis Kadis, kaip ir jaunasis Milnvūdas, taipogi filistiečių naguose; jie atvežė jį čionai suimtą šį rytą, ir aš turėjau meilintis Tomui Halidejui, kad tik leistų man prieiti arčiau prie to bėdžiaus, o Kadis buvo toks nedėkingas kaip niekad,— pridūrė ji, staiga keisdama toną ir nuleisdama nosinaitę,— jog aš kol gyva negadinsiu sau akių ir dėl jo neverksiu. Vaikinų pas mus į valias, jei raudonšvarkiai ir iškartų jų bent pusę.

Kiti pilies gyventojai irgi turėjo pagrindą liūdėti ir nerimastauti. Ledės Margeritos nuomone, pulkininkas Grejemas, įsakydamas sušaudyti Mortoną prie jos durų ir atmesdamas jos prašymą atšaukti nuosprendį, neparodė pagarbos, deramos jos rangui, ir netgi pažeidė jos feodalines teises.

— Pulkininkui,— tarė ji,— būtų privalu žinoti, jog Tilitadlemo baronijai suteikta kalinimo ir bausmės vykdymo privilegija, ir jeigu jau būtinai reikėjo sušaudyti tą jaunuolį mano dvare (nors, mano galva, tai stačiai nepadoru, nes šios valdos priklauso damai, kuriai tokios scenos užduoda širdį), sulig papročių teise derėjo perduoti nusikaltėlį mano teisėjui, ir šis išnagrinėtų bylą ir paskelbtų nuosprendį.

— Karo įstatymas, sese,— atsiliepė majoras Belendenas,— kitų įstatymų nepaiso. Beje, reikia pripažinti, pulkininkas Grejemas buvo jums gana neatidus, ir man nelabai malonu, kad jis patenkino jaunojo Evendeilo prašymą (rasi todėl, jog šis — lordas ir turi pažinčių Slaptojoje taryboje), o tokio seno karaliaus tarno, kaip aš, neišklausė. Bet jeigu jaunuolio gyvybė išgelbėta, galiu pasiguosti tokios pat kaip ir aš senos dainelės posmu.

Ir jis užniūniavo:

Plaukai tespindi sidabru,
Tespigina žiema žiauri,
Kelk galvą, riteri šaunus,
Juk taurę rankoje turi!

— Šiandien įsipiršiu jums į svečius, sese. Baisiai norėčiau sužinoti, kuo baigsis tas susirėmimas Laudno kalvose, nors apskritai ir šiaip viskas aišku: neįsivaizduoju, kaip maištininkai galėtų atsilaikyti prieš tokį raitininkų pulką kaip mūsų šio ryto svečiai. Deja, buvo laikai, kai, nebent ligos suriestas, tūnodavau namie, laukdamas žinių apie mūšį, vykstantį per dešimtį mylių! Bet, kaip sakoma toje senoje dainelėje:

Lėks metai, ir šveitri špaga
Apeis ilgainiui rūdimis...
Kas laiko bėgsmui niekada
Nenusilenks, atsilaikys? [2]

— Mums bus labai malonu, jei dar kiek paviešėsite, brolau,— tarė ledė Margerita.— Nors ir labai nemandagu palikti jus vieną, vis dėlto pasinaudosiu savo senąja teise ir eisiu žiūrėti tvarkos, nes po tų ryto vaišių, man regis, viskas tebėra apversta aukštyn kojomis.

— O, nepakenčiu ceremonijų ne ką mažiau nei klūpčiojančių arklių,— atsakė majoras.— Be to, jeigu jūs ir būtumėte su manim, jūsų mintys vis tiek kryptų į šaltą mėsą ir paštetų liekanas. O kur Edita?

— Kiek žinau, nesveikuoja ir nuėjo į savo kambarį prigulti,— paaiškino senoji dama.— Kai tik pabus, duosiu jai lašų.

— Tai bent! Tie kareiviai bus įvarę jai ligą,— tarė majoras Belendenas.— Ji dar nepratusi prie to, kad vieną pažįstamą vestų jos akyse sušaudyti, o kitas išjotų į mūšį, iš kur, galimas daiktas, jam nelemta sugrįžti. Bet ji greit pripras, jeigu prasidės naujas pilietinis karas.

— Saugok dieve, brolau! — sušuko ledė Margerita.

— Saugok dieve, kaip jūs sakote, o tuo tarpu, ko gero, pažaisiu triktraką su Harisonu.

— Jis išjojęs, pone,— atsiliepė Gudjilas,— apsiklausinėti, ar nėra kokių žinių apie mūšį.

— Velniai jį rautų, tą mūšį! — tarė majoras.— Dėl jo namuose kilo tokia suirutė, lyg mūsų šalyje nieko panašaus nebuvo atsitikę. O juk buvo tokia vietovė kaip Kilsaitas, ar ne, Džonai?

— Kurgi ne, ir Tipermūras, jūsų malonybe,— atsakė Gudjilas,— ir Tipermūras, kur buvau jo malonybės, mano velionio pono, vadovaujamo būrio paskutinėje gretoje.

— Ir Elfordas, Džonai,— toliau kalbėjo majoras,— kur aš vadovavau raitininkams; ir Inerlochis, kur buvau Didžiojo markizo adjutantas; ir Old Ernas, ir Brigas prie Dy[3].

— Ir Filipho, jūsų malonybe,— pridūrė Džonas.

— Et,— tarė majoras,— kuo mažiau apie tai kalbėsime, Džonai, tuo geriau.

Šiaip ar taip, įšnekę apie Montrouzo žygius, majoras ir Džonas Gudjilas įniko taip įnirtingai kariauti, kad gana ilgai laikė prirėmę nuožmų priešą, vadinamą Laiku, su kuriuo nuolat grumiasi veteranai, užsidarę tarp keturių sienų toli nuo audringo gyvenimo.

Ne kartą buvo pastebėta, jog svarbios naujienos sklinda neįtikėtinu greičiu, o gandai, daugiau ar mažiau teisingai atspindintys padėtį ir iškreipiantys nebent detales, paprastai pralenkia tikrąsias žinias. Tokie gandai užbėga tikrovei už akių, nelyginant „būsimų įvykių šešėliai" [4] aplanko kalnų pranašo vaizduotę. Harisonas bejodamas išgirdo šį bei tą apie mūšio baigtį ir, didžiai susijaudinęs, pasuko atgal į Tilitadlemą. Visų pirma jis šoko ieškoti majoro ir, aptikęs jį iš pagrindų bepasakojantį apie Dandžio [5] apsiaustį ir šturmą, sušuko:

— Dieve duok, majore, kad mums netektų pamatyti Tilitadlemo apsiausties anksčiau, nei pasensime keletu dienų!

— Kas atsitiko, Harisonai? Kurį velnią jūs čia paistote? — apstulbo senasis karys.

— Taigi, pone, sklinda kalbos, ir vis labiau, jog Kleiverhausas sutriuškintas, kai kas sako, netgi užmuštas, o visi jo kareiviai išblaškyti, ir maištininkai sparčiai žygiuoja čionai, grasindami iššudyti ir sunaikinti visus tuos, kurie atsisakė priimti jų Sandorą.

— Niekada nepatikėsiu,— tarė majoras, pašokdamas ant kojų,— niekada nepatikėsiu, kad leibgvardiečiai bėgtų nuo maištininkų; o apskritai, ką aš čia šneku,— susizgribo jis,— juk pats savo akimis ne kartą esu matęs juos sprunkant. Išsiųskite Paiką ir vieną kitą tarną į žvalgybą, ir tegu pilies ir sodžiaus vyrai, aišku, tie, kuriais galima pasikliauti,— apsiginkluoja. Mūsų pilis laikysis kurį laiką, kad tik pakaktų maisto atsargų ir žmonių, ir,

be to, iš kalnų pro ją eina vienintelis kelias į lygumas. Laimė, kad aš čia. Eikite, Harisonai, telkite vyrus. O tu, Gudjilai, pažiūrėk, kiek turime maisto atsargų, ir pagalvok, ko dar galima prasimanyti, ir, jeigu žinios pasitvirtins, pasiruošk papjauti tiek jaučių, kiek skerdienos gali užsūdyti. Šulinyje vandens nepritrūks. Ant sienų yra keletas pabūklų, kad ir senovinių, ir jeigu mums pavyktų gauti parako, puikiausiai išsisuktume iš bėdos.

— Šįryt kareiviai paliko keletą statinaičių parako Sodyboje, sakė, grįždami pasiims,— tarė Harisonas.

— Tai paskubėk,— paragino majoras,— ir paliepk atridenti į pilį; surink visus ginklus, kokius tik rasi: ietis, kalavijus, pistoletus, šautuvus, nepalik mėtytis nė vieno durklo. Laimė, kad aš čia! Reikia nedelsiant pasikalbėti su seserim.

Netikėta ir baisi naujiena sukrėtė ledę Margeritą. Jai atrodė, jog tokių įspūdingų pajėgų, tą rytą palikusių pilį, per akis pakaktų nušluoti visus maištininkus Škotijoje, net jeigu jie būtų susirinkę į krūvą, ir dabar jai dingtelėjo mintis, kaip menkai jie pasiruošę gintis nuo kariaunos, kuri pasirodė tokia stipri, jog sutriuškino patį Kleiverhausą su pulku rinktinių karių.

— Vargas man! Vargas! — kartojo ji.— Kaipgi mes juos atremsime, broli? Priešindamiesi nieko doro nelaimėsime, tik pražudysime pilį ir mano vargšę našlaitę Editą! Dievaži apie save aš ir nebegalvoju, jau atgyvenau savo.

— Ką jūs, sese! — tarė majoras.— Nenusiminkite. Jūsų pilis — tvirtovė, o maištininkai neuostę parako ir prastai ginkluoti; mano brolio namai nebus vagių ir maištininkų lindynė, kol čia yra senasis Mailzas Belendenas. Mano ranka silpnesnė, nei buvo kitados, bet užtat žila galva geriau išmano karo dalykus. O štai ir Paikas su žvalgybos duomenimis. Kas naujo, Paikai? Dar vienas Filipho, ar ne?

— Taigi, taigi,— ramutėliai atsakė Paikas,— visiškas sutriuškinimas. Dar šį rytą pamaniau: nebus nieko doro, kai šitaip naujamadiškai nešiojami karabinai.

— Ką tu matei? Kas tau sakė? — paklausė majoras.

— O, koks pustūzinis dragūnų, jei ne daugiau. Lėkė lyg lenktyniaudami, kas pirmas atjos į Hemilteną. Visi jie laimėjo pirmą vietą, galvą guldau, o mūšį telaimi kas nori.

— Ruoškitės toliau, Harisonai,— įsakė budrus senasis karys.— Rinkite ginklus, pjaukite gyvulius. Nusiųskite į miestelį keletą žmonių supirkti visas maisto atsargas, kokių tik bus. Nevalia gaišti nė sekundės. Ar nebūtų geriau, sese, jodviem su Edita, kol nevėlu, važiuoti į Čarnvūdą?

— Ne, broli,— atsakė ledė Margerita, be galo išblyškus, bet iš pažiūros labai rami,— kol senoji pilis laikysis, aš būsiu čia ir lauksiu, kas likimo man skirta. Esu jau dukart bėgusi per savo gyvenimą ir kiekvieną sykį sugrįžusi neradau pačių narsiausių, pačių geriausių žmonių; tad aš liksiu čia ir čia užbaigsiu savo žemiškąją kelionę.

— Apskritai gal čia ir iš tiesų saugiausia ir jums, ir Editai,— tarė majoras.— Vigai, aišku, sukils nuo čia iki pat Glazgo, ir keliauti tenai arba apsistoti Čarnvūde būtų labai pavojinga.

— Tebūnie taip,— tarė ledė Margerita,— ir, mielas broli, kadangi jūs artimiausias mano velionio vyro giminaitis, įteikiu jums šį valdžios simbolį (ir padavė jam šventai gerbiamą velionio grafo Torvūdo lazdą auksiniu bumbulu) ir drauge patikiu Tilitadlemo pilies apsaugą, valdymą ir senešalo valdžią tiek pačioje pilyje, tiek visose baronijos valdose, įgaliodama jus žudyti, naikinti ir žaloti visus tuos, kurie kėsinsis į pilį, laisvai, nevaržomai ir lygiai tomis pačiomis teisėmis, kokiomis naudojuosi aš. Tikiuosi, kad ginsite ją, kaip ir dera ginti namus, kuriuos jo švenčiausioji didenybė teikėsi...

— Gana, sese,— pertraukė senąją ledę majoras,— mums nėra laiko minėti karalių ir jo pusryčius.

Ir, paskubomis palikęs kambarį, sparčiu žingsniu it dvidešimt penkerių metų jaunuolis nuėjo tikrinti įgulos ir imtis reikiamų priemonių senajai piliai ginti.

Tilitadlemui buvo baisi nebent sunkioji artilerija: sienos be galo storos, langai siauručiai, vidinis kiemas iš vienintelės priešui prieinamos pusės saugomas stiprių įtvirtinimų su dviem bokštais, o iš kitų trijų pusių žiojėjo bedugnė praraja. Įgula turėjo pagrindo labiausiai baimintis bado arba šturmo, kai puolama su kopėčiomis. Pagrindinio pilies bokšto aikštelėje stovėjo kelios pasenusios tvirtovių patrankos ir nedideli pabūklai, jau seniai išėję iš apyvartos kaip ir jų pavadinimai: kulevrinos, sekerai, pusiau sekerai, falkonai ir falkonetai. Majoras įsakė Gudjilui išvalyti ir užtaisyti tas patrankas, paskui sustatė jas taip, kad būtų galima apšaudyti priešinės kalvos pašlaite vingiuojantį kelią, kuriuo turėjo žygiuoti sukilėliai. Taipogi paliepė nukirsti trejetą medžių, kurie būtų trukdę artilerijai prireikus paleisti ugnį. Iš tų medžių kamienų ir kitų parankinių medžiagų jis parikiavo surėsti barikadas ant tako, vingiais kylančio nuo vieškelio į pilį, iš anksto numatęs išdėstyti jas pakopomis, kad viena būtų apšaudoma iš kitos. Didžiuosius vartus į vidinį kiemą užbarikadavo dar tvirčiau, palikdamas išeiti vien siaurus vartelius. Didžiausią nerimą

jam kėlė įgulos menkumas. Kad ir kaip stengėsi valdytojas, pavyko pašaukti prie ginklo vos devynis vyrus, įskaitant jį patį ir Gudjilą: vietiniai gyventojai sukilėliams labiau simpatizavo negu vyriausybei. Tad drauge su majoru Belendenu ir jo ištikimuoju tarnu Paiku įgulą sudarė vienuolika vyrų, kurių diduma buvo seniai. Tiesa, įgulą būtų buvę galima padidinti iki dvylikos, jei ledė Margerita būtų leidusi Žąsiukui Džibiui grįžti į ginkluotąsias pajėgas. Tačiau ji ryžtingai, didžiai pasipiktinusi atmetė šį pasiūlymą, kai Gudjilas išdrįso tai priminti; ji niekaip negalėjo pamiršti nesenų to nelemto riterio žygdarbių ir pareiškė, jog veikiau atiduosianti pilį priešui, negu leisianti Džibiui ją ginti. Taigi, turėdamas savo žinioje vienuolika vyrų, įskaitant ir jį patį, majoras Belendenas nusprendė grumtis iki paskutiniosios.

Kaip paprastai būna tokiais atvejais, priešą atremti ruoštasi su didžiausiu triukšmu. Spygavo moterys, maurojo gyvuliai, skalijo šunys, bėgiojo vyrai, be perstojo laidydami prakeikimus, dundėjo patrankos, ritamos gynybine siena iš vienos vietos į kitą, kieme tolydžio kaukšėjo arklių kanopos — tai jodinėjo pasiuntiniai su svarbiais pranešimais, žodžiu, pasiruošimo karui griausmas miešėsi pervien su moterų rypavimais ir aimanomis.

Tas triukšmas būtų prikėlęs ir mirusius, tad nenuostabu, kad jis netrukus išvaikė miegus slogučio kamuojamai Editai Belenden. Ji nusiuntė Dženę sužinoti, iš kur tas ūžimas, iki pat pamatų sukrečiąs pilį, tačiau Dženė, pakliuvusi į tą maišalynę, turėjo tiek visko klausinėti ir tiek visko išklausyti, kad jai iš galvos išdulkėjo, koks nerimas ir nežinia neduoda ramybės jaunajai šeimininkei. Nesulaukdama išsiųsto varno ir neturėdama balandžio, kuris atneštų jai geidžiamų žinių [6], Edita paliko savo kambario laivą ir, išėjusi pati žvalgybon, tučtuojau pateko į baisiausią sumaištį, užtvindžiusią visą pilį. Į pirmą jos klausimą šešetas balsų vienas per kitą atsakė, jog Kleiversas ir visi jo vyrai esą iššudyti, jog dešimt tūkstančių vigų einą Tilitadlemo link apsiausti pilies ir jog jiems vadovauja Džonas Balfuras Berlis, jaunasis Milnvūdas ir Kadis Hedrikas. Išgirdusi keistą vardų junginį, ji suabejojo ta žinia, nors visuotinis sujudimas bylojo, kad virš pilies iš tikrųjų pakibęs grėsmingas pavojus.

— Kur ledė Margerita? — toksai buvo antras Editos klausimas.

— Maldykloje,— atsakė jai keli balsai.

Tai buvo mažytė celė šalia koplyčios, kur dora senoji dama paprastai praleisdavo ištisas dienas, laikydama anglikonų baž-

nyčios nustatytas apeigas, taipjau savo vyro bei vaikų mirties metines ir pagaliau valandas, kai, namus ar tautą ištikus kokiai negandai, prireikdavo karšta malda iškilmingai kreiptis į aukščiausiąjį.

— O kur majoras Belendenas? — dar labiau sunerimusi, paklausė Edita.

— Ant pilies sienų, ponia, stato patrankas.

Ten jinai ir nuėjo; nugalėjusi tūkstančius kliūčių, pagaliau rado senąjį džentelmeną jo gimtojoje karo stichijoje: jis komandavo, graudeno, drąsino, mokė, žodžiu, ėjo begalę pavyzdingo tvirtovės komendanto pareigų.

— Kas atsitiko, dėl dievo meilės, dėde? — sušuko Edita.

— Kas atsitiko, širdele? — šaltai atsiliepė majoras, su akiniais ant nosies tikrindamas, kaip pastatyta patranka.— Kas atsitiko? Kilstelėk pabūklo uoksą, Džonai Gudjilai! Kas atsitiko? Nagi Kleiversas sutriuškintas, širdele, ir prieš mus eina didelės vigų pajėgos,— štai kas atsitiko.

— Viešpatie aukščiausias! — sušuko Edita, nejučia mesdama žvilgsnį į kelią, vingiuojantį paupiu.— Štai jie!

— Kur? Kur? — paklausė senasis karys ir, pažvelgęs į tą pačią pusę, kur žiūrėjo Edita, pastebėjo artėjant keliu didžiulį raitininkų būrį.— Prie patrankų, vyručiai! — sukomandavo jis.— Tuojau jie mums užmokės, kiek priklauso, kai tik nusileis į slėnį. Bet palaukit, palaukit, juk tai, ko gero, leibgvardiečiai.

— O ne, dėde, ne! — paprieštaravo Edita.— Žiūrėkite, kaip netvarkingai jie joja, kokios pakrikusios gretos. Tai ne tie patys šaunuoliai, kurie buvo pas mus šį rytą.

— Ak, mielas vaikeli! — atsakė majoras.— Ką tu gali žinoti, kaip pasikeičia kareiviai, patyrę pralaimėjimą; o čia vis dėlto leibgvardiečiai, aš matau raudoną ir mėlyną spalvą ir karaliaus vėliavą. Laimė, kad bent vėliavą jie išsaugojo.

Majoro nuomonė galutinai pasitvirtino, kai kariuomenė priartėjo prie pilies ir sustojo kelyje; vadas, davęs komandą nusėsti nuo arklių ir pailsėti, šuoliais nurūko įkalniu keliu į pilį.

— Tai Kleiverhausas, kas be ko,— tarė majoras.— Laimė, kad jis išsigelbėjo, bet užtat neteko savo garsiojo juodbėrio. Džonai Gudjilai, perspėk ledę Margeritą; paliepk pamaitinti dragūnus, duok avižų jų arkliams; o mudu, Edita, eikime į holą pasitikti pulkininko Grejemo. Man regis, mums teks išgirsti nemalonių žinių.

DVIDEŠIMTAS SKYRIUS

RUOŠIMASIS GINTIS

Ir giedras, ir ramus šiaurėn
Jis jojo ristele,
Lyg būtų priešus kruvinoj
Įveikęs kovoje [1].

„Hardiknutas"

Pulkininkas Grejemas Kleiverhausas susitiko su lede Margerita ir jos artimaisiais, susirinkusiais vienoje pilies menėje, toks pat giedras ir mandagus, koks buvo tą rytą. Jis neužmiršo susitvarkyti drabužių, nuo rankų ir veido nusiplauti kraujo bei dulkių ir atrodė taip, lyg būtų ką tik grįžęs iš rytinio pasijodinėjimo.

— Man skaudu,— tarė garbioji dama, paplūdusi ašaromis,— man be galo skaudu...

— Ir man skaudu, brangioji lede Margerita,— atsakė Kleiverhausas,— nes, įvykus šiai nelaimei, jums, ko gero, bus nesaugu likti Tilitadleme, ypač turint galvoje, jog visai neseniai taip svetingai priėmėte karaliaus kariuomenę ir, kaip gerai žinoma, puoselėjate ištikimybę jo didenybei. Apskritai aš užsukau čionai tik norėdamas pasiūlyti jums ir panelei Belenden savo globą (jeigu nepaniekinsite nelaimingo bėglio paslaugumo) iki Glazgo, o iš ten galėsiu be jokių pavojų nulydėti jus į Edinburgą arba į Danbartoną, kur tik jūs geidausite.

— Didžiai jums dėkoju, pulkininke Grejemai,— atsakė ledė Margerita,— tačiau mano svainis majoras Belendenas prisiėmė atsakomybę ginti mūsų namus nuo maištininkų; ir, jei tokia bus viešpaties valia, jie niekados nesugebės išguiti Margeritos Belenden iš jos gimtosios gūžtos, kol čia yra narsus karys, garantuojąs, kad niekas jos nepaims.

— Ar majoras Belendenas iš tikrųjų turi tokių ketinimų? — skubiai paklausė Kleiverhausas, ir jo akys džiaugsmingai sužibo, kai jis pasisuko į senąjį karį.— Bet kas per klausimas! Sprendžiant iš viso jo gyvenimo, kitaip nė būti negalėjo. Ir vis dėlto, majore, ką jūs turite savo dispozicijoje?

— Visko, trūksta tik vyrų ir maisto atsargų,— atsiliepė majoras.

— Jeigu jau kalbėsime apie vyrus,— tarė Kleiverhausas,— galėčiau jums palikti vieną kitą dešimtinę vaikinų, kurie pačiam

velniui įmanytų sprandą nusukti. Būtų nepaprastai svarbu, jei pajėgtumėte išsilaikyti čia bent kokią savaitę, o per tą laiką, be abejo, ateis pastiprinimai.

— Šitiek mes tikrai išsilaikysime,— atsakė majoras.— Turėdami dvidešimt penkis narsius vyrus ir pakankamą atsargą parako, mes, aišku, laikysimės, jei netgi prisieis iš bado graužti puspadžius; beje, aš tikiuosi gauti maisto kaimuose.

— Turiu į jus prašymą, pulkininke Grejemai,— tarė ledė Margerita,— geidaučiau, kad tiems vyrams, kuriuos paliekate mūsų įgulai sustiprinti, vadovautų seržantas Frensis Stiuartas; tai padėtų jam greičiau iškilti į karininkus, o aš labai vertinu jį už aukštą kilmę.

— Seržantas jau atsikariavo, ponia,— atsakė Grejemas tuo pačiu ramiu tonu,— jam nebereikia malonių, kurių gali suteikti šios žemės viešpačiai.

— Dovanokite,— tarė majoras Belendenas, imdamas Kleiverhausą už parankės ir pasivedėdamas į šalį nuo damų,— bet man neramu dėl mano gerų draugų; man baugu, kad jūs būsite patyręs ir kitų, nepalyginamai didesnių nuostolių. Aš matau, jog vėliavą neša nebe jūsų sūnėnas, o kitas karininkas.

— Jūsų teisybė, majore Belendenai,— tvirtu balsu atsakė Kleiverhausas,— mano sūnėno nebėra. Jis žuvo atlikdamas savo pareigą, kaip ir dera kariui.

— Viešpatie aukščiausias! — sušuko majoras.— Kokia nelaimė! Toks dailus, šaunus ir narsus jaunuolis!

— Jis iš tikrųjų buvo toks, kaip jūs sakote,— pritarė Kleiverhausas,— vargšas Ričardas buvo man kaip vyriausias sūnus, mano akies vyzdys, mano įpėdinis; bet jis žuvo atlikdamas savo pareigą, ir aš... aš, majore Belendenai (jis stipriai suspaudė majorui ranką)... aš likau gyvas tik todėl, kad atkeršyčiau už jį.

— Pulkininke Grejemai,— jausmingai tarė senasis karys ašarų pritvinkusiomis akimis,— man džiugu, kad jūs toks tvirtas nelaimės valandą.

— Kad ir ką sakytų žmonės, aš ne iš tų, kurie vien savęs težiūri,— atsiliepė Kleiverhausas,— ir vilties, ir baimės valandą, ir džiaugdamasis, ir liūdedamas aš mąstau ne tik apie save. Aš niekados nebuvau griežtas vien naudos sumetimais, godus vien naudos sumetimais, garbėtroška vien naudos sumetimais. Man pirmiausia rūpėjo atsidavusiai tarnauti savo valdovui ir savo šaliai. Gal kartais mano griežtumas peraugdavo į žiaurumą, bet

aš visados būdavau skatinamas tik gerų norų. Ir dabar neketinu savo jausmams skirti daugiau dėmesio, nei skirdavau jo kitų jausmams.

— Stebiuosi jūsų tvirtumu tokiomis sunkiomis aplinkybėmis,— toliau kalbėjo majoras.

— Taip,— tarė Kleiverhausas,— mano priešai Slaptojoje taryboje stengsis suversti visą kaltę ant mano pečių, bet aš niekinu jų kaltinimus. Jie apjuodins mane valdovui, bet aš gebėsiu paneigti jų šmeižtus. Viešosios tvarkos priešai džiūgaus matydami mane bėgant, bet ateis laikas, ir aš įrodysiu, kad jie per anksti džiūgavo. Jaunuolis, ką tiktai žuvęs kovos lauke, stovėjo ant kelio vienam itin gobšiam giminaičiui — juk jums žinoma, jog mano santuoka buvo nevaisinga; tačiau tebūnie jam lengva žemelė! Šaliai lengviau netekti Ričardo Grejemo negu jūsų draugo lordo Evendeilo, kuris, matyt, irgi žuvo parodydamas nepaprastą drąsą.

— Kokia nelemta diena! — sušuko majoras.— Aš girdėjau tokį gandą, bet paskiau jis buvo paneigtas. Be to, pasak žmonių, nelaimingojo jaunuolio karštas būdas nulėmė pralaimėjimą tose nesėkmingose kautynėse.

— Ne, majore,— paprieštaravo Kleiverhausas,— tegu gyviesiems tenka gėda, jei čia yra kas gėdinga, o ant žuvusiųjų kapų tenevysta laurai. Beje, aš negaliu tvirtinti, jog lordas Evendeilas tikrai nebegyvas, bet vis dėlto būgštauju, kad jis veikiausiai arba nužudytas, arba paimtas į nelaisvę. Mudu kalbėjomės paskutinį sykį, kai jis išsiveržė iš nuožmių grumtynių. Mes kaip tik traukėmės iš mūšio lauko su užpakaline sauga, viso labo kokiomis dviem dešimtimis vyrų — visi kiti jau buvo iškrikę kas sau.

— Bet paskui vėl susitelkė,— tarė majoras, pro langą žiūrėdamas į dragūnus, šeriančius arklius ir besistiprinančius prie upelio.

— Taip,— atsakė Kleiverhausas,— mano niekšeliai nebuvo linkę dezertyruoti arba bėgti toliau tų vietų, kur atsidūrė pirmos panikos apimti. Jie nelabai draugauja su čionykščiais valstiečiais, ir jų santykiai veikiau įtempti: kiekvienas kaimas, per kurį jiems tenka žygiuoti, įmanydamas suplėšytų juos į skutus, tad nenaudėliai, bijodami iešmų, mietų, šakių ir pagalių, nusprendė verčiau susiburti apie vėliavą. Bet aptarkime jūsų planus ir poreikius ir kaip mes palaikysime ryšį. Tiesą pasakius, labai abejoju, ar sugebėsiu ilgesnį laiką stovėti Glazge netgi tuo atveju, jeigu man pavyktų susijungti su lordu Rosu: tos netvarios ir atsi-

tiktinės pergalės įkvėpti, fanatikai, velniai žino, ką pridarys vakarinėse grafystėse.

Juodu aptarė gynybos priemones, kurių ketino imtis majoras Belendenas, taip pat būdus ryšiui palaikyti, jei kraštą apims visuotinis sukilimas, o to labiausiai reikėjo tikėtis. Kleiverhausas iš naujo pasiūlė palydėti damas į saugią vietą, tačiau majoras Belendenas, viską apsvarstęs, nusprendė, jog ne ką didesnis pavojus joms grės ir Tilitadleme.

Tuomet pulkininkas galantiškai atsisveikino su lede Margerita ir panele Belenden, patikindamas jas, jog, priverstas palikti Tilitadlemą tokiomis sunkiomis aplinkybėmis, vis dėlto stengsis kaip galima greičiau susigrąžinti doro ir ištikimo riterio vardą ir jog jos gali būti tikros artimiausiu laiku arba pamatyti jį patį, arba gauti iš jo žinių.

Abejonių ir būgštavimų sklidina ledė Margerita nesugebėjo deramai atsakyti į tą kalbą, taip puikiai atliepiančią jos mintis bei jausmus, tik palinkėjo Kleiverhausui laimingo kelio ir padėkojo už pažadėtą pagalbą. Edita degte degė noru pasiteirauti apie Henrio Mortono likimą, bet, neradusi preteksto, pasitenkino viltimi, jog dėdė veikiausiai bus apie jį išklausinėjęs ilgai kalbėdamasis su pulkininku akis į akį. Vis dėlto ji klydo, nes senasis karys buvo taip susirūpinęs savo naujomis pareigomis ir priedermėmis, jog kalbėjosi su Kleiverhausu tik apie karo dalykus; ko gero, jis būtų buvęs lygiai toks pat užmaršus, jei būtų sprendžiamas jo paties sūnaus, o ne draugo sūnaus likimas.

Kleiverhausas nusileido nuo kalvos, ant kurios dunksojo pilis, pasiryžęs nedelsdamas traukti toliau. Majoras jį nulydėjo, norėdamas pasiimti būrį, pulkininko paliekamą Tilitadleme.

— Aš jums palieku Inglį,— tarė Kleiverhausas,— nes, susidarius tokioms aplinkybėms, negaliu atleisti nė vieno karininko: man pačiam jų reikia, kad sutelktomis jėgomis išlaikytume krūvoje kareivius. Bet jeigu pasirodys kuris nors mano karininkas, mat vienas kitas dingo be žinios, leidžiu jums pasilikti jį pilyje, nes mano vaikinai nelabai linkę klausyti įsakymų, kai juos duoda ne pulko karininkai.

Išrikiavus pulką, Kleiverhausas vardu iškvietė šešiolika dragūnų ir perdavė juos kapralui Ingliui, kuriam čia pat suteikė seržanto laipsnį.

— Žiūrėkite, džentelmenai,— tarė jis, baigdamas savo kalbą,— aš palieku jus ginti ledės namų, ir vadovaus jums jos svainis majoras Belendenas, ištikimas karaliaus tarnas. Būkite drą-

sūs, blaivaus proto, drausmingi, klusniai vykdykite įsakymus, ir kiekvienam bus dosniai atlyginta, kai grįšiu su pastiprinimais. Už maištavimą, bailumą, aplaidumą einant tarnybą ar menkiausią nepagarbą pilies gyventojams — budelis ir virvė! Juk žinote, mano žodis šventas, ir kiekvienas gauna tai, ko nusipelnęs: už gerą tarnybą — apdovanojimą, už nusižengimą — bausmę.

Atsisveikindamas jis kilstelėjo ranką prie skrybėlės ir tvirtai paspaudė dešinę majorui Belendenui.

— Sudieu,— tarė jis,— mano šaunusis drauge! Linkiu jums sėkmės ir geresnių laikų mudviem!

Majoro Alano pastangomis pulkas šiaip ne taip buvo išrikiuotas eskadronais, ir nors apranga atrodė gerokai apsitrynusi, o auksas pablukęs, vis dėlto dabar, išvykdami į žygį, dragūnai labiau panėšėjo į reguliariosios kariuomenės dalį negu tada, kai po sutriuškinimo grįžo atgal į pilį.

Majoras Belendenas, pasilikęs tvarkytis savo nuožiūra, visur išsiuntinėjo raitelius prasimanyti kaip galima daugiau maisto atsargų, ypač miltų, ir išžvalgyti priešo kariaunos judėjimą. Visi antruoju klausimu surinkti duomenys bylojo, kad maištininkai ketina nakvoti mūšio lauke. Bet ir tie išsiuntinėjo lauko sargybos būrius parūpinti maisto atsargų, ir baisus nerimas bei abejonės apėmė tuos, kurie gavo prieštaringus potvarkius: karaliaus vardu — pristatyti atsargas į Tilitadlemo pilį, bažnyčios vardu — į tikrojo tikėjimo šalininkų kariauną, pakėlusią ginklą už Sandorą ir apsistojusią Laudno kalvose netoli Dramklogo. Ir vieni, ir kiti grasino ugnimi ir kalaviju bausti neklusniuosius, nes nei kliovėsi žmonių atsidavimu tikėjimui arba ištikimybe karaliui, nei tikėjosi, jog tie sutiks geruoju atiduoti savo labą. Tad nelaimingi žmonės neišmanė, katram dievui melstis, ir, tiesą pasakius, radosi nemaža tokių, kurie patenkino abiejų reikalavimus.

— Šiais sunkiais laikais ir didžiausias gudruolis gali pamesti protą,— kalbėjo dukrai Nylas Bleinas, apdairusis „Užuovėjos" šeimininkas.— Bet aš niekad nepametu galvos. Džene, kiek miltų mes turime sandėliuke?

— Keturis pūrus avižinių, du miežinių ir du žirninių,— atsakė Dženė.

— Tai va, aukseli tu mano,— giliai dūsaudamas, toliau kalbėjo Nylas Bleinas,— tegu Boldis nuveža žirninius ir miežinius miltus į Dramklogo stovyklą, jis vigas ir tarnavo artoju pas mūsų amžinatilsį šeimininkę; maišytų miltų papločiai labai tiks jų pilvams, pripratusiems prie tyrų maisto. Tegu sako, jog išgrandėm

paskutinę dėžę, o jeigu jam sarmata meluoti (nors vargu, juk visa tai mūsų namų labui), tegu palaukia, kol Dunkanas Glenas, tas senas nusilakęs kareivis, nugabens avižinius miltus į Tilitadlemą ir nuolankiausiai mano vardu persakys ledei Belenden ir majorui, jog nepasilikau namie nė dubeniui putros išsivirti. Ir jeigu Dunkanas mikliai apsisuks, pavaišinsiu jį stikliuku tokio viskio, kad jam melsva ugnis iššoks iš burnos.

— O ką mudu valgysim, tėve,— paklausė Dženė,— jei atiduosime visus miltus ir iš dėžės, ir iš sandėliuko?

— Teks pasikakinti kvietiniais,— atsakė Nylas nuolankumo likimui kupinu balsu.— Valgyti galima, nors tikram škotui ne taip jau skanu ir sveika kaip avižiniai, juoba girnomis malti, o štai anglai tik kvietiniais ir minta — juk tie nepenos nieko kito nepripažįsta.

Apdairieji ir taikieji stengėsi kaip Nylas Bleinas sugyventi ir su vienais, ir su kitais, o tie, kurie nebuvo abejingi visuomenės (arba savo partijos) reikalams, griebėsi ginklo. Tame krašte karaliaus šalininkų gyveno ne per daugiausia, bet užtat jie buvo turtingi, gerbiami ir įtakingi žmonės, beveik visi senos kilmės bajorai ir dvarininkai, kurie drauge su savo broliais, pusbroliais ir giminėmis iki devintos kartos, taipogi pasitelkę šeimynykščius, galėjo sudaryti savišką pašauktinių kariuomenę, pajėgią ginti jų įtvirtintas sodybas nuo nedidelių maištininkų būrių, netiekti jiems maisto atsargų ir užgrobti gurguoles, vykstančias į presbiterionų stovyklą. Žinia, jog Tilitadlemo pilis ruošiasi gintis nuo sukilėlių, įkvėpė drąsos ir ryžto tiems savanoriams karaliaus valdžios rėmėjams, nes pilis, jų akimis žiūrint, buvo tvirtovė, kur galima prisiglausti tuo atveju, jei pristigs ištvermės pradėjus nepaskelbto karo veiksmus.

Tačiau miesteliai, kaimai, smulkūs ūkiai siuntė gausių pastiprinimų į presbiterionų stovyklą. Tie žmonės daugiausia kentėjo nuo vyriausybės. Jie buvo įžeisti, įsiutinti, įstumti į neviltį nepakeliamų mokesčių naštos ir savivalės, ir, nors skirtingai žiūrėjo į to įsiliepsnojančio sukilimo tikslus bei priemones jiems pasiekti, vis dėlto didumai tai buvo nelyginant apvaizdos nurodytas kelias, kuriuo jie turėjo žengti norėdami atkovoti seniai užgniaužtą tikėjimo laisvę ir nusikratyti tironijos, slegiančios išsyk ir kūną, ir dvasią. Štai kodėl daugelis ėmėsi ginklo ir, kalbant jų laikų ir jų partijos žodžiais, ryžosi susieti savo likimą su žmonėmis, laimėjusiais pergalę Laudno kalvose.

DVIDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

VYRIAUSIASIS VADAS

Ananijas
Netinka man tas vyras! Jis — pagonis,
O kalba švento rašto žodžiais.

Sielvartas
Lauk įkvėpimo valandos, kai apvaizda
Apšvies jį. Grasinti jam neverta [1].

„Alchemikas"

Dabar grįžkime pas Henrį Mortoną, kurį palikome mūšio lauke. Kai jis, atsisėdęs prie stovyklos laužo, valgė Sandoros kariams išdalytą maisto davinį, mąstydamas, kokio kelio jam toliau laikytis, staiga priėjo Berlis, lydimas jaunojo pamokslininko, kurio žodis padarė tokį stiprų įspūdį.

— Henri Mortonai,— šiurkščiai prašneko Balfuras,— Sandoros kariuomenės taryba, įsitikinusi, jog Sailo Mortono sūnus negali būti nei drungnas laodikėjietis, nei tikėjimo reikalams abejingas Galijonas [2], šią didžią dieną paskyrė jus būrio vadu, drauge suteikdama balso teisę minėtoje taryboje ir kitus įgaliojimus, deramus karininkui, vadovaujančiam krikščionių kariams.

— Pone Balfurai,— nė nesvarstydamas atsiliepė Mortonas,— man labai malonus šis pasitikėjimo ženklas, ir nenuostabu, jog pats paprasčiausias pasipiktinimas savivale, siautėjančia mano šalyje, jau nekalbant apie paties patirtas negandas, skatina mane pakelti kalaviją už sąžinės laisvę ir nepriklausomybę. Tačiau atvirai sakau jums: prieš užimdamas tą postą, noriu sužinoti, kokiais principais jūs vadovaujatės siekdami savo tikslo.

— Jūs abejojate mūsų principais? — sukluso Berlis.— Juk mes kovojame už bažnyčios ir valstybės reformą, už išniekintos šventyklos atstatymą, už tai, kad grįžtų namo šventieji tremtiniai ir gautų galą nuodėmingas žmogus.

— Pasakysiu jums iš širdies, pone Balfurai,— atsiliepė Mortonas,— jog tie žodžiai, kurie visiems, kaip pastebiu, atrodo be galo įspūdingi, man ničnieko nesako. Turiu perspėti jus iš anksto, kol mes dar nepradėjome rimtos kalbos. (Jaunasis pamokslininkas sunkiai atsiduso.) Jums nepatinka mano šneka, pone,— tarė Mortonas,— ir galbūt tik todėl, kad neišklausėte manęs iki galo. Aš gerbiu šventąjį raštą ne ką mažiau negu jūs ar kuris kitas krikščionis. Aš skaitau jį, nuženintai vildamasis rasti elgi-

mosi taisyklę ir įstatymą, kuriuo remdamasis išganyčiau sielą. Bet aš noriu juos rasti perprasdamas bendrą šventojo rašto prasmę ir dvasią, o ne išgriebdamas paskiras nuotrupas ar pritaikydamas citatas prie tam tikrų aplinkybių ir įvykių, dažniausiai neturinčių su jomis nieko bendra.

Jaunąjį pamokslininką, regis, papiktino ir sukrėtė lig širdies gelmių Mortono pareiškimas, ir jis buvo beatkertąs karštu pamokslu.

— Patylėk, Efraimai! — nutraukė Berlis.— Neužmiršk, kad jis dar kūdikis, neišaugęs iš vystyklų. Klausyk manęs, Mortonai. Aš kalbėsiu su tavim pasauliečių kalba ir remsiuos žemiškuoju protu, tavo aklu ir netobulu vadovu, kurio vis dar nenori atsisakyti. Ko tu sieki keldamas kalaviją? Argi tu nenori, kad bažnyčia ir valstybė būtų pertvarkyta sulig laisva nepriklausomo parlamento valia, kad būtų išleisti įstatymai, kurie visiems laikams užgintų vykdomajai valdžiai lieti kraują, kankinti ir kalinti kitoniškų pažiūrų žmones, grobti jų turtą, nešvankių užmačių sklidina širdimi tyčiotis iš žmonių sąžinės?

— Savaime suprantama,— atsakė Mortonas,— man rodos, to pakanka mūsų karui pateisinti, ir aš pasiryžęs kovoti su jais, kol mano ranka nulaiko kalaviją.

— Betgi jūs,— įsiterpė Mekbrajeras,— labai paviršutiniškai žiūrite į mūsų kovą, o man sąžinė neleidžia dangstyti ar užglostyti visų tų piktadarybių, kurios šaukiasi dangaus keršto...

— Liaukis, Efraimai Mekbrajerai! — vėl nutraukė jį Berlis.

— Nesiliausiu,— atrėmė jaunuolis.— Argi ne viešpaties pašauktas atėjau čionai? Argi tai ne šventvagystė, ne erastietiškas gviešimasis valdžios, ne jo galybės savinimasis, ne jo vardo žeminimas leisti karaliui arba parlamentui užimti jo vietą ir šeimininkauti jo namuose, sakytum svetimauti su jo žmona?

— Tu gražiai šneki,— tarė Berlis, pasivedėdamas jį į šalį,— tik neprotingai. Juk pats savo ausimis šį vakarą mūsų tarybos posėdyje girdėjai, kokie prieštaravimai drasko mūsų negausią kaimenę, ir dar nori išskleisti šydą, kuris galutinai atskirtų vienus nuo kitų? Ar įmanoma iš akmenų sumūryti sieną negesintomis kalkėmis? Jei per tokią sieną šoktų lapė, viskas išgriūtų.

— Žinau,— atsakė jam jaunasis pamokslininkas,— tu ištikimas, doras ir toks atsidavęs tikėjimui, jog esi pasirengęs bet kada pralieti kraują, bet patikėk, tos pasaulietiškos gudrybės, tas atlaidumas nuodėmei ir silpnybei jau savaime reiškia nukrypimą nuo tiesos kelio, ir aš nuogąstauju, jog dangus nesuteiks mums malonės atlikti didžių darbų jo garbei, jeigu mes griebsimės

žemiškų vylių ir kliausimės netvaraus žmogaus ranka. Šventas tikslas pasiekiamas šventomis priemonėmis.

— Aš tau sakau,— nesutiko Balfuras,— jog šiuo atveju tu pernelyg griežtas ir nepalenkiamas; tuo tarpu mes negalime apsieiti be laodikėjiečių ir erastiečių pagalbos; kurį laiką mums teks bendradarbiauti su tais, kurie priėmė indulgenciją, pakęsti juos savo taryboje, nes dar esame per silpni prieš Sarvijos sūnus [3].

— O aš sakau, kad man tai nepatinka,— tarė Mekbrajeras,— dievas gali išvaduoti mus tiek nedaugelio, tiek gausybės pastangomis. Tikinčiųjų kariuomenė, sutriuškinta prie Pentlendo kalvų, gavo pelnytą atpildą, nes pripažino to tirono ir prispaudėjo Karolio Stiuarto žemiškuosius siekius.

— Gana,— tarė Balfuras,— tu girdėjai išganingą tarybos sprendimą paskelbti manifestą, kuris patenkintų pačios jautriausios sąžinės žmones, dejuojančius po dabartinių mūsų engėjų jungu. Grįžk atgal į tarybą ir įtikink ją atšaukti tą manifestą, ir surašyk naują, kur kas griežtesnį ir kategoriškesnį. Bet palik mane, netrukdyk palenkti to jaunuolio, kuriuo rūpinasi mano siela; vien tik jo vardas suburs šimtus vyrų apie mūsų vėliavas.

— Daryk kaip išmanai,— atsakė Mekbrajeras,— aš nepadėsiu tau vilioti to jaunuolio į pavojų kupiną gyvenimą, kol neįtvirtinau jame tų pagrindų, kurie užtikrintų jam amžiną palaimą.

Nusikratęs įkyraus pamokslininko, Balfuras, kur kas apdairesnis, grįžo atgal, tikėdamasis atversti Mortoną į savo tikėjimą.

Kad nereiktų nuosekliai dėstyti visų tų argumentų, kuriais jis stengėti įtikinti Mortoną dėtis prie sukilėlių, pasinaudosime patogia proga ir, trumpai apibūdinę tą žmogų, drauge išsiaiškinsime priežastis, paskatinusias jį taip atkakliai siekti, kad Mortonas pereitų į jo pusę.

Džonas Balfuras Kinlochas, arba Berlis (mat jis minimas ir vienu, ir kitu vardu to niūraus meto kronikose bei atsišaukimuose), buvo turtingas, prakilnios giminės bajoras, gimęs Faifo grafystėje, ir iš jaunų dienų tarnavo kariuomenėje. Jaunas būdamas, jis garsėjo palaidu ir nežabotu būdu, bet veikiai pasibodėjo paleistuvyste ir perėmė griežtas kalvinizmo dogmas. Nesaikingo ir nedoro gyvenimo įpročius išrauti iš savo niaurios, aistringos ir veiklios širdies, deja, jam pavyko kur kas lengviau negu kerštingumą ir garbėtrošką, išlaikiusius nemažą galią jo dvasiai, kad ir kaip karštai jis išpažino naująjį tikėjimą. Drąsių užmojų, ūmus ir negailestingas jų vykdytojas, kartais puolantis į nesutaikomo nonkonformizmo kraštutinumus, jis geiste geidė stoti presbiterionų sąjūdžio priešaky.

Trokšdamas užimti tarp vigų tam tikrą padėtį, jis nuolatos lankė jų sueigas ir ne kartą jiems vadovavo, kai šie imdavosi ginklo prieš karaliaus kariuomenę, siunčiamą jų vaikyti. Pagaliau, būdamas baisus fanatikas, taipogi, anot kalbų, geisdamas suvesti asmenines sąskaitas, stojo priešaky būrelio žmonių, nužudžiusių Škotijos primą, kaip didžiausią presbiterionų kančių kaltininką. Žiaurios represijos, kurių griebėsi vyriausybė, keršydama už tą piktadarybę, nukreiptos ne tik prieš pačius žudikus, bet ir prieš visus to tikėjimo išpažinėjus, taip pat nuo seno įsigalėjęs kitaminčių persekiojimas ir beviltiška mintis, jog išsivaduoti iš tironijos įmanoma tik su ginklu rankoje, nulėmė tą sukilimą, prasidėjusį, kaip jau matėme, Kleiverhauso sutriuškinimu kruvinose grumtynėse prie Laudno kalvų.

Vis dėlto, nors ir nemažą indėlį įdėjęs į pergalę, presbiterionų kariaunoje Berlis užėmė toli gražu ne tokią padėtį, kokios geidė jo garbės trokštanti širdis. Iš dalies tai sąlygojo skirtingas sukilėlių požiūris į arkivyskupo Šarpo žmogžudystę. Kraštutinieji, žinoma, pritarė jai kaip teisingumo aktui, paties viešpaties valia įvykdytam dievo namų griovėjui, tačiau diduma presbiterionų žmogžudystę laikė baisia piktadarybe, nors ir pripažino, jog arkivyskupas buvo nusipelnęs tos bausmės. Sukilėliai nesutarė dar vienu svarbiu klausimu, kurį jau minėjome. Labiausiai užkietėję fanatikai smerkė dvasininkus ir bendruomenes, sutikusias vienokiomis ar kitokiomis sąlygomis išpažinti tikėjimą su vyriausybės žinia, kaltindami juos silpnadvasiškai išsižadėjus neatimamų bažnyčios teisių. Jų nuomone, tai buvo grynų gryniausias erastizmas, arba dievo bažnyčios pajungimas pasaulietinės valdžios galiai, todėl indulgenciją priėmusieji, jų akimis žiūrint, buvo ne ką geresni už prelatininkus ar popiežininkus. Nuosaikieji sutiko pripažinti karaliaus teisę į sostą ir klausyti pasaulietinės valdžios, kol ji gerbia valdinių laisvę ir laikosi karalystės įstatymų. O nesutaikomieji, savo sektos vadovo Ričardo Kamerono vardu vadinami kameroniečiais, ėjo dar toliau — nesiskaitė nei su karaliaus, nei su jo paveldėtojų valdžia, nepripažįstančia Iškilmingosios lygos ir Sandoros. Tad nelemtoje presbiterionų partijoje klestėjo nesantarvė ir nesutaikomi prieštaravimai, ir Balfuras, nors ir kaip fanatiškai nusiteikęs ir visa širdimi persiėmęs kraštutiniųjų pažiūromis, puikiai žinojo, kad kelti savo reikalavimus tokiomis kritiškomis aplinkybėmis, kai ypač būtina vienybė, vadinasi, sužlugdyti pradėtą kovą. Todėl jis, kaip matėme, nepritarė doram, tiesmukam ir liepsningam Mekbrajero religiniam įkarščiui ir troško žūt būt laimėti nuosaikiųjų presbiterionų paramą, o paskui nedelsiant nuversti vyriausybę, vilda-

masis, jog ateityje gebės primesti jiems savo valią ir užimti atitinkamą postą.

Kaip tik dėl to Balfuras taip atkakliai siekė, kad Henris Mortonas pereitų į sukilėlių stovyklą. Presbiterionai vis dar minėjo ir gerbė jo tėvą, o kadangi sukilėlių gretose buvo tik vienas kitas žymesnis žmogus, jaunuolio kilmė ir gebėjimai teikė vilčių, kad jis bus iškeltas į sukilimo vadus. Padedamas Mortono, seno bendražygio sūnaus, Berlis tikėjosi pelnyti kariuomenės nuosaikiosios dalies pagarbą ir netgi pasitikėjimą ir, tapęs vyriausiuoju vadu, šitaip pasiekti galutinį savo garbėtroškos tikslą. Todėl, nelaukdamas, kol kam kitam ateis tokia mintis, karo taryboje pradėjo liaupsinti Mortono būdą bei gabumus ir veikiai įtikino visus išrinkti jį į sunkų ir nedėkingą postą — į tos pakrikusios ir nedrausmingos kariuomenės vadus.

Argumentai, kuriais rėmėsi Balfuras, nusikratęs savo nuoširdaus ir tiesmuko bendro Mekbrajero, įkalbinėdamas Mortoną priimti tas pavojingas pareigas, buvo gerai apgalvoti ir nepaneigiami. Jis nemėgino ginčyti ar slėpti, kad jo požiūris į bažnyčios valdymą iš esmės nesiskiria nuo ką tik juos palikusio pamokslininko požiūrio. Tačiau jis tvirtino, jog tokią sunkią valandą menki nuomonių skirtumai neturi trukdyti tiems, kas myli savo engiamą šalį, pakelti kalaviją jos labui. Daugelis klausimų, kalbėjo jis, dėl kurių kyla nesutarimai, kaip antai indulgencijos klausimas, radosi aplinkybėms susiklosčius ir išnyks tuo atveju, jeigu jiems pasiseks išvaduoti šalį, nes presbiterionizmas, tapęs valstybine religija, nebeprivalės eiti į sandėrius su valdžia, o panaikinus indulgenciją, savaime išsispręs ginčas dėl jos teisėtumo. Jis itin stengėsi pabrėžti, jog būtina pasinaudoti palankia kritine situacija, jog, be abejo, prie jų prisidės vakarinių grafysčių presbiterionai, jog sunki atsakomybė prislėgs tuos, kurie, matydami šalies negandas ir tolydžio stiprėjančią vyriausybės savivalę, iš baimės ar abejingumo visomis jėgomis neparems kovos už teisybę.

Mortonui nereikėjo tų argumentų: jis jau pats buvo apsisprendęs dėtis prie bet kokio sukilimo, žadančio laisvę jo šaliai. Tiesa, jis abejojo, ar sukilėlius parems jėgos, reikalingos pergalei pasiekti, ar pakaks jiems blaivaus proto ir taurumo pasinaudoti tos pergalės vaisiais, jei tik pavyks ją laimėti. Apskritai, apmąstydamas savo pastarųjų dienų negandas, kančias, kurias matė kenčiant savo tėvynainius, ir turėdamas galvoje, į kokią pavojingą padėtį įkliuvo per paskutiniuosius įvykius, Mortonas priėjo prie išvados, jog, šiaip ar taip, aplinkybių verčiamas, jis norom nenorom turi prisidėti prie sukilusių presbiterionų kariaunos.

Vis dėlto, sužinojęs, kad jis išrinktas į sukilėlių kariauno vadus ir karo tarybos narius, siūlomą postą sutiko užimti ne be tam tikrų išlygų.

— Aš pasirengęs,— tarė jis,— kiek leidžia mano menkos jėgos, prisidėti prie mano šalies vadavimo. Bet jūs turite teisingai mane suprasti. Aš griežtai smerkiu tą akciją, kuri, atrodo, davė ženklą sukilimui, ir jokie argumentai negalėtų manęs paveikti, jeigu iš anksto žinočiau, kad ir vėliau bus imtasi tokių pat priemonių kaip toji, nuo kurios viskas prasidėjo.

Kraujas plūstelėjo Berliui į veidą, ir jo nugairinti skruostai grėsmingai paraudo.

— Jūs turite omeny,— paklausė jis, stengdamasis kalbėti kuo ramiausiu tonu,— jūs turite omeny Džeimso Šarpo mirtį?

— Tiesą pasakius,— atsiliepė Mortonas,— tai ir turiu omeny.

— Vadinasi, jūs manote,— tarė Berlis,— jog didžių išmėginimų metais visagalis nesinaudoja visomis priemonėmis, idant išgelbėtų savo bažnyčią nuo prispaudėjų? Jūsų nuomone, bausmės teisingumą lemia ne nusikaltėlio nusižengimo sunkumas, ne pamokomas ir išganingas jo poveikis kitiems nevidonams, o teisėjo mantija ir kepuraitė, aukšta pakyla, nuo kurios jisai skelbia nuosprendį, arba teismo šauklio balsas? Argi bausmė ne vienodai teisinga, kad ir kur ji būtų įvykdyta: ant ešafoto ar viržių priaugusioje dykynėje? Ir jei karaliaus teisėjai — iš bailumo arba dėl naudos susimokę su piktadariais — leidžia tyčiniams nusikaltėliams ne tik laisvai važinėti po šalį, bet ir užimti aukštus postus, idant jie galėtų nebaudžiami teptis rankas šventųjų kankinių krauju, argi smerktini tie keli narsuoliai, pakėlę kalavijus visuomenės labui?

— Aš nesiimu svarstyti tos akcijos,— atsakė Mortonas,— tik manau turįs aiškiai jums išdėstyti savo principus. Kartoju: jūsų pateiktas pavyzdys manęs neįtikina. Jei visagalis, kurio keliai nežinomi, kraują praliejusį smurtininką baudžia pelnytai smurto mirtimi, tai nepateisina tų, kurie, niekieno neįgalioti, prisiima priedermę būti bausmės įrankiu ir drįsta skelbtis dievo kerštо vykdytojais.

— O kodėl gi ne? — žiauraus džiugesio sklidinu balsu sušuko Berlis.— Argi mes... argi kiekvienas, kas kovoja dėl tokios Škotijos bažnyčios, kokia ji turi būti pagal Sandorą, pačios Sandoros vardu neprivalo sunaikinti Judo, pardavusio dievo tiesą už penkiasdešimt tūkstančių merkų, gaunamų kas metai? Jei būtume sutikę jį kelyje begrįžtantį iš Londono ir jau tada pervėrę kalavijų ašmenimis, būtume tik atlikę savo pareigą kaip žmonės,

įštikimi savo idealams ir savo priesaikai, įrašytai aukštybėse. Argi ta bausmė pati savaime neįrodo, kad mes buvome įgalioti ją įvykdyti? Argi viešpats neįdavė jo mums į rankas? Argi tai įvyko ne tuo metu, kai mes tykojome nepalyginamai menkesnio mūsų prispaudėjų įrankio? Argi mes nesimeldėme prašydami nurodyti, ką mums daryti, argi nepajutome širdyse, lyg deimantu kas būtų įrašęs: „Nutverkite jį ir užmuškite?" Argi ta tragedija nesitęsė ištisą pusvalandį, kol buvo atnašaujama auka, atvirame lauke, jų įgulų išsiuntinėtų patrulių panosėje? Kas sutrukdė atlikti tą didį darbą? Ar sulojo bent vienas šuo, kai vijomės jį, kai nutvėrėme ir užmušėme ir kai paskui išsiskirstėme į visas puses? Kas po to pasakys, kas išdrįs sakyti, jog ten nebuvo rankos, kur kas galingesnės nekaip mūsų?

— Jūs klystate, pone Balfurai,— tarė Mortonas,— nemaža baisių žmogžudysčių įvykdyta tokiomis pat palankiomis aplinkybėmis, ir daugeliui žudikų pasisekė laimingai pasprukti. Bet aš jums ne teisėjas. Aš dar neužmiršau, jog Škotijos išvadavimas kadaise prasidėjo smurto aktu, kurio negali pateisinti nė vienas žmogus,— turiu galvoje Kominą, nužudytą Roberto Briuso ranka [4]; todėl, smerkdamas jūsų akciją, kaip liepia mano sąžinė, negaliu nedaryti prielaidos, kad jūs turėjote paskatų, pateisinančių jus jūsų akyse, nors nei man, nei kuriam kitam blaivaus proto žmogui jos neatrodo pateisinamos. Kalbu jums taip tik todėl, kad jūs teisingai mane suprastumėte: aš prisidedu prie žmonių, atvirai paskelbusių karą, kuriame privalu laikytis civilizuotų tautų priimtų taisyklių, ir nė už ką nepritariu smurtui, kuris buvo tiesioginė dingstis tą karą pradėti.

Balfuras prikando lūpą ir vargais negalais susitvardė nesviedęs šiurkštaus atsakymo. Jis su apmaudu pastebėjo, jog jaunasis bendražygis, kalbėdamas pagrindiniais klausimais, pasirodė esąs aiškios minties ir tvirtos dvasios ir pavertė perniek beveik visas viltis panaudoti jį savo tikslais, kaip to tikėjosi. Vis dėlto, valandėlę patylėjęs, jis šaltai tarė:

— Savo darbų neslepiu nei nuo žmonių, nei nuo angelų. Darbas padarytas ne slapta: aš stoviu štai čia su ginklu rankoje, pasirengęs už jį atsakyti, ir man nesvarbu, kada ir kur būsiu pašauktas atsiskaityti — ar taryboje, ar mūšio lauke, ar ant ešafoto, ar paskutiniojo teismo dieną. Aš nepageidauju svarstyti jo su tuo, kurį dar dengia šydas. Bet jeigu jūs pasiryžęs broliškai susieti su mumis savo likimą, eikime į tarybą, kuri tebeposėdžiauja aptardama būsimą kariuomenės žygį ir priemones galutinei pergalei pasiekti.

Mortonas pasikėlė ir žengė iš paskos be žodžio. Jis nedėjo vilčių į savo bendrą ir širdies gilumoje guodėsi mintimi, jog stojo kovoti už teisybę apskritai, nepripažindamas nei priemonių, priimtinų daugeliui tos kovos šalininkų, nei paskatų, kuriomis jie vadovavosi.

DVIDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

KARO TARYBA

Pažvelk, kiek graikų palapinių
Lygumoj. Tiek pat ir nuomonių [1].

„Troilas ir Kresida"

Kalvos pašlaitėje, negilioje dauboje, per ketvirtį mylios nuo mūšio lauko, kūpsojo piemenų lūšnelė; tą menką pirkutę, vienintelę pastogę netoli stovyklos, presbiterionų kariaunos vadai pasirinko karo tarybos būstine. Ten Berlis ir nuvedė Mortoną, ir šis, eidamas artyn, vis labiau stebėjosi iš vidaus sklindančiu įvairiabalsiu šurmuliu. Ten, kur tokią sunkią kritišką valandą, tarybai besvarstant itin svarbius klausimus, rodos, turėjo viešpatauti įtempta, nerimo sklidina tyla, kraupiu klegesiu plyšojo nesantaika, tarsi pranašaudama Mortonui, jog posėdis nieko gero nenuspręs. Priėję prie lūšnelės durų, Mortonas ir Berlis pamatė, kad jos plačiai atlapotos, o tarpdury kimštinai prisikimšę valstiečių, kurie, nors ir nebūdami tarybos nariai, vis dėlto nesivaržė kištis į svarbių ir didžiai jiems rūpimų klausimų svarstymą. Berlis ryžtingai prasmuko pro tuos nedrausmingus kareivius, prašymais, grasinimais ir netgi jėga išvaikė žioplius ir, įvedęs vidun Mortoną, užtrenkė iš paskos duris, atsitverdamas nuo įžūlaus minios smalsumo. Kitu metu, ne tokią kritišką valandą, jaunuolis, ko gero, būtų susidomėjęs ir neįprastu reginiu, atsivėrusiu prieš akis, ir išgirstomis kalbomis.

Tamsią apgriuvusią pirkią silpnai apšvietė ugniakure smilkstantys dygiakrūmiai, dūmai, nerasdami tam tyčia skirtos angos, sklaidėsi viduje, kaupėsi virš tarybos narių galvų į tokį pat blandų ir miglotą kaip jų metafiziniai išvedžiojimai debesį, kuriame it žvaigždės ūkanoje spingsėjo kelios žvakės ar, tiesą pasakius, lajuje išmirkyti meldai, lūšnelės savininko labas, drėgno molio gniūžtėmis pritrėkšti prie sienos. Toje mirguliuojančioje prieblandoje Mortonas išvydo daugybę veidų, apšviestų dvasinės didybės arba apniauktų rūstaus fanatizmo. Iš neramių, klaidžio-

jančių, neryžtingų žvilgsnių buvo numanu, jog vadai, stačia galva puolę į kovą, kurią laimėti neturėjo nei drąsos, nei priemonių, dabar svarstė sau vieni, kaip viską mesti neužsitraukus sau gėdos. Iš tikrųjų taryboje nebuvo tvirtybės ir sutarimo. Aktyviausiai postringavo tie, kurie kartu su Berliu nužudė arkivyskupą Šarpą; keturi ar penki jų atkako į Laudno kalvas kaip ir daugelis kitų, pasižymėjusių tokiu pat nežabotu ir nepalenkiamu fanatizmu ir vienaip ar kitaip nusižengusių vyriausybei, iš kurios nebegalėjo tikėtis jokios malonės.

Taryboje buvo ir keletas pamokslininkų, paniekinusių vyriausybės pasiūlytą indulgenciją ir pasiryžusių veikiau burti savo kaimenę tyruose, negu šlovinti viešpatį žmogaus ranka statytose šventovėse, idant žemiškoji valdžia neturėtų dingsties su savo nurodymais kištis į bažnyčios vidaus reikalus. Likusieji tarybos nariai buvo nusigyvenę bajorai ir prakutę ūkininkai, kurie ėmėsi ginklo ir pritapo prie sukilėlių, nepakęsdami valdžios priespaudos ir persekiojimų. Drauge su jais posėdžiavo ir jų pamokslininkai; daugelis tų dvasininkijos atstovų, priėmę indulgenciją ir naudojęsi jos lengvatomis, ketino priešintis kraštutiniųjų pažiūrų broliams, kurie siūlė paskelbti deklaraciją ir viešai pasmerkti indulgenciją kaip neteisėtą ir nuodėmingą aktą. Pirmuosiuose manifestuose, kuriuose jie norėjo išaiškinti priežastis, paskatinusias imtis ginklo, šis reikšmingas klausimas buvo apeitas tylomis, tačiau vėl iškeltas išėjus Berliui, kuris grįžęs su didžiu apmaudu pamatė, jog abi pusės įnirtingai ginčijasi, jog Mekbrajeras, Litauras ir kiti persekiojamųjų presbiterionų ganytojai apsiputoję puola Piterį Paundtekstą, Milnvūdo parapijos pastorių, priėmusį indulgenciją, o šis, nors ir prisijuosęs kalaviją, vis dėlto, prieš eidamas į mūšio lauką kovoti už teisybę, didvyriškai gina savo pažiūras taryboje. Tas ginčas, daugiausia įsiliepsnojęs tarp Paundteksto ir Litauro, drauge su jųdviejų šalininkų klegesiu ir apkurtino Mortoną, kai juodu su Berliu ėjo prie lūšnelės. Abu dievo tarnai, būdami geros iškalbos ir stiprių plaučių, gynė savo įsitikinimus su begaliniu įkarščiu ir nepakantumu, negailestingai triuškino vienas kitą, nepaprastai greitai pasitelkdami pagalbon šventojo rašto žodžius, trumpai tariant, abu vienodai laikė savo nuomonę neginčijama ir taip garsiai plyšojo, lyg ten iš tikrųjų būtų vykusios baisiausios muštynės.

Pasipiktinęs iš naujo kilusia nesantarve, pasireiškusia įnirtingomis rietenomis, Berlis įsiterpė į ginčą. Vienu kitu žodžiu nurodęs, kokia pragaištinga nesantaika tokią sunkią valandą, paglostęs kiekvienos pusės savimeilę ir pasinaudojęs autoritetu, pelnytu mūšio lauke, pagaliau sutramdė ginčininkus. Beje, nors

Litauras ir Paundtekstas tuo tarpu nutilo, vis dėlto juodu nenuleido žvilgsnio vienas nuo kito nelyginant du šunys, kurie susirieję buvo šeimininkų nuramdyti ir, palindę kiekvienas po savo pono kėde, įdėmiai seka, ką daro priešininkas, urzgimu, pašiaušta ketera, budriai pastatytomis ausimis ir krauju pasruvusiomis akimis rodydami, kad jų įsiūtis dar nenumalšo ir kad jie, progai pasitaikius, vėl kibs vienas kitam į gerklę.

Pasinaudojęs atvangos valandėle, Balfuras pristatė tarybai poną Henrį Mortoną, kilusį iš Milnvūdo dvaro, vieną iš tų, kurie nepanoro iš šalies stebėti valdžios piktadarybių ir ryžosi rizikuoti savo turtu ir gyvybe dėl šventos teisybės, kurios labui jo tėvas, garsusis Sailas Mortonas, kadaise atliko tiek šaunių žygdarbių. Tučtuojau Mortonui draugiškai paspaudė ranką Paundtekstas, jo senas ganytojas, ir kiti sukilėliai, laikęsi nuosaikių pažiūrų. Likusieji tuo tarpu pro dantis prakošė kažką apie erastizmą ir pašnibždomis priminė viens kitam, jog Sailas Mortonas, nors kitados ir buvo ryžtingas ir narsus Sandoros tarnas, vis dėlto tapo atskalūnu tą atmintiną dieną, kai gėdingų 1650 metų rezoliucijų šalininkai praskynė kelią į karaliaus sostą Karoliui Stiuartui, drauge suteikdami galimybę dabartiniam tironui grįžti į Škotiją ir iš naujo engti bažnyčią ir tėvynę. Tiesa, kalbėjo jie, šią didžią dieną, kai viešpats šaukia telktis visus savo vaikus, jie nelinkę išsižadėti tų, kurie, kaip ir jie patys, trokšta stoti prie arklo. Taip Mortonas buvo patvirtintas vienu iš sukilėlių vadų ir tarybos nariu — nors ir ne visiems naujiesiems bendražygiams pritariant, bet, šiaip ar taip, kategoriškai ar bent jau atvirai jiems neprieštaraujant. Berlio pasiūlymu vadai pasiskirstė jau esamus būrius, kurių skaičius tolydžio didėjo. Savaime suprantama, sukilėliai iš Paundteksto parapijos ir bendruomenės atiteko Mortonui, ir tas paskyrimas vienodai patiko ir kareiviams, ir vadui, nes jie pasitikėjo Mortonu tiek dėl jo būdo, tiek dėl to, kad jis buvo gimęs jų krašte.

Užbaigus šį klausimą, reikėjo nuspręsti, kaip pasinaudoti ką tik laimėtos pergalės vaisiais. Mortonui virptelėjo širdis, kai pasigirdo pasiūlymas nedelsiant užimti Tilitadlemo pilį kaip vieną iš svarbiausių pozicijų. Pilis, kaip jau ne kartą minėjome, stovėjo vidury kelio iš negyvenamų kalnų į derlingą lygumą ir, kai kurių tarybos narių nuomone, galėjo tapti krašto bajorų bei kitų Sandoros priešų tvirtove ir sambūrio vieta, jei sukilėliai apeitų ją ir paliktų neliestą. Užgrobti Tilitadlemą itin reikalavo Paundtekstas ir tie jo šalininkai, kurių sodyboms ir šeimoms iš tikrųjų būtų grėsęs nemažas pavojus, jei tą tvirtovę valdytų rojalistai.

— Mano nuomone,— pareiškė Paundtekstas, kaip ir didu ma to meto dievo tarnų ryžtingai piršęs savo patarimus karo klausimais, kurių nemaž neišmanė,— mano nuomone, privalome paimti ir nušluoti nuo žemės paviršiaus tą moteriškės, vardu Margerita Belenden, tvirtovę, netgi jei prireiktų suremti prieš ją galingus bastionus ir supilti ištisus kalnus; pilies šeimininkai — pikta ir kruvina padermė, ir jų ranka buvo sunki Sandoros vaikams tiek anksčiau, tiek paskutiniuoju metu. Jie buvo įvėrę grandį į mūsų nosį ir įdėję žąslus į mūsų burnas [2].

— O kokia jų gynyba? Kiek jie turi žmonių? — paklausė Berlis.— Tvirtovė iš tiesų atsakanti, bet nemanau, kad dvi moteriškės sugebėtų atremti ištisą kariauną.

— Be jų,— atsakė Paundtekstas,— ten yra dar Harisonas, valdytojas, ir Džonas Gudjilas, rūmininkas, kuris giriasi iš jaunumės tarnavęs kariuomenėje ir kariavęs prieš Sandorą, vadovaujamas to Belialo išperos, Džeimso Grejemo Montrouzo.

— Cha! — niekinamai nusijuokė Berlis.— Rūmininkas!

— Ten yra ir tas senas nevidonas,— pridūrė Paundtekstas,— Mailzas Belendenas iš Čarnvūdo, kurio rankos garuoja šventųjų kankinių krauju.

— Jeigu tai tas pats Mailzas Belendenas, sero Artūro brolis,— tarė Berlis,— jis ne iš tų, kurie, išsitraukę kalaviją, nepaleidžia jo į darbą, bet dabar jis, ko gero, susenęs.

— Jodamas čionai, girdėjau žmones kalbant,— prabilo vienas tarybos narys,— kad, gavę žinią apie mūsų pergalę, jie parikiavo užremti vartus, sušaukė vyrus ir prisitiekė šaudmenų bei maisto atsargų. Tai visada buvo pikti ir nedori namai.

— Mano nuomone,— tvirtai pareiškė Berlis,— mums nevalia pradėti apgulos, kuri nežinia kiek gali tęstis. Reikia žygiuoti pirmyn ir, pasinaudojant savo pranašumu, užimti Glazgą; nemanau, kad mūsų sutriuškinta kariuomenė, netgi susijungusi su lordo Roso pulku, jaustųsi saugi tame mieste ir lauktų, kol mes ateisime!

— Šiaip ar taip,— pasiūlė Paundtekstas,— mes galime prieiti prie pilies su išskleista vėliava, trimitu duoti ženklą ir pareikalauti, kad sudėtų ginklus. Gal jie ir sutiks pasiduoti, nors apskritai jie maištingos padermės. Mes pasiūlysime moteriškėms išeiti iš tvirtovės — turiu omeny ledę Margeritą Belenden ir jos vaikaitę, ir Dženę Denison, mergelę gundančiomis akimis, ir kitas mergeles,— pažadėsime jų neliesti ir nusiųsime į miestą, kad ir į patį Edinburgą. Tačiau Džoną Gudjilą, Hju Harisoną ir Mailzą Belendeną sukaustysime grandinėmis, kaip kitados jie patys darė paėmę nelaisvėn šventuosius kankinius.

— Kas čia žada neliesti moteriškių? — pasigirdo minioje šaižus blerbiantis balsas.

— Patylėk, broli Habakukai,— tarė Mekbrajeras, ramindamas rėksnį.

— Netylėsiu! — vėl pasigirdo tas pats keistas nežmoniškas balsas.— Ar galima kalbėti apie gailestingumą, kai dreba žemė ir griūva kalnai, ir upėmis teka kraujas, ir dviašmenis kalavijas ištrauktas iš makšties, idant gertų kraują kaip vandenį ir naikintų kūnus, kaip ugnis naikina sausas ražienas?

Sulig tais žodžiais oratorius šoko į priekį ir atsidūrė vidury rato, ir prieš apstulbusį Mortoną radosi žmogysta, visiškai atitinkanti ir balsą, ir kalbą. Skarmalai, kitados buvę juodu palaidiniu ir tokios pat spalvos kelnėmis, drauge su piemens apsiautalo draiskalais — štai ir visas jo apdaras, kuris padorumo dėlei dengė kūną, bet anaiptol nešildė. Ilga, lyg sniegas balta barzda dryksojo ant krūtinės, susivėlusi su žilais susitaršiusiais gaurais, aprietusiais žiaurų pasibaisėtiną veidą. Bado ir nepriteklių nualinti bruožai vargu ar galėjo turėti ką žmogiška. Akys — pilkos, paklaikusios, žvėriškos — bylojo apie jaudrią, nežabotą vaizduotę. Laikė jis aprūdijusį kalaviją, kaip ir ilgos sudžiūvusios rankos bei pirštai, riestais it erelio nagais, apkepusį krauju.

— Dėl dievo meilės, kas čia toks? — pašnibždomis paklausė Paundtekstą Mortonas, apstulbęs, sukrėstas ir net pasibaisėjęs tuo siaubingu vaiduokliu, kuris panėšėjo veikiau į prisikėlusį žmogėdrų žynį ar druidą, ką tiktai paaukojusį dievams žmogų ir dar aptekusį aukos krauju, negu į paprastą šios žemės mirtingąjį.

— Tai Habakukas Didžiarūstis,— irgi pašnibždomis atsakė Paundtekstas.— Mūsų priešai taip ilgai kalino jį pilyse bei tvirtovėse, jog protas jam pasimaišė, ir baisiausia, man rodos, kad jį bus apsėdęs velnias. Vis dėlto mūsų nesutaikomieji broliai tvirtina, kad jisai kalba šventosios dvasios apšviestas ir kad jo žodžiai didžiai pamokomi.

Tuo metu Paundtekstą pertraukė pats Didžiarūstis, surikęs tokiu veriamu balsu, jog krustelėjo net stogo gegnės:

— Kas čia žada neliesti moteriškių? Kas čia kalba apie gailestingumą kruviniems nevidonų namams? Aš sakau: griebkite mažus vaikus ir daužykite jų galvas į akmenis; griebkite šių namų dukras ir motinas ir meskite jas nuo sienų, kuriomis jos kliovėsi, ir tegu tunka šunys nuo jų kraujo, kaip kitados tuko nuo Jezabelės, Ahabo pačios [3], kraujo, ir tegu jų lavonai tampa mėšlu jų tėvų žemei!

— Teisybė! — užpakaly jo atsiliepė keletas tūžmingų balsų.— Mes prastai pasitarnausime savo didžiam žygiui, jeigu jau dabar imsime terliotis su dangaus priešais!

— Juk tai didžiausia niekšybė ir baisi šventvagystė! — sušuko Mortonas, netverdamas pasipiktinimu.— Nejaugi jūs tikitės dangaus palaiminimo, klausydami tokių beprotiškų ir siaubingų svaičiojimų?

— Tylos, jaunuoli! — sušuko Litauras.— Palykink savo išvedžiojimus tiems dalykams, kuriuos išmanai. Ne tavo galvai spręsti, kokiuose induose laikosi šventoji dvasia.

— Mes pažįstame medžius iš vaisių,— tarė Paundtekstas,— ir negalime patikėti, jog apvaizda įkvepia mintis, priešingas dievo įstatymams.

— Jūs užmirštate, broli Paundtekstai,— atsiliepė Mekbrajeras,— kad atėjo paskutinės dienos, kada gausėja ženklų ir stebuklų.

Paundtekstas žengė į priekį, pasirengęs atsikirsti, bet nespėjo ištarti nė vieno žodžio,— pamišęs pamokslininkas pratrūko tokiu šaižiu balsu, jog nebeliko vilties jį perrėkti:

— Kas čia kalba apie ženklus ir stebuklus? Argi aš ne Habakukas Didžiarūstis, nūn vardu Magoras Misabibas[4], nes dabar esu baisumas sau pačiam ir visiems tiems, kurie supa mane iš visur. Tai aš jau esu girdėjęs. Kur aš tai esu girdėjęs? Gal Beso pilyje, kyšančioje viršum bekraštės jūros dykynės? Gal tai kaukė su vėjais ir gaudė su bangomis, ir klykė, ir švilpė, ir spiegė, ir aidėjo drauge su jūros paukščių klykavimu, švilpimu ir spygavimu, kai jie sklandė ir skraidė, ir blaškėsi, ir nardė į vandenų gelmes? Ir tai esu matęs. Kur esu tai matęs? Gal ant aukštuolių Danbartono uolų, kai žvelgiau į vakarus, į derlias žemes, ir į šiaurę, į nykius kalnus ir plikas kalvas; kai kaupėsi debesys ir artėjo audra, ir plaikstėsi dangaus žaibai, platūs it kariaunos vėliavos? Kur esu tai matęs? Lavonus ir sužeistus žirgus, ir kautynių maišatį, ir krauju užlietus drabužius. Ką aš girdėjau? Balsą, šaukiantį: „Žudykite, žudykite, naikinkite, žudykite tvirta ranka! Tegul jūsų akis nežino gailesčio! Žudykite tvirta ranka ir senį, ir jaunikaitį, ir mergaitę, ir kūdikį, ir žilagalvę moterį! Išniekinkite namus, ir tebūnie jų šventoriai pilni užmuštųjų!" [5]

— Mes klausome įsakymo! — sušuko daugelis tarybos narių.— Šešias dienas jis buvo be žado, šešias dienas jis buvo be duonos, ir štai šiandie jam duotas žodis. Mes klausome įsakymo. Kas jo pasakyta — bus padaryta!

Sklidinas siaubo ir pasidygėjimo visu tuo, ką matė ir girdėjo, Mortonas prasibrovė prie durų ir žengė iš lūšnelės. Berlis, visą

tą laiką nenuleidęs nuo jo akių ir pastebėjęs jo susijaudinimą, išsekė įdurmu.

— Kur jūs? — paklausė griebdamas Mortonui už rankos.

— Bet kur, man vis tiek kur, tik čia jau nebeliksiu.

— Ar ne per greitai nuilsai, jaunuoli? — tarė Berlis.— Tavo ranka dar nebuvo prisilietusi arklo, o tu jau žadi jį pamesti? Tai šit kaip tu tęsi tėvo pradėtą žygį?

— Nė vienas žygis,— pasipiktinęs atrėmė Mortonas,— nė vienas žygis neapsivainikuos pergale, kai vadovauja tokie žmonės. Vieni pritaria kraujo ištroškusio pamišėlio svaičiojimams, kitų vadovas — nukaršęs scholastas, dar kitų...— Jis nutilo, ir jo bendras užbaigė nutrauktą mintį:

— Bjaurus žmogžudys, norėjai pasakyti, toksai Džonas Balfuras Berlis? Aš nejaučiu tau nei pykčio, nei pagiežos už tai, kad klaidingai aiškini mano veiksmus. Tu nesupranti, jog šiomis rūstybės dienomis ne blaivaus proto ir šalto kraujo žmonėms skirta vykdyti nuosprendžius ir siekti išsivadavimo. Jei būtum matęs 1640 metų parlamento armijas, kurių gretose žygiavo sektantai ir entuziastai, nepalyginamai karštesni negu Miunsterio anabaptistai [6], štai tada turėtum kuo stebėtis; ir vis dėlto tie žmonės buvo nenugalimi mūšio lauke ir savo rankomis darė stebuklus, atnešusius laisvę jų tėvynei.

— Bet užtat jų veiksmams buvo vadovaujama išmaningai,— atsakė Mortonas,— o jų nesutramdomas religinis įkarštis išsiliedavo maldomis ir pamokslais, nesužadindamas nesantaikos karo tarybose ir žvėriškų instinktų kovos lauke. Ne kartą esu tai girdėjęs iš tėvo ir turiu pasakyti: labiausiai jis stebėjosi, kad didžiai saviški religiniai įsitikinimai neatitiko to apdairumo ir nuosaikumo, kuriuo vadovaudamiesi jie kariavo ir valdė šalį. O jūsų taryboje, mano supratimu, tikras chaosas.

— Turėk kantrybės, Henri Mortonai,— atsiliepė Balfuras,— tau nevalia nusigręžti nuo savo tikėjimo ir tėvynės dėl kokio paiko žodžio ar idiotiško poelgio. Klausyk. Aš ką tik užsiminiau mūsų blaivesniems draugams, jog taryboje per daug žmonių ir jog nesą ko tikėtis, kad madijanečiai [7], kurių tiek daug, pateks mums į rankas. Jie paklausė mano balso, ir netrukus mūsų posėdžiuose dalyvaus tik tiek žmonių, kiek jų įmano sutarti tarpusavyje ir veikti išvien; tokioje taryboje galėsi laisvai kalbėti tiek apie mūsų karinius reikalus, tiek apie malonę tiems, kurie, tavo manymu, jos verti. Tu patenkintas?

— Be abejo, man būtų labai malonu sušvelninti, kiek tai įmanoma, pilietinio karo baisumus,— atsakė Mortonas,— ir aš nepa-

liksiu užimto posto bent jau iki tol, kol nematysiu, jog imamasi priemonių, nesiderinančių su mano sąžine. Tačiau aš niekados nepritarsiu kruvinam susidorojimui su priešu, meldžiančiu malonės, nei žudynėms be teismo ir to nepakęsiu, ir būkite tikras, priešinsiuos tam visa širdimi ir visomis jėgomis, tvirtai ir ryžtingai, nesvarbu, kas tai darys: mūsų šalininkai ar priešai.

Balfuras nekantriai numojo ranka.

— Veikiai tu pats įsitikinsi,— tarė jis,— jog užsispyrusią ir kietaširdę kartą, su kuria mums skirta gyventi šioje žemėje, privalome bausti skorpionais, kol sušvelnės jų širdys ir jie sutiks priimti bausmę už savo piktadarybes. Štai kas apie ją sakoma šventajame rašte: „Aš pakelsiu prieš jus kalaviją, ir jis atkeršys už mano sandoros peržengimą" [8]. Kas darytina — darytina apdairiai ir blaiviu protu, kaip tai darė garbusis Džeimsas Melvinas, įvykdęs nuosprendį tironui ir prispaudėjui kardinolui Bytonui [9].

— Prisipažįstu,— atsakė jam Mortonas,— aš labiau bjauriuosi apgalvotu ir šaltakraujišku žiaurumu negu žmogžudyste, įvykdyta religinio fanatizmo įkarštyje ar iš keršto.

— Tu dar visai jaunas,— tarė Balfuras,— ir kol kas neišmanai, kokie lengvi svarstyklių lėkštėje keli lašai žmogaus kraujo palyginti su šio didžio tautos žygio svarba. Bet nesijaudink: tu pats turėsi balsą ir skelbsi nuosprendžius, ir galbūt šiuo klausimu mudviejų nuomonės per daug nesiskirs.

Tuo tarpu Mortonas gavo pasitenkinti tais pažadais. Pasiūlęs jam atsigulti ir pailsėti, nes rytą kariuomenė tikriausiai žygiuosianti toliau, Berlis pasisuko eiti.

— O jūs,— perklausė Mortonas,— argi jūs neisite gulti?

— Ne,— atsakė Berlis,— mano akims dar nevalia pažinti miego. Manęs laukia rimtas darbas: reikia kruopščiai atrinkti žmones į vadų tarybą; apyryčiu pakviesiu jus į pasitarimą.

Taip taręs, jis nuėjo palikęs Mortoną ilsėtis.

Vieta, kur atsidūrė Mortonas, gana neblogai tiko nakvynei,— tai buvo jauki įduba po aukšta uola, užstota kaip tik iš tos pusės, iš kur paprastai pūsdavo vėjai tame krašte. Storas samanų sluoksnis buvo puikus guolis, ypač žmogui, patyrusiam tiek vargo ir kančių. Mortonas įsisupo į kareivišką apsiaustą, kurio neteko grąžinti Bosvelui, išsitiesė ant samanų ir įsileido į slogius apmąstymus apie tėvynės likimą ir savo bėdas. Ne per ilgiausiai jį kamavo tos liūdnos mintys, nes gana greitai jas perveikė kietas ir saldus miegas.

Visa sukilėlių kariauna, išsiskirsčiusi būreliais, miegojo ant žemės — ten, kur jaukiau ir kur neužpučia šaltas vėjas. Nemie-

gojo tik keli vyriausieji vadai, kiaurą naktį drauge su Berliu svarstę susidariusią padėtį, taip pat sargybiniai, kurie vaikė snaudulį giedodami psalmes arba klausydami jas giedant geresniu balsu apdovanotus draugus.

DVIDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

LAIMĖS NEPASTOVUMAS

Ko reikia gavę — greitai ant žirgų![1]

„Henrikas IV", I dalis

Vos prašvitus Henris pabudo ir pamatė šalia stovint ištikimąjį Kadį su kuprine rankoje.

— Aš ką tik sukroviau jūsų malonybės mantą ir laukiau, kada pabusite,— tarė Kadis.— Tai mano priedermė: juk buvote toks geras, jog priėmėte mane tarnybon.

— Priėmiau tave tarnybon, Kadi?— perklausė Mortonas.— Turbūt sapnuoji?

— Ką jūs, pone,— atsiliepė Kadis.— Argi dar vakar, kai jojau surištomis rankomis, nesakiau, kad jums tarnausiu, jei kada nors atgausite laisvę? Ar jūs pasakėte bent žodį prieš? Jeigu čia ne sutartis, jau nebežinau, kas tai yra. Tiesa, į ranką man nedavėte, bet užtat Milnvūde dovanojote ganėtinai pinigų.

— Ką gi, jeigu jau tu, Kadi, esi pasirengęs kęsti su manim visus mano nelemto likimo vargus ir negandas...

— Nelemto? O aš įsitikinęs, kad mums šypsosis laimė,— linksmai atsakė Kadis,— juoba kad ir mano vargšelė mamutė pagaliau įkurdinta kaip reikiant. Aš pradėjau mokytis kareivio amato, ir iš to galo, iš katro lengviausia jį permanyti.

— Turbūt išmokai plėšikauti? — tarė Mortonas.— Iš kurgi kitur būtum gavęs štai šią kuprinę?

— Nežinau, kaip tai vadinti, plėšikavimu ar ką,— atsakė Kadis,— bet viskas išeina savaime, ir tai naudingas amatas. Mūsų vyrai taip apšvarino dragūnus, kol dar buvome neišsivadavę, jog dabar jie guli kaip naujagimiai. O kai aš pastebėjau, kad vigai ištempę ausis klausosi Litauro ir ano kito vaikino, kuo greičiau leidausi į žygį savo paties ir jūsų malonybės labui. Taigi pėdinu sau patyliukais išdžiūvusio upelio vaga, pasuku dešinėn, o ten žiūriu — arklių pritrypta, ir tikrai išeinu į tą vietą, kur vaikinai, matyt, atsakančiai tvatino vienas kitą. Tyso vargše-

liai su visa apranga, kaip rytą buvo apsidarę,— niekas dar nebuvo užėjęs tos lavonų sąvartos... Ir ką aš aptikau tarp anų šėtono išperų (kaip būtų pasakiusi mamutė), jei ne mūsų seną pažįstamą — patį seržantą Bosvelą!

— Ką? Ir jis žuvo? — sušuko Mortonas.

— Nudėtas vietoje,— atsakė Kadis.— Akys išverstos, antakiai suraukti, o dantys sukąsti tvirtai tvirtai — tarytum spąstai šeškams gaudyti, kai spyruoklė suveikia. Stačiai šiurpas nukrėtė jį pamačius; bet, sakau sau, dabar mano eilė, iškrausčiau kišenes, kaip jis darydavo doriems žmonėms, ir štai jūsų pinigai (ar jūsų dėdės, o tai vis tiek), kuriuos jis išplėšė Milnvūde aną nelemtą pavakarę, kai mudu abu norom nenorom išėjome į kareivius.

— Nieko baisaus, Kadi,— tarė Mortonas,— jei mudu pasinaudosime tais pinigais: juk pats žinai, kaip jisai juos gavo; bet ir tau priklauso dalis.

— Palaukit, palaukit! — atsakė Kadis.— Čia dar yra žiedelis, kuris kabojo parištas juodu kaspinu jam ant krūtinės. Turbūt kokios meilės prisiminimas... Vargšelis! Nėra tokios širdies, kad ir kokia kieta ji būtų, kuri nepalinktų į mielą mergelę... O štai knyga su kažin kokiais popieriais ir vienas kitas mažmožis, ko gero, pasiimsiu juos sau.

— Dievaži, Kadi, kaip naujokas neblogai pasidarbavai,— tarė Mortonas.

— Iš tikrųjų? — baisiai nudžiugęs, sušuko Kadis.— Argi aš jums nesakiau, kad aš ne toks jau žioplas, kai reikia nugvelbti, kas blogai padėta. Beje, prasimaniau dar porą gerų arklių. Toksai nugeibėlis, audėjas iš Straveno, palikęs stakles ir namus ir atėjęs čionai tupėti vėjų pagairėje ant kalno ir kaukti, pasigavo du dragūnų arklius, o kur juos dėti — nežino, tai va, paėmė už juos auksiną. Aišku, galėjau nusiderėti iki pusės auksino, bet čia ne tokia vieta, kur galėtum išsikeisti pinigus. Matote, kad Bosvelo piniginėje trūksta vienos monetos.

— Pirkinys iš tikrųjų puikus ir labai pravartus, Kadi. O iš kur ištraukei tą kuprinę?

— Kuprinę? — atsiliepė Kadis.— Vakar ji buvo lordo Evendeilo, o šiandien — jūsų. Radau ją ana ten, už karklyno,— ir šuniui kartais nusišypso laimė. Žinote, kaip sakoma toje senoje dainoje:

Dabar, mamute, jums eilė,—
Pasakė Tomas Linas.

Beje, jeigu jau išėjo tokia šneka, drošiu aplankyti mamutės, savo sengalvėlės, jei jūsų malonybė neturite man kokių pavedimų.

— Klausyk, Kadi,— tarė Mortonas,— aš negaliu imti tų daiktų, tau neatsiteisęs.

— Ką jūs, pone,— atsakė Kadis,— imkite ir naudokitės į sveikatą. O atsiteisite kada nors kitą kartą. Man ganės ir tų kelių mažmožių, kurie man labiau tinka. Ką aš darysiu su prašmatnia lordo Evendeilo apranga? Man gerai ir tas, ką turėjo seržantas Bosvelas.

Nesugebėjęs įkalbėti tiek užsispyrusio, kiek nesavanaudiško Kadžio pasiimti dar šį bei tą iš savo laimikio, Mortonas nusprendė pirma pasitaikiusia proga grąžinti lordui Evendeilui, aišku, jeigu jis tebegyvas, visą jo mantą, o tuo tarpu, ilgai nesvarstydamas, pasinaudojo šiokiu tokiu labu, būtent skalbiniais ir kitokiais niekniekiais, labai pravarčiais žygyje.

Paskui jis peržiūrėjo visus popierius, sudėtus į Bosvelo užrašų knygutę. Ko tik ten nebuvo: ir Bosvelo būrio dragūnų sąrašas su atžymomis, kas išvykęs atostogų, ir smuklių sąskaitos, ir sąrašai žmonių, apdėtų baudomis arba įtariamų kokiu nors nusižengimu vyriausybei, ir net Slaptosios tarybos potvarkio nuorašas — nurodymas suimti tam tikrus žymius aukšto rango asmenis. Kitame užrašų knygutės skyrelyje gulėjo du liudijimai, pažymintys, jog Bosvelui vienu ir kitu metu suteiktas tam tikras karinis laipsnis, ir atsiliepimai apie tarnybą svetur, kuriuose buvo aukštai vertinamas jo narsumas ir kario talentas. Tačiau labiausiai sudomino Mortoną detalus kilmės aprašas su nuorodomis į gausybę dokumentų, patvirtinančių jo tikrumą; prie aprašo buvo pridėtas kadaise konfiskuotų grafų Bosvelų plačių valdų sąrašas ir dar vienas, kuriame buvo nurodyta, kokiems dvaro kurtizanams ir didikams, dabartinių savininkų protėviams, karalius Jokūbas VI malonėjo jas padovanoti; apačioje velionio ranka raudonu rašalu buvo parašyta: *„Haud Immemor** F. S. G. B.", paskutinės keturios raidės tikriausiai reiškė: Frensis Stiuartas, grafas Bosvelas. Be tų popierių, ryškiai atspindinčių jų savininko būdą bei jausmus, buvo ir kitokių, rodančių, jog labai jau vienpusiškai skaitytojai lig šiol vaizdavosi Bosvelą.

Slaptame knygutės skyrelyje, kurį Mortonas ne iškart aptiko, gulėjo keli laiškai, pabrėžti dailia moteriška rašysena. Datos liudijo juos esant dvidešimties metų senumo; dama, pasirašiusi juos inicialais, nenurodė, kam skirti jos žodžiai. Neturėdamas laiko atidžiai perskaityti laiškus, Mortonas vis dėlto pajuto, kiek švel-

* Nepamirštantis *(lot.)*.

nios ir taurios meilės įliejo į juos moteris, stengdamasi numaldyti mylimojo pavydą, lipšniai graudendama jį už ūmų, įtarų ir nepakantų būdą. Ilgainiui rašalas išbluko, o popierius, nors ir kaip rūpestingai saugojo laiškus Bosvelas, kur ne kur taip susitrynė, jog sunku buvo ką nors įskaityti.

„Ne bėda,— ant vieno, labiausiai sudilusio laiško voko buvo parašyti tie žodžiai,— aš juos moku atmintinai."

Drauge su laiškais tame pačiame slaptajame skyrelyje gulėjo, be to, plaukų garbana, įvyniota į lakštelį su eilėmis, matyt, įkvėptomis gilaus jausmo, atperkančio, Mortono nuomone, eilėdaros šiurkštumą ir įmantravimą, beje, savitą to meto skoniui:

Agnesės garbana šviesi,
Tokia kaip kitados esi,
Kai pirmąsyk balsu saldžiu
Kuždėjo meilės ji žodžius.
Tavęs nepaveikė, o ne,
Krūtinėj deganti liepsna,
Kur verda pyktis nuolatos,
Kur būstas nuodėmės gimtos.
Lyg siautulingi vandenai
Alsuoja ten aistrų kalnai.
Bet jeigu, garbana šviesi,
Liepsna širdies tau nebaisi,
Agnesė būtų nuo visų
Pagundų gynus iš tiesų
Ir tarsi angelas dausų
Nuvedusi keliu doros!
Šlovės nebūčiau negeros
Aš pelnęs žemėj, ir dangus
Man būtų buvęs palankus,
Jei būtų lenkusi mirties
Ir ji, ir meilė jos širdies!
Ir būtų man dabar smagu
Ne šuoliais lėkti ant žirgų,
Ne mėgautis aistra grasia —
Medžioklės kruvinos dvasia:
Susekti grobį be dalios
Ir vytis, kolei bėgt valios
Nudėt ir grįžti atgalios.
Ištrauktas iš nagų rūstybės,
Pagijęs nuo tuščios puikybės,

Stovėčiau sąžine ramia
Prieš dievą ir žmonių minias,
Jei būtų lenkusi mirties
Ir ji, ir meilė jos širdies[2].

Perskaitęs tas eiles, Mortonas nejučia su užuojauta pagalvojo apie dalią to keisto, likimo nuskriausto žmogaus, kuris, galutinai smukęs ir kone visų niekinamas, nepaliovė godojęs apie aukštą, sulig kilme skirtą padėtį ir, skendėdamas baisiausioje paleistuvybėje, kartėlio sklidina širdimi minėjo jaunystės dienas, kai puoselėjo tyrą, nors ir nelaimingą meilę.

„Deja! — tarė sau Mortonas.— Kas mes tokie, jei mūsų tauriausi ir labiausiai pagirtini jausmai gali taip sumenkti ir išsigimti, jei pagarbos vertas išdidumas gali išvirsti niekinamu ir įžūliu abejingumu visuomenės opinijai, jei nelaimingos meilės kančios drasko širdį, kurioje įsišaknijo gašlumas, kerštingumas, gobšumas? Ir visur tas pat: plačių pažiūrų žmogų nugali šaltas bejausmis abejingumas, dievobaimingas tikintysis nuslysta į žiaurų nežabotą fanatizmą. Mūsų mintys, mūsų aistros — tai lyg jūros bangos, ir jeigu mus apleidžia tas, kuris įkvėpė mums gyvybę, mes neįstengiame joms pasakyti: „Iki čia ateisi, o toliau — nė žingsnio"[3].

Taip bemąstydamas, Mortonas kilstelėjo akis ir priešais išvydo Berlį.

— Jau pakirdai? — paklausė Sandoros karlaunos vadas.— Puiku, vadinasi, geidi žengti skirtu keliu... Kas čia per popieriai? — staiga paklausė.

Mortonas trumpai papasakojo apie sėkmingą Kadžio žygį ir padavė Berliui Bosvelo užrašų knygutę drauge su visais popieriais. Kameroniečių vadas atidžiai peržvelgė popierius kariniais ir visuomeniniais klausimais, o pamatęs eiles, su panieka numetė jas į šalį.

— Nė minties tokios neturėjau,— tarė jis,— kai su dievo palaiminimu trissyk pervėriau kalaviju tą žiaurumo ir persekiojimo įrankį, jog toks nuožmus ir pavojingas žmogus gali domėtis tiek tuščiu, tiek dievui nepatinkamu dalyku. Bet matau, kad šėtonas apdovanoja mylimiausius ir išrinktuosius savo valios vykdytojus įvairiausiomis savybėmis, ir ta pati ranka, kuri kelia kuoką ir mirties padargą prieš teisuolius šioje ašarų pakalnėje, brunzgina liutnią arba citrą ir smagina pražūties dukras, šokančias savo tuštybės šventėje,

— Jūsų supratimu, pareigos jausmas nesiderina su meile menui,— tarė Mortonas,— o juk menas, kaip manoma, taurina ir kelia dvasią. Ar ne tiesa?

— Man, jaunuoli,— atsakė Berlis,— ir tiems, kurie mano kaip aš, visi šio pasaulio malonumai, kad ir kokiais vardais dangstomi, tėra tuštybė, o valdžia ir didybė — žabangai, paspęsti žmogui. Žemėje mes turime tik vieną tikslą — pastatyti viešpaties šventyklą.

— Ne kartą esu girdėjęs tėvą sakant,— atsiliepė Mortonas,— jog daugelis, dangaus vardu paėmę valdžią, taip uoliai ja naudojosi ir taip nenorėjo su ja skirtis, lyg būtų vedami vien žemiškos garbėtroškos... Bet apie tai kitą kartą. Ar jums pavyko įsteigti tarybos komitetą?

— Taip,— atsakė Berlis.— Apsiribota šešiais žmonėmis, tarp jų esate ir jūs. Aš atėjau kviesti jūsų į posėdį.

Mortonas nužingsniavo paskui Berlį nuošalios vejos link, kur jųdviejų jau laukė kiti komiteto nariai. Abi pagrindinės partijos, savo nesutarimais krikdžiusios sukilėlių kariauną, pasistengė į šį aukščiausiąjį vykdomosios valdžios organą nusiųsti po tris atstovus. Iš kameroniečių pusės buvo Berlis, Mekbrajeras ir Litauras, iš nuosaikiųjų — Paundtekstas, Henris Mortonas ir dar vienas smulkus dvarininkas, visų vadinamas lerdu Longkeilu. Tad abi partijos komitete atsvėrė viena kitą, nors kraštutiniųjų pažiūrų šalininkai, kaip paprastai tokiais atvejais, buvo daug veiklesni ir turėjo svaresnį balsą. Vis dėlto, palyginti su vakarykščiu pasitarimu, šis posėdis vyko kur kas dalykiškiau, nei buvo galima tikėtis. Blaiviai apsvarstę savo jėgas ir esamą padėtį, taipogi turėdami galvoje tikėtiną kariaunos gretų pasipildymą, jie nusprendė dar vieną dieną praleisti toje pačioje pozicijoje, kad pailsėtų žmonės ir spėtų ateiti pastiprinimai, o rytojaus rytą žygiuoti į Tilitadlemą ir pareikalauti šios pagonybės tvirtovės, jų žodžiais tariant, kapituliacijos. Jei pilies šeimininkai atsisakys sudėti ginklus — ims ją staigiu šturmu, o nesėkmės atveju paliks dalį pajėgų, kad jos laikytų pilį apgultą ir badu priverstų gynėjus pasiduoti. Tuo tarpu pagrindinės jėgos žygiuos toliau, siekdamos išmušti pulkininką Kleiverhausą ir Rosą iš Glazgo. Toks buvo vadovaujančiojo komiteto nutarimas, ir Mortonas, tik pradėjęs savo veiklą naujoje srityje, matyt, turėjo pirmuoju žygiu pulti pilį, priklausančią artimiausiai savo širdies išrinktosios giminaitei ir ginamą jos dėdės majoro Belendeno, padariusio jam tiek gero! Puikiai suvokdamas savo keblią padėtį, jis guodė save mintimi, jog, naudodamasis sukilėlių kariaunoje įgyta valdžia, gebės Tilitadlemo pilies gyventojams suteikti paramą, kurios

priešingu atveju jie nebūtų galėję tikėtis. Šiaip ar taip, jis dar puoselėjo viltį tarpininkauti, kad būtų sudaryta dvišalė sutartis tarp jų ir presbiterionų kariaunos ir užtikrintas jiems saugus neutralitetas įsiliepsnojančiame kare.

DVIDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

BĖGLYS

Štai riteris lekia iš mūšio rūstaus,
Aptekęs krauju ir nuplautas lietaus[1].

Finlėjus

Dabar mums reikia grįžti atgal į Tilitadlemą pas jo gyventojus. Rytojaus dieną po mūšio Laudno kalvose, kai pirmieji saulės spinduliai apšvietė pilies dantytas sienas ir gynėjai, ruošdamiesi atremti priešą, pradėjo darbus, sargybinis, budintis aukštame bokštelyje, vadinamame Sargybos bokštu, pranešė, jog mato artėjant raitelį. Sprendžiant iš aprangos, tai buvo leibgvardijos karininkas, iš pažiūros arba įveiktas kokios negalios, arba sunkiai sužeistas, nes linksojo balne, neragindamas žingine einančio arklio. Tuojau buvo atkelti varteliai, ir lordas Evendeilas įjojo į vidinį kiemą, netekęs tiek daug kraujo ir taip nusilpęs, jog pats vienas neįstengė nulipti nuo žirgo. Kai, tarno prilaikomas, įžengė į menę, abi moterys aiktelėjo iš nuostabos ir siaubo: išblyškęs kaip mirtis, aptekęs krauju, purvais apdrabstytu ir sudriskusiu apdaru, susivėlusiais ir sulipusiais plaukais jis panėšėjo veikiau į šmėklą negu į gyvą žmogų. Nuslūgus pirmajam išgąsčiui, damos triukšmingai išreiškė džiaugsmą, kad jaunasis lordas išsigelbėjo.

— Garbė dievui! — sušuko ledė Margerita.— Jūs čia ir jums pasisekė išsigelbėti iš tų kraugerių žudikų, nukovusių tiek ištikimų karaliaus tarnų!

— Garbė dievui! — pridūrė Edita.— Jūs čia ir jums negresia joks pavojus! Mes jau nebesitikėjome jūsų pamatyti. Bet jūs sužeistas, ir aš nesu tikra, ar mes sugebėsime suteikti jums reikiamą pagalbą.

— Mane tik lengvai sužeidė kalaviju,— tarė jaunasis lordas, sėsdamasis į kėslą,— skaudėti labai neskauda, ir aš nesijausčiau toks silpnas, jei nebūčiau netekęs šitiek kraujo. Bet aš jojau čionai ne savo negaliomis suteikti jums papildomų rūpesčių, nes ir šiaipjau bėdų jums netrūksta, bet norėdamas padėti jums nuo

jų išsivaduoti. Ką aš galiu jums padaryti? Laikykite mane,— pridūrė jis, kreipdamasis į ledę Margeritą,— laikykite mane savo sūnumi, brangioji ponia, o jūs, Edita, savo broliu.

Jis pabrėžė paskutinius žodžius, būgštaudamas, kad panelė Belenden, pamaniusi, jog jis siūlo savo paslaugas gerbėjo teisėmis, gali jų atsisakyti. Edita suprato jo skrupulingumą, bet ne laikas buvo gilintis į jausmus.

— Mes ruošiamės gintis,— nepaprastai oriai pareiškė senoji dama,— mano svainis apsiėmė vadovauti įgulai, ir dievo padedami kaip dera sutiksime maištininkus.

— Su kokiu džiaugsmu,— tarė lordas Evendeilas,— aš irgi stočiau ginti pilį! Tačiau toks, koks esu dabar, būsiu jums tik našta, ne, dar blogiau nei našta: jeigu tie niekšai sužinos, jog čia yra leibgvardijos karininkas, jie stengsis žūt būt užimti pilį. Jeigu pamatys, kad ją gina tik savi, galbūt nė nemėgins jos šturmuoti ir nužygiuos tiesiai į Glazgą.

— Kaip jūs galite taip blogai apie mus manyti, milorde! — papriekaištavo Edita, pasidavusi vienam tų taurumo protrūkių, kurie tokie saviti moterims ir teikia joms tiek žavesio; jos balsas virpėjo iš susijaudinimo, veidą užliejo kilnaus įkarščio raudonis, iš lūpų veržėsi širdies pakuždėti žodžiai: —Nejaugi jūs tokios blogos nuomonės apie savo draugus ir manote, kad jie, vadovaudamiesi tokiais sumetimais, nepanorės jūsų priglausti ir apginti tokiu metu, kai jūs pats nepajėgiate apsiginti ir kai visas kraštas knibždėte knibžda priešų? Argi rastumėte Škotijoje tokius namus, kurių šeimininkas leistų savo geram draugui juos palikti panašiomis aplinkybėmis? Nejaugi jūs manote, kad mes leisime jums išvykti iš pilies, kurios sienos, mūsų nuomone, pakankamai tvirtos ir saugo mus nuo pavojų?

— Tegu lordas Evendeilas tokias mintis išmeta iš galvos,— įsiterpė ledė Margerita.— Aš pati aptvarstysiu jam žaizdas: juk tokia senė karo metu niekam daugiau ir netinka. Tačiau palikti Tilitadlemo pilį, kai virš mūsų pakibęs priešo kalavijas, milorde, neleisčiau nė paskutiniam kareiviui, kada nors vilkėjusiam karaliaus kariuomenės apranga, o juo labiau neleisiu lordui Evendeilui. Mūsų namai niekados nepakęs tokios gėdos. Tilitadlemo pilis buvo itin pagerbta jo švenčiausiosios didenybės apsi...

Sulig tais žodžiais vidun įžengė majoras Belendenas.

— Mes paėmėme belaisvį, dėde,— tarė Edita,— belaisvis sužeistas ir nori nuo mūsų pabėgti. Jūs turite mums padėti jėga jį sulaikyti.

— Lordas Evendeilas! — sušuko senasis karys.— Džiaugiuosi jus matydamas nė kiek ne mažiau nei tada, kai pirmąsyk gavau

jaunesniojo karininko laipsnį. Kleiverhausas man sakė, kad jūs žuvęs ar bent jau dingęs be žinios.

— Būčiau žuvęs, jei nebūtų pagelbėjęs jūsų draugas,— susijaudinęs prabilo lordas Evendeilas ir nudelbė akis, lyg nenorėdamas matyti, kokį įspūdį padarys jo žodžiai panelei Belenden. — Žirgas krito, ir aš neturėjau jėgų gintis; vienas maištininkas jau užsimojo kalaviju, pasiryžęs mane nukauti, bet jaunasis ponas Mortonas — tas belaisvis, kurio likimu jūs taip rūpinotės vakar rytą, išgelbėjo man gyvybę ir padėjo man išsiveržti iš apsupimo.

Kankinantis smalsumas nugalėjo pirmykštį jo apsisprendimą; jis kilstelėjo akis ir pažvelgė į Editą; raudonis užliejo jai skruostus, akys sužibo, ir jam pasirodė, jog ji džiaugiasi, kad jos mylimasis laisvas ir saugus ir tose taurumo varžybose nenusileido priešininkui. Ir iš tiesų tokie jausmai užplūdo Editą, bet drauge ji nuoširdžiai žavėjosi lordu Evendeilu, nenutylėjusiu laimingojo varžovo nuopelnų ir prisipažinusiu, jog dėkingas jam už gyvybę, nors, visai galimas daiktas, būtų pageidavęs, kad šią paslaugą būtų suteikęs kas kitas, tik ne Mortonas.

Majoras Belendenas nepastebėjo tų jausmų protrūkio ir vargu ar būtų pastebėjęs, jeigu jie būtų nors kiek ryškesni, ir tiek tepasakė:

— Kadangi Henris Mortonas turi tokią įtaką tiems galvažudžiams, man džiugu, kad jis panaudojo ją tokiu tauriu tikslu; bet aš tikiuosi, jog jis nusikratys jų kaip galėdamas greičiau. Tuo nėmaž neabejoju. Aš žinau, kokie jo įsitikinimai ir kaip jis nekenčia jų šventeiviškumo ir veidmainystės. Tūkstantįsyk girdėjau jį juokiantis iš to seno nenaudėlio Paundteksto pedantizmo, o juk tas, tiek metų naudojęsis vyriausybės indulgencija, dabar, vos prasidėjus neramumams, parodė savo tikrą veidą ir su trimis ketvirčiais savo kirptaausių parapijiečių nuėjo prisidėti prie tos fanatikų ordos. O kaipgi jums, milorde, vis dėlto pasisekė išsigelbėti nuo persekiotojų, ištrūkus iš mūšio lauko?

— Gelbėjau kailį kaip bailus riteris,— šypsodamasis atsakė lordas Evendeilas.— Išjojau į kelią, kur, man rodės, buvo mažiausiai pavojaus susidurti su priešu, o paskui kelias valandas prisiglaudžiau — dievaži neįspėsite kur.

— Ko gero, Brekleno pilyje,— tarė ledė Margerita,— arba kokio karaliui ištikimo bajoro namuose.

— Ne, ponia. Veltui beldžiausi į daugelį bajorų namų, bet niekur manęs neįsileido, visaip teisindamiesi, o iš tikrųjų bijodami persekiotojų. Prieglobstį radau vienoje lūšnelėje pas tokią vargšę našlę, kurios vyras prieš trejetą mėnesių krito susi-

rėmime su vienu mūsų pulko būriu, o abu jos sūnūs šiuo metu maištininkų kariaunoje.

— Iš tikrųjų? — sušuko ledė Margerita.— Argi fanatikė gali būti tokios taurios širdies? Bet ji turbūt smerkia namiškių pažiūras?

— Priešingai, ponia,— toliau kalbėjo jaunasis lordas,— savo pažiūromis ta našlė įsitikinusi presbiterionė, bet ji suprato, koks pavojus man gresia, atjautė mane kaip savo artimą, pasistengė užmiršti, jog aš karaliaus šalininkas ir kareivis. Ji aptvėrė man žaizdas, paguldė į savo patalą, paslėpė mane nuo būrio maištininkų, persekiojusių mūsų kareivius, pamaitino, pagirdė ir išleido iš savo namų tik tada, kai įsitikino, kad galiu saugiai nusigauti iki pilies.

— Didžiadvasiškas poelgis,— tarė panelė Belenden.— Esu įsitikinusi, jog artimiausiu laiku jūs atsidėkosite jai už taurumą.

— Per vieną nesėkmių dieną, panele Belenden, aš likau tiek skolingas,— atsakė lordas Evendeilas,— tačiau, kai turėsiu galimybę išreikšti savo dėkingumą, geros valios man netrūks.

Visi vėl pradėjo įkalbinėti lordą Evendeilą nepalikti pilies, bet svariausi pasirodė majoro Belendeno argumentai.

— Jūs ne tik reikalingas pilyje, milorde, bet gal ir nepamainomas,— tarė jis,— nes jūs kompetentingas drausminti tuos Kleiverhauso paliktus kareivius, kurie, regis, nelabai linkę klausyti įsakymų; be to, pulkininko nurodymu mes turime teisę tam tyčia sulaikyti bet kurį jo pulko karininką, atsidūrusį šioje vietovėje.

— Tai argumentas,— sutiko lordas Evendeilas,— kurio nevalia atmesti, nes jisai įrodo, jog aš čia reikalingas, nors ir kokios menkos sveikatos būdamas.

— O dėl žaizdų, milorde,— pareiškė majoras,— jei mano geroji svainė ledė Belenden apsiims grumtis su karštlige, aišku, jeigu toji jus užpuls, aš laiduoju, kad mano senas bendražygis Gideonas Paikas aptvers jūsų kūno žaizdas ne ką blogiau už bet kurį barzdaskučių ir chirurgų korporacijos narį. Jis turi puikų patyrimą dar nuo Montrouzo laikų, nes mūsų, kaip jūs suprantate, niekas nelepino diplomuotais chirurgais. Vadinasi, jūs pasiliekate?

— Motyvai, kuriais vadovavausi norėdamas išvykti iš pilies, — tarė lordas Evendeilas, mesdamas žvilgsnį į Editą,— man atrodė pakankamai svarūs, bet dabar, kai jūs įtikinote mane, kad galiu jums čia praversti, atrodo nepagrįsti. Leiskite jus paklausti, majore, kokių priemonių jūs ėmėtės piliai ginti ir kokie jūsų planai? Ar galiu drauge su jumis apžiūrėti gynybinius įrengimus?

Panelė Belenden vis dėlto negalėjo nepastebėti, jog lordas Evendeilas ir fiziškai, ir dvasiškai atrodo be galo išvargęs.

— Aš manau, pone,— kreipėsi jinai į majorą,— jeigu jau lordas Evendeilas sutiko tapti mūsų įgulos karininku, pirmiausia jūs turite reikalauti visiško paklusnumo ir įsakyti jam nedelsiant eiti į savo kambarį truputį pailsėti, o tik paskiau pradėti karinius pasitarimus.

— Editos teisybė,— pritarė vaikaitei senoji dama,— jums reikia nedelsiant gulti, milorde, ir išgerti vaistų nuo karštligės, aš sutaisysiu juos pati savo rankomis; tuo tarpu mano kompanionė ponia Marta Vedel pagamins jums viščiuką vienuoliškai ar kokį kitą lengvesnį patiekalą. Vyno jums nepatarčiau. Džonai Gudjilai, pasakykite ekonomei, kad paruoštų kambarį su baldakimu. Lordas Evendeilas tuojau pat eina į lovą. Tegu Paikas nuriša tvarsčius ir apžiūri žaizdas.

— Liūdna, ponia,— tarė lordas Evendeilas ir, padėkojęs ledei Margeritai už rūpestį, pasikėlė eiti,— bet aš privalau klausyti jūsų malonybės nurodymų; tikiuosi, jūsų menas veikiai padės man atgauti jėgas, ir aš būsiu pajėgesnis ginti jūsų pilį, nei galiu dabar. Meldžiu kuo greičiau išgydyti mano kūną, na, o mano galvos tuo tarpu jums neprireiks, kol su jumis majoras Belendenas.

Po šių žodžių jis žengė iš menės.

— Puikus jaunuolis, ir toks kuklus,— tarė majoras.

— Ir nė trupučio pasipūtimo,— pridūrė ledė Margerita,— jokių paikų minčių, kurias dažnai įsiteigia jaunimas, dėdamasis, kad geriau už patyrusius žmones išmano, kaip gydyti jų negalias.

— Ir toks taurus, toks gražutis,— įsiterpė Dženė Denison, kuri įėjo menėn į pokalbio pabaigą ir dabar liko viena su savo jaunąja šeimininke, nes majoras nuskubėjo rūpintis kariniais reikalais, o ledė Margerita — taisyti vaistų lordui Evendeilui.

Edita tik atsiduso atsiliepdama į visas tas liaupses; ji tylėjo, bet niekas geriau už ją nejautė ir nežinojo, kokios jos pelnytos. Tuo tarpu Dženė vėl puolė į ataką:

— Šiaip ar taip, teisybę sako senoji ponia: nėra nė vieno doro presbiteriono; visi jie tokie — be garbės ir sąžinės. Kam būtų galėję ateiti į galvą, jog jaunasis Milnvūdas ir Kadis Hedrikas susimokys su tais galvažudžiais maištininkais?

— Kam tu man paistai tas nesąmones, Džene? — suirzusi paklausė Dženę jaunoji šeimininkė.

— Žinau, ponia, kad jums nemalonu tai girdėti,— drąsiai atsakė Dženė,— bet ir man nelabai malonu pasakoti. Bet vėliau

ar anksčiau vis tiek sužinosite viską, nes pilyje tik apie tai ir šnekama.

— Apie ką šnekama, Džene? Tu nori išvesti mane iš proto? — nekantriai tarė Edita.

— Ogi Henris Mortonas išvien su maištininkais, dabar jis ten vienas iš vyriausiųjų vadų.

— Netiesa! — sušuko Edita.— Bjaurus šmeižtas! Ir tu man drįsti kartoti tas nesąmones! Henris Mortonas negali išduoti savo karaliaus ir tėvynės, negali būti toks žiaurus man... tai yra visoms nekaltoms ir bejėgėms aukoms, tiems, kurie nukentės nuo pilietinio karo. Sakau tau, kad jis nė už ką negali taip pasielgti.

— Ak brangioji, brangioji panele Edita! — neatlyžo Dženė.— Reikia pažinoti jaunuolius nepalyginamai geriau, nei pažįstu juos aš ar bent jau norėčiau pažinti, kad galėtum tvirtai pasakyti, ką jie gali padaryti, o ko — ne. Ten pabuvojo kareivis Tomas ir dar vienas vaikinas, persirengę valstiečiais, su kepuraitėmis ir apsiautalais, ėjo ten žvalgyti jų diskola... dislokacijos, regis, taip sakė Džonas Gudjilas; jie vaikščiojo tarp maištininkų ir grįžę tvirtino matę jaunąjį Milnvūdą, raitą ant dragūnų arklio, vieno iš tų, kuriuos tie galvažudžiai pasigavo Laudno kalvose; buvo jis apsiginklavęs kalaviju ir pistoletais, su jų vyriausiais kalbėjosi kaip lygus su lygiais, mokė ir mankštino vyrus; o iš paskos sekiojo Kadis su galionais apvedžiota Bosvelo striuke, trikampe skrybėle su mėlynų kaspinų kokarda — mat tai ženklas, kad jie kariauja už Sandorą (Kadžiui visada patikdavo mėlyni kaspinai), ir nėriniuotais marškiniais nelyginant koks lordas. Gražuolis, kurgi ne!

— Džene,— pertraukė ją jaunoji šeimininkė,— negali būti, kad tie žmonės sako teisybę: juk dėdė apie tai nieko nežino.

— Todėl ir nežino,— atsakė kambarinė,— jog Tomas Halidejus parjojo po kokių penkių minučių įkandin lordo Evendeilo, o kai išgirdo, kad lordas pilyje, pasidievažijo (tai nepraustaburnis!), jog tegu jį kipšas nujoja, jeigu jis ims raportuoti (rodos, taip pasakė) majorui Belendenui, kai įguloje yra jo pulko karininkas. Taigi jis nusprendė laukti rytojaus ryto, kol pabus lordas Evendeilas, tik man vienai papasakojo (ir Dženė nudelbė žvilgsnį), kad pakankintų mane žiniomis apie Kadį.

— Et, kokia tu paika,— tarė Edita, kiek atsigaudama.— Juk jis viską prasimanė norėdamas tave paerzinti.

— Ne, ponia, anaiptol; Džonas Gudjilas nusivedė į rūsį kitą dragūną (tokį pagyvenusį vyrą bjauriu veidu, nežinau, kuo jis vardu), įpylė jam kaušą viskio, kad liežuvis atsirištų, ir tas žo-

dis žodin pakartojo tai, ką buvo sakęs Tomas Halidejus; ponas Gudjilas kone pasiuto ir viską mums išklojo, ir pasakė, jog maištas kilęs dėl ledės Margeritos, majoro ir lordo Evendeilo kaltės: girdi, vakar rytą visai be reikalo jie meldę malonės jaunajam Milnvūdui ir Kadžiui, jeigu tie būtų buvę nubausti, visame krašte būtų buvę ramu. Tiesą pasakius, ką jau čia slėpti, ir aš taip manau.

Paskutinius žodžius Dženė pridūrė grynai iš kerštо, supykusi ant šeimininkės, kad toji nieku gyvu nenori ja tikėti. Bet tučtuojau išsigando pamačiusi, kokį įspūdį padarė jos naujienos jaunajai damai, juoba kad panelė Belenden buvo išauklėta anglikonų bažnyčios dvasia ir persiėmusi visais jos prietarais ir dogmomis. Veidas perbalo, ji pradėjo dusti, lyg prieš mirtį gaudydama kvapą, kojas pakirto, ir ji, nepajėgdama nustovėti, veik netekusi sąmonės, greičiau susmuko, negu atsisėdo į krėslą. Dženė šoko purkšti ją šaltu vandeniu, deginti plunksnas panosėje, atraišiojo korsažą, žodžiu, griebėsi visų priemonių, naudojamų ištikus nervų priepuoliui, bet nieko nepešė.

— Viešpatie, ką aš pridariau! — atgailodama sušuko kambarinė.— Man reikia nupjauti liežuvį! Kas būtų pamanęs, kad ji taip susijaudins, ir dar dėl to jaunuolio! Ak, panele Edita, mieloji panele Edita, nieko neimkite į galvą, gal iš tikrųjų tai, ką aš čia pripaisčiau, grynas prasimanymas. Kad man liežuvis nuspuogtų! Visi sako, kad per jį prisigyvensiu sau bėdos. O jeigu įeis senoji ponia? Arba majoras? Juk jinai sėdi tame pačiame soste, į kurį niekas nesisėdo nuo to ryto, kai čia lankėsi karalius! Dieve mano, ką daryti? Kas dabar bus?

Dženei Denison berypaujant ir beraudant dėl savo šeimininkės ir savo likimo, Edita pamažu atsipeikėjo — netikėtos žinios sukeltas priepuolis praėjo.

— Jeigu jis būtų patekęs į bėdą,— tarė ji,— niekados nebūčiau jo apleidusi. Juk ir neapleidau, gyniau iš paskutiniųjų, nepaisydama nei pavojų, nei nemalonumų. Jei būtų žuvęs, būčiau jo gedėjusi, jei būtų buvęs neištikimas, būčiau jam atleidusi; bet jis — maištininkas, sukilo prieš savo karalių... išdavė tėvynę... susidėjo su tikrais galvažudžiais ir plėšikais... naikina visa, kas tauru... užkietėjęs, kruvinas priešas viso to, kas šventa... Aš išplėšiu jį iš širdies kad ir gyvybės kaina!

Ji nusišluostė ašaras ir pašoko nuo didelio krėslo (arba sosto, ledės Margeritos žodžiais tariant), o siaubo perimta kambarinė puolė purenti priegalvį, kad nebūtų žymu, jog kažkas sėdėjo toje šventoje vietoje, nors karalius Karolis, atsižvelgdamas į neliečiamų jo teisių pažeidėjos jaunystę ir grožį, taipjau į jos siel-

vartą, ir tas, ko gero, nebūtų čia įžiūrėjęs nė menkiausio nusižengimo savo prakilnumui. Paskui Dženė paskubomis pasiūlė savo ranką Editai, kuri, giliai susimąsčiusi, vaikščiojo po menę.

— Pasiremkite į mano ranką, ponia, verčiau pasiremkite į mano ranką; visos kančios galų gale nurimsta ir, be abejo...

— Ne, Džene,— tarė Edita tvirtu balsu,— tu matei mane silpną, o dabar pamatysi, kokia aš stipri.

— Bet jums reikėjo mano paramos aną rytmetį, panele Edita, kai buvote tokia liūdna.

— Paramos reikia, kai puoselėji jausmą, gimusį per klaidą, iš tuščių svajų, Džene, o pareigos jausmas nereikalauja jokios paramos. Beje, aš neskubėsiu. Aš gerai apsvarstysiu, kodėl jis taip elgiasi... o tada... tada visam laikui išplėšiu jį iš širdies,— toks buvo tvirtas ir ryžtingas jaunosios šeimininkės atsakymas.

Apstulbinta Editos žodžių, nesugebėdama nei suprasti, kas ją paskatino žengti tą žingsnį, nei deramai įvertinti jos ryžto, Dženė suniurnėjo panosėje:

— Et, tegu tik praeina pirmas protrūkis, ir panelė Edita pažiūrės į viską taip pat paprastai kaip ir aš, gal net paprasčiau, nors, galvą guldau, aš ir perpus taip nemylėjau savojo Kadžio, kaip ji mylėjo jaunąjį Milnvūdą. O apskritai nebloga turėti draugų ir vienoje, ir kitoje pusėje: jeigu vigams pavyks užimti pilį, o man rodos, taip ir bus, nes maisto turime ne per daugiausia, o dragūnai ryja ką pagauna, Milnvūdas ir Kadis bus nugalėtojai, ir jų draugystė bus brangesnė už auksą. Apie tai jau pagalvojau šį rytą, kai dar nežinojau, kad juodu išvien su maištininkais.

Guosdamasi ta mintimi, kambarinė ėmėsi įprastų darbų, o jos šeimininkė, palikusi viena, svarstė, kaip išrauti iš širdies jausmus, kuriuos ligšiol puoselėjo Henriui Mortonui.

DVIDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

ŠTURMAS

Pirmyn, mieli draugai, į šturmą,
Pirmyn, paskui mane dar kartą![1]

„Henrikas V"

Tos pačios dienos vakarą pilies gynėjai, remdamiesi gautais duomenimis, jau žinojo, kad maištininkai iš pat ankstaus ryto puls Tilitadlemą. Paikas, apžiūrėjęs lordo Evendeilo žaizdas, pranešė, kad jos palyginti lengvos. Jų buvo daug, bet nė viena nekėlė

grėsmės jo sveikatai; karštligės simptomai irgi nepasireiškė — gal todėl, kad sužeistasis neteko daug kraujo, o gal padėjo ledės Margeritos išgirtieji vaistai; šiaip ar taip, jaunasis lordas, nepaisydamas skausmo ir didelio silpnumo, tvirtino galįs vaikščioti ramstydamasis lazda. Tokiomis aplinkybėmis jis nenorėjo lindėti kambary, manydamas, jog vien savo pasirodymu įkvėps drąsos kareiviams ir pateiks kokių naudingų pasiūlymų majorui Belendenui, sudariusiam pilies gynybos planą pagal kiek pasenusius karo meno reikalavimus. Lordas Evendeilas, iš jaunumės tarnavęs Prancūzijoje ir Nyderlanduose, iš tikrųjų puikiai išmanė fortifikaciją ir galėjo duoti pravarčių patarimų. Vis dėlto keisti nieko ar beveik nieko neprireikė, ir, jei būtų buvę pakankamai maisto atsargų, nebūtų buvę jokio pagrindo būgštauti dėl tvirtovės likimo, juo labiau kad priešui, grūmojančiam apsiaustimi, trūko karinio patyrimo.

Vos prašvitus lordas Evendeilas ir majoras Belendenas jau buvo ant pilies sienų. Dar kartą kruopščiai patikrino, kaip pasirengta gynybai, nerimastingai laukdami pasirodant priešo. Turiu pasakyti, jog žvalgai be perstojo tiekė duomenis. Tačiau majoras nepatikliai ir su panieka išklausė raportą, jog Mortonas su ginklu rankoje stojo prieš vyriausybę.

— Aš jį geriausiai pažįstu,— tiek tesitelkė jis atsakyti.— Mūsų vyrukai pabijojo prieiti arčiau ir apsipažino arba stačiai nusiklausė kokią pasaką.

— Aš esu kitos nuomonės, majore,— pareiškė lordas Evendeilas.— Manau, kad jūs netrukus pamatysite tą jaunuolį sukilėlių kariaunos priešaky, ir, nors man bus be galo liūdna, nėmaž tuo nesistebėsiu.

— Jūs ne ką geresnis už Kleiverhausą,— tarė majoras,— užvakar rytą jisai stengėsi mane žūt būt įtikinti, jog tas jaunuolis, pats gabiausias, pats tauriausias, pats narsiausias iš visų, kokius man teko pažinoti, tik ir laukia progos stoti maištininkų priešaky.

— Neužmirškite, kaip su juo buvo pasielgta ir kuo jis įtariamas,— priminė lordas Evendeilas.— Ką gi jam beliko daryti? Aš, pavyzdžiui, nežinau, ko jis labiau nusipelno — pasmerkimo ar užuojautos.

— Pasmerkimo, pone? Užuojautos? — lyg aidas atsiliepė majoras, tų žodžių apstulbintas.— Jis nusipelno virvės, štai ko! Ir net jeigu jis būtų mano sūnus, mėgaudamasis žiūrėčiau, kaip jam neria kilpą ant kaklo. Pasmerkimo, tai bent pasakė! Nejaugi jūs manote taip, kaip sakote?

— Garbės žodis, majore Belendenai, jau kuris laikas aš linkęs manyti, jog mūsų politikai ir prelatai įkiršino šalį iki kraštutinumo, įvairiausiomis savivalėmis atstūmė nuo vyriausybės ne tik paprastus žmones, bet ir tuos aukštuomenės sluoksnių atstovus, kurių nei luominiai prietarai, nei ištikimybė karaliui per daug neskatina telktis apie jo vėliavą.

— Aš ne politikas,— atsakė majoras,— ir nesugebu taip subtiliai visko analizuoti. Mano kalavijas priklauso karaliui, ir jo didenybės įsakymu keliu jį prieš karūnos priešus.

— Tikiuosi,— tarė jaunasis lordas,— jūs suprantate, kad ir aš darau tą patį, nors iš visos širdies norėčiau, kad mūsų priešai būtų svetimšaliai. Beje, dabar ne metas apie tai kalbėti, nes štai pasirodė maištininkai, ir mes turime gintis nuo jų kaip įmanydami.

Vos lordas Evendeilas spėjo tai pasakyti, kelyje, kuris nuo kalvos viršūnės priešais pilį leidosi į lygumą, iš tikrųjų pasirodė sukilėlių priešakinė sauga. Jie sustojo per tam tikrą atstumą, veikiausiai būgštaudami, kad tvirtovės artilerija jų neapšaudytų. Jų pajėgos, iš pradžių atrodžiusios nedidelės, tolydžio augo, gretos glaudėsi, ir, sprendžiant iš priešakinės saugos, užtvindžiusios kelią kalvos viršūnėje, su priešo kariauna reikėjo skaitytis. Valandėlę abi pusės nerimastingai lūkuriavo, ir, kol netvarkingos sukilėlių gretos siūbavo vietoje, lyg stumiamos iš užpakalio ar nežinodamos, kur eiti toliau, jų ginklai, vaizdingi savo įvairumu,— ištisas miškas iečių, muškietų, alebardų ir kovos kirvių — tviskėjo rytmečio saulės spinduliuose. Taip truko keletą minučių, paskui ketvertas raitelių, tikriausiai vadų, išjojo į priekį ir susirinko ant aukšto gūbrio truputį arčiau pilies. Džonas Gudjilas, kadaise įgudęs artileristas, nutaikė pabūklą į tą būrelį, nutolusį nuo maištininkų kariaunos.

— Aš pasirengęs beregint paleisti savo sakalą (mažasis pabūklas, prie kurio jis stovėjo, vadinosi falkonu, kitaip sakant, „sakalu"), aš pasirengęs beregint paleisti savo sakalą, kai tik jūsų malonybė duos komandą; garbės žodis, jis gerokai pašiauš jiems plunksnas.

Majoras klausiamai pažvelgė į lordą Evendeilą.

— Luktelėkite,— tarė jaunasis lordas,— jie siunčia parlamentarą.

Iš tikrųjų vienas raitelis nušoko nuo arklio ir, prie ieties pririšęs baltą skiautę, pasuko tiesiai į pilį. Majoras ir lordas Evendeilas, nulipę nuo sienos, nuėjo pasitikti jo prie pirmos barikados, nes laikė neprotinga įsileisti priešą už įtvirtinimų, kuriuos ruošiasi ginti. Vos tik parlamentaras žengė iš vietos, ki-

ti raiteliai, lyg įspėję Džono Gudjilo užmačias, paliko gūbrį ir šuoliais leidosi atgal.

Sandoros šalininkų parlamentaras, sprendžiant iš veido išraiškos ir laikysenos, buvo sklidinas dvasinės didybės, savitos jo sektos nariams. Nutaisęs niekinamai abejingą miną, pusiau primerktomis akimis, tarsi dygėdamasis žiūrėti į šios žemės bjaurastį, jis ėjo iškilmingai, sulig kiekvienu žingsniu pakreipdamas kurpių galus į šalį, lyg ir tos būtų pasibodėjusios žeme, kurią mindo. Lordas Evendeilas neištvėrė nenusišypsojęs, stebeilydamas į tą neregėtą žmogystą.

— Ar esate kada matęs tokią paiką marionetę? — kreipėsi jis į majorą Belendeną.— Eina lyg prisuktas žaislas. Kaip jūs manote, ar jis moka šnekėti?

— Ir dar kaip,— atsakė majoras.— Man rodos, tai vienas senas pažįstamas, grynas fariziejų raugo puritonas. Palaukite, jis atsikrenkštė: dabar išdroš pamokslą mūsų piliai, užuot sutrimitavęs kaip įprasta.

Senasis karys, kadaise turėjęs ne vieną progą susipažinti su tų sektantų įpročiais, beveik neklydo; tik vietoj prozinės įžangos lerdas Longkeilas — nes tai buvo ne kas kitas kaip jis — Stentoro[2] balsu užtraukė dvidešimt trečiosios psalmės eilutę:

Atsikelkite, vartai platieji,
atsidarykit, senovinės durys!

— Argi jums nesakiau? — tarė majoras lordui Evendeilui ir, atsistojęs priešais barikadą, paklausė parlamentarą, ko šis lyg avis, šiaurės vėjui pučiant, taip nykiai bliauna prie pilies vartų.

— Aš atėjau,— be įprastų pasisveikinimų ir ceremonijų pradėjo parlamentaras šaižiu, veriamu balsu,— aš atėjau Iškilmingosios lygos ir Sandoros dievobaimingosios kariuomenės vardu vesti derybų su dviem nedorėliais — Viljamu Maksvelu, vadinamu lordu Evendeilu, ir Mailzu Belendenu iš Čarnvūdo.

— O ką jūs norite pasakyti Mailzui Belendenui ir lordui Evendeilui? — paklausė majoras.

— Tai jūs ir būsite tie žmonės? — tuo pat šiurkščiu, įžūliu tonu iš aukšto tarė lerdas Longkeilas.

— Tie patys, kai geresnių nėra,— atsakė majoras.

— Tuomet štai jums oficialus reikalavimas kapituliuoti,— pareiškė maištininkų pasiuntinys, įteikdamas popierių lordui Evendeilui,— o štai laiškas Mailzui Belendenui, kurį siunčia vienas dievobaimingas jaunuolis, pelnęs garbę vadovauti vienai mūsų kariuomenės daliai. Kuo greičiau perskaitykite ir vieną, ir kitą,

ir tegu padeda jums dievas protingai pasinaudoti siūloma malone, nors aš didžiai abejoju, ar sugebėsite.

Reikalavimas kapituliuoti skelbė:

Mes, žemvaldžių, dvasininkų ir kitų, nūnai su ginklu rankoje kovojančių už laisvę ir tikrą tikėjimą, išrinkti ir patvirtinti vadai, siūlome ir patariame Viljamui, lordui Evendeilui, ir Mailzui Belendenui iš Čarnvūdo, ir visiems kitiems, nūnai paėmusiems ginklą ir sudarantiems Tilitadlemo pilies įgulą, atiduoti minimą pilį ir pažadame jiems malonę ir laisvą išėjimą su visu labu, priešingu atveju jie bus sunaikinti ugnimi ir kalaviju pagal karo įstatymus, taikomus tiems, kurie nesutinka sudėti ginklų. Padėk, viešpatie, savo geriausiems!

Reikalavimą pasirašė Džonas Balfuras Berlis, Sandoros kariuomenės vyriausiasis vadas, savo ir kitų vadų vardu.

Laiškas majorui Belendenui buvo nuo Henrio Mortono. Štai kas jame buvo rašoma:

Bijau, mano gerbiamas drauge, jog negailestingai ir griežtai pasmerksite šį mano žingsnį, kaip ir daugelį kitų skaudžių jo padarinių. Bet aš apsisprendžiau atsiklausęs sąžinės, garbingai ir nuoširdžiai. Nebegaliu pakęsti, kad būtų begėdiškiausiai trypiamos mano ir mano artimųjų teisės, kad būtų smaugiama mūsų laisvė, be jokio pagrindo ir be teismo liejamas mūsų kraujas. Pati apvaizda per engėjų savivalę parodė man kelią į išsivadavimą nuo nepakeliamos tironijos, ir aš negaliu laikyti vertu laisvo žmogaus vardo ir teisių nė vieno, kuris, manydamas kaip aš, neapnuogina kalavijo už savo tėvynę. Tegu viešpats, kuris mato mano širdį, būna mano liudytojas: nors ir kovodamas engiamųjų ir skriaudžiamųjų kankinių pusėje, aš nepritariu jų žiaurioms ir tūžmingoms aistroms. Aš nuoširdžiai ir karštai troškiu, kad šis karas, svetimas žmogaus prigimčiai, būtų kuo greičiau baigtas suvienytomis visų dorų, blaivaus proto ir nuosaikių žmonių pastangomis, nors ir kokiai partijai jie priklausytų, ir ateitų taika, kuri, neapribodama konstitucijos nustatytų karaliaus teisių, padarytų galą nežabotai karinės valdžios savivalei ir užtikrintų teisingų įstatymų veikimo galią, kiekvienam suteiktų teisę išpažinti dievą sulig savo sąžine ir pagaliau nuslopintų fanatišką tų žmonių užsidegimą protingomis ir švelniomis priemonėmis, užuot juos siutinus persekiojimais ir nepakanta.

Jūs turite suprasti, kaip man, tokių pažiūrų žmogui, sunku stoti su ginklu prieš jūsų gerbiamos giminaitės namus, kuriuos, savaime aišku, ketinate ginti nuo mūsų. Leiskite man pamėginti

Jus įtikinti, kad jūsų pastangos ves tik į nereikalingą kraujo praliejimą: jei mūsų puolimas bus nesėkmingas, mums pakaks jėgų apgulti pilį ir badu priversti jus sudėti ginklus, nes mums žinoma, kad jūs pristigsite maisto atsargų, jei apsiaustis užsitęs. Man širdis plyšta nuo minties, kiek jums teks iškęsti, kuris iš jūsų nukentės dėl to labiausiai.

Nemanykite, mano gerbiamas drauge, jog siūlau jums sąlygas, galinčias sutepti jūsų nepriekaištingą reputaciją, kuria taip seniai ir taip pelnytai naudojatės. Jei reguliariosios kariuomenės dragūnai, kuriems aš laiduoju laisvą išėjimą, pasišalins iš pilies, jums, patikėkite, tereikės duoti garbės žodį, jog šio pragaištingo karo metu laikysitės neutraliteto. Be to, aš imsiuos priemonių, kad nenukentėtų nei ledės Margeritos, nei jūsų nuosavybė ir kad į pilį nebūtų įvesta mūsų įgula. Galėčiau paminėti daugiau privalumų, kurių laimėsite priėmęs šį pasiūlymą, bet bijau, jog mano argumentai, pateikiami iš priešo stovyklos, jūsų neįtikins, juo labiau kad, jūsų akimis žiūrint, esu nusikaltėlis. Tad baigsiu patikindamas jus, jog, nors ir ką jaustumėte man šiuo metu, vis dėlto būsiu jums amžinai dėkingas už visa tai, ką padarėte man gero, ir tai bus laimingiausia akimirka mano gyvenime, kai galėsiu jums tat įrodyti kur kas veiksmingesnėmis priemonėmis nei tušti žodžiai. Pirmąją pasipiktinimo valandėlę gal ir atmesite mano pasiūlymą, bet jeigu, aplinkybėms susiklosčius, jis pasirodys jums priimtinas, mes galėsime grįžti prie jo iš naujo, nes nesvarbu, kur ir kada man pasitaikytų proga jums pasitarnauti, ji visad suteiks didžiausią malonumą Henriui Mortonui.

Neslėpdamas pasipiktinimo, majoras Belendenas perskaitė laišką ir padavė jį lordui Evendeilui.

— Niekada tuo nepatikėčiau,— tarė jis,— netgi jei pusė žmonijos prisiektų, jog žinia teisinga! Maištininkas! Nedėkingas išdavikas! Šaltakraujis maištininkas be lašo fanatizmo, uždegančio kad ir tą mūsų bičiulį — pusprotį parlamentarą! Beje, nevalia pamiršti, jog Mortonas — presbiterionas. Turėjau prisiminti, jog išauginau vilką, kurio velniška prigimtis kada nors vis dėlto pabus ir pirma pasitaikiusia proga paskatins jį įkąsti man ar sudraskyti į gabalus. Jei apaštalas Paulius sugrįžtų atgal į žemę ir išpažintų presbiterionizmą, po trijų mėnesių jis būtų maištininkas. Tai jiems persiduoda su krauju.

— Ką gi,— tarė lordas Evendeilas,— aišku, aš nė už ką nesiūlau jums kapituliuoti, bet jeigu, pasibaigus maisto atsargoms, nesulauksime pastiprinimų iš Edinburgo ar Glazgo, man rodos,

mums teks pasinaudoti šia galimybe ir bent jau moteris nusiųsti į saugią vietą.

— Jos greičiau kęs visus nepritekliuș, negu sutiks pasikliauti to saldžiakalbio veidmainio globa,— pasipiktino majoras,— priešingai, aš jų išsižadėsiu kaip giminių. Bet atleiskime mūsų garbųjį parlamentarą. Bičiuli,— kreipėsi jis į Longkeilą,— pasakykite savo vadams ir visai tai gaujai, kurią jie atsivedė, kad jeigu jie nelabai tikri savo kiaušų stiprumu, aš patariu jiems nešokti prieš šias senas sienas. Ir tegu nesiunčia daugiau parlamentarų, nes beregint pakarsime tokį pasiuntinį, atsiteisdami už korneto Ričardo Grejemo nužudymą.

Išklausęs atsakymą, parlamentaras grįžo atgal pas saviškius. Vos tik jis priėjo pagrindines savo kariaunos pajėgas, per gretas nusirito duslus šurmulys ir priešaky maištininkų iškilo didelė raudona vėliava mėlynu apvadu. Kai tik rytmečio vėjas pasigavo plaikstyti tą plačią maršką, karo ir rūstybės ženklą, viršum pilies sienų suplevėsavo senovinė ledės Margeritos giminės vėliava, o šalia jos — karaliaus dvispalvė; tą pačią akimirką driokstelėjo artilerijos papliūpa, padariusi šiokių tokių nuostolių priešakinėms sukilėlių gretoms. Jų vadai tučtuojau nuvedė žmones už kalvos keteros.

— Man regis,— tarė Džonas Gudjilas, iš naujo užtaisydamas pabūklus,— jiems pasirodė truputį per skaudūs mano sakalo kirčiai, vadinasi, jis švilpauja ne veltui.

Sulig tais žodžiais kalvos ketera vėl sujuodavo nuo sukilėlių gretų. Jie paleido papliūpą į pilies gynėjus, stovinčius ant sienų. Šūvių dūmų dengiama rinktinių karių vora ryžtingai puolė nuokalniu keliu ir, narsiai atlaikiusi spiestinę įgulos ugnį, pasiekė pirmąją barikadą, stovinčią skersai tako į pilį. Juos vedė pats Balfuras, kurio drąsa prilygo jo fanatizmui. Palaužę priešinimąsi, jie įsiveržė į barikadą ir, nukovę bei sužeidę kelis gynėjus, kitus privertė trauktis prie antros ribos. Tačiau majoro Belendeno numatytos priemonės neleido jiems pasinaudoti ta nedidele pergale: vos tik Sandoros kariai užėmė šį atsparos tašką, nuo pilies sienų ir iš įtvirtinimų pliūptelėjo tanki pražūtinga ugnis. Neturėdami galimybių pasislėpti nuo kulkų krušos ar atsakomąja ugnimi nuslopinti priešą, dengiamą barikadų ir pilies sienų, sukilėliai pasitraukė išardę užtvarą, kad priešas nebegalėtų pasinaudoti atsiimta barikada.

Balfuras nuėjo paskutinis. Valandėlę jis buvo visiškai vienas, apipilamas krušos kulkų, kurių diduma buvo nutaikyta tiesiai į

jį, ir su kirviu rankoje darbavosi kaip paprastas pionierius. Jo vadovaujamas būrys traukdamasis patyrė sunkių nuostolių, ir tai buvo rūsti pamoka sukilėliams, akivaizdžiai įrodžiusi įgulos pozicijos pranašumą.

Antrą kartą Sandoros kariai pakilo į ataką kur kas atsargiau. Didelis būrys šaulių (daugelis jų dalyvavo šaudymo į „papūgą" varžybose), Mortono vadovaujamas, pasuko į mišką. Slėpdamiesi nuo priešo, vengdami atvirų vietų, skverbdamiesi per krūmus ir tankumynus, ropšdamiesi uolomis, kyšančiomis abipus kelio, šauliai mėgino užimti patogią poziciją, iš kur, ne per smarkiausiai įgulos apšaudomi, galėtų iš sparnų neduoti ramybės antros barikados gynėjams, jei juos vėl pultų Berlis. Apgultieji suprato apeinamojo manevro grėsmę ir stengėsi neprisileisti šaulių, atidengdami ugnį kaskart, kai tie pasirodydavo tarp medžių. O užpuolikai sėlino prie įtvirtinimų šaltakraujiškai, apdairiai. Iš esmės tai buvo jų jaunojo viršininko nuopelnas — drąsiai ir sumaniai vadovaudamas, jis parodė nepaprastą karo vado talentą, budriai apsaugodamas savo karius nuo priešo ugnies, ir tokį pat narsumą, neduodamas nė valandėlės ramybės apsiaustiesiems.

Mortonas tolydžio kartojo saviškiams, kad šaudytų tik į raudonšvarkius ir stengtųsi, jei įmanoma, nekliudyti kitų pilies gynėjų, o ypač meldė nesikėsinti į senąjį majorą, kuris, vadovaudamas mūšiui, nepaisė pavojų ir tikriausiai būtų buvęs nukautas, jei priešas nebūtų rodęs tokio taurumo. Dabar šūvių žybsniai blykčiojo perdėm visame uolėtame šlaite, skardžiu kylančiame pilies link. Šauliai atkakliai slinko į priekį — nuo krūmo prie krūmo, nuo uolos prie uolos, nuo medžio prie medžio, įveikdami statų kriaušį, kabinosi už šakų ir nuogų šaknų, grūmėsi su gamtos kliūtimis ir podraug su priešo ugnimi. Galiausiai jiems pavyko užlipti į patį viršų; atsidūrę aukščiau barikados, kuri dabar buvo prieš juos kaip ant delno, paleido į gynėjus ugnį, ir Berlis, pasinaudojęs akimirkos sąmyšiu, puolė iš priekio. Jo ataka buvo tokia pat įnirtinga ir veržli kaip pirmoji, bet sutiko ne ką mažesnį pasipriešinimą, nes gynėjams sukėlė nerimą šauliai, stipriai pažengę į priekį ir apėję juos iš sparno. Siekdamas žūt būt pasinaudoti savo pranašumu, Berlis su kovos kirviu rankoje išmušė kareivius iš atsparos taško ir, persekiodamas besitraukiančius, drauge su jais įsiveržė į trečią ir paskutinę barikadą.

— Žudyk juos, žudyk! Naikink dievo ir jo išrinktosios tautos priešus! Jokio pasigailėjimo! Pilis mūsų! — šaukė jis, drąsin-

damas savo karius; narsiausieji puolė iš paskos, o kiti, apsiginklavę kirviais, kastuvais ir kitokiais įrankiais, šoko kirsti medžių ir rausti apkasų, statydami įtvirtinimus už antros barikados, kad išlaikytų bent ją, nepavykus šturmu paimti pilies.

Lordas Evendeilas nebesusitvardė. Paėmęs keletą kareivių iš rezervo, palikto vidiniame kieme, jis puolė pasitikti maištininkų ir, nors viena jo ranka aptverta kabojo ant krūtinės, drąsindamas vyrus riksmais ir sveikosios mostais, nuvedė juos padėti draugams, įsivėlusiems į grumtynes su Berliu. Užvirė įnirtingas mūšis. Siaurą taką tvindė sukilėliai, veržęsi paremti saviškių, kovojančių su Berliu priešaky. Įkvėpti lordo Evendeilo balso, sekdami jo pavyzdžiu, kareiviai grūmėsi nenusakomai narsiai. Skaičiumi jie toli gražu neprilygo priešui, bet užtat pranoko jį patyrimu ir patogesne pozicija, kurią gynė iš paskutiniųjų ietimis ir alebardomis, karabinų buožėmis ir kalavijais. Jų draugai stengėsi jiems padėti, nuo pilies sienų paleisdami ugnį, kai būdavo tikri, jog nekliudys savųjų. Itin taiklūs Mortono šauliai, išsisklaidę aplink, pliekė į gynėjus, kai tik jų kuris pasirodydavo tarp sienos dantų. Pilį gaubė tiršti dūmai, tarp uolų skardėjo kovotojų riksmai. Tos didžios sumaišties valandą per atsitiktinumą tvirtovė vos nepakliuvo į priešo rankas.

Kadis Hedrikas, puolęs drauge su Mortono šauliais, puikiai pažinojo kiekvieną uolą ir krūmą aplink pilį, nes ne sykį čia rinko riešutus su Džene Denison. Tad jis gerokai pralenkė daugelį savo draugų ir nepalyginamai saugiau ir anksčiau nei visi kiti su keliais šauliais atsidūrė prie pilies. Kadis buvo drąsus vaikinas, bet anaiptol ne iš tų, kurie mėgsta rizikuoti puikuodamiesi savo drąsa arba siekdami garbės. Todėl, slinkdamas į priekį, jis, kaip sakoma, nelindo velniui ant ragų, tai yra saugojosi priešo ugnies. Priešingai, stengėsi kaip galima labiau nutolti nuo karo veiksmų ruožo ir, pasukęs kairėn, tol korėsi skardžiu, kol galiausiai atsidūrė kitoje pilies pusėje, kur buvo visiškai ramu, nes gynėjai, visą dėmesį sutelkę į grumtynes su puolančiu priešu, čia neturėjo išstatę netgi sargybų, pasikliaudami bedugne, atsiveriančia prie pat sienų. Bet čia buvo tam tikro podėlio langutis, iškirstas sienoje kaip tyčia sulig kukmedžiu, išaugusiu giliame uolos plyšyje. Pro tą slaptą langutį Dženė Denison išleido Žąsiuką Džibį, su Editos laišku siųsdama jį pas majorą Belendeną į Carnvūdą. Kadaise juo, matyt, naudotasi ir šiaip kokiais kitais slaptais reikalais. Pasirėmęs į karabiną, Kadis tarė vienam žygio bendrui, žiūrėdamas į tą langutį:

— Štai šią vietą aš puikiai pažįstu; ne kartą esu padėjęs Dženei Denison išlipti, o pats dažnokai landžiodavau vakarais, kai užsimanydavau truputį pasiausti, palikęs arklą.

— O kodėl dabar mums čionai neįlindus? — paklausė Kadį jo pašnekovas, sumanus ir guvus vaikinas.

— Įlįsti galima, kad tik noro būtų,— atsiliepė Kadis.— Na, o paskui ką darysim?

— Užgrobsim pilį, ir baigta! — sušuko anas.— Mes penkiese ar šešiese, o čia nė gyvos dvasios — visi kareiviai prie vartų.

— Ką gi, pirmyn,— paragino Kadis,— tik šiukštu, kad man nė pirštu nepaliestumėt nei ledės Margeritos, nei panelės Editos, nei senojo majoro, nei, gink dieve, Dženės Denison, nė vieno, išskyrus kareivius, o juos galite pakarti ar paleisti, kaip sau norite, man vis tiek.

— Sutarta,— atsiliepė šaulys,— svarbu ten įsibrauti, o paskui jau žiūrėsime.

Atsargiai, lyg bijodamas ką nors sutrypti, Kadis nenorom pasuko gerai žinomu takeliu; jis nesmagiai jautėsi, nenumanydamas, kaip bus priimtas, be to, graužė sąžinė, piršdama mintį, kad jis ketina bjauriu nedėkingumu atsimokėti ledei Margeritai už visas jos malonės ir globą. Vis dėlto jis įlipo į medį, o iš paskos — ir kiti žygio bendrai. Langutis kadaise buvo užtrauktas geležiniais pinučiais, bet juos jau seniai sunaikino laikas arba nuėmė tarnai, norėdami turėti patogų tiesioginį susisiekimą su aplinkiniu pasauliu. Tad įlįsti vidun buvo nesudėtinga, svarbu, kad tik nieko ten nebūtų. Tai ir rūpėjo sužinoti apdairiajam Kadžiui, prieš žengiant paskutinį ir pavojingiausią žingsnį. Tuo metu, kai draugai jį skubino ir plūdo, o jis, ištempęs kaklą, iš lėto lindo vidun pasižvalgyti, jo galvą pastebėjo Dženė Denison, įsirangiusi į podėlį, kaip į saugiausią vietą, laukti, kol pasibaigs mūšis. Vos išvydusi tą siaubingą galvą, ji suspigo nesavu balsu, puolė į gretimą virtuvę ir, paklaikusi iš baimės, griebė nuo ugnies puodą kopūstienės, kurią pati užkaitė prieš mūšį, pažadėjusi Tomui Halidejui išvirti pusryčius. Apsiginklavusi tuo puodu, įbėgo atgal į podėlį ir, suklikusi: „Žudo! Žudo! Gelbėkit! Mes žuvę! Pilis paimta! Gelbėkitės! Še tau!"— šliūkštelėjo verdančius kopūstus nelaimingajam Kadžiui tiesiai į veidą. Ir nors Dženės kopūstienė, patiekta į stalą, būtų labai patikusi Kadžiui, šį kartą ji būtų visiems laikams atėmusi norą tarnauti kariuomenėje, jeigu tuo metu jis būtų žiūrėjęs į viršų. Laimė, kad mūsų karys, vos išgirdęs Dženę suklinkant, sunerimo ir, nusprendęs paskubom trauktis,

pažvelgė žemyn į draugus, melsdamas juos kuo greičiau lipti iš medžio ir neužstoti jam kelio; be to, plieninis šalmas ir buivolo odos striukė, anksčiau vilkėta seržanto Bosvelo, pasirodė besą atsakantys šarvai ir apsaugojo nuo didumos verdančio viralo. Vis dėlto jam pakako ir tos pamokos; skausmo ir baimės genamas, jis galvotrūkčiais nusirito žemėn, nutrenkdamas draugus ir keldamas grėsmę jų kojoms bei rankoms, ir pačiu saugiausiu keliu, nepaisydamas jokių įrodinėjimų, prašymų nei įsakymų, leidosi kiek įkerta maištininkų pagrindinių pajėgų link, ir nei grasinimais, nei įkalbinėjimais jau niekas jo nebūtų privertęs iš naujo eiti į ataką.

Na, o Dženė, ištėškusi vienam gerbėjui į veidą vaišes, putliomis rankomis sutaisytas kito pilvui, neužmigo ant laurų — nesavu balsu toliau trimitavo pavojų, duodamasi po pilį ir vardindama visus tuos nusikaltimus, kuriuos teisininkai vadina kriminaliniais, o būtent: žmogžudystę, padegimą, grobstymą ir vagystę. Tie kraupūs riksmai sukėlė tokią paniką ir suirutę pilyje, jog majoras Belendenas ir lordas Evendeilas, būgštaudami dėl puolimo iš neginamo užnugario, nusprendė verčiau atitraukti savo kovotojus nuo vartų ir, atidavus priešui išorinius įtvirtinimus, sutelkti pajėgas pačioje tvirtovėje. Kareiviai pasitraukė tvarkingai, netrukdomi maištininkų, nes Kadis su draugais užpuolikų gretose sukėlė tokią pat paniką, kaip ir Dženė savo riksmais įguloje.

Tą dieną nei vieni, nei kiti nebesiryžo pulti iš naujo. Sukilėlių nuostoliai buvo dideli, ir jie, atsižvelgdami į tuos sunkumus, kuriuos patyrė puldami išorinius pilies įtvirtinimus, suprato, jog užgrobti ją šturmu beveik nėra vilties. Apgultųjų padėtis irgi buvo apverktina ir nežadėjo nieko gero. Grumtynėse jie neteko dviejų ar trijų vyrų, keli buvo sužeisti, ir, nors skaičiumi jų nuostoliai buvo palyginti menkesni negu priešo, palikusio lauke dvi dešimtis nukautų, vis dėlto, turint galvoje įgulos sudėtį, ji skaudžiai nukentėjo; kita vertus, iš įnirtingų sukilėlių atakų pasidarė aišku, kad jų vadai pasiryžę žūt būt paimti tvirtovę ir kad jų ryžtui pritaria kovingai nusiteikę kariai. Tačiau įgulai ypač reikėjo bijoti bado, kuris sukeltų didžiausią grėsmę, jei sukilėliai nuspręstų apgulti pilį pagal visas taisykles. Majoro nurodymai pasirūpinti maisto buvo įvykdyti aplaidžiai, be to, dragūnai, nepaisydami perspėjimų nei draudimo, naikino atsargas be gėdos ir sąžinės. Todėl majoras Belendenas sunkia širdimi įsakė saugoti langutį, vos nenulėmusį pilies likimo, taip pat kitas vietas, kur priešas galėjo nukreipti netikėtą smūgį.

DVIDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

POKALBIS

Karalius sušaukė
Karius rinktinius, savo krašto žiedą[1].

„Henrikas IV", II dalis

Tą pačią dieną, po nesėkmingo Tilitadlemo pilies puolimo, presbiterionų kariuomenės vadai suėjo į rimtą pasitarimą. Jie negalėjo nepastebėti, kad jų pasekėjus gerokai prislėgė dideli nuostoliai, kaip paprastai tokiais atvejais išplėšę iš gretų pačius ryžtingiausius ir narsiausius. Kilo grėsmė, kad, jeigu jie iššvaistys jėgas ir užsidegimą tokios palyginti menkos tvirtovės kaip Tilitadlemo pilis užėmimui, kariuomenė pamažėl ištirps ir jie praleis progą pasinaudoti savo pranašumu prieš vyriausybę, visiškai nepasiruošusią susidoroti su sukilimu. Vadovaujantis šiais samprotavimais, buvo nutarta, jog pagrindinės pajėgos žygiuos Glazgo link ir išmuš iš miesto sutelktą karaliaus kariuomenę. Šį uždavinį taryba pavedė Henriui Mortonui ir dar keliems vadams, o Berlį paskyrė vadovauti penkių šimtų rinktinių kareivių būriui, kuris turėjo pasilikti prie pilies ir apgulti ją pagal visas taisykles. Mortonas buvo didžiai nepatenkintas tuo nutarimu.

— Aš turiu rimtų asmeninio pobūdžio motyvų nesitraukti nuo Tilitadlemo,— pareiškė jis.

Jeigu jam būsią patikėta vadovauti apgulai, pridūrė jis, be jokios abejonės, jis sugebėsiąs rasti protingą išeitį, ne per griežtą apgultiesiems ir atitinkančią apgulėjų interesus.

Berlis iškart sumetė, kodėl jo jaunasis ginklo draugas nenori žygiuoti su pagrindinėmis pajėgomis. Domėdamasis žmonėmis, su kuriais turėjo reikalų, Balfuras pasinaudojo Kadžio naivumu ir senosios Mozos fanatišku užsidegimu ir iš jų sužinojo apie Mortono santykius su Tilitadlemo šeimininkais. Todėl, kai atsistojo Paundtekstas, jo žodžiais tariant, trumpai pakalbėti apie vieną svarbų reikalą, Berlis, numatydamas, jog tai užtruks mažų mažiausiai valandą, pasivedėjo Mortoną į šalį, kad negirdėtų kiti tarybos nariai, ir štai ką jam tarė:

— Negerai darai, Henri Mortonai, aukodamas mūsų šventą kovą dėl draugystės su neapipjaustytais filistiečiais ir dėl geismo Moabo dukteriai.

— Aš nesuprantu, ką jūs turite galvoje, pone Balfurai, ir tos jūsų užuominos man visai nepatinka,— pasipiktino Mortonas.—

Man neaišku, kokiu pagrindu jūs užgauliojate mane, ir dar tokiais nešvankiais posakiais.

— Vis dėlto prisipažink, jog tai teisybė,— toliau kalbėjo Balfuras,— prisipažink, jog toje pagonių pilyje yra žmonių, kuriais rūpintis kaip motinai mažais vaikais, tavo nuomone, kur kas svarbiau, negu iškelti Škotijos bažnyčios vėliavą virš jos pikčiausių priešų lizdo.

— Jeigu jūs manote, jog man būtų malonu užbaigti šį karą be kruvinos pergalės ir jog to siekiu labiau nei šlovės ir galybės, jūs, ko gero, neklystate,— atsakė Mortonas.

— Ir visai neklystu,— tarė Berlis,— manydamas, jog tu lygiai tokiu pat taikingu žvilgsniu žiūri į savo draugus Tilitadleme?

— Be abejo,— atsakė Mortonas,— aš dėkingas majorui Belendenui, padariusiam man tiek gero, jog mielai jam pasitarnaučiau, aišku, nenusižengdamas tai kovai, kuriai paskyriau savo jėgas. Aš niekados neslėpiau savo pagarbos tam žmogui.

— Aš žinau,— tarė Berlis,— o jeigu ir slėptumei savo mintis, vis tiek jas įminčiau. O dabar paklausyk, ką aš tau pasakysiu. Tasai Mailzas Belendenas turi atsargų daugių daugiausia mėnesiui.

— Negali būti,— atsakė Mortonas.— Mūsų žiniomis, vargu ar jų pakaks bent savaitei.

— O aš turiu neginčijamų įrodymų,— paprieštaravo Berlis,— jog tas klastingas žilagalvis pagonis tyčia skleidė įguloje tokius gandus, kad nebruzdėtų kareiviai sumažinus davinį ir kad mus suturėtų prie pilies sienų, iki bus išaštrintas kalavijas, kuriuo jie ketina mus sunaikinti.

— Kodėl jūs to nepasakėte karo taryboje? — paklausė Mortonas.

— O kam? — atsiliepė Balfuras.— Kuriems galams sakyti teisybę Litaurui, Mekbrajerui, Paundtekstui ir Longkeilui? Juk tu žinai, jog visa, ką jie išgirsta, per pirmąją sueigą pamokslininkų lūpomis pagarsinama visai kariuomenei. O mūsų vyrai ir šiaipjau paniuro manydami, jog turės praleisti prie pilies ištisą savaitę. O ką jie pasakytų, jeigu jiems būtų liepta apsistoti visam mėnesiui?

— Bet kodėl nuslėpėte tą dalyką nuo manęs? Ir kodėl dabar man sakote? Ir apskritai, kur tie įrodymai, kuriuos sakotės gavęs? — paklausė Mortonas.

— Štai jie,— atsakė Berlis ir padavė jam pluoštą reikalavimų, majoro Belendeno išsiuntinėtų įvairiems žmonėms, su parašais kitoje pusėje, patvirtinančiais, kad gauta tiek ir tiek galvijų, grūdų, miltų ir t. t. Majoro buvo prisitiekta šitiek atsargų, jog

atrodė, kad įgula puikiausiai apsirūpinusi ir artimiausiu metu nepristigs maisto. Tačiau Berlis nuslėpė nuo Mortono vieną labai esminę smulkmeną, jam puikiai žinomą, būtent — diduma nurodytų atsargų nepateko į pilį, nes dragūnai, įpareigoti jas sugabenti, pasigodėję svetimo gero, mielai pardavinėjo vieniems tai, ką pajėgė išplėšti iš kitų, begėdiškai piktnaudžiaudami majoro rekvizicijomis, panašiai kaip seras Džonas Falstafas[2], prekiavęs karaliaus rekrūtais.

— O dabar,— toliau kalbėjo Balfuras, pastebėjęs, jog padarė reikiamą įspūdį,— belieka tau prisipažinti, jog minėtą aplinkybę slėpiau nuo tavęs ne ką ilgiau nei nuo savęs, nes šiuos popierius gavau tik šį rytą. Pranešu tau šią žinią, idant džiugia širdimi žygiuotum į Glazgą ir atsidėjęs darytum tą didį darbą, kuris tavęs laukia tame mieste, būdamas tikras, jog tavo draugams pagonių stovykloje nieko blogo nenutiks, jei tvirtovėje į valias maisto, o mano pajėgų ganės daugių daugiausia išpuoliams atremti.

— O kodėl,— toliau kalbėjo Mortonas, nejučia suabejojęs Berlio įrodinėjimais,— kodėl nenorite palikti manęs šičia su mažąja dalimi, o pats žygiuoti į Glazgą su pagrindinėmis pajėgomis? Juk tai kur kas garbingesnis uždavinys.

— Kaip tik todėl ir nenoriu, jaunuoli,— atsakė Berlis,— todėl ir rūpinausi, kad jį gautų Sailo Mortono sūnus. Aš senstu, mano žilai galvai gana ir tos garbės, kuri pelnoma pavojuose. Turiu omenyje ne šios žemės tuštybę, žmonių vadinamą šlovę, o garbę, deramą tiems, kurie stropiai dirba savo darbą. Tačiau tu tik pradedi žengti gyvenimo keliu. Tu privalai pateisinti aukštą pasitikėjimą, parodytą po to, kai aš laidavau, jog esi jo vertas. Laudno kalvose tu buvai Kleiverhauso belaisvis, per paskutinį puolimą tavo daliai teko kovoti iš priedangos, o aš tuo tarpu vedžiau karius į mūšį grumtis vyras prieš vyrą, ir mano uždavinys buvo nepalyginamai pavojingesnis; ir jeigu tu pasiliksi prie tų sienų, kai kitur reikia veikti ryžtingai, patikėk, žmonės pradės kalbėti, jog Sailo Mortono sūnus nesugeba sekti tėvo pėdomis.

Į paskutinius Berlio žodžius Mortonas, kaip bajoras ir karys, neturėjo ką atsakyti ir paskubomis sutiko imtis pavesto uždavinio. Ir vis dėlto jis negalėjo nusikratyti nepasitikėjimo, kurį nejučia kėlė tas žmogus, pateikęs visus tuos duomenis.

— Pone Balfurai,— tarė jis,— mes turime gerai suprasti vienas kitą. Jūs laikėte reikalinga kaip galima kruopščiau ištirti mano asmeninius reikalus ir simpatijas; prašau manimi patikėti, jog šiuo klausimu aš lygiai toks pat pastovus kaip ir savo politinėmis pažiūromis. Galimas daiktas, man išvykus, jūs turėsite

galią paremti arba, priešingai, įžeisti mano jausmus. Įsidėmėkite, kad ir kaip baigtųsi šis mūsų žygis, į jūsų veiksmus aš atsakysiu arba amžinu dėkingumu, arba negailestinga neapykanta. Nors aš dar jaunas ir nepatyręs, vis dėlto rasiu draugų, kurie man padės išreikšti savo jausmus ir vienu, ir kitu atveju.

— Jeigu šiais žodžiais jūs man grasinate,— šaltai ir išdidžiai atsakė Berlis,— verčiau pasilaikytumėte juos sau. Aš vertinu draugų pagarbą ir iš širdies gelmių niekinu priešų grasinimus. Bet aš nenoriu su jumis pyktis. Kad ir kas čia atsitiktų, jums išvykus, aš atsižvelgsiu į jūsų pageidavimus tiek, kiek leis pareiga, kurios pirmiausia turiu klausyti.

Mortonas turėjo pasitenkinti šiuo miglotu pažadu.

„Jeigu mes pralaimėsime,— mąstė jis,— pilies įgula išsivaduos anksčiau, nei bus priversta kapituliuoti; jeigu laimėsime, esu tikras, jog, sprendžiant iš nuosaikiųjų partijos šalininkų skaičiaus, su manim bus skaitomasi ne ką mažiau negu su Berliu, aptariant klausimą, kokių priemonių imtis prieš pilies gynėjus."

Ir jis nuėjo paskui Balfurą į tarybos posėdį. Litauras trumpai aiškino, kaip įgyvendinti jo išdėstytą pasiūlymą. Oratoriui pagaliau atsisėdus, Mortonas pareiškė sutinkąs žygiuoti su pagrindinėmis pajėgomis į Glazgą ir išmušti reguliariąją kariuomenę iš miesto. Buvo paskirti dar keli vadai, po to į juos kreipėsi pamokslininkai su liepsningais pamokymais. Rytojaus dieną, vos prašvitus, sukilėlių kariauna paliko stovyklą ir iššygiavo Glazgo link.

Mes neketiname iš pagrindų dėstyti visų įvykių, kurių aprašymą galima rasti bet kurioje to meto istorijoje. Pasakysime nebent, jog Kleiverhausas ir lordas Rosas, sužinoję artėjant pranašesnes priešo jėgas, apsikasė ar, teisingiau pasakius, užsibarikadavo miesto centre, rotušės ir senojo kalėjimo rajone, nusprendę verčiau atremti sukilėlių smūgį, negu palikti Vakarų Škotijos sostinę. Presbiterionai puolė miestą dviem voromis: viena įsiveržė koledžo ir katedros kryptimi, kita įžengė per Galougeitą, tai yra tuo keliu, kuriuo paprastai atvykstama iš pietryčių. Abiem voroms vadovavo ryžtingi, didžios drąsos vyrai, bet patogi priešo pozicija ir karinis patyrimas pasirodė neįveikiami nedrausmingai ir neapmokytai presbiterionų kariuomenei.

Rosas ir Kleiverhausas pagal sumaniai sudarytą planą išdėstė kareivių būrius namuose, gatvių sankryžose, arba kryžgatviuose, kaip jos čia vadinamos, be to, už aukštų barikadų, kuriomis buvo pertverta didumą gatvių. Sukilėlių gretos retėjo nuo neregimo priešo ugnies, į kurią jie negalėjo deramai atsakyti. Veltui Mortonas ir kiti vadai, rodydami nepaprasto narsumo pavyz-

dį, stengėsi išvilioti priešą į atvirą kovą — užuot ėję iš paskos, jų kareiviai išbėgiojo į visas puses. Mortonas traukėsi paskutinis, vadovaudamas užpakalinei saugai, palaikydamas tvarką gretose ir stengdamasis atremti priešą kiekvieną kartą, kai jis mėgino pasinaudoti savo pranašumu po nesėkmingos sukilėlių atakos, ir vis dėlto jaunasis vadas su skaudama širdimi girdėjo savo kareivius niurzgiant: „Ką čia laimėsi, kai be saiko pasitikima tais pienburniais atskalūnais; jeigu atakon būtų vedęs mūsų šaunusis, tikėjimui atsidavęs Berlis, kaip anąsyk Tilitadleme, viskas būtų buvę kitaip."

Mortonas užsidegė baisiausiu pasipiktinimu, girdėdamas taip kalbant tuos, kurie pirmieji neteko drąsos. Vis dėlto neteisingi priekaištai tik dar labiau paskatino jį kovoti be atodairos ir galutinai įteigė mintį, jog, stojęs į tą žūtbūtinį mūšį, jis privalo arba laimėti, arba kristi šlovės lauke.

„Trauktis man nevalia,— tarė jis sau,— tegu visi įsitikina — ir majoras Belendenas, ir Edita, jog drąsumu maištininkas Mortonas nenusileido tėvui."

Po nesėkmingo puolimo sukilėlių gretose prasidėjo toks pakrikimas ir sąmyšis, jog vadai laikė reikalinga atitraukti kariuomenę keletą mylių už miesto — laimėti laiko ir, kiek įmanoma, įvesti šiokią tokią drausmę. Tuo tarpu nesiliovė plaukę pastiprinimai: mintis, jog burtai mesti ir kitos išeities nebėra, taipogi pergalė Laudno kalvose lėmė jų ryžtą labiau negu pirmoji nesėkmė Glazge. Daugelis naujokų įsijungė į Mortono dalį. Tačiau kartėlio sklidina širdimi jis matė, kad nesutaikomiausių Sandoros šalininkų priešiškumas tolydžio ir gana sparčiai didėja. Ne sulig amžiumi blaivų protą, kuriuo jis vadovavosi įvesdamas tvarką ir drausmę savo daliniuose, jie aiškino besaikiu pasitikėjimu žemiškais ginklais, o dėl akivaizdaus pakantumo religinėms pažiūroms ir apeigoms, kurios nesutapo su jo įsitikinimais, visai nepagrįstai jis buvo pavadintas Galijono pravarde, nes anas, kaip žinoma, buvo abejingas tikėjimo reikalams. Bet visų baisiausia, kad sukilėlių masė, visada nusiteikusi liaupsinti tuos, kurie išpažįsta kraštutines politines ar religines pažiūras, ir nepatenkinta tais, kurie stengiasi uždėti drausmės jungą, atvirai linko į tikėjimo įkarščiu degančius vadus, kurių būriuose šventos kovos entuziazmas atstojo tvarką ir karinę subordinaciją, ir iš paskutiniųjų kratėsi Mortono disciplinos varžtų. Žodžiu, užsikrovęs pagrindinę vadovavimo naštą (nes kiti vadai mielai perleisdavo jam visus reikalus, susijusius su rūpesčiais ir nemalonumais), jis neturėjo reikiamo autoriteto, kuriuo remdamasis būtų galėjęs įgyvendinti savo reformas[3].

Ir vis dėlto, nepaisant tų kliūčių, per keletą dienų didžiausiomis pastangomis Mortonas įvedė šiokią tokią drausmę ir nusprendė, kad jau galima iš naujo pulti Glazgą, turint tam tikrų vilčių laimėti pergalę.

Žinoma, viena iš priežasčių, skatinusių Mortoną išplėtoti tokią karštligišką veiklą, buvo didis noras išmėginti jėgas su pulkininku Grejemu Kleiverhausu, dėl kurio jam teko patirti tiek vargų ir nepriteklių. Tačiau Kleiverhausas apvylė jo lūkesčius: atrėmęs pirmą puolimą, jis patenkino savo savimeilę ir su saujele kareivių nusprendė nebelaukti, kol maištininkai kur kas didesnėmis ir drausmingesnėmis pajėgomis iš naujo puls Glazgą. Jis paliko miestą ir reguliariosios kariuomenės priešaky patraukė į Edinburgą. Įdurmu, nesutikdami pasipriešinimo, į Glazgą įžengė sukilėliai, ir Mortonui nepasisekė patenkinti savo karšto noro — susiremti su Kleiverhausu vyras prieš vyrą. Ir nors jam nepavyko nuplauti gėdos, tekusios jo vadovaujamai Sandoros kariuomenės daliai, vis dėlto Kleiverhauso pasitraukimas ir Glazgo paėmimas įkvėpė maištininkus, ir jų gretos gerokai pagausėjo. Reikėjo skirti naujus karininkus, sudaryti naujus pulkus bei eskadronus, supažindinti juos su karo meno pagrindais, ir tas uždavinys visuotiniu sutikimu buvo pavestas Henriui Mortonui. Jis mielai prisiėmė tas pareigas, juo labiau kad tėvas buvo jį mokęs karo meno teorijos; be to, jis buvo giliai įsitikinęs, jog, jeigu nebūtų ėmęsis to nedėkingo, bet labai reikalingo darbo, tuščia būtų buvę tikėtis, kad kas nors kitas užsikrautų šią naštą.

Tuo tarpu laimė lyg ir buvo palanki sukilėliams, ir jų laimėjimai pranoko pačius drąsiausius lūkesčius. Škotijos Slaptoji taryba, apstulbinta jos pačios savivalės sukeltų neramumų, visai nustėro iš baimės ir nepajėgė imtis griežtų priemonių maištui nuslopinti. Škotijoje tuo metu buvo nedaug kariuomenės, ir ta pati stovėjo prie Edinburgo, gavusi uždavinį ginti sostinę. Daugelyje grafysčių karaliaus vasalams buvo įsakyta stoti į kovą drauge su savo pašauktinių būriais ir karo tarnyba atsilyginti karaliui už suteiktas valdas. Tų įsakymų vykdyti neskubėta. Apskritai į šį karą smulkioji bajorija žiūrėjo skersa akimi, ir netgi tie, kurie buvo nusiteikę stoti prie ginklo, vangstėsi tarnybos, žmonų, motinų ir seserų įkalbinėjami laikytis nuošaly.

Škotijos valdžios nepajėgumas apsiginti ir juo labiau numalšinti sukilimą, iš pažiūros gana nereikšmingą, Anglijos karaliaus dvare sukėlė abejones Slaptosios tarybos galia ir, kita vertus, tomis pernelyg griežtomis priemonėmis, kurių buvo imtasi prieš persekiojamus presbiterionus. Tad buvo nutarta Škotijos armijos vyriausiuoju vadu paskirti nelaimingąjį kunigaikštį Monmetą,

kuris, po vedybų prisijungęs prie savo valdų žmonos dalį — didelius dvarus šios karalystės pietuose, turėjo ten pažinčių, taip sakant, ir savais sumetimais gyvai domėjosi Škotijos reikalais. Karvedžio talentas, kuriuo jis ne kartą pasižymėjo svetur, atrodė labiau nei pakankamas ginklu numalšinti maištą; drauge buvo manoma, kad jo švelnus būdas ir palankumas presbiterionams raminamai paveiks protus ir palenks juos taikytis su vyriausybe. Tad kunigaikštis, gavęs visus įgaliojimus, iššygiavo iš Londono gausios kariuomenės priešaky perimti vadovavimo visoms Škotijos ginkluotosioms pajėgoms ir padaryti tvarką šalyje.

DVIDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

PALIAUBOS

Traukiu link Bosvelo kalvų,
Ten lemta man ar būt, ar žūt.

Senovinė baladė.

Karo veiksmai laikinai nutrūko. Vyriausybė, rodos, tenkinosi tuo, jog užtvėrė maištininkams kelią sostinėn, o sukilėliai tuo tarpu telkė ir stiprino savo jėgas. Tam tyčia Hemiltene, kunigaikščio rezidencijos parke, jie įkūrė savišką stovyklą, pagrindinį naujokų subūrimo punktą, nuo netikėto antpuolio apsaugotą Klaido, gilios ir sraunios upės, per kurią galėjai persikelti vien siauru ilgu tiltu ties Bosvelo pilimi ir to paties pavadinimo sodžium.

Po Glazgo paėmimo, visa galva pasinėręs į darbą, Mortonas čia praleido porą savaičių. Per tą laiką jis gavo iš Berlio keletą žinučių — trumpų pranešimų, jog Tilitadlemo pilis vis dar laikosi. Degdamas nekantrumu sužinoti šį tą daugiau rūpimu klausimu, galų gale jis pareiškė žygio bendrams, tarybos paskirtiems vadams, norįs, ar po teisybei ketinąs (kodėl jis negalėjo leisti sau tokios prabangos, kuria naudojosi kiekvienas toje pakrikusioje kariaunoje), kelioms dienoms nuvykti į Milnvūdą sutvarkyti tam tikrų neatidėliotinų reikalų. Šis pareiškimas buvo priimtas nepalankiai, nes karo taryba, didžiai vertindama jo darbą ir žinodama, kad jo niekas nepavaduos, nenorėjo jo atleisti. Vis dėlto tarybos nariai negalėjo jam primesti taisyklių, griežtesnių už tas, kurių patys laikėsi, todėl atkala širdimi, bet be jokių prieštaravimų suteikė kelių dienų atostogas. Patogia proga

pabuvoti savo sodyboje netoliese Milnvūdo dvaro pasinaudojo ir garbusis ponas Paundtekstas, pagerbęs Mortoną savo draugija kelionės metu. Kadangi visas kraštas nuoširdžiai pritarė sukilėliams ir, išskyrus vieną kitą piltaitę, senovinę karaliaus šalininkų baronų gūžtą, buvo jų būrių žinioje, juodu iškeliavo pasiėmę tik ištikimąjį Kadį.

Saulėlydžiu jie pasiekė Milnvūdo dvarą, ir Paundtekstas, atsisveikinęs su pakeleiviais, vienas nujojo į namus, esančius per pusę mylios nuo Tilitadlemo. Kokie jausmai užplūdo Mortoną, kai jis, palikęs vienas, iš naujo pamatė miškus, upelius, laukus, tokius mielus jo širdžiai! Jo būdas, įpročiai, mintys, užsiėmimai — viskas neatpažįstamai pasikeitė per porą savaičių, ir dvidešimt dienų permainė jį taip, kaip permaino nebent ilgi metai. Drovus, romantiškas, jautrus jaunuolis, išmokytas drausmės, kantriai kentęs šykštaus ir valdingo dėdės valdžią, netikėtai, neištvėręs savivalės, paakintas įžeistų jausmų, stojo vadovauti ginkluotiems žmonėms, atsidavęs tarnavo visuomenei, įsigijo draugų, kuriuos reikėjo įkvėpti, ir priešų, kuriuos reikėjo nugalėti, ir glaudžiai susiejo savo likimą su tautos sukilimu ir revoliucija. Per trumpą laiką jis peršoko nuo romantiškų jaunystės svajų prie veiklos vyro darbų ir rūpesčių. Viskas, kas kitados jį traukė, išdilo iš atminties, viskas, tik ne švelnus jausmas Editai. Tačiau ir meilė, puoselėjama širdyje, atrodė brandesnė, nebe tokia savanaudiška, nes dabar ji turėjo derintis prie naujų pareigų bei jausmų ir podraug grumtis su jais dėl savo teisių. Mąstydamas apie staigią permainą, įvykusią jame, apie jos priežastis ir galimus dabartinės veiklos padarinius, jis krūptelėjo iš savaime suprantamo nerimo, bet tučtuojau įveikė jį, pasitelkęs taurų ir vyrišką pasitikėjimą savo teisybe.

„Jeigu man skirta mirti,— pamanė jis,— aš mirsiu jaunas, ir tie, kurių pritarimas brangiausias mano širdžiai, liks nesupratę mano siekių ir toliau smerks mano poelgius. Tačiau aš paėmiau kalaviją, mylėdamas laisvę ir tėvynę, bet aš niekada nemirsiu niekingai, kad už mano mirtį nebūtų atkeršyta. Tegu jie išniekina mano kūną, pasityčioja iš jo ant ešafoto, bet ateis diena, kai gėdingas nuosprendis atsigręš prieš tuos, kurie jį skelbė. Ir tegu dangus, kurio vardu taip dažnai piktnaudžiaujama šiame kare, svetimame žmogaus prigimčiai, paliudija, kokios tyros buvo tos paskatos, kuriomis vadovavausi."

Atjojęs Milnvūdan, Mortonas dunkstelėjo į duris, ir šįkart beldė nebe drovus jaunuolis, per vėlai parėjęs namo, beldė savimi pasitikintis vyras, puikiai išmanantis savo teises ir atsakantis už savo veiksmus; jis beldė drąsiai, ryžtingai, išdidžiai. Duris

atsargiai virstelėjo sena pažįstama, ponia Alisna Vilson, iškišo galvą ir beregint atšoko, išvydusi karingojo svečio plieninį šalmą ir svyruojantį plunksnų sultoną.

— Kur dėdė, Alisna? — paklausė Mortonas, šypsodamas iš jos išgąsčio.

— Dievulėliau, ponas Henris! Ar čia jūs? — sukruto senoji ekonomė.— Dievaži išsigandau, širdis kone iššoko iš krūtinės. Bet kas čia dabar, argi tai jūs, pone Henri? Ir labiau subrendęs, ir gerokai paaugęs, visai ne toks, koks buvote anksčiau.

— O vis dėlto čia aš,— tarė Henris, atsidusdamas ir podraug šypsodamas.— Su ta apranga turbūt atrodau aukštesnis, be to, šiais laikais vaikai kaipmat tampa vyrais.

— Sunkūs laikai! — pritarė senutė.— Ir kodėl mus užgriuvo ta aplaidžia? O ką padarysi? Negražiai su jumis pasielgė, ir aš ne kartą sakiau jūsų dėdei: užmink kirminą, ir tas ims raitytis.

— Jūs visados mane gynėte, Alisna,— tarė jaunuolis, ir ekonomė lyg niekur nieko nukentė, kad į ją taip familiariai kreipiamasi,— pamenu, niekam neleisdavote manęs barti, tiktai pati suimdavote mane į nagą. Kurgi dėdė?

— Edinburge,— atsakė Alisna.— Garbusis džentelmenas sumojo, kad jam geriau išvažiuoti ir šildytis prie židinio, kol dar kūrenasi ugnelė. Toks nepasėda, vis bijo kažko... Juk pažįstate šeimininką geriau negu aš.

— Tikiuosi, jis sveikas? — paklausė Henris.

— Nėra ko skųstis,— atsakė ekonomė,— o ir dėl turto nesirūpinkite... Sukomės kaip išmanydami, ir nors kareiviai iš Tilitadlemo atėmė karvę — tą žaląją, ir dar senąją, Baužąją (prisimenate, aišku, ir vieną, ir kitą), bet užtat pusdykiai pardavė keturias — iš tų, kurias varėsi į pilį.

— Pardavė? — perklausė Mortonas.— Kaip tai pardavė?

— Ogi taip,— atsakė ekonomė.— Juos išsiuntė tiekti maisto įgulai, tai jie ėmėsi seno amato; davėsi po visą apylinkę, čia paima, ten parduoda, visai kaip gyvulių pirkliai iš vakarų krašto. Galvą guldau, kad majoras gavo pačią mažumą, nors jie ėmė viską jo vardu.

— Vadinasi,— išdrožė Mortonas,— pilyje trūksta maisto?

— Kur netrūks,— atsakė Alisna,— nėra abejo.

Mortonui dingtelėjo netikėta mintis.

„Vadinasi, Berlis mane apgavo. Jo tikėjimas pateisina tiek vylių, tiek žiaurumą."

Taip pamanęs, jis balsu tarė:

— Nebegaliu ilgiau būti, ponia Vilson, man reikia nedelsiant joti toliau.

— Kaip čia dabar! Bent perkąskite. Luktelėkite,— subruzdo sunerimusi ekonomė,— kaipmat jums ko nors sutaisysiu kaip anomis geresnėmis dienomis.

— Negaliu,— atsakė Mortonas.— Kadi, balnok arklius.

— Aš ką tik įbėriau jiems avižų,— atsakė ištikimasis tarnas.

— Kadis? — sušuko Alisna.— Ko jūs nevarote šalin to nelemto vaikio, to nedorėlio? Juk jis su savo pusprote motina užtraukė bėdą mūsų namams!

— Ša, ša! — atsiliepė Kadis.— Jums derėtų viską pamiršti ir dovanoti, ponia. Mamutė dabar Glazge pas tetulę, savo vyresniąją seserį, ir nieko blogo jums nebepridarys, o aš tarnauju vadui ir rūpinuosi juo ne ką blogiau, nekaip jūs pati kitados rūpinotės. Ar esate jį mačiusi kada nors taip gražiai apsidariusį?

— Dievaži tavo teisybė,— tarė ekonomė, aiškiai patenkinta apžiūrinėdama savo jaunąjį šeimininką, kaip niekados dailų, nauju apdaru.— Čia, Milnvūde, jūs neturėjote tokio siuvinėto kaklaraiščio. Niekada nesu jo mačiusi.

— To dar betrūko, ponia,— atsiliepė Kadis,— savo rankomis jį prasimaniau: čia iš lordo Evendeilo drabužių.

— Lordo Evendeilo? — pakartojo senutė.— Regis, jį vigai žada rytoj pakarti, kaip girdėjau.

— Vigai žada pakarti lordą Evendeilą? — nustėręs paklausė Mortonas.

— Taigi, žada,— atsakė ekonomė.— Šiąnakt jis padarė išpuolį, arba salidą, kaip jie sako (mano mama buvo vardu Salė; galva neneša, kodėl jie krikščioniškais vardais vadina tokias nekrikščioniškas išmones), o kai jis išlindo prasimanyti maisto, maištininkai jo vyrus nuginė atgal, o jį sučiupo, ir vigų vadas Balfuras pastatė jam kartuves ir prisiekė (ar iškilmingai pareiškė, nes jie nemėgsta priesaikų), kad, jeigu įgula nepasiduosianti iki rytojaus ryto, jis pakabinsiąs jaunąjį lordą tokiame pat aukštyje, kokiame kabaliavęs Amanas[1]. Taigi, sunkūs laikai! Ir nieko žmogus nepadarysi. O dabar sėskitės ir užvalgykite duonos su sūriu, kol pataisysiu ką nors geresnio. Apskritai nė žodžiu nebūčiau nieko užsiminusi, jei būčiau žinojusi, kad jums pradings apetitas, mielasis jūs mano!

— Paėdė ar nepaėdė,— sušuko Mortonas,— kaipmat balnok arklius, Kadi! Mums nevalia ilsėtis, kol nenusigausime iki pilies.

Ir, nepaisydami Alisnos įkalbinėjimų, beregint juodu leidosi į kelionę.

Mortonas užsuko pas Paundtekstą ir prišnekino jį joti drauge į Berlio stovyklą. Dorasis ganytojas jau buvo nusiteikęs praleisti vakarą sulig savo taikiais polinkiais: sėdėjo įnikęs į seną

teologijos traktatą su pypke dantyse ir kaušu alaus — kad geriau suvoktų knygos turinį. Baisingai nenoromis jis atitrūko nuo širdžiai mielos pramogos (kurią vadino darbu), rengdamasis iš naujo leistis į kelionę ant krataus arkliuko. Vis dėlto, sužinojęs, kas atsitiko, giliai atsiduso ir atsisveikino su viltimi ramiai pasėdėti tą vakarą savo jaukiame kabinetuke, nes visiškai pritarė Mortono nuomonei, kad, jeigu Berlis, pakardamas jaunąjį lordą, trokšta atitverti presbiterionus nuo vyriausybės neperžengiama siena ir užkirsti kelią bet kokioms deryboms, nuosaikiųjų partija niekaip negali taikstytis su ta piktadarybe. Beje, reikia pripažinti, jog ponas Paundtekstas, kaip ir didumą jo bendraminčių, buvo griežtai nusistatęs prieš bereikalingą kraujo praliejimą, todėl įdėmiai išklausė Mortono mintį, kad lordas Evendeilas galėtų jiems tarpininkauti derybose dėl taikos garbingomis ir blaiviomis sąlygomis. Priėję prie bendros nuomonės, jie paskubėjo išjoti į stovyklą ir apie vienuoliktą vakaro atvyko į nedidelį sodžių netoli Tilitadlemo, kur Berlis buvo įkūręs savo būstinę.

Prie sodžiaus juos sustabdė sargybinis, melancholiškai vaikščiojęs keliu, ir, išsiklausinėjęs, kuo jie vardu, kokias pareigas eina kariuomenėje, leido joti toliau. Prieš vieną trobą stovėjo dar vienas sargybinis — turbūt saugojo lordą Evendeilą, nusprendė jie, nes šalia dunksojo kartuvės, tokios aukštos, kad jas galėjai matyti nuo Tilitadlemo sienų,— taip liūdnai pasitvirtino ponios Vilson žodžiai[2]. Mortonas pareiškė pageidaująs tučtuojau pasikalbėti su Berliu, ir juos nuvedė pas jį į namus. Rado jį beskaitant bibliją; šalia gulėjo kalavijas, kurį visada laikė pašonėje, nuogąstaudamas netikėto užpuolimo. Pamatęs juodu įeinant, jis krūptelėjo ir pašoko.

— Kokie vėjai atpūtė? — iškart paklausė.— Gal blogos žinios?

— Ne,— atsakė Mortonas,— tik išgirdome, kad čia imamasi tam tikrų priemonių, nelabai naudingų mūsų kariuomenės saugumui. Lordas Evendeilas jūsų belaisvis?

— Viešpats įdavė jį į mūsų rankas,— tarė Berlis.

— Ir jūs, pasinaudojęs dangaus malone, ketinate apjuodinti mūsų šventą kovą viso pasaulio akyse, niekšingai nugalabydamas belaisvį?

— Jeigu švintant Tilitadlemas nepasiduos,— atsakė Berlis,— tegu viešpats nubaudžia mane tokia pat ar dar baisesne bausme, jei lordas Evendeilas nemirs ta mirtimi, kuria jo viršininkas ir globėjas Džonas Grejemas Kleiverhausas numarino tiek šventųjų kankinių.

— Mes ėmėmės ginklo,— atsiliepė Mortonas,— pasiryžę padaryti galą toms piktadarystėms, o ne mėgdžioti savo prispaudė-

jus ir bausti nekaltus žmones už kitų nusikaltimus. Kokiais įstatymais jūs galite pateisinti savo žvėrišką poelgį?

— Jeigu tu šito neišmanai,— atsakė Berlis,— tavo draugas ir pakeleivis gerai žino įstatymą, atidavusį Jerichono gyventojus[3] Jozuės, Navino sūnaus, kalavijui.

— Tačiau mes,— atsiliepė ganytojas,— gyvename vadovaudamiesi aukščiausiuoju įstatymu, ir jis liepia geru atsilyginti už bloga ir melstis už savo engėjus ir persekiotojus.

— Vadinasi, su savo žile,— tarė Berlis,— tu dediesi prie to žalio jaunuolio, geisdamas nuginčyti mano sprendimą?

— Mudviem,— atrėmė Paundtekstas,— kaip ir tau, patikėta valdyti šią kariauną, ir mes neleisime, kad bent vienas plaukas nukristų nuo belaisvio galvos. Nežinia, gal viešpaties lemta jam nutraukti tuos pragaištingus vaidus mūsų Izraelyje.

— Aš to ir tikėjausi,— atsakė Berlis,— dar tada, kai tokį kaip tu išrinko į seniūnų tarybą.

— Tokį kaip aš? — perklausė Paundtekstas.— O kas aš toks, kad jūs drįstate atsiliepti apie mane su tokia panieka? Ar aš nesaugojau nuo vilkų man patikėtas aveles ištisus trisdešimt metų? Ir netgi tada, kai tu, Džonai Berli, kovojai neapipjaustytųjų pusėje ir pats buvai filistietis išdidžia kakta ir kruvinomis rankomis! Sakyk, kas aš toks, tavo nuomone?

— Ir pasakysiu, jeigu taip jau nori,— pareiškė Berlis.— Tu vienas iš tų, kurie norėtų pjauti ten, kur nesėjo, ir dalytis laimikį, nors kovėsi ir nugalėjo kiti... Tu vienas iš tų, kurie nuėjo paskui dievo žodį dėl žuvų ir duonos, vienas iš tų, kuriems savi namai artimesni nekaip dievo bažnyčia, kuriems maloniau imti užmokestį iš prelatininkų ir bedievių rankų nekaip susieti savo likimą su tais, kurie visko atsižadėjo dėl šventosios Sandoros.

— Ir aš tau pasakysiu, Džonai Balfurai,— sušuko nepelnytai įžeistas Paundtekstas,— ir aš tau pasakysiu, kas tu toks! Tu vienas iš tų, kurių kraugeriškumas ir negailestingumas daro gėdą šios kenčiančios šalies bažnyčiai... vienas iš tų, kurių smurtas ir piktadarybės gali atgrasyti nuo mūsų apvaizdą ir paversti niekais mūsų taurias pastangas susigrąžinti tokią geidžiamą tikėjimo ir pilietinę laisvę.

— Ponai,— kreipėsi į juos Mortonas,— liaukitės taip piktai ir tuščiai vaidytis, o jūs, pone Balfurai, pasakykite, ar nepriešta-raujate lordo Evendeilo išlaisvinimui, nes paleisti jį, mūsų nuomone, šiuo metu mums labai pravartu ir naudinga.

— Čia jūsų du balsai prieš vieną,— atsakė Berlis.— Bet jūs turbūt sutiksite palaukti, kol susirinks visa karo taryba ir išspręs šį klausimą?

— Mielai sutiktume,— tarė Mortonas,— jei pasikliautume tais, kurių rankose paliekame belaisvį. Bet jūs puikiai žinote,— pridūrė jis, mesdamas rūstų žvilgsnį į Berlį,— jog kartą jūs mane jau apgavote.

— Eik jau! — su panieka atsiliepė Berlis.— Tu esi tuščias lengvapėdis vaikėzas, dėl juodų paikos mergiščios antakių pasišovęs paaukoti ir savo tikėjimą, ir garbę, ir savo viešpatį, ir tėvynę.

— Pone Balfurai,— tarė Mortonas, griebdamas už kalavijo rankenos,— už tokius žodžius priklauso atsakyti.

— Ir atsakysiu, jaunuoli, tik nurodyk, kur ir kada turėsi drąsos su manim susitikti,— tarė Berlis.— Duodu žodį.

Dabar įsiterpė Paundtekstas, primindamas, jog vaidytis tokiu metu — gryniausia beprotybė, ir vargais negalais juodu sutaikė.

— O su belaisviu darykite ką išmanote,— tarė Berlis.— Aš nusiplaunu rankas ir neatsakau už nieką. Tai mano belaisvis, paėmiau jį savo kalaviju ir ietimi tuo metu, kai jūs, pone Mortonai, mėgavotės paradais ir rikiuotės pratimais, o jūs, pone Paundtekstai, darkėte šventąjį raštą erastizmo dvasia. Ir vis dėlto imkite jį po savo sparneliu ir darykite ką norite. Dingvolai! — pašaukė jisai sukilėlį, lyg ir savo adjutantą, miegantį gretimame kambaryje.— Tegu sargyba, pastatyta saugoti to nevidono Evendeilo, perduoda postą žmonėms, kuriuos ponas Mortonas paskirs juos pakeisti. Belaisvis,— toliau kalbėjo jis, kreipdamasis į Paundtekstą ir Mortoną,— jūsų žinioje, džentelmenai. Bet įsidėmėkite, kad už savo darbus anksčiau ar vėliau turėsite atsakyti.

Sulig tais žodžiais jis žengė į gretimą kambarį, nė nepalinkėjęs svečiams labos nakties. Mortonas ir Paundtekstas pasitarę nusprendė belaisvio saugumo sumetimais pastatyti papildomą sargybą iš savo parapijos žmonių. Kaip tyčia sodžiuje pasitaikė parapijiečių būrys, laikinai priskirtas Berliui, kad sukilėliai, pasižymėję pilies puolimo metu, galėtų ilgiau pabūti prie savo namų. Tai buvo sumanūs ir smarkūs vaikinai, draugų paprastai vadinami Milnvūdo šauliais. Mortono nurodymu keturi jų mielai sutiko stoti sargybon; drauge su jais jis paliko ir Kadį, kuriuo galėjo drąsiai pasikliauti, įsakęs nedelsiant duoti jam žinią, jei atsitiks kas nors netikėta.

Sutvarkę šiuos reikalus, Mortonas ir jo pakeleivis susirado pastogę, nors ir menką, bet vis dėlto įmanomą tame skurdžiame, kariuomenės perpildytame sodžiuje. Apie miegą jie negalvojo — iš pradžių reikėjo apmesti memorandumą nuosaikiųjų presbiterionų vardu; išdėstę savo nuoskaudas, pabaigoje jie parejkalavo

laisvės išpažinti savo tikėjimą ir leidimo nevaržomai lankyti apeigas, jų pačių ganytojų laikomas. Be to, memorandume buvo primygtinai siūloma sušaukti nepriklausomą visų luomų parlamentą, kuris aptartų valstybės ir bažnyčios reikalus ir patvirtintų lig šiol begėdiškai trypiamas piliečių teises, taipogi paskelbtų amnestiją visiems tiems, kurie su ginklu rankoje kovojo ar tebekovoja už šias teises. Mortonas tvirtai tikėjo, kad šias sąlygas, reiškiančias vien nuosaikiųjų sukilėlių partijos norus bei pageidavimus, palankiai priims netgi kai kurie rojalistai, nes jose nėra nė lašo fanatizmo ar nepakantumo, juo labiau kad reikalaujama tik įprastų Škotijos laisvųjų piliečių teisių.

Mortonas juo labiau tikėjo sėkme, nes kunigaikštis Monmetas, Karolio įpareigotas numalšinti maištą Škotijoje, buvo, anot kalbų, atlaidus, ramaus būdo ir prieinamas žmogus, be kita ko, palankiai nusiteikęs presbiterionams, ir turėjo visus įgaliojimus imtis bet kokių priemonių, kad Škotijoje pagaliau baigtųsi bruzdėjimai. Mortonui atrodė, kad jo palankumą galima pelnyti vien per tarpininką, sumanų ir gerbiamą asmenį, kuris pradėtų derybas, ir tas žmogus, Henrio nuomone, galėjo būti lordas Evendeilas. Todėl jis nusprendė aplankyti belaisvį iš pat ankstaus ryto ir išsiaiškinti, ar šis sutiktų jiems tarpininkauti. Tačiau netikėtas įvykis paskatino jį paskubėti.

DVIDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

KAPITULIACIJA

„Ponia,— tarė jis,— atiduokite pilį,
Atiduokite man savo pilį"[1].

„Edomas iš Gordono"

Mortonas dar kartą perskaitė ir švariai perrašė dokumentą, kuriame juodu su Paundtekstu smulkiai išdėstė nuosaikiųjų presbiterionų nuoskaudas ir sąlygas, kuriomis didumą sukilėlių sutiktų sudėti ginklus. Jis jau buvo beeinąs gulti, bet tuo metu kažkas pasibeldė į duris.

— Prašom,— tarė Mortonas, ir į kambarį įlindo apskrita Kadžio Hedriko galva.— Prašom,— pakartojo Mortonas.— Gal kas nors atsitiko ar šiaip kokia bėda?

— Ne, pone, bet čia kai kas nori su jumis pasikalbėti.

— Kas toks, Kadi? — pasidomėjo Mortonas.

— Jūsų sena pažįstama,— tarė Kadis ir, plačiai atidaręs duris, lyg įvedė, lyg įtempė vidun moterį, skepeta užsigaubusią veidą.

— Prašom, prašom, nėra ko varžytis seno pažįstamo, Džene,— kalbėjo Kadis, nutraukdamas nuo jos galvos skepetą ir atidengdamas tokį įsimintiną Dženės Denison veiduką.— Klok jo malonybei, Džene, klok, šaunuole, ką norėjai pasakyti lordui Evendeilui.

— O ką aš norėjau pasakyti jo malonybei,— atsiliepė Dženė, — aną rytą, kai aplankiau jį kalėjime, mulki tu paskutinis? Manai, žmonės nenori pamatyti savo draugų, pakliuvusių į bėdą? Tau nieko daugiau nerūpi, tik putrą srėbti.

Dženė čiauškėjo kaip visada šmaikščiai, bet vis dėlto jos balsas virpčiojo, rankos drebėjo, skruostai buvo įkritę, išbalę, akyse ašaros, judesiai karštligiški,— visa jos esybė sakyte sakė, kad ji patyrusi nemaža kančių bei nepriteklių ir be galo susijaudinusi, beveik nervų priepuolio ištikta.

— Kas įvyko, Džene? — švelniai paklausė Mortonas.— Juk žinote, kaip aš jums dėkingas, ir padarysiu jums viską, ką tik galiu.

— Labai jums ačiū, Milnvūdai,— pro ašaras sukuždėjo mergina,— jūs visados buvote tikras džentelmenas, nors daug kas sako, jog dabar pasikeitėte į bloga.

— Ką gi apie mane šneka? — paklausė Mortonas.

— Vieni sako,— atsiliepė Dženė,— kad jūs kartu su vigais norite nustumti karalių Karolį nuo sosto, idant nei jis, nei jo palikuonys amžindie iš naujo į jį neįsisėstų, o Džonas Gudjilas tauškia, girdi, jūs išdalysiąs bažnyčių vargonus dūdmaišių pūtikams ir liepsiąs budeliui sudeginti maldyną, atsikeršydamas už tai, jog karalius sugrįžęs sudegino Sandoros popierius.

— Mano draugai Tilitadleme sprendžia apie mane per daug neapgalvotai ir per daug priešiškai,— atsakė Mortonas.— O juk aš nieko daugiau nenoriu, tik laisvai išpažinti savo tikėjimą, neužgauliodamas kitų; aš laukiu patogios progos, kad galėčiau įrodyti, jog Belendenų šeimai esu lygiai taip pat draugiškai nusiteikęs kaip ir anksčiau.

— Telaimina jus dievas už gerą širdį ir už šiuos žodžius,— tarė Dženė, apsipildama ašaromis,— jiems dar niekad taip nereikėjo jūsų draugystės ir atsidavimo: jie neturi ko valgyti ir miršta badu.

— O viešpatie! — sušuko Mortonas.— Esu girdėjęs, kad jums striuka, bet man nė į galvą neatėjo mintis, jog badaujate! Negalimas daiktas! Ir abi damos, ir majoras...

— Visi jie badauja kaip ir mes,— atsakė Dženė,— juk dalijasi paskutiniu kąsniu ir valgo kartu su visais pilyje. Dievaži mano akyse mirga susyk penkiasdešimt visokiausių spalvų, ir vis iš nusilpimo, ir galva svaigsta, net kojos nebenulaiko.

Įkritę skruostai ir paaštrėję veido bruožai bylojo, kad vargšelė sako teisybę. Mortonas buvo sukrėstas.

— Sėskitės, dėl dievo meilės!— tarė jis, jėga sodindamas į vienintelę kėdę, paskui, nežinodamas kur dėtis iš nevilties ir pasibaisėjimo, leidosi vaikščioti po kambarį.— Aš nieko nežinojau! — sušuko virpančiu balsu.— Ir negalėjau žinoti! O šaltakrauji, kietaširdi fanatike! Klastingas niekše! Kadi, nešk čionai ko nors pavalgyti, vyno, ko tiktai rasi!

— Jai bus gerai ir viskis,— suniurzgė Kadis.— Kam būtų atėję į galvą, kad jiems taip striuka su maistu, kai ta karalaitė išpylė ant manęs visą puodą gardžiausios kopūstienės.

Nors ir kaip nusikamavusi ir nusialinusi buvo Dženė, vis dėlto, prisiminusi savo didvyrišką žygdarbį, sukilėliams šturmuojant pilį, nesusitvardžiusi prapliupo juoktis, bet tuojau ėmė mėšlungiškai kūkčioti. Sunerimęs dėl jos sveikatos, Mortonas su siaubu įsivaizdavo, kokius nepriteklius kenčia pilies įgula, dar griežčiau pakartojo Kadžiui savo nurodymus, o kai šis išėjo, pradėjo kaip įmanydamas guosti merginą.

— Jūs atėjote čionai turbūt siunčiama panelės Editos pas lordą Evendeilą? Sakykite, ko ji pageidauja: jos noras — man įstatymas.

Dženė valandėlę svarstė, paskui tarė:

— Jūsų malonybė — senas mūsų namų draugas, ir, man regis, galiu jumis pasikliauti ir pasakyti teisybę.

— Patikėkite, Džene,— tarė Mortonas, pastebėjęs, kad ji nesiryžta kalbėti,— kuo nuoširdesnė būsite, tuo geriau pasitarnausite mano jaunajai šeimininkei.

— Tai va, jau žinote, kad mirštame badu, kaip sakiau, ir jau senokai galus grobstomės; majoras dievagojasi, jog kas dieną laukia ateinant pagalbos ir jog neatiduos pilies priešui, kol nesukrimsime jo senų batų, o jų puspadžiai, kaip tikriausiai pamenate, baisiai stori, be to, ir patys batai pasiūti iš atsakančios odos. Dragūnai, priešingai, mano, kad norom nenorom teks kapituliuoti: mat negali tverti neėdę — ilgainiui įprato šveisti kiek telpa, apgyvendinti sodžiuose pas žmones. Ir nuo tos dienos, kai lordas Evendeilas pakliuvo į nelaisvę, su jais neįmanoma susišnekėti, ir Inglis sako, jog atiduosiąs vigams pilį drauge su majoru ir abiem damomis priedo, jei tik maištininkai pažadėsią kareiviams laisvę.

— Niekšai! — sušuko Mortonas.— O kodėl jie nenori tartis dėl visos pilies kapituliacijos?

— Bijo, kad tuomet jiems nebus pasigailėjimo, tiek eibių prikrėtus visoje apylinkėje. Berlis jau pakorė vieną kitą, užtat jie ir nori išsigelbėti iš kilpos dorų žmonių gyvybės kaina.

— Ir jūs atsiųsta čionai,— toliau kalbėjo Mortonas,— pranešti lordui Evendeilui liūdną žinią, jog Tilitadleme rengiamas maištas?

— Taigi,— tarė Dženė.— Tomui Halidejui manęs pagailo, jis papasakojo man viską ir išvedė iš pilies, kad praneščiau lordui Evendeilui, kas ten darosi, aišku, jeigu man pavyks su juo susisiekti.

— Argi jis gali jums padėti? — paklausė Mortonas.— Juk jis nelaisvėje.

— Kas be ko,— liūdnai atsiduso Dženė,— bet gal jam pasisektų susitarti dėl geresnių kapituliacijos sąlygų, gal duotų mums kokį patarimą, gal persiųstų per mane įsakymą dragūnams gražiau elgtis, o gal...

— O gal,— užbaigė Mortonas,— jūs turite padėti jam, jeigu įmanoma, ištrūkti į laisvę?

— O jeigu ir taip,— karštai atsakė Dženė,— argi man pirmiena padėti įkliuvusiems nelaisvėn?

— Teisybė, Džene,— tarė Mortonas,— aš būčiau didžiai nedėkingas, jeigu tai užmirščiau. Bet štai ir Kadis su užkandžiais. Aš einu pas lordą Evendeilą ir papasakosiu jam viską, o jūs tuo tarpu pasistiprinkite ir išgerkite vyno.

— Jums būtų ne pro šalį žinoti,— tarė Kadis savo viršininkui,— kad šita Dženė... na, panelė Denison, mėgino palenkti į savo pusę Tomą Rendą, malūnininko parankinį, ir slapčiomis, niekam nematant, prasiskverbti pas lordą Evendeilą. Sukčiuvienė nė nenutuokė, kad aš seku jos pėdomis.

— Taip išgąsdinai mane, kai prisėlinai iš paskos ir griebei mane į glėbį,— tarė Dženė, silpnai jam įgnybdama.— Jei nebūtum buvęs senas pažįstamas, aš tau būčiau parodžiusi, galvijau neraliuotas...

Kadis, jau kiek atsileidęs, šypsodamas žiūrėjo į savo klastingąją širdies damą, o Mortonas tuo tarpu, įsisupęs į apsiaustą ir pasikišęs po pažastimi kalaviją, nuėjo tiesiai prie trobos, kur buvo uždarytas jaunasis lordas. Ten paklausė sargybos, ar nieko ypatinga neatsitiko.

— Nieko,— išgirdo jis atsakymą.— Nebent tai, jog Kadis sulaikė tokią mergelę, o Balfuras išsiuntė du pasiuntinius: vieną pas garbųjį Efraimą Mekbrajerą, kitą pas Litaurą. (Juodu abu griau-

dėjo savo pamokslais įvairiuose miesteliuose nuo Berlio stovyklos iki pat sukilėlių kariuomenės vyriausiosios būstinės Hemiltene.)

— Turbūt kviečia juos atvykti,— tarė Mortonas, nutaisęs kuo abejingiausią veidą.

— Kas be ko,— atsakė sargybinis, spėjęs paplepėti su išjojančiais pasiuntiniais.

„Jis kviečia juos, norėdamas užsitikrinti balsų daugumą karo taryboje,— sumojo Mortonas.— Siekia, jų padedamas, patvirtinti kiekvieną savo piktadarystę ir jėga nuslopinti bet kokį priešinimąsi jo valdžiai. Reikia paskubėti, kitaip galiu praleisti progą."

Įžengęs į skurdžią trobą ir pasikėlęs į ankštą palėpę — lordo Evendeilo kalėjimo vietą, Mortonas pamatė pančiais sukaustytą belaisvį sėdint ant seno sudriskusio čiužinio. Jis lyg snūduriavo, lyg kažką įnikęs mąstė. Išgirdęs žingsnius, pasisuko į Mortoną ir pasikėlė. Netekęs tiek kraujo, nukamuotas nemigo naktų ir ilgo badavimo, jis atrodė toks pasikeitęs, kad niekas nebūtų pasakęs, jog tai tas pats šaunus karys, narsiai kovojęs Laudno kalvose. Jaunasis lordas didžiai nustebo netikėtai išvydęs Mortoną.

— Man skaudu jus matyti šitokiomis aplinkybėmis, milorde,— tarė sukilėlių vadas.

— Esu girdėjęs, pone Mortonai, kad jūs žavitės poezija,— atsiliepė belaisvis,— todėl jūs tikriausiai prisimenate šias eilutes:

Ne žemas skliautas ir ne grotos
Kalėjimo kančia,—
Veiklus, aiškus ir blaivas protas
Erdvės suras ir čia.

Tačiau, jei mano nelaisvė būtų ir mažiau pakenčiama, vis tiek esu linkęs manyti, jog rytoj manęs laukia išsivadavimas.

— Atseit, mirtis? — paklausė Mortonas.

— Žinoma,— atsakė lordas Evendeilas,— kitos perspektyvos neturiu. Jūsų bendražygis Berlis susitepė rankas krauju netgi tokių žmonių, kuriuos žema kilmė ir menka padėtis, rodos, turėjo išgelbėti iš mirties. Aš neturiu tokio skydo, kad prisidengčiau nuo jo keršto, ir nieko kito nesitikiu, tik begalinio žiaurumo.

— Bet jeigu majoras Belendenas kapituliuotų,— tarė Mortonas,— jūsų gyvybė būtų išgelbėta.

— Niekados! To nebus, kol pilies sienas gina bent vienas žmogus ir kol tas žmogus turi bent kriaukšlę duonos. Aš žinau,

kam jis apsisprendęs, ir man būtų labai nemalonu, jei dėl manęs jis pakeistų savo nuomonę.

Mortonas tuojau pranešė belaisviui, jog kareiviai pilyje rengia maištą, pasiryžę kapituliuoti ir išduoti priešui abi damas ir majorą Belendeną. Lordas Evendeilas iš pradžių labai nustebo ir, matyt, nepatikėjo ta žinia, bet po valandėlės be galo nusiminė.

— Ką daryti? — klausė jis.— Kaip išvengti tos nelaimės?

— Išklausykite mane, milorde,— tarė Mortonas.— Tikiuosi, jūs neatsisakysite vykti pas mūsų valdovą, jo didenybę karalių, ir perduoti jam alyvos šakelę nuo tų jo valdinių, kurie ėmėsi ginklo ne iš geros valios, o būtinybės spiriami?

— Jūs teisingai suprantate mano jausmus,— atsakė lordas Evendeilas,— bet man neaišku, ką bendra turi šis pasiūlymas su pilies likimu.

— Atleiskite, milorde,— toliau kalbėjo Mortonas.— Jūs duosite man garbės žodį, ir aš jus paleisiu, paskui jūs grįšite į pilį ir gausite leidimą, aišku, jeigu įgula nedelsdama sudės ginklus, abiem damoms, majorui ir visiems tiems, kurie norės keliauti kartu su jumis. Taip elgtis jus verčia susidariusios aplinkybės, nes, įgulai pakėlus maištą, be to, trūkstant maisto atsargų, Tilitadlemas neišsilaikys nė vienos dienos. Jeigu kas nors nepageidaus palikti pilies ir keliauti su jumis, tegu kaltina save. Jūs su savo bendrakeleiviais turėsite teisę, niekieno netrukdomi, vykti į Edinburgą arba ten, kur šiuo metu apsistojęs kunigaikštis Monmetas. Mes tikimės, jog, atsidėkodamas už grąžintą laisvę, jūs įteiksite jo malonybei, Škotijos vietininkui ir ginkluotųjų pajėgų vyriausiajam vadui, štai šią nuolankią peticiją ir mūsų skundą, kur išdėstytos sukilimo pagrindinės priežastys, kurias pašalinus, garantuoju savo galva, didumą sukilėlių sudės ginklus.

Lordas Evendeilas atidžiai perskaitė dokumentą.

— Pone Mortonai,— pagaliau tarė jis,— mano kuklių supratimu, jūsų keliamiems reikalavimams nieko negalima prikišti, dar daugiau — esu tikras, kad juos palankiai priims ir kunigaikštis Monmetas; tačiau, atvirai kalbant, aš netikiu, kad jie bus patenkinti, kol sukilėliai nesudės ginklų.

— Sudėti ginklus,— atsakė Mortonas,— vadinasi, faktiškai pripažinti, jog neturėjome teisės jų imtis, ir todėl aš niekada nesutiksiu su šia sąlyga.

— Iš tikrųjų vargu ar galima iš jūsų tikėtis ko kito,— tarė lordas Evendeilas,— todėl esu įsitikinęs, jog derybos nieko gero neduos. Beje, išsakęs savo nuomonę šiuo klausimu, vis dėlto esu pasirengęs visomis išgalėmis jums padėti siekti taikos.

— Nieko daugiau mes nenorime iš jūsų ir nelaukiame,— tarė Mortonas.— O kuo baigsis derybos, žino tik dievas, nes karalių širdis jo valioje. Tad jums priimtina ta sąlyga?

— Žinoma,— atsakė lordas Evendeilas,— ir jeigu balsu nedėkoju už tai, kad antrąsyk išgelbstite man gyvybę, patikėkite, reiškiu jums dėkingumą širdies gilumoje.

— O Tilitadlemo įgula? — paklausė Mortonas.

— Paliks pilį, kaip jūs ir reikalaujate,— atsakė jaunasis lordas.— Esu tikras, kad majoras nesugebės nuslopinti dragūnų maišto, ir mane šiurpas krečia, vaizduojantis, kas atsitiktų abiem damoms ir narsiam senajam kariui, jeigu kareiviai išduotų juos tam kraugeriui Berliui.

— Tuomet jūs laisvas,— tarė Mortonas.— Pasiruoškite kelionėn. Keletas mano patikimų vyrų palydės jus iki pat pilies, kur jums nebegrės pavojus iš sukilėlių pusės.

Palikęs lordą Evendeilą, be galo nustebintą ir podraug nudžiugintą to netikėto išvadavimo, Mortonas paskubomis atrinko keletą vyrų. Visi jie buvo apsiginklavę iki dantų ir vedėsi po vieną atsarginį arklį. Dženė, spėjusi susitaikinti su Kadžiu per vakarienę, jojo iš kairės šalia savo narsiojo riterio. Netrukus prie trobos, kur buvo kalinamas lordas Evendeilas, sudunksėjo arklių kanopos. Du jam nepažįstami žmonės įėjo į vidų, nuėmė pančius ir, nulydėję apačion, padėjo užsėsti ant arklio. Jis atsidūrė vidury nedidelio karių būrio, kuris smarkia risčia leidosi Tilitadlemo link.

Kai jie pasiekė tą senovinę tvirtovę, mėnesiena jau kada buvo išblėsusi, ir gūdžios pilies bokštą apšvietė pirmieji saulės spinduliai. Būrys sustojo būgštaudamas, jog pilies gynėjai atidengs ugnį. Prie vartų nujojo vienas lordas Evendeilas, o iš paskos, kiek atsilikusi, Dženė Denison. Prie pat vartų jie išgirdo vidiniame kieme baisų triukšmą, nėmaž nesiderinantį su didinga vasaros rytmečio ramybe. Pasigirdo riksmai ir keiksmai, paskui driokstelėjo keli pistoletų šūviai— buvo aišku, jog maištas pačiame įkarštyje. Sargyboje prie vartų stovėjo Halidejus. Išgirdęs lordo Evendeilo balsą, jis pasitiko savo karininką džiaugsmo šūksniu ir beregint įleido jį į kiemą. Lyg perkūnas iš giedro dangaus jaunasis lordas užgriuvo sumaištavusius kareivius. Norėdami įvykdyti savo planą ir užgrobti tvirtovę, jie mėgino nuginkluoti majorą Belendeną, Harisoną ir kitus pilies gynėjus, o tie priešinosi iš paskutiniųjų.

Lordui Evendeilui pasirodžius, viskas pasikeitė. Karininkas griebė Inglį už pakarpos ir, įsakęs dviem dragūnams suimti jį ir surišti kaip išdaviką, pareiškė kitiems, jog tiktai besąlygiškas

paklusnumas gali jiems padėti išvengti griežtos bausmės. Paskui liepė jiems išsirikiuoti. Jie tučtuojau įvykdė įsakymą. Tada paliepė sudėti ginklus ant žemės. Valandėlę jie dvejojo, bet veikiai pakluso, skatinami drausmės jausmo ir minties, jog karininkas tikriausiai taip drąsiai ir ryžtingai elgiasi tik todėl, kad turi už vartų palikęs ganėtiną būrį karių.

— Išneškite ginklus,— įsakė lordas Evendeilas subėgusiems tarnams,— jie negaus jų, kol neįsidės į galvą, į ką privalo juos nukreipti. O dabar,— tarė jis maištininkams,— marš! Ir paskubėkite, nes priešas sudarė trijų valandų paliaubas, kad spėtumėte išsinešdinti iš pilies. Žygiuokite Edinburgo keliu ir laukite manęs prie Tyrų smuklės. Tikiuosi, jums nereikia priminti, jog pakeliui nedrįstumėte savavaliauti, nors dabar, tokiomis aplinkybėmis, vargu ar norėsite užsitraukti vietos žmonių rūstybę. Įrodykite savo paklusnumu, kad atgailaujate ir norite išpirkti savo kaltę.

Nuginkluoti kareiviai tylėdami dingo savo karininkui iš akių ir, palikę pilį, patraukė nurodytos susitikimo vietos link. Žygiavo sparčiais žingsniais, bijodami susidurti su kokiu būriu sukilėlių, kurie, užklupę juos beginklius, mielai būtų atsiteisę už senas skriaudas. Inglis, kurį Evendeilas nusprendė griežtai nubausti, pasiliko pilyje po raktu. Halidejus savo elgesiu pelnė vyresnybės padėką, ir jam buvo pažadėti kapralo antsiuvai. Paskubomis viską sutvarkęs, lordas Evendeilas žengė prie majoro, kuriam atrodė, kad jis sapnuoja.

— Mielasis majore, mums teks atiduoti tvirtovę.

— Iš tikrųjų? — paklausė majoras Belendenas.— O aš maniau, kad jūs atsivedėte pastiprinimų ir atgabenote maisto.

— Nė vieno žmogaus, nė svaro maisto,— atsakė lordas Evendeilas.

— Ir vis dėlto man džiugu, kad matau jus gyvą ir sveiką,— tarė dorasis majoras.— Vakar mes gavome žinią, jog tie pasiutę psalmių giedotojai kėsinasi į jūsų gyvybę, ir prieš dešimtį minučių aš išrikiavau jūsų niekšus dragūnus, ketindamas pulti Berlio būstinę ir išvaduoti jus iš to pragaro, bet tasai šuo Inglis, užuot vykdęs įsakymą, sukėlė čia tikrą maištą. Ką mums dabar daryti?

— Aš neturiu kitos išeities,— atsakė lordas Evendeilas,— aš — belaisvis, garbės žodžiu pažadėjęs vykti į Edinburgą. Jūs su damomis turite važiuoti drauge. Per draugo malonę aš gavau leidimą ir arklių jums ir visiems tiems, kurie keliaus su jumis, tik paskubėkite, dėl dievo meilės: vis tiek jūs neišlaikysite pilies su septyniais ar aštuoniais žmonėmis ir be maisto atsargų. Jūs apgynėte savo garbę ir puikiai pasitarnavote vyriausybei. Ilgiau čia būti ir beprasmiška, ir neįmanoma. Į Edinburgą atvyko

anglai, ir artimiausiomis dienomis jie pajudės Hemilteno link. Maištininkai neilgai valdys Tilitadlemą.

— Jeigu jūs taip manote,— giliai atsiduseęs, tarė senasis karys,— žinau, kad jūs niekada negalėtumėte patarti negarbingai pasielgti, taigi, jeigu jūs iš tikrųjų manote, jog belieka pasiduoti, aš turiu nusilenkti likimui; be to, iš tiesų nebeįmanoma apginti šių sienų po tų niekšų maišto. Gudjilai, tegu kambarinės praneša ponioms, kas atsitiko, ir kad viskas būtų paruošta kelionei. Jeigu, pasilikęs tarp šitų senų sienų ir iš bado išdžiūvęs kaip mumija, senasis Mailzas Belendenas galėtų pasitarnauti karaliui, jis neišeitų iš čia, kol jo kūne dar tebetvyla kibirkštėlė gyvybės.

Žinių apie maištą išgąsdintos damos mielai pritarė majoro sprendimui, nors ledė Margerita vis dėlto neištvėrė nepadūsavusi ir nepadejavusi, kaip paprastai, prisiminusi anuos pusryčius, kuriuos jo šventoji didenybė teikėsi valgyti šioje senoje pilyje, dabar paliekamoje maištininkų malonei. Kelionėn susirengta greitai, ir, dar tebedūluojant medžiams rytmečio prieblandoje, abi damos, majoras, Harisonas, Gudjilas ir kiti tarnai sėdo ant arklių — dalis ant Mortono būrio atvestų, dalis ant pasigautų kaimynystėje, ir, lydimi keturių sukilėlių, patraukė tiesiai į šiaurę. Likusieji sukilėliai, atjoję kartu su lordu Evendeilu iš sodžiaus, užėmė ištuštėjusią pilį, turėdami griežtą įsakymą saugoti ją nuo niokotojų ir plėšikų. Saulei patekėjus, didžiajame Tilitadlemo bokšte suplevėsavo Škotiios Sandoros vėliava — raudona, su mėlynu apvadu.

DVIDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

DĖKINGUMAS

Jos rankoje segtukas man baisiau
Už tūkstantį kinžalų[1].

Marlo

Palikę Tilitadlemą ir prajoję sukilėlių lauko sargybas, raiteliai valandėlei sustojo Bosvelo miestelyje, kur jų laukė Mortono įsakymu paruošti pusryčiai, o pasistiprinti iš tikrųjų reikėjo ilgo badavimo nukamuotiems žmonėms. Visai prašvitus, kai saulės spinduliai užliejo horizontą, keliauninkai išvyko toliau Edinburgo kryptimi. Būtų buvę savaime suprantama, jei per visą kelio-

nę lordas Evendeilas būtų nesitraukęs nuo panelės Editos Belenden. Tačiau, pasisveikinęs su jaunąja dama ir pasirūpinęs, kad jai nieko netrūktų, jis atsiliko ir jojo šalia majoro priešakinės saugos būryje, pavedęs globoti jo gražutę dukterėčią vienam sukilėliui, aklinai apsigaubusiam juodu karišku apsiaustu ir užsismaukusiam ant kaktos plačiakraštę skrybėlę su žemai nusvirusiu plunksnų sultonu. Tylėdami juodu jojo vienas šalia kito kokias dvi mylias, kol pagaliau nepažįstamasis kreipėsi į panelę Belenden dusliu, virpančiu balsu:

— Panelė Belenden tikriausiai turi draugų visur, kur tiktai lankosi, netgi tarp tų, kurių elgesys nūnai griežtai smerkiamas. Ar gali jie kaip nors įrodyti, jog tebegerbia ją visa širdimi ir užjaučia jos kančias?

— Tegu savo paties labui išmoksta gerbti įstatymus ir nelieti svetimo kraujo,— atsakė Edita.— Tegu susipranta ir iš naujo pradeda vykdyti savo pareigą karaliui, ir aš dovanosiu jiems viską, ką iškentėjau, ir net dešimtį kartų daugiau.

— Vadinasi, jums svetima mintis,— paklausė pakeleivis,— jog mūsų gretose nemaža tokių, kurie visa širdimi atsidavę savo kraštui ir įsitikinę, jog kaip tik ten vykdo savo pareigą tėvynei?

— Šiuo metu, kai esu jūsų valioje,— atsiliepė panelė Belenden,— būtų neatsargu atsakyti į jūsų klausimą.

— Tik ne šiuo metu, duodu kareivio garbės žodį,— paprieštaravo raitelis.

— Aš nuo mažumės išmokyta atvirumo,— tarė Edita,— ir jeigu jau reikia atsakyti į jūsų klausimą, neslėpsiu savo tikrųjų jausmų. Tik dievas mato, kas darosi širdyje, o žmonės sprendžia pagal poelgius. Išdavystė, žudymas kalaviju arba kariant, smurtas prieš taikią šeimą, tokią kaip mūsų, kuri paėmė ginklą tiktai gindama teisėtą vyriausybę ir savo turtą,— visi tie veiksmai nedaro garbės tiems, kurie vienaip ar kitaip su jais susiję, kad ir kokiais gražiais žodžiais dangstytų savo darbus.

— Dėl vidaus karo,— atrėmė raitelis,— dėl vargų, neišvengiamai einančių su juo koja kojon, kalti tie, kurie sukėlė jį nusižengdami įstatymui ir be saiko skriausdami žmones, o ne tie, kurie buvo priversti imtis ginklo, gindami įgimtas laisvo žmogaus teises.

— Jūs pateikiate argumentą, kurį dar reikia įrodyti,— sukluso Edita.— Kiekviena pusė tvirtina kovojanti už teisybę, ir todėl kalta reikia laikyti tą, katra pirmoji griebiasi kalavijo,— juk ir įstatymas dėl muštynių kaltina tą, katras pirmas ėmėsi smurto.

— Deja! — tarė raitelis.— Jei mes galėtume pasiteisinti remdamiesi šiuo principu, kaip lengva būtų įrodyti, jog mes kentė-

jome sukaupę kantrybę, pranokstančią visas žmogaus jėgas, ir tik smurtas pastūmėjo mus į atvirą kovą. Bet aš matau,— toliau kalbėjo jis, giliai atsidusdamas,— jog prieš panelę Belenden tuščia ginti tą kovą, kurią ji pasmerkė, turbūt iš anksto nusistačiusi tiek prieš pačius kovotojus, tiek prieš jų įsitikinimus.

— Dovanokite,— paprašė Edita,— aš nuoširdžiai pasakiau savo nuomonę apie sukilėlių įsitikinimus, o apie juos neturiu ko sakyti, nes jų nepažįstu... nebent vieną vienintelį.

— Ir, spręsdama apie tą vienintelį,— paklausė raitelis,— jūs susidarėte tokią nuomonę apie visus?

— Anaiptol,— atsakė Edita,— tasai, kurį turiu galvoje... jis... bent jau laikiau jį tokiu... jis pranoksta visus; jis buvo, ar bent atrodė, anksti pasireiškusių gabumų žmogus, taurių polėkių, didžios ištikimybės ir atsidavusios širdies. Ar galiu aš nesmerkti maišto, pavertusio jį, gimusį būti visos šalies pažiba, pasididžiavimu ir atrama, niaurių nemokšiškų fanatikų, šlykščių veidmainių draugu, tamsių prasčiokų vadu, plėšikų ir galvažudžių bendražygiu? Jei susitiksite jį savo stovykloje, pasakykite jam, jog Edita Belenden praliejo kur kas daugiau ašarų dėl jo nuopuolio ir dėl to, kad jis pražudė savo ateitį ir susitepė savo vardą, negu dėl vargų ir negandų, ištikusių jos artimuosius; jog jai lengviau buvo kęsti badą, nuo kurio įkrito skruostai ir apsiblausė akys, nei širdies kančią, lydinčią kiekvieną jos mintį apie visų tų nelaimių kaltininką.

Ir ji pasisuko į savo palydovą; jos išblyškę skruostai, nors ir paraudę nuo to įkarščio, su kuriuo ji kalbėjo, aiškiai bylojo, kiek jai teko iškentėti. Raitelis neliko abejingas jos širdies šauksmui; jis griebėsi už galvos, lyg ūmaus skausmo persmelktas, ir, ranka persibraukęs veidą, užsismaukė savo plačiakraštę skrybėlę dar žemiau ant kaktos. Nei šis judesys, nei jausmai, sužadinę jį, nepraspručdo pro Editos akis, ir jos širdis suvirpėjo.

— Ir vis dėlto,— tarė ji,— jeigu kalbamą žmogų didžiai nuliūdins jo... jo buvusio draugo rūsti nuomonė, pasakykite jam, kad nuoširdi atgaila — tai pirmas žingsnis į išpirkimą; kad, nors jis ir krito nuo tokios aukštumos, į kurią jam bus nelengva iš naujo pakilti, nors jis ir kaltas dėl daugelio piktų darbų, padarytų prisidengus jo vardu, vis dėlto jis dar gali bent iš dalies išpirkti blogį, slegiantį jo sąžinę.

— O kaip? — paklausė raitelis tuo pačiu dusliu, virpančiu balsu.

— Tegu stengiasi visomis išgalėmis atkurti taiką savo nelaimingų tėvynainių labui, ragindamas suklydusius maištininkus sudėti ginklus. Išsaugodamas jų kraują, jis gali išpirkti tą, kuris

jau pralietas; kas nuoširdžiai darbuosis dėl to didžio tikslo, pelnys mūsų kartos dėkingumą ir nevystančią šlovę ateity.

— Manau,— tvirtu balsu tarė pakeleivis,— panelė Belenden nenori, kad dėl šios taikos liaudies interesai būtų paaukoti karūnos interesams?

— Aš dar labai jauna,— atsakė Edita,— ir man netinka apie tuos dalykus kalbėti per daug pasikliaujant savo protu. Bet jeigu jau pradėjau, mielai pridursiu, jog pageidaučiau taikos, kuri patenkintų visas partijas ir apsaugotų karaliaus valdinius nuo nežaboto kariuomenės plėšikavimo, o man jis tiek pat ne prie širdies, kiek jūsų priemonės, kurių imatės stodami prieš jį.

— Panele Belenden,— tarė Henris Mortonas, atsidengdamas veidą ir prabildamas įprastu balsu,— žmogus, praradęs jūsų pagarbą, kurią taip didžiai vertina, pakankamai drąsus, kad galėtų ginti savo teisybę kaip kaltinamasis. Įsitikinęs, kad jūsų širdyje jis nebesužadina draugiškos užuojautos, jis būtų nutylėjęs ir nė žodžiu neatsakęs į jūsų priekaištus, jei nebūtų galėjęs remtis lordu Evendeilu, kuris, be abejo, paliudys, jog tas žmogus visa širdimi ir visomis išgalėmis, ypač pastaruoju metu, siekia taikos, ir tokiomis sąlygomis, kurios priimtinos net ištikimiausiems karaliaus šalininkams.

Jis oriai nusilenkė panelei Belenden, kuri, sprendžiant iš jos žodžių, nors ir puikiai žinojo, su kuo kalba, vis dėlto nesitikėjo, kad jos pašnekovas ims taip karštai teisintis. Sumišusi ji tylėdama jam linktelėjo. Mortonas nujojo į priekį ir prisigretino prie raitelių būrelio.

— Henris Mortonas! — nustebęs sušuko majoras Belendenas, taip staigiai jam pasirodžius.

— Tas pats,— atsiliepė Mortonas,— ir labai nuliūdęs, kad užsitraukė tokią majoro Belendeno ir jo artimųjų rūstybę. Prašau jus, milorde,— nusilenkdamas kreipėsi jis į lordą Evendeilą,— prašau jus išaiškinti mano draugams mano veiksmus ir atskleisti mano siekių tyrumą. Sudie, majore Belendenai! Linkiu sėkmės jums ir jūsiškiams. Gal dar susitiksime geresniais laikais!

— Būkite ramus, pone Mortonai,— tarė lordas Evendeilas,— aš pateisinsiu jūsų pasitikėjimą, pasistengsiu atsilyginti už jūsų neįkainojamas paslaugas ir padarysiu visa, kas įmanoma, deramai nušviesdamas jūsų elgesį majorui Belendenui ir visiems, kurių nuomonę jūs vertinate.

— Žinodamas jūsų taurumą, nieko kito ir nesitikėjau,— atsakė Mortonas.

Jis šūktelėjo savo būriui ir nušuoliavo laukais Hemilteno link; tekančios saulės spinduliuose plaikstėsi plunksnų sultonai

ir tviskėjo plieniniai šalmai. Atsiliko tik vienas Kadis Hedrikas, norėdamas meiliai atsisveikinti su Džene Denison, per tą trumpą rytmetinę kelionę iš naujo užvaldžiusia jo jautrią širdį. Vienišas medis ne tiek uždengė, kiek pridengė šešėliu įsimylėjusių *tête-à-tête**, kai juodu sustabdė arklius tarti vienas kitam „sudieu".

— Sudieu, Džene,— tarė Kadis ir, garsiai išpūsdamas orą iš plaučių, matyt, norėjo giliai atsidusti, bet veikiau tik gailiai sudejavo.— Juk prisiminsi kartais vargšą Kadį, tą dorą vaikiną, kuris tave šitaip myli; juk prisiminsi kartkartėmis?

— Žinoma... kai ant stalo bus kopūstienė,— neištvėrė vylingoji mergelė nepaleidusi kandaus sąmojo ir dygiai nenusišypsojusi.

Kadis irgi neliko skolingas ir, kaip įprasta sodžiaus bernelių — o to Dženė tikriausiai nesitikėjo,— apkabino savo mylimąją per kaklą ir karštai pabučiavo į abu skruostus ir lūpas. Taip atsisveikinęs, pasuko arklį ir leidosi vytis šeimininko.

„Na ir pasiutęs tas vaikinas,— pamanė Dženė, šluostydamasi lūpas ir taisydamasi plaukus.— O juk jis, šiaip ar taip, kur kas drąsesnis už Tomą Halidejų."

— Aš čia, milede, aš čia! Dieve aukščiausias, kad tik senoji ponia nebūtų pastebėjusi!

— Džene,— tarė ledė Margerita, merginai prijojus artyn,— ar tas jaunuolis, vadovavęs mūsų palydai, nebuvo Papūgos kapitonas, o paskui dragūnų belaisvis, kai Tilitadleme apsilankė Kleiverhausas?

Patenkinta, kad šis klausimas neliečia jos reikalų, Dženė žvilgtelėjo į savo jaunąją šeimininkę, norėdama, jei įmanoma, išsiaiškinti, ar jai sakyti teisybę, ar ne. Neįžiūrėjusi jos akyse jokio nurodymo, ji pakluso ištikimos kambarinės instinktui ir sumelavo.

— Nemanau, jog tai jis, milede,— atsakė ji tokiu tvirtu balsu, lyg kartodama katekizmą,— anas buvo mažiukas ir toksai pajuodęs.

— Turbūt visai apspangai, Džene,— įsiterpė majoras Belendenas,— Henris Mortonas aukštas ir lieknas, kaip tik jis ir buvo tas jaunuolis.

— Aš turiu savo reikalų,— atrėmė Dženė, papurtydama galvą,— man nėra ko žiopsoti, kaip jis atrodo, nors būtų toks plonytis kaip skatikinė žvakė.

---

* Pasimatymas dviese *(pranc.)*.

— Dėkui dievui,— tarė ledė Margerita,— kad mums pasisekė išvengti iš nagų tam kraugeriui, tam galvažudžiui fanatikui.

— Jūs klystate, ponia,— prieštaravo lordas Evendeilas,— niekam nevalia jį taip vadinti, o juo labiau mums. Kad aš gyvas ir kad jūs dabar keliaujate saugi su draugais, o nesate su jais tikrojo galvažudžio fanatiko nelaisvėje, už tai reikia dėkoti tiktai tam veikliam, energingam jaunuoliui, sklidinam meilės žmonijai.

Jisai smulkiai papasakojo skaitytojui žinomus įvykius, itin pabrėždamas Mortono dorybes ir nepaprastą drąsą, kai jis, nepaisydamas pavojaus savo gyvybei, kelis kartus labai pasitarnavo, lyg būtų buvęs tikras brolis, o ne varžovas.

— Aš būčiau baisiai nedėkingas,— tarė jis,— jeigu nesakyčiau, koks puikus tasai jaunuolis, dukart išgelbėjęs man gyvybę.

— Aš norėčiau geruoju minėti Henrį Mortoną,— pareiškė majoras,— ir pripažįstu, kad jis tauriai pasielgė ir su jumis, ir su mumis, ir vis dėlto negaliu, kaip jūsų malonybė, dabar taip atlaidžiai žiūrėti į jo elgesį.

— Reikia atsižvelgti ir į tai,— priminė lordas Evendeilas,— jog iš dalies šiuo keliu jis pasuko aplinkybių spiriamas, ir dar noriu pridėti, kad jo įsitikinimai, nors ir ne visai sutampa su manaisiais, vis dėlto verti pagarbos. Kleiverhausas — o jisai iškart perpranta žmogų — labai teisingai įvertino ir jį, ir jo būdo savybes, aišku, labai šališkai ir per daug griežtai, bet tai išplaukia iš jo įsitikinimų ir paskatų.

— Jūs labai greitai įžiūrėjote jo dorybes, milorde,— atsiliepė majoras.— Aš, puikiai pažinojęs jį nuo mažumės, iki šių įvykių būčiau galėjęs pasakyti daug gero apie jo polinkius ir būdą, bet jo nepaprasti gabumai...

— Matyt, jam pačiam buvo nežinomi, majore,— tarė taurusis lordas Evendeilas,— kol atsiskleidė susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, ir įžiūrėjau juos tik todėl, kad mudu kalbėjomės labai svarbiais ir rimtais klausimais. Jis dabar siekia nutraukti sukilimą, ir jo siūlomos taikos sąlygos tokios nuosaikios, jog aš mielu noru jas paremčiau.

— Ir jūs turite vilčių,— paklausė ledė Margerita,— kad jam pasiseks įgyvendinti tokį sudėtingą planą?

— Gal ir turėčiau, ponia, jei visi vigai keltų tokius nuosaikius reikalavimus kaip Mortonas, o visi karaliaus šalininkai būtų tokie nesavanaudiški kaip majoras Belendenas. Tačiau abi pusės sklidinos tokio fanatizmo ir įniršio, jog šiam vidaus karui galą padarys tik kalavijas.

Nesunku įsivaizduoti, kaip susidomėjusi Edita klausėsi šio pokalbio. Ji jau gailestavo taip neapgalvotai ir šiurkščiai kalbėjusi su mylimuoju ir podraug didžiavosi patenkinta, jog, netgi tauraus važovo akimis žiūrint, jis buvo toks, kokį matė jinai meilės sklidinu žvilgsniu.

„Vidaus nesantaika ir šeimos nusistatymas,— mąstė ji,— gal ir paskatins mane išrauti jo atminimą iš širdies; bet vis dėlto man didžiausia paguoda, kad jis vertas tos vietos, kurią taip ilgai buvo užėmęs mano dvasioje."

Editai besikremtant dėl savo nepagrįstos rūstybės, jos mylimasis parjojo į sukilėlių stovyklą netoli Hemilteno; ten viešpatavo sąmyšis. Buvo gauta patikimų duomenų, jog reguliarioji kariuomenė, papildyta gausiomis leibgvardijos pajėgomis, atvykusiomis iš Anglijos, pasiruošusi žygiui. Sklido visokiausi gandai, išpučiantys priešo skaičių, drausmę ir apsiginklavimą, varydami sukilėlius į nevilti. Kokios jie malonės galėjo tikėtis iš Monmeto, buvo numanu iš jo aplinkos žmonių, turinčių jam didelę įtaką. Jo pavaduotojas buvo žymusis generolas Tomas Delzelas, mokęsis karo meno anuo metu laukinėje Rusijoje, baisus savo žiaurumu ir abejingumu žmogaus gyvybei ir kančioms, bet užtat didžiai vertinamas už nepalenkiamą atsidavimą karūnai ir beatodairišką drąsą. Po Monmeto jis buvo antras žmogus kariuomenėje; raitininkams vadovavo Kleiverhausas, degte degantis geismu atkeršyti už sūnėno mirtį ir pralaimėjimą ties Dramklogu. Be to, plito kalbos apie baisingą artileriją ir nesuskaitomą raitiją, remiančią žygiui pasiruošusią karaliaus kariuomenę.

Dideli būriai kalnėnų, nei kalba, nei tikėjimu, nei papročiais neturį nieko bendra su maištingaisiais presbiterionais, buvo pašaukti paremti karaliaus kariuomenės ir atžygiavo su savo vadais; tie amoriečiai, arba filistiečiai, kaip juos vadino sukilėliai, sulėkė lyg pesliai į mūšio lauką. Kiekvienas, kuris tik pajėgė eiti su pėstija ar joti raitas, karaliaus įsakymu buvo pašauktas prie ginklo, turint aiškų tikslą konfiskuoti žemes arba uždėti piniginę baudą tiems, kurie nėjo į karaliaus kariuomenę dėl politinių ir religinių įsitikinimų ir nesidėjo prie maištingųjų presbiterionų iš atsargumo. Žodžiu, visais tais gandais buvo siekiama įteigti sukilėliams, jog karaliaus kerštas taip ilgai atidėliotas norint smogti jiems iš visų jėgų.

Mortonas stengėsi įkvėpti kariams drąsos, tvirtindamas, jog gandai tikriausiai perdėti, o jų pozicija neįveikiama, nes prie-

šais esanti upė, per kurią galima persikelti vien ilgu siauru tiltu. Minėjo pergalę prieš Kleiverhausą, kai jų kariuomenė buvo nedidelė, ne tokia drausminga ir nepasiruošusi karo veiksmams kaip dabar; įrodinėjo, kad būsimas mūšio laukas, kalvotas, prižėlęs krūmų, patogus slėptis nuo artilerijos ugnies ir gintis nuo raitijos ir kad apskritai gyvybė išsaugoma tik ryžtingumu ir narsa.

Tačiau, keldamas paprastų karių kovinę dvasią, Mortonas kartu stengėsi pasinaudoti tais nerimastingais gandais ir įteigti vadams mintį nedelsiant pradėti derybas su vyriausybe dėl taikos sudarymo protingomis sąlygomis, kol jie dar tebestovi priešaky galingos kariaunos, nepatyrusios nė vieno pralaimėjimo. Pasak jo, kritus nuotaikoms, vargu ar įmanoma tikėtis sėkmės susirėmus su puikiai aprūpinta kunigaikščio Monmeto reguliariąja kariuomene: jeigu jie pralaimėsią ir būsią išsklaidyti, jų pradėtas sukilimas ne tik neišvaduosiąs tėvynės, bet, priešingai, pasitarnausiąs pretekstu dar žiauresnei savivalei ir priespaudai.

Šių argumentų spiriami, be to, jausdami, jog lygiai taip pat pavojinga tiek telktis vienoje vietoje, tiek paleisti kariuomenę, didumą vadų mielai pritarė, kad sukilimo tikslas būtų iš esmės pasiektas, jei kunigaikštis Monmetas priimtų taikos sąlygas, siūlomas per lordą Evendeilą. Priėję prie tokios išvados, jie sutiko patvirtinti Mortono ir Paundteksto surašytą peticiją ir kreipimąsi į vyriausybę. Kita vertus, keli nuožmūs vadai ir tie žmonės, kurių įtaka masėms buvo kur kas didesnė nei daugelio kitų, užimančių atsakingus postus, kiekvieną pasiūlymą sudaryti taiką, jeigu nebuvo remiamasi Iškilmingosios lygos ir 1640 metų Sandoros principais[2], laikė nevertu svarstymo, pagonišku ir šventvagišku. Jie skleidė savo pažiūras tarp sukilėlių, kurie buvo neįžvalgūs ir neturėjo ko prarasti, ir daugelį jų įtikino, jog tie romūs patarėjai, peršantys taiką, bet apeinantys tokius svarbius klausimus kaip dinastijos nuvertimas nuo sosto ir bažnyčios nepriklausomybė nuo valstybės, esą bailūs artojai, pasirengę pirma pasitaikiusia proga mesti arklą, niekingi atskalūnai, ieškantys dingsties palikti bendražygius likimo valiai. Šitos prieštaringos nuomonės buvo karštai aptariamos kiekvienoje sukilėlių kariaunos palapinėje ar, tiesą pasakius, kiekvienoje troboje ar pirkelėje, atstojančioje trūkstamas palapines. Nuo šiurkščių žodžių abi pusės pereidavo prie atvirų vaidų bei muštynių, ir nesantaika, draskanti tą kankinių kariauną, pernelyg aiškiai pranašavo, koks likimas jos laukią.

TRISDEŠIMTAS SKYRIUS

DERYBOS

Per jūsų posėdžius nėra ramybės,—
Nesantaika juose, vaidai![1]

„Išgelbėtoji Venecija"

Puikiai suvokdamas, kur gali nuvesti šie nesutarimai, Mortonas visomis išgalėmis stengėsi nuslopinti sukilusias priešiškų partijų aistras. Taip jam besidarbuojant, trečią dieną į Hemilteną atvyko garbusis ponas Paundtekstas, pareiškęs, kad paspruko nuo Džono Balfuro Berlio, baisingai užsiutusio ant jo už dalyvavimą vaduojant lordą Evendeilą. Visą kelią kabinęs šuoliais ir nepaprastai išvargęs, dorasis ganytojas pagaliau atsigavo ir pradėjo nuosekliai dėstyti, kas atsitiko stovykloje netoli Tilitadlemo tą atmintiną rytą, Mortonui išvykus.

Mortonas taip apsukriai nuslėpė savo nakties žygį, o jo vyrai pasirodė tokie atsidavę, jog Berlis iki pat ryto nežinojo, kas įvyko stovykloje. Atsibudęs pirmiausia paklausė, ar atjojo Mekbrajeras ir Litauras, kurių kviesti dar pusiaunakčiu buvo išsiuntęs raitelius. Jam pranešė, kad Mekbrajeras jau stovykloje, o Litauras, nors ir greitas kaip apatinis girnų akmuo, turįs netrukus pasirodyti. Berlis pasiuntė kviesti Mortono į posėdį, kurį siūlė šaukti nedelsiant. Sugrįžęs pasiuntinys pranešė, jog Mortonas išvykęs. Tada jis pasiuntė Paundteksto, bet dorasis ganytojas, jo paties žodžiais tariant, sumojo, kad neverta prasidėti su tokiais pasiutėliais, ir, nors visą dieną kratėsi balne, tą pačią naktį išjojo į savo ramią sodybą, kad rytą nereiktų iš naujo ginčytis su Berliu, kurio nuožmumas jam kėlė siaubą ir kuriam nepritarė Mortonas. Tuomet Berlis įsakė atvesti lordą Evendeilą, ir kaip jis įniršo, kai sužinojo, kad šį nakčia išsigabeno Milnvūdo šaulių būrys, paties Henrio Mortono vadovaujamas.

— Niekšas! — suriko Berlis, išliedamas savo apmaudą Mekbrajerui.— Niekingas, bailus išdavikas! Siekdamas pelnyti vyriausybės malonę, jis paleido belaisvį, paimtą mano dešine! Nėmaž neabejoju, kad mainais už jo gyvybę būtume kaip niekur nieko paėmę tą tvirtovę, pridariusią mums tiek rūpesčių!

— Argi ji ne mūsų? — paklausė Mekbrajeras, žiūrėdamas į didįjį pilies bokštą.— Argi ne šventosios Sandoros vėliava plevėsuoja virš jos sienų?

— Tai vylius, paprasčiausia karinė gudrybė,— atsakė Berlis, — pasityčiojimas iš mūsų nesėkmių, kėsinimasis palaužti mūsų karių kovinę dvasią ir tikėjimą pergale.

Tuo metu atjojo vienas Mortono būrio vyras ir pranešė, jog įgula palikusi pilį ir ją užėmę sukilėliai. Ši žinia ne tik nenuramino Berlio, bet, priešingai, dar labiau įsiutino.

— Aš stovėjau sargyboje,— sušuko jis,— aš grūmiausi, aš kvaršinau sau galvą, aš stengiausi išsekinti pilies gynėjus, aš atsisakiau svarbesnio ir garbingesnio uždavinio, aš uždariau juos į spąstus, aš užsklendžiau vandenį ir atėmiau duoną kasdieninę, ir kai jų vyrai jau buvo pasirengę pasiduoti mano malonei, idant jų sūnūs taptų mano vergais, o jų dukterys — visos mūsų stovyklos pajuoka, ateina tas jaunikaitis, kuriam dar barzda neželia, ir savo pjautuvu nukerta mano javus, ir atima laimikį, jau užpjudytą medžiotojo! Argi darbininkas nevertas savo užmokesčio, argi miestas su visais belaisviais nepriklauso tam, kas jį užgrobė?

— Ne,— tarė Mekbrajeras, Berlio įsiūčio apstulbintas.— Nesikarščiuok, nes pyktis nepatinka dievui. Dangus pats renkasi sau įrankį; nežinia, gal tas jaunikaitis...

— Nutilk! Nutilk! — suriko Berlis,— neišsižadėk savo ankstesnės ir daug išmintingesnės nuomonės. Argi ne tu pirmas patarei saugotis to pabaltinto antkapio[2], to gabalo vario, kurį aš laikiau grynu auksu? Vargas tiems, jeigu jie netgi iš išrinktųjų, kurie neklauso tokių dievobaimingų ganytojų kaip tu, Efraimai Mekbrajerai. Mūsų žemiškosios simpatijos — štai kas mus klaidina: šio nedėkingo pienburnio tėvas buvo mano senas draugas. Mums reikia būti tokiems įsitikinusiems kovotojams kaip tu, Efraimai Mekbrajerai, tuomet mums pavyks nutraukti žmogaus silpnybių grandines ir tinklus.

Šis komplimentas užgavo pačią jautriausią pamokslininko širdies stygą, ir Berlis sumetė, jog, vykdydamas savo planus, nesunkiai užsitikrins Mekbrajero paramą, juo labiau kad juodu buvo tos pačios nuomonės dėl bažnyčios valdymo.

— Tuojau jojam į pilį,— tarė jis Mekbrajerui,— toje tvirtovėje tikriausiai rasime kokių nors senų dokumentų, o deramai juos panaudoję (manęs to mokyti nereikia), laimėsime sau šimtinę raitelių su narsiu vadu priešaky.

— Argi Sandoros vaikams tinka tokiomis priemonėmis telktis pagalbininkų? — paklausė pamokslininkas.— Juk ir šiaipjau turime per daug žmonių, trokštančių veikiau žemių, aukso ir sidabro nekaip dievo žodžio; ne jų rankomis išsivaduosime.

— Tu klysti,— nesutiko Berlis.— Mums tenka arti sunkią dirvą, ir tebūnie mūsų įnagiai šie žemės turtų geidžiantys žmonės. Šiaip ar taip, ta moabietė praras savo labą, ir nei bedievis Evendeilas, nei erastietis Mortonas nevaldys pilies ir žemių, nors ir siekia jos vaikaitės rankos.

Taip pasakęs, jis išjojo į Tilitadlemą, ten surinko visą sidabrą ir kitas vertybes kariuomenės reikalams, išrausė archyvus ir tas vietas, kur buvo saugomi giminės dokumentai, su panieka nuginęs šalin tuos, kurie mėgino jam priminti, jog pagal kapituliacijos sąlygas pilies savininkams garantuota jų turto neliečiamybė.

Įsikūrę užimtoje pilyje, Berlis ir Mekbrajeras tą pačią dieną susitiko su Litauru, taip pat su lerdu Longkeilu — pastarąjį tas nenuilstantis pamokslininkas sugebėjo sugundyti, Paundteksto žodžiais tariant, ir nukreipti nuo tikrojo tikėjimo šviesos, kurioje šis buvo išauklėtas. Jie nusiuntė Paundtekstui kvietimą ar, po teisybei, įsakymą atvykti į Tilitadlemą, į posėdį. Paundtekstas vis dėlto prisiminė duris su geležinėmis grotomis ir bokštą su požemiu ir nusprendė išvengti susitikimo su įtūžusiais bendrais. Taip taręs, jis išjojo ar veikiau pabėgo į Hemilteną, norėdamas pranešti, jog Berlis, Mekbrajeras ir Litauras ketina traukti į Hemilteną, kai tik sutelks pakankamai stiprų kameroniečių būrį, kad, juo remdamiesi, galėtų primesti savo valią visai kariuomenei.

— Jūs matote,— giliai atsidusdamas, užbaigė Paundtekstas,— jog dabar jie turės daugumą karo taryboje, nes Longkeilas, visada laikomas doru ir blaivaus proto nuosaikiųjų partijos šalininku, dabar nei velnias, nei gegutė: Longkeilas su tuo, kuris stipresnis.

Dorasis Paundtekstas užbaigė liūdną pasakojimą sunkiai dūsaudamas — juk pavojus gresiąs tiek iš neprotingų bendražygių, tiek iš bendro priešo pusės. Mortonas padrąsino jį, patarė pasisemti kantrybės ir nusiraminti, pranešė, jog deda dideles viltis į derybas dėl taikos ir amnestijos, vedamas lordui Evendeilui tarpininkaujant, ir pažadėjo, kad veikiai jis vėl galės grįžti prie Kalvino pergamento aptaisais, kas vakarą rūkyti pypkę ir gurkšnoti įkvėpimo teikiantį alų, jeigu tik visomis išgalėmis rems tas priemones, kurių jis, Mortonas, ėmėsi siekdamas kuo greičiau padaryti galą karui. Taip paguostas ir nuramintas, Paundtekstas didvyriškai apsisprendė laukti atvykstant kameroniečių ir stoti prieš juos į kovą tarybos posėdyje.

Berlis su savo bendraminčiais sutelkė didelį būrį šalininkų — apie šimtą raitų ir pusantro tūkstančio pėsčių. Tai buvo iš pa-

žiūros niūrūs ir rūstūs, nepatiklūs ir nekalbūs, išdidūs ir savimi pasitikintys žmonės, įsiteigę mintį, jog išganymo vartai atviri tiktai jiems, o kiti krikščionys, nors ir kaip menkai jų tikėjimas skirtųsi nuo kameroniečių, iš tikrųjų ne ką geresni už eretikus ar pagonis. Jie įžengė į presbiterionų stovyklą veikiau kaip nepatikimi ar įtartini sąjungininkai ar netgi galimi priešai negu kariai, nuoširdžiai atsidavę bendrai kovai ir pasirengę patirti tuos pačius pavojus kaip ir nuosaikių pažiūrų ginklo draugai. Berlis neaplankė nei Mortono, nei Paundteksto, nesuderino su jais nė vieno svarbiausio klausimo, tik oficialiai pakvietė juos vakare atvykti į karo tarybos posėdį.

Mortonui ir Paundtekstui atėjus į posėdį, visi jau buvo susirinkę. Jie šaltai pasisveikino su ką tik atvykusiais, ir iš visa ko buvo numanu, jog tie, kurie sušaukė tarybą, anaiptol nenusiteikę posėdžiauti draugiškoje aplinkoje. Pirmas klausimą pateikė Mekbrajeras, kuris kaip paprastai visada pralenkdavo kitus, savo tikėjimo įkarščio pagautas. Jis geidavo sužinoti, kieno valia bedievis, vadinamas lordu Evendeilu, išvaduotas nuo mirties bausmės, kuriai buvo teisingai pasmerktas.

— Mano ir pono Mortono valia,— atsakė Paundtekstas, kuris labiausiai norėjo pasipuikuoti savo drąsa prieš bendramintį, pasikliaudamas jo parama, ir, be kita ko, verčiau sukryžiuoti ginklus su savo luomo žmogum teologiniame ginče, negu veltis į rietenas su nuožmiu galvažudžiu Berliu.

— O kas, broli,— paklausė Litauras,— jus įgaliojo spręsti tokį svarbų klausimą?

— Jau vien mūsų pašaukimas,— atsakė Paundtekstas,— duoda mums galią surišti ir išrišti. Jei lordas Evendeilas buvo teisingai pasmerktas mirti vienu iš mūsų balsu, vadinasi, nėra ko abejoti sprendimo teisėtumu, jeigu už jį balsavo du tarybos nariai.

— Kalbėkit, kalbėkit! — sušuko Berlis.— Mes žinome, kokiomis paskatomis jūs vadovavotės. Per tą šilkaverpį, per tą išdabintą lėlę, tą auksu siuvinėtą menkystą, vadinamą lordu Evendeilu, jūs norėjote persiųsti tironui savo taikos sąlygas.

— Taip, jūsų teisybė,— atsiliepė Mortonas, pastebėjęs, jog Paundtekstas nebeatlaiko grėsmingo Berlio žvilgsnio,— taip, jūsų teisybė. Ir kas iš to? O gal mums įtraukti tautą į amžiną karą, siekiant įgyvendinti siaubingus, nusikalstamus ir neįmanomus planus?

— Paklausykite! — sušuko Berlis.— Jis piktžodžiauja.

— Netiesa,— atrėmė Mortonas,— piktžodžiauja tasai, kuris laukia stebuklų ir atsisako priemonių, apvaizdos siūlomų žmonėms. Kartoju, mūsų tikslas — sudaryti taiką visiems priimtino-

mis ir garbingomis sąlygomis, garantuojančiomis tikėjimo laisvę ir mūsų saugumą. Mes neleisime, kad kas nors primestų mums savo valią.

Ginčas, ko gero, būtų įsiliepsnojęs kaip niekad, bet ūmai atėjo žinia, jog kunigaikštis Monmetas jau iššygiavo iš Edinburgo vakarų kryptimi ir, įveikęs pusę kelio, artėja prie Hemilteno. Ši naujiena valandėlę nutildė ginčus, ir buvo nutarta rytojaus dieną paskelbti visuotinę atgailą už nelaimingos tėvynės nuodėmes; garbiajam ponui Paundtekstui buvo pasiūlyta kariuomenei sakyti pamokslą iš ryto, o Litaurui — po pietų; nei vienas, nei kitas neturėjo liesti subtilių tikėjimo klausimų, idant nekiltų nesantaika tarp skirtingų pažiūrų karių, priešingai, abu privalėjo įkvėpti jiems drąsos kovoti iki paskutinio lašo kraujo, kaip ir dera broliams, už šventą teisybę. Tarybai priėmus tą išganingą nutarimą, abu nuosaikiųjų partijos vadai ryžosi iškelti dar vieną pasiūlymą, tikėdamiesi, kad juos parems Longkeilas, kuris, išgirdęs paskutinę žinią, išblyško kaip drobė ir, matyt, vėl buvo linkęs pritapti prie nuosaikiųjų. Jeigu karalius pavedęs vadovauti ginkluotosioms pajėgoms ne jų prispaudėjams, pareiškė juodu, o didikui, garsėjusiam švelniu būdu ir simpatija presbiterionų kovai, matyt, vyriausybė turi geresnių ketinimų nei anksčiau. Todėl būtų apdairu ir netgi būtina susisiekti su pačiu kunigaikščiu ir sužinoti, ar nesama kokių slaptų nurodymų jų labui, o tai esą įmanoma padaryti tik nusiuntus įgaliotinį į priešo stovyklą.

— O kas apsiims atlikti tą uždavinį? — paklausė Berlis, nesiryždamas atvirai stoti prieš tokį išmintingą pasiūlymą.— Kas vyks į jų stovyklą, jei visiems žinoma, jog Džonas Grejemas Kleiverhausas prisiekė keršyti už sūnėno mirtį ir pakarti kiekvieną mūsų siųstą parlamentarą?

— Čia nėra jokios kliūties,— atsiliepė Mortonas,— aš pasiruošęs surizikuoti ir atlikti šį uždavinį.

— Tegu sau joja,— kuštelėjo Balfuras Mekbrajerui į ausį,— bent netrukdys mums per posėdžius.

Tad nuosaikiųjų pasiūlymui neprieštaravo netgi tie, kurie, rodos, turėjo visomis išgalėmis stoti prieš, ir buvo nutarta, jog Henris Mortonas vyks į kunigaikščio Monmeto stovyklą išsiaiškinti dėl sąlygų, kuriomis sukilėliai galėtų pradėti taikos derybas. Vos tik tapo žinoma, koks uždavinys patikėtas Mortonui, pas jį pradėjo eiti nuosaikiųjų partijos šalininkai, prašyte prašydami laikytis peticijoje surašytų sąlygų, mat, artėjant karaliaus pajėgoms, stovykloje kilo visuotinis sąmyšis, ir kameroniečių pasitikėjimas, vien jų karšto fanatizmo palaikomas, niekam negalėjo suteikti stiprybės. Apsiginklavęs tais prašy-

mais bei pamokymais, ištikimojo Kadžio lydimas, Mortonas išvyko į kunigaikščio Monmeto stovyklą pasitikti visų tų pavojų, kurie tyko parlamentaro vidaus karo įkarštyje.

Nujojęs šešias ar septynias mylias, Mortonas suprato, jog dar kiek — ir jis susidurs su priešo priešakinės saugos daliniais; ir iš tikrųjų, pakilęs į kalvą, pastebėjo, kad aplink visi keliai kimšte užkimšti kareivių, pavyzdinga žygio rikiuote traukiančių link Bosvelo dykynės — plačios lygumos, kur buvo numatyta apsistoti nakvynės, daugių daugiausia per porą mylių nuo Klaido, kurio kitame krante buvo sukilėlių stovykla. Pamatęs raitą lauko sargybos būrį, Mortonas pasuko į tą pusę ir pareiškė, kad jis — sukilėlių parlamentaras ir nori susitikti su kunigaikščiu Monmetu. Puskarininkis, vadovavęs būriui, davė žinią vadui, šis savo ruožtu aukštesniojo laipsnio karininkui, ir nedelsiant į tą vietą, kur buvo Mortonas, nušuoliavo du karininkai.

— Jūs veltui gaištate laiką ir rizikuojate gyvybe,— tarė vienas, kreipdamasis į Mortoną,— kunigaikštis Monmetas neklausys, ką jam siūlo išdavikai, pakėlę ginklą prieš vyriausybę; be to, jūsų piktadarystės šaukiasi kerštо. Verčiau sukite atgal ir pasaugokite šiandien savo arklį, kad rytoj jis išneštų jus gyvą iš mūšio lauko.

— Negaliu patikėti,— atsakė Mortonas,— kad kunigaikštis Monmetas, nors ir žiūri į mus kaip į nusikaltėlius, būtų pasmerkęs mirti tokią galybę savo artimųjų, neišklausęs jų skundų ir reikalavimų. Dėl savęs man nebaisu. Aš niekados nebuvau žiaurumų šalininkas ar skatintojas, ir baimė atsakyti už kitų piktadarybes nesutrukdys man atlikti savo priedermės.

Karininkai susižvalgė.

— Man rodos,— tarė iš pažiūros jaunesnis karininkas,— čia tas pats jaunuolis, apie kurį kalbėjo lordas Evendeilas.

— Ar lordas Evendeilas čia? — paklausė Mortonas.

— Ne, — atsakė karininkas,— mes palikome jį Edinburge; jis dar nepasveiko ir negalėjo kartu su mumis vykti į žygį. Jei neklystu, jūs Henris Mortonas?

— Taip, pone,— atsakė Mortonas.

— Mes nesame nusiteikę prieš jūsų susitikimą su kunigaikščiu, pone,— kur kas mandagiau tarė karininkas,— bet jums nėra ko tikėtis iš savo žygio. Jo šviesybė palankiai žiūri į jūsiškius, tačiau tie, kurie drauge su juo įeina į vadovybę, vargu ar sutiks daryti kokių nors nuolaidų.

— Man bus labai gaila, jeigu jūsų žodžiai pasitvirtins,— atsiliepė Mortonas,— tačiau mano pareiga liepia prašyti susitikimo su jo šviesybe.

— Lemli,— tarė vyresnysis karininkas,— praneškite kunigaikščiui, kad atvyko ponas Mortonas, ir priminkite jam, jog tai tas pats džentelmenas, apie kurį taip gerai atsiliepė lordas Evendeilas.

Grįžęs karininkas pranešė, jog kunigaikštis negali susitikti su ponu Mortonu šį vakarą, bet priims jį rytojaus rytą. Jį įkurdino netoliese trobelėje, parūpino ko reikia ir elgėsi kuo mandagiausiai. Ankstų rytą atėjo tas pats karininkas palydėti jo pas kunigaikštį.

Kariuomenė, jau pakelta ant kojų, rikiavosi voromis, ruošdamasi žygiuoti toliau arba pulti. Kunigaikštis buvo pačiame vidury, apie mylią nuo tos vietos, kur Mortonas praleido naktį. Jodamas pas generolą, jis turėjo galimybę apskaičiuoti pajėgas, sutelktas netikėtam ir gaiviškam sukilimui malšinti. Čia buvo trys ar keturi anglų pulkai, Karolio II kariuomenės žiedas, buvo škotų leibgvardija, deganti geismu atsikeršyti už neseniai patirtą pralaimėjimą, buvo ir kitų reguliariosios škotų kariuomenės pulkų, raitijos dalių, sudarytų iš savanorių dvarininkų ir karūnos vasalų, karo tarnyba atsilyginančių karaliui už suteiktas valdas. Be to, Mortonas pastebėjo keletą didelių būrių kalnėnų, nusileidusių nuo savo kalnų netoliese Žemutinės Škotijos ribos ir, kaip jau minėjome, nekenčiančių vakarų krašto vigų ne ką mažiau, negu tie nekentė jų ir niekino. Jie atvyko su savo vadais ir sudarė šios grėsmingos kariaunos atskirą dalį. Kariuomenei remti buvo ir didelis artilerijos parkas. Visa tai drauge darė tokį grasų įspūdį, jog, rodos, tik dangaus stebuklas galėjo išgelbėti prastai ginkluotą, nedrausmingą ir pakriką sukilėlių kariauną nuo galutinio sutriuškinimo. Mortoną lydintis karininkas stengėsi iš akių atspėti, kokius jausmus jam žadina tas didis ir baisus karinės galios paradas. Tačiau Mortonas, ištikimas kovai, kuriai paskyrė savo jėgas, sumaniai slėpė jį apėmusį nerimą ir žvalgėsi aplink taip abejingai, lyg visa tai jam būtų nėmaž nerūpėję.

— Matote, kokios vaišės jums paruoštos,— tarė karininkas.

— Jeigu man būtų dingęs apetitas,— atsakė Mortonas,— dabar nebūčiau jojęs šalia jūsų. Tačiau abiejų pusių labui aš pageidaučiau kur kas ramesnių vaišių.

Taip bekalbėdami, juodu prijojo prie vyriausiojo vado, kuris, apsuptas būrio karininkų, stovėjo ant neaukštos kalvos, iš kur buvo matyti apylinkės, didingojo Klaido vingiai ir netgi tolima sukilėlių stovykla kitame upės krante. Karininkai tikriausiai žvalgė vietovę, rinkdamiesi patogiausią puolimo kryptį. Kapitonas Lemlis, atlydėjęs Mortoną, žengė prie kunigaikščio ir pakuždomis pranešė, jog atvyko parlamentaras Monmetas, davė

ženklą karininkams pasitraukti į šalį, paprašęs pasilikti du generolus, savo artimiausius pagalbininkus. Jiems pusbalsiu besitariant, Mortonas iš tolo apžiūrėjo žmones, su kuriais turėjo pradėti derybas.

Kiekvienas, vos pažvelgęs į kunigaikštį Monmetą, turėjo pajusti jo žavesį, kurį didysis devynių Parnaso mūzų žynys[3] vėliau paminėjo šiose eilėse:

Gražu, kai jis darbuojas iš peties,
Patikti jam nulemta prigimties,
Žavus kiekvienas mostas, judesys,
Ir veidas jo — tai rojaus spindesys.

Ir vis dėlto įdėmus žvilgsnis galėjo pastebėti abejonės ir netikrumo šešėlį apniaukiant tauraus grožio Monmeto veidą, sakytum atspindintį vidinę dvejonę ir nepasitikėjimą savimi kaskart, kai reikėdavo imtis ryžtingų žygių.

Šalia kunigaikščio stovėjo Kleiverhausas, jau gerai pažįstamas mūsų skaitytojams, ir dar vienas nepaprastos ir saviškos išvaizdos generolas. Vilkėjo jis senoviniu Karolio I laikų apdaru, neregėto kirpimo, pasiūtu iš zomšos, gausiai išsiuvinėtu ir padabintu pozumentais. Generolo batai ir pentinai irgi buvo tos pačios tolimos gadynės. Po kaklu kabojo geležinis antkrūtinis, apdrykęs įspūdingo ilgumo barzda, kurios jis, gedėdamas Karolio I, neleido liesti skustuvu nuo tos dienos, kai nelaimingojo monarcho galva nusirito ant ešafoto. Plikut plikutėlis jo kiaušas spindėjo saulėje. Aukšta, raukšlių išvagota kakta, pilkos skvarbios akys, raiškūs, it rėžte išrėžti bruožai bylojo, kad metai nepalaužė jo sveikatos, o žmogiški jausmai neįstengė įveikti nuožmaus negailestingumo. Taip atrodė — tiesa, tik bendrais bruožais — žymusis generolas Tomas Delzelas, kurio vigai bijojo ir nekentė labiau nei Kleiverhauso: generolas smaugė juos iš neapykantos ar veikiau iš įgimto žiaurumo, o pulkininkas Grejemas vadovavosi politiniais sumetimais, laikydamas, jog tiktai griežtomis priemonėmis įmanoma pažaboti presbiterionus ar netgi iš pagrindų sunaikinti tą sektą.

Pamatęs, kad abu karo vadai — vienas pažįstamas asmeniškai, kitas iš nuogirdų — dalyvauja audiencijoje, Mortonas suprato, jog derybų baigtis nulemta iš anksto. Vis dėlto, nors jaunas ir nepatyręs, nors į jo pasiūlymus, iš visa ko sprendžiant, pažiūrėta nepalankiai, gavęs ženklą prieiti, jis drąsiai žengė prie Monmeto, nusprendęs, jog tėvynės ir ginklą pakėlusių žmonių intere-

sai neturi nukentėti vien dėl to, kad juos patikėta ginti jam, o ne kokiam brandaus proto vyrui. Monmetas pasitiko jį kaip visada mandagiai, Delzelas metė niaurų, atšiaurų ir nekantrų žvilgsnį, o Kleiverhausas kandžia šypsena ir galvos linktelėjimu, matyt, norėjo pabrėžti, jog laiko jį senu pažįstamu.

— Jūs atvykote čionai, pone, įgaliotas tų nelaimingųjų, susirinkusiųjų nūnai ginkluota minia,— tarė kunigaikštis Monmetas,— ir vardu jūs, jei neklystu, Mortonas. Gal malonėsite išdėstyti mums savo misijos tikslą?

— Apie tai kalbama popieriuje, milorde,— atsakė Mortonas,— pavadintame peticija ir skundu, kurį lordas Evendeilas turbūt įteikė jūsų šviesybei.

— Jis taip ir padarė, pone,— tarė kunigaikštis,— ir, kaip aš supratau iš lordo Evendeilo žodžių, šiomis nelemtomis aplinkybėmis ponas Mortonas vadovavosi blaiviu protu ir tauria širdimi, ir už tai reiškiu jam savo padėką.

Mortonas pastebėjo, kad tuo metu Delzelas pasipiktinęs papurtė galvą ir kažką pakuždėjo Kleiverhausui į ausį, o šis dygiai nusišypsojo ir vos vos kilstelėjo antakius. Kunigaikštis išsiėmė iš kišenės peticiją, draskomas prieštaringų jausmų: iš vienos pusės, būdamas švelnios prigimties, puikiai suprato, kad jos autoriai tikriausiai reikalauja tik to, į ką turi neginčijamą teisę, kita vertus, nepajėgė atsispirti norui sutvirtinti karaliaus valdžią ir negalėjo nesiskaityti su griežtų pažiūrų karo vadais, priskirtais ne tik jam padėti, bet ir sekti jo veiksmus.

— Šiame popieriuje, pone Mortonai, išdėstyti pasiūlymai, dėl kurių šiuo metu, deja, negaliu pareikšti savo nuomonės. Kai kurie man atrodo protingi ir teisingi, ir, nors šiuo klausimu neturiu jo didenybės nurodymų, vis dėlto užtikrinu jus, pone Mortonai, ir garantuoju savo garbės žodžiu, jog esu pasirengęs jums tarpininkauti ir padaryti visa, kas įmanoma, kad jūsų reikalavimai būtų patenkinti. Tačiau turbūt jūs aiškiai suvokiate, kad aš galiu vesti derybas tik su prašytojais, o ne su maištininkais. Tad tikėtis mano palankumo ir paramos galite tik su ta sąlyga, jeigu jūsų bendražygiai sudės ginklus ir išsiskirstys.

— Taip pasielgę, jūsų šviesybe,— drąsiai pareiškė Mortonas,— mes prisipažintume iš tikrųjų esą maištininkai, kaip mus vadina priešai. O juk mes pakėlėme kalavijus, pasiryžę atsikovoti įgimtas teises, smurtu atimtas iš mūsų. Būdamas blaivaus proto ir nuosaikus, jūsų šviesybė suprato, kad mūsų reikalavimai teisėti, bet niekas jų nebūtų klausęs, jeigu jiems nebūtų pritaręs karo trimitas. Štai kodėl mes negalime ir nedrįstame sudėti

ginklų, nors jūsų šviesybė ir pažadėjo mums malonę, kol tas pažadas, kaip išdėstyta mūsų peticijoje, neturi tvirtos garantijos, jog bus padarytas galas piktnaudžiavimui ir savivalei.

— Pone Mortonai,— tarė kunigaikštis,— jūs dar labai jaunas, bet vis dėlto pakankamai matęs pasaulio, kad suprastumėte, jog kartais ir labai protingi ir priimtini prašymai tampa neprotingi ir pavojingi, jeigu jie dėstomi arba pateikiami tam tikra forma.

— Mes galime atsakyti, jūsų šviesybe,— atsiliepė Mortonas,— kad šia forma pasinaudojome tik tuščiai išmėginę daugelį kitų.

— Pone Mortonai,— toliau šnekėjo kunigaikštis,— aš priverstas baigti mūsų pokalbį. Mes pasiruošę pulti, ir vis dėlto aš lauksiu vieną valandą, kol jūs pranešite mano atsakymą maištininkams. Jeigu jie pageidaus išsiskirstyti, sudėti ginklus ir atsiųsti taikos delegaciją, laikysiu sau garbe padaryti visa, kas įmanoma, kad būtų patenkintos jų pretenzijos; priešingu atveju tesisaugo ir tegu kaltina save. Aš manau, džentelmenai,— pridūrė jis, kreipdamasis į savo padėjėjus,— jog pagal gautus nurodymus nieko daugiau negaliu pasiūlyti tiems suklaidintiems žmonėms.

— Garbės žodis,—staiga pareiškė Delzelas,— mano menkas protas neleistų man žengti nė to žingsnio, juo labiau kad privalau atsakyti karaliui ir savo sąžinei. Tačiau jūsų malonybė, be abejo, geriau žino jo didenybės ketinimus negu mes, priversti laikytis nurodymų raidės.

Kraujas plūstelėjo Monmetui į veidą.

— Jūs girdite,— kreipėsi jis į Mortoną,— generolas Delzelas smerkia mane už tai, kad duodu jums tiek laiko apsispręsti.

— Iš generolo Delzelo, jūsų šviesybe,— atsakė Mortonas,— nieko kito ir nesitikėjome, o į jūsų šviesybę dedame viltis, kurių vedamas ir atvykau čionai. Belieka tik pridurti, jog netgi tuo atveju, jeigu mes besąlygiškai paklustume, kaip jūs teikėtės pabrėžti, labai abejotina, ar padėtų jūsų šviesybės tarpininkavimas, kai apie karalių spiečiasi tokie patarėjai. Aš perduosiu vadams jūsų šviesybės atsakymą į mūsų peticiją, ir, kadangi mes nesugebame išprašyti taikos, mums teks pasikliauti savo laime mūšio lauke.

— Likite sveikas, pone,— tarė kunigaikštis.— Aš atidedu puolimą vieną valandą, tik vieną valandą. Jeigu per tą laiką atsiųsite savo atsakymą, aš priimsiu jus šičia ir nuoširdžiai džiaugsiuos, jeigu mums pavyks išvengti kraujo praliejimo.

Tuo metu Delzelas ir Kleiverhausas vėl labai reikšmingai šyptelėjo vienas kitam. Kunigaikštis tai pastebėjo ir didžiai oriai pakartojo savo žodžius:

— Taip, ponai, aš sakau, jog tikiuosi protingo atsakymo ir džiaugsiuos, jeigu mums pavyks išvengti kraujo praliejimo. Manau, kad mano linkėjimai neturėtų susilaukti jūsų pašaipos ar pasmerkimo.

Į šią kunigaikščio pastabą Delzelas atsakė niauriu žvilgsniu, bet nepratarė nė žodžio. Kleiverhausas, ironiškai iškreipęs lūpas, nusilenkė ir prakošė, kad jam nedera spręsti, ar teisinga jo šviesybės nuomonė, ar ne.

Kunigaikštis mostu parodė Mortonui, kad jis laisvas. Lydimas to paties karininko, pro išsirikiavusios kariuomenės gretas jis iš lėto nujojo nonkonformistų stovyklos link. Susilyginęs su rinktiniu leibgvardiečių pulku, pamatė Kleiverhausą, jau užėmusį savo vietą dragūnų priešaky. Pastebėjęs Mortoną, pulkininkas prijojo artyn ir pabrėžtinai mandagiai tarė:

— Man rodos, jau nebe pirmą kartą susitinku poną Mortoną Milnvūdą?

— Pulkininkas Grejemas niekuo dėtas,— rūsčiai šyptelėjęs, atsiliepė Mortonas,— jeigu jam ar kam kitam esu čia kaip krislas akyje.

— Leiskite bent pasakyti,— tarė Kleiverhausas,— jog savo veiksmais ponas Mortonas visiškai pateisina tą nuomonę, kurią susidariau apie jį jau anksčiau, ir jog ano mūsų susitikimo metu aš tik vykdžiau savo pareigą.

— Derinti savo veiksmus su pareiga, o pareigą su sąžine tinka jums, pulkininke Grejemai, o ne man,— atsiliepė Mortonas, giliai įžeistas tos pastabos, kuria Kleiverhausas norėjo mandagiai įteigti jam mintį, jog neseniai paskelbtas nuosprendis buvęs teisingas.

— Luktelėkite,— sulaikė Kleiverhausas,— Evendeilas tvirtina, jog esu jums nusikaltęs ir turiu atitaisyti skriaudą. Patikėkite, aš visada skyriau ir skirsiu didžiadvasius žmones, kurie netgi klysdami vadovaujasi tauriais siekiais, nuo bukapročių fanatikų su kraujo ištroškusiais galvažudžiais priešaky. Todėl, jeigu jie neišsisklaidys jums parjojus į stovyklą, prašau jus nedelsiant grįžti čionai ir pasiduoti, nes jie, būkite tikras, neišsilaikys nė pusvalandžio. Jeigu paklausysite mano patarimo, susiraskite mane. Kad ir kaip keista, bet Monmetas nepajėgs jūsų apginti. Delzelas nepanorės, ir tik aš vienas ir sugebėsiu, ir panorėsiu. Aš daviau žodį Evendeilui jus išgelbėti, jei pasitaikys tokia proga.

— Aš būčiau labai dėkingas lordui Evendeilui,— šaltai atsiliepė Mortonas,— jeigu jo planas nebūtų pagrįstas mintimi, jog mane įmanoma įkalbėti palikti tuos, su kuriais stojau į bendrą kovą. Na, o jums, pulkininke Grejemai, būsiu labai dėkingas, jei suteiksite man garbę po valandos susitikti vakariniame Bosvelo tilto gale, kur lauksiu jūsų su kalaviju rankoje.

— Būsiu laimingas susitikti su jumis nurodytoje vietoje,— tarė Kleiverhausas,— bet jūs vis dėlto dar pagalvokite apie mano pasiūlymą.

Juodu atsisveikino ir nujojo kiekvienas į savo pusę.

— Šaunus jis vaikinas, Lemli,— Kleiverhausas kreipėsi į šalimais jojantį karininką.— Bet jis žuvęs žmogus, ir tegu jo kraujas krinta ant jo galvos.

Po šių žodžių jis ėmė rengtis mūšiui.

TRISDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

NESANTARVĖ

Klausyki, jau bruzda kitaip stovykla
Sudie, taika ir ramybe![1]

Bernsas

Atjojo vietiniai pulkai
Apsiaustais mėlynais,
Iš Londono — penki šimtai
Mundurais raudonais[2].

Bosvelo eilės

Palikęs tvarkingai išdėstytas reguliariosios kariuomenės lauko sargybas ir pasiekęs presbiterionų pajėgų priešakinės saugos dalinius, Mortonas negalėjo nepastebėti akį rėžiančio skirtumo ir sunerimęs įsivaizdavo liūdnus nedrausmės padarinius. Nesantaika, draskanti karo tarybą, plačiai pasklido po visą kariauną, apnuodijo net eilinių kareivių protus: lauko sargybos ir patruliai daugiau domėjosi ginčais apie tikrąsias dievo rūstybės priežastis ir svarstymais, kaip toli nuėjusi erastizmo erezija, negu žvalgyba ir priešo manevrų stebėjimu, nors jau buvo girdėti karaliaus kariuomenės būgnai ir trimitai.

Tiesa, ant ilgo ir siauro Bosvelo tilto, kuriuo turėjo pulti priešas, stovėjo sargyba, bet ir čia, kaip ir visoje stovykloje, ne-

buvo nei sutelktumo, nei pasitikėjimo savo jėgomis — įsitikinę, jog neįmanoma apginti jiems pavesto baro, kareiviai svarstė sau vieni, ar nebūtų geriau trauktis prie pagrindinių pajėgų. Tai būtų galutinai pražudę presbiterionus, nes mūšio baigtis priklausė nuo to, ar tiltas bus išlaikytas ar atiduotas. Už upės driekėsi plyna lyguma su kur ne kur kūpsančiais medžių guotais, tad tokiame mūšio lauke nedrausminga sukilėlių kariauna, be artilerijos ir beveik be raitijos, niekaip nebūtų atrėmusi reguliariosios kariuomenės puolimo.

Atidžiai apžiūrėjęs visą barą, Mortonas padarė išvadą, jog, užėmus kelias trobas kairiajame krante, taipogi pakraščio alksnynes ir lazdynus, užbarikadavus kelią bei vartus, senu papratimu įrengtus Bosvelo tilto vidury virš pagrindinės arkos, įmanoma gintis net nuo pranašesnio priešo. Jis davė atitinkamus nurodymus ir įsakė nuversti turėklus kitapus vartų, kad priešas, mėgindamas prasiveržti, nesinaudotų jais kaip priedanga. Jis melste meldė būrį, paliktą tame svarbiame bare, budriai eiti sargybą ir visomis išgalėmis saugoti tiltą, pažadėjęs nedelsiant atsiųsti pastiprinimų. Jis parikiavo išdėstyti slapukus kitame krante, kad sektų priešo judėjimą ir tuojau pat sugrįžtų atgal, kai tik pastebės priešakinės saugos dalinius, ir galiausiai įsakė reguliariai tiekti žvalgybos duomenis į vyriausiąją būstinę. Pavojaus valandą kareiviai deramai įvertina savo karininkus. Savo sumanumu ir veiklumu Mortonas veikiai užsikariavo tų žmonių pasitikėjimą, ir jie, atgavę drąsą ir viltį, šoko tvirtinti užimtos pozicijos, kaip buvo nurodyta, o kai jis leidosi toliau, palydėjo jį trikartiniu sveikinimo šūksniu.

Dabar Mortonas nušuoliavo sukilėlių pagrindinių jėgų link. Atvykęs į stovyklą, jis nustėro ir pasipiktino atsivėrusiu reginiu,— šiuo momentu, kai ypač svarbu žiūrėti griežtos tvarkos ir santarvės, ten viešpatavo sąmyšis ir nesantaika. Užuot sustoję kautynių rikiuote ir klausę savo karininkų įsakymų, sukilėliai grumdėsi palaida minia, kunkuliuojančia ir griaudėjančia it jūros bangos; tūkstančiai gerklių šaukė ar, tiesą pasakius, bliovė visos drauge, ir nebuvo ausies, kuri būtų jų klausiusi. Sukrėstas to neregėto vaizdo, Mortonas puolė į pačią tirštumą, stengdamasis prasiskinti kelią ir susižinoti, o jeigu įmanoma, ir pašalinti tos pragaištingos netvarkos priežastį. Kol jis braunasi per minią, mes papasakosime skaitytojui tai, ką Mortonas sužinojo tik daug vėliau.

Sukilėliai susirinko į atgailos dieną, sekdami puritonais, kurie ankstesniojo pilietinio karo metais laikė, jog tai pats geriausias būdas spręsti visus sunkumus ir nesutarimus. Paprastai

būdavo parenkama šiokia diena, bet šį sykį, spiriant ir laikui, ir priešui, tam teko skirti sekmadienį. Vidury stovyklos buvo įrengta laikina sakykla ar, tiesą pasakius, palapinė; sulig patvirtinta tvarka pirmas žodį tarti turėjo garbusis Piteris Paundtekstas, amžiumi vyriausias ganytojas sukilėlių kariaunoje. Tačiau oriam dievo tarnui lėtais ir iškilmingais žingsniais beeinant prie paruoštos tribūnos, jį pralenkė netikėtai išdygęs Habakukas Didžiarūstis, tasai proto netekęs pamokslininkas, savo išvaizda taip apstulbinęs Mortoną per pirmąjį karo tarybos posėdį po pergalės Laudno kalvose. Nežinia, kas jį paskatino pasinaudoti proga ir savo pamokymais kreiptis į tokią įspūdingą sueigą — gal sukurstė kameroniečiai, o gal jo paties nesveika vaizduotė ir pagunda užimti laisvą sakyklą. Šiaip ar taip, jis nepraleido patogaus momento, įpuolė į sakyklą, apsižvalgė paklaikusiomis akimis ir, nepaisydamas daugelio nepatenkintų klausytojų šurmulio, atskleidė bibliją ir kaip savo pamokslo pagrindinį teiginį perskaitė šią eilutę iš Pakartoto Įstatymo knygos trylikto skyriaus: „Pasirodė jame žmonės, Belialo sūnūs, iš jūsų tarpo, ir sugundė miesto gyventojus tardami: „Eikime ir tarnaukime kitiems dievams, kurių nepažinojote", paskui įsivarė dėstyti savo išmintį.

Didžiarūsčio kalba buvo tokia pat beprotiška ir abuoja, kaip jo įsibrovimas į sakyklą — savavališkas ir neleistinas, bet užtat ji taikė į jautriausią vietą, keldama aikštėn skaudų nesantaikos klausimą, kurį buvo nutarta atidėti iki patogesnio momento. Jis neapėjo nė menkiausio nieko, turinčio ką nors bendra su tuo klausimu. Apkaltinęs nuosaikiuosius, kad jie nuslydo į ereziją, kad vergiškai keliaklūpsčiauja prieš tironus, kad siekia taikos su dievo priešais, jis paminėjo Mortoną ir puolė jį, tvirtindamas, jog jis — vienas tų Belialo sūnų, išėjusių, kaip sakoma šventajame rašte, iš jų tarpo, idant sugundytų šio miesto gyventojus ir nuklystų garbinti netikrų dievų. Mortonui ir visiems tiems, kurie seka jo pėdomis arba pritaria jo veiksmams, jis pažadėjo dievo rūstybę ir kerštą ir paragino visus, kas geidžia būti tyras ir be dėmės, nedelsiant juos palikti.

— Nebijokite,— kalbėjo jis,— nei arklių žvengimo, nei šarvų spindesio. Neprašykite egiptiečių pagalbos, neprašykite priešų pagalbos, nors jų būtų tiek daug kaip skėrių, ir būtų tokie nuožmūs kaip slibinai. Jų viltis — ne mūsų viltis, jų stiprybė — ne mūsų stiprybė, kitaip argi tūkstantis bėgtų nuo vieno, o du priverstų bėgti dešimt tūkstančių! Šią naktį mane aplankė regėjimas, ir aš išgirdau balsą: „Habakukai, imk vėtyklę ir atskirk kviečius nuo pelų, idant ir vienų, ir kitų nesurytų pasipiktinimo liepsna ir nesudegintų rūstybės žaibas". Todėl sakau jums: im-

kite tą Henrį Mortoną, tą nedorėlį Ahaną, atsinešusį tai, kas viešpaties prakeikta, ir susibroliavusį su priešais jų stovykloje, imkite jį ir užmuškite akmenimis, ir sudeginkite ugnyje, idant nukreiptute viešpaties rūstybę nuo Sandoros vaikų. Jis nepaėmė Babelės drabužio, bet užtat pardavė Babelei teisuolio drabužį[3]; jis nepaėmė dviejų šimtų siklių gryno sidabro, bet užtat išdavė tiesą, kuri brangesnė už siklius sidabro ir luitus aukso.

Tas įnirtingas išpuolis, taip netikėtai nukreiptas prieš vieną veikliausių vadų, sukėlė tikrą audrą presbiterionų kariaunoje; vieni ėmė reikalauti nedelsiant perrinkti karininkus ir nė iš tolo neprisileisti tų, kurie, jų žodžiais tariant, užsitraukė dievo prakeikimą ir daugiau ar mažiau taikstosi su to meto erezijomis bei piktžaizdėmis. Keldami šį reikalavimą, kameroniečiai šaukė visu balsu, jog kas ne su jais, tas prieš juos, jog dabar, kai itin reikia, kad apvaizda laimintų jų ginklus ir kovą, nevalia išsižadėti švenčiausiųjų Škotijos bažnyčios Sandoros punktų ir jog prijaučiantis presbiterionas, jų akimis žiūrint, ne ką geresnis už prelatininką, Sandoros priešą ar bedievį.

Puolamieji, kaltinami pražūtingu atlaidumu ir atsimetimu nuo šventos kovos, su panieka ir pasipiktinimu gynėsi priekaištų ir savo ruožtu kaltino kaltintojus, jog šie patys išdavė tikėjimą ir, nuklydę į aklą ir beprotišką fanatizmą, stengiasi žūt būt paskleisti kariuomenėje nesantaiką ir vaidus, nors ir didžiausiam lengvabūdžiui aišku, kad tik sutelktomis jėgomis įmanoma vargais negalais atremti priešą. Paundtekstas ir dar vienas kitas jo šalininkas veltui mėgino nuramdyti sukilusias aistras, kreipdamiesi į savo priešininkus patriarcho žodžiais: „Tenebūnie vaidų tarp tavęs ir manęs, tarp mano piemenų ir tavo piemenų, nes mudu esame broliai"[4]. Niekas neklausė taikos šauklių. Veltui pats Berlis, supratęs, jog nesutarimai stumia į neišvengiamą pražūtį, kėlė rūstų ir galingą balsą, reikalaudamas tylos ir drausmės. Neklusnumo dvasia vis labiau plėtėsi, atrodė, kad Habakuko Didžiarūsčio kalba užkrėtė beprotybe visus klausytojus. Blaivesnio proto kariai, nepasižymintys drąsa, buvo pasirengę nedelsdami palikti stovyklą, įsitikinę, jog kova pralaimėta. Kiti, klykaudami ir šėldami kaip ir visi toje pamišusioje stovykloje, siūlė, anot gana netikslaus jų pasakymo, eiti į kompromisą ir vieton senų karininkų išrinkti naujus. Kaip tik tuo metu, kai pakrikusi kariuomenė buvo visai besugriūvanti, ir atvyko Mortonas. Išvydę atjojant vadą, vieni sutiko jį sveikinimo šūksmais, kiti — prakeikimais.

— Ką reiškia ta pražūtinga netvarka tokiu metu? — sušuko jis Berliui, kuris, veltui stengęsis padaryti tvarką, stovėjo pasirė-

męs ant kalavijo ir niaurios nevilties sklidinu žvilgsniu žiūrėjo į tą suirutę.

— Tai reiškia,— atsiliepė šis, jog viešpats atidavė mus į priešo rankas.

— Na jau ne! — sušuko Mortonas tokiu didžiu balsu ir atsitiesė balne, jog aplinkui daugelis sukluso.— Ne viešpats palieka mus, o mes patys jį paliekame ir užsitraukiame amžiną gėdą, išniekindami ir išduodami kovą už laisvę ir tikėjimą. Klausykite,— suriko jis, įšokdamas į sakyklą, iš kur buvo priverstas trauktis jėgų netekęs Habakukas Didžiarūstis.— Aš atvežiau priešo pasiūlymą nedelsiant pradėti taikos derybas, tik jis reikalauja, kad jūs pirmiausia sudėtumėte ginklus. Patikėkite manimi, mes pajėgsime duoti jam deramą atkirtį, jeigu jūs susiimsite ir būsite tikri vyrai. Laiko mes turime nedaug. Tad spręskite: taika ar karas? Idant ateities kartos nesakytų apie mus, jog šeši tūkstančiai škotų pristigo drąsos išeiti į mūšio lauką ir kautis ar apdairumo sudaryti taiką su priešu, ar netgi bailių blaivaus proto laiku pasitraukti. Ko verti jūsų ginčai dėl bažnyčios valdymo, kai griūva visas pastatas? Neužmirškite, broliai, jog paskutinė ir baisiausia neganda, dievo siųsta kadaise jo išrinktajai tautai, paskutinė ir baisiausia bausmė už jų aklumą ir kietą širdį — tai tie kruvini nesutarimai, kurie draskė jų miestą netgi tada, kai priešas laužėsi į jo vartus!

Kai kurie pritarė Mortono žodžiams šūksmais, kiti, priešingai, pratrūko alioti ir rėkauti: „Eik į savo padangtes, Izraeli!"[5]

Pastebėjęs, kad priešo voros jau pasirodė dešiniajame Klaido krante ir žygiuoja tilto link, Mortonas mostelėjo ranka į tą pusę ir suriko iš visų jėgų:

— Liaukitės beprasmiškai plyšoję, antai priešas! Mūsų gyvybė ir viltis apginti savo laisvę ir įstatymus priklauso nuo to, ar išlaikysime tiltą savo rankose, ar ne... Aš įrodysiu, jog rasis bent vienas škotas, kuris sugebės mirti kovodamas už tai... Kas myli tėvynę — paskui mane!

Minia pasisuko į tą pusę, kur rodė Mortonas. Pamatę tviskančias gretas anglų gvardijos pėstininkų, lydimų gausybės eskadronų raitijos, pamatę kanonierius, kreipiančius patrankas į tiltą, būrius kalnėnų žydrais apsiaustais, ieškančių brastos, ir ilgiausią virtinę kariuomenės, skirtos puolimui remti, sukilėliai ūmai nuščiuvo, lyg tai jiems būtų buvę netikėta ir visai nelaukta. Žmonės stebeilijo vieni į kitus, į savo vadus apdujusiomis akimis nelyginant ligoniai, atsipeikėję po pamišimo priepuolio. Vis

dėlto, kai Mortonas, nušokęs nuo sakyklos, žengė tilto link, iš paskos nuėjo šimtinė jaunuolių, dauguma iš jo vadovaujamo būrio.

Berlis atsigręžė į Mekbrajerą.

— Efraimai,— tarė jis,— apvaizda nurodo mums kelią, pasitelkusi šio laisvamanio jaunuolio žemišką išmintį. Tegu tas, kam brangi tiesos šviesa, eina paskui Berlį!

— Stok! — sušuko Mekbrajeras.— Nejaugi Henris Mortonas ar kuris kitas, į jį panašus, gali mums nurodyti, kada mums dera išeiti ir kada įeiti? Stok, būk su mumis! Aš bijau išdavystės, bijau, jog tas netikėlis Ahanas bus išdavęs kariuomenę priešui. Nedrįsk eiti su juo. Tu vienas — mūsų kovos vežimai ir mūsų raitininkai.

— Nestabdyk manęs,— atsakė Berlis.— Jo teisybė: jeigu priešas paims tiltą, mes žuvę... Praleisk! Argi šio pasaulio vaikai apsukresni tarp panašių į save negu šviesos vaikai? Rikiuokite, klausykite savo vadų, rūpinkitės, kad mums netrūktų vyrų ir šaudmenų, ir tebūnie prakeiktas tas, kas apleis šios didžios dienos pjūtį!

Sulig tais žodžiais jis nuskubėjo tilto link, o jam iš paskos — kokie du šimtai narsiausių ir karščiausių jo šalininkų. Mortonui ir Berliui dingus, stovyklą prislėgė gūdi, nevilties sklidina tyla. Vadai pasinaudojo šia valandėle ir pradėjo daryti šiokią tokią tvarką savo būriuose, drąsindami tuos, kurie buvo pasirengę kniūpsti griūti ant žemės ir slėptis nuo neišvengiamos patrankų ugnies. Sukilėliai nustojo šiaušti ir priešgyniauti, tačiau baimė, sutramdžiusi nesutarimus, drauge užsmaugė ir jų drąsą. Nuolankiai it avių banda jie leidosi rikiuojami į gretas, netekę ryžto ir kovingumo; širdį jiems gniaužė nerimas dėl grėsmingai ir ūmai iškilusio pavojaus, apie kurį niekas nemąstė, kol jis atrodė tolimas. Šiaip ar taip, jie gana pakenčiamai išsirikiavo, ir dabar, kai vėl iš pažiūros pradėjo panėšėti į kariuomenę, jų vadams nebeliko nieko kito, kaip tikėtis, jog koks laimingas atsitiktinumas padės atgauti dvasią ir buvusią narsą.

Litauras, Paundtekstas, Mekbrajeras ir kiti pamokslininkai vaikščiojo išilgai gretų, ragindami karius užtraukti kokią psalmę. Tačiau prietaringieji pastebėjo lyg kokį negerą ženklą: džiaugsmo ir šlovės giesmė skambėjo tarytum rauda ir panėšėjo veikiau į atgailos psalmę, myriop pasmerktųjų giedamą ant ešafoto, negu į didingą himną, neseniai aidėjusį virš viržiais apaugusių Laudno kalvų ir pranašavusį artimą pergalę. Gū-

džiai melodijai netrukus pradėjo pritarti grasi muzika: šūkavo karaliaus kareiviai, klykavo kalnėnai, kitapus Klaido sugriaudėjo patrankos, abiejose pusėse padrioksėjo šūvių papliūpos, ir Bosvelo tiltą su jo prieigomis apgaubė tiršti kamuoliai dūmų.

TRISDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

SUTRIUŠKINIMAS

Kaip krinta lietūs čiurkšlėmis,
Paleistos strėlės iš lankų,
Taip škotai gula eilėmis
Be kvapo vidury laukų.

Senovinė baladė

Mortonas ir Berlis dar nespėjo atskubėti į pagalbą tilto gynėjams, o priešas jau pradėjo įnirtingą puolimą. Du gvardijos pėstininkų pulkai, susilieję į tankią vorą, nužygiavo upės link; dalis jų išsiskleidė dešiniajame krante ir paleido pragarišką ugnį į sukilėlius, o kiti siūbtelėjo užimti tilto. Sukilėliai narsiai ir ištvermingai atrėmė puolimą; tuo metu, kai vieni jų atsišaudė slopindami priešo ugnį kitame krante, kiti pliekė į pėstininkus, mėginančius prieigomis prisiartinti prie tilto. Nepaisydami didelių nuostolių, jie vis dėlto atkakliai slinko į priekį, ir jų voros pradžia jau buvo ant tilto. Atvykus Mortonui, padėtis ūmai pasikeitė: jo šalininkai taiklia tolydine ugnimi privertė puolėjus trauktis paliekant nemaža nukautųjų ir sužeistųjų. Gvardiečiai puolė iš naujo, bet ir šį sykį turėjo trauktis patyrę didelių nuostolių, nes kaip tik tuo metu į mūšį stojo Berlis. Abiejose pusėse drioksėjo šūvių papliūpos, tačiau kautynių baigtis vis dar buvo neaiški.

Monmetas, raitas ant puikaus balto žirgo, gerai matomas ant skardžio dešiniajame upės krante, drąsino ir ragino kareivius. Jo įsakymu patrankos, iki tol šaudžiusios į presbiterionų kariuomenės pagrindines jėgas, buvo nukreiptos prieš tilto gynėjus. Tačiau baisingieji pabūklai, gremėzdiški ir ne tokie taiklūs kaip šiais laikais, nepadarė priešui laukiamų nuostolių, nei įvarė baimės. Sukilėliai, išsisklaidę paupio giraitėse ir krūmokšniuose, išsidėstę minėtose trobose, šaudė iš priedangos, o karaliaus gvardiečiai dėl Mortono apdairumo buvo kaip ant delno. Mūšis dėl tilto buvo toks įnirtingas ir taip ilgai užsitęsė, jog karaliaus ge-

nerolai ėmė nerimauti dėl jo baigties. Tuo metu Monmetas nušoko nuo žirgo ir, sutelkęs gvardiečius, iš naujo nuvedė juos į veržlią ataką, o jo pavyzdžiu pasekė Delzelas, stojęs priešaky būrio Lenokso kalnėnų, kurie puolė griausmingai šaukdami: „Loch-slojus!"[1] Tuo kritišku momentu tilto gynėjai pradėjo stigti šaudmenų; veltui jie siuntė vieną žygūną po kito į presbiterionų kariuomenės stovyklą, kur beprasmiškai stovėjo pagrindinės jėgos, iš pradžių reikalaudami, paskui melsdami pastiprinimų ir amunicijos. Baimė, neviltis ir pakrikimas apėmė visus, ir tuo metu, kai priešakinėje pozicijoje, nuo kurios priklausė jų pačių išsigelbėjimas, žūt būt reikėjo neatidėliotinos pagalbos, stovykloje neatsirado nė vieno, kuris būtų sugebėjęs duoti ar vykdyti įsakymą.

Tolydžio silpstant tilto gynėjų ugniai, puolėjų ugnis stiprėjo darydama vis daugiau nuostolių sukilėliams. Savo vadų pavyzdžio ir skatinimo įkvėpti, gvardiečiai užėmė dalį tilto ir šoko griauti užkardos. Vartai buvo sudaužyti, medžiai ir rąstai, iš kurių buvo suremta barikada, išvartyti ir sumesti į upę, nepaisant presbiterionų priešinimosi. Mortonas ir Berlis grūmėsi priešaky savo karių, ragindami juos ietimis, alebardomis ir kovos kirviais atremti gvardiečių durtuvus ir kalnėnų kalavijus. Tačiau tie, kurie ėjo paskui vadus, pradėjo baimintis nelygios kovos ir po vieną, po du ar po tris ėmė bėgti ten, kur tuščiai stovėjo pagrindinės jėgos, o netrukus paliko tiltą ir visi kiti, išstumti pranašesnio priešo voros, ginklu prasiskynusios kelią. Atkariavęs tiltą, priešas siūbtelėjo visu srautu. Tačiau tiltas buvo siauras ir ilgas, ir pereiti jį buvo neveiku ir pavojinga; tie, kurie atsidūrė pirmieji kitoje upės pusėje, dar turėjo užimti trobas, o iš jų pro langus tebešaudė sukilėliai. Tą kritišką valandą Berlis ir Mortonas radosi vienas šalia kito.

— Dar nevėlu,— tarė pirmasis,— mesti prieš juos raitiją, kol jie neišsirikiavo. Dievo padedami galėtume atsiimti tiltą... Tad paskubėk kuo greičiau atvesti raitiją, o aš tuo tarpu laikysiuos su savo vyrais — jie nuilsę, bet ištvermės turi pakankamai.

Mortonas suprato visą to plano svarbą ir, užšokęs ant arklio, kurį Kadis laikė pabalnotą giraitėje, nušuoliavo link raitininkų būrio, sudaryto perdėm iš kameroniečių. Dar nespėjo jis paaiškinti, ko atvykęs, ir duoti įsakymo, o tie pasitiko jį priekaištais ir prakeikimais.

— Jis bėga! — šaukė jie.— Bailus išdavikas bėga kaip elnias nuo medžiotojų, palikęs narsuolį Berlį vieną kautis su visais!

— Aš nebėgu,— atsakė Mortonas.— Aš atjojau vesti jūsų į mūšį. Drąsiai pirmyn, ir mes dar atsiimsime tiltą!

— Nė iš vietos! Nė iš vietos! — pasigirdo šauksmai gretose.— Jis pardavė mus priešui!

Kol Mortonas įtikinėjo, meldė, veltui įsakinėjo joti iš paskos, palankus momentas pulti buvo praleistas. Ir kai tiltą su visomis prieigomis užėmė priešas, Berlis su būrio likučiais pradėjo trauktis prie pagrindinių jėgų, ir tas skubotas, netvarkingas traukimasis anaiptol neįkvėpė kitiems drąsos, kurios taip jiems trūko.

Tuo tarpu karaliaus pajėgos netrukdomos ėjo per tiltą ir rikiavosi kautynių rikiuote. Kleiverhausas, it vanagas nuo uolos tykojęs patogaus momento pulti grobį, savo raitininkų priešaky šuoliais perlėkė į kitą krantą, dalį savo eskadronų pervedė per tarpeklius pėstijos rikiuotėje, dalį — pro sparnus, išrikiavo plynoje lygumoje ir smogė visu frontu Sandoros kariuomenei, o kiti du raitijos pulkai tuo metu užgriuvo iš sparnų. Šventoji kariauna atsidūrė tokioje padėtyje, jog vien atakos grėsmės pakako panikai sukelti. Ji galutinai prarado drąsą ir jau nebeišgalėjo atremti raitijos puolimo, lydimo viso to siaubo, nuo kurio aptemsta akys ir apkursta ausys: šuoliais lekiančių arklių, po jų kanopomis dundančios žemės, nuogų kalavijų spindesio, plevėsuojančių sultonų ir kraupių raitelių riksmų. Priešakinės sukilėlių gretos atidengė pakriką ugnį, bet užpakalinės, nelaukdamos, kol juos užgrius raitija, sutriko ir leidosi netvarkingai bėgti; greičiau nei per penketą minučių jas pasivijo dragūnai, be pasigailėjimo kapodami ir varstydami bėglius kalavijais. Per kautynių triukšmą buvo girdėti Kleiverhauso šauksmas: „Mušk, mušk juos! Jokio pasigailėjimo! Nepamirškite Ričardo Grejemo!" Leibgvardiečių — daugelis jų dalyvavo pragaištingame mūšyje Laudno kalvose — nereikėjo per daug raginti keršyti, juo labiau kad joks pavojus negrėsė jų gyvybei tose skerdynėse. Jų kalavijai apteko krauju, švaistydamiesi nesipriešinančių bėglių maišatyje. Į prašymus malonės atsakydavo vien riksmai, lydintys kiekvieną smūgį. Mūšio lauke vėrėsi siaubingas žudynių, bėgimo ir guitynių vaizdas.

Apie tūkstantį du šimtus sukilėlių, stovėjusių atstu nuo pagrindinių jėgų ir todėl išvengusių raitijos atakos, sudėjo ginklus ir pasidavė nugalėtojo malonei priartėjus kunigaikščio Monmeto vadovaujamai pėstijai. Šis taurios širdies didikas beregint dovanojo jiems meldžiamą malonę. Skrajodamas ant savo eiklaus žirgo po mūšio lauką, jis stengėsi iš paskutiniųjų nutraukti skerdynes, kaip anksčiau stengėsi laimėti pergalę. Tų žmogiškųjų jausmų apimtas, jis susitiko generolą Delzelą, raginusį žiaurius kalnėnus ir pašauktinių kariuomenės savanorius įrodyti savo iš-

tikimybę karaliui ir tėvynei, užliejant maišto gaisrą maištininkų krauju.

— Kiškite kalaviją į makštį, generole, aš įsakau jums! — sušuko kunigaikštis.— Liepkite duoti ženklą rinktis kuopon. Jau gana pralieta kraujo, pasigailėkite suklaidintų karaliaus valdinių.

— Klausau, jūsų šviesybe,— tarė senasis generolas, šluostydamas kruviną kalaviją ir kišdamas jį makštin,— bet vis dėlto laikau savo pareiga jus perspėti, jog dar ne viskas padaryta tiems pasiutusiems maištininkams įbauginti. Ar žinoma jūsų šviesybei, jog toksai Bezilas Olifantas vakaruose subūrė nemaža kaimo bajorų bei dvarininkų ir ketina žygiuoti jiems į pagalbą?

— Bezilas Olifantas? — paklausė kunigaikštis.— O kas jis toks ir ko jam reikia?

— Paskutiniojo grafo Torvūdo artimiausias įpėdinis pagal vyriškąją liniją. Jis nepatenkintas vyriausybe, atmetusia jo pretenzijas į velionio grafo turtą, nusižengiant paveldėjimo įstatymui atiduotą ledei Margeritai Belenden. Man rodos, viltis atgauti šį palikimą paskatino jį imtis ginklo.

— Nesvarbu, kas jį paskatino imtis ginklo,— atsakė Monmetas,— bet jam teks paleisti savo gaują, nes sukilėlių kariauna sutriuškinta ir nebepajėgs susitelkti. Taigi įsakau jums baigti bėglių guitynes.

— Jūsų šviesybės valia duoti įsakymus ir už juos atsakyti,— atsiliepė Delzelas ir labai nenoriai liepė nutraukti skerdynes.

Tačiau žiaurus ir kerštingas pulkininkas Grejemas buvo jau toli ir negirdėjo trimito; jis nenutraukė kruvino susidorojimo, raitijos priešaky varstydamas kalaviju ir kapodamas į gabalus visus sukilėlius, kuriuos tik jam ir jo dragūnams pavykdavo pasivyti.

Berlis ir Mortonas, bėglių srauto išnešti iš mūšio lauko, mėgino ginti Hemilteno gatves, tačiau, jiems besistengiant sustabdyti bėgančius sukilėlius ir priversti juos kautis, kulka perkirto Berliui dešinę ranką.

— Tenudžiūna ranka niekšui, paleidusiam šį šūvį! — suriko Berlis, kai kalavijas, iškeltas virš galvos, bejėgiškai nusviro jam prie šono.— Aš nebegaliu kautis[2].

Taip pasakęs, jis pasuko arklį ir ištrūko iš kamšaties. Mortonas, įsitikinęs, jog, tuščiai mėgindamas sulaikyti bėglius, gali žūti arba patekti į nelaisvę, nujojo paskui ištikimąjį Kadį, prasiskynė kelią per minią ir, turėdamas gerą žirgą, veikiai atsidūrė atvirame lauke, peršokęs per keletą tvorų.

Šuoliais užlėkę ant pirmos kalvos, juodu sustabdė arklius ir atsigręžę pamatė, kad aplink pilna bėgančių bendražygių, persekiojamų dragūnų, kurių džiaugsmo šūksmai ir valiavimas liejosi išvien su žudomų belaisvių dejavimu ir priešmirtiniu kriokimu.

— Šitie jau nebepakels galvos,— tarė Mortonas.

— Jiems nurėžta galva kaip tam svogūnui, kuriam aš nukandu galvą,— pridūrė Kadis.— O dieve! Žiūrėkite, kaip švytuoja kalavijai! Karas — baisus dalykas. Jau niekas nebesuvilios manęs tokiu amatu, kad ir kaip pūstų miglą į akis. Bet, dėl dievo meilės, pone, mums reikia spausti iš čia!

Ištikimojo ginklanešio patarimas Mortonui pasirodė protingas. Juodu paragino arklius ir sparčia risčia leidosi negyvenamos kalnuotos vietovės link, kur, jų manymu, turėjo susirinkti dalis bėglių, pasiryžusių arba gintis drauge iki paskutiniosios, arba kovoti dėl pakenčiamų kapituliacijos sąlygų.

TRISDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

IŠVADAVIMAS

Liūto širdies
Ir tigro dvasios prašo jie dangaus,
Ir įgudvieju žiaurumo[1].

Flečeris

Atėjo vakaras. Jau kokias dvi valandas jojo Mortonas ir jo ištikimasis palydovas, nesusitikdami nė vieno nelaimės draugo, kol pagaliau išsigavo į viržių priaugusius tyrlaukius ir gūdaus klonio pakraštyje pastebėjo didelę vienišą sodybą, atstu nuo gyvenamų vietų.

— Mūsų arkliai,— tarė Mortonas,— daugiau nebetesės, jei neduosime jiems pailsėti ir nepašersime. O čia, ko gero, rasime visa, ko mums reikia.

Taip kalbėdamas, jis pasuko trobos link. Iš visa ko buvo aišku, jog ten esama žmonių. Tiršti dūmai virto iš kamino, o prie durų įspaustos šviežios arklių pėdos. Viduje buvo girdėti balsų šurmulys. Bet langinės apačioje buvo aklinai uždarytos, o kai jie pasibeldė į duris, niekas neatsiliepė. Veltui prašęsi įleidžiami, galiausiai jie pasuko į arklidę ar veikiau daržinę, tikėdamiesi rasti pašaro arkliams, o paskui kaip nors įsiskverbti į trobą. Daržinėje stovėjo dešimt ar dvylika arklių, nuvarytų, su-

driskusiais pakinktais ir kariškais balnais, iš visa ko sprendžiant, priklausančių tokiems pat sukilėliams, gelbstintiems savo kailį.

— Gerai, kad juos aptikome,— tarė Kadis,— kaip kažin ką jie turi kalną mėsos, nes štai šviežia oda, prieš pusvalandį nudirta nuo jaučio, dar visai šilta šiltutėlė.

Pralinksmėję juodu grįžo atgal prie trobos ir, pareiškę, kad jie tokie pat nelaimėliai kaip ir tie, kurie užsidarė viduje, pradėjo daužyti duris ir visu balsu reikalauti įsileidžiami.

— Nesvarbu, kas jūs tokie,— po ilgos tylos atsiliepė niaurus balsas pro langą,— netrukdykite tiems, kurie gedi nuniokotos ir pavergtos tėvynės ir svarsto, kas užtraukė ant mūsų dievo rūstybę ir nusižengė tikėjimui, idant būtų nuversti nuo kelio pažaidos akmenys, sukliudę mums žengti į pergalę.

— Tai laukiniai vakarų vigai,— sukuždėjo Kadis Mortonui į ausį,— pažįstu juos iš kalbos. Tegu mane skradžiai, jei norėčiau su jais susidurti.

Tačiau Mortonas užsispyręs reikalavo įleisti į vidų, o kadangi niekas jo neklausė, atplėšė langą ir, stumtelėjęs silpnai suvertas langines, įšoko į erdvią virtuvę, iš kur sklido tas niaurus balsas. Kadis, lipęs iš paskos, prakošė pro dantis, kišdamas galvą į vidų, jog čia, ačiū dievui, rodos, nėra ant ugnies užkaisto puodo su verdančia kopūstiene. Ponas ir tarnas atsidūrė tarp kokios dvylikos ginkluotų vyrų, sėdinčių prie ugniakuro, kur virė vakarienė, ir iš pažiūros pasinėrusių į dievobaimingus apmąstymus.

Tarp atšiaurių, liepsnos apšviestų veidų Mortonas beregint pažino tuos pačius fanatikus, kurie visomis išgalėmis priešindavosi jo nuosaikioms priemonėms, taipogi pastebėjo jų garsųjį pamokslininką, nesutramdomąjį Efraimą Mekbrajerą ir maniaką Habakuką Didžiarūstį. Kameroniečiai net nekrustelėjo, nei žodžiu, nei mostu nepasveikino nelaimės brolių, tik klausėsi susikaupę, kaip pusbalsiu bumba Mekbrajeras, melsdamas visagalį nukreipti savo baudžiančią ranką nuo išrinktosios tautos ir nepražudyti jos savo rūstybės dieną. Vis dėlto jie matė neprašytus svečius; tai buvo aišku iš niūrių, pasipiktinimo sklidinų žvilgsnių, kuriuos kartas nuo karto mesdavo į juos iš padilbų.

Supratęs, į kokią priešišką draugiją taip lengvapėdiškai pakliuvo, Mortonas buvo besumojąs trauktis, bet grįžtelėjęs sunerimo — palei langą, pro kurį jisai įsibrovė į vidų, stovėjo du nebylūs žaliūkai. Vienas iš tų nieko gero nežadančių sargybinių sukuždėjo Kadžiui į ausį:

— Šventosios moteriškės Mozos Hedrik sūnau, neartink sau pražūties, būdamas su tuo išdavystės ir pragaišties išpera. Eik

savo keliu ir nieko nelauk, nes kerštо angelas stovi už tavo pečių.

Po šių žodžių jis kryptelėjo lango link, ir Kadis nė nesvarstydamas šoko lauk, nes iš draugiško perspėjimo buvo aišku, koks pavojus jam gresia.

„Kad juos kur, tuos langus! Per juos vienos tik bėdos! — Tokia buvo pirmoji mintis atsidūrus atvirame lauke, o paskui jis pagalvojo, kas laukia jo šeimininko: — Nudės jį tie galvažudžiai ir dar tarsis padarę gerą darbą! Lėksiu atgal į Hemilteną ir pažiūrėsiu, ar nerasiu mūsiškių, kad išgelbėtų jį nelemties valandą!"

Mintyse taręs tuos žodžius, Kadis nubėgo į daržinę, pasirinko patį geriausią žirgą ir, palikęs savo nuvarytą arklį, šuoliais nudūmė numatyta kryptimi.

Kanopų dunčėjimas akimirką sutrikdė dievobaimingą fanatikų susikaupimą. Kai tik jis nuščiuvo tolumoje, Mekbrajeras nustojo melstis, ir kameroniečiai, klausęsi jo nudelbtais žvilgsniais, dabar pakėlė galvas ir įsmeigė į Henrį Mortoną niaurias akis.

— Keistai sutinkate mane, ponai,— kreipėsi Mortonas į kameroniečius.— Niekaip nesuprantu, kuo nusipelniau tokios nepagarbos.

— Gėda! Gėda! — suriko Didžiarūstis, pašokdamas iš vietos.— Žodis, kurio tu išsižadėjai, taps uola ir sutraiškys tave! Ietis, kurią ketinai sulaužyti, pervers tau krūtinę. Mes meldėmės, mes kreipėmės į dievą, mes prašėme dangaus atsiųsti mums auką mūsų bendruomenės nuodėmėms išpirkti, ir štai mums į rankas įduodamas patsai blogio įsikūnijimas! Kaip vagis įsibrauna jis pro langą; jis — avinas, ragais įsipainiojęs eršketyne, ir jo kraujas bus paaukotas, idant bausmė neištiktų bažnyčios, ir ši vieta nuo šiolei bus vadinama „viešpats mato", nes čia dievas numatė aukojimą. Tad kilkite, riškite virvėmis auką ir veskite ją prie aukuro![2]

Kameroniečiai sujudo, ir Mortonas ėmė karčiai gailestauti, jog per savo neapdairų skubotumą pakliuvo į jų draugiją. Prie šalies jis turėjo tik kalaviją, pistoletai liko balnakrepšyje, o kadangi vigai buvo apsiginklavę iki dantų, vargu ar buvo vilčių išsigelbėti stojus su jais į kovą. Tačiau kuriam laikui mirtį atitolino Mekbrajero kalba.

— Luktelėkite, broliai, neskubėkite kirsti kalaviju, idant mūsų sąžinės neslėgtų nekaltas kraujas. Taigi,— toliau kalbėjo jis, kreipdamasis į Mortoną,— iš pradžių mes nustatysime tavo kaltę, o paskui atkeršysime tau už tikėjimą, kurį tu išdavei. Ar-

gi ne tu,— kalbėjo jis,— uola stodavai prieš tiesą visuose mūsų kariuomenės susirinkimuose?

— Stodavo, stodavo,— dusliais balsais pritarė vigai.

— Jis visada siūlydavo taikytis su bedieviais,— pridūrė vienas.

— Jis gynė juodą indulgencijos bjaurastį,— tarė kitas.

— Jis norėjo įduoti mūsų kariuomenę Monmetui į rankas,— atsiliepė trečias,— ir pirmas paliko dorąjį ir šaunųjį Berlį, kai šis gynė tiltą. Aš mačiau jį lygumoj raitą ant žirgo kruvinais nuo pentinų šonais, dar šūviams nenutilus prie tilto.

— Ponai,— prašneko Mortonas,— jeigu jūs ketinate mane aprėkti ir atimti gyvybę manęs neišklausę, ko gero, tam jūs turite galią, tačiau už tą žmogžudystę jums teks atsakyti ir dievui, ir žmonėms.

— Sakau jums, išklausykite šio jaunuolio,— tarė Mekbrajeras.— Dangus mato, jog mes visa širdimi jį užjautėme, geidėme, idant jis paregėtų tiesos šviesą, idant atiduotų už ją visas spėkas. Tačiau jis, apakintas savo žemiškojo žinojimo, paniekino šviesą, spindinčią prieš akis.

Stojus tylai, Mortonas įrodė buvęs ištikimas jų kovai per derybas su Monmetu ir vėliau aktyviai dalyvavęs kautynėse.

— Aš negaliu, ponai,— tarė jis,— visada eiti su jumis iki galo, kaip jūs to norėtumėte: negaliu įsakyti savo tikėjimo šalininkams imtis priemonių prieš kitų įsitikinimų žmones, bet niekas kitas taip nesiekia įtvirtinti mūsų teisėtos laisvės kaip aš. Nėra ko įrodinėti, kad jeigu taryboje kiti būtų parėmę mano nuomonę arba petys petin kovoję su manimi mūšyje, užuot bėgę nuo priešo ir štai dabar tuščiai vaidijęsi, šį vakarą būtume arba sudėję ginklus, sudarę garbingą ir pravarčią taiką, arba džiugiai švytavę jais švęsdami lemiamą pergalę.

— Jis ištarė tą žodį,— sušuko vienas iš susirinkusiųjų,— jis išpažino savo žemišką savimeilę ir prisipažino esąs erastietis. Tad temiršta tokia mirtimi, kokios nusipelnė!

— Patylėkite dar valandėlę,— tarė Mekbrajeras,— aš noriu išmėginti jį iki galo. Argi ne tavo dėka tas bedievis Evendeilas dusyk išsigelbėjo iš mirties ir nelaisvės? Argi ne tu apsaugojai Mailzą Belendeną ir jo galvažudžių įgulą nuo bausmės kalavijo?

— Aš didžiuojuos galėdamas patvirtinti, jog ir vienu, ir kitu atveju jūs sakote teisybę,— atsiliepė Mortonas.

— Taigi, matote,— toliau kalbėjo Mekbrajeras,— ir vėl jo lūpos ištarė žodį. Argi tu stengeisi ne dėl madijanietės[3], prelatų lizdo išperos, masalo, kuriuo šėtonas vilioja į savo tinklus? Argi tu stengeisi ne dėl Editos Belendeņ?

— Ne jums dera kalbėti apie mano jausmus tai jaunai damai,— drąsiai atrėmė Mortonas,— bet visa, ką aš padariau, būčiau padaręs ir tuo atveju, jeigu jos suvis nebūtų buvę žemėje.

— Tu įžūliai stoji prieš tiesą,— tarė rūškano veido kameronietis.— Argi ne tu, išleisdamas iš pilies tą pagyvenusią moteriškę Margeritą Belenden ir jos vaikaitę, norėjai sumaišyti planus išmoningajam Džonui Balfurui Berliui, kuris sumanė palenkti Bezilą Olifantą, sutikusį kovoti mūsų pusėje, jeigu atiduosime jam tos moteriškės žemiškas valdas?

— Aš nieko nežinojau apie tą planą,— atsakė Mortonas,— ir todėl negalėjau jam sukliudyti. O argi jūsų tikėjimas leidžia griebtis tokių nedorų ir negarbingų priemonių telkiant šalininkus?

— Patylėk,— kiek sutriko Mekbrajeras,— ne tau dera mokyti tikrus tikėjimo išpažintojus, ne tau dera spręsti apie priedermes, kurias prisiimame tarnaudami Sandorai. Taigi tu pats išpažinai savo nuodėmes, patvirtinai, jog apgailėtinai nuklydai į atskalūnybę, ir to, ką padarei, pakako, kad būtų pražudyta mūsų kariuomenė, nors ji būtų tokia nesuskaičiuojama kaip smiltys jūros paplūdimyje. Mūsų nuomone, nevalia tavęs paleisti sveiko ir gyvo, jeigu jau apvaizda įdavė tave mums į rankas tuo metu, kai mes meldėmės drauge su teisiuoju Jozue: „Ką sakysiu matydamas Izraelį bėgantį nuo savo priešų?" Ir štai tada pasirodai tu, it apvaizdos mums įduotas, idant priimtum bausmę, kurios nusipelno kiekvienas, kas daro bloga Izraeliui. Tad įsidėmėk mano žodžius. Šiandien sekmadienis, ir šią dieną mes nesusitepsime rankų, praliedami tavo kraują, tačiau vos tik išmuš vidurnaktį, žinok, jog pasibaigė tavo laikas būti šiame pasaulyje! Tad išnaudok paskutines akimirkas, nes jos greitai prabėgs... Griebkite belaisvį, broliai, ir nuginkluokite jį.

Įsakymas buvo toks netikėtas ir taip ūmai įvykdytas, jog Mortonas nespėjo nė pasipriešinti — kameroniečiai, pamažėl apstoję iš visų pusių, akimoju nutvėrė jį, nuginklavo ir surišo rankas paspręste. Po to, kai viskas buvo baigta, stojo gūdi kapų tyla. Fanatikai susėdo aplink ilgą ąžuolinį stalą, surištą bejėgį Mortoną įspraudę į vidurį priešais sieninį laikrodį, kuris turėjo išmušti jo mirties valandą. Visi pradėjo vakarieniauti pasiūlę pasistiprinti ir aukojimui pasmerktai aukai, tačiau, savaime suprantama, ji neturėjo apetito. Pavalgę jie vėl įniko melstis. Mekbrajeras, kurio nežabotas fanatizmas nebuvo galutinai užsmaugęs atgailos ir sąžinės jausmo, kreipėsi malda į dievybę, prašydamas duoti kokį ženklą, jog kruvinoji auka bus labai maloniai priimta.

Visi susiklaupę ištempė ausis ir išpūtė akis, tikėdamiesi išgirsti ar paregėti kokį ženklą, kurį būtų galima suprasti ar išsiaiškinti kaip dangaus pritarimą, ir kartkartėmis jų niūrūs žvilgsniai nejučia krypo į laikrodį, sekdami, kaip rodyklės artėja prie lemtingojo skaičiaus.

Mortonas irgi tolydžio žvilgčiojo į tą pusę, beviltiškai mąstydamas, kad jo gyvenimas neišvengiamai nutrūks, kai rodyklė nueis tą menkutį atstumą ciferblato ratu iki jo mirties valandos. Ištikimas savo tikėjimui ir tvirtam garbės jausmui, tikras savo nekaltumu, jis galėjo praleisti tą kraupią laiko atkarpą nepalyginamai ramiau nei tuo atveju, jeigu jam iš anksto būtų buvę pranešta, jog atsidursiąs tokioje padėtyje.

Mintis vijo mintį. Mortonas prisiminė, kad kažką panašaus patyrė būdamas Kleiverhauso nelaisvėje, tačiau tada jam teikė drąsos ir stiprybės tvirtas įsitikinimas savo teisumu. Tada jis žinojo, kad didumą susirinkusiųjų užjaučia jo dalią, o kiti net žavisi jo elgesiu. Tačiau dabar jis buvo tarp dručnakių nuožmių fanatikų, kurių atšiaurūs veidai netrukus palinks prie jo pasliko kūno, sklidini ne tik abejingumo, bet ir džiugesio; dabar nebuvo šalia draugo, kuris tartų jam gerą žodį ar pažvelgtų su užuojauta ir padrąsintų; dabar, laukdamas tos valandėlės, kai iš lėto, veik nepastebimai išslys iš makšties kalavijas, skirtas atimti gyvybę, idant lašas po lašo jis išgertų iki dugno karčią mirties taurę, dabar, savaime aišku, jis negalėjo išlikti toks ramus ir tvirtas, koks būdavo anksčiau pavojaus akimirką. Bežiūrint į tuos, kurie netrukus turėjo tapti jo budeliais, jam rodės, kad jų povyzos mainosi nelyginant šmėklų, iškylančių karštinės kamuojamo ligonio vaizduotėje: jų kūnai tįso, plėtėsi, veidai traukėsi migla, o kadangi jo sujaudrinti jausmai temdė protą ir pasaulis regėjos neberealus, jam dingojosi, jog aplink spiečiasi ne gyvi žmonės, o veikiau būrys demonų; sienos, ir tos tarytum rasojo krauju, ir laikrodžio tiksėjimas smelkėsi į ausis taip šaižiai ir taip skausmingai aiškiai, lyg kiekvienas garsas būtų adatos dūris į apnuogintą klausomąjį nervą.

Siaubo perimtas, jis pajuto, jog, stovėdamas prie ribos, skiriančios šį pasaulį nuo ano, pamažu netenka nuovokos. Sutelkęs visas jėgas, jis pamėgino susikaupti ir atlikti paskutinę krikščionio priedermę, tačiau, stojęs į nelygią kovą su savo esybe ir neįstengęs atitinkamais žodžiais išreikšti minčių, ėmė instinktyviai kalbėti anglikonų maldą, prašydamas sielos išganymo ir dvasios stiprybės.

Mekbrajeras, kurio tėvai irgi laikėsi anglikonų tikė-

jimo, beregint suprato, kokius poterius pakuždomis kalba nelaimingasis belaisvis.

— Tik to man ir reikėjo,— sušuko jis, ir jo blyškus veidas paraudo iš įtūžio,— kad mano širdyje nebeliktų to kūniško jausmo, kurį man būtų sužadinęs jo kraujo vaizdas. Jis grynas prelatininkas, su erastiečio kauke prasismelkęs į mūsų stovyklą, ir visa, visa tai, kas buvo apie jį kalbama,— šventa teisybė! Tegu jis pats prisiima savo kraują ant savo galvos, niekingas apgavikas! Tegu eina į Tofetą, susigriebęs į dešinę tą šlykštų jovalą, kurį vadina maldaknyge!

— Ir aš keliu prieš jį savo balsą! — suriko maniakas.— Kaip saulės šešėlis nuslinko atgal dešimčia laipsnių Achazo laikrodžiu[4], idant palaimintasis Ezechielis sužinotų, jog viešpaties valia pasveiko nuo negalios, taip tepasislenka jis dešimčia laipsnių į priekį, idant nedorėlis pradingtų iš tautos tarpo ir Sandora susigrąžintų buvusį tyrumą.

Padūkusiai mikliai jis užšoko ant suolo ir, degdamas geismu priartinti lemtingąją akimirką, buvo bepavaręs laikrodį; kai kurie kameroniečiai griebėsi kalavijų, pasirengę nedelsiant įvykdyti mirties bausmę, bet tuo metu vienas jų stvėrė Didžiarūsčiui už rankos.

— Pala,— tarė jis,— tolumoj girdžiu kažin kokį garsą.

— Tai upelis čiurlena per akmenis,— tarė vienas.

— Tai vėjas šnara papartyne,— tarė kitas.

„Tai šuoliuoja arkliai,— pamanė Mortonas, pavojaus akivaizdoje pasidaręs itin klausios ausies.— Dieve duok, kad tai būtų mano išvaduotojai!"

Triukšmas greitai artėjo ir skambėjo vis aiškiau.

— Tai arkliai! — suriko Mekbrajeras.— Žvilgtelėk į lauką ir pasižiūrėk, kas ten!

— Priešai! — suriko anas, jo įsakymu dirstelėjęs pro langą.

Tuojau pat aplink trobą tankiai sudunksėjo kanopos ir pasigirdo riksmai. Kameroniečiai pašoko — kas gintis, kas bėgti. Vienu metu atsilapojo durys ir langai, ir viduje sušmėžavo raudoni dragūnų mundurai.

— Mušk galvažudžius maištininkus! Prisimink kornetą Grejemą! — iš visų pusių skardėjo šauksmai.

Užgeso išvartytos žvakės, bet grumtynės vyko toliau, švyksant ugniakurui. Driokstelėjo keli pistoletų šūviai, vigas, sėdėjęs šalia Mortono, buvo besikeliąs iš vietos, tačiau, gavęs kulką, griuvo ant belaisvio, parbloškė jį ant asios ir merdėdamas užgulė visu kūnu. Turbūt tai ir išgelbėjo Mortonui gyvybę toje

maišalynėje, kur kokias penkias minutes poškėjo šūviai ir švysčiojo kalavijai.

— Ar belaisvis gyvas ir sveikas? — pasigirdo Mortonui geral pažįstamas Kleiverhauso balsas.— Pažiūrėkite, kur jis, ir pribaikite aną šunsnukį maištininką, kad liautųsi kriokęs.

Abu įsakymai buvo nedelsiant įvykdyti. Sulig kalavijo kirčiu kriokimas nutilo, lavonas nusirito nuo Mortono krūtinės, ir jis, pakeltas ant kojų, pakliuvo į glėbį ištikimajam Kadžiui, pravirkusiam iš džiaugsmo, jog kraujas, užliejęs šeimininko drabužius, svetimas. Atmazgydamas paspręstę, kuria buvo surištos Mortono rankos, jis pakuždomis išaiškino mįslę, kaip dragūnai suskubo laiku atjoti.

— Puoliau ieškoti mūsiškių, kad ištrauktų jus vigams iš nagų, ir užsibedžiau ant Kleiverhauso būrio, taip ir atsidūriau, kaip sakoma, tarp vilko ir meškos; pagalvojau ir tariau sau: verčiau vesiuos jį, juk tikriausiai į vakarą bus nuvargęs, kiaurą dieną galvas kapojęs, o paskui ateis rytas, gal ir lordas Evendeilas suspės į pagalbą; be to, Monmetas, pasak dragūnų, malonėja gyvybę kiekvienam, kas gražiai paprašo. Tad būkite ramus, galvą guldau, jog mums viskas išeis į gera.

TRISDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

KARO LAUKO TEISMAS

Teskelbs trimitas nuo kalnų,
Po visą žemę teskambės:
Už virtines pilkų dienų
Brangiau akimirka garbės[1].

Anonimas

Pasibaigus toms kruvinoms grumtynėms, Kleiverhausas įsakė kareiviams išnešti lavonus, pašerti arklius, pasistiprinti patiems ir įsikurti sodyboje — išžygiuosią ankstų rytą. Po to jis atsigręžė į Mortoną ir mandagiai, beveik lipšniai tarė:

— Jūs būtumėte išvengęs pavojaus iš abiejų pusių, pone Mortonai, jeigu vakar bent trupučiu dėmesio būtumėte pagerbęs mano patarimą. Beje, įsitikinimai, kuriais jūs vadovavotės, man žadina pagarbą. Jūs — karo belaisvis ir esate karaliaus ir Slaptosios tarybos žinioje, bet aš neketinu jūsų per daug varžyti, tik turite man duoti žodį, kad nemėginsite pabėgti.

Mortonas davė garbės žodį, ir Kleiverhausas, mandagiai jam nusilenkęs, apsižvalgė ir šūktelėjo seržantui:

— Kiek belaisvių, Halidejau, ir kiek nukautų?

— Trys nukauti troboje, pone, du sukapoti kieme ir vienas sode,— iš viso šeši; belaisvių keturi.

— Ginkluoti ar beginkliai? — paklausė Kleiverhausas.

— Trys apsiginklavę iki dantų,— atsakė Halidejus,— vienas beginklis, matyt, pamokslininkas.

— Šit kaip, vadinasi, tų nulėpausių gaujos šauklys,— tarė Kleiverhausas, niekinamai permesdamas akimis belaisvius.— Su tuo pasikalbėsiu rytoj. Kitus tris išvesk į kiemą, išrikiuok dviem gretomis būrį ir sušaudyk juos. Beje, nepamiršk įrašyti į pulko knygą, jog tokią ir tokią dieną ten ir ten sušaudyti trys maištininkai, paimti nelaisvėn su ginklu rankoje... Kaip vadinasi ši vietovė? Rodos, Dramshinelas. Pamokslininką pasaugok iki ryto; kadangi jis paimtas be ginklo, teks jį truputį pakamantinėti. Arba geriau nusiųsiu jį į Slaptąją tarybą, nėra ko užsikrauti viso bjauraus juodo darbo... Su ponu Mortonu prašom elgtis mandagiai, ir žiūrėk man, kad vyrai pasirūpintų arkliais. Pasakyk mano pasiuntiniui, kad įtrintų actu Laukiniui petį — tą vietą, kur balnas nuspaudė.

Visi tie skirtingi nurodymai — dėl gyvybės ir mirties, dėl belaisvių apsaugos ir žirgo peties praplovimo — buvo duoti tuo pačiu vienodu ir bejausmiu balsu, ir nei iš tono, nei iš intonacijos nebuvo justi, kurį įsakymą pulko vadas laiko svarbesniu.

Kameroniečiai, ką tiktai geidę susidoroti su belaisviu, dabar atsidūrė jo padėtyje. Atrodė jie pasirengę mirti, šiaip ar taip, nė vienas nesuvirpėjo iš baimės, išgirdęs įsakymą eiti iš trobos į lauką, kur jų laukė mirtis. Tą kraupią akimirką jiems teikė stiprybės rūstus tikėjimas šventa tiesa; tylėdami, tvirtais žingsniais jie pasuko į duris, ir tik vienas, žengdamas per slenkstį, pažvelgė Kleiverhausui tiesiai į akis ir tarė atšiauriu lediniu balsu:

— Smurtas sugrįš nuožmiajam vyrui!

Tačiau Grejemas atsakė į tai paniekos šypsniu.

Kai tik belaisviai išėjo iš trobos, Kleiverhausas sėdo prie vakarienės, skubomis kareivių pataisytos, ir pasiūlė Mortonui pasekti jo pavyzdžiu, pridurdamas, kad juodu abu dieną turėję pakankamai rūpesčių. Mortonas nenorėjo valgyti: staigus aplinkybių pasikeitimas, šuolis nuo kapo duobės prie vilties išsaugoti gyvybę taip jį sukrėtė, kad jis jautėsi kaip sudaužytas. Bet užtat labai troškino, ir jis prisipažino, jog nori gerti.

— Mielai jums pasitarnausiu,— tarė Kleiverhausas.— Štai pilnas ąsotis alaus, ir tikriausiai neblogo, jeigu tik čionykščiai mo-

ka jį daryti, nes vigai visada turi gerą uoslę. Į jūsų sveikatą, pone Mortonai,— pridūrė jis, prisipildamas vieną kaušą sau, o kitą paduodamas belaisviui.

Mortonas prisikišo kaušą prie lūpų ir jau buvo begeriąs, bet po langais staiga driokstelėjo papliūpa, paskui, palengvėl tildamas, pasigirdo kimus skausmingas gargimas, skelbiąs, kokio likimo susilaukė ką tik išėję kameroniečiai. Mortonas krūptelėjo ir pastatė ant stalo pilną kaušą.

— Jūs dar nieko neišmanote apie tuos dalykus, pone Mortonai,— tarė Kleiverhausas, ramiausiai išlenkęs kaušą iki dugno,— ir aš nėmaž jūsų nepeikiu. Jūs dar naujokas ir pernelyg jautrios širdies, bet, įpročių, pareigos ir būtinybės spiriamas, žmogus prie visko pripranta.

— Esu tikras,— atsiliepė Mortonas,— kad aš niekados nepriprasiu prie tokių scenų.

— Turbūt nepatikėsite,— atsakė jam Kleiverhausas,— bet, vos pradėjęs tarnauti kariuomenėje, aš baisėjausi kraujo praliejimu kaip niekas kitas: rodės, kad jisai sunkiasi man iš širdies, o dabar, tų vigų žodžiais tariant, kas rytą prieš pusryčius aš išgeriu stiklą karšto žmogaus kraujo[2]. Bet iš tikrųjų, pone Mortonai, kam tiek galvoti apie mirtį, tykojančią mūsų pačių, aplinkinių ir apskritai visų? Žmonės miršta kas dieną — mušdamas valandas, varpas tolydžio skelbia mirštant čia vieną, čia kitą. Ko dvejoti trumpinant gyvenimą kitiems arba rūpinantis pratęsti savąjį? Viskas šiame pasaulyje — loterija; jūs turėjote mirti vidurnaktį, bet išmušė dvylika, o jūs gyvas ir sveikas, ir laimė lėmė mirti tiems, kurie baudėsi nužudyti jus. Neverta mąstyti apie priešmirtines kančias, nevalia bijoti atomazgos, kuri neišvengiama ir gali įvykti kiekvieną akimirką... Rūpintis reikia atminimu, kuris lieka po kario mirties; tai lyg spindulių pluoštas, dar ilgai šviečiąs danguje saulei nusileidus,— štai kuo skiriasi narsuolio mirtis nuo bailio mirties. Kai aš mąstau apie mirtį, pone Mortonai, o apie tai iš tiesų verta pamąstyti, svajoju nebent žūti mūšio lauke, įnirtingose grumtynėse laimėjęs pergalę, ir mirdamas girdėti pergalės šauksmą,— štai dėl ko verta mirti ir juo labiau dėl tokios mirties buvo verta gyventi.

Grejemui bedėstant tas mintis karingu įkarščiu liepsnojančiu žvilgsniu, kuriame atsispindėjo savičiausia jo būdo ypatybė, priešais jį netikėtai lyg iš po aslos išdygo kruvina žmogysta — jau ne kartą minėtas klaikių bruožų pamišėlis. Veidas jo buvo perbalęs tose vietose, kur nežymėjo sukepusio kraujo patakai, nes giltinė jau siekė nutverti jį savo ranka. Jis įbedė į Kleiverhausą

akis, kuriose jau blėso amžinoji beprotybės ugnis, ir kaip įpratęs nuožmiai suriko:

— Nejaugi tu dar kliaujies savo kilpiniu ir ietimi, savo žirgu ir vėliava? Ir nejaugi dievas neatlygins tau už nekaltą kraują? Nejaugi tu imsi puikuotis savo išmintimi ir narsa, ir galybe? Ir viešpats tavęs nepasmerks? Karaliai, dėl kurių tu pardavei sielą šėtonui, bus nuversti nuo sostų ir nutremti svetur, ir jų vardus išdildys iš atminties užmarštis ir pajuoka, ir prakeikimas, ir neapykanta. Ir tu, kuris drauge su jais gėrei pasiutimo vyno taurę ir, išlenkęs ją iki dugno, pradėjai dūkti, žinoki, jog tavo širdies geismai nustums tave į pragaištį ir tavo didybės viltys tave pražudys. Sakau tau, Džonai Grejemai, stok prieš dievo teismą ir atsakyk už šį nekaltą kraują ir už jūras kraujo, kurį esi praliejęs!

Skambiu balsu tardamas šiuos žodžius, dešine ranka jis persibraukė kruviną veidą, tada iškėlė ją į dangų ir taip laikė. Paskui, matyt, nusilpęs, pridūrė:

— Kaip ilgai, šventasis ir teisusis valdove, neteisi ir nekeršysi už savo šventųjų kankinių kraują?

Po šių žodžių jis išvirto aukštielninkas ir mirė — galva nespėjo prisiliesti prie aslos.

Mortoną be galo sukrėtė ta kraupi scena ir ypač merdėjančiojo pranašystė, stebėtinai sutapusi su Kleiverhauso ką tik išreikštu pageidavimu; vėliau jis ne kartą prisimindavo pamokslininko žodžius, kurie pasirodė pranašingi. Du dragūnai, pasitaikę troboje, nors jau visko matę ir įpratę prie tokių reginių, stačiai nustėro — taip juos apstulbino toji šmėkla, greita atomazga ir prieš tai ištarti žodžiai. Tik Kleiverhausas nėmaž nesusijaudino. Iš pradžių, pasirodžius Didžiarūsčiui, griebėsi pistoleto, bet, pamatęs, kad nelaimingasis mirtinai sužeistas, tuojau pat nuleido ranką ir šaltakraujiškai išklausė jo priešmirtinius šauksmus.

Jam nuvirtus, Kleiverhausas kuo ramiausiai paklausė:

— Kaip jis čia pakliuvo? Sakyk, mulki,— pridūrė kreipdamasis į arčiau stovintį dragūną,— jei nenori, kad palaikyčiau tave bailiu, išsigandusiu mirštančio žmogaus.

Dragūnas persižegnojo ir drebančiu balsu atsakė, kad, išnešdami lavonus, jie nepastebėjo to pusgyvio žmogaus, susmukusio ten, kur per grumtynes nukrito keli apsiaustai ir jį uždengė.

— Nešk jį lauk, asile, ir žiūrėk, kad tau neįkąstų paneigdamas seną patarlę...[3] Kur tai matyta, pone Mortonai, mirusieji keliasi iš numirusių ir netgi nustumia mus nuo kėdžių![4] Teks įsakyti savo nenaudėliams, kad aštriau galąstų kalavijus, anksčiau taip aplaidžiai jie nedirbdavo. Bet šiandien mums buvo nelengva, ir

jų ašmenys atbuko beliedami kraują. Man regis, ir jums, ponė Mortonai, būtų ne pro šalį keletą valandų pailsėti?

Taip taręs, jis nusižiovavo, paėmė kareivio paslaugiai paduotą žvakę, mandagiai atsisveikino su Mortonu ir nuėjo į paruoštą kambarį.

Mortonas irgi gavo nakčiai atskirą kambarį. Likęs vienas, pirmiausia padėkojo dangui, išgelbėjusiam iš pavojaus ir juo labiau atsiuntusiam pagalbon tuos, kuriuos visai neseniai laikė pikčiausiais priešais; taipjau gyva malda kreipėsi į dievą, prašydamas ginti ir vesti tiesiu keliu, stojus tokiems laikams, kai aplink pilna pavojų ir pagundų. Malda į aukščiausiąjį nuraminęs sielą, nuėjo poilsio, kurio taip didžiai jam reikėjo.

TRISDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

ATVYKIMAS Į EDINBURGĄ

Juristai suėjo, byla sudaryta,
Ir teismas susėdo,— klaikus reginys![1]

„Skurdžių opera"

Po dienos rūpesčių ir sukrėtimų Mortonas taip stipriai miegojo, kad sunkiai beprisiminė, kur besąs, kai jį pažadino kanopų kaukšėjimas, šiurkštūs kareivių balsai ir šaižus trimitų garsas, keliantis dragūnus iš miego. Netrukus pasirodęs seržantas mandagiai pranešė, kad generolas (Kleiverhausas buvo neseniai gavęs šį laipsnį) laiko sau malonumu keliauti drauge su Mortonu. Tam tikromis aplinkybėmis mandagus pasiūlymas atitinka įsakymą, ir Mortonas suprato, jog dabar pasitaikė kaip tik toks atvejis. Kaip galima greičiau apsirengęs, Mortonas išėjo į kiemą, kur jo laukė pabalnotas žirgas, o šalimais — Kadis. Pistoletai iš įjdviejų buvo atimti, bet šiaip jie panėšėjo veikiau į kareivius negu į belaisvius; Mortonui netgi buvo palikta špaga, kurią tais laikais galėjo nešioti tik bajorai. Kleiverhausui, atrodo, irgi buvo malonu joti šalia Mortono, kalbėtis ir kaskart stulbinti jį, kai šis jau būdavo bepradedąs manyti, jog pagaliau perprato pašnekovo būdą. Dailios ir galantiškos generolo manieros, taurios ir riteriškos mintys apie kario pareigą, mokėjimas įsiskverbti į slapčiausias žmogaus širdies gelmes — visa tai stebino ir žavėjo kiekvieną, kam tekdavo su juo susidurti, tačiau, kita vertus, šaltas ir abejingas požiūris į karinės valdžios savivalę bei smurtą atrodė

nesuderinamas su šio draugiško ir netgi malonaus aukštuomenės žmogaus dorybėmis. Mortonas negalėjo susivaldyti pats vienas nesulyginęs jo su Balfuru Berliu, ir ši mintis taip įstrigo jam į galvą, kad jis ryžosi išsakyti ją balsu, kai juodu radosi vieni du dragūnų pulko priešaky.

— Jūsų teisybė,— šyptelėjo Kleiverhausas,—jūsų teisybė: mudu abu fanatikai, bet garbės skatinamas fanatizmas skiriasi nuo fanatizmo, kurstomo niaurių ir nuožmių prietarų.

— Juk judu abu liejate kraują, nejausdami nei pasigailėjimo, nei sąžinės priekaištų,— tarė Mortonas, nepajėgdamas nuslopinti jausmų pertekliaus.

— Žinoma,— atsakė Kleiverhausas tuo pat ramiu balsu,— tik klausimas, kokį kraują katras lieja. Juk, man rodos, išsilavinusių ir gerbiamų prelatų, mokytų žmonių, narsių karių ir kilmingų bajorų kraujas skiriasi nuo raudono skystimo, užsistovėjusio tų psalmes giedančių prisukamų lėlių, išprotėjusių demagogų ir nemokšų prasčiokų gyslose. Trumpai tariant, juk ne vis tiek, ar išliesite butelį tauraus seno vyno, ar šliūkštelėsite ant žemės kaušą bjauraus drumsto alaus.

— Tas skirtumas per daug subtilus mano protui, kad jį suvokčiau,— atsakė Mortonas.— Kiekviena gyvybės kibirkštis — dievo dovana, ir ta, kuri duota prasčiokui, ir ta, kuri duota valdovui; ir tasai, kuris neteisėtai ir neleistinai naikina dievo kūrinį, privalo už tai atsakyti. Pavyzdžiui, ar šiandien turiu didesnę teisę naudotis generolo Grejemo palankumu negu tada, kai mudu susitikome pirmą kartą?

— Ir vos neatsisveikinote su gyvybe, ar ne? — atsiliepė Kleiverhausas.— Ką gi, atvirai jums atsakysiu. Aną sykį žinojau tik tiek: kad jūs — seno apskritagalvio maištininko sūnus ir šykštaus dvarininkėlio presbiteriono sūnėnas. Dabar geriau jus pažįstu: jūs turite tokių savybių, kurias aš gerbiu, nesvarbu, ar jomis apdovanotas priešas, ar draugas. Nuo to laiko, kai susitikome pirmą kartą, aš sužinojau apie jus daug dalykų, ir jūs, reikia manyti, įsitikinsite, jog mano informatoriai jums palankūs.

— Ir vis dėlto...— pradėjo Mortonas.

— Ir vis dėlto,— pertraukė Grejemas, atspėdamas jo mintį,— jūs norėjote pasakyti, jog dabar esate lygiai toks pat, koks buvote tada, kai sutikau jus pirmą kartą? Jūsų teisybė; bet iš kur galėjau jus pažinoti? Nors, tiesą pasakius, netgi mano nenoras atidėti jūsų mirties bausmės vykdymą aiškiai įrodo, kaip didžiai jau tada vertinau jūsų talentą.

— Nejaugi jūs, generole,— paklausė Mortonas,— tikitės mano dėkingumo už tokį didį vertinimą?

— Na jau, na jau, nebūkite toks priekabus,— nesutiko Kleiverhausas.— Norėjau jums pasakyti, jog laikiau jus visiškai kitokiu, negu esate iš tikrųjų. Ar jūs esate skaitęs Fruasarą?[2]

— Ne,— atsakė Mortonas.

— Mane ima pagunda,— tarė Kleiverhausas,— pasodinti jus pusmečiui į kalėjimą, kad ten patirtumėte malonumą, beskaitydamas tą rašytoją. Jo proza man teikia daugiau įkvėpimo nei bet kokia poezija. Taurus kanauninkas! Su kokiu išties riterišku santūrumu gražiausiais žodžiais jis reiškia liūdesį žuvus narsiam ir prakilniam kariui, dėl kurio mirties neįmanoma nesigraudinti. Toks atsidavęs jis buvo savo karaliui, tokio tyro tikėjimo, toks drąsus kovoje su priešais ir toks ištikimas savo širdies damai! Ak, kaip jis aprauda tokio riterijos perlo žūtį, nesvarbu, ar jis priklausė Fruasaro stovyklai, ar buvo priešas. Ir drauge tas prakilnus ir skrupulingas istorikas visiškai abejingai pasakoja, jog ten ir ten buvo nušluota nuo žemės keli šimtai nemokšų prasčiokų, gimusių arti tą žemę; tas jam rūpi kuo mažiausiai, gal netgi mažiau negu Džonui Grejemui Kleiverhausui.

— Beje, generole, jūsų žinioje yra vienas toks artojas,— tarė Mortonas,— ir nors niekinate tą amatą, kuris, kai kurių filosofų nuomone, ne ką mažiau naudingesnis už kario profesiją, aš nuolankiai prašau jam padėti.

— Jūs turite galvoje,— paklausė Kleiverhausas, atsiskleisdamas užrašų knygutę,— tokį Hetrigą... Hedrigą... ar Hedriką. Taip, Kasbertas, arba Kadis, Hedrikas, štai čia turiu užsirašęs. O, nesirūpinkite, tegu tik jis elgiasi kaip dera. Tilitadlemo damos neseniai prašė jį užtarti. Regis, jų kambarinė už jo teka. Jis lengvai išsisuks, jeigu tik iš užsispyrimo nepanorės pasinaudoti savo laime.

— Man rodos, jis netrokšta kankinio vainiko,— tarė Mortonas.

— Juo geriau jam,— atsiliepė Kleiverhausas.— Bet vis dėlto, jeigu tam vaikinui tektų atsakyti ir už baisesnes piktadarystes, aš jį mielai užtarčiau prisimindamas tą beprotišką drąsą, kurios vedamas vakar vakare jis puolė į mūsų gretas, melsdamas eiti jums į pagalbą. O aš niekada nepalieku nelaimėje žmogaus, kuris jaučia man tokį begalinį pasitikėjimą. Tiesą pasakius, aš jau seniai neišleidžiu jo iš akies... Halidejau, duok šen mūsų juodąją knygą.

Seržantas įteikė vadui tą grėsmingą knygą, kurioje pagal abėcėlę buvo surašyti nepatikimi asmenys. Sklaidydamas lapus, Kleiverhausas skaitė pasitaikančias pavardes.

— Gamblgamšėnas, dvasininkas, penkiasdešimties metų amžiaus, priėmęs indulgenciją, užsidaręs, apgaulus ir taip toliau... Taip, taip... Aha, štai čia... Haterketas, paskelbtas už įstatymo ribų; pamokslininkas, užkietėjęs kameronietis, rengia sueigas Kempsio kalvose... O štai ir Hedrikas Kasbertas; jo motina gryna puritonė; jis — paprastas bernas, narsus ir veiklus, bet proto ne per didžiausio; daugiau dirba rankomis nekaip galva, gali būti atverstas į tiesos kelią, bet, būdamas labai prisirišęs prie... (Kleiverhausas žvilgtelėjo į Mortoną, užskleidė knygą ir pakeitė toną.) Ištikimas ir atsidavęs — tie žodžiai man daug ką sako, pone Mortonai. To vaikino gyvybe galite nebesirūpinti.

— Ar jums, tokios dvasios žmogui, nekoktu,— paklausė Mortonas,— griebtis tokių niekingų priemonių ir sekti menkus žmogelius?

— Jūs matote, jog tuo užsiimame mes patys? — iš aukšto atsakė generolas.— Tai pastoriai savais sumetimais renka medžiagą, kad tvirčiau laikytų rankose savo parapiją; jie puikiausiai pažįsta kiekvieną nususėlę avį savo bandoje. Jau treji metai, kai aš turiu jūsų charakteristiką.

— Tikrai? — nustebo Mortonas.— Gal leisite man su ja susipažinti?

— Prašom,— atsakė Kleiverhausas.— Dabar tai nebeturi reikšmės, juk jūs nebegalėsite atkeršyti pastoriui, nes jums tikriausiai teks kuriam laikui palikti Škotiją.

Tai buvo pasakyta visiškai abejingu tonu. Išgirdęs žodžius, pranašaujančius jam tremtį, Mortonas nejučia krūptelėjo, bet, jam nespėjus nė atsipeikėti, Kleiverhausas pradėjo skaityti: „Henris Mortonas, Škotijos parlamento raitijos pulkininko Sailo Mortono sūnus, Milnvūdo dvaro savininko Mortono sūnėnas ir tiesioginis paveldėtojas; paviršutiniško išsilavinimo, bet sumanus ir ryžtingas ne pagal metus; pranašus visose pratybose; abejingas visoms tikėjimo kryptims, bet, iš visa ko sprendžiant, turi polinkį į presbiterionizmą; plačių ir pavojingų pažiūrų į minties ir žodžio laisvę, svyruoja tarp laisvamanybės ir fanatizmo. Bendraamžių labai mėgstamas ir laikomas sektinu pavyzdžiu; kuklus, romus, santūrus, bet nepaprastai drąsių polėkių ir nepalaužiamos valios. Jis..." Toliau eina trys raudoni kryžiukai, pone Mortonai, atseit: trigubai pavojingas. Dabar matote, kokiu svarbiu žmogum jūs laikomas... O ko gi reikia tam vaikinui?

Tuo metu prie jų prijojo raitelis ir įteikė Kleiverhausui laišką. Perbėgęs jį akimis, generolas niekinamai šyptelėjo ir lie-

pė pasiuntiniui perduoti savo šeimininkui, jog belaisviai turį būti pristatyti į Edinburgą ir jog kito atsakymo nebūsią; raiteliui nujojus, Kleiverhausas niekinamai tarė:

— Štai dar vienas iš jūsų sąjungininkų, palikusių jus nelaimėje, ar, tiesą pasakius, jūsų bičiulio Berlio sąjungininkas. Paklausykite, koks šaunuolis: „Brangusis pone (nežinau, kada mudu taip suartėjome), leiskite nuolankiam jūsų tarnui pasveikinti jūsų šviesybę su pergale... hm... hm... padabinusia savo laurais jo didenybės kariuomenę. Būkite tikras, jog mano vyrai pasirengę persekioti ir gaudyti bėglius ir jau turi paėmę nemaža belaisvių", ir taip toliau. Pasirašė Bezilas Olifantas... Ar pažįstate šitą žmogų?

— Man rodos, tai ledės Margeritos Belenden giminaitis,— atsakė Mortonas.

— Taip,— tarė Grejemas,— ir paveldėtojas pagal vyriškąją liniją iš tėvo pusės, nors giminė labai tolima; be to, tai gražiosios Editos gerbėjas, nors ir atstumtas kaip nevertas jos rankos. Bet svarbiausia — jis ištikimas ir atsidavęs Tilitadlemo dvaro ir visų jo valdų gerbėjas.

— Jis pasirinko netikusį būdą, norėdamas suartėti su Belendenais,— tarė Mortonas, slopindamas atodūsį,— nes susidėjo su mūsų nelemta partija.

— O, tas nepalyginamasis Bezilas visados moka išsisukti iš padėties! — tarė Kleiverhausas.— Jis susipyko su vyriausybe, nes ne jam buvo priteistos velionio grafo Torvūdo valdos, kurias jo malonybė grafas teikėsi užrašyti savo dukteriai; jis susipyko su lede Margerita, nes ji nepanoro atiduoti jam savo vaikaitės; jis susipyko su gražiąja Edita, nes jai nepatiko jo paika ištįsusi figūra. Užtat jis susimokė su Berliu ir sutelkė didelį būrį, tariamai ketindamas jam padėti, o iš tiesų būdamas tikras, jog tos pagalbos neprireiks, nes mus sutriuškinsite patys vieni. O štai dabar tas niekšas dedasi, jog tik ir siekęs tarnauti karaliui, ir dievaži Slaptoji taryba priims jo pasiaiškinimus už gryną pinigą, nes jisai ras joje draugų. Galų gale keletas šimtų nelaimingų benamių fanatikų bus sušaudyta ar pakarta, o tas landus nevidonas liks sveikas, prisidengęs apsiaustu, pasiūtu iš jo tariamai tvirtos ištikimybės ir gausiai padabintu begėdiškos veidmainystės lapės kailiu.

Taip juodu šnekėjosi apie šį bei tą, kad neprailgtų kelias. Kleiverhausas kalbėjo nuoširdžiai ir elgėsi su Mortonu veikiau kaip su draugu ir maloniu keliabendriu negu kaip su belaisviu. Mortonas vis dar nenumanė, koks likimas jo laukia,

bet šalia to nepaprasto vyro, žavinčio gyvos minties žaismu ir giliu žmogaus dvasios supratimu, taip nepastebimai bėgo laikas, jog tiktai dabar, pakliuvęs į nelaisvę, išgelbėjusią iš keblios ir pavojingos padėties sukilėlių kariaunoje ir padėjusią išvengti grasių nepasitikėjimo ir neapykantos padarinių, pirmą kartą po to, kai aktyviai įsijungė į politinę veiklą, pasijuto lyg nusimetęs nuo pečių sunkią naštą. Į tolesnį likimą jis žiūrėjo kaip raitelis, paleidęs pavadį ir atsidavęs aplinkybių malonei, bent jau nusikratė prievolės rūpintis ateitimi. Taip buvo nusiteikęs Mortonas, jodamas šalia Kleiverhauso.

Tuo tarpu pulko karių vis daugėjo, iš visų pusių traukė būriai raitininkų, vedini nelaimingais belaisviais, pakliuvusiais jiems į rankas. Pagaliau jie priartėjo prie Edinburgo.

— Mūsų Slaptoji taryba,— tarė Kleiverhausas,— matyt, norėdama pabrėžti, kiek siaubo įvarė jai sukilimas, nusprendė surengti dideles iškilmes, parikiavusi mums, nugalėtojams, triumfo maršu įžengti į miestą kartu su belaisviais. Tokie reginiai man ne prie širdies, todėl atsisakau savo vaidmens toje programoje ir sykiu jus išvaduoju nuo jūsiškio.

Tai taręs, jis perdavė pulką Alanui (dabar jau papulkininkiui) ir, pasukęs žirgą į skersgatvį, įjojo į miestą drauge su Mortonu, dviejų ar trijų tarnų lydimas. Atvykęs į savo butą (paprastai jis gyvendavo Kenongeite), Kleiverhausas nuvedė belaisvį į nedidelį kambarėlį, priminęs, jog sulig duotu žodžiu šis privaląs niekur neiti.

Mažiau nei pusvalandį pamąstęs apie savo keistus pastarojo meto gyvenimo vingius, Mortonas išgirdo apačioje, gatvėje, baisų triukšmą ir priėjo prie lango. Trimitų skardas, būgnų ir litaurų griausmas sumišai su minios klyksmais paskelbė jam, kad jo didenybės raitija, kaip minėjo Kleiverhausas, iškilmingai įžengia į miestą. Miesto valdžia, lydima alebardomis ginkluotos sargybos, prie vartų pasitiko nugalėtojus įprastiniu „Sveiki atvykę" ir dabar žygiavo eisenos priešaky. Iš paskos buvo nešamos dvi galvos, užmautos ant ilgų iečių, o prieš kiekvieną iš tų kruvinų galvų — į gabalus sukapotų kankinių rankos; nešėjai tyčiodamiesi kartkartėmis sunerdavo jas lyg maldai, lyg maldavimui. Tie kruvini palaikai buvo dviejų pamokslininkų, žuvusių kautynėse prie Bosvelo tilto. Paskui sekė vežimas su budelio parankiniu ant pasostės — juo gabeno Mekbrajerą ir dar du belaisvius, matyt, irgi pamokslininkus. Jie važiavo vienplaukiai, sukaustyti grandinėmis, bet žiūrėjo į minią veikiau triumfuodami negu išsigandę. Atrodė, kad jų nėmaž

nejaudina nei bendražygių likimas, rėžiantis akis krauju aptekusiais kūnų gabalais, nei neišvengiama mirties bausmė, aiškiai pranašaujama iš visų pusių.

Paskui tuos belaisvius, išstatytus viešai gėdai ir minios patyčioms, būriu jojo raitininkai, švytuodami kalavijais ir skardendami plačią gatvę šauksmais, kuriems kraupiais klykavimais pritarė dūkstanti minia, kaip ir įprasta dideliuose miestuose, visada pasirengusi su džiaugsmu plėšyti gerklę tokia proga. Įkandin kareivių slinko pagrindinė masė belaisvių, kurių priešaky buvo keli vadai, šlykščiausiai įžeidinėjami ir užgauliojami. Vieni buvo atbulom užsodinti ant arklių, kiti — prirakinti prie ilgų geležinių sijų, kurias ir nešė ant rankų nelyginant ispanų katorgininkai, varomi į galeras. Žuvusių vadų galvos buvo pergalingai nešamos priešaky tų, kurie išliko gyvi,— vienos ant iečių ir alebardų, kitos maišuose, ant kurių buvo išvedžioti aukų vardai. Taip prasidėjo toji kraupi eisena, kurios dalyviai atrodė pasmerkti mirti, nors ir nevilkėjo sanbenitų kaip eretikai, šventosios inkvizicijos nuteisti sudeginti ant laužo[3].

Paskui juos slinko keli šimtai niekam nežinomų belaisvių: kai kurie, nepaisydami ištikusios nelaimės, tikėjo ta kova, už kurią nukentėjo, ir buvo pasiryžę tat įrodyti ant ešafoto; kiti pėdino išblyškę, nusiminę, priblokšti, klausinėdami patys save, ar buvo protinga atsiduoti tai kovai, nuo kurios nusigręžė apvaizda; jie žvalgėsi aplink, tykodami progos pasprukti ir išvengti pražūtingų savo neapgalvoto elgesio padarinių. Buvo tarp jų ir tokių, kurie, rodos, nepajėgė nieko galvoti, neturėjo jokių vilčių nei pasitikėjimo savimi, nei baimės; troškulio ir nuovargio nukamuoti, jie spūdino it varovų genami jaučiai, viskam abejingi, ar jie varomi į skerdyklą, ar į ganyklą, tiktai kamuojami baisaus skausmo. Tuos nelaiminguosius iš šalių saugojo sargyba. Eisenos pabaigoje jojo pagrindinės raitijos pajėgos, ir jų muzikos garsai, atsimušdami į aukštus namus abipus gatvės, miešėsi drauge su pergalės dainomis, džiugiais kareivių šūksmais ir miesto prastuomenės klykavimais.

Žiūrėdamas į tą kraupų reginį, iš kraujais apskretusių galvų ir baisingų, priešmirtinės agonijos iškreiptų kankinių veidų pažindamas tuos, su kuriais ne kartą teko susidurti per tą veikiai pasibaigusį sukilimą, Mortonas jautė — sielvartas gniaužia širdį. Sukrėstas ir sugniuždytas jis susmuko į kėdę, ir tik ištikimojo Kadžio balsas tarsi pažadino jį iš slogaus sapno.

— Apsaugok mus viešpatie, pone! — sušuko nelaimingas vaikinas; jo dantys barškėjo it riešutų spaustukai, plaukai stovėjo pasišiaušę ant galvos lyg šerno šeriai, o veidas buvo išbalęs kaip

lavono.— Apsaugok mus viešpatie, pone! Mums įsakyta nedelsiant stoti prieš tarybą. O dievulėliau brangiausias, kam gi jiems reikalingas toks vargeta kaip aš! Juk ten šitiek ponų ir prakilnių lordų! O dar mamutė atsibogino iš Glazgo pasižiūrėti, kaip aš liudysiu, kaip ji sako, dievo žodį, atseit, kaip prisipažinsiu kaltas ir už tai būsiu pakartas. Bet aš nė velnio nebūsiu toks kvailas, prasimanysiu ką nors gudresnio. O štai ir Kleiverhausas. Viešpatie aukščiausias, pasigailėk mūsų ir apsaugok mus, meldžiu tave dar kartą!

— Jums reikia nedelsiant vykti į tarybą, pone Mortonai,— tarė Kleiverhausas, įėjęs tuo metu, kai Kadis baigė kalbėti.— Jūsų tarnas irgi turi važiuoti drauge. Dėl savo likimo galite nesirūpinti. Bet perspėju: jums teks matyti nemaža nemalonių dalykų, ir jei būtų mano valia, mielai jus nuo to apsaugočiau. Mano karieta laukia apačioje. Važiuojam?

Nesunku įsivaizduoti, jog Mortonas nedrįso atsisakyti pasiūlymo, kad ir koks nemalonus jis buvo. Jis pasikėlė ir žengė paskui Kleiverhausą.

— Turiu jums pasakyti,— toliau kalbėjo Kleiverhausas, leidžiantis laiptais,— kad jūs lengvai išsisukote iš bėdos, jūsų tarnas taipogi, tegu tik laiko liežuvį už dantų.

Išgirdęs šiuos žodžius, Kadis be galo nudžiugo.

— Dėl manęs nėra ko kvaršinti sau galvos,— tarė jis,— kad tik mamutė neįkištų savo dvylekio.

Tuo metu Kadžiui į petį įsikibo senoji Moza, įsibrovusi į prieškambarį.

— Ak, meiluti tu mano! — sušuko ji, puldama Kadžiui ant kaklo.— Aš tokia laiminga ir sklidina išdidumo ir drauge kupina sielvarto ir nusižeminimo, nes matau savo sūnų, einantį iškilmingai liudyti tiesos tarybos akivaizdoje, kaip jis liudijo ją su ginklu rankoje mūšio lauke.

— Cit, mamute, cit! — nekantriai sušnypštė Kadis.— Jūs iš proto išsikraustėte, sena kvėša! Argi dabar laikas kalbėti apie tokius dalykus? Sakau jums, kad ir nemanau ką nors liudyti. Aš jau kalbėjau su ponu Paundtekstu ir priimsiu deklaraciją, ar kaip ji ten vadinama, ir jeigu mes tai padarysime, išnešime kailį sveiką — juk jis atsako už save ir už savo parapijiečius, o toks pamokslininkas man prie širdies. Ir girdėti nenoriu jūsų pamokslų, kurie baigiasi psalmėmis Didžiojoje aikštėje, kurioje darbuojasi budelis su savo parankiniais.

— Ak, Kadi, vaikeliuk tu mano, kas gi man bus, jeigu jie tave pražudys! — sušuko senoji Moza, neišmanydama, kuo daugiau rūpintis: sūnaus sielos išganymu ar jo gyvybės gelbėjimu.—

Tik prisimink, širduk tu mano, jog tu kovojai už tikėjimą, ir žiūrėk, kad baimė netekti gyvybės šioje žemėje nesugundytų tavęs išsižadėti tos šlovingos kovos, kurioje daug kankinių padėjo galvas.

— Kalbėk, kalbėk, mamute,— atsakė Kadis,— jau gana prisikariavau ir pasakysiu tau, kad man to pakanka. Prisižiūrėjau visokiausių ginklų ir šarvų: ir muškietų, ir pistoletų, ir buivolo odos striukių, ir kitokios aprangos, ir nieko daugiau nebenoriu, tik vėl stoti prie arklo. Nežinau, kas verčia žmogų kariauti (atseit, jeigu jis įtūžta), turbūt baimė, kad tave pakars ar nudaigos, jei bėgsi iš mūšio lauko.

— Bet, Kadi mano mielas,— neatlyžo Moza,— o tavo vestuviniai rūbai? Ak, meiluti mano, šiukštu nesusitepk savo vestuvinių rūbų!

— Klausykite, mamute,— atsiliepė Kadis,— argi nematote, kad manęs laukia žmonės? O dėl manęs nesijaudinkite — aš geriau žinau, ką man daryti; paistykit nepaisčiusi man apie vestuvinius rūbus, o šičia man jau mauna kilpą ant kaklo.

Taip taręs, jisai išsprūdo iš motinos glėbio ir paprašė sargybos kareivius kaip galima greičiau pristatyti jį į tarybos rūmus. Kleiverhausas ir Mortonas jau seniai buvo išvažiavę.

TRISDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

IŠVYKIMAS

Sudie, gimtoji žeme![1]

Lordas Baironas

Škotijos Slaptoji taryba, nuo karalysčių susivienijimo laikų tapusi aukščiausiąja šalies teismo instancija ir aukščiausiąja vykdomąja valdžia, susirinko senovinėje gotikos menėje greta Edinburgo parlamento rūmų. Kai generolas Grejemas įžengė į vidų ir užėmė savo vietą prie stalo tarp tarybos narių, prasidėjo posėdis.

— Šiandien, generole, jūs pristatėte mums nemaža medžioklienos,— tarė orus pareigūnas, tarybos posėdžio pirmininkas.— Čia ir bailys, pasirengęs išpažinti visą teisybę, čia ir kovinis gaidukas, kuris pasirengęs atkakliai grumtis, o kaip pavadinsite trečiąjį, generole?

— Nesileisdamas į palyginimus, paprašysiu jūsų šviesybę vadinti jį žmogumi, kurio likimas man labai rūpi.

— O juk jisai vigas? — tarė pareigūnas, iškišdamas liežuvį, pernelyg ilgą, kad tilptų burnoje, ir nutaisė šlykščią šypseną, labai tinkančią jo veidui.

— Jūsų šviesybei leidus, ir vigu, kokiu jūsų šviesybė teikėtės būti 1641 metais,— kaip paprastai nesutriko Kleiverhausas.

— Štai ir jums kliuvo, kunigaikšti,— pajuokavo vienas tarybos narys.

— Taip, taip,— nusijuokė ir kunigaikštis.— Beje, po Dramklogo su mūsų generolu neįmanoma susikalbėti. Ką gi, pradėsime. Įveskite suimtuosius, o jūs, pone sekretoriau, perskaitykite protokolą.

Sekretorius garsiai perskaitė dokumentą, skelbiantį, kad generolas Grejemas Kleiverhausas ir lordas Evendeilas garantuoja, jog Henris Mortonas jaunesnysis iš Milnvūdo išvyks svetur ir bus užjūrio kraštuose, kol jo didenybė karalius leis jam sugrįžti, atsižvelgdamas į tai, jog minėtas Henris Mortonas dalyvavo paskutiniame sukilime. Jei minėtas Henris Mortonas nusižengs šitai sąlygai, jo laiduotojai sumoka po dešimt tūkstančių merkų, o pats kaltininkas nubaudžiamas mirtimi.

— Ar priimate karaliaus malonę šiomis sąlygomis, pone Mortonai? — paklausė kunigaikštis Loderdeilas, tarybos posėdžio pirmininkas.

— Kitos išeities aš neturiu, milorde,— atsakė Mortonas.

— Tuomet prašom pasirašyti šį protokolą.

Netardamas nė žodžio, Mortonas pasirašė protokolą, puikiai suprasdamas, jog, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, su juo pasielgta labai švelniai.

Mekbrajeras, tuo metu įneštas su kėde, nes iš nusilpimo nevaliojo stovėti ant kojų, pamatęs, jog Mortonas pasirašo kažin kokį popierių, tarė sau, jog tai atsižadėjimo raštas.

— Jis galutinai išdavė mūsų kovą ir pripažino žemiškąją tirono valdžią! — suriko jis, vos gaudydamas kvapą.— Užgesusi žvaigždė! Užgesusi žvaigždė!

— Patylėkite, pone,— tarė kunigaikštis.— Patausokite kvapą, kad galėtumėte pūsti į savo viralą, o jis dievaži bus labai karštas. Pakvieskite čionai aną vaikiną, kuris, man regis, turi kruopelę sveiko proto. Kai viena avis peršoka per griovį, jos pavyzdžiu seka ir visos kitos.

Įvedė Kadį; jis buvo nesurištas, bet užtat lydimas dviejų alebardomis ginkluotų kareivių. Kadį pastatė priešais stalą, šalia kėdėje sėdinčio Mekbrajero. Vargšas vaikinas maldaujamai žvalgėsi į sėdinčius prie teisėjų stalo, ir jo žvilgsnyje švietė siaubas, įkvėptas tų visagalių ponų, prieš kuriuos jisai atsidūrė,

užuojauta nelaimės draugams ir baimė dėl pačiam gresiančios bausmės. Nerangiai, be galo nusižeminęs jis nusilenkė daugelį kartų, laukdamas, kada prasidės toji kraupi scena.

— Ar jūs buvote mūšyje prie Bošvelo tilto? — it perkūnas sugriaudėjo jo ausyse pirmas klausimas.

Kadis buvo beatsakąs neigiamai, bet, valandėlę padvejojęs, sumetė, kad jeigu jį pagaus meluojant, ko gero, bus dar blogiau, todėl grynai kaip gudrus kaledonietis[2] atsakė:

— Dievaž nepamenu, gal kartais ir esu buvęs.

— Sakyk tiesiai, buvai ar nebuvai? Juk pats žinai, kad buvai.

— Argi aš galiu prieštarauti jūsų šviesybei? — atsakė Kadis.

— Dar kartą jus klausiu, ar buvote prie Bosvelo tilto, ar ne? — eidamas iš kantrybės, paklausė kunigaikštis.

— Gerbiamas pone,— neatlyžo Kadis,— argi žmogus gali prisiminti, kur esi buvęs per visą gyvenimą?

— Kalbėk, niekše! — suriko generolas Delzelas.— Jei ne, išgrūsiu tau dantis štai šituo špagos efesu! Tu manai, kad mes tūpčiosime vietoj ir terliosimės su tavim kiaurą dieną nelyginant skalikai, gainioją zuikį?[3]

— Jeigu jau taip,— atsiliepė Kadis,— jeigu jau labai norite sužinoti, rašykite: aš neginčiju, jog esu buvęs toje vietoje.

— Taigi,— tarė kunigaikštis,— kaip jūs manote, ar dalyvaudamas mūšyje jūs išdavėte tėvynę?

— Kaipgi aš galiu išsakyti savo nuomonę, pone, jeigu man gresia kartuvės? — Kadis buvo apdairus.— Bet nemanau, jog tai būtų kur kas geriau.

— Kas būtų geriau?

— Negu išduoti tėvynę, kaip teikėsi pasakyti jūsų šviesybė,— atsiliepė Kadis.

— Štai kaip reikia kalbėti,— pritarė kunigaikštis.— Ar jūs būtumėte patenkintas, jei karalius suteiktų jums malonę ir atleistų už tai, jog dalyvavote maište tik, aišku, su ta sąlyga, kad nuo šiolei lankysite pamaldas ir melsitės už karalių?

— Mielu noru, pone,— atsakė Kadis, būdamas ne per tvirčiausių pažiūrų,— ir galiu net išgerti į jo sveikatą, jei čia būtų neblogo alaus.

— Mat koks! — sušuko kunigaikštis.— Šis vaikinas sukalbamas. Kas tave įpainiojo į tuos raizgus, bičiuli?

— Blogas pavyzdys, pone,— atsiliepė Kadis,— ir, be to, kalta, jūsų šviesybei leidus, mano sena pusprotė mamutė.

— Na, dėkok dievui, bičiuli,— pasakė kunigaikštis,— ir ateityje saugokis blogų patarėjų. Man rodos, tu ne toks, kad savo

valia galėtum išduoti karalių. Prašom įrašyti į protokolą, kad jis atleidžiamas nuo bausmės. Prikelkite čionai arčiau aną niekšą, pririštą prie kėdės.

Mekbrajeras buvo perkeltas į tą vietą, kur paprastai stovėdavo tardomieji.

— Ar jūs buvote mūšio lauke prie Bosvelo tilto? — pasigirdo tas pats klausimas.

— Buvau,— drąsiai ir ryžtingai atsakė jaunuolis.

— Ar buvote ginkluotas?

— Ne, nebuvau, aš dalyvavau kaip dievo žodžio skelbėjas, drąsindamas tuos, kurie apnuogino kalaviją, gindami viešpaties tiesą.

— Kitaip sakant, padėjote maištininkams ir juos kurstėte? — paklausė kunigaikštis.

— Tavo teisybė,— atsiliepė belaisvis.

— Ką gi,— toliau kvotė tardytojas,— mes norime žinoti, ar esate matęs tarp maištininkų Džoną Balfurą Berlį? Tikriausiai jį pažįstate?

— Dėkoju aukščiausiajam, kad jį pažįstu,— atsakė Mekbrajeras.— Tai tikras krikščionis, visa širdimi atsidavęs tikėjimui.

— Kada ir kur esate matęs tą dievobaimingą žmogų paskutinį kartą? — tučtuojau paklausė tardytojas.

— Čia aš atsakau už save,— taip pat drąsiai atrėmė Mekbrajeras,— ir neketinu įduoti kitų į jūsų rankas.

— Mes atrišime jums liežuvį,— pagrasino Delzelas.

— Jeigu jums pavyks įkalti jam į galvą, kad jis dalyvauja fanatikų susirinkime, liežuvis jam atsiriš savaime,— tarė Loderdeilas.— Klausykite, jaunuoli, kalbėkite geruoju: jūs per jaunas, kad užsikrautumėte ant pečių tokią sunkią naštą.

— Aš jus niekinu,— atsakė Mekbrajeras.— Nelaisvėje aš nebe pirmą kartą esu kankinamas; kad ir koks aš jaunas, vis dėlto nugyvenau pakankamai, kad žinočiau, kaip dera mirti, kai mane pašauks viešpats.

— Mirti nesunku, bet jeigu ir toliau spyriositės, jums teks patirti kurių ne kurių nemalonumų, ir jūsų lauks nelengva mirtis,— įspėjo Loderdeilas ir, paėmęs nuo stalo sidabrinį varpelį, paskambino.

Sulig tuo ženklu prasiskleidė purpurinės užuolaidos ir pasirodė niša ar veikiau įduba, kurių pilna gotikos stiliaus rūmų sienose, ir prieš susirinkusius išdygo budelis — aukštas, kraupus, pasibaisėtino veido žmogysta. Jisai stovėjo prie ąžuolinio stalo, ant kurio gulėjo žnyplės pirštams traiškyti ir geležinis futliaras, vadinamas škotišku batu, tais savivalės metais naudoja-

mu kankinti tardomiesiems. Mortonas, nesitikėjęs išvysti tokio grasaus reginio, krūptelėjo iš siaubo, bet Mekbrajeras pasirodė besąs kur kas stipresnių nervų. Jis pažvelgė į tą baisingą kankinimo įrankį, ir jei pati prigimtis akimirkai nubalino jo skruostus, valios pastangomis kraujas plūstelėjo į juos su dar didesne jėga.

— Ar jūs žinote, kas tai per žmogus? — tyliu, dusliu balsu veik pašnibždomis paklausė Loderdeilas.

— Manau,— atsakė Mekbrajeras,— tai niekšingas jūsų kraugeriškų nuosprendžių vykdytojas, galabijęs dievo išrinktuosius. Aš vienodai niekinu ir jus, ir jį ir dėkoju dievui, kad man ne toks jau baisus nei jis, nei nuosprendis, kurį man paskelbsite. Mano kūnas ir kraujas gali drebėti nuo kankinimų, kuriems jūsų valia mane pasmerkti, mano gležna prigimtis gali lieti ašaras ir klykti, bet užtat mano siela augte įaugusi į amžinatvės uolą.

— Imkis savo darbo,— įsakė kunigaikštis budeliui.

Budelis priėjo ir darkiu užkimusiu balsu paklausė, katrą belaisvio koją veržti iš pradžių.

— Tegu pats pasirenka,— tarė kunigaikštis,— aš pasirengęs pritarti kiekvienam jo žodžiui, jeigu jis turi bent kruopelę sveiko proto.

— Kadangi spręsti tenka man,— pareiškė belaisvis, atkišdamas dešinę koją,— imkite geriausiąją: aš mielai aukoju ją tiesai, už kurią turiu nukentėti[4].

Budelis drauge su parankiniais užmovė belaisviui ant kojos ankštą geležinį batą, tarp kelio ir aulo įterpė to paties metalo pleištą ir sustojo su kūju rankoje, laukdamas įsakymo. Dailiai apsirengęs vyriškis, iš profesijos turbūt gydytojas, priėjo iš kitos pusės prie kėdės, prie kurios buvo pririštas Mekbrajeras, paėmė jo ranką, užčiuopė pulsą ir pasirengė stebėti, kad kankinimas vyktų pagal paciento fizines išgales. Tiems pasiruošimams pasibaigus, tarybos posėdžio pirmininkas tuo pačiu niauriu užkimusiu balsu paklausė:

— Kur ir kada esate matęs Džoną Balfurą Berlį paskutinį kartą?

Užuot atsakęs, belaisvis pakėlė akis į dangų ir, lyg melsdamas suteikti jam jėgų, sukuždėjo keletą žodžių:

— Tu pasakei, jog tavo galybės dieną tavo tauta bus pasirengusi.

Kunigaikštis Loderdeilas peržvelgė tarybos narius, lyg atsiklausdamas jų nuomonės, ir, jų akyse įskaitęs sutikimą, linktelėjo budeliui, o šis tučtuojau trenkė kūju per pleištą. Įvarytas tarp kelio ir bato aulo, jis sukėlė baisų skausmą, sprendžiant iš

tardomojo veido, iškart apsipylusio raudoniu. Budelis užsimojo vėl, pasirengęs smogti dar kartą.

— Gal dabar pasakysite,— pakartojo kunigaikštis Loderdeilas,— kada ir kur esate matęs Berlį paskutinį kartą?

— Jūs jau girdėjote mano atsakymą,— ryžtingai atrėmė kankinys, ir kūjis nusileido antrą kartą. Po to sekė trečias ir ketvirtas smūgis. Sulig penktu smūgiu, kai budelis įkišo didesnį pleištą, Mekbrajeras suriko širdį veriančiu balsu.

Mortonui virte virė kraujas, žiūrint į tą žvėrišką kankinimą; nebesitvardydamas jis buvo bešokąs į priekį sustabdyti budelio, užmiršęs, kad jis beginklis ir kad jo padėties žmogui reikia būti itin atsargiam. Kleiverhausas, pastebėjęs jo susijaudinimą, nutvėrė už peties ir jėga pasodino atgal į kėdę. Laikydamas jį viena ranka, o kita užimdamas burną, sukuždėjo jam į ausį:

— Dėl dievo meilės, nepamirškite, kur esate!

Mortono laimė, kad šis jo jausmų protrūkis liko nepastebėtas, nes visi tarybos nariai buvo įsistebeiliję į tą kraupią sceną.

— Atpalaiduokite koją,— įsakė kunigaikštis ir, kreipdamasis į Delzelą, pridūrė:

— Jis patvirtina seną patarlę — juk šiandien vargu ar jis galėjo joti raitas, nors ir avėjo batais. Vis dėlto metas su juo baigti, ar ne?

— Ką gi, įsakykite paskelbti nuosprendį, ir bus viskas baigta. Ir šiaipjau prieš akis nemaža nešvaraus darbo.

Kad nelaimingasis belaisvis atgautų sąmonę, buvo kuo skubiausiai griebtasi įvairių antpilų bei esencijų, ir kai pirmieji silpni atodūsiai paskelbė, jog šis atsipeikėjo, kunigaikštis perskaitė mirties nuosprendį, pavadindamas Mekbrajerą išdaviku, dalyvavusiu atvirame maište prieš vyriausybę. Paskui nuteistasis turėjo būti perneštas iš teismo salės į bausmės vykdymo vietą ir pakartas; po mirties jam turėjo nukirsti galvą bei rankas ir atiduoti jas Slaptosios tarybos nuožiūrai[5]. Visas kilnojamas ir nekilnojamas turtas, taipogi drabužiai buvo konfiskuojami ir perduodami į karaliaus iždą.

— Teismo vykdytojau,— įsakė kunigaikštis,— dar kartą perskaitykite nuosprendį kaltinamajam.

Teismo vykdytojo pareigas anuomet, kaip, beje, ir vėliau eidavo *in commendam** budelis. Jisai privalėdavo balsu perskaityti nuteistajam nelaimėliui teismo nuosprendį, kuris, skelbiamas to pasišlykštėtino žmogėno, vėliau turėjusio kankinti auką sulig surašytais nurodymais, jo lūpose skambėjo itin raiškiai ir

* Paskirtas *(lot.)*.

kraupiai. Mekbrajeras vargu ar suprato tarybos pirmininko tariamų žodžių prasmę — jis dar vos vos buvo atgavęs sąmonę. Bet dabar jis pajėgė įsiklausyti į nuosprendžio tekstą ir atsakyti į tai, ką šlykščiu užkimusiu balsu narnėjo tas nevidonas, kuriam buvo pavesta įvykdyti nuosprendį. Po siaubingų paskutinių žodžių: „Ir pagarsinu aš tatai kaip nuosprendį", jis drąsiai prabilo:

— Ačiū jums, milordai, už vienintelę malonę, kurios tikėjausi ir kurią galiu iš jūsų priimti, ačiū jums, kad pasmerkėte mano sudaužytą, sužalotą ir nukankintą kūną tokiai greitai mirčiai. Šiaip ar taip, man būtų buvę vis tiek, kur mirti — kartuvėse ar kalėjime. Bet jeigu mirtis, atėjusi po to, ką ištvėriau jūsų akivaizdoje užkluptų mane tamsiame požemyje, daugelis nebūtų pamatę, kokias kančias pajėgia pakelti krikščionis, persekiojamas dėl teisybės. Taigi atleidžiu jums ir tai, ką įsakėte man padaryti, ir tai, ką aš iškentėjau. Ir iš tiesų, milordai, kodėl turėčiau jums neatleisti? Mainais už netvarų kūną ir saujos dulkių karalystę jūs duodate man nepalyginamai geresnį pasaulį, siunčiate mane ten, kur būsiu drauge su angelais ir teisuolių sielomis; jūs siunčiate mane iš tamsos į šviesą, iš mirtingųjų buveinės į nemirtingumo rūmą, kitaip sakant, iš žemės į dangų! Jeigu jums gali praversti mirštančiojo padėka ir atleidimas, priimkite tat nuo manęs, ir tegul paskutinės jūsų gyvenimo akimirkos būna tokios pat laimingos kaip mano!

Sulig tais žodžiais kunigaikščio įsakymu tie patys sargybiniai, prieš tai įgabenę jį menėn, išnešė jį, spinduliuojantį džiugesiu ir palaima; po pusvalandžio jis buvo pakartas; mirtį jis pasitiko toks pat iškilmingai tvirtas, kaip ir nugyveno savo trumpą amžių.

Slaptosios tarybos posėdis pasibaigė, ir Mortonas vėl atsidūrė akis į akį su generolu Grejemu.

— Kokia tvirtybė, koks narsumas! — tarė Mortonas, sužavėtas Mekbrajero elgesio teisme.— Ir kaip gaila, jog toks pasiaukojimas ir didvyriškumas eina lygia greta su žiaurumu, smurtu, savitu jo sektai.

— Jūs turite galvoje,— paklausė Kleiverhausas,— jo troškimą nuteisti jus myriop? Kad jo negraužtų sąžinė, jam ganėtų prisiminti kokius nors šventojo rašto žodžius, pavyzdžiui: „Ir atsistojo Finėjus, ir įvykdė nuosprendį" ar dar ką nors panašaus. Kaip jūs manote, kur dabar mes važiuosime?

— Man rodos, Lyso keliu,—atsakė Mortonas.— Ar galėčiau prieš išplaukdamas atsisveikinti su draugais?

— Jūsų dėdei,— atsiliepė Kleiverhausas,— buvo pasiūlyta su jumis pasimatyti, bet jis nepanoro. Garbiajam džentelmenui dreba kinkos — ir ne be pagrindo, kad dėl jūsų nusikaltimo jam netektų atsisveikinti su savo žemėmis ir visais kitais turtais. Vis dėlto jis siunčia jums savo palaiminimą ir truputį pinigų. Lordas Evendeilas dar sunkiai serga. Majoras Belendenas šiuo metu Tilitadleme daro tvarką — mat tie niekšai nusiaubė visą ledės Belenden archyvą, be to, išniekino ir suskaldė tą kėslą, kurį ledė Margerita vadino jo švenčiausiosios didenybės sostu. Gal turite dar kokių draugų, kuriuos pageidautumėte aplankyti?

— Ne,— sunkiai atsiduso Mortonas,— tai būtų buvę beprasmiška. Vis dėlto, nors mano kelionės manta ne tokia jau didelė, be jos negalėsiu apsieiti.

— Viskas, ko jums gali prireikti kelionėje ir svetur, jau paruošta,— atsakė generolas.— Lordas Evendeilas tuo pasirūpino iš anksto. Štai šį paketą jis prašė įduoti jums į rankas. Čia rekomendaciniai laiškai štathalteriui princui Oraniečiui, prie jų pridėjau ir keletą nuo savęs. Juk žinote, karo žygius pradėjau jo vadovaujamas ir pirmą kartą parako pauosčiau prie Senefo[6]. Čia rasite ir vekselių, kuriuos pateiksite olandų bankininkams ir gausite pinigų būtiniausiems poreikiams patenkinti. Vėliau pinigai bus jums pervedami pagal pareikalavimą.

Tų žodžių priblokštas ir sujaudintas, Mortonas paėmė paketą iš Kleiverhauso rankų. Jį didžiai sukrėtė ir nuliūdino, kad taip skubotai vykdomas potvarkis dėl jo ištrėmimo.

— O mano tarnas? — paklausė jisai.

— Juo irgi pasirūpinta: jis vėl bernaus, jeigu pasiseks, pas ledę Margeritą Belenden. Manau, dabar jis nesivangstys pašauktinių kariaunos apžiūrų ir iš tolo lenksis vigų. O štai ir krantinė, čia jūsų laukia luotas.

Viskas įvyko taip, kaip sakė Kleiverhausas. Prie krantinės kapitono Mortono laukė luotas, prikrautas skrynių ir kitokios mantos, būtinos jo luomo keliauninkams. Atsisveikindamas Kleiverhausas palinkėjo jam sėkmės ir laimingai sugrįžti Škotijon, stojus ramesniems laikams.

— Aš niekados nepamiršiu,— tarė jis,— kaip tauriai jūs pasielgėte su mano draugu Evendeilu, juo labiau tokiomis aplinkybėmis, kai daugelis būtų stengęsi pašalinti jį iš kelio.

Juodu dar kartą spūstelėjo viens kitam ranką ir išsiskyrė. Kai Mortonas leidosi krantinės laiptais prie luoto, kažin koks žmogėnas slapčia įbruko jam saujon keliskart sulankstytą laiškutį. Jis apsižvalgė. Vyriškis, įteikęs jam raštelį, buvo aklinai įsisupęs į apsiaustą; jis pridėjo pirštą prie lūpų ir tučtuojau

įsimaišė į minią. Tas įvykis be galo sudomino Mortoną. Įlipęs į laivą, pasirengusį išplaukti į Roterdamą, ir pamatęs, jog keliabendriai rūpinasi kiekvienas savo reikalais, jis pasinaudojo proga ir perskaitė tą mįslingai įduotą laiškutį. Štai kas ten buvo rašoma:

„Didvyriškumas, kurį parodei aną lemtingą dieną, kai Izraelis bėgo nuo priešo, tam tikra prasme iš dalies užglostė tavo pragaištingą polinkį į erastizmą. Dabar ne laikas Efraimui galynėtis su Izraeliu[7]. Žinau, tavo širdis priklauso dukteriai iš priešo stovyklos. Tačiau meski iš galvos tą palkystę; kad ir kur aš būčiau, ar tremtyje, svetur, ar visų gujamas tėvynėje, ar netgi mirties glėbyje, mano ranka visados bus pakibusi viršum tos mūsų krauju garuojančios bedievių giminės, ir apvalzda nurodė man, kaip atseikėti jai jos pačios saiku, nuvaryti ją į prapultį ir vargą. Jų tvirtovės priešinimasis nulėmė mūsų sutriuškinimą prie Bosvelo tilto, ir aš prisiekiau savo siela jai atkeršyti. Tad nebegalvok apie tą moterį, o sueik su mūsų broliais tremtiniais, kurių širdys vis dar linksta prie mūsų nelaimingosios šalies, geiste geisdamos ją išvaduoti ir prikelti iš griuvėsių. Olandijoje sutiksi keletą dorų škotų, kurie visomis išgalėmis stengiasi mus išvaduoti. Dėkis prie jų, kaip ir dera šauniojo ir narsiojo Sailo Mortono sūnui; jie globos tave visa širdimi, minėdami tavo tėvą ir gerbdami tavo patiės nuopelnus. Jeigu ir toliau būsi vertas darbuotis viešpaties vynuogyne, galėsi bet kada sužinoti, ką aš veikiu, kur esu, pasiteiravęs Kventino Mekeilo Airongrėjaus, kai užeisi pas dievobaimingą moteriškę, vardu Besė Meklur, gyvenančią netoli smuklės, vadinamos „Užuovėja", kurioje Nylas Bleinas viešina savo klientus. Tiek ir norėjo tau pasakyti tasai, katras geidžia išgirsti, jog esi tarp mūsų brolių ir grumiesi su kruvinu tironu, ir nesileidi vedamas į pagundą. O tuo tarpu pasisemki kantrybės. Tegu kalavijas visados tau kabo prie šalies, tegu amžinai dega tavasis žiburys nelyginant panaktinio žibintas, nes tasai, kuris teis Izaijo kalną ir išsklaidys netikrus pranašus nelyginant šiaudus, o pagonis pavers ražienomis, ketvirtosios sargybos metu apsireikš kruvinu apdaru, ir Jokūbo namai bus nusiaubti, o Juozapo namai atiduoti ugniai. Aš — tasai, katras vidury plyno lauko uždėjo ranką ant šios žemės galiūno"[8].

Tas keistas laiškas buvo pasirašytas trimis raidėmis: D. B. B., tačiau nereikėjo nė tų inicialų, kad Mortonas suprastų, jog šį raštelį galėjo atsiųsti vien tik Berlis. Tas laiškas dar labiau sustiprino pagarbą nepalaužiamos dvasios žmogui, kuris, pasitelkęs savo išmonę, prilygstančią jo narsai ir atkaklumui, pradėjo iš

naujo regzti ką tik išardyto sąmokslo tinklą. Bet Mortonas nenorėjo leistis į pavojingą susirašinėjimą ar atnaujinti ryšių, turėjusių jam tokių pragaištingų padarinių. Jo nuomone, Berlis grasino susidoroti su Belendenais, kurstomas įsiūčio dėl nesėkmingos Tilitadlemo pilies apsiausties: ir iš tikrųjų, svarstė Mortonas, kuo gali pakenkti besislapstantis bėglys, patyręs pralaimėjimą, tiems žmonėms, kai jų partija švenčia pergalę.

Vis dėlto Mortonas valandėlę svarstė, ar nepranešus majorui arba lordui Evendeilui apie Berlio grasinimus. Tačiau pamąstęs nutarė, jog tada turės išduoti slaptąjį laiško autorių,— mat būtų beprasmiška perspėti apie gresiantį pavojų, drauge nenurodžius, kaip jo saugotis, vadinasi, reikėjo kartu pasakyti Berlio pavardę, o tada, jo manymu, jis išduotų žmogų, parodžiusį jam tokį pasitikėjimą, juo labiau kad toji grėsmė, jo akimis žiūrint, atrodė menama. Kruopščiai viską apsvarstęs, Mortonas suplėšė laišką, prieš tai užsirašęs vardą ir gyvenamąją vietą tos moteriškės, kuri galėjo suteikti žinių apie jo autorių. Popieriaus skutelius jis išmetė į jūrą.

Taip Mortonui bemąstant, laivas pakėlė inkarą, ir jo baltas bures išpūtė palankus šiaurės vakarų vėjas. Palinkęs į vieną šoną, jis nuskriejo per bangas, palikdamas iš paskos ilgą putojantį pėdsaką. Miestas ir uostas, iš kur jis išplaukė, pradingo toliuose, juos supančios kalvos galiausiai susiliejo su dangaus mėlyne, ir Mortonas ilgiems metams išsiskyrė su gimtine.

TRISDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

SUGRĮŽIMAS

Kas laiką ragina
tolydžio bėgti šuoliais?[1]
„Kaip jums tai patinka"

Kokia laimė, jog romanistų, priešingai nei dramaturgų, nevaržo laiko ir vietos vienovė, ir užsigeidę jie gali savo nuožiūra siuntinėti personažus iš Atėnų į Tebus, o prireikus grąžinti atgal. Laikas, Rozalindos[2] žodžiais tariant, iki tol ėjo koja kojon su mūsų herojum — mat praslinko ne daugiau kaip du mėnesiai nuo tos valandėlės, kai Mortonas pasirodė šaulių varžybose, iki jo išplaukimo į Olandiją. Toliau mūsų pasakojimas nutrūksta, ir jame atsiranda daugelio metų spraga. Dabar mes laikome rei-

kalinga iš naujo imtis nutrūkusios pasakojimo gijos. Vadinasi, tą tarpą Laikas nuskriejo šuoliais. Tad, naudodamasis savo kastos privilegijomis, meldžiu skaitytoją sutelkti dėmesį į tolesnį pasakojimą, vėl prasidedantį sulig naują mūsų istorijos era, tai yra nuo revoliucijos metų[3].

Škotija pradėjo pamažėl gautis po sukrėtimų, patirtų keičiantis dinastijoms, ir dėl karaliaus Vilhelmo protingo pakantumo išvengė ilgo pilietinio karo baisumų. Atgimė žemės ūkis, ir žmonės, kurių protus buvo sumaišę audringi politiniai įvykiai ir esminiai bažnyčios ir valstybės valdymo pasikeitimai, pradėjo peikėtis ir galvoti apie savo įprastinius reikalus, užuot vėlęsi į politinius ginčus. Vien tiktai kalnėnai nenorėjo pripažinti naujos tvarkos ir su ginklu rankoje telkėsi į gana gausų būrį, vadovaujamą vikonto Dandžio, mūsų skaitytojams pažįstamo Grejemo Kleiverhauso vardu. Bet kadangi tarp kalnėnų visados vyksta bruzdėjimai, tad buvo manoma, jog ir šios riaušės negali iš esmės sutrikdyti ramybės visoje karalystėje, kol neperžengė kalnėnų gyvenamo krašto. Žemutinėje Škotijoje jakobitai, netekę ankstesnės įtakos, nebesitikėjo atviru priešinimusi laimėti pergalę ir savo ruožtu buvo priversti rengti slaptus susibūrimus ir steigti savigynos sąjungas. Vyriausybė tat vadino valstybės išdavyste, o jakobitai tuo tarpu būgnijo, kad jie persekiojami.

Pergalingieji vigai, tautos tikėjimu iš naujo paskelbę presbiterionizmą ir visuotiniems bažnyčios susirinkimams grąžinę ankstesnę jų reikšmę, vis dėlto toli gražu nekėlė tokių kraštutinių reikalavimų, dėl kurių kovojo kameroniečiai ir nesutaikomiausieji nonkonformistai Karolio ir Jokūbo viešpatavimo laikais. Jie buvo griežtai nusiteikę prieš Iškilmingąją lygą ir Sandorą, ir tie, kurie tikėjosi, jog Vilhelmas Oranietis bus ištikimas Sandoros šalininkas, karčiai nusivylė, kai jis ne visai tvirtai (abejojimas šio krašto žmonėms buvo būdingas) pareiškė toleruojąs bet kurį tikėjimą, suderinamą su valstybine santvarka. Vyriausybės iškilmingai paskelbtas pakantumas visoms tikėjimo kryptims didžiai papiktino radikaliosios partijos atstovus, ir tie apkaltino ją nusižengus Senajam testamentui. Savo siauraprotiškiems argumentams paremti jie citavo šventąjį raštą, ir, kaip nesunku įsivaizduoti, būtent tam tikras ištraukas, išplėštas iš konteksto ir daugiausia paimtas iš biblijos priesakų judėjams, nukreiptų prieš pagonybę žadėtoje žemėje. Be to, jie atvirai protestavo prieš pasaulietinių asmenų įtaką bažnyčiai, įgytą per patronažą, ir tvirtino, jog tai kėsinimasis į jos nesuteptumą. Jie peikė ir smerkė — kaip grynai erastines — priemones, kurias pasitelkdama vyriausybė mėgino kištis į bažnyčios valdymą, ir

ryžtingai kratėsi duoti priesaiką karaliui Vilhelmui ir karalienei Marijai, kol tie savo ruožtu neprisiekė Iškilmingajai lygai ir Sandorai, tai didžiajai presbiterionų chartijai, jų žodžiais tariant.

Taigi ši partija nesiliovė niurzgusi, kėlė aikštėn vyriausybės atskalūnybę ir savaip aiškino dievo rūstybės priežastis, ir jeigu ji būtų iš tikrųjų buvusi persekiojama, kaip ir viešpataujant dviem ankstesniems karaliams, išvengti atviro sukilimo būtų buvę neįmanoma. O kadangi nepatenkintiesiems buvo leidžiama be jokių kliūčių šaukti savo susirinkimus, kadangi jie galėjo kiek tinkami triuškinti socianiečius, erastiečius, pataikūnus, prisiplakėlius ir visokio raugo atskalūnus, nutolusius nuo tikrojo tikėjimo, persekiojimų nekurstomas įkarštis pamažėl blėso, jų šalininkų pastebimai mažėjo, ir pagaliau jie tapo būreliu galvotų, skrupulingų ir niekam nekenksmingų fanatikų, kuriems puikiausiai atstovavo mūsų senas pažįstamas Kapų Senis, kurio pasakojimai sudarė mano romano pagrindą. Beje, pirmaisiais porevoliuciniais metais kameroniečiai telkėsi į gausią kraštutinių politinių pažiūrų sektą; vyriausybė, blaiviai vertindama padėtį, ją pakentė, bet drauge stengėsi susilpninti jos įtaką. Tie žmonės buvo vienintelė stipri opozicinė partija, todėl vyskupininkai ir jakobitai, nors nuo seno ir jautė kameroniečiams įgimtą nacionalinę neapykantą, ne kartą dėjosi jų sąjungininkais, rezgė pinkles ir stengėsi naudotis jų nepasitenkinimu, kad jie pagelbėtų iš naujo pasodinti į sostą Stiuartus. Vyriausybę iš esmės rėmė Žemutinės Škotijos prastuomenė, didžia dalimi linkusi į nuosaikųjį presbiterionizmą, laikydamasi pažiūrų tos partijos, kurią kameroniečiai žiauriai smerkė už indulgencijos priėmimą ir tikėjimo išpažinimą pagal Karolio II išleistą aktą. Tokia partijų padėtis buvo Škotijoje pirmaisiais porevoliuciniais metais.

Vieną giedrą vasaros vakarą nepažįstamas vyriškis, raitas ant risto žirgo, iš pažiūros aukšto rango karininkas, lėtai leidosi nuokalniu taku, kurio gale vėrėsi vaizdas į romantiškus Bosvelo pilies griuvėsius ir Klaido upę, dailiai vingiuojančią tarp uolų ir miškų ir savo bangomis skalaujančią kitados Emė de Valanso[4] statytus bokštus. Netoliese buvo matyti Bosvelo tiltas. Priešingame krante nusidriekusi plati lyguma, kur kadaise vyko mūšis, pasibaigęs sukilėlių sutriuškinimu, dabar buvo tokia pat romi ir tyli kaip ežero paviršius giedrą vasaros dieną. Medžiai ir krūmai, išsimėtę šen bei ten romantiškais guotais, vos virpėjo dvelkiant silpnam pavakario vėjeliui. Upė, ir toji šniokštė dusliai, prislopintai, tarsi būgštaudama sutrikdyti aplinkos ramybę.

Takas, kuriuo jojo raitelis, vingiavo čia galingų plačiašakių medžių paunksnėje, čia pro žalitvores ir gražius vaismedžių sodus, kur noko gausus vasaros derlius.

Artimiausi trobesiai, patraukę raitelio akį, buvo didoka sodyba, arba smulkaus bajoro dvarelis, išsidėstęs saulės kepinamame šlaite, apsodintame obelimis ir kriaušėmis. Gale tako į tą kuklią sodybą stovėjo trobelė, pagal savo padėtį kitados buvusi sarginė, nors viskas sakyte sakė, jog to negalėjo būti. Trobelė atrodė jauki ir patogi, surėsta atsakančiai, kaip paprastai renčiamos trobos Škotijoje. Šalimais buvo nedidelis sodelis, priaugęs vaiskrūmių bei vaismedžių, tarp jų driekėsi daržo lysvės. Netoliese, atšlaime, ganėsi karvė ir šešetas avių. Priedury puikuodamasis giedojo gaidys, šaukdamas krūvon savo gausią šeimyną. Gražiai sukrauti žabų kūleliai ir durpių ketvirtainiai bylojo, jog trobelės šeimininkai pasiruošę sutikti žiemą. Melsvas dūmelis, rūkstantis iš kamino viršum šiaudinio stogo, lėtai sklaidėsi tarp žaliuojančių medžių,— buvo numanu, jog ant ugniakuro užkaista vakarienė. Tam taikiam kaimo palaimos vaizdeliui papildyti pridursime, jog kokių dešimties metų mergytė nešė ąsotį vandens, gardaus ir tyro kaip krištolas, pasemto iš šaltinio, čiurlenančio ne per toliausia po senu išdžiūvusiu ąžuolu, per kokį dešimtį jardų nuo namų.

Raitelis sustabdė žirgą ir paklausė mergytę kelio į „Fėjų kalnelį". Mergytė, pagaliau supratusi, ko klausiama, krestelėjo nuo kaktos žavių kaip linas plaukų sruogas, išplėtė apskritas mėlynas akutes ir nustebusi atsakė klausimu:

— Ko tamstai reikia?

Įprastas valstiečių atsakymas — jeigu apskritai jį galima pavadinti atsakymu — į kiekvieną prašalaičio klausimą.

— Norėčiau sužinoti, kuriuo keliu nusigausiu į „Fėjų kalnelį".

— Mamyte, mamyte! — sušuko mergaičiukė ir tekina puolė į trobos duris.— Mamyte, išeik, čia toks džentelmenas nori su tavim pasikalbėti.

Tarpduryje pasirodė mergytės motina,— jauna, išvaizdi sodietė, iš prigimties vylingo ir šelmiško veido, kuriam vedybinio gyvenimo metai suteikė orumo ir rimties — bruožų, savitų ištekėjusioms škotėms. Ant vienos rankos ji laikė kūdikį, kita taisėsi prikyštę, į kurią kabinosi kokių dvejų metų bamblys. Vyresnioji mergytė — toji, kurią ant tako susitiko mūsų keliaunikas, beregint užlindo motinai už nugaros ir tolydžio kaišiojo galvą, žvilgčiodama į nepažįstamąjį.

— Ko pageidaujate, pone? — paklausė moteriškė su pagarbiu mandagumu, nelabai įprastu jos luomo žmonėms, tačiau nemaž neįtaikaudama.

Nepažįstamasis įdėmiai nužvelgė ją ir atsakė:

— Aš ieškau vietovės, vadinamos „Fėjų kalneliu", ir žmogaus, vardu Kasbertas Hedrikas. Gal jūs patarsite, kaip man jį surasti?

— Tai mano vyras, pone,— atsakė moteriškė, svetingai nusišypsodama.— Gal nusėsite nuo arklio ir užsuksite į mūsų kuklią pastogę? Kadi, Kadi (tarpduryje pasirodė baltapūkis berniūkštis kokių ketverių metų amžiaus). Nubėk, vaikeliuk, ir pasakyk tėtei, kad jo teiraujasi vienas ponas. Pala! Džene, tu buklesnė, verčiau nubėk tu: jis apačioje, Keturių akrų sklype. Gal nusėsite nuo arklio, pone, jums teks truputuką luktelėti. Gal pageidaujate duonos su sūriu ar gurkšnelį alaus, kol pareis šeimininkas? Mano alus geras, nors man pačiai ir nepritiklu girti, nes pati jį darau. Bet artojo darbas ne toks jau lengvas, ir jam reikia ko nors stipresnio, užtat ir dedu į katilą gerą saują salyklo.

Nepažįstamajam atsisakinėjant svetingos šeimininkės vaišių, pasirodė Kadis, senas mūsų pažįstamas. Jo veide matei, kaip paprastai, tariamą paprastumą, kartkartėmis nuskaidrinamą šelmiškos gudrybės, kuri bylojo apie įgimtą suktumą, tokį savitą menamiems kaimo stuobriams. Pažvelgęs į raitelį kaip į visiškai nepažįstamą žmogų, panašiai kaip žmona ir duktė, jis pradėjo kalbą įprastu: „Ko pageidautumėte, pone?"

— Aš noriu šį tą sužinoti apie šį kraštą,— atsiliepė keliauninkas,— ir, kaip girdėjau, jūs protingas vyras ir galite suteikti man duomenų.

— Kas be ko, pone,— kiek pagalvojęs, atsiliepė Kadis,— bet iš pradžių norėčiau išgirsti, kas jus domina. Kadaise man teko atsakyti į tokią galybę klausimų, ir dar tokių keblių, jog jeigu tat žinotumėte, nemaž nesistebėtumėte mano nepatiklumu. Mamutė vertė mane kalti katekizmą, o tai man buvo baisi kankynė; paskui man pavyko įsilabinti savo senajai poniai ir šį bei tą įsidėti į galvą apie savo krikštatėvius bei krikštamotes, bet viskas man susimaišė, ir neįtikau nei vieniems, nei kitiems; o kai suaugau į vyrus, radosi galybė kitokių klausimų, kurie man patiko dar mažiau nekaip tikrasis krikščionio kataliko pašaukimas; ir tik pasakęs katekizmo žodžius „pasižadu ir duodu įžadą", pagaliau atsikračiau tų klausimų. Taigi matote, pone, kodėl iš pradžių noriu išgirsti klausimus, o tik paskiau į juos atsakyti.

— Manęs jums nėra ko bijoti, bičiuli; aš tik noriu sužinoti, kas naujo jūsų krašte.

— Mūsų krašte? — pakartojo Kadis.— O, viskas būtų kuo geriausiai, jei ne tas šėtonas Kleiversas (dabar jį šaukia Dandžiu): jisai vis tebesibasto po kalnus su visokiais Donaldais, Dunkanais ir Dugaldais, kurie nuo amžių vaikščioja kiaurais dugnais, mat tikisi viską apversti aukštyn kojomis ir grąžinti seną tvarką, kai tik pradėjome stotis ant naujų kojų ir gyventi kaip žmonės. Bet Mekejus[5] iškarš jiems kailį, be jokios abejonės, galvą guldau.

— Kodėl jūs toks tikras, bičiuli? — paklausė pakeleivis.

— Pats savo ausimis girdėjau,— atsakė Kadis,— kaip tat išpranašavo vienas žmogus, tris valandas tysojęs negyvas, o paskui prisikėlęs iš numirusių iškloti tiesiai į akis tam Kleiversui, ką apie jį galvoja. Tai atsitiko tokioje vietovėje, vadinamoje Dramshinelu.

— Iš tiesų? — nustebo nepažįstamasis.— Niekaip negaliu patikėti, bičiuli.

— Galėtumėte pasiklausti mano mamutės, jei būtų gyva,— atsakė Kadis,— jinai viską man išaiškino, nes aš maniau, jog tas žmogėnas sužeistas, ir tiek. Šiaip ar taip, jis išpranašavo, kad bus ištremti Stiuartai, minėdamas kiekvieną vardu, ir kad bus atkeršyta Kleiverhausui bei jo dragūnams. Vardu jis buvo Habakukas Didžiarūstis, truputį kuoktelėjęs, bet užtat atsakantis pamokslininkas.

— Jūs gyvenate,— toliau kalbėjo nepažįstamasis,— lyg ir turtingame ir taikiame krašte.

— Taigi nėra kuo skųstis, pone, ypač kai atsitinka geri metai,— atsiliepė Kadis.— Bet anuo tiltu kadaise tekėjo kraujas tokiais srautais, kad nė vanduo po juo šitaip nėra tekėjęs, ir jeigu jums būtų tekę tat pamatyti, tada nebūtumėte sakęs, jog žiūrėti į tai labai jau gražu.

— Jūs turite galvoje mūšį, vykusį prieš kelerius metus? Tą rytą buvau pas Monmetą, bičiuli, ir šį tą mačiau, kas ten dėjosi,— tarė nepažįstamasis.

— Vadinas, matėte atsakančias skerdynes,— susidomėjo Kadis.— Po to jau amžindie nenorėčiau eiti į karą. Aš taip ir pagalvojau, kad jūs kariškis, pamatęs jūsų raudoną, galionais išsiuvinėtą durtinį ir plačiakraštę skrybėlę.

— O su katrais buvote jūs, bičiuli? — toliau klausinėjo susidomėjęs pakeleivis.

— Šit kaip, jaunuoli! — atsiliepė Kadis, nutaisęs vylingą žvilgsnį — bent jam pačiam tas žvilgsnis toks atrodė.— Ką aš galiu jums atsakyti, jei neišmanau, su kuo šnekuos.

— Ir gerai darote, kad esate toks atsargus, bet neverta nieko slėpti nuo manęs: juk aš žinau, jog buvote tenai kaip Henrio Mortono tarnas.

— Šventa teisybė! — sušuko apstulbęs Kadis.— Bet iš kur jūs išknisote tą paslaptį? Man, savaime aišku, nėra ko baimintis, nes šiandie saulutė mums šviečia. Baisiai norėčiau, kad mano šeimininkas būtų gyvas ir pats savo akimis pamatytų, kaip viskas apsivertė.

— O kas jam nutiko? — pasiteiravo pakeleivis.

— Nuskendo drauge su laivu, plaukdamas į Olandiją: buvo žmogus ir nebėra, visi kaip vienas žuvo, ir mano vargšas šeimininkas kartu su visais. Nė vienas neišsigelbėjo.

Ir Kadis gailiai atsiduso.

— Jūs buvote prie jo prisirišęs, ar ne? — toliau kamantinėjo pakeleivis.

— Kurgi ne! Jo veidas, kaip sakoma, buvo atgaiva akims: pasižiūri į jį — ir iškart krinta į širdį. O koks šaunus karys buvo! O, būtumėte matęs, kaip jis lakstė po tiltą, sakytumei, aitvaras, šaukė mūsų vyrus kautis iki paskutiniųjų, nors tie ir nebuvo linkę kilti į mūšį. Tiek tų karių ten ir buvo — jisai ir tas vigas, vardu Berlis: jeigu du vyrai būtų valioję laimėti mūšį, paskiau ir mums nebūtų reikėję atsipirkti savo kailiu.

— Jūs paminėjote Berlį. Ar jis tebegyvas, nežinote?

— Žinau šį tą, bet ne kažin ką. Girdėjau, lyg svetur buvo pasidavęs, tik mūsų tremtiniai negeidavę su juo susitikti — mat arkivyskupą ne kas kitas, o jis nužudęs. Taigi pargrįžęs atgal, tik dar labiau įtūžęs ir, kaip girdėjau, nutraukęs visus ryšius su presbiterionais. Ir net dabar, kai čionai atvyko princas Oranietis, Berlis nesugebėjo pelnyti nei jo palankumo, nei kokios vietos — ir vis per savo pasiutišką būdą, ir nuo to laiko nėra apie jį jokios žinios. Tiesa, eina kalbos, esą iš pykčio ir apmaudo jam suvis pasimaišęs protas.

— Sakykit...— mikčiodamas pradėjo nepažįstamasis.— Gal esate ką nors girdėjęs apie lordą Evendeilą?

— Ar esu ką nors girdėjęs apie lordą Evendeilą? Ar esu girdėjęs? Argi mano jaunoji ponia negyvena ana ten ant kalvos? Argi tai nereiškia, kad ji veik ištekėjusi už lordo?

— Vadinasi, jie dar nevedę? — nejučia ištrūko pakeleiviui.

— Ne, juodu tik, kaip sakoma, susižiedavę; mudu su pačia buvome liudytojai, ir jau gana seniai. Ilgai jis ją mergino, ir

tik mudu su Džene žinome, kodėl taip viskas užsitęsė. O kodėl jūs nenusėdate nuo žirgo? Ko man kraginti galvą be reikalo? Be to, vakaruos, ties Glazgu, renkasi debesys, o išmanantys žmonės sako, jog tai prieš lietų.

Iš tikrųjų didelis juodas debesis visai užtemdė vakaro saulę; nutyško keletas stambių lietaus lašų, ir tolumoje sugrumėjo perkūnija.

„Tegu jį skradžiai! — tarė sau Kadis.— Bent jau liptų nuo arklio arba jotų savo keliu ir apsistotų nakvynės Hemiltene, kol neprapliupo liūtis."

Bet raitelis po savo paskutinio klausimo sėdėjo kaip sėdėjęs balne tarytum žmogus, nukamuotas kokios nepaprastos įstangos. Pagaliau jis atsipeikėjo ir, matyt, iš paskutiniųjų vargais negalais perveikęs save, paklausė Kadį, ar tebegyva senoji ponia.

— Gyva,— atsakė Kadis,— tik labai jau silpna. Ir jau sekasi nebe taip kaip anksčiau: viskas apsivertė aukštyn kojomis, kai stojo sunkūs laikai. Nemaža jiems teko išgyventi ir anksčiau, ir paskiau, neteko savo senos pilies ir baronijos, ir žemių, kurias kitados ardavau, ir Sodybos, ir visų valdų, ir mano daržo, kurį taip norėjau atsiimti. Ir visa tai, galima sakyti, per menką nieką, dėl kelių senų avies kailio sklypelių, nežinia kur pradingusių per maišatį kraustantis tada iš Tilitadlemo.

— Apie tai šį tą esu girdėjęs,— dusliai pratarė pakeleivis, pakreipdamas galvą į šalį.— Aš labai užjaučiu tą giminę ir mielai pagelbėčiau jai kiek įmanydamas. Ar galiu pas jus gauti nakvynę, bičiuli?

— Rasime kokį kampelį, pone, nieko geresnio pasiūlyti negalėsiu,— atsiliepė Kadis.— Ką nors sugalvosime, vis geriau nekaip joti lietui merkiant per audrą, be to, atvirai sakant, pone, ir pažiūrėti jūs ne visai sveikas.

— Man kartais svaigsta galva,— atsakė pakeleivis,— bet veikiai praeina.

— Manau, galėsime jus pavaišinti atsakančia vakariene, pone,— tarė Kadis,— ir parūpinsime jums guolį. Negražu nepasidalyti tuo, ką turi, tik bėda su patalu: mudu su Džene prisiaugino me tiek vaikų (duok dieve, sveikatos ir jai, ir jiems!), jog, po teisybei, teks prašyti lordo Evendeilo, kad duotų dar rėželį žemės ir leistų pristatyti dar vieną galą prie mūsų trobelės.

— Man jokių patogumų nereikia,— tarė pakeleivis, pagaliau žengdamas į trobą.

— Arkliuku galite nesirūpinti,— pareiškė Kadis,— viskas bus gerai. Kas jau kas, o aš moku žiūrėti arklius. O jūsų žirgelis atsakantis, kaip kažin ką!

Kadis nuvedė arklį į kūtę ir paliepė žmonai pasirūpinti vakariene ir patalu svečiui. Karininkas įėjo į vidų ir atsisėdo toliau nuo ugniakuro, nusisukęs nuo nedidelio grotuoto langučio. Dženė, arba ponia Hedrik, jei skaitytojui taip maloniau ją vadinti, pasiūlė nusivilkti apsiaustą, nusijuosti diržą ir perpetę su špaga ir nusivožti skrybėlę, bet jis atsisakė teisindamasis, kad jį krečiąs šaltis. Kad greičiau praslinktų laikas, kol pareis Kadis, svečias pradėjo šnekinti vaikučius, tolydžio skrybėlės kraštu dangstydamas veidą nuo smalsių šeimininkės žvilgsnių.

TRISDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

VAIDUOKLIS

Kiek liejam ašarų graudžių!
Kiek pergyvename mirčių!
Draugų jaunystės nebėra,
Užgesus meilė jau tyra[1].

Loganas

Kadis netrukus grįžo ir džiugiu balsu pareiškė nepažįstamajam, kad jo arkliukas atsakančiai pašertas ir kad šeimininkė pataisys jam guolį šeimininkų name: ten jam būsią jaukiau ir išsimiegosiąs patogiau negu jų trobelėje.

— Ar Belendenų kuri šiuo metu namie? — dusliu, virpančiu balsu pasiteiravo keliauninkas.

— Ne, pone, jos abi išvažiavo drauge su šeimynykščiais — dabar jos teturi vos du tarnus, o raktus prilaiko mano pati, ji nūnai vietoj raktininkės, žiūri namų, nors už tai ir negauna nė sudilusio skatiko. Ji ten gimusi ir užaugusi, užtat turi valią, ir visur kur ja pasikliaujama. Jeigu jos būtų buvusios šičia, mes nebūtume drįsę jūsų įkurdinti jų neatsiklausę, bet jų nėra, ir jos bus patenkintos, kad mes priglobėme pakeleivį džentelmeną. Panelė Belenden pasirengusi padėti kam pakliūva, tik kad geros valios turi daugiau nekaip pinigo, o jos senelė ledė Margerita labai gerbia bajorus, o ir vargšų žmonelių neskriaudžia. Ko gi tu, pačiute, neneši į stalą viralo?

— Neimk į galvą, vyreli,— atsiliepė Dženė,— dar yra laiko, kas jau kas, o aš gerai žinau, kad tau patinka viralas tiesiai nuo ugnies.

Kadis iš pradžių susinepatogino, paskui nusikvatojo iš visų plaučių ir šelmiškai pažvelgė į pačią. Juodu įšneko apie šį bei tą, bet nepažįstamasis nesikišo į jų kalbą. Pagaliau jis pertraukė juos paklausdamas:

— Ar nepasakysite, kada numatytos lordo Evendeilo jungtuvės su panele Belenden?

— Regis, greitu laiku,— išpoškino Dženė, nedavusi vyrui laiko atsakyti į klausimą,— vestuvės jau seniai būtų buvusios atšvęstos, tik va sutrukdė senojo majoro Belendeno mirtis.

— Nuostabus buvo žmogus! — tarė prašalaitis,— dar Edinburge išgirdau apie jo mirtį. Ar jis ilgai sirgo?

— Galima sakyti, sunegalavo nuo tos dienos, kai jo brolio žmonai ir dukterėčiai teko kraustytis iš savo namų, ir atkala širdimi turėjo lįsti į skolas ir kelti bylą, o tai atsitiko paskutinėmis karaliaus Jokūbo viešpatavimo dienomis, ir Bezilas Olifantas, bylinėjęsis dėl palikimo, pasivertė popiežininku, norėdamas įtikti tuometiniams valdytojams, ir tada jau niekas nepasakė žodžio prieš. Taigi galų gale įstatymas pakrypo prieš abi damas, nors jos daugel metų gynė savo teises; majoras po to suvis atgulė. Ištrėmus Stiuartus (nors nebuvo ko per daug juos mylėti), vis dėlto jis nepajėgė to pakęsti ir visai susigadino sau širdį. O paskui Čarnvūdą apgulė kreditoriai ir taip švariai viską išgrandė, jog ten ničnieko neliko,— juk majoras apskritai niekados nebuvo visko pertekęs, gerulis negalėjo matyti, kaip žmonės brenda į skurdą.

— Iš tikrųjų,— pritarė nepažįstamasis užsikirsdamas,— šaunus tai buvo žmogus, bent taip esu girdėjęs apie jį atsiliepiant. Vadinasi, abi damos liko be turto ir be globėjo?

— Ką jūs! Kol gyvas lordas Evendeilas, joms netrūks nei vieno, nei kito,— atsakė Dženė.— Štai kas pasirodė besąs tikras draugas, kai jas užklupo negandai. Juk ir namai, kur jodvi gyvena, priklauso jam, ir nė vienas vyras nuo patriarcho Jokūbo laikų[2], kaip sakydavo mano anyta, taip ilgai ir atkakliai nesiekė moters rankos kaip tas dorybingasis lordas Evendeilas.

— Ir kodėl gi? — paklausė nepažįstamasis iš susijaudinimo drebančiu balsu.— Kodėl gi toji, kurią jis taip karštai myli, nesiteikė jam atsiteisti?

— Iš pradžių reikėjo užbaigti bylą,— beregint atsakė Dženė,— o paskui radosi visokiausių šeimyninių rūpesčių.

— Eik jau,— įsiterpė Kadis,— juk buvo dar viena priežastis, jaunoji ponia...

— Prisikąsk liežuvį ir srėbk savo viralą,— atšovė jo pati.— Matau, kad džentelmenas kaip nesavas, jis net neparagavo mūsų kuklios vakarienės; aš kaipmat papjausiu viščiuką.

— Neapsimoka,— atsiliepė nepažįstamasis,— prašyčiau tik stiklo vandens ir norėčiau pabūti vienas.

— Tuomet būkite toks geras ir eikite su manim,— tarė Dženė, uždegdama nedidelį žibintą,— aš jums parodysiu kelią į ponų namus.

Kadis irgi pasisiūlė lydėti svečią, tačiau Dženė priminė: kad vaikai, palikti vieni namie, kas be ko, susipešią ir, ko gero, įstumsią vieni kitus į ugniakurą, ir jis pasiliko žiūrėti namų.

Dženė nuvedė nepažįstamąjį siauru, kalvos atšlaite vingiuojančiu takeliu, kuris, raitydamasis per šilojus ir sausmedžių krūmus, išėjo prie nedidelio sodo vartelių. Ji atšovė skląstį ir alėjomis su pakirptomis kukmedžių žalitvorėmis iš šalių, pro senoviškai išdėstytus gėlynus ir dailias klombas priėjo prie stiklinių durų, atidarė jas visrakčiu, uždegė žvakę ir, atsiprašiusi kelioms minutėms, nuskubėjo paruošti svečiui kambario. Užgaišo ji ne ilgiau kaip penketą minučių, o grįžusi išsigando — nepažįstamasis sėdėjo palinkęs į priekį ir užsikniaubęs ant stalo. Iš pradžių jai pasidingojo, kad jis neteko sąmonės, bet, žengusi artyn, suvokė iš slopinamos raudos, jog jį ištiko nevilties priepuolis. Ji tylutėliai pasišalino ir luktelėjo, kol jis pakels galvą, ir tik tada pasirodė iš naujo ir, dėdamasi, jog nepastebi jo jaudinimosi, pranešė, kad lova paklota. Nepažįstamasis įsmeigė į ją akis, lyg nesuprasdamas jos žodžių. Ji pakartojo, ką buvo sakiusi, ir šis, linktelėjęs galvą, lyg duodamas ženklą, jog viską suprato, nusekė paskui ją į kambarį ir stabtelėjo prie jos nurodytų durų. Tai buvo nedidelis miegamasis, kur paprastai apsistodavo lordas Evendeilas, Dženės žodžiais tariant, atvykęs pasisvečiuoti į „Fėjų kalnelį": iš vienos pusės buvo mažytis kinų stiliaus darbo kambarėlis su langu į sodą, iš kitos — svetainė, atskirta vien lentine pertvara. Palinkėjusi svečiui geros sveikatos ir labos nakties, Dženė nuskubėjo namo.

— Kadil — sušuko ji, vos įlėkusi į trobelę.— Mes žuvę!

— Kas atsitiko? Kas tau? — nepaprastai ramiai atsiliepė Kadis, vienas iš tų, kuriuos ne taip jau paprasta sujaudinti.

— Kaip tu manai, kas yra tasai džentelmenas? Ir kuriems galams tu pasiūlei jam nakvynę! — sušuko Dženė.

— O kuriam kipšui man žinoti, kas jis per vienas? Dabar jau nebėra ano įstatymo, kuris drausdavo suteikti žmogui pastogę

ir jį paviešinti,— atsakė Kadis,— todėl kas mums rūpi, vigas jis ar toris?

— Betgi jis išardys lordo Evendeilo vedybas, jei neatsitiks kas nors dar blogesnio! — tarė Dženė.— Juk tai pirmoji panelės Editos meilė, juk tai tavo buvęs ponas, Kadi.

— Velniai rautų, motin! — suriko Kadis, pašokdamas nuo suolo.— Ką, manai, aš aklas, ar ką? Kad ir šimtas čia žmonių stovėtų, iškart pažinčiau poną Henrį Mortoną.

— Kadi, širduk,— atsakė Dženė,— nors tu ir ne aklas, bet ne toks įžvalgus kaip aš.

— Galimas daiktas, bet kurių galų man priekaištauji? Ir kuo, tavo galva, tas vyriškis panašus į poną Henrį?

— Ką gi, aš tau pasakysiu,— atvertė Dženė.— Man pasidingojo, kad jis dangstosi veidą ir kalba ne savu balsu, taigi sakau, išmėginsiu jį, įšnekusi apie būtas dienas, ir, kai užsiminiau apie karštą viralą, jis, žinoma, nesusijuokė — dabar jis labai orus pasidaręs, bet vis dėlto taip šelmiškai žvilgtelėjo į tave, jog man išsyk paaiškėjo: jis supranta, ką aš turiu galvoje. Ir nuliūdo jis dėl panelės Editos vedybų, ir kol gyva nesu mačiusi tokio įsimylėjusio vyro... Galėčiau pasakyti — tokios meilės, kuri taip liepsnotų ir vyro, ir moters širdyje... Pamenu, kaip nualpo panelė Edita, išgirdusi, kad judu su ponu Henriu (ak tu, besarmati!) drauge su maištininkais žygiuojate apgulti Tilitadlemo. Ką mudviem dabar daryti?

— Iš tiesų, ką mudviem daryti? — tarė Kadis, paskubomis vilkdamasis palaidinį, kurį jau buvo spėjęs nusimesti.— Gal man dabar nueiti ir pasikalbėti su savo ponu?

— Na jau ne, Kadi, niekur tu neisi,— ramiu ir griežtu balsu atkirto Dženė.

— Tai velnias, ne boba! — pasipiktino Kadis.— Manai, kad aš tau koks Džonas Tomsonas[3] ir kad visą gyvenimą laikysi mane po padu?

— O kas tu norėtum būti? Kas tave mokys, širduk, jei ne aš? — atsakė Dženė.— Pala, išdėstysiu tau viską po truputį. Be mudviejų, niekas daugiau nežino, kad jaunasis Milnvūdas gyvas ir sveikas, o kadangi jis taip slapstosi nuo visų, mano galva, jis parvyko čionai ir netrukus išsidangins atgal, sužinojęs, kad panelė ištekėjusi ar jau teka, taigi maišyti jis niekam nemaišys. Bet jeigu panelė Edita sužinos, kad jis gyvas, net stovėdama su lordu Evendeilu prieš altorių, prireikus pasakyti „taip", atsakys pastoriui „ne".

— Ir kas čia tokio,— atsiliepė Kadis,— kas man rūpi? Jei panelei Editai ankstesnis dūsautojas patinka labiau už dabartinį,

kodėl ji negali apsigalvoti, kaip tat daro kiti? Juk žinai, Džene, Halidejus lig šiol kalba, jog tu buvai pažadėjusi už jo tekėti.

— Halidejus melagis, o tu, Kadi, mulkis, jei klausai tų paistalų. Neduok dieve, kad jaunoji ponia persigalvotų! Kiek ponas Mortonas turi aukso, tiek ir nešioja galionais išsiuvinėtą ant durtinio. Kaipgi jis išlaikys ledę Margeritą ir dar jaunąją ponią?

— O Milnvūdo dvaras? — šokosi prieš Kadis.— Tiesa, senis užrašė viską ekonomei iki gyvos galvos, nes nieko nežinojo apie sūnėną, bet reikia tik pasišnekėti nuoširdžiai su senąja Vilson, ir jie puikiausiai nugyvens amželį sykiu su lede Margerita, kaip kažin ką!

— Tai jau nušnekėjai, širduk, nei į tvorą, nei į mietą,— atrėmė Dženė,— tu suvis jų nepažįsti, jei manai, jog tokios prakilnios damos gyvens tau sykiu su Alisna Vilson. Juk iš puikybės jos net iš lordo Evendeilo negeidauja priimti bet kokios pagalbos. Na jau ne, jei panelė Edita ištekės už Mortono, jai teks gyventi amžinuose žygiuose.

— Kas be ko, senoji ponia tokio gyvenimo neištvers,— tarė Kadis,— ir vienos dienos ganės pasikratyti furgone, kad nusistagaruotų.

— O dar prasidės rietenos dėl vigų ir torių,— įterpė Dženė.

— Žodžio nėra,— pritarė Kadis,— senoji ponia pasiutiškai užsispyrusi, kai išeina tokios šnekos.

— Be to, Kadi,— toliau kalbėjo gudrioji žmona, pabaigai apdairiai palikusi patį tvirčiausią argumentą,— jeigu iširs tos vedybos su lordu Evendeilu, nebeturėsime nei savo trobelės, nei daržo, nei ganyklos karvutei. Ir tada mudviem nieko kito nebeliks, kaip pasiimti vaikučius ir eiti duoneliauti!

Ir Dženė sukūkčiojo. Kadis nežinojo kur dėtis, neišmanydamas, ką daryti. Pagaliau jis tarė:

— Gerai, motin, ar negalėtum ramiai, be ašarų pasakyti, ką mums daryti?

— Ogi nieko,— atrėmė Dženė.— Dėkis, kad to džentelmeno nei pažįsti, nei ką, ir meldžiu amžindie niekam nė žodeliu neprasitarki, kad jis buvo pas mus arba ponų namuose — tenai, ant kalniuko! Būčiau žinojusi, kas jis per vienas, būčiau paguldžiusi jį į mūsų lovą, o mudu būtume kuo gražiausiai permiegoję kūtėje, kol jis iškeliautų savais keliais. O ką dabar beveiksi? Reikia pagalvoti, kaip rytoj rytą kuo anksčiau jį išleidus. Man regis, sugrįžti čionai jis niekados nebenorės.

— Vargšas mano ponas! — susigraudinęs sušuko Kadis.— Išeina, man nevalia su juo nė pasišnekėti?

— Nieku gyvu,— atsakė Dženė,— žiūrėk man, kad jo nepažintum, ir aš nebūčiau pasakiusi tau, kas jis toks, jei nebijočiau, kad ryto metą imsi ir staiga jį pažinsi.

— Tiek jau to,— sunkiai atsiduso Kadis,— geriau iš pat ankstaus ryto eisiu arti; jeigu jau man nevalia su juo pasišnekėti, geriau suvis dingti iš namų.

— Šventa teisybė, meiluti tu mano,— pritarė Dženė.— Kai persimeti su manim vienu kitu žodžiu, protingesnio žmogaus už tave nerasi, tik šiukštu nedaryk nieko svarbaus savo nuožiūra.

— Gal ir tavo teisybė,— subambėjo Kadis,— amžinai turėdavau ant savo galvos kokią nors senę ar šeimininkę, ar šiaip kokią moteriškę, kuri vis versdavo mane viską daryti savaip, o ne manaip,— toliau kalbėjo jis nusirengdamas ir guldamas į lovą.— Iš pradžių buvo mamutė, paskiau ledė Margerita, kuri drausdavo man daryti bet ką savo galva, ir jodvi dar riedavosi viena su kita ir stumdavo mane viena į vieną pusę, kita — į kitą, ir abi lenkdavo į save lygu Pančas ir kipšas, kurie mugėje grumiasi dėl kepėjo; o dabar, kai esu vedęs,— toliau bambėjo jisai, įsisupdamas į antklodę,— regis, suvis pasidariau savo pačios pastumdėlis.

— Ar ne geriau tau patariu nei visi kiti? — atsiliepė Dženė, kuri, atsigulusi šalia vyro ir užpūtusi žvakę, užbaigė visas kalbas.

Palikę tą porą, nugrimzdusią į miegą, pranešime skaitytojui, jog kitą dieną iš pat ankstaus ryto, tarnų lydimos, į „Fėjų kalnelį" atjojo dvi amazonės, kurias didžiai persigandusi Dženė beregint pažino,— tai buvo panelė Belenden ir ledė Emilė Hemilten, lordo Evendeilo sesuo.

— Gal nubėgti man į kalniuką ir truputį apruošti namus? — netikėto abiejų panelių apsilankymo įbauginta, paklausė Dženė.

— Duokite mums paradinių durų raktą, daugiau mums nieko nereikia: Gudjilas atidarys langus ir išvėdins mažąją svetainę.

— Mažoji svetainė užrakinta, o spyna kaip tyčia sugedo,— atsakė Dženė, sumetusi, jog tas kambarys šalia pat miegamojo, kur jinai vakar įkurdino svečią.

— Tada jis atidarys raudonosios svetainės langus,— tarė panelė Belenden ir pasuko arklį namų link, tačiau ne tuo takeliu, kuriuo vakar vakare Dženė lydėjo svečią.

„Jeigu man nepavyks išleisti jo pro tarnų duris,— mąstė Dženė,— tada viskas baigta."

Taip tarusi sau viena, ji leidosi tekina kalvos šlaitu aukštyn, nerimasčiaudama ir kvaršindama galvą, kaip išsisukti iš keblios padėties.

„Verčiau būčiau iškart pasakiusi, jog tenai apnakvinau keliauninką,— toliau svarstė ji, beskubėdama takeliu.— Betgi tada jodvi pakviestų jį pusryčių. O viešpatie, padėk man išsigelbėti iš bėdos! Ką man daryti? Antai ir Gudjilas vaikštinėja po sodą! — aiktelėjo ji, sukdama prie vartelių.— Juk nevalia eiti pro tarnų duris, kol jisai neišsidangins iš čia! O dieve! Ką man daryti?"

Didžiai sutrikusi, ji priėjo prie buvusio Tilitadlemo pilies rūmininko, tikėdamasi kaip nors išvilioti jį iš sodo. Tačiau nei perėjimas į žemesnes pareigas, nei prabėgę metai nebuvo paveikę Džono Gudjilo būdo. Kaip ir visi aikštingi žmonės, jis lyg jauste nujautė, kas labiausiai siutina pašnekovus. Taip atsitiko ir šį sykį: visos Dženės pastangos kokia nors dingstimi išsiųsti jį iš sodo buvo tuščios — jis suleido ten šaknis ne ką giliau už bet kurį krūmą. Be kita ko, gyvendamas „Fėjų kalnelyje", Gudjilas be galo pradėjo domėtis gėlėmis ir vos atvykęs visus rūpesčius užkrovė ledės Emilės tarnui ir visą dėmesį paskyrė gėlėms: nuo seno jas pamėgęs, dabar jis itin jas žiūrėjo, kruopščiai laistė, kaupė, raišiojo prie kuolelių ir be perstojo postringavo apie kiekvieną vargšei Dženei, kuri stovėjo šalia drebėdama ir ko neverkdama iš nerimo, apmaudo ir nekantros.

Tą nelemtą rytmetį likimas, matyt, nusigręžė nuo Dženės. Vos įžengusios į vidų, abi damos tuoj pastebėjo, kad mažosios svetainės durys ne tik neužrakintos, bet dargi atlapotos į gretimą kambarį, kur jų nieku gyvu nenorėjo įleisti Dženė ir kur, kaip skaitytojas žino, miegojo Mortonas. Panelė Belenden buvo pernelyg nugrimzdusi į savo nelinksmas mintis, kad tai pastebėtų. Paliepusi tarnui atidaryti langines, drauge su savo bičiule įėjo į mažąją svetainę.

— Jo vis dar nėra,— tarė panelė Edita.— Ką sumanė jūsų brolis? Kodėl jis taip norėjo susitikti būtent šičia? Kodėl neatjojo į Dinano pilį, kaip anksčiau buvo žadėjęs? Man regis, mieloji Emile, aš nesu tikra, kad gerai pasielgiau jam nusileisdama, nors mudu ir susižiedavę, nors ir jūs malonėjote čionai mane atlydėti.

— Evendeilas niekados nepasiduoda įgeidžiams,— atsakė jo sesuo.— Esu įsitikinusi, kad jis turės svarių argumentų savo elgesiui pateisinti, na, o jeigu neturės... aš jums padėsiu jį pagraudenti.

— Baisiai nuogąstauju,— toliau kalbėjo Edita,— kad jis, ko gero, įsivėlęs į kokį sąmokslą, kurių begalė rezgama šiais neramiais ir niūriais laikais. Aš žinau, kad jis visa širdimi atsidavęs tam bjaurybei Kleiverhausui ir jo kariaunai; manau, jau seniai būtų prie jo pritapęs, jei ne mano dėdės mirtis, dėl mūsų pridariusi jam tiek rūpesčių. Keista, jog, būdamas tokio subtilaus proto ir puikiai suvokdamas nuverstos dinastijos klaidas, jisai pasiryžęs viskuo rizikuoti, kad tik buvęs karalius vėlei sėstų į sostą!

— O ką aš galiu pasakyti? — atsiliepė ledė Emilė.— Evendeilo akimis žiūrint, tai jo garbės klausimas. Mūsų giminė buvo visados ištikima karūnai, o ir pats Evendeilas tarnavo leibgvardijoje; vikontas Dandis ilgus metus buvo jo vadas ir bičiulis; didumą mūsų artimųjų smerkia Evendeilą ir mano, jog jis nesideda prie Kleiverhauso tik todėl, kad jam trūksta drąsos. Įsidėmėkitę, mano mieloji Edita, kad giminystės ryšiai ir seniai susiklostę polinkiai kartais reiškia šį tą daugiau nei atsajūs samprotavimai. Beje, manau, kad Evendeilas nesikiš į politiką, nors, tiesą pasakius, jūs viena galite sulaikyti jį nuo to žingsnio.

— Argi aš turiu tiek galios? — paklausė panelė Belenden.

— Jūs galite duoti jam pretekstą: tegu žmonės, prisimindami evangeliją, sako: „Jis paėmė žmoną ir todėl negalėjo ateiti pas mus[4]".

— Aš daviau jam žodį,— vos girdimu balsu sukuždėjo Edita,— bet, tikiuosi, jis per daug manęs neskubins.

— Ne,— atsakė ledė Emilė,— tegu Evendeilas pats rūpinasi savo reikalais. O štai ir jis ateina.

— Neišeikite, neišeikite, dėl dievo meilės! — tarė Edita, stengdamasi sulaikyti ledę Emilę.

— Ne, ne,— atsakė jaunoji ledė, žengdama iš svetainės.— Tokiais atvejais trečias lieka kvailio vietoje. Kai paduos pusryčius, paliepkite mane pašaukti: aš būsiu paupy po gluosniais.

Tarpdury ji susidūrė kaktomuša su lordu Evendeilu.

— Sveikas, broleli, ir iki pusryčių,— linksmai tarė jaunoji dama.— Tikiuosi, jūs paaiškinsite panelei Belenden, kas jus paskatino tokiu ankstyvu metu sutrikdyti jai ramybę.

Ir, nelaukdama atsakymo, paliko juodu abu akis į akį.

— O dabar, milorde,— tarė Edita,— aš geidaučiau sužinoti, kokia dingstimi panorote su manimi susitikti, ir dar taip anksti.

Ji buvo bepridurianti, jog jai nederėtų duoti sutikimo, bet, žvilgtelėjusi į savo pašnekovą ir išvydusi neįprastai susijaudinusį jo veidą, nutraukė savo mintį ir sušuko:

— Dieve mano, kas atsitiko?

— Ištikimi jo didenybės valdiniai laimėjo didelę ir lemtingą pergalę ties Bleir Esoulu[5], bet, deja, mano narsusis draugas lordas Dandis...

— Žuvo? — paklausė Edita, atspėdama jo mintį.

— Taip, jūsų teisybė: žuvo laimėjęs pergalę, ir niekas kitas negali jam prilygti nei talentu, nei įtaka, niekas negali jo pavaduoti karaliaus Jokūbo tarnyboje. Dabar, Edita, nevalia ilgiau delsti, aš privalau atlikti savo pareigą. Mano valdiniai gavo įsakymą stoti prie ginklo, ir šį vakarą aš turėsiu su jumis atsisveikinti.

— Ir nemanykite, milorde,— atsakė Edita,— jūsų gyvybė reikalinga jūsų draugams, nerizikuokite ja veldamasis į tokį abejotiną žygį. Ką jūs nuveiksite su keliais tarnais ir valstiečiais, kurie galbūt eis su jumis, prieš visą Škotiją, jei kalnėnai ir liks nuošalyje?

— Paklausykite, Edita,— atsiliepė lordas Evendeilas,— tas žygis ne toks jau abejotinas, kaip jūs manote, ir, be to, aš sau nebepriklausau. Leibgvardija, kurioje aš taip ilgai tarnavau, nors ir reorganizuota princo Oraniečio, kaip ir naujoji karininkija, tebėra ištikima savo teisėtam valdovui, ir (čia jis pradėjo kalbėti pakuždomis, lyg ir sienos būtų turėjusios ausis) du raitijos pulkai prisiekė nebetarnauti uzurpatoriui ir pereiti į mano pusę, kai tik sužinos, jog vėl sėdžiu balne. Jie tik ir laukė, kada Dandis nusileis nuo kalnų; bet jis nebegyvas, ir kuris jo karininkas išdrįs žengti ryžtingą žingsnį, kol nebus tikras, kad juos parems reguliarioji kariuomenė? Tuo tarpu gali išblėsti kareivių įkarštis. Aš turiu paskatinti juos stoti prieš Orianietį, kol jie dar sujaudinti buvusio vado pergalės ir trokšta atkeršyti už jo ankstyvą mirtį.

— Ir, kliaudamasis tais kariais, kuriuos taip gerai pažįstate,— tarė Edita,— jūs ketinate leistis į tą baisingąjį žygį?

— Taip,— atsakė lordas Evendeilas,— tai mano priedermė. Mane tam įpareigoja garbė ir ištikimybė karūnai.

— Ir jūs aukojatės karaliui,— toliau kalbėjo Edita,— kurio veiksmus taip smerkė lordas Evendeilas, kai šis sėdėjo soste?

— Tas teisybė,— atsakė lordas Evendeilas,— kai jis turėjo valdžią savo rankose, kaip laisvas pilietis aš maištavau prieš bažnyčios ir valstybės valdymo naujoves, o dabar, kai iš jo atimtos įstatymo patvirtintos teisės, kai prieš jį nusiteikę didžiūnai, aš, kaip ištikimas jo valdinys, laikau savo pareiga jam padėti. Tegu kurtizanai ir veidmainiai pataikauja galiūnams ir palieka tuos, kuriuos ištiko negandas, o aš nedarysiu nei viena, nei kita.

— Ir jeigu jūs pasiryžęs žengti tą žingsnį, kurį savo silpnu protu galiu pavadinti nebent abejotinu, tad dėl ko jums prireikė skirti man pasimatymą tokiu neįprastu laiku?

— Argi jums nesuprantama,— tarė lordas Evendeilas,— jog, prieš išjodamas į lemtingą mūšį, aš norėjau atsisveikinti su savo sužieduotine? Jeigu jums savaime nesuprantamas mano prašymas, vadinasi, esate abejinga mano jausmams ir tuo labiau abejinga man pačiam.

— O kodėl jūs norėjote susitikti kaip tik šičia, milorde,— paklausė Edita,— ir kodėl taip slapčia?

— Todėl,— atsakė lordas Evendeilas, įsprausdamas jai į rankas lakštą popieriaus,— todėl, kad turiu į jus dar vieną prašymą, su kuriuo nedrįsiu kreiptis netgi tada, kai perskaitysite šį laišką.

Sklidina nerimo širdimi Edita akimis perbėgo savo senelės laišką.

„Mano mielas vaikeli,— tokiu stilium rašė ledė Margerita, ir mes pasistengsime jį išlaikyti,— kol gyva dar niekados taip nesiskundžiau reumatu kaip dabar, kai tau rašau šias eilutes ir noriu būti tenai, kur netrukus atsidurs šis laiškas, kitaip būčiau sėdusi ant žirgo ir beregint parsiradusi „Fėjų kalnelyje" pas vienintelę mano vargšo nepamirštamo Vilio dukterį. Bet, matyt, pati apvaizda nepageidauja, kad būčiau dabar sykiu su ja, ir sprendžiu apie tai iš skausmų, kurie mane taip negailestingai kamuoja, ir iš to, kad jų nenumaldo nei ramunėlių šutekliai, nei laukinių garstyčių nuovirai, kuriais taip pagelbėdavau kitiems. Todėl, užuot kalbėjusi su tavimi akis į akį, turiu tau pranešti raštu, jog jaunasis lordas Evendeilas, garbės ir pareigos jausmo šaukiamas vykti į žygį, kreipėsi į mane nuoširdžiai prašydamas sulig ana sena sutartimi sujungti judu šventos moterystės sakramentu, prieš jam išjojant į karą. O kadangi neturiu jokių protingų prieštaravimų jo prašymui patenkinti, tikiuosi, kad ir tu, būdama gera ir paklusni mergelė, neišsigalvosi kokių neprotingų dingsčių. Kas be ko, kitados mūsų giminėje jungtuvės būdavo švenčiamos kur kas iškilmingiau, kaip ir tinka mūsų kilmingai giminei, o ne vienuolyno celėje su keliais liudytojais, lyg slapstantis pakampėse. Tačiau patsai dangus ir mūsų karalystės žmonės panoro atimti iš mūsų turtą, o iš karaliaus — sostą. Beje, viliuosi, jog aukščiausiasis sugrąžins karūną teisėtam sosto įpėdiniui ir palenks jo širdį prie tikrosios protestantų vyskupiškosios bažnyčios, ir tai tikiuosi pamatyti savo akimis, kaip esu mačiusi karaliaus šeimą tais laikais, kai ji kariavo su tokiais pat galingais maištininkais ir ap-

sišaukėliais kaip tie, kurie nūnai valdo karalystę, tai yra tada, kai jo švenčiausioji didenybė, šviesios atminties Karolis II teikėsi savo apsilankymu pagerbti mano kuklius namus Tilitadleme ir papusryčiauti...“ ir t. t., ir t. t., ir t. t.

Mes nepiktnaudžiausime mūsų skaitytojų kantrybe ir nedėstysime viso ledės Margeritos laiško. Pasakysime nebent, jog pabaigoje buvo įsakyta vaikaitei sutikti nedelsiant eiti prie altoriaus.

— Iki šiol nė tokios minties neturėjau,— tarė Edita, išmesdama laišką,— jog lordas Evendeilas gali taip netauriai elgtis.

— Netauriai, Edita! — sušuko įsimylėjėlis.— Tai šit kaip jūs supratote mano pageidavimą pavadinti jus sava, galbūt prieš amžiną išsiskyrimą?

— Lordui Evendeilui būtų pritiklu neužmiršti,— tarė Edita,— jog, matydama ir vertindama jo pastovumą ir, be kita ko, kitas jo dorybes ir suprasdama, kaip mes jam dėkingi už viską, aš laikiau reikalinga patenkinti jo pageidavimą tik su ta sąlyga, kad jis neskubins manęs tesėti duotą žodį; o dabar, naudodamasis įtaka, kurią man turi vienintelis artimas ir brangus asmuo, jis nekantriai ir netgi nekukliai spirte spiria nedelsiant skirti jungtuvių dieną. Tokie atkaklūs ir įkyrūs reikalavimai byloja veikiau apie savimeilę nekaip taurumą.

Giliai įžeistas jos žodžių, lordas Evendeilas keliskart perėjo per kambarį, prieš atsakydamas į priekaištus. Pagaliau jis tarė:

— Aš būčiau galėjęs išvengti kaltinimo, įskaudinusio mane iki širdies gelmių, jeigu iš pat pradžių būčiau paaiškinęs panelei Belenden, kodėl kreipiuosi į ją su tokiu prašymu. Savo pačios labui ji tikriausiai nebūtų kreipusi dėmesio į tam tikrus samprotavimus, kuriuos ketinu jai išdėstyti, bet jinai turi atsižvelgti ir į ledės Margeritos interesus. Man žuvus mūšio lauke, visas mano turtas atitenka tiems, kurie pagal majorato įstatymą turi paveldėjimo teisę. Jeigu būsiu paskelbtas valstybės išdaviku, uzurpatoriaus vyriausybė konfiskuos mano turtą paties princo Oraniečio arba kokio kito jo favorito olando naudai. Ir vienu, ir kitu atveju mano didžiai gerbiama draugė ir mano sužieduotinė liks be globėjo ir be jokių lėšų. Naudodamasi ledės Evendeil teisėmis bei pajamomis ir turėdama galimybę išlaikyti nukaršusią senelę, Edita bus tam tikra prasme atlyginta už sutikimą paveldėti jos rankos neverto žmogaus titulą bei turtus.

Edita sutriko išgirdusi tokius netikėtus argumentus ir galų gale prisivertusi pripažino, jog lordas Evendeilas taip elgiasi iš delikatumo ir pagarbos jai.

— Ir vis dėlto,— tarė ji,— mano širdis vis dar mena praeitį, jog aš neįstengiu (ir ji apsipylė ašaromis), nepaisydama visų jūsų argumentų, nuslopinti vidinio priešinimosi nedelsdama tesėti duotą žodį.

— Mes jau ne kartą svarstėme tą skaudžią temą,— neatlyžo lordas Evendeilas,— ir aš maniau, mieloji Edita, jog ir jūsų, ir mano tuščios paieškos jau seniai jus įtikino, kad jūs graužiatės be reikalo.

— Be reikalo! Aišku, be reikalo! — sušuko Edita su giliu atodūsiu, lyg aidas atsiliepusiu gretimame kambaryje. Panelė Belenden krūptelėjo sulig tuo garsu, ir lordas Evendeilas tik vargais negalais įtikino ją, jog tai buvo jos atodūsio aidas, ir tiek.

— Keista, bet jis buvo toks aiškus,— tarė ji,— lyg pranašaująs kokią nelaimę; beje, mano nervai tokie ištampyti, jog sunerimstu nuo menkiausio nieko.

Lordas Evendeilas visaip mėgino raminti Editą ir taikyti ją su mintimi apie vedybas — nors ir skubota, bet užtat vienintele priemone jos nepriklausomybei užtikrinti. Siekdamas savo tikslo, jis rėmėsi įtvieju sužieduotuvėmis, jos senelės noru ir netgi parikiavimu, tuo, kad ji gyvensianti ištekliuje, nepriklausoma; priminė taipogi savo seną jausmą, kurį įrodė jai daug daug kartų. Pastarasis argumentas buvo juo svaresnis, juo rečiau jį minėjo lordas Evendeilas, o kadangi Edita niekuo negalėjo atremti jo karštų maldavimų, išskyrus vidinį bodėjimąsi, apie kurį buvo negražu kalbėti regint tokį jo didžiadvasiškumą, tad ji prasimetė tuo, jog tokioje vietovėje ir per tokį trumpą laiką neįmanoma atlikti jungtuvių apeigų. Bet lordas Evendeilas ir tai buvo numatęs: džiugiai pranešė jai, jog sargo namelyje įtvieju laukiąs buvęs pulko kapelionas su ištikimu tarnu, anksčiau tarnavusiu seržantu leibgvardijoje, jog ir sesuo žinanti tą paslaptį, o jeigu panelė Belenden pageidausianti, liudytojais būsią pakviesti Hedrikas su žmona. O susitikimo vietą jis pasirinkęs tyčia. Įtvieju jungtuvės tuo tarpu liksiančios paslaptyje, nes lordui Evendeilui iškart po sakramento teksią slapčiomis išvykti, ir jeigu jų vedybos būtų buvusios švenčiamos viešai, jo išvykimą iškart būtų pastebėjusi vietos valdžia, įtardama, kad jisai įsivėlęs į kokią nors politinę intrigą. Paskubomis išdėstęs visus savo samprotavimus bei ketinimus, net nelaukdamas atsakymo, jis išbėgo kviesti sesers ir šaukti visų tų, kurie turėjo dalyvauti ceremonijoje.

Ledė Emilė aptiko savo draugę apsipylusią ašaromis, nesuprasdama, ko ji verkia, o ir negalėjo suprasti, nes buvo iš tų merginų, kurių vedybos nei gąsdina, nei stebina, juo labiau kad,

laikydamasi visų lordo Evendeilo pažįstamų nuomonės, manė, jog toksai jaunikis jokiu būdu negali įvaryti baimės. Būdama tokių pažiūrų, ji išsakė visus įprastus užuojautos, gailesčio bei simpatijos žodžius, kurių visada griebiamasi, kai reikia ką nors paguosti ar padrąsinti. Pagaliau kai ji pastebėjo, kad jos būsimoji brolienė abejinga visiems įprastiems įkalbinėjimams ir įtikinėjimams, kai pamatė, jog baltais it marmuras skruostais be paliovos ritasi ašaros, kai pajuto, jog ranka, kurią ji spaudžia stengdamasi sustiprinti savo argumentus, šalta ir bejausmė lyg numirusios ir neatsiliepia į jos glamones, simpatiją Editai jos širdyje išstūmė įžeista puikybė ir apmaudas.

— Turiu prisipažinti, panele Belenden,— tarė ji,— kad man sunku jus suprasti. Prabėgo jau keli mėnesiai, kai jūs sutikot tekėti už mano brolio, o jūs vis atidėliojate dieną dienon savo pažadą, lyg tos jungtuvės jums būtų gėdingos ir nemalonios. Leiskite jums pareikšti lordo Evendeilo vardu, kad jis niekados neims siekti kokios nors moters rankos prieš josios valią, ir nors esu tik jo sesuo, vis dėlto galiu tvirtinti, kad jam visiškai nebūtina prievarta reikalauti atsako į savo jausmus. Atleiskite man, panele Belenden, bet dabartinė jūsų neviltis nežada jokios laimės lordui Evendeilui, ir laikau reikalinga pridurti, jog jis anaiptol nenusipelnė viso to sielvarto ir apgailestavimo — man atrodo labai negražu taip atsilyginti žmogui už ilgametę meilę, kurią jis ne kartą įrodė savo darbais.

— Jūsų teisybė, lede Emile,— atsakė Edita, šluostydamasi ašaras ir stengdamasi nutaisyti įprastą miną, nors jos jausmus vis dar išdavė virpantis balsas ir blyškūs skruostai,— šventa teisybė: lordas Evendeilas nenusipelnė tokio elgesio, ir juo labiau iš tos, kurią šitaip pagerbė savo dėmesiu. Bet jeigu dabar aš paskutinįsyk pasidaviau tam jausmui, kuriam jokiu būdu negaliu atsispirti, vienintelė mano paguoda, lede Emile, kad jūsų brolis žino, kodėl aš nesiryžtu už jo tekėti, aš nieko nuo jo nenuslėpiau, ir jam bent jau nėra ko būgštauti, jog Edita Belenden bus jo meilės neverta žmona. Ir vis dėlto jūsų teisybė: pasidavusi akimirkai to tuščio liūdesio ir slogių prisiminimų, aš nusipelniau jūsų priekaišto. To daugiau nebus, aš susiejau savo likimą su lordu Evendeilu ir su juo drauge nugyvensiu savo amžių. Jis niekados negalės manim nusiskųsti, ir jo artimiesiems nebus ko rūstauti; tušti praeities prisiminimai nekliudys man dorai ir šventai vykdyti savo priedermių: prarastos iliuzijos nebesužadins anų dienų...

Jinai iš lėto pakėlė akis, kurias laikė prisidengusi ranka, pažvelgė į pravirą grotuotą langą ir, siaubingai suklykusi, ne-

teko nuovokos. Ledė Emilė irgi žvilgtelėjo į tą pusę ir išvydo lange šmėkštelėjant vyriškio šešėlį. Daugiau išsigandusi dėl vargšės Editos būklės nei dėl vaiduoklio, pasirodžiusio panelės akyse, ji ėmė šauktis pagalbos. Išgirdę jos šauksmus, atbėgo lordas Evendeilas drauge su pastoriumi ir Džene Denison. Tačiau panelei Belenden atgaivinti prireikė stiprių vaistų. Netgi tada, kai ji atsipeikėjo, jos kalba buvo nerišli, padrika ir nesuprantama.

— Nebeverskite manęs...— kreipėsi jinai į lordą Evendeilą.— Tai neįmanoma... Dangus ir žemė... gyvieji ir mirusieji — visi prieš tą santuoką, nežadančią nieko gero. Imkite iš manęs viską, ką tiktai galite, imkite mano atsidavimą, mano draugystę. Aš mylėsiu jus kaip sesuo, ištikimai tarnausiu jums, tik niekados neužsiminkite man apie jungtuves.

Nesunku įsivaizduoti, kaip nustebo lordas Evendeilas.

— Emile,— tarė jisai seseriai,— ką tu pridarei! Tebūnie prakeikta toji akimirka, kai aš sumaniau tave pasikviesti! Kokia nors paika išmonė išvarė ją iš proto!

— Dievaž, brolau,— atsakė ledė Emilė,— ir tavęs vieno gana, kad visos škotės išsikraustytų iš proto. Tavo mylimoji vedžioja tave už nosies, o tu nei iš šio, nei iš to puoli seserį, kuri iš paskutiniųjų stengėsi tau pagelbėti ir buvo jau visai ją įtikinusi, bet staiga pro langą dirstelėjo kažin koks vyriškis, ir jinai, paleidusi savo liguistą vaizduotę, palaikė jį tavimi ar kuo nors kitu ir nemokamai suvaidino mums puikią tragišką scenelę.

— Koks vyriškis? Pro kurį langą? — suirzęs sušuko lordas Evendeilas.— Panelė Belenden negali manęs kvailinti, ir, nors ir kas čia būtų atsitikę...

— Tyliau, tyliau! — sukuždėjo Dženė, turėjusi savų sumetimų nutraukti tolesnius klausinėjimus.— Dėl dievo meilės, milorde, kalbėkite tyliau, nes panelė, regis, jau atgauna nuovoką.

Vos atsipeikėjusi Edita silpnu balseliu paprašė palikti juodu vienus du su lordu Evendeilu. Visi išėjo iš svetainės: Dženė, nutaisiusi įprastą nuoširdaus paslaugumo miną, pastorius ir ledė Emilė — be galo susidomėję, kas bus toliau.

Kai tik visi pasišalino, Edita paprašė lordo Evendeilo atsisėsti šalimais ant sofos; paskui, nepaisydama jo nuostabos ir priešinimosi, prisikišo jo ranką prie lūpų, nusliuogė nuo sofos ir apkabino jam kelius.

— Atleiskite man, milorde! — sušuko jinai.— Atleiskite man! Aš turiu labai negarbingai su jumis pasielgti ir atsisakyti iškilmingai duoto žodžio. Jums priklauso mano draugystė, giliausia pagarba, nuoširdus dėkingumas... Jūs turite dar dau-

giau — mano žodį ir mano pasitikėjimą jumis... Bet atleiskite man. Aš nekalta... Aš jūsų nemyliu ir negaliu už jūsų tekėti nepuldama į nuodėmę!

— Jūs klejojate, mieloji mano Edita! — be galo sutrikęs, tarė Evendeilas.— Jūs paleidote savo vaizduotę, ir jinai jus apgavo: juk tai buvo vaiduoklis, jūsų fantazijos vaisius; anas, katrą jūs mylite labiau už mane, jau seniai kitame pasaulyje, kur gali nuskristi nebent jūsų tuščios godos, o jeigu ir nuskries tenai, tik sutrikdys tą palaimą, kuria jis tenai mėgaujasi.

— Jūs klystate, lorde Evendeilai,— iškilmingai tarė Edita.— Aš ne lunatikė ir dar neišsikrausčiau iš proto. Ne, aš pati nebūčiau patikėjusi, jeigu savo akimis nebūčiau mačiusi. Bet aš jį mačiau ir negaliu netikėti savo akimis.

— Jūs jį matėte? Ką tokį? — susijaudinęs paklausė lordas Evendeilas.

— Henrį Mortoną,— atsakė Edita, tardama tuos žodžius lyg paskutinįsyk savo gyvenime ir vos neprarasdama sąmonės.

— Panele Belenden,— tarė lordas Evendeilas,— jūs elgiatės su manim kaip su paskutiniu kvailiu ar mažu vaiku. Jeigu jūs apgailestaujate, jog su manim susižiedavote,— piktindamasis kalbėjo jis toliau,— aš ne iš tų, kurie verste verčia tekėti, nepaisydami moters simpatijos ar potraukių, bet meldžiu jus kalbėti su manimi kaip su vyru, ir liaukimės taip nevykusiai pokštavę.

Jis buvo jau beeinąs į duris, bet, dirstelėjęs į ją ir pastebėjęs klaidžiojančias jos akis ir blyškius skruostus, suprato, kad ji neapgaudinėja ir tikrai yra kažin ko išsigandusi. Jis pakeitė toną, sutelkė visą savo gražbylystę, stengdamasis ją nuraminti ir sužinoti tikrąją jos baimės bei susijaudinimo priežastį.

— Aš mačiau jį,— kalbėjo jinai.— Aš mačiau Henrį Mortoną: jisai stovėjo už lango ir žiūrėjo į kambarį kaip tik tuo metu, kai buvau pasiryžusi amžinai jo išsižadėti. Jo veidas ištįso ir perbalo; vilkėjo jis kelioninį apsiaustą ir mūvėjo plačiakraštę skrybėlę, užsmauktą ant kaktos; veido išraiška buvo tokia pat kaip ir aną baisingąją dieną, kai Tilitadleme jį tardė Kleiverhausas. Paklauskite savo seserį, paklauskite ledę Emilę, argi jinai nematė jo lygiai taip pat aiškiai, kaip mačiau aš? Aš žinau, kas prikėlė jį iš numirusių,— jis atėjo prikišti man, nes tuo metu, kai mano širdis buvo drauge su juo giliame negyvenamame vandenyne, aš ketinau atiduoti savo ranką kitam. Milorde, tarp mudviejų viskas baigta; kas bus — tas, toji, kurios santuoka trikdo mirusiųjų poilsį, negali tekėti už vyro.

— Dieve brangiausias! — sušuko lordas Evendeilas, žingsniuodamas po kambarį, pats beveik paklaikęs iš nuostabos ir apmaudo.— Jai visai pasimaišė protas, kai ji stengėsi prisiversti ir patenkinti mano skubotą, nors ir nesavanaudišką prašymą. Reikia duoti jai pailsėti, rūpintis dieną ir naktį, kitaip niekados nebeatgaus sveikatos.

Tuo metu atsivėrė durys, ir vidun įlėkė Tomas Halidejus, kuris revoliucijos metu drauge su lordu Evendeilu paliko pulką ir pasidarė lyg jo tarnu, lyg adjutantu. Jo veidas buvo mirtinai perblyškęs ir siaubo iškreiptas.

— Kas dar atsitiko, Halidejau? — suriko jo ponas, pašokdamas nuo kėdės.— Kokios nors žinios apie...

Jis susitvardė ir akimoju pertraukė nebaigtą sakyti mintį.

— Ne, pone,— tarė Halidejus,— ne, pone, ne tai, o visai kas kita: aš mačiau vaiduoklį!

— Vaiduoklį? Na ir mulkis! — tarė lordas Evendeilas, galutinai išėjęs iš kantrybės.— Atrodo, čia visi kuoktelėjo ir nusprendė taipjau mane išvaryti iš proto! Kokį vaiduoklį, sakyk man, apkiautėli?

— Man pasivaideno Henris Mortonas, vigų vadas, dalyvavęs mūšyje prie Bosvelo tilto,— atsakė Halidejus.— Jis šmėkštelėjo pro šalį nelyginant žaibas, kai ėjau per sodą.

— Protas visiems aptemo, ar ką? — tarė lordas Evendeilas.— O gal kas nors tyčia išdarinėja tas niekšybes. Džene, palydėkite ledę į jos kambarį, o aš tuo tarpu pasistengsiu ištirti tą istoriją.

Tačiau lordo Evendeilo paieškos nuėjo perniek. Dženė, galėjusi (jeigu būtų norėjusi) paaiškinti viską, kas atsitiko, turėjo savų sumetimų neatskleisti paslapties. Mat nuo to laiko, kai ji gavo savo žinion veiklų ir mylintį vyrą, jos koketiškumo nebeliko nė žymės, bet užtat visų jos veiksmų paskata tapo apskaičiavimas. Pasinaudojusi pirmomis visuotinės sumaišties minutėmis, ji sutvarkė tą kambarį šalia mažosios svetainės, kur nakvojo Mortonas, ir sunaikino visus jo buvimo pėdsakus. Ji sugalvojo netgi užgrėbstyti pėdas po langu, pro kurį žvilgtelėjo Mortonas; eidamas iš sodo, jis panoro dar sykį pamatyti taip ilgai mylėtą ir amžinai prarastą Editą. Buvo visiškai aišku, jog tai jis šmurkštelėjo pro Halidejų; iš vyresniojo sūnelio ji sužinojo, kad Mortonas įbėgo į kūtę, kurioje jos sūnelis laikė jau pabalnotą žirgą, metė jam auksinį pinigėlį, įšoko į balną ir kiek įkerta nušuoliavo Klaido link. Taip paslaptis liko jos namuose, ir Dženė tarė sau, jog ten jinai ir turi būti palaidota.

„Aišku,— kalbėjo ji sau viena,— jaunoji ponia pažino poną Mortoną dienai išaušus, o argi aš turėjau jį pažinti sambrėsko-

je ar šviečiant žvakei? Be to, jisai vis dangstėsi veidą nuo manęs ir Kadžio."

Todėl į visus lordo Evendeilo klausimus ji atsakė nieko nežinanti. O Halidejus atkakliai tvirtino, jog, įeidamas į sodą, susitikęs su šmurkštelėjusiu pro šalį vaiduokliu, kurio veide buvęs ženklus apmaudas ir liūdesys. Halidejus sakėsi gerai pažinojęs Mortoną: juk ne kartą jį saugojęs, be to, jam buvę paliepta įsidėmėti visas jaunuolio žymes tam atvejui, jeigu jam būtų pavykę pabėgti iš nelaisvės. O tokie veidai kaip pono Mortono pasitaiką ne kas dieną. Tačiau kas privertęs apsilankyti jį tose vietose, kur jis nebuvęs nei pakartas, nei sušaudytas,— to jis, Halidejus, niekaip nepermanąs.

Ledė Emilė prisipažino mačiusi lange šmėkštelėjant vyriškio veidą, tačiau dar ką nors pridurti nebegalėjo. Džonas Gudjilas pareiškė, jog *nil novit in causa**. Jis baigęs savo darbą sode ir nuėjęs išlenkti rytinio stikliuko kaip tik tuo metu, kai pasirodęs vaiduoklis. Ledės Emilės tarnas laukęs nurodymų virtuvėje, ir per ketvirtį mylios aplink daugiau nebuvę nė gyvos dvasios.

Lordas Evendeilas sugrįžo baisiausiai susikrimtęs ir nepatenkintas: planas, kurį įvykdyti reikėjo, atsižvelgiant į ypatingas aplinkybes, tiek Editos labui, tiek dėl savo paties laimės, žlugo be jokių regimų ir suvokiamų priežasčių. Žinodamas Editos charakterį, jis negalėjo įtarti, jog, ūmai apsisprendusi, savo pateisinimui ji prasimetė tuo menamu vaiduokliu. Jis būtų paaiškinęs visa netikėtai susiklosčiusių aplinkybių sudirgintos vaizduotės padariniu, tačiau Halidejaus parodymai žodis žodin sutapo su jos nupieštu paveikslu, o betgi pastarasis neturėjo pagrindo galvoti apie Mortoną daugiau nei apie kurį kitą žmogų ir, be to, ničnieko nežinojo apie panelės Editos vaiduoklį, kai pats pranešė, kad jam pasivaidenęs Mortonas. Kita vertus, buvo visiškai neįtikima, jog Mortonas, taip ilgai ir veltui ieškotas ir veikiausiai nuskendęs drauge su visa „Laisvės" įgula bei keleiviais, pasirodo besąs gyvas ir sveikas ir nei iš šio, nei iš to slapstosi šalyje, kur naujoji vyriausybė globoja savo partijos šalininkus. Norėdamas sužinoti pastoriaus nuomonę, lordas Evendeilas norom nenorom pasidalijo savo mintimis su ganytoju ir gavo išklausyti ilgėliausią paskaitą apie demonologiją, kurioje, remdamasis Delrijo, Borthugu ir Delankru[6], rašiusiais apie vaiduoklius, taipjau kitais pilietinės ir bendrosios teisės žinovais, pasisakiusiais apie liudytojų parodymų prigimtį, mokslavyris pareiškė, kad, jo galutiniu ir tvirtu įsitikini-

* Nieko nežino apie tą dalyką *(lot.)*.

mu, tai buvusi arba tikra velionio Henrio Mortono vėlė, kurios egzistavimo jis, kaip dvasininkas ir kaip filosofas, negalįs nei ginčyti, nei teigti, arba minėtasis Henris Mortonas, vis dar būdamas *in rerum natura**, šį rytą pasireiškęs savo tikruoju asmeniu, arba pagaliau, jog tai buvęs stebėtinas *deceptio visus***** ar koks kitas be galo panašus žmogus, sugebėjęs taip suklaidinti panelę Belenden ir Tomą Halidejų. Mokslavyris nesiėmė spręsti, kuri hipotezė patikimiausia, tačiau galvą guldė, jog rytmetį sumaištis kilusi kaip tik dėl vienos kurios iš visų minėtų priežasčių.

Netrukus lordo Evendeilo nerimas dar labiau padidėjo — jam buvo pranešta, jog panelė Belenden rimtai serganti.

— Niekur iš čia nevažiuosiu,— sušuko jis,— kol jos gyvybei grės pavojus! Aš negaliu, neprivalau jos palikti, nes, nors ir kokia būtų šios ligos priežastis, vis dėlto kalčiausias esu aš, pradėjęs tą nelemtą kalbą.

Jis apsistojo kaip svečias „Fėjų kalnelyje". Visuomenės nuomone, tai buvo savaime suprantama ir visai padoru, nes sodyboje viešėjo jo sesuo ir ledė Margerita Belenden, kuri, sužinojusi vaikaitę sunkiai sergant, nepaisydama savo reumato, pareikalavo nedelsiant ją nugabenti pas ligonę. Lordas Evendeilas nekantriai laukė, kada pagaliau, nepakenkdamas jos sveikatai, galės su ja galutinai išsiaiškinti santykius ir tuojau pat joti į sukilėlių stovyklą.

„Jai nevalia,— svarstė taurusis jaunuolis,— žiūrėti į mudviejų sužieduotuves kaip į priemonę prievarta susieti mudu santuokos saitais, apie kuriuos vien pagalvojusi ji eina iš proto."

TRISDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

GIMINĖS LIZDAS

Mielieji kloniai ir laukai,
Saldi ūksmė miškų!
Žaidžiau, kai buvome vaikai,
Be rūpesčių, vargų[1].

„Itono koledžo reginys žiūrint iš tolo"

Ne vien kūno poreikiai ir negalios sulygina šiame gyvenime netgi didžiausius talentus su paprastais mirtingaisiais. Būna tokių dvasinio sukrėtimo valandų, kai galiūnų galiūnas niekuo ne-

---

* Gamtoje *(lot.)*.

** Apgaulingas regėjimas *(lot.)*.

siskiria nuo visų žmonių paties silpniausiojo. Tokią valandą, atiduodamas duoklę savo žmogiškajai prigimčiai, jis dar labiau įaitrina sielvartą mintimi, jog, savo valia grimzdamas į liūdesį, nusižengia religijos ir filosofijos taisyklėms, kuriomis vadovaudamasis stengėsi valdyti savo aistras, tinkamai elgtis. Kaip tik tokiu kritiniu momentu nelaimingasis Mortonas ir paliko „Fėjų kalnelį". Žinia, jog Edita, nuo seno mylėta ir tebemylima, Edita, kurios paveikslą daugel metų jis puoselėjo širdyje, staiga rengiasi tekėti už jo jaunystės dienų varžovo ir jog tas varžovas, daug sykių jai pasitarnavęs, turi į ją visas teises,— ta žinia buvo nepalyginamai skaudesnė už nežinios kančias svetur, nors ir nebuvo jam staigmena.

Būdamas užjūrio kraštuose, kartą jis rašė laišką Editai, amžinai su ja atsisveikindamas ir melsdamas jį pamiršti. Atsakymo jis neprašė, bet vis dėlto ilgai tikėjosi, kad į jo prašymą nebus atsižvelgta. Laiškas nepasiekė tos, kuriai buvo siųstas, ir Mortonas, nieko apie tai nežinojęs, norom nenorom padarė išvadą, kad jis pamirštas, kaip to ir meldė, savimaršos sklidinas. Viskas, ką, sugrįžęs Škotijon, sužinojo apie panelę Belenden, piršte piršo jam mintį, kad į Editą reikia žiūrėti nebent kaip į lordo Evendeilo sužieduotinę. Beje, net tuo aveju, jeigu jinai ir nebūtų niekuo įsipareigojusi, Mortonas, būdamas taurios širdies žmogus, nė už ką nebūtų ardęs jų tariamos santuokos, nebūtų pretenzingai reiškęs į ją teisių, prarastų per ilgus tremties metus, nepatvirtintų jos artimųjų sutikimo ir tūkstančių nepalankių aplinkybių išdildytų iš gyvenimo. Kodėl jis apsilankė toje sodyboje, kur susirado prieglaudą nuskurdusi ledė Margerita Belenden drauge su vaikaite? Jis pasidavė — ir tai mes priversti pripažinti — prieštaringam troškimui, kuris galėjo pagauti daugelį žmonių, atsidūrusių jo padėtyje.

Jis atsitiktinai sužinojo, kad abi damos, kurių sodybos jis niekaip negalėjo aplenkti grįždamas gimtinėn, išvykusios; be to, išgirdęs, jog Kadis su savo žmona — jų patikimiausi tarnai, jis neįveikė pagundos ir sustojo prie jų trobelės, geisdamas sužinoti, kaip panelė Belenden — deja, dabar jau nebe jo Edita! — atsiliepia į lordo Evendeilo jausmus. Mes jau pasakojome, kaip pasibaigė tas rizikingas žingsnis; jis išjojo iš „Fėjų kalnelio", įsitikinęs, jog Edita jį tebemyli, tačiau garbė ir pareiga įsako amžinai su ja atsisveikinti. Kaip išreikšti, ką jisai jautė netyčia išgirdęs bemaž visą lordo Evendeilo ir Editos pokalbį,— mes nesiryžtame aprašyti tų išgyvenimų, palikdami skaitytojui pačiam visa tai įsivaizduoti. Kiek kartų jis veržte veržėsi į mažąją svetainę, kur jie šnekėjosi, ar buvo besušunkąs: „Edita, aš dar gy-

vas!", bet tučtuojau prisimindavo, kad ji davusi žodį tekėti, o jis pats amžinai dėkingas lordui Evendeilui (juk lordo įtaka Kleiverhausui, kaip jis teisingai suprato, išgelbėjo jį nuo kankinimų ir mirties),— visa tai neleido griebtis neapgalvotų veiksmų, kurie galėjo tik išardyti Editos ir jos sužieduotinio santykius, bet jokiu būdu nebūtų atnešę jam laimės.

„Ne, Edita!— mintyse prisiekė jis.— Aš nebeaitrinsiu tavo senų žaizdų. Tebūnie taip, kaip dangaus skirta: aš niekados nepridėsiu nė trupučio savo kančių prie tos skausmo naštos, kurią tu neši. Aš buvau nebegyvas tau, kai davei žodį lordui Evendeilui, ir niekados, niekados nesužinosi, jog Henris Mortonas tebėra gyvas!"

Taip taręs, jisai paskubomis paliko miegamąjį, nepasikliaudamas savo valia, kuri galėjo palūžti kiekvieną akimirką, girdint Editos balsą, ir, geisdamas atgauti sielos tvirtybę, per mažąjį darbo kambarį ir pro stiklines duris išbėgo į sodą.

Kad ir kiek jis sau kalbėjo, kad jo sprendimas galutinis ir neatšaukiamas, vis dėlto niekaip nepajėgė pasitraukti iš tos vietos, kurioje girdėjo širdžiai mielo balso garsus, nepasinaudojęs proga dar bent kartelį slapta žvilgtelėti pro langą ir pamatyti ją paskutinįjį sykį. Tuo metu, kai jis nesugebėjo atsispirti pagundai, Edita sėdėjo nuleidusi akis, bet staiga nukreipė žvilgsnį į langą ir pastebėjo Mortoną. Vos tiktai širdį veriantis šauksmas paskelbė jos ištikimam ir nelaimingam mylimajam, kad jis pažintas, Mortonas leidosi bėgti, lyg įsiutusių furijų vejamas. Sode jis užsibedė ant Halidejaus, bet nepažino jo, o gal netgi nepastebėjo, įšoko į balną ir — veikiau instinktyviai nei apgalvotai — pasuko pirmuoju taku, atsišakojančiu nuo vieškelio į Hemilteną.

Matyt, kaip tik todėl lordui Evendeilui ir nepavyko sužinoti, jog Mortonas iš tikrųjų gyvas. Po lemiamos kalnėnų pergalės ties Kilikrenkiu vyriausybės įsakymu visi keliai buvo saugomi ir stebimi, idant nepakiltų žygin Žemutinės Škotijos jakobitai. Buvo išstatytos lauko sargybos ir prie Bosvelo tilto, o kadangi tie kareiviai nepastebėjo nė vieno žmogaus, keliaujančio vakarų kryptimi, kaip ir jų bendrai Bosvelo miestelyje, tvirtinę, jog niekas nejojęs iš vakarų į rytus, vaiduoklis, kuriuo tvirtai tikėjo Edita ir Halidejus, lordui Evendeilui pasidarė dar didesnė mįslė, ir galiausiai jis nusprendė, jog tariama šmėkla pati savaime radosi sudirgusioje ir liguistoje Editos vaizduotėje ir — kad ir kaip būtų keista — pasivaideno prietaringajam Halidejui.

Tuo tarpu takas, kuriuo šuoliais lėkė Mortonas savo ištvermingu ir eikliu žirgu, per keletą sekundžių išvedė prie Klaido pakrantės, perdėm ištryptos arklių, ten vedžiotų girdyti. Šuoliais kabinęs žirgas net nestabtelėjo ir, šokęs į upę, netrukus atsidūrė pačioje sraunumoje. Nesiekdamas kojomis dugno, jis pradėjo plaukti, ir Mortonas, iki tol viską daręs nesąmoningai, pajuto, kaip šaltas vanduo semia krūtinę. Tuomet jis pagalvojo, kad reikia pasirūpinti savimi ir tauriuoju žirgu. Visados pirmavusiam pratybose, jam buvo vis tiek, ar raitam plaukte perplaukti upę, ar risčia joti per laukus ir pievas. Jis paleido žirgą pasroviui link lėkšto kyšulio kitame krante, kur, jo manymu, buvo lengviausia išsigauti iš upės. Vis dėlto ir pirmąjį, ir antrąjį kartą iškopti į krantą nepavyko: žirgas slystelėjo atsistojęs ant nelygaus dugno ir vos neapsivertė aukštielninkas drauge su raiteliu. Netgi pakliuvus į beviltišką padėtį, savisaugos instinktas visados sugrąžina mums dvasinę pusiausvyrą, jeigu, aišku, mūsų neužvaldo siaubas, ir Mortonas atgavo nuovoką tik todėl, kad atsidūrė pavojaus akivaizdoje. Atidžiai įsižiūrėjęs ir pasirinkęs tinkamą vietą, jis pamėgino trečią sykį išsikapstyti iš upės, ir šįkart jam pasisekė,— arklys su raiteliu atsidūrė kairiajame Klaido krašte.

„Kurgi,— apkartusia širdimi paklausė save Mortonas,— kurgi dabar man joti? O argi ne vis tiek, kokią kryptį nurodys kompasas tokiam belaimiui klajūnui kaip aš? Dieve aukščiausias, jeigu toksai noras nebūtų nuodėmė, kaip aš geisčiau, kad tamsūs upės vandenys užsivertų virš galvos ir prarytų visus praeities prisiminimus ir ateities godas!"

Vos šiais graudžiais žodžiais išreiškė savo nevilti, kilusią iš jausmų sumaišties, beregint susigėdo savo silpnadvasiškumo. Nejučia prisiminė, kiek kartų, atsidūrusiam tarp gausybės pavojų, užspeitusių iš visų pusių nuo tos dienos, kai jisai įsijungė į visuomeninį gyvenimą, stačiai per stebuklą likimas išsaugojo jam gyvybę, kurią dabar, baisaus sielvarto persmelktas, taip menkai tevertino.

„Koks aš kvailas! — kalbėjo jis sau vienas.— Daugiau negu kvailas, jeigu taip menkai tevertinu gyvybę, tiek ir tiek kartų stebuklingai apvaizdos išsaugotą. Juk šiame pasaulyje dar turiu šį bei tą — kantriai nešti savo liūdesio naštą, kaip ir dera vyrui, ir padėti tiems, kuriems reikia pagalbos. Argi tai, ką dabar mačiau ir ką dabar girdėjau, nesako, jog viskas baigta, kaip ir buvau numanęs, jog taip ir turėjo būti? Juodu abu (netgi min-

tyse jis nedrįso vadinti jų vardu) keblioje padėtyje. Jinai — netekusi palikimo, jisai, atrodo, pasiryžęs stačia galva pulti į kažin kokį pavojingą žygį,— būčiau sužinojęs, į kokį, jei nebūtų taip tyliai kalbėjęs. Argi negalima jiems kuo nors padėti, ar negalima laiku apsaugoti nuo pavojų?"

Taip įsigalvojęs, jisai stengėsi pamiršti savo bėdas ir visą dėmesį sutelkti į Editos ir jos jaunikio reikalus, bet staiga nelyginant šviesos spindulys, praspindęs pro ūką, švystelėjo mintis apie seniausiai iš atminties išdilusį Berlio laišką.

„Štai kas jas sužlugdė,— padarė jis išvadą.— Jeigu dar įmanoma joms padėti, reikia jį susirasti ir išgauti iš jo tam tikrų žinių. Žūt būt turiu su juo susisiekti. Kad ir koks jis atšiaurus, klastingas ir fanatiškas, vis dėlto ne kartą palenkiau jį savo tiesumu ir nuoširdumu. Šiaip ar taip, aš jį susirasiu, ir galbūt tie duomenys, kuriuos iš jo išgausiu, turės kokios nors įtakos tų damų likimui — nesvarbu, kad jų niekados neberegėsiu ir kad jos, ko gero, nesužinos, jog dabar maldau savo sielvartą darbuodamasis jų laimės labui."

Įkvėptas tos vilties, beje, gana nepagrįstos, pačiu trumpiausiu taku leidosi tiesiai vieškelio link. Žinodamas kiekvieną takelį — mat jaunystėje Mortonas čia visados medžiodavo,— peršokęs per keletą aptvarų, jis veikiai atsidūrė ant vieškelio, vedančio į tą miestelį, kuriame kitados šventė „papūgos" kapitono vardą. Jojo liūdnas ir prislėgtas, tačiau nebejautė tos siaubingos nevilties, sunkiu akmeniu ką tiktai spaudusios krūtinę: beveik visada žmogui atlėgsta širdis, kai jis aiškiai suvokia savo pareigą ir pasiryžta aukotis dėl kitų, nors tai ir neatneša laimės jam pačiam. Ir jis ėmė sukti galvą svarstydamas, kaip susiradus Berlį ir išpešus iš jo žinių, reikalingų tai, kurios interesus jis užsimojo ginti. Galiausiai tarė sau, jog veiksiąs atsižvelgdamas į pasimatymo metu susidariusias aplinkybes, vildamasis, kad Berlis, Kadžio žodžiais tariant, susiriejęs su savo bendraminčiais presbiterionais, gal nebus taip jau priešiškai nusistatęs prieš panelę Belenden ir sutiks jos labui panaudoti savo galią, kurią, sprendžiant iš jo laiško, jisai turįs jos turtams.

Saulė jau krypo į vakarus, kai mūsų keliauninkas atsidūrė netoli savo velionio dėdės Milnvūdo dvaro. Jį supo giraitės ir miškai, tūkstančiais prisiminimų apie būtus džiaugsmus ir sielvartus liūdnai nuteikę Mortoną, ir jį užplūdo švelnūs jausmai, jaudinantys ir podraug raminantys širdį,— toks įspūdis paprastai sukrečia jautrios prigimties žmogų, patyrusį visuomenės gyveni-

mo audras ir likimo vingius, po ilgų išsiskyrimo metų pagaliau sugrįžusį gimtinėn, kur prabėgo vaikystė ir jaunos dienos.

„Senoji Alisna,— mąstė jis,— manęs nepažins, kaip vakar nebepažino doroji Dženė su Kadžiu. Galėsiu patenkinti savo smalsumą ir tuojau pat josiu toliau, nepasisakęs jai, kad esu gyvas. Kaip girdėjau, amžinatilsį dėdė jai užrašė mūsų giminės lizdą. Ką gi, tebūnie! Ir šiaipjau turiu tiek sielvarto, jog ištversiu ir šį nemalonumą. Vis dėlto keista, jog savo turtų paveldėtoja jis pasirinko tą seną niurneklę, palikdamas jai nors ir ne per garsiausių, bet vis dėlto godotinų protėvių valdas."

Dvaro trobesiai, ir geresniais laikais nelabai traukę akį, dabar, patekę senosios ekonomės žinion, atrodė suvis niaurūs. Tiesą pasakius, tvarka buvo kuo puikiausia: langų stiklai sveiki, ant stogo netrūko nė vienos čerpės. Tačiau atšlaimas buvo taip sodriai apžėlęs, jog, rodės, čia metų metus nebuvo kėlęs kojos joks žmogus; visos durys buvo uždaros, ir netgi tos, kurios vedė į priemenę, matyt, jau kadai bebuvo varstomos — bent jau vorai buvo spėję apraizgyti savo tinklais ir jas, ir geležinius vyrius.

Mortonas nepastebėjo aplink nė gyvos dvasios, ilgai ir garsiai beldė į duris, kol pagaliau išgirdo kažką atveriant mažą langutį, pro kurį anais laikais buvo žiūrima, kas atėjo į svečius. Prieš Mortoną pasirodė Alisnos veidas, išvagotas begalės naujų raukšlių, be tų, kurios žymėjo jam paliekant Škotiją; galvą buvo apsigobusi skepeta, išsipešę žilų plaukų kuokštai ne tiek gražino jos veidą, kiek teikė jam vaizdingumo. Spigiu kretančiu balsu ji paklausė, ko jam reikia.

— Aš norėčiau pasikalbėti su tokia Alisna Vilson, kuri šičia gyvena,— atsakė Henris.

— Jos nėra namie,— atsiliepė pati ponia Vilson: šukuosena, matyt, įpiršo jai mintį išsiginti savęs pačios.— Be to, pone, jūs blogai išauklėtas, jei teiraujatės jos tokiais nemandagiais žodžiais. Jūs galėtumėte nepraleisti žodžio „ponia" ir klausti ponios Vilson, Milnvūdo dvaro šeimininkės.

— Meldžiu jus atleisti,— šyptelėjo sau Mortonas, matydamas, jog senoji Alisna lygiai taip pat stropiai saugo savo orumą, kaip saugojo jį kadaise.— Meldžiu jus atleisti, bet aš, matot, pakeleivis ir taip ilgai esu gyvenęs svetur, jog beveik pamiršau gimtąją kalbą.

— Jūs iš svečios šalies? — paklausė Alisna.— Gal kartais esate girdėjęs ką nors apie vieną čionykštį jauną džentelmeną, vardu Henris Mortonas?

— Esu girdėjęs tą vardą Vokietijoje,— atsakė Mortonas.

— Tuomet meldžiu jus luktelėti valandžiukę, mielasis... arba ne... apeikite trobą, ten pamatysite durikes, mažesnes nei šitos; tos durikės su klebetu, jos užšaunamos tik saulėlydžiu. Atverkite jas ir įeikite, tik žiūrėkite — neįlipkite į rėčką, o ten tamsoka; po to pasukite dešinėn, paskum eikite tiesiai, daugiau vėlei pasukite dešinėn ir rasitės prie rūsio laiptų tiesiai priešais duris į mažąją virtuvikę,— tenai dabar mūsų, Milnvūdų, virtuvė, tenai jus ir pasitiksiu, ir jūs galėsite ramių ramiausiai perduoti man, ką pageidavote pranešti poniai Vilson.

Nors Alisna nuodugnai išaiškino, pašaliniam žmogui būtų buvę ne taip jau lengva be jokių kliūčių nusigauti tuo tamsių koridoriukų labirintu nuo galinės priemenės iki mažosios virtuvės, bet Henris puikiausiai žinojo, kaip plaukti tais pratakais, ir jo nebaugino Skila, prigludusi rėčkos su vandeniu pavidalu vienoje pusėje, nei Charibdė, žiojinti giliais įvijais laiptais kitoje pusėje. Vienintelė kliūtis, su kuria jisai vis dėlto susidūrė, buvo piktai įsikiauksėjęs mažytis spanielis, kitados priklausęs Mortonui: šiuo atveju nėmaž neprimindamas ištikimojo Argaus[2], jis pasitiko iš ilgų kelionių pargrįžusį šeimininką kaip visiškai svetimą žmogų.

„Štai ir šuniukas taipogi! — tarė sau Mortonas, pasijutęs nepripažintas savo mėgstamo šuns.— Aš taip pasikeičiau, jog nė viena gyva būtybė, kitados mano pažįstama ir mylima, manęs nebepripažįsta!"

Tuo metu jisai nusigavo iki virtuvės, ir beveik tuojau pat sukaukšėjo aukšti Alisnos kulniukai, pritariant ramentui, kuriuo ji ramstėsi į pakopas, leisdamasi įvijais laiptais; tai truko gana ilgai, kol pagaliau ji pasirodė virtuvėje.

Per tą laiką Mortonas spėjo apžvelgti visus rykus ir dalykus, kurių visiškai pakako negausiai giminės lizdo šeimynai. Židinys buvo kurstomas taip, kad daugiau atliktų kuro, nors apylinkėse nestigo akmens anglių, o nedidelis molinis puodas, kuriame virė pietūs senutei ir visų galų tarnaitei, kokios dvylikos metų mergytei, skysta garo srovele skelbė, jog Alisna ir praturtėjusi nėmaž neketino apkrauti valgymais stalo.

Jai įžengus į vidų, ir galva, malonėjusi didingai linktelėti Mortonui, ir veidas, kuriame įgimtas nuoširdumas ir gerumas nuo seno grumdavosi su irzlumu, įsišaknijusiu iš papratimo ir dėl namiškių atlaidumo, ir kykas, ir prikyštė, ir sijonas mėlynais langučiais — viskas atrodė lygiai taip pat, kaip ankstes-

niais laikais, tik dabar, pagerbdama svečią, Alisna buvo paskubomis užsivožusi nėriniuotą kyką ir šiek tiek pasidabinusi, kaip ir derėjo poniai Vilson, Milnvūdo dvaro savininkei iki gyvos galvos, buvusiai velionio dvarininko namų šeimininkei.

— Ko jūs pageidaujate iš ponios Vilson, pone? Aš esu ponia Vilson,— tokiais žodžiais kreipėsi jinai į Mortoną, nes penkios minutės, prarastos tualetui, jos manymu, sugrąžino jai teisę vadintis tuo garsiu vardu ir apstulbinti svečią savo akinamu prašmatnumu. Prisiminimų ir minčių apie dabarties planus sujaudintas Mortonas buvo taip giliai nugrimzdęs į apmąstymus, jog jam būtų buvę sunku atsakyti į Alisnos klausimą netgi tuo atveju, jeigu jisai būtų žinojęs, ką jai sakyti. Be to, jis nebuvo iš anksto apsvarstęs, kokiu vardu pasivadinti, kad nuslėptų savo tikrąjį, todėl tebesėdėjo netardamas nė žodžio. Ponia Vilson, sutrikusi ir netgi šiek tiek sunerimusi, pakartojo klausimą:

— Ko jūs pageidaujate iš ponios Vilson, pone? Jūs sakėte, jog pažinojote poną Henrį Mortoną?

— Atsiprašau, ponia,— atsiliepė Henris,— aš turėjau galvoje Sailą Mortoną.

Senutės veidas ištįso.

— Vadinasi, jūs pažinojote jo tėvą, velionio Milnvūdo brolį? O kaipgi jūs galėjote matyti jį svetur, juk jis parvyko namo, kai jūsų nė pasaulyje nebuvo? Aš maniau, kad jūs atvežėte naujienų apie vargšą poną Henrį.

— Apie pulkininką Mortoną man ne kartą pasakojo tėvas,— atsakė Henris.— Apie jo sūnų aš nežinau nieko ar beveik nieko; kaip girdėjau, jis nuskendo beplaukdamas į Olandiją.

— Turbūt taip ir atsitiko,— tarė senutė atsidusdama,— visai išverkiau savo senas akis, išgirdusi tą žinią. Jo dėdė, vargšelis, pasimirė su jo vardu lūpose. Jisai kaip tik man dėstė, kiek duoti duonos, brendžio ir vyno per pietus po jo laidotuvių, kiek sykių reikia paleisti ratu kaušą (mat, ir gyvas būdamas, ir viena koja kape stovėdamas, buvo apdairus, taupus ir nuosaikus žmogus), ir tada jis man pasakė: „Ale (jisai visados vadino mane Ale, nes mudu nuo seno buvome pažįstami), Ale, prižiūrėkite ir lykinkite turtą, juk Milnvūdo Mortonų vardas užgeso kaip paskutinis senos giesmės garsas". Jisai ėjo vis silpnyn ir silpnyn, kol pagaliau visai neteko žado ir nepratarė daugiau nė žodžio, tiktai kartą kažin ką subambėjo, o ką — nesupratome: lyg apie apgurgėjusią žvakę, dar tinkamą deginti prie numirė-

lio. Jis niekados negalėdavo ramiai žiūrėti į apgurgėjusią žvakę ant stalo, o toji kaip tyčia stovėjo jam prieš akis.

Poniai Vilson iš pagrindų bepasakojant apie paskutines senojo šykštuolio akimirkas, Mortonas niekaip negalėjo nusikratyti šuns, kuris, atsipeikėjęs ir atsigavęs iš nuostabos, apuostęs ir apšniukštinėjęs svečią, pagaliau ėmė džiaugsmingai ingzti ir šokinėti nepažįstamajam ant kelių, grasindamas kiekvieną minutę iškelti aikštėn visą teisybę. Pagaliau, išėjęs iš kantrybės, Mortonas neištvėrė ir suirzęs suriko:

— Eik šalin, Elfinai! Eik šalin, ponaiti!

— Jūs žinote, kaip šaukiamas mūsų šuo? — staiga didžiai nustebo senoji ponia.— Jūs žinote, kaip šaukiamas mūsų šuo? O juk jo vardas toks neįprastas. Be to, ir jisai jus pažino,— toliau kalbėjo ji šaižiu balsu, vis labiau jaudindamasi.— Dievulėliau tu mano! Juk čia mano vaikelis!

Sulig tais žodžiais vargšė senutė pakibo Mortonui ant kaklo, apsikabino jį ir puolė bučiuoti, lyg jisai iš tiesų būtų buvęs jos vaikas, ir pravirko nesitverdama džiaugsmu. Gintis buvo nebeįmanoma, netgi jeigu jam būtų nepristigę tam drąsos. Jis švelniai ją apkabino ir tarė:

— Taip, mieloji Alisna, aš gyvas ir sveikas, ir ačiū jums, kad visados buvote man tokia gera, ir anksčiau, ir dabar. Aš laimingas, kad turiu bent vieną draugą, kuris džiaugsmingai sutinka mane, pargrįžusį gimtinėn.

— Draugą! — sušuko Alisna.— Jūs turėsite aibę draugų, nes turėsite daug pinigų, meiluti jūs mano, krūvą pinigų! Dieve duok jums tik dorai juos leisti! O viešpatie,— toliau kalbėjo ji, virpančia ranka atstumdama Mortoną ir įsižiūrėdama jam į veidą, kad iš tolo geriau pamatytų ne tiek laiko, kiek kančių paliktus pėdsakus,— o viešpatie, jūs baisiai pasikeitęs, meiluti jūs mano: veidai išblyškę, akys įkritusios, o skruostai, kitados tokie rausvi, tokie baltutėliai, nugairinti vėjų ir saulės nudeginti. Ak tie prakeikti karai! Kiek gražių veidų jie sudarko!.. Kada jūs parvykote, meiluti mano? Kur buvote? Ką veikėte? Ir kodėl nerašėte? Kodėl pasklido gandas, kad jūs nuskendote? Ir kodėl sugrįžote į savo namus slapčia, dėdamasis svetimu žmogum, ir padarėte senajai Alei tokią staigmeną? — baigė ji, šypsodama pro ašaras.

Praėjo kuris laikas, kol nuslūgo Mortono susijaudinimas, ir jis pradėjo pasakoti, kas jam nutikę per pastaruosius dešimt metų. Tą istoriją mes papasakosime kitame skyriuje.

KETURIASDEŠIMTAS SKYRIUS

SVETUR

Vardu jis buvo Omerlis,
Bet tapo Ričardo bičiuliu, ir nūnai
Vadinkite jį Rutlandu, ponia[1].

„Ričardas II"

Iš virtuvės jie perėjo į nendriniais dembliais išklotą ponios Vilson kambarį, tą patį, kame ji gyveno būdama ekonomė ir iš kurio nepanoro keltis. Čia, pasakė ponia Vilson, nėra skersvėjų kaip valgomajame, pavojingų jos reumatui, ir čia jaukiau nei amžinatilsį dorojo Milnvūdo kabinete, kur ją lankančios liūdnos mintys, na, o ąžuoliniais paneliais mušta menė atidaroma tik tada, kai prireikia ją išvėdinti, išmazgoti grindis ir iššluostyti dulkes, kaip visados būdavo daroma jų namuose, ir dar, be to, prieš didžiąsias šventes. Taigi juodu susėdo dembliais išklotame ponios Vilson, buvusios ekonomės, kambaryje tarp puodynių su visų rūšių uogienėmis bei marinatais, kuriuos Alisna iš įpratimo kasmet ruošdavo žiemai, nors nei ji pati, nei kas kitas nė iš tolo neprisiliesdavo prie tų skanėstų.

Taikydamasis prie klausovės, kad jinai suprastų jo pasakojimą, Mortonas trumpai nusakė, kaip nuskendo laivas kartu su visa įgula ir keleiviais,— išsigelbėję tik keli paprasti jūreiviai, iš anksto nuleidę valtį, į kurią jis ir įšokęs nuo denio ir staiga, prieš jų valią įsipiršęs jiems į pakeleivius. Flisingene laimingas atsitiktinumas suvedęs su vienu pagyvenusiu karininku, kadaise tarnavusiu drauge su jo tėvu. To karininko patariamas, jisai ne iškart patraukęs į Hagą, bet iš pradžių išsiuntęs rekomendacinius laiškus į štathalterio dvarą.

„Mūsų princas,— pasakęs jam senasis karys,— kol kas dar priverstas palaikyti gerus santykius su savo uošviu, taipjau su jūsų karalium Karoliu[2], ir jeigu jūs prisistatytumėte kaip tremtinys iš Škotijos, jam būtų neatsargu rodyti jums savo malonę. Todėl laukite jo įsakymų ir per daug jam neįkyrėkite; būkite be galo atsargus, gyvenkite atsiskyręs nuo visų, dangstykitės svetimu vardu, iš tolo lenkitės bėglių iš Britanijos draugijos ir, patikėkite manimi, vėliau jums neteks gailestauti, kad buvote toks apdairus."

Senas Sailo Mortono draugas sakęs teisybę. Praslinkus kuriam laikui, princas Oranietis, keliaudamas po Jungtines pro-

vincijas, pagaliau atvykęs į tą miestą, kur kamavęsis svetimu vardu dangstydamasis Mortonas. Jam buvusi suteikta audiencija, ir princas su didžia pagarba atsiliepęs apie jo protą, apdairumą ir plačius požiūrius į partijų kovą tėvynėje, į jų tikslus bei paskatas.

„Aš mielai priimčiau jus į savo dvarą,— pareiškęs Vilhelmas,— tačiau tai būtų Anglijos įžeidimas. Vis dėlto padarysiu jums šiokią tokią paslaugą, atsižvelgdamas tiek į jūsų samprotavimus, tiek į rekomendacinius laiškus. Štai jums siuntimas į šveicarų pulką, dislokuotą tolimoje provincijoje, ten vargu ar susitiksite kokį tėvynainį. Būkite kapitonu Melviliu ir neminėkite Mortono vardo, kol ateis geresni laikai."

— Taip prasidėjo mano tarnyba,— toliau pasakojo Mortonas.— Mano nuopelnai ne kartą įvairiomis progomis būdavo įvertinami jo karališkosios didenybės, kol pagaliau jis išsilaipino Britanijoje ir suteikė mums ilgai lauktą laisvę. Jums turėtų būti aišku, kad, jo įsakymu slėpdamas savo vardą, nedaviau žinios Škotijon savo negausiems draugams; ir nėmaž nesistebiu gandais apie mano mirtį, juoba kad laivas sudužo, o aš niekados nesinaudojau įsakytiniais vekseliais, kurių gaudavau iš savo dosnių draugų, o ši aplinkybė savo ruožtu netiesiogiai patvirtino žinią apie mano žuvimą.

— Bet, meilusis jūs mano,— paklausė ponia Vilson,— nejaugi princo Oraniečio dvare neatsirado nė vieno škoto, kuris būtų jus pažinęs? Aš visados buvau įsitikinusi, jog Milnvūdo Mortonai pažįstami ir garsūs visame krašte.

— Juk aš tyčia buvau nusiųstas tarnauti į atokią provinciją,— atsakė Mortonas,— ir ten aš praleidau daugelį metų, tad, be jūsų, Ale, su visu jūsų gerumu ir nuoširdumu, vargu ar kas nors būtų pamanęs, jog dabartinis generolas majoras Melvilis — tai buvęs jaunuolis Mortonas.

— Juk jūsų velionė motina buvo iš Melvilių giminės,— tarė ponia Vilson,— bet vis dėlto mano senai ausiai maloniau skamba Mortono pavardė. Ir kai iš naujo paimsite savo žinion dvarą, jums teks susigrąžinti ir ankstesnę pavardę, ir ankstesnį titulą.

— Man nėra ko skubėti nei su vienu, nei su kitu, Ale, nes turiu pagrindą slėptis nuo visų, išskyrus jus. Na, o dėl Milnvūdo valdymo man neverta rūpintis — jis gerose rankose.

— Gerose rankose, meiluti jūs mano! — lyg aidas atsiliepė senoji Alė.— Nejaugi jūs turite galvoje mane, šitaip sakydamas? Ir nuomos mokesčiai, ir dvaro žemės — man grynas vargas! Ir vis dėlto nenorėjau samdytis ūkvaizdžio, nors Vilis Mektrikitas

piršte piršosi, rankas kojas buvo gatavas išbučiuoti. Bet aš, senas žvirblis, skiriu pelus nuo grūdų: taip jam ir nepasisekė apsukti manęs, kaip apsuko ne vieną. Ir, be to, aš vis tikėjausi, kad, šiaip ar taip, jūs pargrįšite, užtat ir mitau vien košelėmis bei pieniška sriubyte ir taupiau jūsų labą, kaip taupydavau prie jūsų amžinatilsį dėdės gyvos galvos. Ir man bus tikra laimė matyti, kaip jūs gausinate turtus ir gražiai tvarkotės savo ūkyje... Ko gero, išmokote to Olandijoje,— juk ten, kaip esu girdėjusi, žmonės taupūs. Bet jums reikės vis dėlto gyventi prašmatniau, nekaip gyveno amžinatilsį Milnvūdas, tas varganas senolis. Ir, be to, patarčiau jums valgyti mėsą — bent jau triskart per savaitę... kad vidurių nepūstų...

— Apie visa tai dar spėsime prisikalbėti,— tarė Mortonas, apstulbintas negirdėto Alisnos dosnumo, gražiai besiderinančio su baisiu šykštumu, ir keisto prieštaravimo tarp taupymo aistros ir nesavanaudiškumo.— Turiu jums pasakyti,— toliau kalbėjo Mortonas,— jog atvykau čionai kelioms dienoms ypatingai svarbiu vyriausybės pavedimu, ir todėl, Ale, niekam nė žodžio, kad jūs mane matėte. Kada nors vėliau papasakosiu jums savo ketinimus ir siekius.

— Tebūnie taip, kaip jūs norite, džiaugsme jūs mano,—atsiliepė Alisna.— Aš moku saugoti paslaptis ne ką blogiau už visus čionykščius žmones, ir dorasis senis Milnvūdas gerai tai žinojo ir sakė man, kur slepia pinigus, o žmonės paprastai net užsiminti bijo. Bet eikime, meiluti mano, parodysiu jums ąžuoliniais paneliais muštą menę, ir pamatysite, kaip ji sutvarkyta,— lyg būčiau laukusi jūsų diena dienon. Nieko ten neįsileisdavau, pati viską darydavau savo rankomis. Tai buvo man kaip ir kokia pramoga, nors akys pritvindavo ašarų, ir ne sykį sau sakydavau: kurių galų aš dabar šveičiu židinio groteles ir varines žvakides, kurių galų purenu pagalvius ir dulkinu kilimus, o juk tenai visko nemaža, jeigu tie, kuriems visa tai priklauso, niekados nebegrįš namo.

Sulig tais žodžiais jinai nusivedė Mortoną į savo *sanctum sanctorum**, kurią kas dieną šveisdavo ir valydavo, lyg tai būtų buvę jos garbės dalykas ir širdies džiaugsmas. Mortonas, įžengęs įkandin jos į tą menę, gavo barti už tai, kad „nenusivalė kojų", ir tai pirštu priduriamai parodė, jog Alė vis dar nenusikratė savo įpročio komanduoti. Atsidūręs ąžuolu muštoje menėje, jis negalėjo neprisiminti šventos baimės jausmo, kuris jį apimdavo, kai, vaikas būdamas, gaudavo maloningą Alės leidimą

* Šventovę *(lot.)*.

kada ne kada čionai įeiti. Tuomet jis manydavo, jog tokių menių galėtum rasti nebent karaliaus rūmuose. Nesunku įsivaizduoti, jog kreslai su vilnonu trauktomis sėdynėmis, trumpomis juodmedžio kojytėmis ir aukštomis atkaltėmis dabar, jo akimis žiūrint, nebeturėjo ankstesnio žavesio, plati varinė lenta prieš židinį ir žnyplės anglims maišyti atrodė nebe tokios prašmatnios, o žali vilnoniai kilimai — nebe Araso audėjų šedevrai[3], ir visa menė slėgė prieblanda, niaurumu ir neviltimi. Čia galėjai pamatyti ir du gerai įsiminusius portretus — karikatūriškai pavaizduotus du brolius, tokius nepanašius vienas į kitą kaip tie, apie kuriuos buvo kalbėjęs Hamletas[4]. Tie portretai pažadino Mortono širdyje begalę minčių ir jausmų. Viename buvo nutapytas tėvas — visu ūgiu, apsiginklavęs, tokia poza, kuri bylote bylojo apie jo karingą būdą; kitame buvo dėdė, apsisiautęs brokatais ir aksomais, lyg susigėdęs tos prabangos, kurios jam nepašykštėjo dailininkas.

— Keistas užgaidas, ir gana,— tarė Alė,— apdaryti dorąjį senį prašmatniu brangiu kostiumu, kuriuo jis kol gyvas nebuvo vilkėjęs, užuot nupiešus jį minkšto pilko namudinio milo palaidiniu ir apkraštuota apykakle.

Širdies gilumoje Mortonas pritarė Alisnai, nes džentelmeno drabužiai tiek pat netiko dramblotai velionio dėdės figūrai, kiek taurumo ir nuoširdumo išraiška — pasigailėtino šykštuolio veidui.

Aplankęs Alės pasididžiavimą — ąžuolu muštą menę, Mortonas paliko senąją ekonomę ir patraukė į gretimus miškus, kur nuo seno turėjo nemaža slėpiningų kampelių, o ponia Vilson, pasinaudojusi ta proga, ėmėsi taisyti papildomų patiekalų pietums, kuriuos virėsi pati sau. Toji savaime ne kažin kokia aplinkybė vis dėlto atsiėjo brangiai vienai Milnvūdo vištai, kuri priešingu atveju, jeigu Mortonas nebūtų pargrįžęs namo, būtų sau kudakavusi iki gilios senatvės, kol Alė galų gale būtų pasiryžusi ją papjauti ir išsivirti. Per pietus juodu minėjo senus laikus, ir Alė kalbėjo apie savo ateities planus, nėmaž neabejodama, jog jaunasis šeimininkas tvarkysiąs ūkį taip pat apdairiai, kaip jį tvarkė senasis, o sau ji nusimatė išmoningos ir apsukrios ekonomės pareigas. Mortonas leido senutei mėgautis vaizduotės vaisiais ir statyti kortų namelius, tuo tarpu nesisakydamas, jog jis apsisprendęs grįžti atgal į žemyną ir tenai apsigyventi.

Paskui jis nusivilko karišką aprangą, kuri galėjo jam trukdyti beieškant Berlio, ir pasiėmė pilką durtinį ir apsiaustą, kuriuos dėvėjo anksčiau, gyvendamas Milnvūde: ponia Vilson išlaikė juos riešutmedžio skrynioje, kartas nuo karto ištraukda-

ma išvalyti ir pravėdinti. Mortonas tik pasiliko špagą ir pistoletus, nes tais neramiais laikais retas leisdavosi kelionėn be ginklo. Kai jis pasirodė poniai Vilson tais rūbais, ji labiausiai džiaugėsi, jog „drabužiai guli kaip nulieti", ir nors jisai ir nepapilnėjęs, kalbėjo jinai, tačiau atrodąs kur kas vyriškesnis nekaip tada, kai jį išvežė iš Milnvūdo.

Paskui jinai įšneko, kaip esą pravartu išsaugoti senus drabužius, kuriuos ji vadino „naujųjų pakaitalais", ir įsileido į ilgėliausią pasakojimą apie amžinatilsį Milnvūdo aksominį apsiaustą, iš pradžių persiūtą į durtinį, o vėliau — į kelnes, ir visi tie drabužiai, jos žodžiais tariant, atrodę jai nauji, bet tuo metu Mortonas nutraukė jos pasakojimą apie aksominio apsiausto metamorfozes, pareiškęs, jog metas atsisveikinti.

Jis labai ją nuliūdino tardamas, jog turįs joti nedelsdamas.

— O kurgi jūs trauksite?.. Ir ką ketinate daryti?.. Ir kodėl nenorite pernakvoti savo namuose, tiek metų nemiegojęs savo pastogėje?

— Aš žinau, jog tai negerai, mieloji Ale, bet man reikia joti. Užtat ir norėjau nuslėpti nuo jūsų, kas aš toks: juk žinojau, jog taip veikiai manęs nepaleisite.

— O kurgi jūs trauksite? — dar sykį paklausė Alė.— Kur tai matyta: užšoka valandėlei ir iš naujo lekia it strėlė, šauta iš lanko!

— Taip jau reikia, Ale. Dabar aš joju pas Nylą Bleiną į „Užuovėją",— atsakė Mortonas.— Kaip jūs manote, ar gausiu ten nakvynę?

— Nakvynę? Aišku, gausite,— atsakė Alė.— Ir nuplėš už ją kaip reikiant. Galiu tik viena jums pasakyti: svetur visai jums galvoje pasimaišė; kur tai girdėta — mokėti pinigus už vakarienę ir nakvynę, jei ir viena, ir kita gali gauti už dyka, ir dar jums ačiū pasakys, jei neatsisakysite.

— Patikėkite, Ale,— tarė Mortonas, trokšdamas užkirsti kelią jos išmetinėjimams,— tai labai svarbu: galiu daug laimėti ir nieko neprarasiu.

— Galva neneša, kaipgi čia taip išeina, jeigu pradedate nuo to, jog išmetate už vakarienę ne mažiau kaip du škotų šilingus, nors apskritai jaunimas tikisi prasimanyti pinigų, švaistydamas juos nei šiam, nei tam. Mano vargšas senasis šeimininkas buvo kur kas protingesnis ir jeigu įkišdavo pinigėlį kišenėn, kol gyvas jo neišleisdavo.

Mortonas užsispyręs laikėsi savo, galiausiai atsisveikino su bėdinąja Ale ir, įšokęs į balną, nujojo į artimiausią miestelį, prieš tai gavęs iš ponios Vilson iškilmingą pasižadėjimą niekam

nė žodeliu neužsiminti, kad jis pargrįžęs, kol ji vėlei jo nepamatysianti ar apie jį neišgirsianti kokios žinios.

„Aš anaiptol neišlaidus,— mąstė jis, iš lėto risnodamas į miestelį,— bet jeigu įsikurčiau pas savo ištikimąją Alę, kaip ji svajoja, dorajai senutei plyštų širdis matant, kaip aš kleidžiu pinigus."

KETURIASDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

SMUKLININKAS

Kur šeimininkas,
Kaip jūs žadėjot? Aš paprastai
Mielai šnekuos su šeimininkais[1].

„Įsimylėjėlio kelionė"

Be jokių nuotykių Mortonas pasiekė miestelį ir apsistojo smuklėje. Bejodamas jisai vis svarstė, ar kartais neišduos jo drabužiai, kuriais dėvėjo jaunystėje, daugeliu atvejų patogesni nei karinė apranga. Beje, po tiek metų žygių bei klajonių jo išvaizda taip pasikeitė, kad, jo tvirtu įsitikinimu, vargu ar kam ateitų į galvą, jog šis ryžtingo ir mąslaus veido vyriškis — tai tas pats drovus nesubrendęs jaunuolis, kitados pelnęs „papūgos" kapitono garbės vardą. Nebent koks vigas iš tų, kuriuos kitados jis vedė į mūšį, galėtų pažinti buvusį Milnvūdo šaulių būrio vadą; tačiau nuo tos rizikos, jeigu iš tikrųjų tokia būtų, vis tiek neapsisaugotum.

„Užuovėja" buvo pilnutėlė — tikriausiai nuo seno tebeturėjo gerą vardą. Kūningesnio ir nebe tokio lipšnaus Nylo Bleino išvaizda ir elgsena bylojo, kad jo kapšas išpampo ne ką mažiau už kūną, nes Škotijoje smuklininkas paprastai tuo įteikliau aptarnauja lankytojus, kuo prasčiau jam sekasi. Jo dukra iš pažiūros atrodė tikrų tikriausia apsukri smuklininkė, gebanti išlikti rami tiek meilėje, tiek kare, kuris rasi būtų turėjęs trukdyti jai eiti visas tas sunkias pareigas. Ir Nylas Bleinas, ir jo duktė paskyrė Mortonui tiek dėmesio, kiek skirtina keliauninkui, jojančiam be tarnų palydos tokiais laikais, kai iš to sprendžiama apie kliento kilmingumą ir turtą. Atlikdamas kuklaus keliauninko vaidmenį sulig savo išvaizda, jis nuėjo į arklidę pasitikrinti, ar pašertas žirgas, paskui atsisėdo prie stalo pačioje smuklėje (mat tais laikais reikalauti atskiro kambario buvo negirdėtas

daiktas) ir susiprotėjo, kad atsidūrė prie to paties atmintino stalo, prie kurio prieš dešimtį metų buvo švenčiama jo pergalė šaulių varžybose, kai jis pelnė kapitono vardą, užtraukusį vėliau tiek bėdų ir rūpesčių.

Kas be ko, nuo tos puotos praslinkus tiek metų, jisai jautėsi labai pasikeitęs, ir vis dėlto apsižvalgęs pastebėjo, kad „Užuovėjos" lankytojai ne per daugiausia skiriasi nuo tų, kurie užbėgdavo čionai anais laikais. Keletas miestelėnų siurbčiojo brendį, trejetas dragūnų sėdėjo išsipleikę prie kaušų drumsto alaus, keiksnodami ramius laikus, kai nevalia pasivaišinti kaip reikiant. Tiesa, jų kornetas nelošė triktrako su sutanotu parapijos ganytoju, bet vis dėlto sėdėjo čia ir gurkšnojo *aqua mirabilis** drauge su prasbiterionų pastorium pilkšvu apsiaustu. Reginys buvo kitoniškas, ir vis dėlto lygiai toks pat, veikėjai buvo kiti, bet charakteriai tie patys.

„Nors žmonija nelyginant jūros potvynis čia didėja, čia mažėja,— mąstė Mortonas, žvalgydamasis aplink,— visados rasis pakankamai tokių, kurie užims atsitiktinai išsilaisvinusią vietą; ir įprastiniuose gyvenimo rūpesčiuose, ir pramogose žmonės keis vienas kitą lyg to paties medžio lapai, tokie pat skirtingi, paimti skyrium, ir tokie pat panašūs apskritai."

Luktelėjęs keletą minučių, Mortonas, išmanęs iš patirties, kaip pelnyti smuklininko palankumą, užsisakė kvortą raudonojo vyno ir, kuomet Nylas Bleinas šypsodamas atsistojo priešais su ąsočiu putojančio vyno, ką tiktai prileisto iš statinaitės (tuo metu nebuvo įprasta pilstyti vyną į butelius), pakvietė prisėsti šalimais ir drauge pasivaišinti. Kvietimas buvo prie širdies Nylui Bleinui ir nei nustebino jo, nei suglumino, nors to jis ir nesitikėjo iš tokio svečio, atvykusio be jokios palydos. Jis atsisėdo greta svečio nuošaliame kamputyje prie židinio ir vaišinamas išgėrė beveik visą raudonąjį, sykiu atlikdamas savo pagrindinę priedermę — išklostė visas vietos naujienas: kas gimęs, kas miręs, kas vedęs ir kas ištekėjusi, kieno dvaras perėjęs į kitas rankas, kokia sena prakilni giminė nusigyvenusi ir kokia prakutusi. Tačiau politikos — neišsenkamos mūsų dienų gražbyliavimo versmės — „Užuovėjos" šeimininkas lenkėsi iš tolo ir tik į tiesioginį Mortono klausimą atsakė nutaisęs abejingą miną:

— Hm, taip... Apsistoja čia kada ne kada kareiviai, kartais mažiau, kartais daugiau. Yra nedidelis būrys vokiečių raitijos iš Glazgo: jų vadas, regis, vardu Vitibodis ar kažkas panašaus,

* Stebuklingas vandenėlis *(lot.)*, t. y. degtinė.

nors, tiesą pasakius, tai vienas iš rūsčiausių ir niauriausių senių olandų, kokių tik esu matęs per savo gyvenimą.

— O gal Vitenboldas? — pasiteiravo Mortonas.— Toksai žilaplaukis senukas trumpais juodais ūsiukais ir nelabai kalbus?

— Ir rūko be perstogės,— pridūrė Nylas Bleinas.— Matau, jūsų malonybė jį pažįstate. Neginčiju, gal jis ir neblogas vyras, juo labiau kad jis karys ir olandas, bet jeigu jis būtų ir šimtąsyk generolas ir antra tiek Vitenboldas, vis dėlto jis ničnieko neišmano apie dūdmaišius: juk jis nutraukė mane per patį vidurį „Torficheno ratelio", o tai pats gražiausias dalykas, kurį galima sugroti dūdmaišiu.

— Na, o tie vaikinai,— tarė Mortonas, žvilgtelėjęs į kareivius, išsipleikusius smuklėje ant suolų,— jie irgi iš jo pulko?

— Ne, čia škotų dragūnai,— atsakė šeimininkas,— seni žvirbliai, kadaise tarnavę Kleiversui, gal ir dabar būtų perbėgę pas jį, jeigu būtų jis turėjęs ilgesnes rankas.

— O aš girdėjau, kad jisai žuvęs? — paklausė Mortonas.

— Buvo tokių kalbų,— atsakė smuklininkas,— jūsų teisybė, sklinda toks gandas, tik va, mano kukliu supratimu, šėtonas taip veikiai nenugaišta. Būtų ne pro šalį, kad ir čia žmonės nežiopsotų. Užsigeidęs nusileistų nuo kalnų vienu matu, ne ką lėčiau nei aš susipilu į gurklį štai šitą stiklą vyno. O kas jam priešinsis? Tie šunsnukiai dragūnai, jam tik švilptelėjus, beregint perbėgtų į jo pusę. Žinoma, dabar jie tarnauja Viliui, kaip anksčiau tarnavo Jokūbui, ir, savaime aišku, čia nieko nuostabaus: juk jie kariauja už algą, už ką daugiau jiems kariauti? Jų namai dangum dengti, lauku tverti, argi ne? Perversmas, arba, kaip jie sako, revoliucija,— neblogas dalykas: žmonės dabar gali kalbėti ką tinkami, kareiviams girdint, ir nebijo, kad už tai juos pasodins į tamsiąją ar įspraus pirštus į varžtus, kaip štai aš įspraudžiau volę į statinaitę.

Po trumputės pauzės, matydamas, jog smuklininko liežuvis darosi vis palaidesnis, Mortonas pagaliau ryžosi, nors ir abejodamas, kreiptis į jį su klausimu, turinčiu jam nepaprastai didelę reikšmę: ar nežinąs smuklininkas, kur čia netoliese gyvenanti tokia moteriškė, vardu Elizabeta Meklur.

— Ar aš pažįstu Besę Meklur? — atsakė smuklininkas šypsodamasis, kaip paprastai šypso visi smuklininkai.— Kaipgi aš nepažinosiu Besės Meklur, savo amžinatilsį žmonos pirmojo vyro sesers. Šauni tai moteriškė, tik visokios bėdos baigia ją galuoti: du sūnus, du drūtus žaliūkus prarado ji per tuos persekiojimus, kaip dabar tai vadinama, ir tyliai, nuolankiai, nesiguosdama iškentė ji savo sielvartą, nieko neplūsdama, nieko nekaltindama.

Jeigu ir yra viena vienintelė dora moteriškė šiame pasaulyje, tai ji vardu Besė Meklur. Netekti dviejų sūnų, kaip jau sakiau, o paskui ištisą mėnesį kęsti savo namuose lėbaujančius dragūnus — juk kad ir kas paimtų viršų, ar toriai, ar vigai, visi išskirsto tuos vaikinus po smukles,— ir štai, sakau, netekti dviejų sūnų...

— Vadinasi, toji moteriškė laiko smuklę?

— Užeigą, ir labai jau prastą,— atsakė Bleinas, savimi patenkintu žvilgsniu apmesdamas smuklę,— daro jinai skystutį, silpną alų ir parduoda jį tiems, kas iš kelionės ar troškulio kamuojamas nelabai išmano, ką geria. Bet užtat ten nepamatysi nei sparčios prekybos, nei to, ką žmonės vadina klestinčia užeiga.

— Ar negalėtumėte man prirodyti ko nors, kas mane tenai nulydėtų? — paklausė Mortonas.

— Argi jūsų malonybė neapsistos pas mane nakvynės?.. Vargu ar pas Besę rasite tokius patogumus,— tarė Nylas, kuris amžinatilsį žmonos giminaitei nebuvo toks palankus, kad siųstų jai savo klientus.

— Man reikia pas ją susitikti su vienu senu draugu,— atsakė Mortonas,— ir užjojau pas jus tik išgerti vieną kitą gurkšnelį vyno ir pasiteirauti kelio.

— Jūsų malonybei būtų kur kas patogiau,— neatlyžo smuklininkas,— nusiųsti ką nors pas Besę ir pakviesti jūsų draugą čionai.

— Sakau jums, šeimininke,— eidamas iš kantrybės, tarė Mortonas,— kad jūsų pasiūlymas man netinka; man reikia nedelsiant nusigauti pas tą Meklur, ir aš norėčiau, kad surastumėte man kokį vedlį.

— Kas be ko, pone, kaip sau norite, jūsų valia,— Nylas Bleinas truputį nusivylė.— Bet kuriems velniams jums vedlys, jei reikia pajojėti porą mylių palei upę pavandeniui tuo pačiu keliu, kuris veda į Milnvūdo dvarą, paskui pasukti pirmu šunkeliu į kalnus, iškart jį pamatysite — atsišakoja palei upeliūkštį ties senu, žaibo suskaldytu uosiu, o paskui, jodamas tuo taku, nė norėdamas nepražiopsosite Besės Meklur užeigos, nes ten aplink nė velnio nėra, jokios kitos trobos per dešimtį škotų mylių aplink, kitaip sakant, ne mažiau kaip per dvidešimtį anglų mylių. Baisiai gaila, kad jūsų malonybė ketina palikti mano namus, kai naktis jau ant nosies. Bet mano pačios svainė — dora moteriškė, ir tai, kas eina į rankas artimam,— ne nuostolis.

Mortonas apsimokėjo ir išjojo. Saulėlydžiu jis atsidūrė prie senojo uosio; čia nuo vieškelio atsišakojęs takas vedė į kalnus „Čia,— kalbėjo sau Mortonas,— prasidėjo mano negandai. Kaip tik čia, mūsų pirmojo susitikimo su Balfuru Berliu vakarą, kai mudu jau buvome beišsiskirią, jis gavo grėsmingą žinią, jog kelyje jo tykoja kareiviai. Kaip tik šičia, po tuo senuoju uosiu, tupėjo senutė, perspėjusi jį apie pavojų. Vis dėlto kaip keista, jog mano likimas taip glaudžiai susipynė su to žmogaus gyvenimu, ir svarbiausia, jog to visiškai nenorėjau, susipynė tik todėl, kad aš atlikau doro žmogaus priedermę! Dieve duok, kad rasčiau kuklią pastogę ir dvasios ramybę tenai, kur netekau ir vieno, ir kito."

Taip bemąstydamas čia balsu, čia mintyse, jis pasuko žirgą taku į nykius kalnus.

Sutemoms leidžiantis, pasiekė jis ankštą klonį, kitados priaugusį miško, o dabar plikai pliką — tik vienas kitas medis styrojo skardyje arba tarp pakibusių uolų ir dideliausių riedulių, kur nesugebėjo įsiropšti nei žmonės, nei gyvuliai,— nelyginant nukariautos šalies išblaškytos gentys, nugintos į bevaisių kalnų akmenines tvirtoves. Bet ir tie medžiai, nugeibę ir nuskurdę, ne tiek augo ir tvirtėjo, kiek nykiai liudijo čia buvus gražų kraštą. Pro juos visu gaivumu ir sraunumu šniokštė upeliūkštis, gaivindamas ir gyvindamas tą nykumą, nes tik kalnų srautas įkvepia gyvybės patiems atšiauriausiems ir apleistiems kraštovaizdžiams, ir tokių vietovių gyventojai pasigenda jo netgi tada, kai grožisi upe, ramiai ir didingai vingiuojančia per derlias lygumas pro prašmatnius rūmus. Takas raitėsi palei upeliūkštį, čia atsiveriantį prieš keliauninko akis, čia pradingstantį ir šniokščiantį ankštuose tarpekliuose per akmenis ir uolas, užtveriančias jam kelią.

„Ko gi tu nepatenkintas? — balsu mąstydamas, kalbėjo Mortonas, perimtas džiaugsmo.— Ko tu pyksti ant uolų, kokiai akimirkai sustabdančių tavo bėgimą? Priešaky — jūra, jinai priims tave į savo glėbį. O žmogui priešaky — amžinybė, ir jinai priims jį, skubriai ir nerimastingai nubėgusį savo kelią per laiko lygumą. Tavo bejėgis siautėjimas — niekis, palyginti su galingomis bekraščio vandenyno bangomis, o mūsų viltys, lūkesčiai, bėdos, baimė, džiaugsmai ir sielvartai — niekis, palyginti su tuo, kas mums rūpės baisingai ir be galo keičiantis amžiams."

Taip mąstydamas, mūsų keliauninkas prajojo tą nykią vietovę. Kalvos pamažėl traukėsi nuo upeliuko ir vis plačiau vėrė-

si nedidelė žalia lyguma; čia jis pamatė mažytį javų laukelį ir pirkutę kokių penkių pėdų aukštumo sienomis. Šiaudinis stogas, pažalęs nuo laiko, plėkų ir vešliai sužėlusios žolės, kur ne kur buvo nukentėjęs nuo dviejų karvių, kurias ta gardi žaluma viliojo iš tam tyčia atitvertos ganyklos. Nemokšiškai, šiaip ne taip išvedžiotas skelbimas garsino keliauninkui, jog čia galima ir pačiam pavalgyti, ir arklį pašerti, ir nors pirkutė atrodė labai skurdi, ilgai jojęs nykiu, tuščiu taku tarp aukštų kalnų, su didžia neviltimi dunksančių viršum to prieglobsčio, negalėjai atsispirti pagundai čia sustoti.

„Kaip tik čia,—dingtelėjo Mortonui,— ir tinka gyventi Balfuro Berlio patikėtiniui."

Prijojęs pirkutę, Mortonas pastebėjo ant slenksčio sėdinčią senę — iki tol ją užstojo dideliausias, vešliai iškerojęs alksnis.

— Labas vakaras, močiute,— pasisveikino Mortonas.— Jūs vardu Besė Meklur?

— Elizabeta Meklur, pone, bėdina našlė,— atsiliepė senė.

— Ar galite suteikti nakvynę keliauninkui?

— Prašom, pone, jeigu jums patinka našlės duona ir vynas.

— Aš buvau kareivis, geroji moteriške,— atsakė Mortonas,— ir tenkinausi mažu.

— Kareivis, pone? — perklausė senė ir persižegnojo.— Dieve duok jums geresnį darbą.

— Betgi šis amatas laikomas garbingu, močiute. Tikiuosi, nepradėsite blogai apie mane galvoti, jeigu jau esu buvęs kareiviu?

— Aš nieko neteisiu, pone,— atsiliepė senė,— Be to, ir iš balso justi, kad jūs doras džentelmenas. Esu mačiusi, kiek blogio pridarė kareiviai šiame krašte, jog dabar net džiaugiuosi, kad nieko nebematau savo neveizdžiomis akimis.

Tik dabar Mortonas pastebėjo, kad priešais jį sėdi neregė.

— Ar jums nepridarysiu rūpesčių, geroji moteriške? — paklausė jis su užuojauta.— Turbūt nelengva turėti tokį amatą, kai nieko nebematai, ar ne?

— Ne, pone,— atsakė senė,— po namus vaikščioju kaip niekur nieko, be to, mergytė man padeda, o jūsų arkliu pasirūpins dragūnai, kai parjos iš lauko sargybos, ir tai jums atsieis grynąją nieką; jie dabar pasidarė mandagesni, nei buvo anksčiau.

Nuramintas Mortonas nušoko žemėn.

— Pege, mano paukštele,— pratarė senė, kreipdamasi į kokios dvylikos metų mergytę, kaip tik išnėrusią iš trobos,— nuvesk džentelmeno arklį į arklidę, atleisk paspręstę, iššabok ir

įmesk šieno, pakol parjos dragūnai. Prašom, pone, į vidų,— toliau kalbėjo jinai,— nors mano troba ir vargana, bet užtat švarutėlė.

Mortonas žengė įkandin jos į pirkią.

KETURIASDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

ŽINIOS

Ir tarė motulė jam žodį,
Ir suveržė gerklę rauda:
„Nejoki medžioklėn, sūneli,
Netinkama tam valanda".

Senovinė baladė

Įžengęs į vidų, Mortonas pastebėjo, kad senė sakė teisybę. Troboje buvo kur kas gražiau, nei galėjai tikėtis pažiūrėjęs iš lauko. Čia buvo švaru ir jauku, ypač didžiajame kambaryje, kur, šeimininkės žodžiais tariant, svečias turėjo pavakarieniauti ir pernakvoti. Vakarienei jam patiekė visa, ką rado geriausia smuklėje, ir, nors valgyti jis nenorėjo, vis dėlto neatsisakė pasistiprinti, kad galėtų užmegzti pokalbį su šeimininke. Kad ir akla, senė pati jam patarnavo ir lyg instinktyviai rasdavo visa, ko jai reikėjo.

— Ar nieko daugiau nelaikote svečiams aptarnauti, tik tą vieną mergaičiukę? — pradėjo jis šneką.

— Ne, pone,— atsakė senoji šeimininkė,— aš gyvenu viena kaip Sidono Sareptos našlė[1]. Šičia, mūsų nykiame krašte, ne tiek jau daug tų pakeleivių, o aš nepratusi laikyti tarnaitės. Turėjau kitados du šaunius žaliūkus sūnus, kurie viskuo rūpinosi. Bet dievas davė, dievas ir atsiėmė, garbė jam aukštybėse! — toliau kalbėjo ji, pakeldama į dangų neveizdžias akis.— Anksčiau buvau turtingesnė (kalbu apie šios žemės turtus), netgi vėliau, kai netekau abiejų sūnų, bet tai buvo prieš paskutinį perversmą.

— Tai jau! — tarė Mortonas.— O jūs presbiterionė, močiute?

— Taip, pone, ir esu dėkinga aukščiausiajam už amžinosios tiesos šviesą, kuri vedė mane doros keliu,— atsakė šeimininkė.

— Vadinasi,— toliau kalbėjo svečias,— revoliucija jums padarė tik gera,

— Jeigu ji padarė gera mūsų šaliai,— atsakė senė,— davė laisvę išpažinti dievą, kaip liepia sąžinė, tad nesvarbu, ką ji davė man, bėdinam aklam kirminui.

— O vis dėlto,— neatlyžo Mortonas,— ką ji padarė jums bloga?

— Ilga kalba, pone,— atsiduso senė.— Vėlą naktį, šešios savaitės ar panašiai prieš mūšį prie Bosvelo tilto, prie šios varganos pirkelės durų sustojo jaunas džentelmenas, išvargęs, vienų žaizdų, aptekęs kraujais, perblyškęs ir nuilsęs nuo ilgo jojimo, ir jo arklys vos bevilko kojas, o jo pėdomis vijosi vyrai, ir buvo jis mūsų priešas. O ką aš turėjau daryti? Jūs pats buvote kareivis ir tikriausiai pasakysite, kad aš stačiai kvaila senė, bet vis dėlto pamaitinau jį, aptvėriau žaizdas ir slėpiau troboje, kol jo nustojo ieškoti sukilėliai.

— Ir kas gali jus už tai smerkti? — paklausė Mortonas.

— Nežinau, kaip čia jums atsakius,— tarė neregė.— Kai kas iš mūsiškių ant manęs pyksta. Sako, turėjau su juo pasielgti taip, kaip Jahelė pasielgė su Sisara[2]. O juk man viešpats nebuvo paliepęs pralieti žmogaus kraujo, bet išgelbėti jį man priderėjo kaip moteriai ir krikščionei. Ir, be to, jie sako, kad, girdi, neturiu motinos meilės jausmo, jei išgelbėjau tą, kuris buvo iš gaujos galvažudžių, žvėriškai sukapojusių abu mano sūnus.

— Žvėriškai sukapojusių?

— Taip, pone, nors jūs galbūt kitaip pavadintumėte jų mirtį. Vienas iš jų žuvo su kalaviju rankoje, gindamas išniekintą Sandorą, o kitą... O kitą jie sučiupo ir sušaudė čia pat kieme, man matant! Mano senas akis apakino šūvių žybsniai, ir, man rodos, nuo tos baisingos dienos jos pradėjo silpti, o skausmas ir sielvarto draskoma širdis, ir ašaros, niekada nedžiūstančios akyse, dar labiau paspartino mano negalią. Bet, deja! Jeigu būčiau leidusi pralieti jauną lordo Evendeilo kraują jo negailestingų priešų kalavijui, vis tiek nebūčiau prikėlusi iš numirusių nei Ninijano, nei Džonio.

— Lordo Evendeilo? — apstulbęs paklausė Mortonas.— Vadinasi, jūs išgelbėjote lordą Evendeilą?

— Kas be ko,— atsakė senė.— Vėliau jis man atsidėkojo, padovanojo karvę su veršiu, davė salyklo, miltų ir pinigų, ir, kol turėjo galią, niekas nedrįso nė pirštu manęs paliesti. Bet mes gyvename žemėje, kuri priklauso Tilitadlemui, nors tai ir labai tolimas užkampis, o dėl dvaro ilgai bylinėjosi ledė Margerita Belenden ir dabartinis mūsų šeimininkas Bezilas Olifantas. Lordas Evendeilas laikė senosios ponios pusę, nes myli panelę Belenden, kaip girdėjau, doriausią ir gražiausią mergelę visoje

Škotijoje. Bet jie pralaimėjo bylą, ir Bezilas užsigrobė ir žemes, ir pilį, o paskui atėjo revoliucija, ir kas greičiau išvertė kailį už mūsų poną? Dabar jisai sakosi nuo seno buvęs vigas, o tik dėjosi popiežininku, nes taip jau reikėję. Dabar jis vėl iškilo, o lordas Evendeilas prarado palankumą, nes pernelyg išdidus ir drąsus, kad lenktųsi, kur vėjas pučia, nors daugelis žino, kaip ir aš: kad ir kokio jis buvo tikėjimo, kai galėjo už mus užsistoti, niekados mums nelinkėjo bloga ir buvo nepalyginamai geresnis už Bezilą Olifantą, kuris visados plaukdavo pasroviui. Bet lordas Evendeilas pateko nemalonėn, į jį kreivai žiūri valdžia ir niekados neatsiklausia jo nuomonės. Ir tada Bezilas, tasai kerštingas žmogus, užsimanė kenkti jam kaip išgalėdamas ir pradėjo ypač engti ir uiti bėdiną aklą našlę Besę Meklur, išgelbėjusią gyvybę lordui Evendeilui, kuris buvo jai toks geras ir atidus. Tik Bezilas klysta, jeigu jisai to siekė,— neveikiai lordas Evendeilas išgirs iš manęs bent žodelį, kad jie pardavė mano karvutę iš varžytynių, girdi, už nuomos mokestį, kurio nebuvau jam skolinga, arba kad įkurdino pas mane dragūnus, nors dabar mūsų krašte visiškai ramu, arba dar kokį nusiskundimą, kad tik jam skaudu būtų. Man nesunku kantriai vilkti savo naštą, nes netekti šios žemės turtų — ne tokia jau didelė bėda.

Nustebintas ir sukrėstas to kantraus, tauraus ir didžiadvasiško nuolankumo, Mortonas nesikęsdamas apibėrė prakeiksmais bukagalvį nevidoną, nepasidrovėjusį griebtis tokio niekingo keršto.

— Nekeikite jo, pone,— tarė senė.— Esu girdėjusi vieną dorą žmogų sakant, jog prakeikimas — tai nelyginant akmuo, išmestas į viršų, ir dažniausiai krinta ant galvos tam, kuris jį meta. Bet jeigu jūs pažįstate lordą Evendeilą, perspėkite jį, kad jis pasisaugotų, nes esu girdėjusi labai jau keistai kalbant kareivius, kurie pas mane įkurdinti, ir jų pašnekesiuose labai dažnai minimas lordo Evendeilo vardas, o vienas jų jau dusyk pabuvojo Tilitadleme. Jis kaip ir šeimininko numylėtinis, nors anksčiau laikais žvėriškai persekiojo presbiterionus mūsų krašte, baisiau už seržantą Bosvelą, o vardu jisai Inglis[3].

— Aš visa širdimi linkiu laimės ir sėkmės lordui Evendeilui,— tarė Mortonas,— ir jūs galite manimi pasikliauti: aš sugebėsiu jam pranešti apie tas įtartinas aplinkybes, o mainais, močiute, leiskite man paklausti, ką jūs žinote apie Kventiną Mekeilą Airongrejų?

— Apie ką? — sunerimusiu, nuostabos kupinu balsu paklausė akloji senė.

— Apie Kventiną Mekeilą Airongrejų,— pakartojo Mortonas.— Nejaugi šis vardas jums kelia nerimą?

— Ne, ką jūs,— netvirtu balsu atsiliepė užeigos šeimininkė,— bet, kai jo teiraujasi nepažįstamas žmogus, be to, dar kareivis! Viešpatie, apsaugok mus! Kad kokia bėda neištiktų!

— Iš mano pusės jums niekas negresia, patikėkite manimi,— tarė Mortonas,— žmogus, kurio teiraujuos, gali manęs nebijoti, jeigu, kaip turiu pagrindą manyti, tasai Kventinas Mekeilas Airongrejus ne kas kitas kaip Džonas Balfu...

— Neminėkite jo vardo,— tarė senė, prikišdama pirštą prie jo lūpų.— Matau, jūs žinote jo paslaptį, taipogi slaptažodį, ir nieko nuo jūsų neslėpsiu... Bet, dėl dievo meilės, kalbėkite tyliau. Dangaus vardu aš tikiu, kad, jo ieškodamas, nelinkite jam nieko pikta! Bet, kaip sakėte, jūs buvote kareivis?

— Aš sakiau teisybę, bet jam nėra ko manęs bijoti. Aš vadovavau būriui mūšyje prie Bosvelo tilto.

— Iš tikrųjų? — tarė moteriškė.— Dievaži jūsų balsas man kelia pasitikėjimą. Jūs kalbate greitai, nemikčiodamas, kaip doras žmogus.

— Tikiuosi, toks ir esu iš tikrųjų,— atsiliepė Mortonas.

— Neužsigaukite, pone,— toliau kalbėjo Besė Meklur,— mūsų liūdnais laikais brolis kelia ranką prieš brolį, ir jisai saugosi dabartinės valdžios, ko gero, ne ką mažiau nei anksčiau persekiotojų...

— Nejaugi? — paklausė nustebęs Mortonas.— Aš to nežinojau. Mat ką tik atvykau iš užjūrio.

— Aš jums viską papasakosiu,— tarė akloji moteriškė ir pradėjo įdėmiai klausytis; jos poza aiškiai rodė, kaip sugebėjimas pažinti aplinkinio pasaulio reiškinius persikėlė iš regėjimo į klausos organus: užuot įtariai apsižvalgiusi, nuleido galvą, pakraipė ją į šalis, norėdama įsitikinti, jog aplinkui nesigirdi nė menkiausio garso.— Aš papasakosiu jums viską,— toliau kalbėjo ji.— Juk jūs žinote, kaip jis kovojo už Sandoros atgimimą, Sandoros, sudegintos budelio rankos, sutryptos, išniekintos ir palaidotos kietose širdyse tų bukų ir aklų žmonių. Ir štai, kuomet jis atplaukė Olandijon, nebuvo jam nei dėmesio, nei dėkingumo šios žemės viešpačių, nebuvo nei draugystės, nei paramos tarp dievobaimingųjų, o jis turėjo teisę tikėtis ir to, ir to; princas Oranietis neapipylė jo savo malonėmis, dvasinio luomo žmonės nepanoro su juo bendrauti. Nelengva jam buvo visa tai ištverti, jam, tiek daug kentėjusiam, tiek daug padariusiam, gal net daugiau negu... Nors argi man dera apie tai spręsti? Jis pargrįžo pas mane, o paskui nuėjo į slėptuvę, kur dažnai slaps-

tydavosi sunkiais laikais, ypač prieš tą šauniąją dieną, kai prie Dramklogo buvo laimėta pergalė, kol gyva nepamiršiu, kaip ištisus metus jisai sėlindavo tenai, nenuėjo tik aną vakarą po šaudymo varžybų, kai jaunasis Milnvūdas tapo „papūgos" kapitonu, bet ir tada aš jį perspėjau.

— Šit kaip! —sušuko Mortonas.— Vadinasi, jūs ten sėdėjote su raudonu apsiaustu pakelėje ir pasakėte jam, jog ant tako — liūtas?

— Vardan dievo tėvo! Kas gi jūs toks? — tarė senė ir nustebusi pertraukė savo pasakojimą.— Nors ir kas jūs būtumėte,— toliau kalbėjo ji ramesniu balsu,— nieko bloga apie mane negalite pasakyti ir žinote tik tiek, jog visados būdavau pasirengusi gelbėti ir draugą, ir priešą.

— Aš ir nemanau jūsų kaltinti, ponia Meklur, aš tik norėjau jums įrodyti, jog puikiausiai žinau visus to žmogaus reikalus ir jog jūs nesibaimindama galite man patikėti visa kita. Prašom pasakoti toliau.

— Jūsų balsas gana valdingas,— tarė akloji moteriškė,— ir vis dėlto skamba labai maloniai. Ne kažin ką turiu jums dar papasakoti. Stiuartai buvo nuversti nuo sosto, dabar jų vieton įžengė Vilhelmas ir Marija, tačiau iš Sandoros tik vardas belikęs. Jie pripažino tik tuos dvasininkus, kurie priėmė indulgenciją, jie iš visos širdies pripažino kadaise šventos ir pergalingos Škotijos bažnyčios visuotinį susirinkimą, pavirtusį erastiečių lizdu. O mūsų ištikimųjų įstatymo saugotojų nuomone, tai nėmaž ne geriau, netgi blogiau nei persekiojimo metų atvira savivalė ir atskalūnybė, nes dėl to širdys darosi kietos ir žiaurios ir minios, ištroškusios dievo žodžio, maitinamos pelais ir tuščiomis kalbomis. Ir ištroškęs, išalkęs dievo tvarinys, sekmą dieną sėsdamas priešais sakyklą, geidžia išgirsti tai, kas paakintų jį imtis didžių darbų, o jam tuo tarpu kimšte kemšamos galvon tuščios šnekos apie dorovingumą, užtrenkiamos ausys...

— Trumpai drūtai,— tarė Mortonas, pertraukdamas aistringą pamokslą, kurį geroji senutė, atsidavusi tiek tikėjimo dalykams, tiek artimo meilės klausimams, galėjo tęsti be galo, be krašto,— trumpai drūtai, jūs nelinkusi taikstytis su naująja valdžia, ir Berlis laikosi tos pačios nuomonės?

— Diduma mūsų brolių, pone, sako, jog mes kovojome dėl Sandoros ir pasninkavome, ir meldėmės, ir kentėjome baisias kančias dėl tos didžiosios lygos, betgi kur visa tai, dėl ko mes kentėjome kančias ir kovojome, ir pasninkavome, ir meldėmės? Ir tada vieni pradėjo svarstyti: ar nelaimėtume ko nors, grąžindami sostą ankstesnei karalių dinastijai naujomis sąlygomis ir

naujais pagrindais; juk, kaip aš suprantu, karalius Jokūbas, šiaip ar taip, buvo nuverstas dėl ginčo, kurį sukėlė anglai, gindami septynis bedievius prelatus[4]. Taigi, nors dalis mūsiškių ir rėmė naująją valdžią, jie sutelkė pulką, vadovaujamą grafo Angiuso[5]; mūsų dorasis draugas ir kiti, stojantys už tikėjimo tyrumą ir sąžinės laisvę, nusprendė nedalyvauti kovoje prieš jakobitus, kol nepaaiškės jų planai, nuogąstaudami, kad nesugriūtų lyg siena, sumūryta negesintomis kalkėmis, arba neištikštų žemėn, kaip tasai, kuris sėdasi tarp dviejų kėdžių.

— Vis dėlto jie pasirinko keistą vietą,— įsiterpė Mortonas,— ieškodami sąžinės laisvės ir tikėjimo tyrumo.

— Ak, mielasis pone! — sušuko užeigos šeimininkė.— Dienos šviesa ateina iš rytų, o dvasios šviesa gali ateiti iš šiaurės, nes kas mums, akliems mirtingiesiems, skirta žinoti?

— Ir Berlis leidosi šiaurėn ieškoti šviesos? — paklausė svečias.

— Jūsų teisybė, pone, ir ten jis susitiko su pačiu Kleiversu, kuris dabar šaukiamas Dandžiu.

— Ką? — sušuko apstulbęs Mortonas.— Kažkada buvau pasirengęs duoti garbės žodį, jog toks susitikimas vienam iš jų atsieis gyvybe!

— Ne, ne, pone, neramiais laikais, kaip aš žinau, atsitinka netikėtų permainų,— tarė Besė Meklur.— Montgemeris ir Fergiusonas[6], ir dar daugelis kitų buvo kruvini karaliaus Jokūbo priešai, o dabar jie laiko jo pusę. Tai va, Kleiversas maloniai sutiko mūsų draugą ir pasiuntė jį tartis su lordu Evendeilu. Ir štai tada juodu ir susikirto, nes lordas Evendeilas nepanoro nei jo matyti, nei klausyti, nei juo labiau vesti derybas; ir dabar jisai siunta ir įtūžęs grasina atkeršyti lordui Evendeilui, ir nieko nenori apie jį girdėti, atseit, arba sudeginsiąs jį gyvą, arba nudaigosiąs. Tie pykčio priepuoliai dar labiau aitrina jo protą ir tik pasitarnauja priešui.

— Priešui? — susidomėjo Mortonas.— Kokiam priešui?

— Kokiam priešui? Jūs taip artimai pažįstate Džoną Balfurą Berlį ir nežinote, kad jis gana dažnai žiauriai grumiasi su piktąja dvasia? Jums neteko matyti jo vienui vieno su biblija rankose ir nuogu kalaviju ant kelių? Argi jūs nesate miegojęs drauge su juo viename kambaryje ir girdėjęs, kaip per miegus jis kovoja su šėtono pinklėmis? Menkai jį tepažįstate, jeigu esate matęs tik dienos šviesoje, nes niekas kitas neišlaikytų tų apsilankymų ir grumtynių, tenkančių jo daliai. Ne kartą esu mačiusi, kaip jis tirta nusilpęs po tokių kovų, toks bejėgis, jog mažas vaikas, ir tas jį įveiktų, o prakaitas per kaktą šitaip žliau-

gia, kaip niekados nežliaugia nuo mano vargano šiaudinio stogo, didžiausiai liūčiai pratrūkus vasarvidy.

Besiklausydamas Elizabetos Meklur, Mortonas prisiminė, kokį aptiko Berlį, miegantį Milnvūdo daržinėje ant šieno, prisiminė Kadžio pasakojimus, kad jam galvoj pasimaišę, gandus, skleidžiamus kameroniečių, kurie su tam tikru pasididžiavimu ne kartą kalbėjo, kaip Berlis gelbsti savo sielą ir kovoja su žmonijos priešu. Sugretinęs visus tuos faktus, Mortonas suvokė, jog ir patsai Berlis — savo iliuzijų auka, nors, iš prigimties apdovanotas galingu ir skvarbiu protu, ne tik slepia savo prietaringus vaidalus nuo tų, kurie dėl to gali suabejoti jo protu, bet ir valios pastangomis, įmanomomis, kaip tikima, vien epileptikams, sugeba ramdyti eilinį priepuolį iki to laiko, kol rasis vienas arba su žmonėmis, kurių manymu nuomaris gali tiktai jį iškelti. Buvo numanu — ir tai savaime išplaukė iš Elizabetos Meklur pasakojimo, jog įžeistas išdidumas, sudužusios viltys ir nesėkmės, ištikusios partiją, kuriai jis tarnavo su pasiaukojama ištikimybe,— visa tai sustiprino jam įgimtą fanatizmą ir laikinai sumaišė protą. Iš tikrųjų tais keistais laikais tokie žmonės, kaip seras Henris Veinas, Harisonas, Overtonas[7] ir kiti, atsidavę kraupių, nežabotų godų valiai, visuomenės gyvenime, susiklosčius sunkioms aplinkybėms, elgdavosi ne tik labai išmintingai ir didvyriškai nepaisydavo pavojų, bet ir rodydavo stebėtiną proto galią ir pavydėtiną narsumą. Visa kita, ką pasakojo Elizabeta Meklur, tik patvirtino Mortono susidarytą nuomonę.

— Auštant,— tarė ji,— dar kareiviams nesukilus, mano mergelė Pegė jus nuves pas jūsų draugą. Bet jums teks truputį palūkėti, kol praslinks pavojinga valanda, kaip tai jisai pats vadina, ir tik tada įeisite į jo slėptuvę. Pegė pasakys jums, kada galima eiti. Jinai gerai žino visus jo nikius, nes jau seniai nešioja maistą ir šiaip visokius daiktus, reikalingus gyvybei palaikyti.

— O kurgi ta vieta,— paklausė Mortonas,— kur slapstosi tasai nelaimėlis?

— O, tai baisi vieta,— atsakė neregė,— ten, ko gero, dar nėra slapsčiusis jokia gyva būtybė. Vadinama ji Linkleiterio Juodąja dauba,— nyki vieta, bet mūsų draugui ji patinka labiau nei visos kitos, nes ne kartą jis ten gelbėjosi; esu įsitikinusi, jis verčiau gyventų tenai nekaip rūmuose, išklotuose kilimais, su lovomis pūkiniais patalais. Bet jūs pats pamatysite. Prieš daugelį metų ir aš ten buvojau. Tuomet buvau kvaiša valiūkė ir nė nemaniau, kas gali iš to išeiti. Gal jums dar ko nors reikia.

pone, prieš einant gulti? Juk jums reiks iškeliauti vos praaušus.

— Ne, nieko daugiau nereikia, močiute,—tarė Mortonas, ir juodu palinkėjo vienas kitam labos nakties.

Sukalbėjęs vakarinius poterius, Mortonas griuvo į lovą; per miegus išgirdo dundant arklių kanopas — tai dragūnai grįžo iš lauko sargybos, ir jis, išvargęs po dienos žygių ir kančių, beregint kietai įmigo.

KETURIASDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

PAVOJINGAS SUSITIKIMAS

Į urvą žengia jie, aplink tamsu,
Ten vyras sėdi, prakeiktas visų,
Nugrimzdęs į apmąstymus liūdnus[1].

Spenseris

Vos tik saulės spinduliuos nušvito kalnų viršūnės, į kuklų kambarį, kuriame miegojo Mortonas, kažkas iš lengvo patuskeno, ir pasigirdo laibutis mergaitės balselis:

— Gal ponas malonėtų eiti su manim į Juodąją daubą, kol nesukilo visi žmonės?

Jis pašoko iš lovos, paskubomis apsirengė ir išėjo pas savo mažąją vedlę. Mergytė sparčiai tipeno priešaky, vos regima pro pilkšvą miglą, pakibusią viršum kalvų ir tyrlaukių. Juodu ėjo negyvenama vietove, tiesiai per laukus, upeliuko aukštupio link, nors, tiesa, nepaisydami jo įnoringų vingių. Kraštovaizdis darėsi vis nykesnis ir gūdesnis, ir pagaliau abipus klonio pradėjo driektis vien viržynai ir aukštos uolos.

— Ar dar toli? — paklausė Mortonas.

— Apie mylią,— atsakė mergytė.— Netrukus prieisim.

— Ir dažnai leidies kelionėn per šiuos tyrus, mažyle?

— Kai močiutė siunčia į Juodąją daubą nunešti pieno ir šiaip ko nors pavalgyti,— atsakė mergytė.

— Ir tu nebijai eiti viena tokiu nykiu keliu?

— Ką jūs, pone, nėmaž,— atsakė vedliukė,— kas čia puls tokią mažą mergaitę kaip aš, o močiutė sako, jog mums nėra ko bijoti, kai darome gera.

„Saugoma nekaltybės nelyginant trigubų šarvų",— pamanė Mortonas ir, netardamas nė žodžio, nuėjo įkandin.

Netrukus juodu priėjo gervuogių ir erškėčių brūzgynus, kur kitados dunksojo ąžuolynai ir žaliavo beržynėliai. Iš atviros, viržiais apaugusios laukymės vedliukė staigiai pasuko į šalį ir avių ištryptu taku nuvedė tiesiai krioklio link. Iš duslaus grėsmingo vandens riaumojimo Mortonas suvokė, koks atsivers reginys, bet žiūrėti į jį be nuostabos ir netgi siaubo vargu ar buvo įmanoma. Kai jie perėjo krūmynus, per kuriuos vingiavo siauras takelis, Mortonas atsidūrė ant plokščios uolos, pačiam pakrašty kokio šimto pėdų gilumo prarajos; tamsus kalnų srautas galvotrūkčiais vertėsi apačion, pradingdamas juodoje žiojėjančioje bedugnėje. Akis veltui stengėsi įžiūrėti, kur jis ištykšta, pagaudama nebent ruožą statmenai krintančių putų, o tolėliau riogsojo vienas ant kito sugriuvę luitai uolų, supančių krioklį ir užstojančių akivarą, kuriame siautėjo srūvantys vandenys. Dar toliau, gal už ketvirtadalio mylios, siaura juosta rangėsi srautas, iš tarpeklio veržtamasis į lygesnę vietovę. Tačiau iki tos vietos srauto nebuvo matyti, lyg viršum jo būtų užsivėrę olos skliautai, ir iš tikrųjų skriaudūs, išsišovę uolų kyšuliai, tarp kurių tamsoje grūmėjo vandenys, buvo taip arti vienas kito, jog beveik siekėsi abipus putotos tėkmės.

Mortonui bežiūrint į tą įnirtingą stichijos siautėjimą, rodos, mėginantį slėptis nuo pašalinės akies aplinkinėse giraitėse ir tarpekliuose, kur plūste plūdo vandenys, jo pakeleivė, stovinti užpakaly ant plynos uolos, iš kur buvo geriausiai matyti krioklys visa savo grėsminga didybe, timptelėjo už rankovės ir pasakė kažin ką, ko jis negalėjo išgirsti ir, tik palinkęs prie jos, suprato, kad ji sakė: „Klausykit! Ei, klausykit! Tai jis!"

Mortonas įsiklausė, ir iš pačios pragarmės gilumos, iš ten, kur putodamas virto vanduo, pro griausmą ir riaumojimą pasigirdo šūksniai, klyksmai ir netgi padriki žodžiai, tarytum krioklio kankinamas demonas būtų vaitojęs ir aimanavęs sykiu su siautėjančiu vandenų grūmėjimu.

— Mums čionai,— pratarė mergytė,— jeigu norite, eikite iš paskos, pone, tik žiūrėkite sau po kojomis.

Mikliai ir drąsiai, lengvu įprastu judesiu ji sliuogtelėjo nuo aikštelės, kurioje juodu ką tik stovėjo, ir, įsispirdama į įdubas ir vos pastebimus uolų kyšulius, pradėjo leistis tiesiai į prarają. Stiprus, narsus ir vinklus Mortonas nedvejodamas nusekė įkandin mergytės, bet jam reikėjo be perstojo ieškoti, ko įsitverti rankomis ir į ką remtis kojomis, nes buvo neįmanoma sliuogti tuo pavojingu keliu, ko nors nenusigriebus, todėl jis negalėjo nė žvalgytis į šalis. Pagaliau, kai juodu nusileido apačion per kokį dvidešimtį pėdų ir iki pragarmės dugno liko apie

šešiasdešimt ar septyniasdešimt, vedliukė sustojo, ir jis, atsidūręs šalia jos, apsidairė ir sumetė, kad jųdviejų padėtis tiek romantiška, tiek pavojinga. Dabar juodu stovėjo beveik prieš pat krioklį: aukštėliau, maždaug per ketvirtadalį jo aukštumo, buvo viršutinis taškas tos prarajos, į kurią jis griaudėdamas krito ištisine srove; žemėliau, per tris ketvirtadalius jo aukštumo, sūkuriavo drumsti vandenys, šėlstantys nuo garmančio krioklio. Abu baisingieji taškai — tasai, kur prasidėjo ištisinės vandenų bangos lūžis, ir tamsus, gūdus akivaras, ryjantis tą vandenį, dabar buvo prieš pat jo akis, kaip, beje, ir visa siena purslojančių putų, atitrūkstančių nuo pirmojo taško ir kunkuliuojančių antrajame. Jie buvo taip arti didingojo srauto, kad purslai nutėškė juodu nuo galvos iki kojų ir beveik užtrenkė ausis jo griaudėjimas. Bet lygia greta su garmančiu vandeniu, kokie trys žingsniai nuo krioklio, per bedugnę buvo permestas šimtametis audrų nuverstas ąžuolas, lyg netyčia ten nugriuvęs; tai buvo lieptas, baisingai siauras ir nepatikimas. Medžio viršūnė gulėjo ant tos aikštelės, kurioje anksčiau stovėjo Mortonas ir jo keliabendrė; apatinė dalis, arba kamblys, ant uolos kyšulio kitapus prarajos tikriausiai buvo pririšta, tik Mortonas nematė, kurioje vietoje. Iš už tos uolos kyšulio, tolydžio blyksėdami, ėjo skaudžiai raudoni atšvaitai: žėrėdami ir mainydamiesi almančio vandens srautuose, daiktais nurausvindami juos purpurine spalva, jie švietė grasiai, pamėkliškai, ryškiai kontrastuodami su tavaruojančia viršutine krioklio dalimi, nutvieksta tekančios saulės spindulių, kurie netgi dienovidžio metu nesiekdavo nė trečdalio viso krioklio. Bežiūrint į tą reginį, mergytė dar kartą timptelėjo jam už rankovės (dabar susišnekėti buvo suvis neįmanoma) ir, ranka mostelėjusi ąžuolo kamieno ir uolos kyšulio linkˌ parodė, kad jam reikia persikraustyti į kitą prarajos kraštą.

Mortonas pažvelgė į ją nuostabos kupinomis akimis: jis žinojo, kad ujami presbiterionai ankstesniųjų karalių viešpatavimo laikais susirasdavo prieglobstį giriose ir nuošaliuose kalnų kampeliuose, urvuose ir tarp upių slenksčių — pačiose neįprasčiausiose ir pačiose gūdžiausiose vietose; jis buvo girdėjęs, jog kurie ne kurie Sandoros šalininkai ilgą laiką slapstėsi Dobo tarpeklyje ir negyvenamose Polmūdžio aukštumose ir dar kraupesnėje oloje, vadinamojoje Krihoupo dauboje, Klozberno parapijoje, bet nė iš tolo negalėjo įsivaizduoti viso tų prieglobsčių siaubo ir apstulbo, jog ta neregėto grožio romantiška vietovė iki šiol jam buvo nežinoma, nors ir kaip jis domėjosi gamtos stebuklais. Tačiau jis tučtuojau sumetė, jog ši negyvenama ir sunkiai prieinama vietovė, kur slapstydavosi ujami pamokšli-

ninkai ir nonkonformistai, buvo laikoma paslaptyje, kurią stropiai saugojo vietiniai piemenys, šį tą žinoję apie ją.

Atitrūkęs nuo tų minčių, jis pradėjo laužyti galvą, svarstydamas, kaip persikėlus į kitą kraštą tuo kraupiu, pavojingu lieptu, šlapiu ir slidžiu nuo vandens purslų, kybančiu viršum septyniasdešimties pėdų gilumo prarajos. Tuo tarpu jo vedliukė, matyt, norėdama jį padrąsinti, nė nedvejodama kaip niekur nieko keliskart perėjo juo į vieną ir į kitą pusę. Pavydėdamas basoms pėdytėms, veikiai randančioms atramą šiurkščiame ąžuolo paviršiuje, kur kas lengviau negu jo sunkiais batais apautos kojos, Mortonas vis dėlto ryžosi išmėginti laimę; įsmeigęs akis į vieną tašką kitoje pusėje, kad neimtų svaigti galva, stengdamasis negirdėti vandenų riaumojimo, nematyti purslojančių, tviskančių putų srauto, jis sėkmingai perėjo nepatikimu lieptu ir atsidūrė kitapus prarajos ties įėjimu į urvą. Čia Mortonas sustojo: raudonai šviečiant laužui, kurstomam akmens anglimis, pats nepastebimas (mat stovėjo uolos šešėlyje) jis įžiūrėjo to urvo gyventoją. Tai, ką jis pamatė, būtų privertę mažiau ryžtingą ir drąsų vyrą atsisakyti savo ketinimo.

Berlis, apžėlęs baisinga suvelta barzda, stovėjo vidury urvo su užskleista biblija vienoje rankoje ir nuogu kalaviju — kitoje. Jo figūra, vos apšviečiama raudonų įkaitusių anglių atšvaitų, atrodė lyg paties šėtono atgamas Pandemoniumo[2] liepsnose; jo žodžiai, kiek buvo įmanoma juos nugirsti, buvo padriki, judesiai — kaip pamišėlio. Visiškai vienas, beveik neprieinamoje vietoje, jis elgėsi kaip žmogus, kovojantis su kruvinu priešu. „Cha cha! Štai jis! — rėkavo Berlis, sulig kiekvienu žodžiu užsimodamas kalaviju ir iš paskutiniųjų kapodamas tuščią ir abejingą orą.— Argi aš tau nesakiau? Aš priešinausi, ir tu bėgai nuo manęs! Tu — bailys!.. Eikš čionai su savo baisumais... Eikš čionai, nešinas mano piktadarybėmis, kurios man kraupesnės už viską!.. To, kas yra tarp šios knygos aptaisų, pakaks mane išgelbėti nuo bausmės!.. Ką ten paistai apie žilus plaukus?.. Gerai dariau, jį reikėjo nužudyti... Kuo brandesnis grūdas, tuo artimesnė pjūtis. Tu išėjai? Aš visados žinojau, kad tu — bailys! Cha cha cha!"

Žvėriškai nusikvatojęs, jis nuleido kalaviją ir nustėro it pamišėlis, atsipeikėjęs po priepuolio.

— Pavojingas metas praėjo,— tarė pritykinusi mergytė Mortonui.— Jis retai atsikartoja, kai saulė pateka viršum kalnų; galite drąsiai eiti į vidų ir su juo kalbėtis. Aš palūkėsiu kitapus krioklio — jis neleidžia užeiti dviem.

Iš lėto, atsargiai, pasirengęs kiekvieną akimirką atremti puolimą, Mortonas žengė į urvą ir atsistojo prieš buvusį žygio bendrą.

— Ką? Tu vėl čia, nors tavo metas jau baigėsi? — suriko Berlis, pamatęs svečią, ūmai užsimojo kalaviju: veidas jo buvo sklidinas nenusakomo siaubo ir lyg velnio apsėstojo įsiūčio.

— Aš atėjau pas jus, pone Balfurai,— ramiu ir tvirtu balsu pareiškė Mortonas,— atnaujinti mudviejų pažinties, nutrūkusios prie Bosvelo tilto.

Vos tik Berlis suprato, jog priešais jį ne vaiduoklis, o tikras Mortonas, o suprato jis stebėtinai greitai, iškart sutramdė savo karštligės apimtą pašėlusią vaizduotę, nes gebėjimas valdytis buvo vienas iš įstabiausių to nepaprasto žmogaus bruožų. Jisai vėl nuleido kalaviją, kuo ramiausiai įsikišo į makštį ir kažką suniurnėjo apie drėgmę ir rytmetinę gaivą, privertusią seną karį pasimankštinti su ginklu ir užkaitinti atvėsusį kraują.

— Tu ilgai užtrukai, Henri Mortonai, ir atėjo metas skinti vynuoges, išmušus dvyliktą valandą. Ar tu sutinki paspausti šią ranką kaip bičiulis ir draugas ir nuo šiol tapti vienu iš tų, kurie nesižvalgo į sostus ir dinastijas, o laikosi tik šventojo rašto priesaikų?

— Stebiuosi,— tarė Mortonas, vengdamas tiesiai atsakyti į klausimą,— kad po šitiekos metų jūs mane pažinote.

— Veidai žmonių, triūsiančių su manim petys į petį, niekados neišdyla iš mano širdies,— atsakė Berlis.— Ir, be Sailo Mortono sūnaus, retas ryžtųsi aplankyti mane šioje tvirtovėje. Matai tą pakeliamąjį tiltą, pačios gamtos sutvertą? — pridūrė jis, rodydamas į šimtamečio ąžuolo kamieną, permestą skersai krioklio.— Vienu spyriu galiu nublokšti jį bedugnėn, palikdamas bejėgius priešus kitoje pusėje, o tą, kuris rasis šioje pusėje, atiduodamas tam, kuriam nėra lygių grumtynėse.

— Tų savigynos priemonių,— tarė Mortonas,— vargu ar dabar jums prireiks.

— Vargu ar prireiks? — perklausė Berlis.— Kodėl neprireiks, jeigu šios žemės priešai susivienijo prieš mane, o patsai šėtonas... Bet čia jau kas kita,— pridūrė jis, pertraukdamas pats save.— Pakanka ir to, kad man patinka ši prieglauda, manoji Odolamo ola[3], ir aš neišmainyčiau jos į grafų Torvūdų pilies gražiausias menes ir jų bekraštes žemes bei barono titulą. Beje, kol neišsivadavai iš paikų jaunystės kliedų, gali manyti kitaip.

— Štai apie tas valdas aš ir atėjau su jumis pasikalbėti,— tarė Mortonas.— Aš neabejoju, jog ponas Balfuras tebėra tas

pats galvotas ir sveiko proto žmogus, kokį jį pažinojau tada, kai mūsų brolius draskė nesantaika.

— Šit kaip,— atsiliepė Berlis.— Iš tikrųjų? Tu tikrai to tikiesi? Gal plačiau man viską išaiškinsi?

— Trumpai drūtai,— atsakė Mortonas.— Pasinaudojęs tam tikromis priemonėmis — nesunku numanyti kokiomis, slapta jūs apiplėšėte ledę Margeritą Belenden ir jos vaikaitę ir apipylėte tomis pagrobtomis gėrybėmis žemą ir niekingą persimetėlį Bezilą Olifantą, kuriam klasta atiteko teisėtai joms priklausančios valdos.

— Tu tai gali patvirtinti? — paklausė Berlis.

— Taip, tvirtinu,— atsakė Mortonas,— ir dabar jūs nepradėsite ginčyti to, ką savo ranka esate parašęs.

— Sakykime, kad ir neimsiu ginčyti,— atsiliepė Berlis Balfuras.— Sakykime, kad, tavo gražbylystės paveiktas, aš, ilgai ir nuodugniai viską apsvarstęs, išsižadėsiu to, ką esu padaręs. O tau kas bus iš to? Nejaugi tu vis dar puoselėji viltį gauti tą šviesiaplaukę gražuolę su dideliu palikimu?

— Tokios vilties aš neturiu,— ramiai atsakė Mortonas.

— Tai dėl ko tu ryžaisi tokiam sunkiam žygiui, dėl ko baudiesi atimti grobį iš galingojo, dėl ko sieki išnešti laimikį iš liūto urvo, išplėšti gardų kąsnį iš jį ryjančio nasrų? Dėl ko tu ėmeisi minti sudėtingesnę už Samsono mįslę?[4]

— Dėl lordo Evendeilo ir jo sužieduotinės,— tvirtai atsakė Mortonas.— Žmonės nepalyginamai geresni, pone Balfurai, negu jūs manote, ir patikėkite, jog tarp jų esama tokių, kurie geba paaukoti savo laimę dėl kitų laimės.

— Jeigu jau šitaip, prisiekiu savo nemirtingąja siela,— suriko Balfuras,— nors tau ir želia barzda, nors tu ir sutvertas raitas lėkti į mūšį ir kelti kalaviją, vis dėlto tu — nuolanki, jokios savimeilės neturinti lėlė, niekados nekeršijusi už savo įžeidimą. Šit kaip! Tu nori padėti tam prakeiktam Evendeilui paimti tavo mylimą moterį? Tu nori apdovanoti juos turtais ir palikimu ir manai, jog rasis kitas žmogus, dar labiau įžeistas už tave, bet tokios pat negalingos dvasios, tokio pat kaip ir tavo šalto kraujo, taip pat šliaužiojantis žemės dulkėmis, ir tu drįsti manyti, jog tas kitas žmogus — tai Džonas Balfuras?

— Už savo jausmus,— šaltai pareiškė Mortonas,— aš atsakau tik dangui. Man atrodo, pone Balfurai, kad jums vis tiek, kas valdo tą pilį — Bezilas Olifantas ar lordas Evendeilas.

— Tu klysti,— tarė Berlis,— juodu abu klaidžioja tamsoje, juodu abu nemato šviesos kaip tie, kurių akys niekada nebuvo atakusios. Tačiau Bezilas Olifantas — Nabalas[5], Demas, niekin-

gas nevidonas, kurio turtus ir galią valdo tas, kas grasina juos atimti iš jo. Jis pasidarė tikrojo tikėjimo šalininkas todėl, kad jam nebuvo duotos Tilitadlemo žemės, jis tapo popiežininku, trokšdamas jas pasiglemžti, jis apsimetė erastiečiu, kad jų vėl iš jo neatimtų, ir jis klausys manęs, kol turiu dokumentą, kuriuo remiantis jas galima iš jo atimti. Tos žemės — žąslai tarp jo žandikaulių, ir grandis, įverta jam į šnerves, brizgilas ir pavadis mano rankose, ir aš galiu kreipti jį kur tinkamas. Štai kodėl jos priklausys Olifantui, kol pagaliau surasiu ištikimą ir nuoširdų draugą, kuriam galėsiu atiduoti jas valdyti. O lordas Evendeilas — pagonis, kurio širdis nelyginant titnagas, o kakta it deimantas; žemės turtai byra jam į rankas kaip lapai ant gruodo, o jis abejingai žiūrės, kaip juos nušluoja pirmas vėjo šuoras. Tokių kaip jisai pagoniškos dorybės mums pavojingesnės nei pasišlykštėtinas gobšumas tų, kurie vaikosi naudos, ir todėl kapšo vergai gal bus pašaukti darbuotis vynuogyne ir darbuosis jame bent jau geisdami nuodėmingo atlyginimo.

— Tai galėjo turėti kokią nors prasmę prieš kelerius metus,— tarė Mortonas,— ir aš būčiau supratęs jūsų argumentus, nors niekados nelaikysiu jų teisingais. Tačiau kuriems galams, susidarius šalyje tokioms aplinkybėms, turėti tą įtaką, kurios neįmanoma panaudoti doriems tikslams pasiekti? Mūsų šalyje taika, laisvė, pakantumas bet kokiam tikėjimui — ko dar bereikia?

— Ko dar? — suriko Berlis, taip staigiai išplėšdamas kalaviją iš makšties, jog Mortonas vos nekrūptelėjo.— Pažvelk į tas žymes, jų viso labo trys, ar ne?

— Lyg ir trys,— atsakė Mortonas.— Bet kas iš to?

— Plieno atplaiša, atšokusi sulig pirmu kirčiu, įstrigo į kiaušą priesaikos laužytojui ir išdavikui, kuris pirmas Škotijoje įteisino vyskupų bažnyčią; antrąją žymę paliko šonkaulis, kai nukirtau bedievį nevidoną, drąsiausią ir geriausią karį, kovojusį už prelatininkus prie Dramklogo; o štai ir trečioji — nuo kirčio į šalmą vienam kapitonui, gynusiam Holirūdo koplyčią[6], kai sukilo liaudis revoliucijos metais. Aš perrėžiau jam galvą iki pat žandikaulio, perkirtęs plieną ir kiaušą. Didelius darbus nuveikė šis ginklas, ir kiekvienas jo smūgis tarnavo bažnyčios išlaisvinimui. Šis kalavijas,— toliau kalbėjo jis, kišdamas jį atgal į makštį,— turi padaryti dar daugiau: jis turi nukirsti galvą tai šlykščiai ir pražūtingai erastizmo erezijai, atkeršyti už mūsų tyriausiosios Škotijos bažnyčios tikros laisvės išniekinimą, atkurti Sandorą, kad ji sušvytėtų visa savo ankstesne šlove,— o tada tegu sau rūdija ir dūlėja šalia savo šeimininko kaulų!

— Jūs neturite nei lėšų, nei žmonių, pone Balfurai, kad nuverstumėte dabartinę vyriausybę,— tarė Mortonas.— Žmonės, išskyrus saujelę aristokratų jakobitų, apskritai patenkinti, bet jūs, žinoma, nesidėsite prie tų, kurie nori jus panaudoti išimtinai savo tikslui pasiekti?

— Priešingai,— atsakė Berlis,— mes juos priversime tarnauti mums. Aš pabuvojau to pagonio Kleiverso stovykloje, panašiai kaip būsimasis Izraelio karalius apsilankė pas filistiečius[7], susitariau su juo dėl sukilimo, ir jeigu ne tas niekšas Evendeilas, erastiečiai jau būtų seniai išvyti iš visų Vakarų... Aš būčiau jį nudėjęs,— toliau kalbėjo jis niauriu, grėsmingu veidu,— jeigu netgi jis būtų nusitvėręs už altoriaus kampo! Jeigu tu,— pridūrė jis ramesniu balsu,— mano seno bendražygio sūnus, būtum susižiedavęs su Edita Belenden ir pageidavęs prisidėti prie didžios kovos su įkarščiu, tolygiu tavo narsumui, nemanyk, kad verčiau draugaučiau su Bezilu Olifantu nekaip su tavimi; tuomet turėtumei galimybę, remdamasis štai šiuo dokumentu (jis pasisiekė kažin kokį pergamentą), sugrąžinti jai visas jos protėvių valdas. Tai ir norėjau pasakyti tau, matydamas, kaip narsiai grumeisi prie ano lemtingojo tilto. Mergelė tave mylėjo, o ir tu ją myli.

Mortonas tvirtai atrėmė:

— Aš jūsų neapgaudinėsiu, pone Balfurai, siekdamas savo tikslo. Aš atėjau čionai ne savo asmeninės naudos sumetimais, o trokšdamas įtikinti jus, jog privalu atstatyti teisybę. Aš klydau, ir man labai jūsų gaila, ir jūsų man gaila kur kas labiau negu tų, kurie dėl jūsų kaltės nukentėjo.

— Vadinasi, tu atsisakai mano pasiūlymo? — paklausė Berlis, ir jo akys suliepsnojo įsiūčiu.

— Atsisakau,— tarė Mortonas.— Jeigu jūs iš tikrųjų turėtumėte garbę ir sąžinę, kaip sakote, jūs vis dėlto sugrąžintumėte šį pergamentą lordui Evendeilui, pagerbdamas teisėtos paveldėtojos interesus.

— Niekados, tegul jis verčiau žūva! — suriko Berlis, sviesdamas dokumentą į žerplėjančias žarijas ir trypdamas jį bato kulnu.

Pergamentas rūko, raitėsi ir šnarėjo liepsnos apimtas; Mortonas šoko jo gelbėti, tačiau Berlis griebė jam už rankos, ir prasidėjo grumtynės. Abudu buvo stiprūs, bet Mortonas buvo jaunesnis ir vikresnis; ir vis dėlto Berlis paėmė viršų ir neleido ištraukti pergamento iš laužo. Kai šis virto pelenais, juodu paleido viens kitą, ir fanatikas, įtūžęs susirėmimo metu, metė į Mortoną žvėrišką žvilgsnį, degte degantį geismu keršyti.

— Tu sužinojai mano paslaptį! — suriko jis.— Arba tu būsi mano, arba mirsi!

— Aš niekinu jūsų grasinimus,— tarė Mortonas,— man jūsų gaila, ir aš einu sau.

Bet vos tik jis pasisuko angos link, Berlis užbėgo jam už akių, nuspyrė šimtamečio ąžuolo kamieną ir, kol tas tratėdamas krito į prarają, išsitraukė kalaviją ir, perrėkdamas krioklio griausmą bei virstančio medžio traškėjimą, sušuko:

— O dabar rinkis: kovok, pasiduok arba mirk! — Ir, atsistojęs prie urvo angos, užsimojo kalaviju.

— Aš nekovosiu su žmogum, išgelbėjusiu gyvybę mano tėvui,— tarė Mortonas,— aš neišmokau tarti žodžio „pasiduodu", bet ginsiuos kaip įmanydamas.

Sulig tais žodžiais, Berliui nespėjus nė susigaudyti, Mortonas smuko pro šoną iš urvo ir, būdamas iš prigimties jaunatviškai vikrus, peršoko siaubingą pragarmę, atsidūrė kitapus krioklio ant plynos uolos, išsigelbėdamas iš įtūžusio priešininko. Mortonas beregint užsiropštė ant uolos ir atsigręžęs pamatė iš nuostabos apdujusį Berlį; nusivylęs, baisaus įsiūčio pagautas, jis skubiai nėrė į urvą. Nesunku buvo įspėti, jog tas žmogus, be perstojo blaškęsis tarp neišsipildančių vilčių, galiausiai suvis neteko pusiausvyros ir dabar veikė skatinamas beprotybės, ypač keistos todėl, kad tas žmogus buvo skvarbaus proto ir miklaus kūno,— šios savybės jam padėjo siekti savo tikslo.

Įlipęs į uolos viršūnę, Mortonas surado savo vedliukę, nepaprastai įbaugintą ąžuolo kritimo. Jis paaiškino, jog viskas nutiko netyčia, o jinai savo ruožtu patikino, jog urvo gyventojui neatsitiks nieko baisaus, nes jisai turįs medžiagos naujam lieptui.

Tą rytmetį nepaprasti nuotykiai tuo nesibaigė. Kai juodu jau artėjo prie pirkelės, mergytė sušuko nustebusi — jiems priešais ėjo močiutė, kol gyva nekėlusi kojos toliau atšlaimo.

— Ak, pone, pone! — pratarė senutė, išgirdusi artėjančius žingsnius.— Jeigu jums brangi lordo Evendeilo gyvybė, nedelsdamas jam padėkite, kitaip bus per vėlu! Ačiū dievui, kad jis, atėmęs man akis, paliko klusias ausis. Eikime šiuo keliuku... štai čionai... ir ženkite kaip galima tyliau. Pege, paukštele tu mano, lėk greičiau ir balnok džentelmenui arklį; nuvesk jį palengvėle į krūmynus ir ten lauk mūsų.

Ponia Meklur palydėjo Mortoną prie langučio, pro kurį, pats nepastebimas, jis įžiūrėjo du dragūnus, sėdinčius prie rytinio kaušo alaus ir besišnekančius.

— Kuo daugiau aš galvoju,— tarė vienas dragūnas,— tuo mažiau man tai patinka, Ingli; šiaip ar taip, Evendeilas buvo puikus karininkas ir geras draugas mums, kareiviams; ir nors davė mums garo už maištą Tilitadleme, bet dievaži, Frenkai, ne už dyka.

— Tejoja mane velniai, jei kada nors tai pamiršiu! — atrėmė kitas.— Dabar tikrai nunersiu jam kailį.

— Liaukis, bičiuli! Verčiau išmesk iš galvos ir dovanok. Geriau žygiuok kartu su juo ir prisidėk prie tų gerkliūgų kalnėnų. Nemaža karaliaus Jokūbo duonos esam sušveitę.

— Tu asilas, ir gana! To žygio, kaip jūs sakote, niekad nebus — pražiopsojo laiką. Halidejus matė vaiduoklį, panelė Belenden nei iš šio, nei iš to neteko nuovokos ar dar galai žino kas ten nutiko, o to dalyko nevalia atidėti nė vienai dienai, ir katras pirmas pagiedos, tam ir klius visas kirtis.

— Taigi, tavo teisybė,— pritarė draugas.— Na, o tas tipas, kuo jis ten vardu, Bezilas Olifantas, užmokės kaip dera?

— Karališkai, bičiuli,— atsakė Inglis.— Jis neapkenčia Evendeilo kaip kruvino peilio ir, be to, bijo dėl kažin kokios bylos, jeigu lordas pradings iš kelio, jo manymu, viskas liks Bezilui.

— O ar turėsime arešto orderį ir ar ganės mudviem spėkų? — suabejojo pirmas dragūnas.— Kas tau stos prieš milordą, o dar jeigu jį lydės kuris iš mūsų vyrukų?

— Tu, Dikai, bailus mulkis, ir tiek,— atsakė Inglis.— Jisai gyvena sau kuo ramiausiai „Fėjų kalnelyje", kad nesukeltų įtarimo. Olifantas — čionykštis teisėjas, pakvies į liudytojus saviškių, kuriais galima pasikliauti, be to, dar mudu būsime. Olifantas sako, jog pasiims dar vieną pasiutusį galvažudį vigą, vardu Kventiną Mekeilą, kuris jau senokai griežia dantį prieš lordą Evendeilą.

— Gerai jau, gerai, tu — mano vadas, žinai, ką darai,— atsakė eilinis, kareiviškai išspręsdamas sąžinės klausimus.— O jeigu kas nors išeis ne taip...

— Aš prisiimu visą atsakomybę,— tarė Inglis.— Na, ką gi, dar ąsotį alaus — ir į Tilitadlemą. Ei, akloji Bese! Kur velnias nunešė tą raganą?

— Sulaikykite juos kaip galima ilgiau,— sukuždėjo Mortonas, šeimininkei saujon įsprausdamas kapšelį.— Dabar svarbiausia — laimėti laiko.

Paskubomis žingsniuodamas krūmynų link, kur mergytė laukė jo su pabalnotu žirgu, jis įtemptai galvojo: „Į „Fėjų kalnelį"? Ne, aš vienas nesugebėsiu jų apginti. Reikia nedelsiant šuoliuoti

tiesiai į Glazgą pas Vitenboldą, jis ten vadovauja kariuomenei, duos man būrį raitininkų ir pasirūpins, kad man talkintų civilinė valdžia. Pakeliui perspėsiu Evendeilą".

— Na, Juodi,— jis paragino žirgą,— šiandien privalai įrodyti, koks tu greitas ir ištvermingas.

KETURIASDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

MIRTIS

Nukreipti žvilgsnio negalėjo jis,
Emilijai žiūrėjo į akis,
Gulėdamas be žado, ir staiga
Paspaudė ranką jai, kai priveikė liga[1].

„Palamonas ir Arsitė"

Negalia laikė Editą prikausčiusi prie lovos visą tą atmintiną dieną, kai ją taip baisingai sukrėtė staigus Mortono pasirodymas. Rytojaus dieną, sužinojęs, kad jinai jaučiasi kur kas geriau, lordas Evendeilas vėl manė palikti „Fėjų kalnelį". Apie vidurdienį į Editos kambarį įžengė nepaprastai santūri ir rimta ledė Emilė. Pasisveikinusi ji pareiškė, kad, nors jos naujiena jai pačiai ir labai nemaloni, nuo panelės Belenden pečių vis dėlto nuima gana sunkią naštą.

— Šiandien mano brolis mus palieka, panele Belenden,— tarė ji.

— Mus palieka! — nustebusi sušuko Edita.— Tikiuosi, jis grįžta namo?

— Turiu pagrindą manyti, kad jis ketina leistis į ilgesnę kelionę,— atsakė ledė Emilė.— Kas gi dabar gali jį čia sulaikyti?

— Viešpatie aukščiausias! — sušuko Edita.— Ir kam aš gimiau, kad žudyčiau visa tai, kas tauru ir vyriška? Ką gi man daryti, kad jis atsisakytų to lemtingojo žingsnio? Aš tuojau pat einu pas jį. Pasakykite, kad meldžiu jį pasikalbėti su manim prieš kelionę.

— Veltui darbas, panele Belenden. Bet, šiaip ar taip, aš perduosiu jam jūsų pageidavimą.

Jinai išėjo tokiu pat veidu, kokiu įėjo, ir pranešė broliui, jog panelė Belenden jaučiasi geriau ir pageidauja nusileisti žemyn ir su juo pasimatyti prieš kelionę.

— Aš manau,— irzliai pridūrė jinai,— jog viltis kuo greičiau nusikratyti mūsų draugijos pagydė jos pakrikusius nervus.

— Sese,— tarė lordas Evendeilas,— tu neteisinga arba pavydi.

— Gal ir neteisinga, Evendeilai,— tarė ji, žvilgtelėjusi į brolį,— bet niekados nemaniau, kad man galima prikišti pavydą, neturint tam jokio rimto pagrindo. Bet eikime pas ledę Margeritą, ji ištaisė tokią puotą, jog būtų galima pamaitinti visą būrį dragūnų, jei tik jį turėtum.

Lordas Evendeilas be žodžių nusekė įkandin sesers į svetainę, žinodamas, jog beprasmiška su ja kovoti, jeigu ji prieš ką nors nusistačiusi arba jaučiasi įžeista. Stalas buvo kraute nukrautas vaišėmis, pačiai ledei Margeritai stropiai prižiūrint.

— Vargu ar imsite tvirtinti, milorde, jog šįryt jūs jau spėjote sočiai papusryčiauti; prieš kelionę jums privalu paragauti bent to, ką mūsų laikais gali pasiūlyti tokių kuklių namų gyventojai, kurie jaučiasi esą jums labai dėkingi. Ir man patinka, kai jaunimas, prieš išvykdamas į medžioklę ar kokiais nors reikalais, kaip dera pasistiprina, ir aš esu apie tai kalbėjusi jo švenčiausiajai didenybei, kai vienas tūkstantis šeši šimtai penkiasdešimt pirmais viešpaties malonės metais jis pusryčiavo Tilitadlemo pilyje, ir jo švenčiausioji didenybė teikėsi man atsakyti pakėlęs taurę ir išgėręs Reino vyno į mano sveikatą: „Lede Margerita, jūs kalbate kaip kalnuotosios Škotijos orakulas." Tai jo didenybės karaliaus žodžiai, tad jūsų malonybė gali spręsti, ar aš remiuosi aukštu autoritetu, siūlydama jaunimui neatsisakyti pusryčių.

Nesunku numanyti, jog garbiosios ledės didžiąją kalbos dalį lordas Evendeilas praleido pro ausis, įtemptai klausydamasis, bene pasigirs lengvučiai Editos žingsniukai. Jo neatidumas, beje, savaime suprantamas, atsiėjo labai brangiai. Ledei Margeritai einant svetingos šeimininkės pareigas, su didžiu malonumu ir meistriškumu atliekant tą vaidmenį, pasirodęs Džonas Gudjilas pertraukė ją pusiau žodžio. Kaip paprastai, pranešdamas atėjus nežymiam asmeniui, jis tarė:

— Ten toksai norėtų pasišnekėti su jūsų malonybe.

— Toksai? Kas toksai? Bene jis neturi vardo? Jūs taip kalbate su manim, lyg aš laikyčiau krautuvę ir bėgčiau pasitikti kiekvieno, kas tik švilptelėja.

— Taip, ponia, jis turi vardą,— atsakė Džonas,— tik jūsų malonybei nemalonu jį girdėti.

— Ką tai reiškia? Ar iš proto išsikraustėte?

— Tai Veršelis Džibis, ponia,— tarė Džonas itin mandagiu tonu, nors paprastai ne per daugiausia laikydavosi etiketo, turėdamas galvoje seno, ištikimo, nelaimėje neapleidusio savo šeimininkų tarno nuopelnus.— Jeigu jūsų malonybė pageidauja sužinoti jo vardą, tasai žmogėnas — tai Veršelis Džibis, kuris už tilto

gano Edžio Henšo karves; Tilitadleme jis buvo šaukiamas Žąsiuku Džibiu, išvyko kartą į pašauktinių kariaunos apžiūrą ir ten...

— Patylėkite, Džonai,— tarė senoji dama, oriai pasikeldama nuo stalo,— jūs leidžiate sau įžūlauti manydamas, jog aš teiksiuos kalbėti su tuo žmogum. Tegu jisai praneša, ko norįs, arba jums, arba poniai Hedrik.

— To jis nė girdėti nenori, ponia; jis tvirtina esąs pasiųstas žmogaus, kuris liepė perduoti žinią tiktai jums arba lordui Evendeilui, ir daugiau niekam. Teisybę pasakius, jis nelabai blaivas, koks buvo puskvaišis, toks ir liko.

— Tuomet ginkite jį šalin,— tarė ledė Margerita,— ir liepkite jam ateiti rytoj rytą, kai išsiblaivys. Turbūt jis nori prašyti kokios nors malonės kaip buvęs mūsų dvaro tarnas.

— Galimas daiktas, ponia, vargeta visas apiplyšęs.

Gudjilas dar kartą mėgino sužinoti, ką turįs perduoti Džibis: tai buvo iš tikrųjų nepaprastai svarbus laiškutis, kuriame Mortonas trumpai dėstė lordui Evendeilui, koks pavojus jam gresiąs iš Olifanto pusės, ir meldė arba nedelsiant bėgti, arba joti į Glazgą ir pasiduoti valdžios malonei, o jis, Mortonas, pasistengsiąs jį užtarti. Tą skubomis surašytą laiškutį Mortonas įdavė Džibiui, pastebėjęs jį drauge su jam patikėta banda palei tiltą, įsakė nedelsiant eiti į „Fėjų kalnelį" ir įteikti jį pačiam lordui Evendeilui, sutvirtinęs savo pavedimą keliais doleriais.

Tačiau, matyt, likimo buvo taip lemta, kad Džibis užtrauktų tik bėdą Belendenams, eidamas tiek žygūno, tiek kario pareigas. Kaip tyčia jis užsibuvo užeigoje, tikrindamas, ar tikrus pinigus davė jam laiškučio įteikėjas, ir taip užpylė alum bei brendžiu tą proto kruopelę, gamtos jam padovanotą, kad jos suvis nebeliko. Užuot pasiteiravęs lordo Evendeilo, jis užsigeidė kalbėti su pačia lede Margerita, kurios vardas buvo kur kas įprastesnis jo klausai. Negavęs audiencijos, Džibis svyruodamas nupėdino atgal su laiškučiu kišenėje, tiksliai išpildęs vienintelį Mortono nurodymų punktą, kurį pažeisdamas būtų kur kas labiau jam pasitarnavęs.

Gudjilui išėjus iš svetainės, po kelių minučių pasirodė Edita. Ir ji, ir lordas Evendeilas sutriko išvydę vienas kitą. Ledė Margerita, kuriai buvo pranešta tik tiek, jog, vaikaitei sunegalavus, jungtuvės laikinai atidedamos, suprato, kad juodu drovisi vienas kito kaip jaunoji su jaunikiu, ir, nenorėdama jų varžyti, įsileido šnekėti su lede Emile apie įvairiausius niekus. Pasinaudojusi ta proga, Edita, blyški kaip drobė, sukuždėjo ar veikiau suvapėjo lordui Evendeilui norinti pasikalbėti su juo akis į akį. Jis pasiūlė jai ranką ir palydėjo į nedidelį kabinetą, kuris, kaip jau minėjo-

me, buvo greta svetainės. Pasodinęs ją į krėslą ir pats atsisėdęs šalimais, jis pasirengė klausyti.

— Man labai skaudu, milorde,— tokie buvo jos pirmieji žodžiai, kuriuos ji tik vargais negalais ištarė,— iš teisybės net nežinau, ką jums besakyti ir kaip pradėti tą kalbą.

— Jeigu jums taip slogu mane matyti,— švelniai tarė lordas Evendeilas,— netrukus, Edita, jums bus lengviau.

— Vadinasi, milorde, jūs iš tikrųjų pasiryžęs leistis į tą pavojingą žygį ir susidėti su tais baisiais žmonėmis, nepaisydamas blaivaus ir skvarbaus proto balso, nepaisydamas draugų meldimo, nepaisydamas neišvengiamos mirties.

— Atsiprašau, panele Belenden, tačiau netgi jūsų žodžiai manęs nesulaikys, kai paliesta mano garbė. Mano žirgai pabalnoti, mano tarnai pasirengę žygiui, ir, kai tik atjosiu į Kilsaitą, bus duotas sukilimo signalas. Ir jeigu mane šaukia mano likimas, aš turiu klausyti jo balso. Man irgi nemaža paguoda mirti,— pridūrė jis, imdamas jos ranką,— jeigu jau nesugebu pelnyti jūsų meilės.

— O milorde, pasilikite! — tarė Edita balsu, prasismelkusiu jam į pat širdies gelmę.— Nežinia, galbūt laikas išaiškins visus tuos įvykius, kurie šitaip mane sukrėtė, ir galbūt nurims mano pakrikę nervai. O, neskubėkite bėgti į prapultį! Likite su mumis, būkite mūsų atrama ir dėkite viltis į visagalį laiką!

— Per vėlu, Edita,— atsakė lordas Evendeilas.— Būtų labai netauru piktnaudžiauti jūsų palankumu ir jūsų gerais jausmais. Aš žinau: mylėti manęs jūs negalite; jūsų sielvartas toks didis, jog mato tuos, kurie arba žuvę, arba išvykę svetur, o tai byloja apie jūsų meilę kitam, tokią begalinę, jog man belieka tikėtis nebent jūsų draugystės ir dėkingumo.

Tuo metu į kambarį įsiveržė užduseęs ir persigandęs Kadis.

— O milorde, slėpkitės! Jie apsupo namus! — sušuko jis vos pasirodęs.

— Kas tie „jie"? — paklausė lordas Evendeilas.

— Raitininkų būrys, vadovaujamas Bezilo Olifanto,— atsakė Kadis.

— Slėpkitės, milorde! — lyg aidas pakartojo Edita, apmirusi iš siaubo.

— Prisiekiu dangumi, aš nesislėpsiu! — sušuko lordas Evendeilas.— Kokią teisę turi tas niekšas apgulti svetimus namus ar stabdyti mane kelyje? Aš prasiveršiu netgi tuo atveju, jeigu teks grumtis su visu pulku; pasakykite Halidejui ir Hanteriui, kad išvestų žirgus... O dabar sudieu, Edita! — Jis apkabino ją ir švelniai pabučiavo. Paskui, ištrūkęs iš ledės Emilės ir iš ledės

Margeritos, besistengiančių jį sulaikyti, jis išbėgo iš kambario ir įšoko į balną.

Kilo baisus sąmyšis: moterys klykdamos puolė prie langų ir pamatė atjojant būrelį raitelių, tarp kurių buvo tik du kareiviai. Jie buvo jau atvirame lauke netoli Kadžio trobos, kur įkalnus kelias vedė sodybos link, ir iš lėto, labai atsargiai artėjo prie namų, tikriausiai tikėdamiesi priešinimosi.

— Jis gali išsigelbėti, dar gali išsigelbėti! — sušuko Edita.— O, kad tik jis pasuktų šunkeliu!

Tačiau lordas Evendeilas, nepaisydamas pavojaus, kuris jo narsiai dvasiai atrodė ne toks jau didelis, įsakęs tarnams joti įdurmu, ramiai leidosi pakalnėn didžiąja alėja. Senasis Gudjilas nubėgo ieškotis ginklo, Kadis griebė karabiną, išduotą namams saugoti, ir tekinas nubėgo paskui lordą Evendeilą. Sumojusi, koks pavojus gresia jos vyrui, Dženė veltui kabinosi jam į skvernus, pranašaudama jam mirtį ant budelio trinkos arba kartuvėse už tai, kad „kišasi ne į savo reikalus".

— Užsičiaupk, kad tave kur kipšas nujotų! — stūmė ją šalin Kadis.— Užsičiaupk, sakau tau škotiškai. Argi čia ne mano reikalas, kai mano akyse žudo lordą Evendeilą? — Sulig tais žodžiais jis mostelėjo ranka ir nulėkė tekinas alėja pakalnėn. Beje, sumetęs bebėgdamas, jog, Džonui Gudjilui pasilikus namie, jis bus vienintelis pėstininkas, Kadis užėmė patogią poziciją už tvoros, įdėjo naują titnagą, atlaužė gaiduką ir, nusitaikęs į savo šeimininką Bezilą, kaip jį vadino, pasiruošė šauti.

Vos tik lordas Evendeilas pasirodė alėjos gale, Olifanto būrys išsiskleidė grandine, tarsi ketindamas jį apsupti iš visų pusių. Vadas ir dar trys ligi dantų apsiginklavę vyrai, iš kurių du buvo dragūnai, o trečias — iš pažiūros valstietis, liko bestovį vidury kelio. Beje, tretysis — tvirtai surėstas, niauraus tūžmingo veido ir ryžtingų judesių vyriškis — atrodė grėsmingiausias iš visų, ir tas, kam buvo tekę jį susitikti, iš pirmo žvilgsnio pasakytų, jog tai Balfuras Berlis.

— Pirmyn! — įsakė lordas Evendeilas tarnams.— Ir jeigu jie mėgins užtverti kelią, sekite paskui mane!

Jis paragino žirgą ir lengva risčia leidosi tiesiai Olifanto link, ir buvo jau beklausiąs, kokiu pagrindu šis užstoja jam kelią, bet tuo metu Olifantas suriko:

— Ugnis į išdaviką!

Visi keturi šovė iš karabinų į nelaimingąjį lordą Evendeilą. Šis susvyravo balne, siektelėjo diržo, išgriebė iš dėklo pistoletą, bet šauti nebesugebėjo ir nuvirto nuo žirgo, mirštamai sužeistas. Jo tarnai pakėlė karabinus. Hanteris pliekė kur pakliuvo,

Halidejus, narsus vaikinas, nusitaikė į Inglį ir nudėjo vietoje. Tuo pat metu driokstelėjo šūvis iš už aptvaro, atkeršydamas už lordo Evendeilo mirtį, nes kulka kliudė Bezilą Olifantą tiesiai į kaktą, ir šis krito žemėn nebegyvas. Jo vyrai, taip veikiai ištikusio atpildo apstulbinti, nustėro nebežinodami ką daryti, tačiau Berlis, degdamas kovos įkarščiu, suriaumojo: „Mirtis madijanie-čiams!" ir puolė Halidejų su kalaviju rankoje. Tą pat akimirką sudundėjo arklių kanopos, ir būrys raitininkų, kiek įkerta šuoliavęs keliu iš Glazgo, pradėjo skleistis lemtingame lauke. Tai buvo olandų dragūnai, kuriems vadovavo generolas Vitenboldas, lydimas Mortono ir civilinės valdžios atstovo.

Pasiūlymo nedelsiant pasiduoti viešpaties ir karaliaus Vilhelmo vardu paklausė visi, išskyrus Berlį, kuris, tikėdamasis paspru-kti, pasuko žirgą ir šuoliais nurūko per laukus. Keletas karininko vadovaujamų kareivių puolė vytis, tačiau tiktai dviem, kurių arkliai pasirodė eiklesni, pasisekė jį prisiginti. Neskubėdamas, iš lėto jis dusyk atsigręžė balne, iš vieno pistoleto mirtinai sužeidė vieną dragūną, iš kito — nukovė kito žirgą ir pabėgo nuo persekiotojų. Taip jis šuoliavo iki Bosvelo tilto, kur jo laukė nesėkmė: vartai buvo uždaryti ir stropiai saugomi sargybos. Jis metėsi į šalį, nušuoliavo Klaido pakrante ir, aptikęs tinkamą vietą, šoko į vandenį: aplink švilpė karabinų ir pistoletų kulkos ir dvi jų viena po kitos kliudė jį vidury upės. Pasijutęs pavojingai sužeistas, jis pasuko žirgą atgalios kairiojo kranto link, rankos mostais rodydamas, jog pasiduoda. Raitininkai nutraukė ugnį ir ėmė laukti, kol jis prisikapstys prie krašto; dvejetas iš jų įjojo į vandenį ketindami nutverti ir nuginkluoti. Tačiau veikiai paaiškėjo, kad jis nori ne pasiduoti ir išgelbėti savo gyvybę, o atsikeršyti. Prisiartinęs prie abiejų kareivių, jis sukaupė paskutines jėgas ir baisingu smūgiu į galvą ištrenkė vieną jų iš balno. Kitas dragū-nas, vyras iš stuomens ir liemens, tą pačią akimirką įsikibo į Berlį; šis griebė jam už gerklės nelyginant tigras, kuris ir dvėsdamas nebepaleidžia aukos, ir abu grumdamiesi nuslydo nuo žirgų ir nuplaukė pavandeniui, driekdami iš paskos kruviną pėdsaką. Dukart juodu iškilo į paviršių, olandas dar mėgino išplaukti, ta-čiau Berlis laikė jį iš paskutinio, matyt, pasiryžęs pražudyti jį drauge. Jų lavonus išmetė vanduo ant Klaido kranto už ketvir-tadalio mylios pasroviui. Dragūno buvo neįmanoma išvaduoti iš kibių Berlio gniaužtų, tad kareiviai, nukapoję jam rankas, pa-skubomis palaidojo juos bendrame kape, ant kurio ir po šiandien kūpso groblėtas, negrabus paminklinis akmuo su dar negrabesne epitafija, iškirsta kaltu[2].

Tuo metu, kai to atšiauraus fanatiko siela paliko kūną, narsaus ir tauraus lordo Evendeilo siela irgi skriejo į dausas. Pamatęs, kas atsitiko, Mortonas nušoko nuo žirgo, trokšdamas kuo įmanoma pagelbėti merdėjančiam draugui. Šis iš karto jį pažino, spūstelėjo jam ranką ir, būdamas be žado, ženklu paprašė įnešti jį į vidų. Tai buvo padaryta kaip galima atsargiau, ir nelaimingąjį lordą apsupo jo nuliūdę draugai. Beje, ledės Emilės rypavimai negalėjo prilygti nebyliam Editos sielvartui. Vis dar nežinodama, jog Mortonas atjojo kartu su dragūnais, ji palinko prie mirštančiojo lordo. Nežinojo jinai ir to, jog likimas, išplėšdamas vieną ištikimą dūsautoją, grąžina jai kitą gerbėją, lyg prisikėlusį iš kapo, nežinojo iki tos akimirkos, kol lordas Evendeilas, pasikėlęs patale, suėmė jųdviejų rankas, suspaudė jas be galo meiliai, sunėrė jas ir tada pažvelgė į dangų, tarsi melsdamas viešpatį palaiminti jų santuoką, paskui griuvo aukštielninkas ir amžinai sumerkė akis.

PABAIGA

Jau buvau apsisprendęs nusikratyti to vargo ir neberašyti baigiamojo skyriaus, idant skaitytojai patys nusipieštų vaizduotėje visa tai, kas nutiko po lordo Evendeilo mirties. Tačiau sumečiau, jog rašytojas, savo ir netgi skaitytojų patogumo dėlei nusižengdamas senai tradicijai, sužadins nepasitenkinimą, ir jau nebežinojau, ką man daryti, ir staiga — o laimė! — mane pakvietė puodelio arbatos panelė Marta Baksbodi, jau pagyvenusi dama, daugiau nei keturiasdešimt metų sėkmingai diktuojanti madas Genderklofe ir jo apylinkėse. Žinodamas jos aistrą tokio pobūdžio aprašymams, prieš apsilankydamas paprašiau peržiūrėti rankraštį ir pagelbėti man savo patyrimu, kurį sukaupė perskaičiusi visas knygas Genderklofo ir dviejų didesnių prekybinių miestelių bibliotekose. Ir kai su virpančia širdimi pasirodžiau pas ją skirtą popietę, radau ją palankiai man nusiteikusią.

— Dar niekados,— tarė ji, valydamasi akinius,— manęs taip nesujaudino nė vienas romanas, išskyrus „Džemio ir Dženės Džesemių gyvenimo istoriją"[1], nes ten — gryna iškilni patetika. Tačiau aš jums visai nepritariu atsisakyti pabaigos. Per visą savo kūrinį jūs galite kiek tinkamas dirginti mums nervus, bet jeigu jūs apdovanotas „Julijos iš Rubinjė giminės" autoriaus[2] talentu, niekados pabaigoje neliūdinkite skaitytojo. Tegu paskutiniajame skyriuje sušvinta saulės spindulys — tai tiesiog būtina.

— Man būtų labai lengva, ponia, išpildyti jūsų pageidavimą: juk, tiesą pasakius, abi poros, kurių likimas taip jaudina jūsų gerą širdį, gyveno ilgai ir laimingai ir susilaukė sūnų bei dukterų.

— Anaiptol nebūtina, pone,— papriekaištavo ji,— iš pagrindų aprašinėti jų vedybinio gyvenimo džiaugsmus. O kodėl jums keliais žodžiais nenusakyti jų laimės?

— Taip, ponia,— tariau aš,— bet jūs žinote, jog kiekviena knyga į pabaigą darosi vis mažiau įdomesnė. Taip atsitinka ir su jūsų arbata, ta įstabia žaliąja arbata, kuri sulig paskutiniu puodeliu pasirodys ir ne tokia stipri, ir ne tokia gardi. Jei paskutinis puodelis neatrodo skanesnis netgi nuo neištirpusio cukraus, kurio paprastai randame dugne, manau, kad ir autorius, išsikvėpdamas į pabaigą, tik sugadins pasakojimą prigriozdamas visokiausių smulkmenų, kurias ir šiaipjau numano skaitytojas, ir taip būna netgi tuo atveju, jei rašytojas nešykšti pačių ryškiausių palyginimų bei stiliaus pagražų.

— Anaiptol, pone Patisonai,— toliau kalbėjo garbioji dama,— jūs, atleiskite už pasakymą, sukurpėte gana skubotai ir negrabiai paskutinius skyrius, sudurstėte juos, mano galva, kaip pakliūva, ir aš duočiau garo netgi pačiai jauniausiai savo parankinei, jeigu ji man taip sudarkytų skrybėlaitę. Jeigu jūs neištaisysite tos šiurkščios klaidos ir iš panagių nepapasakosite apie Mortono ir Editos vedybas ir kas nutiko kitiems veikėjams, pradedant lede Margerita ir baigiant Žąsiuku Džibiu, perspėju jus, visi jums prikiš, kad jūs nesąžiningai atlikote savo darbą.

— Ką gi, ponia,— atsakiau aš,— turiu tiek medžiagos, jog mielu noru patenkinsiu jūsų smalsumą, aišku, jeigu tik jūs nepareikalausite pernelyg smulkių detalių.

— Tuomet,— tarė ji,— pirmiausia atsakykite į tai, kas svarbiausia: ar ledė Margerita atgavo savo turtus ir pilį?

— Taip, ponia, atgavo pačiu paprasčiausiu būdu — tiesiogiai paveldėjo viską iš garbiojo pusbrolio Bezilo Olifanto, nepalikusio jokio testamento. Tad mirus tam, kuris, gyvas būdamas, taip atkakliai ir klastingai siekė paveržti jos labą, jos turtai ne tik grįžo atgal, bet netgi padidėjo. Džonas Gudjilas, vėlei tapęs rūmininku, pasidarė orus kaip niekad, o Kadis su didžiausiu pasimėgimu ėmėsi dirbti Tilitadlemo žemes ir įsikūrė savo senojoje trobelėje, tačiau, būdamas atsargus žmogus, niekados nesigyrė tuo taikliu šūviu, kuriuo sugrąžino ir poniai, ir sau ankstesnes buveines. „Šiaip ar taip,— pasakė jis Dženei, nuo kurios nieko neslėpė,— senis Bezilas Olifantas buvo ponios pusbrolis ir, be to, didelis ponas; kas be ko, kaip aš suprantu, įstatymų jis nepaisė,

nepateikė lordui Evendeilui arešto orderio ir nepasiūlė jam pasiduoti, ir nors, mano galva, vis tiek — ar jį nupilti, ar kurapką, geriau to neminėti." Jisai ne tik neužsiminė apie savo taiklų šūvį, bet dargi tyčia skleidė ir šiaipjau paplitusį gandą, kad Bezilą nukovęs senasis Gudjilas, ir už tai gaudavo atlyginimo atsakančią porciją taurelių brendžio iš to paties rūmininko, kuris, būdamas skirtingo būdo nei Kadis, buvo linkęs veikiau išpūsti nekaip slėpti savo švankumą. Akloji našlė buvo visa kuo aprūpinta iki pat savo gyvenimo pabaigos, neliko pamiršta ir mažoji vedliukė, lydėjusi Mortoną prie krioklio. Na, o...

— O ką tai turi bendra su jungtuvėmis, pagrindinių veikėjų jungtuvėmis? — pertraukė mane panelė Baksbodi, nekantriai tuksėdama pirštu į savo tabakinę.

— Mortono ir panelės Belenden jungtuvės buvo atidėtos keliems mėnesiams, nes juodu abu didžiai sukrėtė lordo Evendeilo mirtis. O paskiau juodu susituokė.

— Tikiuosi, ledė Margerita pritarė tai santuokai, pone? — pasiteiravo mano griežtoji kritikė.— Man patinka knygos, pamokančios jaunimą klausyti tėvų valios. Romano vidury nedraudžiama jaunuoliams įsimylėti be tėvų sutikimo, bet galų gale reikia gauti jų palaiminimą. Senasis Delvilis, ir tas, priėmė į savo giminę Sesiliją[3], nors ji buvo nekilmingo žmogaus dukra.

— Ir čia, ponia, panašiai atsitiko,— atsiliepiau.— Ledė Margerita palankiai pažiūrėjo į Mortono pasipiršimą, nors jo tėvas, buvęs Sandoros šalininkas, gana ilgai jai netiko. Edita buvo jos vienintelė paguoda, ir senoji dama norėjo, kad ji būtų laiminga. Mortonas, arba Melvilis Mortonas, kaip vėliau visi jį vadino, aukštuomenės buvo taip vertinamas ir laikomas tokiu pavydėtinu jaunikiu, jog jinai pagaliau nusikratė savo ankstesnių prietarų ir guodėsi mintimi, kad jungtuvės vykstančios dausose, kaip pasakęs, jos žodžiais tariant, šviesaus atminimo jo švenčiausioji didenybė karalius Karolis II tuo metu, kai ji rodžiusi jam savo prosenelio Fergiuso, trečiojo grafo Torvūdo, anais laikais garsėjusio savo dailumu, ir jo antrosios žmonos, vienakės kuprės grafienės Džeinės portretus. Taip pasakęs jo didenybė, anot jos, aną atmintiną rytmetį, kai pagerbęs ją savo atsilankymu ir teikęsis papusryčiauti...

— Gana,— vėl pertraukė mane panelė Baksbodi,— jeigu jau ji pateikė tokią autoritetingą nuomonę, aiškindama, kodėl davė sutikimą tokiai nelygiai santuokai, aš neturiu nieko prieš. O kas nutiko tai senajai poniai... kuo ji vardu... ekonomei?

— Poniai Vilson? — atsiliepiau aš.— Ko gero, ji buvo laimingiausia iš visų, nes kartą per metus — įsidėmėkite, ne dažniau —

ponas Melvilis Mortonas ir jo žmona labai iškilmingai pietaudavo didžiojoje menėje, išmuštoje ąžuolu; tą dieną būdavo nudangstomos visos drapiruotės, ištisus metus laikomos užskleistos, patiesiamas kilimas ir ant stalo pastatomos dideliausios varinės žvakidės, apvainikuotos laurais. Menės paruošimas tai kasmetinei iškilmei neduodavo ramybės senajai Alisnai ištisą pusmetį, o kitą pusmetį ji praleisdavo darydama tvarką po įvykusio pokylio, tad viena diena laimės suteikdavo jai rūpesčių kiaurus metus.

— O Nylas Bleinas? — paklausė panelė Baksbodi.

— Gyveno sau iki gilios senatvės, gurkšnojo alų ir brendį lankytojų sąskaita, nepaisydamas jų įsitikinimų, svečių pageidavimu dainavo čia vigų, čia jakobitų dainas ir susikrovė tiek pinigų, jog, jam mirus, Dženė kuo gražiausiai ištekėjo už smulkaus dvarininkėlio. Tikiuosi, ponia, jūs nebeturite daugiau klausimų, nes, tiesą pasakius...

— O Žąsiukas Džibis, pone? Kas nutiko Žąsiukui Džibiui, kurio paslaugos pasirodė tokios pragaištingos jūsų pasakojimo veikėjams?

— Turėkite omenyje, mieloji ponia Baksbodi (atleiskite, kad taip familiariai į jus kreipiuosi), taigi meldžiu jus turėti omenyje, jog garsioji Šeherezada, toji pasakorių karalienė, ir ta nesugebėtų sutalpinti savo atmintyje visų smulkmenų. Negaliu tiksliai nusakyti, kas nutiko Žąsiukui Džibiui, tačiau esu linkęs manyti, jog jisai — tai tas pats Gilbertas Dadenas, kitaip sakant, Veršelis Džibis, kuris, vežiojamas po visą Hemilteną, buvo nuplaktas už vištos pavogimą.

Panelė Baksbodi užsikėlė kairę koją ant židinio grotelių, dešinę užmetė ant kairiosios kelio, išsipleikė krėsle ir įbedė žvilgsnį į lubas. Pastebėjęs, kad ji giliai susimąstė, ir pabūgęs tolesnių kamantinėjimų, griebiau skrybėlę ir kuo greičiau palinkėjau jai labos nakties, kol kritikos demonas neįpiršo jai naujų klausimų. Tad, mielasis skaitytojau, dėkoju Tamstai, kad buvai toks kantrus ir lig vėlyvos nakties užsisėdėjai prie mano knygos, laikau reikalinga atsisveikinti su Tamsta iki ateinančio susitikimo.

PASTABOS IR PAAIŠKINIMAI

PRATARMĖ

1. *Sandora* — 1558 m. Škotijos protestantai susivieniję sudarė vadinamąją Sandorą *(angl. Covenant)*, kitaip sakant, sutartį, skelbdami tvirtą pasiryžimą ginti presbiterionų tikėjimą nuo katalikų reakcijos ir anglikonų bažnyčios persekiojimo. 1638 m. senoji Sandora buvo patvirtinta naująja, kurioje buvo iškilminga Škotijos presbiterionų priesaika kovoti su Karoliu I dėl tokio presbiterionizmo, koks jis buvo reformacijos metais. Karolis I, siekęs pajungti Škotijos bažnyčią, kaip jis padarė ir Anglijoje, susidūrė su atkakliu pasipriešinimu. Škotijoje kilo sukilimas. 1643 m. Škotijos Sandoros šalininkai sudarė sąjungą su Londono presbiterionais, kurių partija tuo metu turėjo vadovaujantį vaidmenį parlamente, ir pasirašė sutartį bendromis jėgomis kovoti prieš rojalistus, o 1644 m., vykdydami savo įsipareigojimus, parėmė Anglijos parlamentą ginkluotosiomis pajėgomis.

2. *Kameroniečiai* — presbiterionų pamokslininko, anglikonų bažnyčiai priešiškos sektos įkūrėjo, Ričardo Kamerono (16? — 1680) šalininkai. Atsisakęs paklusti Karoliui II, pripažinti jo autoritetą tikėjimo klausimais, taipogi indulgenciją, R. Kameronas paskelbė karą karaliaus vyriausybei ir per vieną susidūrimą su vyriausybės kariuomene buvo nukautas.

3. *Jokūbas II (1633—1701)* — Anglijos karalius, 1688 m. revoliucijos ištremtas iš šalies. Jo valdymo metais (1685—1688) ypač sustiprėjo katalikybės pozicijos ir presbiterionų persekiojimas.

4. *Arčibaldas Argailas (1629—1685)* — škotų politinio veikėjo, markizo Argailo, po restauracijos Karolio II vyriausybės nubausto mirtimi, sūnus. Apkaltintas valstybės išdavyste ir nuteistas mirti, 1681 m. Argailas pabėgo į Olandiją, o 1685 m. vadovavo škotų ekspediciniam būriui, ketindamas išsilaipinti Škotijoje ir surengti sukilimą prieš Jokūbą II. Škotijos pakrantėje jo būrys buvo išsklaidytas, jis pats suimtas ir nubaustas mirtimi Edinburge.

5. *Džeimsas Skotas Monmetas (1649—1685)* — Karolio II nesantuokinis sūnus. Slopinant „Puritonuose" aprašytą Sandoros šalininkų sukilimą, buvo vyriausiasis vyriausybinės kariuomenės vadas. 1683 m. Monmetas buvo apkaltintas valstybės išdavyste ir ištremtas iš Anglijos. 1685 m. drauge su Argailu emigrantų išsiųstas į Angliją, pasiskelbė karalium, buvo sumuštas prie Sedžmūro ir Londone nubaustas mirtimi.

6. *Prelatininkai* —vyskupų, arba prelatų, valdomos anglikonų bažnyčios šalininkai.

7. *Vigai* — XVII a. škotų presbiterionai, Stiuartų priešininkai.

8. *Džonas Banjanas (1628—1688)* — anglų rašytojas, romano „Maldininko klajonės" autorius. Karštas puritonizmo šauklys, demokratas ir respublikonas, nuo aštuoniolikos metų tarnavo Kromvelio kariuomenėje, po restauracijos buvo nuteistas dvylika metų kalėti.

9. *...atmintinais 1715 metais...*— kalbama apie škotų jakobitų, Stiuartų dinastijos šalininkų, sukilimą, kuriam vadovavo grafas Maras. Škotų kalnėnų, nusiteikusių prieš buržuazinę revoliuciją, neparėmė lyguminės dalies gyventojai, ir sukilimas buvo numalšintas.

10. *1745—1746 metų žiemą kalnėnai...*— Kalnų Škotijoje 1745 m. vėl sukilo jakobitai, siekdami pasodinti į Anglijos sostą Karolį Edvardą, Jokūbo II sūnų.

11. Tuos namus šturmu užėmė kapitonas Orčerdas ar Erkertas, nušautas per puolimą *(autoriaus pastaba)*.

12. *Karolis II* — mirtimi nubaustojo Karolio I sūnus, po Kromvelio mirties (1658) grįžęs į Angliją ir apvainikuotas karaliumi.

13. Gerai pažįstamas pokštininkas, ir šiandien gyvas ir sveikas, žmonių vadinamas Senu Kreidos Maišu; prekiauja kreida, kuria ūkininkai ženklina avis *(autoriaus pastaba)*.

14. *Senasis Nolis* — Olivero Kromvelio (1599—1658), anglų buržuazinės revoliucijos vado, pravardė.

15. *Protektorius* — Kromvelio titulas nuo 1653 m.

16. *Ponas Tyla* — dar viena Kromvelio pravardė.

PIRMAS SKYRIUS

1. *...To, ką pasigrobė mirtis!* — anglų poeto Džono Lenghorno (1735—1779) poema „Smalka".

2. *Ponas Patisonas* — pramanytas „Puritonų" autorius.

3. *...užbaigsiu savo klajones šioje žemėje.*— Pono Dždidajo Klišbotemo pastaba: „Kad aš tesėjau žodį, duotą šviesaus atminimo velioniui draugui, byloja gražus, mano lėšomis toje vietoje pastatytas paminklas, kuriame įrašytas Piterio Patisono vardas ir titulas, jo gimimo ir mirties data, taip pat paminėti jo nuopelnai, paliudyti mano, jo vadovo ir globėjo, vardu.— D. K." *(autoriaus pastaba)*.

Ponas Dždidajas Klišbotemas — pramanytas „Puritonų" ir kai kurių kitų V. Skoto romanų leidėjas.

4. *...Karolio II ir jo įpėdinio...*— Turimas galvoje Jokūbas VII, Škotijos karalius, įžengęs į Anglijos sostą Jokūbo II vardu.— D. K. *(autoriaus pastaba)*.

5. *Džonas Hempdenas (1594—1643)* — Kromvelio pusbrolis, revoliucijos veikėjas, Saugumo komiteto narys, iš pradžių nusiteikęs eiti į kompromisą su karaliaus valdžia, vėliau aktyviai organizavęs kariuomenę kovai su rojalistais.

Džonas Huperis — Glosterio vyskupas, protestantas, karalienės Marijos įsakymu 1555 m. sudegintas kaip eretikas.

Hju Letimeris (1485—1555) — Vusterio vyskupas, protestantas, karalienės Marijos įsakymu 1555 m. sudegintas kaip eretikas.

6. *...pakeisti grakščius gamtinės ribos vingius.*— Man rodos, skaitytojams bus pravartu sužinoti, jog toji riba tarp jo malonybės Ganderklofo ir jo malonybės Gusdabo žemių turėjo panėšėti į romėnų *agger* ar veikiau *murus*, tai yra palaidų akmenų sieną, apdėtą *cespite viridi*, arba, kitaip sakant, velėnomis. Jų malonybės iš tikrųjų susikirto dėl sklypelio pelkėtos žemės ties salpu, vadinamu Bedrolso Beidu; byla, ilgus metus tuščiai nagrinėta vietos teisėjų, vėliau buvo perduota į sostamiesčio Londono karališkąjį teismą, kur, kaip sakoma, *adhuc in pendente* (vis dar sprendžiama.— *Lot.*).— D. K. *(autoriaus pastaba).*

7. *...nesilaikau karaliaus Saliamono taisyklės...*— V. Skotas turi galvoje vadinamąją Saliamono išmintį: „Kas gailisi rykštės, nekenčia savo sūnaus, kas jį myli, nuolat laiko drausmėje" („Patarlių knyga", 13, 24).

8. *...prisiglausdavo koks varganas pakeleivis.*— Čia ponas Patisonas galėjo pridurti: ir pasiturintis taipogi, nes — laiminga mano žvaigždė!— ir šios žemės viešpačiai ne kartą rado prieglobstį mano kuklioje buveinėje. Kai turėjau tarnaitę Dorotę, smagią ir apveidžią mergelę, jo malonybė Smeko dvaro savininkas, ir tas, važiuodamas į sostinę ir grįždamas namo, kur kas mieliau apsistodavo mano „Pranašo celėje" nekaip Voleso smuklėje, kurioje yra miegamasis smėlio spalvos apmušalais ir lova su baldakimu, taipjau išmesdavo su manim vieną kitą burnelę, idant, kaip jis mėgdavo pajuokauti, jaustųsi kaip savas, o iš tikrųjų stačiai norėdavo maloniai praleisti vakarą mano draugijoje.— D. K. *(autoriaus pastaba).*

9. *Džonas Draidenas (1631—1700)* — anglų poetas ir dramaturgas.

10. *...Seniai išpirko brangia kaina.*— Džono Houmo (1722—1808) tragedija „Duglas" (I veiksmas).

ANTRAS SKYRIUS

1. *...Stovėtų pasirengę prie pilies!* — Džono Houmo (1722—1808) tragedija „Duglas" (IV veiksmas).

2. *Lordas vietininkas* — grafystės ginkluotųjų pajėgų vadas.

Šerifas — grafystės administracijos galva.

3. *Karališkasis miestelis (angl.* borough) — gyvenamoji vietovė, turinti teisę siųsti savo atstovus į parlamentą.

4. *Markizas Džeimsas Montrouzas (1612—1650)* — kontrrevoliucijos vadas Škotijoje, aktyviai kovojęs su Sandoros šalininkais. 1643—1645 m. laimėjęs keletą pergalių, buvo priverstas bėgti iš Škotijos. 1650 m. išsilaipino Škotijoje, tikėdamasis surengti sukilimą Karolio II naudai, bet buvo suimtas ir nubaustas mirtimi Edinburge.

5. *Raudonšvarkiais* buvo pravardžiuojami kareiviai, nes jie vilkėjo raudonais mundurais.

6. *Prie Kilsalto ir Tipermūro* vyko Montrouzo mūšiai su Sandoros šalininkais.

7. *...nelemtame Vusterio lauke...* — Mūšyje prie Vusterio (1651) Kromvelis galutinai nugalėjo rojalistus.

8. *Gotjė La Kalprenedas (1610—1663)* — prancūzų romanistas ir dramaturgas. „Kleopatra" — vienas iš žymiausių Kalprenedo kūrinių.

Madlena Skiuderi (1607—1701) — prancūzų rašytoja, vadinamojo preciozinio stiliaus daugiatomių romanų autorė, tuo metu turėjusi didelį pasisekimą. Žymiausias jos romanas — „Artamenas, arba Kiras Didysis" (1649—1653).

TREČIAS SKYRIUS

1. *...nuo žirgo krito jis.* — Citata iš Tomo Kembelo (1777—1844) poemos „Vilties išdaigos".

2. *Malvolijas* — Šekspyro komedijos „Dvyliktoji naktis" personažas, Olivijos tarnas. V. Skotas turi galvoje tos komedijos trečiojo veiksmo penktą sceną, kur Malvolijas, įsisvajojęs ir įsivaizdavęs, kokioje prabangoje gyvensiąs, sako: „...septyni mano tarnai paklusniai seka įkandin jo (dėdulės Tobio), tuo metu aš raukau antakius ar galbūt prisuku savo laikrodį."

3. *Danbaras, Inverkeitingas* — vietovės, prie kurių vyko Montrouzo mūšiai su Sandoros šalininkais.

4. *Filipho, Marsteno tyrai* — vietovės, prie kurių vyko rojalistų mūšiai su Sandoros šalininkais.

5. *Apskritagalviais* rojalistai pravardžiuodavo puritonus ir Kromvelio šalininkus, kurie trumpai kirposi plaukus ir nenešiojo prašmatnių perukų kaip didikai.

6. *Rolandas* — Ludoviko Ariosto (1474—1533) poemos „Pašėlęs Rolandas" pagrindinis herojus.

KETVIRTAS SKYRIUS

1. *...vadino jį ne kitaip kaip Gajum smuklininku...* — Matyt, daroma ironiška užuomina į senovės Romos tribūną Gajų Grakchą, tvirtų principų žmogų.

2. *...ne nelaimingosios karalienės Marijos nevidono meilužio...* — Turimas galvoje grafas Bosvelas, Marijos Stiuart vyro Darnlio žudikas. Vyrui žuvus, po kelių mėnesių Marija ištekėjo už Bosvelo, bet sukilusių valdinių buvo nuversta nuo sosto ir įkalinta Lochleveno pilyje, vėliau, pabėgusi į Angliją, Anglijos karalienės Elžbietos buvo kalinama aštuoniolika metų, nuteista mirti ir 1587 m. nubausta mirtimi.

3. *...ant kumelės, išsirakusios iš gilės...* — Turima galvoje drausminė nuobauda, kai nusižengęs kareivis sodinamas ant medinės kumelės su mušk ietomis, pririštomis prie kojų.

4. *Rabsakas* — biblinis Asirijos karaliaus Senacheribo pasiuntinys, užgauliojęs Izraelio tautą (II Karalių knyga, 18). Puritonų kalba Rabsakas — įžūlumo ir bedieviškumo įsikūnijimas.

5. *...sukapojo kardais ir stulgiais.*— Žinių apie tą žmogžudystę galima rasti visose to meto kronikose. Itin nuodugniai ji aprašyta to įvykio liudininko Džeimo Raselo, kurio pasakojimas įdėtas į Kerkteno „Škotijos bažnyčios istorijos" (išleista Čarlzo Kerkpatriko Šarpo, eskvairo, Edinburge, 1817 m.) priedus *(autoriaus pastaba).*

6. *...užsitraukusio jų neapykantą.*— Turimas galvoje toksai Karmaikelas, Faifo grafystės šerifas, negailestingai persekiojęs nonkonformistus. Tą dieną jis medžiojo tyruose, bet, sužinojęs, jog vigai kėsinosi jį nužudyti, grįžo namo ir išvengė likimo skirtos mirties, ištikusios jo globėją arkivyskupą *(autoriaus pastaba).*

PENKTAS SKYRIUS

1. *...Mirties garbingos, pergalės šauniosi* — Nors autorius šį epigrafą ir priskiria Džeimsui Dafui, vis dėlto manoma, kad jį sukūręs pats V. Skotas.

2. *Indulgencija* — Karolio II dekretas (1672), tam tikromis sąlygomis suteikiantis teisę atlikti bet kokio tikėjimo apeigas. Kadangi šiame dekrete buvo kalbama ne tik apie presbiterionus, bet ir katalikus, jis sukėlė pasipiktinimo bangą, ir 1673 m. Karolis II, parlamento verčiamas, išleido vadinamąjį Priesaikos aktą, pagal kurį kiekvienas pareigūnas privalėjo prisiekti, jog netiki pagrindiniu katalikybės dogmatu — persikūnijimo paslaptimi.

3. *...prieš aukso veršį Betelyje...*— Berlis kalba apie vieną iš aukso veršių, kuriuos pagal bibliją Izraelio karalius Jeroboamas pastatė Betelyje ir Dane, idant izraelitai garbintų juos vietoj dievo (I Karalių knyga, 12, 25—33; Išėjimo knyga, 32, 20).

4. *Belialas* — pagal bibliją šėtonas, gundąs žmones garbinti stabus, visų piktadarybių kaltininkus.

5. *Haltekstas* — pavardė, reiškianti „pusmokslis", atseit žmogus, tik iš dalies išmanantis šventąjį raštą; priešingai, kito pamokslininko, Paundteksto, pavardė nurodo, kad jis gerai išmano šventąjį raštą.

6. *Rezoliucionistai* — šalininkai rezoliucijų, priimtų Škotijos parlamento 1650 m. po mūšio prie Danbaro. Šis dokumentas šaukė visus škotus stoti į Sandoros kariuomenę, kovojančią su Kromveliu. Protestantai — tų rezoliucijų priešininkai.

7. *...kunigaikštį... kuriam vėliau Londone nukirto galvą...*— Alisna, matyt, turi galvoje kunigaikštį Džeimsą Hemilteną, Karolio II favoritą, Kromvelio vyriausybės nuosprendžiu nubaustą mirtimi 1649 m.

8. *...atsidavę kiekvienam šeimos nariui.*— Vienas toks tarnas, prikalbėjęs ponui įžūlybių, gavo įsakymą nedelsdamas kraustytis iš namų. „Ir nemanau,— atrėmė šis.— Jeigu jūsų malonybė nežinote, jog turite gerą tarną, užtat aš žinau, koks geras mano šeimininkas, ir kojos iš čia

nekelsiu." Pasikartojus tokiam pat atvejui, šeimininkas tarė: „Džonai, mudviem nelemta gyventi po vienu stogu", ir Džonas su nuostabiu naivumu į tai atsakė: „Kurgi velniai neša jūsų malonybę?" *(autoriaus pastaba).*

ŠEŠTAS SKYRIUS

1. *...Mums šiurpią pranašauja dramą.*— Šekspyras, „Henrikas IV" (antroji dalis, pirmas veiksmas, pirma scena).

2. *...sugriaudėjo... litaurai...*— Karo muzika niekados negroja naktimis. Tačiau kas gali mums įrodyti, kad ji negrodavo valdant Karoliui II? Kol galutinai neišsiaiškinau šio klausimo, mano knygoje tebegriaudės litaurai, teikdami vaizdingumo naktiniam žygiui *(autoriaus pastaba).*

3. *Jeremijas* — biblinis pranašas; jam priskiriama autorystė dviejų šventojo rašto knygų — Jeremijo pranašystės ir Jeremijo raudų.

4. *...Amaleko sūnaus Melkijo duobę, kurioje nebuvo vandens, tik dumblų.*— Pasak biblijos, pranašas Jeremijas Izraelio priešų buvo kalinamas duobėje, kuri buvusi pilna dumblo (Jeremijo pranašystė, 38,6).

5. *„...ko ji pilna, miestą ir jo gyventojus."*— Jeremijo pranašystė (8, 15—16).

6. *Turiu tave, Judai...*— Čia Balfuras Berlis Judu vadina arkivyskupą Šarpą.

7. *...Baalo tarnas, kurį reikia surišti ir užmušti čia pat Kišono pakrantėje.*— Baalas — finikiečių aukščiausioji dievybė, kurios kultas buvo plačiai paplitęs Izraelio karalystėje; pagal bibliją Baalas — pagonybės įsikūnijimas. Kišonas — Palestinos upė; pagal bibliją šios upės pakrantėje pranašas Elijas sunaikino daug Baalo žynių (I Karalių knyga, 18, 40).

8. *Mamona* — biblijoje minima dievybė, įkūnijanti turtą (Evangelija pagal Matą, 6, 24).

9. *Latitudinieriai* — anglikonų bažnyčios atstovai, skelbę, jog įmanoma susitarti su presbiterionais, darant abipuses nuolaidas.

10. *Dovydo sūnus* — tai yra karalius Saliamonas, kuriam biblija priskiria autorystę vadinamojo „Ekleziasto", knygos, sklidinos gilaus pesimizmo.

11. Patrikas Ruvenas (1573—1651) — škotas, vienas iš žymiausių generolų, tarnavęs Švedijos karaliui Gustavui Adolfui. Škotijos kontrrevoliucijos metais kovojo su Kromveliu.

Aleksandras Lezlis (1580—1661) — škotas, žymus generolas, tarnavęs Švedijos karaliui Gustavui Adolfui.

Robertas Manro (mirė 1680) — tarnavo Gustavo Adolfo kariuomenėje, aktyviai dalyvavo restauracijoje.

12. *...po Luceno mūšio.*— Prie Luceno, Saksonijoje, 1632 m. žuvo Gustavas Adolfas. Markgrafas — Veimaro hercogas Bernardas.

SEPTINTAS SKYRIUS

1. *...vėloka pramogaut.*— Šekspyras, „Kaip jums tai patinka" (antras veiksmas, trečia scena).

2. *Malkemas Kenmoras, arba Didžgalvis* — Malkemas III, Škotijos karalius (žuvo 1093). Malkemo viešpatavimo metais vyko įnirtingos kovos su užkariautojais normanais. Belendenų giminė, matyt, normanų kilmės, ir ledė Margerita daro tam tikras užuominas, susijusias su tomis kovomis.

3. *Nabuchodonosoras (605—562 m. pr. m. e.)* — Chaldėjos karalius, žygio į Egiptą metu nusiaubė Judėją.

4. *...anas auksinis stabas Duro lygumoje, ir kaip Sidrachas, Misachas ir Abdenegas...*— Pagal biblijos padavimą, karalius Nabuchodonosoras, užkariavęs Judėją, Duro lygumoje pastatydino auksinį stabą ir liepė jį garbinti. Karaliaus įsakymo neįvykdė tik Sidrachas, Misachas ir Abdenegas. Užsirūstinusio karaliaus įsakymu jie buvo įmesti į „ugnimi žėrinčią krosnį", tačiau ugnis, prarijusi budelius, teisuoliams nepadarė nieko blogo (Danieliaus pranašystė, 3).

5. *Atgijo nelaboji tūkstantis šeši šimtai keturiasdešimt antrųjų metų dvasia...*— 1642 m. prasidėjo buržuazinė revoliucija. Tais pat metais Karolis I pabėgo į Anglijos šiaurę ir prasidėjo pilietinis karas.

6. *...naujos mašinos, kuri skiria grūdus nuo pelų.*— Veikiausiai čia turima galvoje kokia grūdų vėtomoji mašina, nors tokia, kokia ji buvo XIXa., pasirodė ne anksčiau kaip 1730 metais. Prieš jų naudojimą stojo labiausiai užsispyrę sektantai, samprotavę panašiai kaip ir doroji Moza šioje knygoje *(autoriaus pastaba)*.

7. *Nonkonformistai* — 1662 m. Karolio II vyriausybė patvirtino parlamente vadinamąjį Vieningą apeigų aktą, pagal kurį apeigas galėjo atlikti tik anglikonų tikėjimo dvasininkai, todėl apie du tūkstančius presbiterionų dvasininkų turėjo palikti savo parapijas. Asmenys, nesutikę pripažinti šio akto, buvo vadinami nonkonformistais.

AŠTUNTAS SKYRIUS

1. *...Patalkūnas, pamalva...*— Šekspyras, „Dvyliktoji naktis" (antras veiksmas, trečia scena.— Vertė A. Miškinis).

2. *Erastizmas* — mokymas apie bažnyčios pavaldumą valstybei, prasidėjęs nuo Tomo Erasto (1524—1583), kuris nepripažino, jog bažnyčia turi teisę bausti už nuodėmes bei nusižengimus, ir laikė, jog bausti turi pasaulietinė valdžia.

3. *Džonas Miežio Grūdas (angl.* John Barleycorn) — anglų tautosakoje alaus personifikacija.

4. *Koros krioklys* — vienas iš Klaido slenksčių netoli Lanarko.

5. *Juk yra ir senoji sandora, ir naujoji...*— Bosvelas, klausdamas Mozos, turi galvoje škotų nacionalinę Sandorą, tai yra škotų presbiterionų iškilmingą priesaiką kovoti už savo religinius įsitikinimus prieš anglikonų bažnyčią ir jos ramstį — Karolio I vyriausybę. Tad Bosvelo

lūpose žodis „sandora" reiškia nepaklusnumą karaliaus valdžiai. Tuo tarpu Kadis, kalbėdamas apie senąją ir naująją sandorą, turi galvoje vadinamąją dievo ir žmogaus sandorą, tai yra dievo įsakymą Adomui ir Ievai veido prakaitu išpirkti gimtąją nuodėmę (senoji sandora) ir gimtosios nuodėmės išpirkimą Kristaus krauju ir sielos išganymą tikėjimu (naujoji sandora). Bosvelas, visai neišmanydamas puritonų terminijos, nesupranta Kadžio gudrybės ir pasitenkina Mozos atsakymu.

6. *Merkas* — senovinis škotų piniginis vienetas, lygus 13 šilingų ir 4 pensams.

7. *Škotų svaras* tuo metu buvo lygus $^1/_{12}$ anglų svaro, tai yra vienam šilingui ir aštuoniems pensams.

8. *...nuėjo it olandiško laikrodžio figūrėlė išleisti laisvėn savo įkalintų angelų.*— Norint suprasti šio posakio prasmę, reikia žinoti, jog olandiškuose laikrodžiuose figūrėlės iš tikrųjų vaizdavo angelus, kita vertus, taip buvo vadinamos anglų auksinės monetos su angelo atvaizdu.

9. *Filistiečiai ir edomiečiai* — tautos, minimos biblijoje, kaip amžini ir pikčiausi judėjų priešai. Presbiterionai, tapatinę savo kovą už presbiterionizmą su judėjų kova prieš pagonybę, šias tautas laikė pagonybės ir priešiškumo simboliu.

10. *Basanas* — Palestinos sritis į rytus nuo Jordano, dažnai minima biblijoje. Basano žemėje, pagal padavimus, buvę daug laukinių labai piktų jaučių.

11. *...pasodins jus į atitinkamą kėdę.*— Turima galvoje kėdė, gerve nuleidžiama į vandenį. Į tokią „kėdę" paprastai būdavo sodinamos nesugyvenamos moterys ir keliskart panardinamos į vandenį.

12. *Zifiečiai* — pagal bibliją Zifo miesto ir dykumos gyventojai, pasižymėję klasta ir apgaulingumu.

13. *Antinomizmas, erastizmas, lapsarizmas, sublapsarizmas* — protestantų bažnyčios sektos.

DEVINTAS SKYRIUS

1. *...kirtau iš peties aš prancūzus kardu.*— Robertas Bernsas (1759—1796), „Linksmieji skurdžiai".

2. *...esu tarnavęs Prancūzijoje škotų pulke...*— škotų samdiniai nuo seno tarnaudavo žemyne. Išsamiau apie tuos pulkus V. Skotas pasakoja romane „Kventinas Dervardas".

3. *...iškepiau nelyginant vėžlys Port Rojalyje.*— Anglų literatūros tyrinėtojo D. Andersono nuomone, Bosvelas turi galvoje arba Port Rojalio vienuolyną, garsų jansenizmo centrą (tik nežinia, kuo čia dėti vėžliai), arba Port Rojalio uostą Jamaikoje.

4. *...medžioti hugenotus, kitaip sakant, protestantus.*— Liudvikas XIV žiauriai persekiojo hugenotus iki 1685 m., kai buvo paskelbtas Nanto ediktas, suteikęs jiems tam tikras teises.

5. *...prisijodinėsi ant medinio žirgelio.*—„Jodinėti ant medinio žirgo" karaliaus Karolio II laikais ir vėliau buvo viena žiauriausių karinių bausmių. Toksai „žirgas" stovėjo Edinburge priešais senąją sargybos būstinę; ankstesniais laikais ir už menkiausią nusižengimą ant jo būdavo sodinamas kareivis, o prie kojų jam būdavo parišama po karabiną *(autoriaus pastaba).*

6. *Džordžas Mankas (1608—1670)* — respublikonų kariuomenės generolas, kariavęs su rojalistais Škotijoje. Po Kromvelio mirties (1658) pradėjo derybas su Karoliu II ir padėjo Stiuartams susigrąžinti sostą.

7. *...didžiojo markizo laikais.*— Gudjilas turi galvoje Džeimsą Montrouzą.

8. *Džonas Vilmotas, grafas Ročesteris (1648—1680)* — Karolio II favoritas, poetas.

Džordžas Viljė Bakingemas (1627—1687) — rojalistas, Karolio II favoritas, poetas ir publicistas.

Tanžeras — miestas Šiaurės Afrikoje, anglų okupuotas 1662—1684 m. Atiteko Karoliui II iš Portugalijos, jam vedus Kotryną, Portugalijos princesę.

Džonas Šefildas (1649—1721) — istorinių kūrinių autorius, dramaturgas ir poetas, karinis veikėjas Karolio II viešpatavimo laikais.

9. *...po Kilsaito pergalės...*— Prie Kilsaito buvo galutinai sutriuškinta Sandoros kariuomenė (1645). Rojalistų pajėgoms vadovavo „Puritonuose" ne kartą minimas Montrouzas.

10. *...panašiai kalp ir Deivis „Henriko IV" antrojoje dalyje...*— V. Skotas turi galvoje penkto veiksmo trečią sceną.

11. *...šičia kartą pietavo kunigaikštis...*— Gudjilas, matyt, turi galvoje kunigaikštį Džeimsą Hemilteną (žr. V sk. 7 past.).

DEŠIMTAS SKYRIUS

1. *...kai pakils šiaurys?*— Metjus Prajeris (1664—1721), „Henris ir Ema".

2. *...dangstydavosi jomis nelyginant mantilija ar šydu.*— Tais laikais buvo įprasta dangstytis veidą tiek viešose vietose, tiek mišrioje draugijoje. Anglijoje, kur skepetos nebuvo nešiojamos, kilmingos damos turėdavo puskaukes, o jauni dabitos prisidengdavo apatinę veido dalį apsiausto skvernu, persimesdami jį per dešinį petį. Tai ne kartą mini Pipsas savo dienoraštyje *(autoriaus pastaba).*

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

1. *Sušunka jiems „Stok!" kapitonas šaunus.*— Džonatanas Sviftas (1667—1745), „Apmąstymai svarbiausiuoju klausimu: kuo pavirs Hemiltenas-Baunas — kareivinėmis ar salykline".

2. *Kiras Didysis ar Pilypas Dastas? Velniai rautų tą Pilypą!* — Majoras Belendenas sudarko M. Skiuderi romano „Kiras Didysis" veikėjo vardą ir vietoj „Filidaspas" sako „Pilypas Dastas". *Dast* angliškai reiškia „velniai rautų!" Iš čia — majoro replika: „Velniai rautų tą Pilypą!"

3. ...*taip pat didingai kaip Markas Antonijus*...— Plg. Šekspyras, „Antonijus ir Kleopatra" (pirmas veiksmas, penkta scena).

4. ...*iš tolo atsiduodi Ženeva.*— Majoras, matyt, daro užuominą į vadinamąją „Drausmės knygą", kurioje išdėstyti reformuotos Škotijos bažnyčios (1560 m. ir 1578 m.) organizacijos ir pamaldų laikymo principai. „Drausmės knyga" sklidina Kalvino idėjų, todėl majoras ir kalba apie Ženevą, drauge sukurdamas gražų žodžių žaismą, nes „Ženeva" iš pradžių Anglijoje buvo vadinamas džinas. Atsakydamas Gudjilas sumaišo litanijas su psalmėmis, kurios irgi įeina į minėtą knygą. Žodžiai apie laukų žiedus paimti iš 103 psalmės.

5. ...*Nolis pavaišino mus prie Vusterio*...— Majoras turi galvoje mūšį prie Vusterio (1651), kuriame Kromvelis galutinai sutriuškino rojalistus.

6. ...*Holirūdo rūmuose iki 1642 metų*...— Holirūdo rūmai — Škotijos karalių rezidencija Edinburge.

7. „*Paskutinės žinios*"— neperiodinis, iš pradžių ranka rašytas laikraštukas, kuriame buvo skelbiami žuvusių ir sužeistų karininkų sąrašai.

8. ...*kad šiukštu nebeskleistų šmeižtų.*— Majoras daro užuominą į XVII a. prancūzų rašytojus, gana lėkštų romanų autorius.

9. *Monsieur Skiuderi... ir apie poną d'Jurlė.*— Ledė Margerita klysta manydama, jog „Kiro Didžiojo" autorius — ponas Skiuderi. Iš tikrųjų šį romaną parašė Žoržo Skiuderi sesuo Madlena Skiuderi, pirmus savo romanus išleidusi brolio vardu. Onorė d'Jurfė (1567—1625) — prancūzų rašytojas, bukolinių romanų autorius; garsiausias iš jų —„Astrėja".

10. ...*Tilitadlemo pilis stovėjo*...— Tilitadlemo pilis — autoriaus vaizduotės vaisius; vis dėlto Krenseno pilies griuvėsiai Neseno pakrantėje, daugmaž per tris mylias nuo tos vietos, kur jis įteka į Klaidą, primena romane aprašytą vietovę *(autoriaus pastaba).*

11. *Džonas Grejemas Kleiverhausas* — įstabus, iš pažiūros nesuderinamų būdo bruožų žmogus: drąsus ir podraug žiaurus, visa širdimi atsidavęs ir ištikimas valdovui ir kartu abejingas tautiečių teisėms. Jis buvo Slaptosios tarybos narys ir be jokio pasigailėjimo bei sąžinės graužimo vykdė jos nuosprendžius viešpataujant Karoliui II ir Jokūbui II. Tačiau jisai įrodė savo taurumą, po revoliucijos su nepaprastu karvedžio talentu gindamas paskutiniojo valdovo teisę į sostą, ypač Kilikrenkio mūšyje, kuriame žuvo apvainikuotas pergalės laurais *(autoriaus pastaba).*

DVYLIKTAS SKYRIUS

1. ...*keliauninkai papratę daryt.*— Metjus Prajeris, baladė „Daun-Holas".

2. ...*griežta ir rūsti bausmė (pranc.)* — tai yra mirties bausmė pakariant, taikoma Anglijoje valstybės išdavikams.

3. ...*kaip šventojo rašto kovos žirgas*...— Jobo pranašystė (39, 19—25).

TRYLIKTAS SKYRIUS

1. *Milorde, saugokitės pavydo!* — Šekspyras, „Otelas" (trečias veiksmas, trečia scena).

2. *Dėdulė Tobis* — Lourenso Sterno (1713—1768) romano „Tristremas Šendis" veikėjas, senas ekscentriškas karys.

3. *Ponia Kvikli* — Šekspyro komedijos „Vindzoro šmaikštuolės" personažas. V. Skotas turi galvoje šiuos ponios Kvikli žodžius: „...aš noriu, kad Aną Peidž imtų mano ponas arba kad ją imtų ponas Slenderis, arba, tiesą pasakius, kad ją imtų ponas Fentonas" (trečias veiksmas, penkta scena).

4. *Teisėjas Persūdonas* — Beno Džonsono (1573—1637) komedijos „Baltramiejaus mugė" personažas. Teisėjas Persūdonas, stengdamasis iškelti aikštėn mugėje daromas suktybes, pats įkliūva į keblią padėtį — palaikomas sukčium.

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

1. *Sveika lik, tėviške brangi!* — škotų liaudies baladė „Džemis Telteris".

2. *...šturmu pultų kažin kokį Ramotą, kurs galą ado...* — Ramotas Galaadas — kraštas už Jordano, dažnai minimas biblijoje kaip pagonybės ir netikėjimo centras. Puritonų pamokslininkai vadino Ramotu Galaadu (kuris, Kadžio blogai nugirstas, virto Ramotu, kurs galą ado) anglikonų bažnyčią ir ją remiančią vyriausybę.

3. *...paskelbta... paties apaštalo Pauliaus...* — Apaštalų darbai, 22, 25—29.

4. *...atiduoti tai, kas ciesoriaus...* — Evangelija pagal Matą, 22, 21.

5. *Džokas, milžinų nugalėtojas* — populiarios škotų baladės herojus.

6. *Valentinas ir Orsonas* — to paties pavadinimo senovinio prancūzų liaudies pasakojimo herojai.

7. *...bus išpilti rūstybės dubenys!* — Čia ir toliau Litauras laisvai cituoja „Apreiškimą Jonui" (5—11, 15—16 sk.).

8. *Holofernas* — pagal šventąjį raštą Asirijos karaliaus Nabuchodonosoro karvedys.

Diotrefis — puritonų supratimu, išpuikimo įvaizdis; Diotrefis minimas Trečiajame Jono laiške.

Demas — apaštalo Pauliaus mokinys, vėliau nutolęs nuo krikščionybės ir tapęs stabmeldžių žyniu. Puritonų supratimu, gobšumo, kraugeriškumo ir ištvirkimo įvaizdis.

9. *...vienišas paukštis ant stogo...* — 101 psalmė (7 — 8 eil.).

10. *...molinio žemės indo šukė...* — Izaijo pranašystė (45, 9).

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

1. *...o ne kardu ir ugnimi.*— Semiuelis Batleris (1613—1680), „Hudibrasas" (pirma dalis, pirma giesmė, 721—726 eil.).

2. *...peršokau mūrą aukščiausią!*— 17 psalmė (30 eil.).

3. *...virsta per mane vilnys!*— 68 psalmė (3 eil.).

4. *...primena mūsų majorui lenktynes prie Danbaro.*— 1650 m. rugsėjo 13 d. prie Danbaro įvyko mūšis, kuriame Kromvelis sutriuškino škotų rojalistų pajėgas; beveik visa Škotijos kariuomenė buvo paimta į nelaisvę, mūšio lauke liko daugiau kaip trys tūkstančiai škotų.

5. Mūšis prie Pentlendo kalvų įvyko 1666 metais.

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

1. *...Kryžiuojas vėzdai ir kardai.*— Semiuelis Batleris, „Hudibrasas" (pirma dalis, antra giesmė, 821—822 eil.).

2. *Dagonas* — biblijoje minima aukščiausioji finikiečių dievybė su žmogaus galva ir rankomis ir žuvies liemeniu.

3. *Viešpaties kalavijas ir Gedeono kalavijas!* — Su tokiu šūkiu, pasak biblijos, Gedeonas ir jo kariai puolė madijaniečius ir juos nugalėjo (Teisėjų knyga, 7, 18).

SEPTYNIOLIKTAS SKYRIUS

1. *...Iš mūšio šuoliuoja per ugnį, griausmus?*— Tomas Kembelas (1777—1844), „Lochielio pranašystė".

2. *...perplėšia naujas statines.*— Jobo pranašystė (32, 19).

3. *...kuris buvai nazariejus...*— Biblijoje nazariejais vadinami itin dievobaimingi žmonės, išrinktieji, davę vienokius ar kitokius įžadus (Raudos, 4).

4. *...išdžiūvo lyg molio šukė?* — Čia Moza laisvai cituoja Raudas (4, 7—8) ir Psalmes (22, 15).

5. *Boanergė* — Zebediejaus sūnų Jokūbą ir Jokūbo brolį Joną visi vadino Boanergės, tai yra „griaustinio vaikai" (Evangelija pagal Marką 3, 17).

6. *Debora* — biblinė pranašė, garsėjusi ugninga iškalba (Teisėjų knyga, 4—5).

7. *Rabsakas, Šimėjus, Doegas* — bibliniai piktadariai (II Samuelio knyga, 16, 5—8; II Karalių knyga, 18).

8. *Chamas* — jaunėlis Nojaus sūnus, anot biblijos, pasišaipęs iš miegančio tėvo nuogumo. Puritonų supratimu, Chamas — nedorybės simbolis.

9. *Amalekiečiai* — klajoklių tauta Palestinos pietuose, be perstojo kariavusi su judėjais.

10. ...*nei tebežindomo kūdikio*...— Balfuras Berlis tolydžio įpina į savo kalbą šventojo rašto posakius (Psalmės, 78, 51; 50, 1; Zacharijo pranašystė, 3, 2; Teisėjų knyga, 15, 8; I Samuelio knyga, 15 , 3).

11. *Tofetas* — vietovė į pietus nuo Jeruzalės; ten buvo suverčiami palaikai visų tų, kurie, judėjų nuomone, nebuvo verti kapo; taipogi vieta, kur būdavo aukojami žmonės (Izaijo pranašystė, 30, 33; Jeremijo pranašystė, 7, 31—32).

12. *Havila ir Sura* — šventajame rašte minimi miestai (Saulius sumušė Amaleką nuo Havilos iki Suros.— I Samuelio knyga, 15, 7).

13. ...*jos pradėjusios svirti iš nuovargio*.— (Išėjimo knyga, 17).

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

1. ...*Kai pamokslauti jis pradėjo*.— Semiuelis Batleris, „Hudibrasas" (pirma dalis, pirma giesmė, 11—12 eil.).

2. *Independentai* — protestantų sekta, stojusi prieš bažnyčios hierarchiją. Kiekviena bažnyčios bendruomenė, independentų nuomone, sudaranti atskirą religinę bendruomenę, nepriklausomą nuo aukštesnės bažnyčios ir tiesiogiai pavaldžią Kristui. Independentų sektos įsteigėjas — Robertas Braunas (mirė 1630 m.).

Socinaičiai — racionalistinė protestantų sekta, pripažinusi tik Senąjį ir Naująjį testamentą; įsteigta Fausto Sociano (1539—1604).

Kvakeriai — Fokso (1624—1690) įsteigta protestantų sekta.

3. ...*mokymą apie gynybos veiksmus ir priešinimąsi Karoliui II*...— Šis mokymas pripažino, jog valdiniai turi teisę priešintis tuo atveju, kai vyriausybė, pažeisdama savo įsipareigojimus, varžo tikėjimo laisvę.

4. „...uždegs jį kaip sieros upė".— Izaijo pranašystė (30, 33).

5. *Agara* — pasak biblijos, nusileisdamas savo žmonos Saros reikalavimams, Abraomas išsiuntęs vergę Agarą, pagimdžiusią jam sūnų Izmaelį. Agara su Izmaeliu ilgai klaidžiojusi po tyrus, Izmaelis jau visai miręs iš troškulio, bet dievo siųstas angelas nurodęs Agarai šaltinį (Pradžios knyga, 21).

6. *Judas* — čia turima galvoje Judo giminė, apraudanti Nabuchodonosoro užgrobtos ir nusiaubtos Jeruzalės pražūtį.

7. *Rachelė* — antroji Lavano duktė, pamilusi Jokūbą ir išlaukusi keturiolika metų, kol juodu susituoks. Po šešerių metų vedybinio gyvenimo ji pagimdė jam sūnų Juozapą, o po šešiolikos — Benjaminą (Jeremijo pranašystė, 31, 15; Evangelija pagal Matą, 2, 18).

8. *Jokūbas* — biblinis patriarchas, izraelitų giminės pradininkas. Mekbrajeras Jokūbu vadina Sandoros šalininkus.

9. *Makabiejus* vadovavo žydų kovai su sirais, kuriuos nugalėjo prie Emauso (žuvo 160 m. pr. m. e.).

10. *Merozas* — miestas Palestinos šiaurėje, atsisakęs padėti Deborai ir Barakui, kai jie kovojo su Sisara (Skaičių knyga, 5).

11. *Sisara* — Kanaano žemės valdovo Jabino karvedys, dvidešimt metų engęs izraelitus ir pagaliau jų sumuštas ir nužudytas Jahelės, kinito Haberio pačios, kurios palapinėje mėgino slėptis nuo persekiotojų (Teisėjų knyga, 4).

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

1. *...ir senis kartais šį tą gali.*— Šekspyras, „Henrikas IV" (antra dalis, penktas veiksmas, 3 scena).

2. *...nenusilenks, atsilaikys?* — Manoma, jog šios dainelės autorius — pats V. Skotas.

3. *Tipermūras, Elfordas, Inerlochis, Old Ernas, Brigas prie Dy* — vietovės, prie kurių Montrouzas sumušė Sandoros kariuomenę. Ties Filipho patyrė pralaimėjimą.

4. *...„būsimų įvykių šešėliai"...*— Citata iš Tomo Kembelo odės „Lochielio pranašystė", kurioje išpranašavo mūšį, pasibaigusį rojalistų sutriuškinimu.

5. *Dandis* — Škotijos miestas ir uostas. 1651 m. generolas Mankas apsiautė rojalistų ginamą miestą ir užėmė jį šturmu.

6. *...neturėdama balandžio, kuris atneštų jai geidžiamų žinių...*— Pasak biblijos, Nojus dusyk siuntęs varną pažiūrėti, ar nenuslūgęs vanduo; antrąsyk išsiųstas varnas nebegrįžo. Tuomet Nojus siuntęs balandį, kuris antrąsyk atskridęs su alyvos šakele snape. Tuomet Nojus supratęs, jog tvanas nuslūgęs.

DVIDEŠIMTAS SKYRIUS

1. *...įveikęs kovoje.*— Škotų baladė, priskiriama ledei Elizabetai Vordlo (1677— apie 1727). Hardiknutas — Danijos ir Škotijos karalius Knutas II (1019—1042).

DVIDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

1. *Grasinti jam neverta.* — Ben Džonsono (1573—1637) drama „Alchemikas" (trečias veiksmas, pirma scena).

2. *...nei drungnas laodikėjietis, nei tikėjimo reikalams abejingas Galijonas...*— Biblijoje Laodikėjos (Sirijos) gyventojai kaltinami abejingumu tikėjimui. Anėjus Lucijus Galijonas — Romos prokonsulas Achajoje (Graikija) 51—52 m., žymaus filosofo ir rašytojo, Nerono auklėtojo Senekos brolis. Korinte kilus judėjų bruzdėjimui, jis atsisakė spręsti jų reikalus. Puritonų kalba Galijonas simbolizuoja abejingumą bendriems reikalams.

3. *...esame per silpni prieš Sarvijos sūnus.*— Sarvija — karaliaus Dovydo trijų karvedžių motina. Sarvijos sūnumis čia vadinami nuosaikieji presbiterionai.

4. ...*turiu galvoje Kominą, nužudytą Roberto Briuso ranka.*— Robertas Briusas — škotų patriotas, 1306 m. nužudęs anglų statytinį Kominą, pretendavusį į Škotijos sostą, tapo Škotijos karalium. Škotijos nepriklausomybė galutinai buvo anglų pripažinta 1329 m.

DVIDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

1. ...*Tiek pat ir nuomonių.*— Šekspyras, „Troilas ir Kresida" (pirmas veiksmas, 3 scena).

2. ...*Įdėję žąslus į mūsų burnas.*— II Karalių knyga (19, 18).

3. *Jezabelė* — biblijoje minima Ahabo žmona, pagarsėjusi išdidumu ir paleistuvyste. Jos įkalbėtas Ahabas pasidarė stabmeldys ir pastatė aukurus pagonių dievams. Karalius Jėhus, su kariais atėjęs prie Jezabelės namų, įsakė išmesti ją pro langą ir sutrypti su žirgais, o palaikus išmesti šunims suėsti (II Karalių knyga, 9).

4. *Magoras Misabibas* — senovine hebrajų kalba „magor misabib" reiškia „baisumas iš visur". Pasak biblijos, šventyklos saugotojas, uždaręs į belangę ir žiauriai sumušęs pranašą Jeremiją, buvęs vardu Pasuras („pasaulis iš visų pusių"). Jeremijas, išleistas iš belangės, pareiškęs, kad nuo šiol jis būsiąs ne Pasuras, o Magoras Misabibas (Jeremijo pranašystė, 20).

5. *„Žudykite!.. Tebūnie jų šventoriai pilni užmuštųjų!"*— Ezechielio pranašystė (9, 5—7).

6. *Miunsterio anabaptistai* — religinė sekta, susikūrusi Vokietijoje Valstiečių karo metais. Anabaptistai siekė visuotinės lygybės.

7. *Madijaniečiai* — tauta, dažnai minima biblijoje, kruvini izraelitų priešai.

8. ...*ir jis atkeršys už mano sandoros peržengimą.*— Kunigų knyga (26, 25).

9. *Kardinolas Deividas Bytonas (1494—1547)* — Sent Endriu arkivyskupas, nesutaikomas presbiterionų priešas, nuteisęs sudeginti protestantų pamokslininką Džordžą Višartą. Sąmokslui prieš Bytoną vadovavo žymiausias Škotijos aristokratijos atstovas Normanas Lezlis.

DVIDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

1. ...*greitai ant žirgų!* — Šekspyras, „Henrikas IV" (pirma dalis, trečias veiksmas, pirma scena).

2. ...*Ir ji, ir meilė jos širdies.*— Manoma, kad šių eilių autorius — V. Skotas.

3. ...„*Iki čia ateisi, o toliau — nė žingsnio*".— Jobo knyga (38, 11).

DVIDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

1. ...*Aptekės krauju ir nuplautas lietaus.*— Džonas Finlėjus (1782—1810), „Laidotuvių giesmė".

DVIDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

1. *...Pirmyn, paskui mane dar kartą!* — Šekspyras, „Henrikas V" (pirma dalis, trečias veiksmas, pirma scena).

2. *Stentoras* — graikų karys, Trojos karo dalyvis, kalbėjęs griausmingu balsu.

DVIDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

1. *...Karius rinktinius, savo krašto žiedą.*— Šekspyras, „Henrikas IV" (pirma dalis, ketvirtas veiksmas, ketvirta scena). Skoto nurodyta neteisingai.

2. *Seras Džonas Falstafas* — kai kurių Šekspyro pjesių personažas, apsirijėlis ir girtuoklis. Čia turima galvoje „Henriko IV" pirmosios dalies ketvirto veiksmo antra scena: „Būčiau aš paprasčiausia sūdyta silkė,— sako jis,— jei man nebūtų gėda dėl savo karių. Aš pasiutiškai panaudojau piktam karaliaus pasitikėjimą... Mainais į pusantro šimto rekrūtų gavau tris šimtus svarų."

3. *...įgyvendinti savo reformas.*— Tie vaidai, skaidę ir šiaipjau negausią sukilėlių kariuomenę, kilo daugiausia nesutarus dėl klausimo, ar reikia skaitytis su karaliaus interesais ir pripažinti jo valdžią, ar ne, taipogi ar tie, kurie ėmėsi ginklo, turi pasitenkinti laisvu savo tikėjimo išpažinimu, ar reikalauti atkurti seniūnų tarybą kaip aukščiausiąją bažnytinę valdžią, viešpataujančią visoms kitoms tikėjimo formoms? Negausus būrelis smulkių dvarininkų, prisidėjusių prie sukilimo drauge su nuosaikiųjų dvasininkų dalimi, manė, jog būtina apriboti savo reikalavimus ir siekti to, kas įmanoma. Tačiau tuos, kurie vadovavosi blaiviu protu ir nuosaikiomis pažiūromis, kraštutinieji šventeivos pavadino erastiečių partija, tai yra žmonėmis, kurie būtų mielai pajungę bažnyčią pasaulietinei valdžiai; tuo pačiu pagrindu vadino juos taipogi „spąstais, paspęstais Misfoje, ir tinklu, ištiestu Tabore". Žr. „Life of Sir Robert Hamilton" („Sero Roberto Hemilteno gyvenimas") knygoje „Scottish Worthies" („Škotijos bažnyčios ganytojai"), taip pat sero R. Hemilteno pasakojimas apie kautynes prie Bosvelo tilto *(autoriaus pastaba).*

DVIDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

1. *Amanas* — pasak biblijos, Persijos karaliaus Artakserkso favoritas, siekęs išnaikinti visus judėjus, pastatęs kartuves penkiasdešimties uolekčių aukštumo, ketindamas pakarti Mardokajų, karaliaus rūmininką, nenorėjusį pulti prieš jį ant kelių. Įsikišus Esterai, tapusiai karaliaus žmona, Amanas pateko į nemalonę ir pats buvo pakartas ant tų kartuvių (Esteros knyga, 7).

2. *...pasitvirtino ponios Vilson žodžiai.*— Kameroniečiai buvo žiauriai persekiojami, tačiau tai neišmokė jų užjausti artimo. Kaip praneša kapitonas Kraitnas, savo stovykloje jie pastatė dideliausias kartuves su keliais kabliais ir sukrovė ištisą kalną virvių paimtiems nelaisvėn rojalistams karti. Gildas knygoje „Bellum Bothuellianum" („Mūšis prie Bosvelo") išsamiai aprašo šį įrengimą *(autoriaus pastaba).*

3. ...*įstatymą, atidavusį Jerichono gyventojus*...— Turimi galvoje žodžiai, kuriuos dievas taręs Jėzui Navinui: „Štai įduodu tau į rankas Jerichoną ir jo karalių, ir jo gyventojus" (Jozuės knyga, 6.)

DVIDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

1. ...*Atiduokite man savo pilį.*— Škotų liaudies baladė „Edomas iš Gordono".

DVIDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

1. ...*Už tūkstantį kinžalų.*— Anglų literatūros tyrinėtojų nuomone, V. Skoto išgalvotas dvieilis, neaptiktas visoje Marlo kūryboje.

2. ...*1640 m. Sandoros principais*...— Iš tikrųjų 1643 m.

TRISDEŠIMTAS SKYRIUS

1. ...*Nesantaika juose, valdai!*— Tomas Otvejus (1652—1685), „Išgelbėtoji Venecija" (ketvirta dalis, 263—264 eil.).

2. ...*patarei saugotis to pabalinto antkapio*...— Užuomina į Evangeliją pagal Matą (23, 27—28).

3. ...*didysis devynių Parnaso mūzų žynys*...— Taip V. Skotas vadina anglų poetą Džoną Draideną (1631—1701). Romane cituojama D. Draideno poemos „Abesalomas ir Achitofelė" ištrauka.

TRISDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

1. ...*Sudieu, taika ir ramybe!* — Robertas Bernsas (1759—1796), „Šventoji mugė".

2. ...*Mundurais raudonais.*— Iš kameroniečių dainos, skirtos mūšiui prie Bosvelo atminti. Priskiriama Viljamui Vilsonui, aprašiusiam šį mūšį.

3. *Jis nepaėmė Babelės drabužio, bet užtat pardavė Babelei teisuolio drabužį*...— Babelė — ištvirkimo simbolis šventajame rašte (Apreiškimas Jonui, 18). Užuomina į Editą Belenden.

4. ...*nes mudu esame broliai.*— Patriarcho Abraomo žodžiai Lotui (Pradžios knyga, 13, 8).

5. *Eik į savo padangtes, Izraeli!* — Šūkis, perimtas iš biblijos (I Karalių knyga, 12, 16) ir reiškiantis „skirstykitės!"

TRISDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

1. *Loch-slojus* — Mekfarlenų giminės devizas ir karo šūkis. Taip vadinosi ežeras netoli Loch Lomondo ištakos, pačiame vidury jų senovinių valdų tos žavingos vidaus jūros vakariniame krante *(autoriaus pastaba).*

2. *Aš nebegaliu kautis.*— Šis epizodas ir Berlio žodžiai paimti iš kronikų *(autoriaus pastaba).*

TRISDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

1. *...Ir jųdviejų žiaurumo.*— Džonas Flečeris (1579—1625) ir V. Šekspyras —„Du prakilnūs giminaičiai" (penktas veiksmas, pirma scena). Ši scena priskiriama Šekspyrui.

2. *...ir veskite ją prie aukuro!* — Habakukas cituoja Evangeliją pagal Joną (10, 1—10), lygindamas Henrį Mortoną su vagimi ir plėšiku. Toliau cituojama Pradžios knyga (22,13—14), kur pasakojama, kaip Abraomas ruošėsi paaukoti dievui sūnų Izaoką, bet, apvaizdos perspėtas, paaukojo aviną, ragais įsipainiojusį eršketyne.

3. *Argi tu stengiesi ne dėl madijanietės...*— Pasak biblijos, Madijano palikuonys mėgino pasitelkti pagalbon savo giminės moteris, ketindami atversti izraelitus į pagonybę ir pastūmėti į paleistuvybę, kad juos ištiktų dievo rūstybė (Skaičių knyga, 25, 5—8).

4. *Achazo laikrodis* — taip biblijoje vadinamas saulės laikrodis.

TRISDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

1. *...Brangiau akimirka garbės.*— Šios eilutės ilgai buvo priskiriamos pačiam V. Skotui, bet iš tikrųjų, kaip nustatė anglų literatūros tyrinėtojai, jų autorius — Tomas Osbertas Mordontas (1730—1809).

2. *...išgeriu stiklą karšto žmogaus kraujo...*— Autorius nėra tikras, ar iš tiesų taip buvo sakoma apie Kleiverhausą. Bet apie serą Robertą Grirsoną iš Lego, tokį pat nuožmų presbiterionų persekiotoją, buvo pasakojama, kad vynas jo taurėje, visiems matant, virsdavo sukrešėjusiu krauju *(autoriaus pastaba).*

3. *...paneigdamas seną patarlę.*— Kleiverhausas turi galvoje anglų patarlę „mirusieji nesikandžioja".

4. *...nustumia mus nuo kėdžių.* —Šekspyras, „Makbetas" (trečias veiksmas, ketvirta scena).

TRISDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

1. *...teismas susėdo — klaikus reginys!* — Džonas Gejus (1685—1732), „Skurdžių opera" (trečias veiksmas, antra scena).

2. *Žanas Fruasaras (1337 — apie 1405)* — prancūzų istorikas. Fruasaro kronika apima 1325—1400 m.

3. *...inkvizicijos nuteisti sudeginti ant laužo.*— Deividas Hakstonas iš Ratileto, sužeistas ir paimtas į nelaisvę susirėmime prie Ers-Moso, kur žuvo garsusis Kameronas, netoli Edinburgo, Slaptosios tarybos potvarkiu, miesto valdžios buvo sutiktas prie Upės vartų ir pasodintas atžagarias ant nebalnoto arklio. Kiti trys belaisviai buvo varomi prikaustyti grandinėmis prie geležinės sijos. Taip jie buvo vedžiojami miesto gatvėmis, pono Kamerono galva buvo nešama priešaky, pamauta ant alebardos *(autoriaus pastaba).*

TRISDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

1. *Sudie, gimtoji žeme!* — Baironas (1788—1824), „Čaild Haroldo kelionė" (pirmoji giesmė).

2. *...grynai kaip gudrus kaledonietis...*— Škotija anksčiau buvo vadinama Kaledonija.

3. *...skalikai, ganiojq zuikį.*— Sakoma, kad generolas tardymo metu smogęs vienam belaisviui vigui špagos efesu, ir taip stipriai, jog iš nosies tam pliūptelėjęs kraujas. Ši žvėrišką poelgį tariamai išprovokavęs belaisvis, metęs tam išdidžiam senam kariui į akis, kad jis — Maskovijos žvėris, įpratęs kepti ant laužo gyvus žmones. Delzelas ilgai tarnavo rusų kariuomenėje, o tai anuo metu buvo anaiptol ne humaniškumo mokykla *(autoriaus pastaba).*

4. *...už kurią turiu nukentėti.*— Taip atsakė Džeimsas Mičelas, kankinamas ispanišku batu už arkivyskupo nužudymą *(autoriaus pastaba).*

5. *...atiduoti jas Slaptosios tarybos nuožiūrai.*— Slaptoji taryba, savo nuožiūra sprendžianti, ką daryti su jos nuosprendžiu mirtimi nubaustųjų palaikais, ir vėliau elgėsi lygiai taip pat žvėriškai. Pavyzdžiui, būdavo viešai išstatomos ant ilgų iečių pamautos pamokslininkų galvos, o viršum jų pririšamos lyg maldai sunertos rankos. Kai šitaip buvo išstatyta garsiojo Ričardo Kamerono galva, kažkas minioje pasakė, kad jis gyveno melsdamasis ir skelbdamas dievo žodį ir mirė melsdamasis ir kovodamas *(autoriaus pastaba).*

6. *...parako pauosčiau prie Senefo.*— 1674 m. rugpjūtis. Tame mūšyje Kleiversas pasižymėjo ir buvo pakeltas į kapitonus. *(Autoriaus pastaba.)*

7. *Dabar ne laikas Efraimui galynėtis su Izraeliu.*— Efraimo sritis — Palestinos provincija, sumaištavusi prieš Izraelį (Teisėjų knyga, 12, 1—6; Izaijo pranašystė, 11,13).

8. *...uždėjo ranką ant šios žemės galiūno.*— Čia kartojamos biblijoje skelbiamos pranašystės, koks likimas ištiks pagonybėn atsivertusių Jozuės, Jokūbo ir Juozapo palikuonis (Obadijo pranašystė, 1, 8—9; 1, 18). Toks pat likimas, Berlio manymu, laukia ir visų tikrojo tikėjimo persekiotojų, tai yra presbiterionų engėjų.

TRISDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

1. *...tolydžio bėgti šuoliais?* — Šekspyras, „Kaip jums tai patinka" (trečias veiksmas, antra scena).

2. *Rozalinda* — Šekspyro komedijos „Kaip jums tai patinka" veikėja. V. Skotas primena šiuos Rozalindos žodžius: „Su kiekvienu žmogum laikas eina savaip. Galiu jums pasakyti, pone, su kuo jis eina eidine, su kuo bėga risčia ir su kuo — šuoliais" (trečias veiksmas, antra scena).

3. *...tai yra nuo revoliucijos metų.*— Turima galvoje 1688 metų Saunioji revoliucija. Sičio iniciatyva kilmingosios aristokratijos giminių atstovai kreipėsi į Olandijos štathalterį Vilhelmą Oranietį, Jokūbo II žentą, prašydami ginkluotos pagalbos (1688 m. birželis). Lapkričio

mėnesį Vilhelmas išsilaipino Anglijoje. Jokūbas, per trejus viešpatavimo metus sugebėjęs sukelti visų neapykantą, pabėgo į Prancūziją, 1689 m. Vilhelmas buvo paskelbtas Anglijos karalium. Pagal Ypatingąją teisių deklaraciją Vilhelmas įsipareigojo valdyti šalį, visus klausimus derindamas su parlamentu. 1688 metais baigėsi 1642 metais prasidėjusi buržuazinė revoliucija.

4. *Emė de Valansas (mirė 1260 m.)* — Vinčesterio vyskupas, karaliaus Henriko III suvestinis brolis.

5. *Hju Mekejus (1640—1692)* — škotų generolas, tarnavęs Prancūzijoje, Venecijoje ir Kretos saloje. Jokūbo II viešpatavimo laikais ir Vilhelmui įžengus į sostą, vadovavo karaliaus kariuomenei Škotijoje. Kilikrenkio mūšyje (1689) buvo sutriuškintas jakobitų vado Kleiverhauso.

TRISDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

1. *...Užgesus meilė jau tyra.*— Džonas Loganas (1748—1788), odė „Jaunos damos mirtis".

2. *...nė vienas vyras nuo patriarcho Jokūbo laikų...*— Pagal bibliją Jokūbas, norėdamas gauti į žmonas Rachelę, turėjo keturiolika metų tarnauti jos tėvui Labanui.

3. *Džonas Tomsonas* — škotų liaudies pasakojimų personažas, pakliuvęs po žmonos kulnu.

4. *...todėl negalėjo ateiti pas mus.*— Ironiškai cituojami Evangelijos pagal Luką žodžiai (14, 20).

5. *...ties Bleir Esoulu...*— Tai yra ties Kilikrenkiu.

6. *Delrijo, Borthugas* ir *Delankras* — garsiausi XVII a. demonologijos traktatų autoriai.

TRISDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

1. *...be rūpesčių, vargų.*— Tomas Grejus (1716—1771), odė „Itono koledžo reginys žiūrint iš tolo".

2. *Argus* — ištikimas Odisėjo šuo, pažinęs šeimininką, po dvidešimties metų klajonių pargrįžusį namo (Homeras, „Odisėja", Septynioliktoji giesmė).

KETURIASDEŠIMTAS SKYRIUS

1. *...Vadinkite jį Rutlandu, ponia.*— Šekspyras, „Ričardas II" (penktas veiksmas, antra scena).

2. *...palaikyti gerus santykius su savo uošviu, talpjau su jūsų karalium Karoliu...*— Štathalteris Vilhelmas Oranietis buvo vedęs Anglijos karaliaus Karolio II dukterėčią, Jorko kunigaikščio, 1685 m. įžengusio į sostą Jokūbo II vardu, dukterį.

3. ...*Araso audėjų šedevrai*...— Šiaurės Prancūzijos miestas Arasas nuo seno garsėjo savo kilimais ir gobelenais.

4. ...*apie kuriuos buvo kalbėję Hamletas.*— V. Šekspyras, „Hamletas" (trečias veiksmas, ketvirta scena).

KETURIASDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

1. ...*Mielai šnekuos su šeimininkais.*— Džonas Flečeris (1579—1625), „Įsimylėjėlio kelionė" (trečias veiksmas, pirma scena).

KETURIASDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

1. ...*Sidono Sareptos našlė*...— Sarepta — Finikijos miestas netoli Sidono. Čionai, pagal bibliją, Judėjoje kilus badui, buvo atsiųstas pranašas Elijas, ir našlė, turėjusi saują miltų bei lašelį alyvų aliejaus, mielai pasidalijo tuo maistu su svečiu. Puritonų supratimu, Sareptos našlė — dorybės pavyzdys (I Karalių knyga, 17).

2. ...*kaip Jahelė pasielgė su Sisara*...— žr. XVIII skyriaus 11 paaiškinimą.

3. ...*vardu jisai Inglis.*— To žmogaus, arba teisingiau pasakius, pabaisos, piktadarybės minimos viename antkapyje, kuriuos tvarkyti buvo tikra palaima Kapų Seniui. Nebepamenu, kuo vardu buvo nužudytasis, bet aplinkybės, kuriomis mirė tas kankinys, taip paveikė mano vaikišką vaizduotę, jog žemiau duotas epitafijos tekstas, esu beveik tikras, žodis žodin atitinka originalą, nors jį esu matęs daugiau nei prieš keturiasdešimt metų:

Čia Inglis Piteris parodė kruvinus nagus,
Velkiau jis tigras buvo nei garbus žmogus,
Tas velnio išpera, čia švaistęsis kardu,
Nukirto galvą ir nuspyrė ją batu.
Taip galvą, vertą iš tiesų karūnos,
It kamuolį nuridino dragūnas.

Dandžio laiškuose taip pat ne kartą minimas kapitonas Inglis, arba Inglišas, vieno raitininkų būrio vadas *(autoriaus pastaba).*

4. ...*gindami septynis bedievius prelatus.*— 1688 m. balandžio mėnesį anglikonų bažnyčios septyni prelatai atsisakė vykdyti Jokūbo II įsaką ir iš sakyklos garsinti jo išleistą 1687 m. deklaraciją, kurioje buvo skelbiama, jog katalikai ir sektantai nebebus persekiojami. Jokūbas II surengė teismą septyniems vyskupams, ir tai sukėlė pasipiktinimą plačiose liaudies masėse, kurioms atrodė, jog savo deklaracija Jokūbas II ir toliau daro nuolaidas globojamai katalikybei.

5. *Grafas Angiusas* — kunigaikštis Viljamas Hemiltenas (1635—1694), Jokūbo II favoritas, vienas iš pirmųjų persimetęs pas Vilhelmą Oranietį (1688).

6. *Džeimsas Montgemeris* — žymus politinis veikėjas paskutiniųjų Stiuartų viešpatavimo laikais. 1684 m. Montgemeris buvo teisiamas už Sandoros šalininkų globojimą ir ištremtas iš Anglijos. Tremtyje suartėjo su Vilhelmu Oraniečiu ir padėjo jam įžengti į sostą, bet vėliau su-

sidėjo su jakobitais, buvo suimtas, pabėgo iš kalėjimo į Prancūziją, ten ir pasimirė 1694 m.

Robertas Fergiusonas (1637—1714) — politinis veikėjas, pravarde Sąmokslininkas, dalyvavo daugelyje sąmokslų, bet nė karto nebuvo rimtai baudžiamas; amžininkai įtarė jį esant vyriausybės agentu.

7. *Henris Veinas Jaunesnysis (1613—1662)* — politinis veikėjas, Kromvelio bendražygis, Karolio II restauracijos metais nubaustas mirtimi kaip „karaliaus žudikas".

Tomas Harisonas (1606—1662) — buržuazinės revoliucijos veikėjas, tarnavo Kromvelio kariuomenėje, buvo vienas iš teisėjų Karolio I teisme. Po restauracijos buvo nuteistas mirti ir pakartas.

Robertas Overtonas (1640—1688) — karvedys revoliucijos ir respublikos metais, Kromvelio šalininkas, vėliau atsisakęs savo ankstesnių įsitikinimų.

KETURIASDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

1. *...Nugrimzdęs į apmąstymus liūdnus.*— Edmundas Spenseris (apie 1552—1559), „Fėjų karalienė" (pirma knyga, devinta giesmė).

2. *Pandemoniumas* — krikščionių įsitikinimu, pragaro sostinė, aprašyta Miltono „Prarastajame rojuje".

3. *...manoji Odolamo ola...*— Odolamo oloje (Kanaano žemėje), pasak biblijos, Dovydas slapstėsi nuo karaliaus Sauliaus (I Samuelio knyga, 22). Čia Berlis lygina save su karalium Dovydu.

4. *...sudėtingesnę už Samsono mįslę?* — Biblijoje pateikiama tokia mįslė, Samsono pasiūlyta įminti puotos metu: „Iš ėdančiojo išėjo valgis ir iš stipriojo išėjo saldumas". Septynias dienas minė puotos dalyviai tą mįslę ir tik Samsono nuotakos padedami ją įminė. Samsonas turėjo galvoje medų, bičių spiečiaus sukrautą liūto palaikuose (Teisėjų knyga, 14, 12—14).

5. *Nabalas* — pasak biblijos, šiurkštus, kvailas ir išdidus turčius, užgauliojęs Dovydą, kai šis ganęs jo kaimenę Karmilo kalne (I Samuelio knyga, 25).

6. *Holirūdo koplyčia* — Holirūdo abatijos bažnyčia netoli Holirūdo rūmų Edinburge.

7. *...kaip būsimasis Izraelio karalius apsilankė pas filistiečius...*— Kalbama apie karalių Dovydą, Galijoto nugalėtoją, kuris jaunystėje, gelbėdamasis nuo Izraelio karaliaus Sauliaus, lankėsi pas filistiečius. Po Sauliaus mirties Dovydas paveldėjo jo sostą (II Samuelio knyga).

KETURIASDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

1. *...Paspaudė ranką jai, kai priveikė liga.*— Džonas Draidenas, „Palamonas ir Arsitė" (Trečia giesmė).

2. *...epitafija, iškirsta kaltu.*— Mielasis, skaitytojau, aš paprašiau savo didžiai gerbiamą draugą Piterį Praudfūtą, prekeivį, garsėjantį visame krašte dorumu ir garbingumu ne ką mažiau nei muslinais, batistais

ir kitokiomis smulkiomis prekėmis, bekeliaujant per tą vietovę, pirma proga gauti minėtos epitafijos nuorašą. Pagal jo žodžius, kuriais netikėti neturiu jokio pagrindo, ji skambanti taip:

Čia ilsisi prelatų baubas,
Balfuras Berlis — toks jo vardas,
Kovojo narsiai jis ne kartą
Už Sandorą ir Lygą šventą,
Grafystėj Faifo jis kariavo
Ir Džeimsą Šarpą nugalavo;
Ir čia, kur Klaido vilnys ritas,
Olandų buvo nužudytas.

Džono Balfuro, kilusio iš Kinlocho ir vadinamo Berliu, grįžimas Škotijon ir ūmi mirtis, kaip tai aprašyta šiame skyriuje,— gryna išmonė. Jis buvo sužeistas prie Bosvelo tilto, jis ištarė minėtą prakeikimą, nors tai ir nelabai derinasi su jo religiniais įsitikinimais. Vėliau jis pabėgo į Olandiją ir susirado ten prieglobstį kaip ir daugelis bėglių tais neramiais laikais. Jo biografas labai naivus, jeigu tiki, kad jis pelnė princo Oraniečio palankumą ir „troško keršyti tiems, kurie ujo tikruosius viešpaties išpažintojus bei škotus, ir buvo princo įgaliotas toliau tęsti tą kovą, tačiau žuvo jūroje, beplaukdamas į Škotiją. Taip liko neįgyvendintas tas planas, ir tie, kurie liejo nekaltą kraują, nusižengdami dievo žodžiui: „Kas pralies žmogaus kraują, ir to kraujas bus žmogaus pralietas" (Pradžios knyga, 9, 6), savo krauju nenuplovė gimtosios šalies" („Žymiųjų škotų gyvenimas", 522 p.).

Tam istorikui teko parodyti, koks karalius Vilhelmas buvo santūrus, atžvalgus, siekdamas užkirsti kelią vidaus nesutarimams, visam tam, kas šiais laikais vadinama reakcija, tačiau ši politika, deja, neturėjo nieko bendra su Džono Balfuro Berlio mirtimi.

Velionis P. Vemisholas paveldėjo Balfuro valdas Faifo grafystėje ir perėmė savo žinion įvairius šio kraugerio fanatiko užrašus, popierius ir drabužius.

Ši pavardė, regis, vis dar pasitaiko Olandijoje arba Flandrijoje, nes 1828 metų liepos 28 dieną Briuselio laikraščiuose rašoma, jog papulkininkis Balfuras Berlis skiriamas Olandijos kariuomenės vyriausiuoju vadu Vest-Indijoje *(autoriaus pastaba).*

PABAIGA

1. *„Džemio ir Dženės Džesemių gyvenimo istorija"*— Elizos Heivūd (apie 1693—1756) romanas.

2. *„Julija iš Rubinjė giminės"*— škotų rašytojo Henrio Mekenzio (1745—1831) romanas.

3. *Delvilis... Sesilija...*— Fenės Barni (1752—1840) romano „Sesilija" veikėjai.

TURINYS

ŽMOGUS IR ISTORIJA VALTERIO SKOTO ROMANUOSE 5
PRATARMĖ 12
Pirmas skyrius. ĮVADINIS 21
Antras skyrius. APŽIŪRA 29
Trečias skyrius. ŠAUDYMAS Į TAIKINĮ 35
Ketvirtas skyrius. NYLO SMUKLĖ 41
Penktas skyrius. BALFURAS IŠ BERLIO 49
Šeštas skyrius. VIEŠNAGĖ 57
Septintas skyrius. APMAUDAS 68
Aštuntas skyrius. BELAISVIS 75
Devintas skyrius. ATVYKIMAS 92
Dešimtas skyrius. PAGUODOS IEŠKANT 101
Vienuoliktas skyrius. KLEIVERHAUSAS PILYJE 113
Dvyliktas skyrius. PUSRYČIAI 120
Tryliktas skyrius. MIRTIES NUOSPRENDIS 131
Keturioliktas skyrius. ŽYGYJE 141
Penkioliktas skyrius. SUSIDŪRIMAS 150
Šešioliktas skyrius. MŪŠIS 157
Septynioliktas skyrius. BELAISVIŲ IŠVADAVIMAS .. 167
Aštuonioliktas skyrius. NESUTARIMAI 174
Devynioliktas skyrius. ALIARMAS PILYJE 179
Dvidešimtas skyrius. RUOŠIMASIS GINTIS 187
Dvidešimt pirmas skyrius. VYRIAUSIASIS VADAS .. 193
Dvidešimt antras skyrius. KARO TARYBA 200
Dvidešimt trečias skyrius. LAIMĖS NEPASTOVUMAS 208
Dvidešimt ketvirtas skyrius. BĖGLYS 214
Dvidešimt penktas skyrius. ŠTURMAS 221
Dvidešimt šeštas skyrius. POKALBIS 232
Dvidešimt septintas skyrius. PALIAUBOS 238
Dvidešimt aštuntas skyrius. KAPITULIACIJA 245
Dvidešimt devintas skyrius. DĖKINGUMAS 253
Trisdešimtas skyrius. DERYBOS 261
Trisdešimt pirmas skyrius. NESANTARVĖ 272
Trisdešimt antras skyrius. SUTRIUŠKINIMAS 278

Trisdešimt trečias skyrius. IŠVADAVIMAS 282
Trisdešimt ketvirtas skyrius. KARO LAUKO TEISMAS 289
Trisdešimt penktas skyrius. ATVYKIMAS Į EDINBURGĄ 293
Trisdešimt šeštas skyrius. IŠVYKIMAS 301
Trisdešimt septintas skyrius. SUGRĮŽIMAS 310
Trisdešimt aštuntas skyrius. VAIDUOKLIS 318
Trisdešimt devintas skyrius. GIMINĖS LIZDAS 335
Keturiasdešimtas skyrius. SVETUR 344
Keturiasdešimt pirmas skyrius. SMUKLININĶAS .. 349
Keturiasdešimt antras skyrius. ŽINIOS 355
Keturiasdešimt trečias skyrius. PAVOJINGAS SUSITIKIMAS 362
Keturiasdešimt ketvirtas skyrius. MIRTIS 372
PABAIGA 378
PASTABOS IR PAAIŠKINIMAI 382

Вальтер Скотт
ПУРИТАНЕ

На литовском языке
С английского перевел В. Пятраускас
Издательство «Минтис» ЛитССР, г. Вильнюс, 1984 г.

Valteris Skotas
PURITONAI

Redaktorė *S. Čičiškina*
Viršelio dailininkas *E. Karpavičius*
Meninis redaktorius *A. Broga*
Techninė redaktorė *V. Karvelytė*
Korektorės: *I. Daugirdienė, D. Meiduvienė*

ИБ № 2654

Duota rinkti 83.12.22. Pasirašyta spaudai 84.04.27.
Formatas 84×108$^{1}/_{32}$. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika" 9 punktų.
Iškilioji spauda. 21,42 sąl. sp. l. 21,95 sąl. spalv. atsp. 26,31
apsk. leid. l. Tiražas 20 000 egz. Užsakymas 1952.
Kaina 2 rb 40 kp

Leidykla „Mintis", 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.
Spaudė K. Požėlos spaustuvė, 233000 Kaunas, Gedimino 10.

Skotas V.

Sk52 Puritonai: Ist. romanas /Iš anglų k. vertė V. Petrauskas; [Įž. str. „Žmogus ir istorija Valterio Skoto romanuose", p. 5—11, E. Kuosaitės-Jašinskienės].— V.: Mintis, 1984. — 406 p. — (Ist. romano b-ka).

Bibliogr. įž. str. išnašose.

V. Skotas (1771—1832) — naujųjų laikų Vakarų Europos istorinio romano pradininkas, palikęs skaitytojams spalvingą beletristinę Anglijos viduramžių ir buržuazinės revoliucijos laikų panoramą. „Puritonai" (1816) — tai romanas apie Anglijos revoliucijos idėjų įkvėptą Škotijos puritonų 1679 m. sukilimą prieš 1660 m. restauruotą Stiuartų dinastijos valdymą. Autoriaus tikslas — atskleisti puritonų sukilimo priežastis bei pasmerkti Stiuartų šalininkų tironizmą ir puritonų fanatizmą.

S 4703000000—126
M 851(08)—84 84—84

BBK 84.4DBr
u(Anglų)